

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

A MONTHLY PUBLICATION
STATING AND EXPLAINING
THE APHORISMS OF THE SIX SCHOOLS
OF
INDIAN PHILOSOPHY

WITH THEIR TRANSLATION INTO MARATHI AND ENGLISH

(*Registered under Act XXV of 1867*)

London

PRINTED AT THE "DNYAN PRAKASH" PRESS

January, 1877

Man, speak the truth in form attractive sweet ;
Whate'er repels though true, do not repeat
Whate'er attracts but false do not recite ,
The ancient sages fix this holy rite,

पङ्कदर्शनचिंतनिका.

२००५

मीमांसादर्शन.

वृत्तिवदित

आणि

त्याचे मराठी आणि इंग्रजी

भाषांतर

सन् १८६७ च्या १५ व्या आश्विनमा १ मीरली आहे

पुणे

“शानमकाश” छापखान्यात छापिले

जानेवारी १८७०

॥ सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् ॥

॥ न ब्रूयात् सत्यमप्रियं ॥

॥ प्रियं च नानृतं ब्रूयात् ॥

॥ एष धर्मः सनातनः ॥

INTRODUCTION

101

We intend to interpret to our readers the systems of the well known *six schools of philosophy* in India. We will first indicate the chronological order of the founders of schools of thought in India. The *Rishi* had enthusiastically sung his hymns, had fervidly prayed to God, had contemplated nature, and had enjoyed the exhilarating Soma juice the pleasant sensations which it caused filled his imagination and produced poetical sentiments which even at this distance of time do not fail to move those who can appreciate him. The *Brahma Vâdinas* explained the utterances of the *Rishi* always from a sacrificial point of view, and gave an impulse to the thought of the age. The *Âchâryas* whose activities were many sided, systematized the sacrificial dicta of the *Brahma Vâdinas*, and proposed new interpretations of the original hymns of the *Rishi*, cultivated etymology, developed grammar and psychology, and fixed and classified the advanced notions of the age, betaking themselves to the recesses of forests, and there contemplating the essence of matter and spirit. Then teachers like *Patanjali*, almost the greatest exegetist in the world, taught their schools. The *Yoga* system of philosophy followed as a matter of course. Buddhism sprang up which supplied the foundation of the superstructure raised with great assiduity during generations by the

Chronological order
of philosophical teachers

Risis, Brahma-Vâdinas, and Âchâryas, and established its ascendancy. Opposition headed by teachers in whom the spirit of the Âchâryas had not become extinct brought on a reaction. The latter Âchâryas like Kanâda, Kapila and Bâdarâyana attacked the Boudhas, formulated the ideas and thoughts of the age, and developed psychology and theology which are *the spirit and motive power* of all nationalities in India. There is ample evidence for the chronological order here indicated. It will be discussed else-where at length.

We intend to interpret the speculations of these latter Âchâryas, whose classifications of qualities, notions of matter and spirit, of transmigration, and of salvation are now invariably adopted in India. Whether we examine the writings of Guru Nânaka in the Panjab, of Kabir on the banks of the Ganges, of Chaitanya in Bengal, or of Tukârâm and Jnânoba in Mahârâstra, of Svâmî Nârâyana in Gujerâtha, or of Râmânuja in the Tâmil and Telagu nationalities in the Madras Presidency, we find the same devotional fervour, tinged partly with positive notions of God, such as Kanâda taught, partly with the metaphysics, which Kapila systematized and developed, and partly with that pantheism which has sprung from the philosophy of Bâdarâyana. The modern Hindu is the embodiment of the influences which we have succinctly enumerated. Yet the six schools of philosophy are decidedly in advance of him, and inculcate principles which have all the freshness of modern European thought and possess truths of which no nation ought to be ashamed.

The influence of the six schools of philosophy on the modern Indian mind.

As we begin our *serial* called *Saddarshana-Chintanikā* with Jaimini's *Mīmāṃsā* a

Importance of exegetics.

philosophical treatise on exegetics and its logic, we cannot better introduce our monthly magazine than by discussing the general principles of the theory of interpretation itself. The principles of interpretation are known in Europe as *exegetics* or *Hermeneutics*. In the extension as well as improvement of human knowledge, it plays a very important part. It springs from the conservative propensities of human nature. A genius alone can originate a thought. But its acceptance or rejection depends on the condescension of conservatism first to consider it, and then to see its power or necessity. But even when the power or necessity of a thought is clearly discerned, it is not easily adopted by a whole nation. It must undergo the ordeal of interpretation its analogy to some already accepted thought must be pointed out and its forms must be apprehended. We will give an illustration. Auguste Comte, a modern French thinker laid down a theory of the three stages of the development of history—theological, metaphysical, and positive. As a first great step towards an historical generalisation, it is an hypothesis of considerable importance, but the orthodoxy of Europe at first rejected it and condemned it. Yet in one form or another as interpreted by the thinkers of Europe, it is adopted. Thus the importance of the study of exegetics is great.

Again, as it is never the lot of all thinkers or students of philosophy to originate large ideas, it is at least their duty to know them, and seek to develop them. Hence every student of philosophy cannot but be an interpreter of what is placed before him by his

ancestors Mr Mill's Logic or his system of Political Economy is the fruit of the great exegetical powers the author possessed. Whenever he sees a thought, he studiously and critically attempts to interpret it, by looking at it from as many points of view as possible, and by discussing it in its different bearings.

Interpretation is also a necessity with those who simply seek knowledge, for no elaborate book can be easily understood. The questions it discusses, require to be properly and systematically interpreted the canons of exegetics require to be applied. the statements made by the same author in the course of a discussion require to be collated the conclusions drawn by him at different stages of the discussion require to be sifted and the forms in which his thoughts appear require to be distinctly discerned.

Interpretation is a necessity with ordinary men of business. For example, a document conveying a valuable estate may be carefully drawn up. But whenever it is used for substantiating a claim founded upon it, its interpretation is of special importance. Important issues in law-courts are raised as to the interpretation of a passage, and important decisions are affected in proportion as the one or the other interpretation is adopted by a court of justice. We, therefore, attach great importance to the exegetical philosophy of Jaimini, and believe that as an instrument of reform, as a means of philosophical study or of the acquisition of knowledge, as a necessity of active public life, as a system of education, as a fact in the history of Indian philosophy, as an encyclopædia of sacrificial lore, as the logic of such discussions as were conducted by Raghunâtha Shâstri Paivata of Puna or Râjârâm Shâstri Kâlekar of

Banāras, as a key to writings called Kalpa Sūtras, Āranyakas Patanjali's Mahābhāṣya or Mādhyas voluminous commentaries on Vaidika authors and as the source of all the dicta of logic and religion which obtain at present among the Hindus, the system of Jaimini's Mīmāṃsā is of special importance

Before we enter upon our proper task of translating and annotating upon Jaimini's Mīmāṃsā we will present to our readers a short historical sketch of Indian exegetics. Before exegetical logic can come into existence, there must be some recognized scriptures to which exegetics can be applied. The utterances of the Rishis, called Sanhitās of the Vedas constitute these original scriptures. The Rishi is the first original promulgator of thought in India—the eternal thought as it exists in the Divine Mind. The Rishi saw it and revealed it. Now, the Rishi was an energetic thinker. Absorbed in meditation, he prayed and sang and his prayers and songs embody the highest religious aspirations of man. Full of faith he sought the help of God on all occasions of life. He was conscious of the struggle between the good and evil influences in the mind of man. He fervidly prayed that the good influence, which he called the *good mind*, might prevail, and might be enabled to triumph over the evil influence called by him the *evil mind*. He believed in one God who always inspired his mind. He believed in the immortality of the soul, and spoke with raptures of the path of righteousness which his ancestors had followed. His description of heaven is pure and spiritual. Such a Rishi in one sense originated the religious ideas of India, for every orthodox school of philoso-

Recognized scriptures—the subject of exegetics.

phy refers to him as the fountain-head of all its doctrines and reveres him. This reverence for the *Rishi* is so thoroughly established in India that ideas even antagonistic to the *Rishi* but popularly recognized are attributed to him. Often a stray-utterance of the *Rishi* is quoted to support a system of thought that has nothing in common with the teachings of the *Rishi*. The theory of exegetics is, therefore, specially developed in India.

The authors of the *Brâhmanas* who followed the *Rishis* were the first to develop and apply a method of interpretation. They generally called themselves *Brahma-Vâdinas*. By *Brahma*, they meant accumulated knowledge or learning. But *Brahma* was the name given by the *Rishis* to a prayer they uttered or a hymn they chanted. When the power of the *Brahma* which moved the heart and inspired the intellect of the ancient *Âryas* for generations was established, the *Brahma-Vâdinas* were compelled by the circumstances in which they found themselves placed, to advance their sacrificial doctrines by interpreting the hymns of the *Rishis* into their own dicta. Their method is called *objective*, for they always try to support their interpretation of the mantras into something sacrificial by referring to a natural phenomenon, such as the revolution of the sun, to an established social custom or to canons and rules of recognized literature. Illustrations based on the facts of the external world constitute their special *forte*. The whole *Brâhmana* literature consists of sacrificial interpretations of the hymns of the *Rishis*. Look into any chapter of the *Aitareya*, *Taittirîya* or *Shatapatha Brâhmana*, and the general principles of this method

of interpretation will be at once seen. But three facts deserve special attention: i. They based their speculations on etymology, ii. They saw the phenomenon of generation illustrated in their sacrifices as originally fire was produced by friction, iii. They seriously narrated stories of battles between demons and gods. Etymology represents the psychical phase of objective exegesis and natural phenomena their physical phase; the stories supplied the traditional basis. It need not be remarked that every system of philosophy discovers these three phases. Engaged in applying the system of objective exegesis generations of thinkers propounded their sacrificial diets and passed away.

The system of objective exegesis necessarily ceased

to interest the Brahma Vādinās.
 Subjective exegesis. The sacrificial diets were too material to continue to be powerful. The

Brahma Vādinās gave way to another school of thinkers—the Āchāryas of the Aranyaka period. The system of exegesis was altered. The utterances of the *Ris* were now interpreted in a psychical way. Phenomena which have always inspired thinkers attracted attention. The soul, the spirit and the faculties of the mind, became the subjects of discussion and excogitation. The concrete had paved the way for abstract thought. The qualities of substances were examined. The characteristic feature of this school of exegesis was—earnest and irrepressible search after the essence of whatever exists. Brahma now no longer meant either a prayer or learning. Its signification underwent a great change: it meant the essence sought. Among the ancient Greeks a craving for the essence of all existence overruled their philosophical

speculations. The Greek sought the essence, but his method was different. He named a substance such as air or fire, and attempted to resolve all existing matter into it. His logic consisted in investigation, and he desired explanation of what he conceived to be different forms of one substance. The ancient Ârya in India studied the utterances of the *Risîs*, and interpreted the forms mentioned by them into the essence of matter or mind. The first examined concrete natural substances. The last named abstract qualities, powers or generalities. The one was obliged by his position to investigate the actual properties of a material substance, and by combination or analysis, to establish his conclusion. The other simply philosophized about an abstract entity, and gave reasons. The former paved the way for the study of physics, and the latter rose to a sublimity of thought, and impelled by aspirations which rose superior to every thing worldly, and which presented a picture of eternal quietude and happiness, sought an ideal life. The Greek gradually became anxious to know the properties of matter and mind, and though often repulsed and often discomfited, was determined to know the cause and explanation of what he saw in nature either material or spiritual. The ancient Ârya in India, bent on securing the essence which resulted in quiet beatitude, developed the means and ends of contemplation. While some Âchâryas were absorbed in contemplation, others cultivated grammar and cognate sciences. This was partly attended and partly followed by great philosophical activities. A school of thinkers who styled themselves *Ârthâsikas* (historians in one sense) attempted the interpretation of the original mantras in their own way, and ad-

vanced some doctrines of their own. Another school—that of linguists attempted the analysis of lingual forms, and insisted on some mantras being interpreted in a particular way. This school was represented by two classes of thinkers—grammarians (Vaiyākaranas) and etymologists (Nairuktas). A school of Āchāryas cultivated what may be called the philosophy of a sacrifice, and constituted themselves Yājñikas who interpreted the original mantras in their own way. Suffice it to remark that in the limited space at our disposal, full justice cannot be done to the many-sided activities of the Āchāryas who adopted the system of subjective exegesis and developed it. These Āchāryas worked with an energy which systematized the exegetical logic about to be noticed.

We will quote only one mantra of the *Risī Dirghatamā Ouchathyas* and present to

Illustration of the
schools of exegesis.

our readers the different interpretations as offered by different schools

of thought. The following is the literal translation of (I 164, 45) of the *Rik-Saṁhitā*.

Definite four the feet of speech
The Brāhmaṇas who high wisdom reach
Know them. Put in the heart are three
Which common mortals do not see
But these the fourth of speech do speak.

The Vaidika exegetes give the following version of this mantra. The *four feet* are the three Vyāhritis (Bhūr, Bhuvā, and Svar,) and Om—the well known pranava. The objective school of exegesis—closely allied to, or almost identical with, the first—insists on the sacrificial sense of the *four feet*. The following occurs in a Brāhmaṇa work—"Four fold speech

was created in these worlds (lokas), three kinds are found, and the fourth is to be found in beasts. That which exists on the earth is seen in fire and in the musical mode called the Rathantara-Sâma, that which exists in the firmament is to be seen in the air, and in the musical mode called the Vâmadevya-Sâma, that which exists in the heavens is to be seen in the sun, in the musical mode called Brihat-Sâma, and that in the lightning and in beasts. In Brâhmanas they placed that which exceeds all these. Therefore, Brahmanas speak the speech, both of gods and men." This interpretation is based on a sacrificial arrangement. The Aitihâsikas interpret the mantra in the following way: "the four feet are the sounds of serpents, the sounds of beasts, those of insignificant animalcules, the fourth foot of speech is the language of common life." This interpretation deserves special attention, as it throws light on the method, which the Aitihâsikas followed. The grammarians considered the four feet to be nouns, verbs, prepositions (verbal prefixes), and particles. The Nairuktas or etymologists consider the four feet of speech to be the Rik, the Yajus, the Sâma, and the ordinary language. The Yâjnikas consider the four feet to be the Mantra, Kalpa, Brâhmana, and the language of common life. The most important interpretation is that of psychologists, who pre-eminently employed the method of subjective exegetics. "Speech is either *parâ* (highest), *pashyantî* (seeing) *madhyamâ*, (intermediate), or *varasvarî* (pre-eminently that of a sound). It is *parâ* when in the form of a sound, it originates when conceived in the mind, it is *pashyantî*, when it reaches the determining faculty (buddhi) and seeks to be expressed, it is *madhyamâ* and when it is

expressed through the organs of speech, such as the palate or lips it is *misheard*. The real interpretation of the *Rik* already translated literally, ought to be determined by the rules of exegetical logic that is by the application of the principles of context (*Sādhacharya*) in its different bearings of the particular subject (*Prakaraṇa*) of the particular collocation (*Sthāna*) as developed in Jaimini's *Mīmāṃsā*, and of exegetical inference. The principles of exegetical logic developed in the course of centuries and systematized by Jaimini when carefully applied necessitate or ought to necessitate only one interpretation of the poetical lines.

This logic was gradually developed. While some thinkers were employed in actual interpretation others sought to sist the rules of exogetics itself. Patanjali's *Mahābhāṣya* develops, discusses and sums up the principles of exegetical logic. Certain philosophical treatises had established their claim to attention, and their reputation commanded respect. The *Pāṇinīyam* may be mentioned as an example. A number of teachers of celebrity were busied in its interpretation. The fundamental principle of their logic is the establishment of a rule by an inference based on the utterances of the author to be interpreted and the rejection of his statements by the same method. A number of maxims, springing partly from close exegetical reasoning, and partly founded on the recognized procedure of the people were laid down. This method is important as it was fraught with great consequences to India. Patanjali's *Mahābhāṣya* embodies all its principles. It is at once bold and submissive—at once for reform and for conservatism. In as much as it rejects a statement of

a recognized author, it is bold, but it attempts to accomplish this object by such exegetical principles as are inferred from the author attacked, and it is, therefore, submissive. It aids reform by depriving a celebrated author of any respect arising from his distinction, or of his pretensions to infallibility, and conciliates the orthodoxy by its exegetical method, which cannot but be sanctioned by the author himself. All this is expressed by the principles of what are known among us as Jnâpaka and Pratyâkhyâna. What followed the mental training such a system fostered can be easily guessed. the Buddhists came with weapons of their own, and attacked antiquity

In the mean-time, the intellectual training which the former Âchâryas had given, communicated a new impulse to thought, and produced a fearless independence, which set at defiance the *Risis*, then utterances and the *Brahma-Vâdinas*. Influenced by the logic of subjective exegetics and its method, the Buddhists steadily advanced and asserted with a boldness and power, which astonished their contemporaries, that man and his powers explained all phenomena. Then logic was at once practical and philosophical practical in as much as they took special care of the morality and prosperity of the laity, who were considered to be mere disciples, and whose simple duties consisted in purity of life and attention and obedience to their instructors, and philosophical because the ascetics who spent their whole life in a convent, were subjected to a rigid course of spiritual discipline, and were trained to employ philosophy in their disquisitions and discussions. Revelation and its

pretensions were rejected, the sacrifices which occupied the whole life of a Brâhmana and excited in some cases national interest, were condemned and practical rational duties were inculcated in the place of sacrifices. In philosophy, the authority of testimony was overthrown—such testimony as had advanced pretensions to infallibility. All arguments were built on ocular direct observation inference and analogy as based on the first two, for this logical analogy is to be distinguished from that which objective exegetics employed. The latter consisted in narrating traditional stories or tracing a connection between the conclusion to be established and recognized customs or dicta.

The latter Âcharyas opposed, attacked and paved the way for the final extinction of, Revival of the or theolog method and thought. Buddhism in India. Their action caused a great revival among the latter Âcharyas. As we seek to interpret these Âcharyas we shall have to state much about them, as occasion arises.

The first maxim of the prevailing exegetics is to support customs and social institutions as they exist at present, without any attention to their origin that is without enquiring whether they are Buddhist or Vaidika, by confounding all the dicta of the different schools of exegetics of formal logic and of Boudhas. This method, originated by Shankarâchârya and his disciples, showed for some time a great power. The two systems of logic—formal logic for the investigation and ascertainment of truth, and exegetical logic for the interpretation of documents of recognized authority—

The present prevailing method of interpretation.

are generally confounded. The spirit of adjustment [Vyavasthâ] which can harmonize all the texts scattered throughout the voluminous literature developed by the ancient Ârīyas of India, characterizes this school. At the present time, however, when the spirit of thorough investigation exists or ought to exist, and when aspirations for the advancement of the nationalities in India require the investigation of the philosophy and logic of our ancestors, we have thought it proper to present the reader with a translation of the systems of philosophy in India.

We have begun with Jaimini's Mīmāṃsā, for it embodies all the principles of exegetics with their application. All the philosophical writers in India follow the method of enunciating their principles and demonstrating their practical application at the same time. The Yoga-system treats of the means, method and the end of contemplation. Goutama exhaustively explains the system of the dialectics of discussion, as it once took place in an organized assembly. Kanāda develops formal logic, and a system of physics and metaphysics. Kapila devotes his work to the elucidation of the evolution-theory of the creation of the world and resembles the school which Darwin leads in England. Bādarāyaṇa attempts to prove that the spirit [Chaitanya] alone exists, and that the phenomena of nature are its forms, its modification, its developments, and its manifestations. As these systems are orthodox at least in form, they recognize the authority of the Vedas, and because they recognize the authority of the Vedas, they are as a matter of course obliged to have recourse to exegetics. Hence we have discussed

The authors of the
six schools of philo-
sophy

the subject of exegesis at length in this introduction for which we beg our readers will kindly excuse us

Editor

Saflarabana Chintanikā Office Puna,

1st January 1877

- V. B. It is our intention to indicate the modern philosophical ideas of Europe in foot notes as occasion arises either by way of comparison or contrast so that they may be popularized in this country and that our country men may adopt them. We need not state that modern philosophy and the material progress of Europe are inseparably connected.

प्रस्तावना

मगद्विस्तृत पददर्शनाय अयमिच्छेन्न करुणाया आमया उद्देश आहे
 महान् प्रपकार म शास्त्रपरस्थापक केव्हा शाले,
 ज्यामय मयराशिचा वा गोष्टाचे निश्चिन्नेन प्रथम केले अगतां बरे पडेल
 ११२४४ क्रमिम् । आन्ध्याकारक गावे गात, मोठ्या, उल्हा
 हाने ईश्वराचे स्तवन करित, म स्वार्थी प्रार्थना करित, गृष्टिरात्म्याचे
 अलोकन ५६ । मनन करित, आणि आनंदलहरी उत्पन्न करणाऱ्या
 गोमरणाचे पान फळून, आनंदात दिवस धावत, तेणेकरून त्याच्या
 मनामध्ये फळनेचे तरंग उठत, आणि त्या या मुत्तानेन असे विचार
 बाहेर पडत की, जरी आज हनारों पर्ये होऊन गेला आहेत, तरी
 ज्यांना त्याच्या लेखाचे रहस्य समजते त्यांच्या वितात त्या विचारांनी श्रुत
 न होतेंच होतें पुढे ब्रह्मादि मनांनी प्रपेक्षा लेखाचा अर्थविचार केला
 या ब्रह्माद्यांचा विशेष आशय श्रौतत्रिपेये प्रतिपादन करण्यात होता
 यांनी सर्व देशभर लोकांच्या मनात एक तद्देशे पळण लावून दिले
 नानाप्रकारचे विचार करण्याला ने प्रसन्न होते अशा आभाषांनी ब्रह्मादि
 प्रतिपादित श्रौतकर्मांची व्यवस्था केली, म प्रपेक्षणीत मुक्तांचा अर्थवि
 चार केला, निरुक्त शास्त्राची रचना केली, व्याकरण आणि अध्यात्म
 विद्येचे मृत्त प्रसिद्धित दर्शेण आणिले, आणि करण्यामध्ये जाऊन आत्मिक
 म जड गृष्टीच्या सत्ताचे मनन आणि निश्चिन्नेन करून आपल्या वेळ
 ण्या प्रकल्प शास्त्रविचाराची व्यवस्था केली नंतर बहुधा सर्व जगताम
 ये अतिश्रेष्ठ यातपार्यर्थात्मिक जो पतजलि, अशा शास्त्राच्या गुह्यनी
 विद्याच्याचे अध्यापन केले नंतर योगशास्त्राची सदमय प्रशस्ति
 झाली विद्याच्या विद्या मोठ्या श्रमांनी ब्रह्मविदि म आचार्य यांनी
 जे विचारमंदिर रचले होते, त्याचा पाषा लवून टाकणारे बौद्ध लोक
 उत्पन्न झाले, आणि त्यांनी आपले सर्वस्व रपाविले मग मोठ्या
 पिढ्यां गुह्यमध्ये म बौद्धाचार्यामध्ये विरोध पडला तेणेकरून उत्पन्न
 परिणाम घडून आले फणार, फापेल, आणि नादरायण, यांच्या शास्त्रा

आचार्यांनी, बौद्धाचार्यांशीं वाद करण्यासाठीं कबर बाधली. त्यांनीं हि आ पल्या वेळच्या शास्त्रविचारार्ची व्यवस्था केली. हिंदुस्थानांतील सर्व लोकांचे प्रवर्तन करण्याविषयी जणो चालक आत्माच असे जे धर्मशास्त्र व अध्यात्मविद्या, त्यावरील आच्छादन काढून त्याची योग्यता प्रकट केली. अशी कालव्यवस्था करण्यास सवळ प्रमाणे आहेत, परंतु या गोष्टीचा विचार दुसऱ्या एकाद्या स्थलीं पूर्णपणे करू-

ह्या उत्तर आचार्यांच्या लेखाचे तात्पर्यवर्णन करण्याचे आमच्या मनांत आहे. ह्यांनीं गुणविभाग करून व जड द्रव्यावि-
 आवर्चनि हिंदुलो-
 कावर षड्दर्शनांचा स-
 स्कार
 धर्मी विचार करून, चैतन्य, ज्ञानांतर, आणि मुक्ति, याविषयी प्रतिपादन केले; आणि त्यांनीं जे प्रतिपादन केले त्याच प्रतिपादनाच्या अनुरोधाने सर्व भरतखंडभर लोकांची आज प्रवृत्ति आहे. पञ्चावदेशात गुरूनानकशाह, किंवा गंगातीरीं कबीर, किंवा बंगालदेशी चैतन्य, किंवा महाराष्ट्रदेशीं तुकाराम, आणि ज्ञानोबा; अथवा गुजरायदेशीं स्वामिनारायण, अथवा मद्रास इलाख्यांत रामानुज, अशा लोकांचे लेख नीट पाहिले असतां असे दिसून येते कीं, या सर्वांमध्ये उत्कंठित भक्तिरस एकच प्रकारचा; आणि कणादासारख्यांनीं ईश्वरसंबधी ज्या ज्या प्रबुद्ध विचारांचे प्रतिपादन केले, ते विचार या भक्तिरसामध्ये अंशतः उतरले आहेत. कपिलासारख्यांनीं ज्या अध्यात्मविद्येची व्यवस्था केली आणि प्रगल्भता साधली, ती अध्यात्मविद्याहि या भक्तिरसांत उतरली आहे, आणि बादरायणाच्या दर्शनापासून जो वेदांत उत्पन्न झाला तो वेदांतहि अंशतः या भक्तिरसामध्ये उतरला आहे. म्हणजे संक्षेपाने आम्हां ज्या ज्या गोष्टींचें वर्णन केले आहे, त्या सर्व हल्लींच्या हिंदूत अढळतात; तथापि षड्दर्शनांचा पोच मोठा, आणि तेषपर्यंत हल्लींचा हिंदु पोहंचला नाहीं; व अर्वाचीन युरोपी लोकांच्या शास्त्राला जो तजेला चढला आहे तितका तजेला असणारे सिद्धांत षड्दर्शनांमध्ये अढळतात, व जगातांतील कोणत्याहि लोकाना कमीपणा येणार नाहीं, असे प्रतिपादनहि ह्या षड्दर्शनांत आहे.

वाक्यार्थमीमांसा व तत्संबधी न्याय याविषयी जैमिनिरुत मीमांसे-

वाक्यायमीमांसेचे
भाषा प

मध्ये प्रतिपादन आहे त्यापेच भाषांतर आम्ही या
पद्धतीनेच तनिर्केत प्रथम करणार, म्हणून पद
दर्शनाचतनिके सारख्या मासिक पुस्तकांत वाक्या

धीमांसेचे मुख्य सिद्धांत कोणते आहेत, त्यांचा या प्रस्तावनेत विचार
करणे योग्य आहे

ज्ञानाची वृद्धि करण्याकरता व संशोधन करण्याकरिता वाक्यार्थ
मीमांसा मोठी उपयोगी पडते मनुष्याचा स्वभाव असा आहे की,
ज्या ज्या गोष्टींची त्यास सवय झाला असते त्या गोष्टी त्याला असता
त व या स्वभावामुळेच वाक्यार्थमीमांसेची प्रवृत्ति होते एखादा
मोठा नवीन विचार शोधून काढणारा कसोच बुद्धिवान् पुरुष फार
पिरळा, परंतु दुसऱ्याचे सिद्धांत सर्वांत प्याये लागतात आणि
हा विचार टाकाना किंवा त्याचा असा सिद्धांत प्रथम करण्या
करता प्रतिष्ठित व सभारित लोकांनी आरंभी आग्रह टाकला लाग
तो, मग त्या विचाराची योग्यता किंवा अवश्यकता स्पष्ट दिसून
येते परंतु योग्यता किंवा अवश्यकता नीट जरी दिसून आली तरी
अशा नवीन विचाराची प्रवृत्ति सर्व लोकांत सहज होत नाही वाक्यार्थ-
मीमांसेच्या कसोट्यास हा विचार उत्तरला पाहिजे पूर्वीच गृहीत अशा
एकाद्या सिद्धांताचे आणि या कल्पनेचे साम्य दाखविले पाहिजे या
कल्पनेचे सारे आकार मनांत भरले पाहिजेत पुढील टप्प्याच्या पो
गाने हे सर्व विशेषेन वाचकांच्या लक्षांत येईल आगमनकोम नामे
कैच पंडित होऊन गेला त्याने ऐतिहासिक उत्तरतीवर कल्पना का
ढली ती अशी की, प्रत्येक देशाचे किंवा प्रत्येक मनुष्याचे इतिहासांत
तीन कल्प असतात, म्हणजे धार्मिक, आध्यात्मिक, आणि प्रबुद्ध्या
वहारीक ऐतिहासिक अनुगमाच्या सबधाने ही कल्पना बरीच उपयोगी
आहे, व हिची योग्यताहि बरीच आहे परंतु युरोपलाडांतील स्थापित
मतानुवायी लोकांनी ह्या कल्पनेचा प्रथम त्याग केला, व एक प्रकारे ती
खोटी, असेहि म्हटले तथापि युरोपांतील शास्त्री-लोकांनी जो जो
तिचा अय बसविला त्या त्या अर्थी ती गृहीत झाली यावरून वाक्यार्थ
मीमांसेच्या रचनेची योग्यता किती मोठी आहे हे दिसेल

आणखी नव पडिताच्या किंवा शास्त्रजिज्ञासूच्या हातून मोठ्या मोठ्या कल्पना झोडून काढणे कधीहि होत नाही; परंतु ह्या कल्पना काय आहेत हे समजून घेणे व त्यास प्रगल्भ दशेस नेण्यास शकणे असा सर्व शास्त्र-जिज्ञासूचा धर्म आहे, म्हणून जी जी गोष्ट शास्त्रजिज्ञासूंस अढळेल तिचे तिचे अर्थपरिस्फोटन त्यांनी केलेच पाहिजे. मिलनामे कोणी नैयार्थिक इगळड देशान होऊन गेला, व त्याने "धनविषयक व्यवस्था" या विषयावर ग्रंथ केला. वाक्यार्थमीमासेची शक्ति ह्या ग्रंथकाराचे अर्गी होती म्हणून एवढे काम त्याच्या हातून झाले. जेव्हां जेव्हां त्याला एखादा माठा मिळाला अढळे तेव्हा तेव्हा मोठ्या श्रमाने व बारीक नजरेने तो त्याची वाक्यार्थमीमांसा करण्यास श्रम करी व जितक्या निरनि-राख्या तऱ्हेने त्याच्या हातून होईल तितक्या निरनिराळ्या तऱ्हेने सिद्धांतांचे तो आलोचन करी, व सिद्धांताच्या निरनिराळ्या सबधाकडे लक्ष देऊन त्या सिद्धांताचे परीक्षण करी.

ज्या लोकान ज्ञान प्राप्त करून घेण्याची इच्छा आहे त्यांनीहि वाक्यार्थमीमांसा अवश्य पाहिली पाहिजे. विशेष अभ्ययनयोग्य कोणतेही पुस्तक सहज समजत नाही. त्यात ज्या ज्या कोटींची परीक्षा केली अगते, त्या त्या कोटींचा जपून व व्यवस्थेने वाक्यार्थ झाला पाहिजे. वाक्यार्थमीमासेचे नियम योजले पाहिजेत. एकाच ग्रंथकाराने जी निरनिराळी तर्गने केली आहेत, ती एका ठिकाणी जुळली पाहिजेत. व निरनिराळ्या निरनिराळ्या प्रसंगी जी अनुमाने त्याने काढली आहेत ती गेट पडताळून पाहिली पाहिजेत. व त्याच्या सिद्धांताच्या रंग आत्म्याची स्पष्ट दृष्ट परीक्षा झाली पाहिजे.

वाक्यार्थमीमांसा काय हे प्रापंचिक जनानीहि समजून घेणे अवश्य आहे यात शक्य नाही. पहा, एखादा दस्तऐवज फार जपून तयार झाला, परंतु त्या दस्तऐवजावरून आपला कोणताहि हक्क शाबित करते तो तो कागदाचा अर्थ करायला लागतो. त्या अर्थाची योग्यता मोठी आहे. त्या कागदावरून त्या कागदातील वाक्यार्थविषयी मांढे बुद्धे नि-रनिराळ्या, व त्या त्या प्रसंगीचा अर्थ शाबित होईल, त्या त्या प्रसंगी कोंड-गात मिळविले द्यावे तिगवत. यावरून जमिनीच्या मीमांसादर्शनाची

योग्यता मोठी आहे असे आम्हांस वाटते कारण, विद्याभ्ययनाचे ती एक साधनच आहे, व हिंदुस्थानच्या इतिहाससंघाने तिचे माहात्म्य मोठे आहे ही मीमांसा, सव श्रौतधर्माचे भांडारच आहे व पुणेकर रघुनाथ शास्त्री पर्वते आणि काशीकर रामाराम शास्त्री फार्लकर ह्यासारखे गुरू ज्या रीतीने वादविवाद करित, त्या रीतीचे मुख्य साधन मी मांडाच आहे वेद, आरण्यके, काव्यसूत्रे, पतञ्जलीचे महाभाष्य, क्रिया माधवाचे वेदभाष्य, अशा विद्यामंदिरांचे फुलूप काढण्याची ती जणो फिल्लीच आहे तार्किकारे आणि धार्मिकांचे जे शिक्षात आहेत, व हल्ली हिंदु लोकांमध्ये ज्या सिद्धांतांची प्रभुति आहे, त्याचे ती उत्पत्ति स्थान आहे, म्हणून निमिर्माची मीमांसा सर्वा प्रकारे विगेष अत्यंतोक्तनीय आहे पद्धतशान्चितनिकेच्या प्रारम्भां आमचे मुख्य काम जमिनिरत मीमांसेचे भाषांतर करण्याचे व त्याचे तात्पर्य निरूपण करण्याचे आहे त्याचा आरम्भ करण्या पूर्वी भरतखंडातील वात्स्यायमीमांसेचा संक्षेपत इतिहासवर्णन करतो

वाक्यार्थमीमांसेची योजना करण्यापूर्वी काही गोष्टींचा प्रथम गृहीत केले पाहिजेत हे गृहीत मुख्यतः अपिप्रणीत वेदवादिता जेत आता, ऋग्वेद हे मोठे प्रचळ विचारी होते ध्याननिमग्न होऊन ते ईश्वराची प्रार्थना करित, आणि सामग्यान करित त्यांच्या प्रार्थनेमध्ये आणि गानामध्ये गहन धार्मिक विचार असत त्यांचे मन भक्तिभावाने संहतित होत असे, आणि ससारामध्ये सव प्रसंगां ते ईश्वराचे साक्षात्प्राप्तीसाठी मनुष्याच्या मनातील रागद्वेषांमध्ये आणि पुण्यबुद्धी मध्ये जो सतत तणाव चालला आहे त्याविषयीचे ज्ञान त्यांत उत्तम असे व संहतित हृदयाने ते ईश्वराचा ध्याना करित, की "हे ईश्वरा ! आगची पुण्यबुद्धि प्रचळ कर, आणि पापबुद्धीचा पराजय करून पुण्यबुद्धीला जय दे " ईश्वर एकच हाता जेत ते मागित तेजोकरून त्यांच्या मनात स्फुरण पडत असे आत्मा अनन्तर आहे असे त्यांचे मत असे व पूर्वज ज्या सुकृतपयाने गेले, त्या सुकृतपयाचे मोठ्या आश्वासनाने ते वर्णन करित त्यांचे स्मरण मोठे शुद्ध असून अत करणात संहतित करणारे आहे

हे ऋषिजन या भरतखंडांतील शुद्ध सिद्धांतांचे मूलप्रतिपादक होत. तो शुद्ध सिद्धांत कसा म्हणाल, तर परमेश्वराच्या ठायी निरंतर वास करणारा. हा शुद्ध सिद्धांत ऋषींच्या दृष्टीस पडला आणि त्यापासून जगतांत प्रकट झाला. अशा प्रकारचे ऋषिजन भरतखंडातील लोकांच्या मनाचे प्रवर्तन अजून करतात. कारण की, आपल्या मताचे उत्पत्तिस्थान ऋषिजनच असे षड्दर्शनकार मानतात, व त्याप्रमाणे त्यांची योग्यता आहे असे समजतात. ही गोष्ट भरतखंडात इतकी गृहीत झाली आहे, की लोकमान्य पण ऋषिविरुद्ध अशाहि गोष्टी ऋषिप्रणीत आहेत असे लोक मानतात; आणि आपली सिद्धांतसरणि स्थापित करण्याकरिता ऋषींने उच्चारिलेले भलतीकडील एखाद्या वचनाचे प्रतिपादन करतात. या कारणामुळे भरतखंडामध्ये वाक्यार्थमीमांसा विशेष प्रगल्भ दंगेस पोचली आहे.

ब्राह्मणनामे ग्रंथकार ऋषिजनांच्या मागून झाले. त्यांनी प्रथमच आधिभौतिक वाक्या- वाक्यार्थमीमांसेची योजना केली. आपणास ते थमीमांसा. ब्रह्मवादी असे बहुधा म्हणवीत असत. ब्रह्मशब्दाचा अर्थ सांचेतविद्या असे ते समजत. ऋषिजनांचा ब्रह्मशब्दाचा अर्थ ईश्वराची प्रार्थना अथवा ईश्वरपर गान असा असे. पुष्कळ दिवसपर्यंत प्राचीन जनांची बुद्धि सद्ब्रदित होत असे, आणि त्यांच्या चित्तवृत्तीस स्फुरण चढत असे, एवढी ब्रह्मशब्दाची शक्ति असे, म्हणून प्रसंगानुराधाने श्रौतकर्मसंबंधी सिद्धांताचे प्रतिपादन करण्याकरिता ऋषिप्रणीत मंत्रांचे अर्थ करून ब्रह्मवादांनी आपले मत स्थापन केले त्यांच्या वाक्यार्थसरणीस आधिभौतिक वाक्यार्थमीमांसा असे नांव दिले आहे; कारण मंत्राचा अर्थ करतांना त्यांत काही तरी श्रौतकर्म आहे असे त्यास वाटे; आणि सूर्यभ्रमणासारख्या एखाद्या स्वाभाविक सृष्टिस्वरूपाचे कथन करून, अथवा लोकांच्या एखाद्या चालीचे वर्णन करून, अथवा सर्वमान्य विद्येतील काही गोष्टींचे अवलंबन करून ते वाक्यार्थ करीत. बाह्य जगताच्या आकारावरून त्याचे सर्व दृष्टांत वसविलेले असत, व असे दृष्टांत देण्यांतच काय तो त्यांचा मुख्य बाणा. ब्राह्मणनामे कोणताहि ग्रंथ घेतला असतां श्रौतकर्माच्या अनुरोधाने ऋषिप्रणीत मंत्रांचा अर्थ त्यांत अढळतो. ऐतरेय, तैत्तिरीय, किंवा शतपथ ब्राह्मण

वर्तित कोणताहि अभ्यास पहिला अगतां त्याची वास्तव्यदीर्घाणावरणि लक्षान येईल परंतु ती गार्हा विवेक स्थान राज्यगत्या पाहिजेत प्रथम ते निष्कारिचार पार करीत दुसरी, गुहा काठमपनाने अति प्रवृत्तारी चरित करीत अथून यत्न दी प्राणावस्थिमे प्रसार आदेत असे त्याग वाटे तिगो, मग आणि रीत्य वांछित पुत्रपुत्रांचे ते विचार वणन करीत आधिभौतिक धान । दीर्घांगेभ्यां शब्दाने, निष्कार हा त्या दीर्घांगेभ्यां अभ्यास आकार अट गृहस्थस्थ हा निचा भौतिक आकार आहे आणि कथा हा निचा ऐतिहासिक आकार आहे प्रत्येक धारणेचे हे तीन आकार अगतात हे गंगेचे नदी या आधिभौतिक वास्तव्यदीर्घांगेभ्यां पद्धतज्ञा विज्ञाना विद्या निम्न माने होते आता । श्रौतविद्वांतांचे मोक्ष । कथा ते एतान् मये

या आधिभौतिक धान । दीर्घांगेभ्यां प्रवृत्तारिणांता गृहस्थ यदाव्या आता श्रौतविद्वांतां हाते ऐहिक पादत फी,
 आत्मिक धारणा
 त्यांचे प्राच्य प्राच्या अणन प्रवृत्तारिजन जाऊ ।
 त्यांच्या विचाराने दुसरे पंडित हाते ते आरव्य
 फे र्ग वेष्टी प्राप्ती त्या वेष्टये आचार्य होत अता वास्तव्यदीर्घांगेभ्यां पद्धति ऐहिक आत्मिक रीतीनें पुत्रपुत्रां ग अर्थ हाऊं लागत । नेपथ्यन पंडितां मेहमी रजुगण पते अगा आत्मिक राक्षपाफटे लक्ष जाऊ लागले अमा, मनाच्या शक्ति, आणि धितय, वागिपदी पादविवाद व विचार होऊं लागले । अगृहस्थस्थाना विचाराने आत्मिक विचार करितां मार्ग तयार यत्न देत । दोतार । यत्नार्थाना गुणार्थे विवेचन होऊं लागले । या वास्तव्यदीर्घांगेभ्यां मुख्य राक्ष्य हे असे की, जे जे काही आहे त्याचे तत्त कोणाग न जुमानतां उचलटने शोधून काढायाचे आतां प्रत्यक्ष अणने प्राय । किता पंडितान हा अर्थ नष्ट झाला । त्या शब्दांचे अपोतर झाले, व मूलतत्त असा त्याचा अर्थ झाला । श्रीक लोकाभ्यां सर्व पदायांचे तत्त शोधण्याची आवड एक वेष्टी मामली होती, आणि सर्व अज्ञा मपि पारांभ्ये तिची प्रगुति झाली । मग श्रीकहि तत्त फाप असा शोध कार करीत परंतु त्यांची पद्धति भिन्न असे । ते अति विद्या वापु अगा एतान् पत्तार्थ घेत, आणि सर्व अगृहस्थि त्याचा

आकार आहे, असे सिद्ध करित. त्यांचे तार्किक सिद्धांतांहि स्वर्तांचेच असत. आणि जे जे त्यांना दिसे ते ते एकाच वस्तूचे निरनिराळे आकार आहेत असे समजून, ते त्या आकारांची उपपत्ति शोधण्यास लागत. भरतखंडांतील प्राचीन आर्य कांहीं ऋषिप्रणीत वचने घेत, आणि जडांचे आणि चैतन्याचे तत्व काय हे त्या वचनांच्या अर्थावरून बसवीत. ग्रीक लोक हे सृष्ट जड पदार्थांचे विवेचन करित. परंतु गुण अथवा शक्ति अथवा अनुगत तत्वे ह्यांचा विचार भरतखंडांतील प्राचीन आर्य करित. ग्रीक ज्या स्थितीत होते तिच्यामुळे सहजच त्यांना पदार्थांच्या दृश्य गुणांचा विचार करावा लागे; आणि साधर्म्यवैधर्म्यावरून आपले अनुमान सिद्ध करावे लागे. भारतखंडीय प्राचीन आर्य लोक फक्त सोपपत्तिक तत्वविचार करित. ग्रीक लोकांच्या विचारांपासून सृष्टपदार्थविज्ञान उत्पन्न झाले; आणि प्राचीन आर्यांचे विचार अति सूक्ष्म व गहन असत. तेणेकरून त्यांच्या मनाची धांव मोठी असे. ही धांव तरी कशी म्हणाल तर सर्व ससाराचा ते त्याग करित आणि पारमार्थिक चिरंतन शांति आणि सुख ह्यांचा आकार जणो त्यांना मूर्तिमंत दिसे, आणि ते आत्मिक संसारांत गडून जात. हळू हळू ग्रीक लोक जड सृष्टि आणि चैतन्य, यांच्या धर्मांचा विचार करूं लागले आणि जरी वारवार त्यांचे श्रम व्यर्थ जात व त्यांची मति गुग होई तथापि त्यांनी पदार्थांचे सोपपत्तिक कार्यकारणभाव जाणण्याचा क्रम चालू ठेवला. ज्या तत्वज्ञानाचे योगेकरून शांति आणि सुख प्राप्त होते ते तत्व जाणण्याविषयी भरतखंडांतील प्राचीन आर्य शकत. त्यापासून ध्यानमार्ग म्हणजे त्याचा उद्देश व त्याची साधने दाखविणारे योगशास्त्र उत्पन्न झाले. इकडे कांहीं आचार्य ध्यानमार्गांत निमग्न झाले असतां दुसऱ्या कांहीं आचार्यांनी व्याकरणादि शास्त्रांवर श्रम केले. या श्रमांच्या योगाने त्याच वेळी व त्यामागून अध्यात्म विचारांच्या निरनिराळ्या प्रकारची मोठी गर्दी उडाली. ज्यांचे नांव ऐतिहासिक असे कांहीं पंडित उत्पन्न झाले, व ते ऋषिप्रणीत वचनांचा अर्थ आपल्याच रीतीने लावून आपलेच कांहीं सिद्धांत प्रतिपादन करू लागले. दुसरे कांहीं पंडित निघाले त्यांनी भाषेच्या परिस्फोटनाविषयी विचार करून मूळमंत्राचे अर्थ करण्याची आपलीच प्रवृत्ति चाल-

विले त्या पद्धितजनांन दोन प्रकार असत एक ध्यावरण, दुसरे नै
 हक्त काही आचार्यांनी त्रोटकभाष्या धामप्रिकटे लक्ष दिले हे स्वतात
 पात्रिक म्हणतात हेहि मूळमंत्राचा अर्थ आपल्या तत्वेने करात स्थल
 संकोचामुळे आचार्यांनी पेल्ल्या निरनिराळ्या उद्योगांचे निरूपण येथे
 करत नाही परंतु त्यांनी वास्तव्यमोमगिता योजना करून ता प्र
 गल्म दर्शव आणिला, इतके म्हणजे पुरे आहे या आचार्यांनी असा
 मद्दत उद्योग केला की, तेजेंकरून वास्तव्यमोमगिता हे शास्त्र रूपात
 आले

आधिभौतिक ध्यावरणधामांगीप्रकरणांचे जे आम्हां विवेचन केले
 आहे, त्याचे स्थापने यादें निरूपण करणें
 वास्तव्यमोमगिता
 विनयी पहाइत । अथवा आदें क्रमेण साहेततात प्रथम मंडळ्याने
 १६४ मे गूतांत ४५ वे मंत्राचा विचार करू या

चत्वारि धाक्यरिमिता पदानि तानि त्रिद्वान्ब्रह्मा ये मनीषिण ॥
 गुहा प्रोणि निहता नेत्रयान्ति तुरीय धाचो मनुष्या यदन्ति ॥

या ऋचेचे मापानर मराठीत केले आहे ते असे—

॥ पदे धाचेची नियमित चार ॥ जाणती ती थोर ब्राह्मण ज्ञाते ॥
 ॥ दृष्टी ठेविली तीन न जाणती, ॥ मनुष्ये घोलती चतुर्थे मात्र ॥

“नेत्रयति” या पन्नाचे अवापिपयी मापाने व आचरे मत भिन्न
 पडते या भेदाची कारणे अशी आहेत की, “नेत्रयति” याचा चेष्टा
 असा अर्थ केला असता वास्तव्यमेदरूप दोष येतो दुसरे, या ऋचेतील
 स्वारस्यहानि होते तिसरे, अन्यत्र बिकट होतो, चतुर्थे, मनुष्ये आणि
 मनीषण ब्राह्मण धामध्ये विरुद्धोपन्यास आहे तो दुर्बल होतो

आता या ऋचेचा अर्थ निरनिराळे आचार्य निरनिराळ्या रीतीने करि
 तात येदवादी म्हणतात की, चार पदे म्हणजे “भूर, भुव, स्व, ” या
 तीन व्याख्या आणि “ओं” हा प्रणव ब्रह्मवादी आधिभौतिक धाक्या
 र्यमामोमेच्या साहाय्याने असे म्हणतात की, “चार प्रकारची माणी उत्पन्न

शाली. तिचे तीन प्रकार या तीन लोकीं अदळतात, व चवथा प्रकार पशून आहे. भूलोकांवर प्रथम प्रकार अग्नि आणि रयंतरसाम ह्यांमध्ये अदळतो. दुसरा प्रकार अतारिक्षामध्ये आणि वामदेव्यसामामध्ये अदळतो. तिसरा प्रकार वृहत्साम यांमध्ये अदळतो. चवथा प्रकार विद्युतेमध्ये आणि पशूंमध्ये आहे. आणि या-
 शिवाय जी वाणी राहिली ती ब्राम्हणामध्ये आली, म्हणून मनुष्यांची आ-
 णि देवांची वाणी ब्राम्हण बोलतात.” प्रकृत ऋचेचा हा अर्थ ब्राम्हण-
 ग्रंथांत दिला आहे. तो श्रौतकर्मव्यवस्थेच्या अनुरोधाने बसविला आहे.
 ऐतिहासिकपंडित ह्याच ऋचेचा अर्थ असा करितात की, “ सापांची
 वाणी, पक्ष्यांची वाणी, क्षुद्र जीवजंतूंची वाणी, आणि नित्य मनुष्ये बोल-
 तात ती चवथी व्यावहारिकी वाणी, हीं चार वाणींचीं पदे होत.” ऐति-
 हासिकपंडित कोणत्या पद्धतीवर शास्त्रविचार चालवीत हे त्यांच्या ह्या
 ऋचेच्या अर्थावरून कळते. हा अर्थ विशेष लक्षात ठेवण्याजोगा आहे.
 वैयाकरणांस वाणीचे चार पाद कोणते म्हणून विचारले तर ते म्हणतात
 की, “नामं, क्रियापदे, उपसर्ग, आणि निपात, हे आहेत.” वाणीचे चार
 पाद नैरुक्तांच्या मताप्रमाणे म्हटले तर असे आहेत की, “ऋग्वेद, यजुर्वेद,
 सामवेद आणि मनुष्याची व्यावहारिकी भाषा.” याज्ञिकजनांच्या मताप्रमाणे
 वाणीचे चार पाद हे आहेत की, “मंत्र, कल्प, ब्राम्हण आणि मनुष्यांची
 व्यावहारिकी भाषा.” ज्या आचार्यांनी अभ्यात्म वाक्यार्थमीमांसेची विशेष
 योजना केली त्या आत्मवादी आचार्यांनी या ऋचेचा अर्थ असा केला
 आहे की. “ परा, (म्हणजे अल्लुच) पश्यन्ती, (म्हणजे पाहणारी)
 मध्यमा (म्हणजे मध्ये असणारी) आणि वैस्वरी (म्हणजे विशेष स्वरध-
 टित झालेली) अशी चार प्रकारची वाणी आहे. त्यांत जेव्हा वाणीचा
 आकार अंतर्गामी उत्पन्न होतो तेव्हा ती परा; पुढे तो आकार जेव्हा
 स्पष्ट बनतो तेव्हा तिचे पश्यंती हे रूप होते. जेव्हा तो आकार
 बुद्धीमध्ये म्हणजे निश्चय करणाऱ्या मनःशक्तीमध्ये उठतो, आणि उच्चा-
 रघटित होतो, तेव्हा तिचे रूप मध्यमा; आणि ताल्वादस्थानांतून तो
 उच्चार बाहेर पडला म्हणजे जो वाणीचा आकार होतो त्याचे रूप वैस्वरी.”

आतां ज्या ऋचेचे पूर्वी आम्हां शब्दशः भाषांतर केले आहे

त्या ऋषेऽप्या एव्या अर्थाचा निश्चय मान्यार्थमीमांसेच्या तात्त्विकाने केला पाहिजे, म्हणजे निरनिराऱ्या संबंधाने तादृशार्थन्यायाची याज्ञिका केली पाहिजे प्रकरणाचे निरनिराळे भेद आहेत त्यांची योजना केली पाहिजे भेदिनाच्या मीमांसेत स्थानविषयाचे निरूपण केले आहे त्याची योजना केली पाहिजे आणि ऐंगिक-यावप्रयोगाची योजना केली पाहिजे आचार्यांनी मीमांसेचा तत्वे बोकडो बरे श्रम करून प्रगल्भ दशेष्ट आणिही, म भेदिनाने त्याची व्याख्या केली, या तत्वांची जपून योजना केली अथवा आगदी वर्णन केलेल्या मंत्राचा एकच अर्थ होणे अवश्य आहे

मान्यार्थमीमांसेची अनुमानपद्धति प्रगल्भदशेष्ट हळू हळू आली काही पंडित मान्यार्थ करण्याचे काही गुतेले
 मान्यार्थमीमांसा अथवा, दुसरे काही पंडित मान्यार्थमीमांसेच्या सि
 ष्टांना शाध लावण्यास प्रवृत्त झाले पतनलि
 कृतमहाभा गमये मान्यार्थमीमांसेची प्रधान तत्वे प्रकट केली आहेत, प त्यास मार केला आहे, आणि जपून त्याचे वर्णन केले आहे काही शास्त्रीय मंत्रांची योग्यता सर्वमान्य होऊन त्यांकडे लोकांचे लक्ष लागू लागले होते आणि त्यांच्या लोकेकायश्च त्यांच्याविषयी पूज्य बुद्धि उत्पन्न झाली होती रक्षाकारता पाणिनिकृत अट्टाध्यायीच्या गुरु नामक पंडितजन विद्या मान्यार्थ करण्याविषयी उत्पन्न झाले त्यांच्या न्यायपद्धतीचे मुख्य तत्त्व हे होते की, ज्या प्रयकाराच्या मचनाचा अर्थ करावयाचा, त्याच्या मचनासच अनुमान फाटून ते सिद्धांत बनवीत, आणि याच प्रकारे त्याच्या मचनाचा त्यागहि करीत अंशत मोठ्या सूक्ष्म रीतीच्या अनुमानांनी आणि अंशत लोकदृष्टीसच ते काही परिभाषा बसवीत या न्यायपद्धतीचे माहात्म्य मोठे आहे पतनलीचे महाभा ष्यात या न्यायपद्धतीचे मुख्य सिद्धांत अटळतात या न्यायपद्धती मध्ये स्वातंत्र्य आणि पारतंत्र्य हे दोन्हीहि गुण एकदम अटळतात, म्ह णजे ही न्यायपद्धति सुधारणुकेस म स्टीस एकदम अनुसरे सर्वमान्य मन्वाच्या मचनाचा त्याग करून ती स्वातंत्र्य दाखवी परंतु ज्या म प्रकारच्या मचनाचा त्याग करावयाचा त्याच प्रयकाराच्या लेखासच

अनुमान काढून ती त्याग करण्यास प्रवृत्त होई. म्हणून ह्या न्यायपद्धतीचे अर्गी पारतंत्र्य असे. परीक्षितग्रंथकार चुक्या करतो, असे दाखविल्याने सुधारणुकेस साहाय्य होत असे, परंतु त्या ग्रंथकाराच्या अनुसंधानां ही न्यायपद्धति स्थापित झाली आहे, असे दाखवून ती रुढीला अनुसरणाऱ्या लोकांचे मन आपल्याकडे ओढून घेत असे. ज्ञापन आणि प्रत्याख्यान हे दोन शब्द आम्हां सर्व जनास माहित आहेत. त्यावरून ह्या पद्धतीच्या तत्वाचे निरूपण होतें. अशा प्रकारचा विचार करण्याचा लोकास अभ्यास झाल्यापासून काय परिणाम झाला हें सहजच लक्षात येईल. बौद्धलोक उत्पन्न झाले. त्यानीं तर्कसाधने आणि बुद्धसामग्री स्वताचीच काढिली आणि प्राचीन शास्त्रांचा पराजय मांडला.

इतक्यात आचार्यांनीं जे अध्यापन केलें, तेणेंकरून बुद्धीत वैशद्य उत्पन्न होऊन विचारशक्तीस नवेच अकूर फुटूं लागले. ज्या स्वातंत्र्याने ऋषिजनांची आणि ब्रह्मवादिजनांची वचनें आणि त्यांचे इतिहास ह्या दोहोसहि गुंडाळून ठेविले, असें निर्भय स्वातंत्र्य उत्पन्न झाले. आध्यात्मिक वाक्यार्थमीमासेच्या साहाय्याने बौद्धाचार्य पुढे सरकले, आणि आपले सिद्धांत प्रतिपादन करण्यामध्ये जी त्यानीं धैर्यशक्ति दाखविली, तेणेंकरून त्यांच्या वेळच्या पंडितास चमत्कार वाटला. ते असे म्हणत कीं, मनुष्य आणि त्याच्या शक्ति ह्यांच्या योगाने सृष्टिस्वरूपसंबंधी सर्व दर्शनाची उपपत्ति होते. त्यांची वादविवाद करण्याची पद्धति व्यवहार व अध्यात्मशास्त्र ह्यास अनुसरून असे. ते गृहस्थलोकांच्या आचरणाकडे आणि उत्कर्षाकडे विशेष लक्ष देत. हे गृहस्थ केवळ उपासक आहेत असे ते समजत. आणि बौद्ध उपदेशकांच्या आज्ञा पाळणें, त्यास मान देणें, आणि शुद्धाचरण करणे इतके गृहस्थांचे धर्म आहेत, असे ते मानीत. हा त्यांच्या उपदेशातील व्यवहारांश होय. बौद्धाचार्य स्वतः सर्व जन्मभर विहारात राहत. व त्या ठिकाणीं आत्मिक व मोठे तीव्र असे त्यास आचरण करावें लागत असे; म्हणून आपल्या वादविवादात आणि व्याख्यानांत अध्यात्मविद्येची योजना करण्याचा त्यास अभ्यास झाला. ईश्वरप्रणित श्रुति व तिचे माहात्म्य

ते एकीकडे गुहाज्जन ठेवीत ब्राह्मण गव गमभर जे पत्त करीत, आणि ज्या पत्ताचे योगे गर्व दशभर तेही केव्हा उताळ उताळ होई, त्या पत्ताची ते निर्भरता करित, पारण श्रोतकामाच्या चाली शैत्यतिक व्यापहारिक धर्म ते सांगत ते वाचप्रमाण मानीत नवत ते फक्त प्रत्यक्ष, अनुमा। आणि उमान, ही प्रमाण मानीत आणि उपमान देखील प्रत्यक्षाने मित्रा अनुमा। त ते मोडीत कारण लैंगिक उपमानामध्ये आणि आधिभौतिक वास्तव्यमात्रांमध्ये उपमानामध्ये भेद आहे हे मर्यादाक अभिप्रेतगाण्याचा उपयोग करित आणि त्याच अनुमान, जनगटि, आणि श्रौतसिद्धांत, यांमध्ये गंध काढून त्याचका उपमाने पोर्णीत

उत्तर आचार्यांनी बौद्ध लोकशाही निरोध केला, नंतर त्यांचे चाल केव्हा आणि भरतसज्जी।। त्यांना समज काढून टाक प्यायिषां सामग्रा मिद्ध केव्हा योग्य। उत्तर आचार्यांच्या अग्र्यात्मनिष्ठते मोठे उर्मीत। सा लें या उत्तर आचार्यांच्या प्रयांचे निरोध आर्ही करणार म्हणून प्रसंगशास्त्र त्यांच्याविषयी आम्हांत पुढील गणन करीत लागेल

अर्गीकडे जिचा योजना आम्हारे शारशी करितात त्या आचार्या न वास्तव्यार्थमात्रांमध्ये निरूपण करण्यातून हा अश्वीन पात्र वा श्यावमीमात्रापाठी प्रस्तावना पुरी करितां येत नाही त्या अर्गी चीन वास्तव्यार्थमात्रांचा मुख्य सिद्धांत असा आहे की, ज्या ज्या त्यांच्या लोकांमध्ये रीति भारी चालू आहेत त्या त्या योग्य आहेत, आणि त्यांचे प्रतिपादन करण्याकरिता निरनिराळ्या वास्तव्यार्थमात्रांकांचे सिद्धांत ते गंधळून टाकतात ही पद्धति शक्यवाचावाच वेळी उताळ झाली आणि त्यांच्या शिष्यवर्गांनी काही काळपर्यंत माठे सामर्थ्य प्रकट केले लैंगिक अनुमानाचे दोन भेद आहेत एक प्रकार असा की, प्रमाण म्हणजे काय याचा शोध करून सत्याचा निश्चय करणे आहे आणि दुसरा गृहीत ग मा य प्रयांचा वास्तव्यार्थ करणे आहे या दोन्ही भेदाचा बद्धा गंधळ होतो या पद्धतीचा मुख्य व्यावर्तिक गुण काय आहे ? हजारों वर्षांपासून भरतसज्जीत। प्राचीन आचार्यांनी मी

विद्या प्रगल्भ दशेस आणली, त्या विद्येभर विस्तृत झालेलीं जीं जीं वचने अढळतात, त्या सर्व वचनांची एकवाक्यता करण्याकरिता व्यवस्था करणे हा होय. परंतु आता विशेष संशोधन करण्याचा आग्रह लोकांमध्ये आहे, किंवा निदान असावा तरी, आणि सार्वजनिक उन्नति व्हावी म्हणून लोकांच्या मनाची धावहि मोठी आहे. याकरितां आमच्या पूर्वजांची जी लैंगिकप्रयोगपद्धति व अध्यात्मविद्या त्याचा शोध करणे विशेष अवश्य आहे. म्हणून आम्ही ह्या षड्दर्शनचिंतनिकेच्या द्वारा भरतखंडांतील षड्दर्शनाचे भाषांतर आणि तत्वे हीं वाचकांस सादर करितो. त्यांनीं कृपा करावी, अशी आमची विनंति आहे.

जैमिनीच्या मीमांसेमध्ये वाक्यार्थमीमांसेचीं सर्व तत्वे असून त्याची लापिकाहि आहे म्हणून आम्ही प्रथम जैमिनीची पद्धर्शनकार मीमांसा घेतली आहे. भरतखंडातील सर्व अध्यात्मशास्त्रकारांची पद्धति अशी आहे कीं, ते आपल्या सिद्धांताचे विवेचन करून तत्काळींच आपल्या सिद्धांताची प्रायोगिक लापिका करून दाखवितात. योगशास्त्रामध्ये ध्यानाचे साधन, सिद्धि, व हेतु, ह्यांचे वर्णन केले आहे. एखाद्या पंडितसभेत ज्या रीतीने वादविवाद व्हावयाचा ती वादविवादाची रीति तार्किकप्रबंधासह गौतमाचार्यांनीं पूर्ण वर्णिली आहे. अध्यात्मविद्या, आणि आधिभौतिक विद्या यांचे निरूपण करतांना न्यायप्रयोगाची पद्धति कणादाचार्यांनीं प्रगल्भ दशेस आणिली आहे. आणि जसा डार्विन इंग्लंडदेशी प्रधान आचार्य होऊन बसला आहे, आणि त्याचे अनुयायी लोक आहेत, त्याप्रमाणेच कापिलाचार्यांनीं आपल्या ग्रंथांत जगदुत्पत्तीचे विवेचन केले आहे. चैतन्यच काय ते मुख्य आहे, आणि सृष्टीमध्ये जीं जीं दर्शने घडतात तीं तीं त्या चैतन्याचे आकार, विकार, प्रकार आणि प्रकटन आहेत, असे सिद्ध करण्यास बादरायणाचार्य प्रवृत्त झाले. आता बाह्य दृष्ट्या तरी हीं सर्व दर्शने स्थापित आचारास अनुसरून आहेत, म्हणून या दर्शनामध्ये वेदाचा अधिकार पूर्ण मानला आहे. आणि त्यांनीं वेदाचा अधिकार मानला आहे, म्हणून त्यांना वाक्यार्थमीमांसेचे अवलंबन करावेच लागले. याच कारणास्तव या प्रस्तावनेतच आम्ही वाक्यार्थमीमांसेच्या इतिहासाचा

बराच विचार केत आदे इतकी लोम प्रस्तावना लिहितावरल आमचे नाचकार्नी आह्वांय समा करावी, अशी विनंति आदे

विरोध सृशना पुरेसा लोकांमज्जे पदार्थीतान ध्येयमे आधिभौतिक विचार कार छाला आहे, आणि हा विचारय त्यांच्या उत्क्रांते बाज आहे आधिभौतिक आणि अध्यात्म ज्ञानाच्या निकट संबंध आहे, आणि या दोन्हीविषयी पद्धदर्शनांत विशेष गिद्दान आदेत या गिद्दानांचे विवेचन करतांना प्रणगाशानु पुरेसा लोकांच्या आधिभौतिक आणि आध्यात्मिक गिद्दानांचा उपन्यास पयाशक्ति कर्म, आणि हा उपन्यास पुरेसा लोकांचे ज्ञान आपल्या देहान देण्याग गावनीमून म्हारा अशी निशान आम्ही इच्छा तरी आहे

प्रययती

पद्धदर्शनचित्तानिका-भाकिण, पुणे,

१ जानेवारी, १८७७

—

- .

॥ मीमांसादर्शनम् ॥

(मूलपदानुवृत्तिसहितम्.)

सूत्राणि.

॥ अथातो धर्मजिज्ञासा ॥ १ ॥

पदानि । अथ, अतः, धर्म-जिज्ञासा ॥

पदार्थः । अथ=अनन्तर । अतः=एतस्मात् कारणात् । धर्मजिज्ञासा=
धर्मस्य जिज्ञासा (धर्माय जिज्ञासेति शबरः) । जिज्ञासा=ज्ञातुमि-
च्छा ॥

वाक्यार्थः । अनन्तरमेतस्मात् कारणात् धर्मस्य ज्ञातुमिच्छा ॥

भावार्थः । वेदाध्ययनानंतरं वेदवाक्यविचारद्वारा धर्मो जिज्ञासितव्यः ॥

प्रथम ग्रन्थपदद्वार्ते दर्शयाम ॥ अत्र मूलसूत्रे स्फोटैरक्षरैर्लिखिते पदानि विमज्ज्य
दार्थान् वाक्यार्थं भावार्थं च वर्णयाम् । कुण्डलिकया स्पष्टाक्षरैश्च पद्धतिभिर्मा दर्शया-
. ॥ पुनरपि यत्र यत्रानुवृत्तिरिति ॥ तत्र तत्र कुण्डलिकया ता दर्शयिष्याम. ॥

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन.

MIAMĀṢĀ PHILOSOPHY

१ आतां येयून धमविचेचन

1 Now then the investigation of duty

१ य दर्शनाभिप्रायाची शरम कर पा ची तरणि पृष्ठ आह त्यांत शारमी "अथ" शब्द येतो, वटीना नितीनी "अथ" शब्दाच्या अर्थसामान्याचे पुनरुक्त वि वेषन वेल आह पोणी "अथ" शब्द मालवाचन आहे असे दानात, व मगल केल्पावाचन प्रयास आरंभ कर मये असा सिद्धांत फक्त मालवयन व मयपरिसमाप्ति पांचा वा फिर्षयच व सति यास व्यवस्था परित्या असा मोन दर्शन मपठता आ ही अथ' शब्दा चा अर्थ 'आतां' असा केला आहे व 'अथ' शब्दाचे सामान्य फक्त आरंभसूचक आहे, असे आ हास वाचते "ययन" पाहि पदाचे सामान्य अशाच प्रकारचे आहे या वेळ परांपासून अभिवाति वसा असावा याविषयी मयकार अनुमाने काढतात तरां अनुमान काढण्याची गरज आ हास वाचत नाही ही मोष्ट वपठन आहे की, अभिवातिवाचन कोण त्याचे विषयार्थ अव्ययन ये वेदि ह्मन् न होणार नाही पुन इतिहास निहा सापडाचा मौलिक अर्थ घेतात असे

1 All the schools of philosophy begin their investigation in the same manner The first word is *atha*. The commentators always enlarge on the power of the word *atha*. Some maintain that the word *atha* signifies *auspiciousness* that it is a rule not to begin a literary or philosophical work without propitiation that propitiation at the beginning and the completion of the work are connected as cause and effect. We cannot sanction this interpretation of the word. We cannot approve of a disquisition on this sense of the word. We believe it means only *now*. The power of the word *atha* simply consists in showing a beginning. The signification of *atas* is *then* for the same reasons. The commentators infer from the use of these two words what sort of a person is qualified to learn a particular system of philosophy We do not believe any inference is warranted by these words. It is plain enough that no person can learn anything without some previous preparation and some qualifications. The word *āyadaś* is etymologically interpreted. It then

सूत्राणि.

॥ चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः ॥ २ ॥

पदानि । चोदना-लक्षणः, अर्थः, धर्मः ॥

पदार्थः । चोदना=यत् प्रवर्तयति तत् । लक्षणं=लक्ष्यते नाम साहच-
र्यं दृश्यते येन तत् । अर्थः=इतिकर्तव्यता । धर्मः=(लक्षणेन-
निरूपितः)

वाक्यार्थः । धर्मो नाम प्रवर्तकलक्षितेतिकर्तव्यता ॥

भावार्थः । यत्र यत्र वेदप्रणीतं प्रवर्तक वचनमस्ति तत्र तत्र सहचरि-
तेतिकर्तव्यता प्राप्नोति । तस्या नाम धर्मः । पुनः चोदनानिमि-
त्त धर्मस्य ज्ञान ॥

केल्याने “जाणण्याची इच्छा” अशी
पदे उत्पन्न होऊन कोणाची इच्छा, कशा-
ची इच्छा, कशाकरिता इच्छा, अशी
आकाक्षा उत्पन्न होते मग या आकाक्षे-
चे साधनाने पुष्कळ विवेचन करावे लाग-
ते तसे न करिता जिज्ञासा या पदाचा
आम्ही रुढार्थ घेतला आहे

signifies a desire of knowledge, and
affords the means of asking these
questions whose desire, the de-
sire of what—the desire for what
purpose To answer these ques-
tions apparently so natural, much
is written Instead of this, we
have used the word *jyñāsā* in its
established acceptation.

२. (विधिजन्य) भावना नि-
स्य जी इति कृतव्यता वासाधिते
ति चे नान्न धर्म

2. Duty is a purpose
which invariably follows
(a conception produced by)
a scriptural injunction

२ या उक्त आचार्य धर्मशब्दार्थे
लक्षण बोधतात या लक्षण सद्यतात
त्यानी तीन परं धारणा आहेत तद्वाच्य
पर्याय मराठी शब्द माहीत नाही त्यांचे
विशेष निरूपण करतो ती तीन परं ही
आहेत की "चोदना," "लक्षण," आणि
"अर्थ" लक्षण ६ जे माहचर्य जसे
ज्या ज्या विषयाची धर्म आद त्या त्या वि-
षयाची आणि आहेच अर्थ म्हणजे प्रपा-
जन, प्रयोजन ६ जे जे पराधर्माचे ते
आतां चोदनापर्याय अर्थ विशेष विचार
याच आद चोदनाशब्द आ चोदनापन
मौलधर्मन अर्थात् मौलधर्म (१
१, १७) या विषयाची मालाखेली
हेतुता असा अर्थ आद मूळ
महात्म्यधीन भाग ५ "बुद्ध धातवा
प्रत्यय आद, आणि त्याचा अर्थ
"भेद" असा आद भेद ६ जे बु-
द्धि, आणि इति यास भेद अर्थात्
परणा हात नाही पुन या मीमांसत
वाच्यार्थ करते वेळी भावना म्हणजे वि-
चार याच्याच वाक्यातील सर्व पर्याय
अन्वय चोदना लागतो जसे, 'तो दान
करतो' या शब्दां 'तो' हा कर्ता, 'दान'
हे कर्म ही दोन्ही करणे धातुने जी भा-
वना उत्पन्न होते तीत आधारीमून होनात
पुन भावना उत्पन्न झाल्यास पाहिजे प्रयो-
जक पाहिजे हे स्पष्टच आहे विविध
व्याख्य योगाने भावना उपपन्न होत जेव्हा

2. By this aphorism Jaimini de-
fines *Dharma* or duty. There are
three terms in this definition.
There are we believe no words in
English which exactly correspond
to them. We will explain the
original words. The terms are
Chodanā, *Lakṣaṇa*, and *Artha*. *Lak-
ṣaṇa* means invariable sequence
as wherever there is smoke there
is always fire. *Artha* means a
purpose that is, a motive or that
which is sought. The word *Cho-
danā* is very important. It oc-
curs in the *Aśhrvalāyana Shrouṭa
Sūtra*. Vide (I 3 17) It means
what is invoked. In the celebrated
Gāyatrī verse repeated every day
by every *Brāhminā*, the verbal
root (*Chud*) is used. It means to
move that is, to move the feelings
and the faculties of the mind. A
material substance is incapable of
being moved in the sense of *Chud*.
Again the *Mīmāṃsā* method of in-
terpreting a proposition consists in
connecting every part of the pro-
position with conception (*Bhāva-
nā*). For example "He makes a
gift" is a proposition of which *he*
is the subject and *makes a gift* is
the predicate. Of the proposition
under examination the verb
makes according to this *Mīmāṃsā*
is the most important part which
when resolved consists of a con-
ception and action. The action
its agent its object its purpose
and its instruments are connected
with the conception which forms
a part of the predicate. Now the
conception *must* have a cause. An

सूत्राणि.

॥ तस्य निमित्तपरीष्टिः ॥ ३ ॥

पदानि । तस्य, निमित्त—परीष्टिः ॥

पदार्थः । तस्य (धर्मस्य), निमित्तं=बीजं, परीष्टिः=परीक्षा. निमित्तस्य परीक्षा=निमित्तपरीष्टिः ॥

वाक्यार्थः । धर्मस्य किं बीजमिति परीक्षा कर्तव्या ॥

भावार्थः । एषा सूत्रकारस्य विषयकथनरूपप्रतिज्ञा ॥

जेव्हा भावना उत्पन्न होते तेव्हा तेव्हा का-
ही तरी इतिकर्तव्यता असते अशा इति-
कर्तव्यतेचें नाव धर्म आता या ठिकाणीं
थोडासा अध्यात्मविचार आहे तो वैशे-
षिक शास्त्राचे अनुरोधानें कराव्याचा ह्मी
भारायास येतो असे पाहिले यापासून ह-
त्तीच्या येण्याचें ज्ञान झालें. त्यापासून
चित्तात दुःख उत्पन्न झालें दुःखापासून
द्वेष उत्पन्न झाला मग पळून जाण्याविष-
यी अतर्थांमीं प्रयत्न होऊन पळून जा-
ण्याची क्रिया धडलो असेच पुन
अज्याचें ज्ञान पाहिले त्यापासून अ-
ज्याचें ज्ञान झाले त्यापासून सुख प्राप्त
होईल अशी वृत्ति उत्पन्न झाली, मग ह-
च्छ उत्पन्न झाली, मग अतर्थांमीं अवा-
मिलविषयाविषयी प्रयत्न, मग क्रिया, म्ह-
णजे ज्ञान, सुखदुःख, इच्छाद्वेष, आणि
प्रयत्न, इतकें आकार एकाची क्रिया करते
वेळीं चित्तात होतात हे सारे आकार
एका भावनापदानें समजतात पुन
पुढें या गोष्टीचा विचार करावा लागेल.
इतकें सांगितले पाहिजे कीं अर्वाचीन हों-
मिल्लनासारखे अ यात्मशास्त्रकर्ते भावने-
चे असेच वर्णन करितात

original injunction is stated to
be the cause. The conception, no
matter, what the subject may be,
is invariably accompanied by a
purpose Such a purpose is a duty
We must explain the psychology
of this definition, and base it on
the principles of Vaisheshika philo-
sophy Any object presented pro-
duces knowledge Knowledge pro-
duces the feeling either of plea-
sure or pain, followed either by
desire or aversion Then follows
the internal effort or volition which
results in an action Hence an
action involves knowledge, the
feeling of pleasure or pain, de-
sire or aversion, and volition All
these are the elements of concep-
tion called Bhâvaxâ We will
return to this subject It may be
mentioned by the way that great
European thinkers like Su Wil-
ham Hamilton recognize these
elements and their connection as
we have stated

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्धाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारास टपाल हजिल्याबद्दल दर वर्धाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “ षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१ ” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे सबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance .	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the Sad dashana-Chintamkâ-Office, Poona, Sadashive Petha, House Municipal No 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पद्धर्शनचितनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिपद्धति

त्याचें भराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १ फेब्रुवारी १८७७ अंक २

पुणे

“ज्ञानप्रकाश” छापस्तान्यात छापिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आक्याप्रमाणे नोंदली आहे)

On earth, there is nothing great but man ,
In man, there is nothing great but mind.

Arrangements for printing our magazine are in the way of
being completed Hereafter, our readers may expect thorough
typography and *get up*.

३ त्याच्या (धर्माच्या) नि- मित्ताची परीक्षा

३ धर्माचें ज्ञान चोदनामिहित आहे
असा मागिलेला सूत्रातून अय निघाला
आतां ती चोदना काय, याचा विचार
पुढें होणार. सूत्रपदांचे येथें संक्षेपव-
र्णिली पाक्षिने सहा प्रकारची सूत्रे अ-
सतात-१ सहा २ परिमाणा, ३ विधि,
४ नियम, ५ अधिकार, आणि ६
अविदेश यांची निरमिराख्या प्रसंगी
लक्ष्य. परंतु वरील अधिकारसूत्र
आहे अधिकारसूत्रांमध्ये पुढें कोणा
विषय प्रतिपादन होणार याची सूचना
असते, व पुढील सूत्रांशी मिळून त्याचा
अर्थ होता

3 The examination of its cause.

3 Its in the sūtra, stands
for duty The examination of the
cause of duty is now to begin
The former aphorism declares
that the cause of the conception
of duty is chodanā. What is this
chodanā is the subject of the exa-
mination to come In this place
it is necessary to state what the
method of aphorisms is An
aphorism or sūtra is of six kinds :
—Sanjñā or a definition, Paribhā-
ṣā or key to interpretation Vidhi
or the statement of a general
rule Niyama or a restrictive rule
Adhikāra or the heading to
which a number of rules belong
Atidesha or general application
of a rule. These will be defined
as occasion arises The aphorism
under examination is an adhikā-
ra. It states the general subject
to be investigated. It requires to
be read and understood along
with the statements which sub-
mit to it.

सूत्राणि.

सत्संप्रयोगे पुरुषस्येन्द्रियाणां बुद्धिजन्म तत् प्रत्यक्षं
अनिमित्तं विद्यमानोपलंभनत्वात् ॥ ४ ॥

पदानि । सत्—संप्रयोगे, पुरुषस्य, इन्द्रियाणां, बुद्धि—जन्म, तत्, प्रत्यक्षं,
अनिमित्तं, विद्यमान—उपलंभनत्वात् ॥

पदार्थः । सत्=सति । संप्रयोगे=संबंधे । पुरुषस्य=आत्मनः । इन्द्रियाणां=
चक्षुःकर्णादीनां । बुद्धेर्जन्म=बुद्धिजन्म—या बुद्धिर्जायते सा । त-
त्प्रत्यक्षं=तत् प्रत्यक्षज्ञानं । अनिमित्तं=न कारणं भवति । विद्य-
मानस्य उपलंभनत्वात्=सतोऽवधारणायाः=प्रकृतस्य प्राप्तेः ॥

वाक्यार्थः । सतीन्द्रियार्थसंबंधे या आत्मानि बुद्धिर्जायते तत्प्रत्यक्षं तेन
यत् प्रकृतं तज्ज्ञायते तस्मात् प्रत्यक्षं धर्मस्य कारणं नास्ति ॥

भावार्थः । प्रत्यक्षप्रमाणेन धर्मो न निश्चीयते ॥

प्रत्यक्षपूर्वकत्वाच्चानुमानोपमानार्थापत्तीनामप्यकारणत्वमिति शबर. ॥

४ आत्मा आणि इन्द्रिये यांचा संयोग झाल्याने जें ज्ञान उत्पन्न होते तें ज्ञान प्रत्यक्ष हे प्रत्यक्ष प्रमाण धर्मचि कारण होत नाही, कारण जें जें आहे त्याच्या निपयी मात्र प्रत्यक्षाने ज्ञान होते

४ या सूत्राने प्रमाण काय व का ते या विषयाची परीक्षा आचार्य करवात त्यांत प्रत्यक्ष प्रमाणे स्वस्वकथन केले आहे. त्याची परीक्षा—आत्मा हे ज्ञानाधिकार । हे जे ज्याचे शरीर ज्ञान राहिले, इन्द्रिये म्ह. जे ज्ञानेन्द्रिये यांचा हात-नेष, कर्ण, घ्राण, इत्यादि या बोझीमध्ये संबंध येत तो स्वस्वकथन कणा येवढे आणि जड असे मन हे इन्द्रिय आहे आता ज्ञानेन्द्रियांचा आणि बाह्य जड विषयांचा संयोग होऊन प्रथम इन्द्रियांचा संस्कार घडतो मग इन्द्रियांचा आणि मनाचा संयोग होतो मग मनाचा आणि आत्म्याचा संयोग होतो अशा ही वैशेषिक शास्त्राची मंडळी आहे परीक्षेच्यांत जैमिनि आत्म्याचा आणि इन्द्रियांचा संयोग होतो इतकेच सांगितले असे ज्ञान होण्याचे निरनिराळे शास्त्राचे निरनिराळे प्रकार आहेत त्यांचे जांचि यथे घोडे रि दर्शन केले आहे पुनः प्रकारे वेळी ज्ञान कसे होते या गोष्टीचा विचार केला पाहिजे आतां रावस्तवा मी धर्म हा अवयवमान विषय आहे म्हणून त्या निपयी प्रत्यक्षज्ञान कारण होत नाही अशा आशयाने सूत्र लावतात,

4 Sensuous perception is the knowledge produced by the senses coming in contact with the soul, such perception is not the cause of duty, for (perception causes) knowledge of that which (already) actually exists

4. Jaimini examines the nature of proof in this sūtra. It explains sensuous perception (indriya janya pratyakṣa) which is distinguished in our philosophy from mental perception (bhinna-pratyakṣa). The order of this perception. Soul or Ātmā is the seat of knowledge. The senses (of knowledge) to be distinguished from their means are hearing sight, taste, smell and touch. The senses which cause perception of an object and their organs that is, the eye and sight, the ear and hearing are distinguished in Indian philosophy as Indriya and its instrument (Karaṇa). This is a real distinction as the eye is the means of sight. The mind is an internal sense. It is as fine as an atom that dances in a ray of light. It conveys an impression caused by the senses to the soul. The objects first affect the senses which can directly come in contact with them. The mind comes in contact with the senses on the one hand and with the soul on the other. Thus is the way in which Vaiśeṣika philosophy explains perception. In the sūtra under examination, Jaimini simply states that there is contact between the senses and the soul. Thus different schools ex

व प्रत्यक्षावरूनच उपमान, अनुमान, आणि अर्थापत्ति ही प्रमाणे साधतात, म्हणून तीही प्रमाणे अकारण होतात असा सूत्राशय वर्णन करतात परंतु मीमांसक निरनिराळी प्रमाणे मानतात असे प्रसिद्ध आहे तेव्हा ही गोष्ट येथे आलोचनाय आहे माधवाचार्य आपल्या जैमिनिय न्यायमालाविस्तारात प्रत्यक्ष, व अनुमान ही धर्मविचारात प्रमाणे नाहीत, असे म्हणतात पण प्रमाकरमष्टादि मीमांसक मीमांसेत सहा प्रमाणे आहेत असे प्रतिपादन करतात ती प्रमाणे प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान, शब्द, अर्थापत्ति आणि अभाव मीमांसकामध्ये प्रमाणाविषयी अशा विरुद्ध प्रतिपादनाचा अर्थ काय ? असा प्रश्न उद्भवतो याचे समाधान असे आहे की, कोणते तरी एकादे पुस्तक सत्यवक्त्याचे आहे असे गृहीत केल्यावर त्या पुस्तकाच्या अर्थमीमांसेमध्ये ही सहा प्रमाणे योजावयाची. त्या पुस्तकात जे जे दिसते ते ते प्रत्यक्षप्रमाणाचा विषय होत तेसच त्याच पुस्तकातली वाक्ये घेऊन ती परस्पराचे सवधाने जुळून त्यातून जे अनुमान निघते ते अनुमान घ्यायाचे वाक्यार्थ करते वेळी त्या पुस्तकातील निरनिराळे वाक्यांच्या पदांच्या सादृश्याविषयी विचार करून उपमान प्रमाणाची योजना करावयाची दुर्घट व दुर्बोध अशा जुन्या लिपीत लिहिलेले शिळलेच किंवा तोम्रपत्रे आपल्या देशात अढळतात त्याचा अर्थ लावते वेळी व वर्णोद्धार करते वेळी मि-सेप्स नामे इथन पटिताने या प्रमाणाची योगजा मो-

plain the phenomenon of perception in their own ways We have only indicated their theories We will return to the subject of perception again Now the commentator thus interprets this sūtra — "duty is not the subject of that which exists at present, and is not affected by sensuous perception which is limited in its scope and cannot afford proof of duty And inference or analogy as they spring from sensuous perception cannot prove duty" But this interpretation raises a difficulty as other Mīmāṃsakas than Shabara recognize the different kinds of proof in the examination of duty Hence this interpretation of Shabara requires to be considered. Mādhava also states in his work called the Nyāyamālā-Vistāra that sensuous perception or inference cannot be recognized as proving duty But the Prābhākaras and Bhāttas recognize six kinds of proof in the examination of the doctrines of Mīmāṃsā. These are sensuous perception, inference, analogy, testimony, presumption, and absence Now the question is natural what is the explanation of these contradictory statements of the Mīmāṃsakas? This contradiction we believe can be explained When some writing or statement is recognized as that of a truthful person, the application of these proofs comes into play in the interpretation of the writing or the statement. Then that which actually occurs in the statement or writing is the subject of sensuous perception the inference which is based on the different parts of the statement or writing is to be recognized.

इया व्यापारिने केली आहे, व व्यापारून
फलसिद्धि हि तर्काचे मोठी झाली आहे
शास्त्रप्रमाणान्तरित मीमांसकांमध्ये व नै
य्यायिकांमध्ये मेद नाही, याच प्रमाणान्तरित
व्यापारिने शास्त्रापुरे सर्व कर्म चालतात
साक्षात्पुत्रा याचे मुख्य साधन हे प्रमाण आहे
अथवाचि हे एक धर्मधर्माचे वि
वर्जन करतांना प्रमाण लावतात तर
शास्त्रविरोधित या प्रमाणान्तरित निराह
ला प्रमाण आहे अथवा प्रमाणान्तरित
व्यापारिने अथवा शास्त्रापुरे साधन्याकडे हो
ता असे निरनिराळे प्रमाणान्तरित व्यापारि
नाश्याय्यमीमांसिते इत्याद आश्रयायमीमां
सेत्या व नैयायिकां या प्रमाणान्तरित
मेद आहे या मेदार्थे विराज निवृत्त
व प्रमाणान्तरित शास्त्रापुरे सर्व
वशात पुढे कस इतकें सादर आहे की,
हीतापदेश प्रथम अर्गात्मक नाश्याय्य
विनयी मीमांसक प्रवृत्त होतात, व नैया
यिक शास्त्रात दानें आपले प्रमाणान्तरित पोत्र
ना करतात छमांत तत्त्वप्रमाण अशी
पदे आहेत त्या या आश्रयावरून जगत्
सत्य आहे स मीमांसकांचा मतित सि
दांत मीमांसकां स्थापितता आशि या
सिद्धताचे प्रतिपादन करतांना जगत् मि
थ्या असे न्हा प्रमाणान्तरित वेदावर्ते स्रष्टवक
रतात या स्रष्टवधर्मी इया व्यापारि
वोच प्रयोग करतात तिचे प्रथम
निवृत्त करता या व्यापारिने नाश
प्रमाणान्तरित असे आहे आता प्रमाणान्तरित
म्हणजे काय? एका व्यक्तीवरून दुसऱ्या
व्यक्तीविषयी सामान्य अनुमान होय
सर्व अनुमत सामान्य ज्ञान याच व्यापारि

the analogy is based on the com
parison of the different parts of
the original writings: Princeps
has applied these kinds of proof
in this way with great ingenuity
in deciphering and interpreting
inscriptions or copper-plates to
be met with in our country and
has achieved great results So
far as testimony is concerned
there is no difference between the
Mīmāṃsikas and Naiyāyikas or
exegetes and dialecticians All
the proceedings before a magis
trate are based on testimony
It is the means by which the
statements of witnesses are sifted
and accepted or rejected Pres
umptions are recognized when
laws are explained. All discus
sions indisputably require this
kind of proof *Absence* is con
nected with opposition of state
ments and confirms interpreta
tion All these kinds of proof
are used in exegetics. Exegetical
proof differs from logical proof
which seeks the investigation of
truth in general. We will ex
plain the nature and give defini
tions of the different kinds of
proof as occasion arises. It is
sufficient to state once more that
exegetes can work only when
some writing or statement is ac
cepted generally as true and that
Naiyāyikas apply their system in
dependently as they do not base
their speculations or theories on
some scriptures.

In the sūtra, the words "such
perception are used. The com
mentators base on them the
well known proposition of the
Mīmāṃsikas that the world is real.
In stating this proposition an
attempt is made to refute the doc
trine of Vedānta that the world
is a delusion In this refutation

सरणीवरून निघते असे मिळू नांम प्र-
 ख्यात इत्यज नैयायिकाचें मत आहे पुढील
 वाटावरून उपलक्षण न्यायसरणीचें स्वरूप
 नीट समजेल स्वमात जें ज्ञान होते तें
 निराधार आहे, म्हणून सर्व ज्ञान निराधार
 आहे. याकरिता जाग्रत्समयी जें ज्ञान
 होतें तें सहजच निराधार ठरले, असा वे-
 दाताचा पूर्वपक्ष आहे यावर समाधान—
 पण जाग्रत्समयी ज्ञान निश्चयात्मक अ-
 सतें, म्हणजे त्यात विपर्यय होत नाही
 यावर पूर्वपक्ष—जागे होण्यापूर्वी स्वमातील
 ज्ञानहि निश्चयात्मकच असतें, यावरून
 जाग्रदवस्था आणि स्वमावस्था ह्या दोहीम-
 ध्ये भेद नाही. यावर समाधान—असे
 नव्हे स्वमातील ज्ञानात विपर्यय होतो
 जाग्रत् स्थितातील ज्ञानात विपर्यय होत
 नाही यावर पूर्वपक्ष—जाग्रदवस्था असो,
 की स्वमावस्था असो, उपलक्षणाच्या सा-
 हाण्याने स्वमानुभवावरून सर्व ज्ञान मि-
 थ्या असे म्हणणें आहे या न्यायप्रयोगात
 ज्ञान हा हेतु आहे न्यायप्रयोगाची मा-
 ढणी ही—जेथें जेथें ज्ञानत्व आहे, तेथें तेथे
 मिथ्यात्व आहेच, जस स्वमात म्हणून
 जाग्रत्समयीचें ज्ञानहि मिथ्या आहे यावर
 समाधान—स्वमज्ञानाचा विपर्यय दिसून
 येतो, व त्या विपर्ययाची उपपत्तिहि करता
 येते निद्राग्रस्त मन झालें म्हणजे तें
 दुर्बल होते आणि या दुर्बल्यामुळे स्व-
 मातील ज्ञान विपर्यय पावतें या कार-
 णास्तव परल्या न्यायप्रयोगात स्वमज्ञाना-
 चा दृष्टांत सगोप आहे तसेच सुषुप्ति-
 कार्त्ती कोणत्याहि प्रकारचे मुळीच ज्ञान
 नसते. यास्तव जाग्रत्समयीचें ज्ञान मि-

a logical method is employed. We will explain and illustrate the method which is called Upalak-
 sana. Now, what is Upalak-
 sana? It is to generalize from
 particulars to particulars Mr
 Mill, a celebrated logician main-
 tains that all universal proposi-
 tions are based on this method
 The chain of arguments which
 follows, will explain its nature
 The Vedānta-system asserts that
 because the knowledge in a dream
 is unreal, therefore, all know-
 ledge is unreal Hence the know-
 ledge in a waking state is unreal
 The reply to this is as follows
 But the knowledge in a waking
 state is certain, that is, incapable
 of contradiction Vedānta re-
 plies that before being awakened,
 the knowledge in a dream is real,
 therefore, there is no distinction
 between a dream and a waking-
 state The Mīmāṃsaka observes—
 While the knowledge in a dream
 can be contradicted, the know-
 ledge in a waking state cannot
 be contradicted Vedānta re-
 plies that all knowledge is un-
 real, and that this proposition as
 based on Upalakṣana is true whe-
 ther the knowledge in a dream
 or a waking state is considered
 The middle term in this syllogism
 is knowledge This syllogism
 can be stated fully as follows
 Wherever there is knowledge,
 there is unreality as in a dream,
 therefore the knowledge in a
 waking state is unreal The
 Mīmāṃsaka observes upon this—
 the unreality of the knowledge
 in a dream is discernible and it
 can be explained The mind as
 affected by sleep is feeble And
 the knowledge in a dream is un-
 real on account of this feebleness
 Therefore, the instance (Upalak-

व्यापारी पावर प्रत्यक्षता है ॥ १० -
 कार्य कर। मुझे ज्ञानात्मा कर। अभी
 साधनांत दोष होतो जसे, बोध्यानी
 नीति विस्तार नहीं कर। दोष कर साक्षा
 तर समजेल स्वसमर्थी दोष समजत
 नहीं, पापविता स्वसमर्थी व्यापारी दो
 ष नहीं पापकर्म स्वसमर्थी है ज्ञान मि
 व्यापारी पावर समाधान - जगें सा
 ल्यावर भासैं मन निद्रामय होऊ सरो
 व सातें होतें, असे ज्ञान हातें, भ्रम
 दर्शावापरचा रूप कायम राहिला पाक-
 रितों ज्ञानद्वयेंतील ज्ञान निश्चयात्मक
 आहे न जे जग मिथ्या नाही असे अ
 नुमान सिद्ध होतें हा वादविवाद आ
 न्ही मासल्याकरिता घेतला आहे, आणि
 जगत मिथ्या नाही पण सत्य आहे हा
 भीमासकाचा सिद्धांतहि लक्षांत ठेव्या
 जोगा आहे एक संबंध बाजक आहे,
 तो कोठें तरी एके ठिकाणी विस्तार असता,
 तेथेकडून दुसऱ्या ठिकाणी समीप नस ॥
 व्यापारी जे ज्ञान ते अनुमान हे दोन
 प्रकारचे आहे एक "प्रत्यक्षतोदृष्ट," आणि
 दुसरे "सामान्यतोदृष्ट" यामध्ये पूर्ववापर
 अग्नि आहे कारण तेथे दूर आहे हे परि
 ल्या मकाराचे उदाहरण । सूर्य फिरतो, का
 रण स्थलांतर मदीपांचम होत नाही हे दु
 सऱ्या मकाराचे उदाहरण आहे रामचंद्र
 गजेच्या चकत्याचे मत ॥ वरून दूर व
 अज्ञात अर्थाविषयी ज्ञान उपमान - साद
 र पापकर्म अज्ञात अर्थाविषयी ज्ञान व्या
 पार्य पाहिलेल्या किंवा ऐकिलेल्या गोष्टी
 ची एक उपपत्ति समजते त्या स्थळी त्या
 उपपत्तीस अर्थापत्ति असे म्हणतात व

sans) based on the knowledge in
 a dream in the above syllogism is
 faulty Again, in perfect sleep
 there is no knowledge whatever
 Therefore the knowledge in a
 waking state is not unreal. Ve-
 dānta replies to this - Some-
 times an affects the instruments of
 knowledge as eyes can not see.
 If an instrument of knowledge be
 affected, it can be known. In a
 dream, there is no knowledge of
 an instrument of knowledge being
 affected, therefore the knowledge
 in a dream is not affected. Hence
 such knowledge is not unreal.
 The Mīmāṃsaka observe - After
 being awakened, one knows that
 his mind was affected by sleep
 Therefore the example still re-
 mains to be faulty Therefore, the
 inference that the knowledge in a
 waking state is real, that is, that
 the world is real is established.
 We have reproduced this style of
 argumentation as a specimen.
 The proposition of the Mīmāṃ-
 saka that the world is real does
 not require special attention

When a relation already known
 in one way is obscure elsewhere
 then the knowledge which it pro-
 duces about an unknown fact is
 called inference. It is two-fold
 as based on sensuous perception
 and as based on generality That
 the mountain is fiery because it
 smokes is an example of the first
 kind That the sun moves be-
 cause whatever is known to
 change its place moves, is an
 example of the second kind. Testi-
 mony is knowledge based on the
 statement of a truthful person.
 Analogy is based on resemblance.
 When only one explanation of a
 fact is possible, the explanation
 constitutes a presumption. Ab-
 sence is knowledge that a thing

सूत्राणि.

औत्पत्तिकस्तु शब्दस्यार्थेन संबंधस्तस्य ज्ञानमुपदेशोऽ

व्यतिरेकश्चार्थेन उपलब्धे तत् प्रमाणं बादरायणस्यानपेक्षत्वात् ॥ ५ ॥

पदानि । औत्पत्तिकः, तु, शब्दस्य, अर्थेन, संबंधः, तस्य, ज्ञानं, उप-
देशः, अव्यतिरेकः, च, अर्थे, अनुपलब्धे, तत्, प्रमाणं,
बादरायणस्य, अनपेक्षत्वात् ॥

पदार्थः । औत्पत्तिकः=नित्यः । तु=यस्मात् कारणात् । शब्दस्य=उच्चारित-
स्य । तद्बोधितेनार्थेन सह यः संबंधः तस्य संबंधस्य ज्ञानं=उपदे-
शः=विशिष्टस्य शब्दस्योच्चारणं । अव्यतिरेकः=अविपर्ययः । अर्थे
अनुपलब्धे=अर्थे अप्राप्ते । तत्=तस्मात् । प्रमाणं=प्रमाणत्वेन-
स्वीकरणीयं । बादरायणस्य=तस्य भते । अनपेक्षत्वात्=प्रत्ययांतरं
नेष्यते ॥

वार्थवार्थः । यस्मात् कारणात् शब्दस्यार्थेन सह यः संबंधः स नित्यः । एत-
स्य संबंधस्य यज् ज्ञानं तदुपदेशः । उपदेशो न विपर्ययं प्राप्नो-
ति । अर्थे अज्ञाते विपर्ययः । एतेन कारणेन उपदेशः प्रमाणं
बादरायणस्य भते । प्रत्ययांतरं नपि क्षितं ॥

भावार्थः । चतुर्थे सूत्रे यत् प्रतिपादितं तस्यैतेन सूत्रेण प्रमाणं ददाति
सूत्रकारः । सूत्रस्यास्य षड्दलानि । तै रूपपादितमेतत् । उच्चा-
रितस्य शब्दस्य स्वार्थेन नित्यसंबंधः । उपदेशस्य लक्षणं दत्तं ।
उपदेशः । सत्यः । यो विपर्ययो दृश्यते सोऽज्ञानात् । अतएव उप-
देशस्य प्रामाण्यं । अवशिष्ट स्पष्ट । यदत्र वृत्तिकाराणां भतांतर
वर्तते तच्चित्तनीय ॥

भाव म्हणजे अमुकप्रकार अर्थ नाही असे
म्हटल्याने जें ज्ञान होतें ते हे तत्सर्व ज्ञान-
माप्तीचे प्रकार सर्वांस धिदित आहेत म्हणू-
न घमांण्या कारणाची परीक्षा नको असे
वृत्तिकार म्हणतात या प्रमाणाविषयी फ-
क्त दिग्दर्शन केले आहे प्रसंगवशात्
पूर्ण व्याख्या करू

does not exist. All these varieties
of proof are known. Therefore,
the Vṛttikāras state that the cause
of duty is not to be examined.
The nature of proofs is only in-
dicated here. It will be fully illus-
trated as occasion arises.

५ या कारणास्तत्र शब्दाचा आणि अर्थाचा परस्पर संबंध नित्य आहे या नित्य संबंधाचे जें ज्ञान तो उपदेश या उपदेशाला कधी विषय नाही, (परंतु) अर्थाचे ज्ञान नसले म्हणजे विषय होतो या कारणास्तव बादरायणाचे मतानें उपदेश प्रमाण आहे अत्यंत तत्वाची म्हणजे दुसऱ्या ज्ञानाची गरज नाही

५ या सूत्रात शब्द नित्य आहे हे सिद्ध कर पावा आचार्यांनी उपक्रम केला आहे या सूत्राची सहा वळे आहेत त्यांत प्रथम वली नित्याची औपचिक पक्षाची योजना केली आहे औपचिक पक्षाचा अर्थ उत्पत्तिकालीन, स्वभाविक, उपपत्ति झाली कीं बराबर असणारा असा होतो नित्यपदन योजना औपचिक पक्षाचा उपयोग आचार्यांनी कां कला अर्था शब्दा उत्पन्न होते त्यात इतकेंच विरोध आहे कीं शब्दाचा होनाच अर्थ उत्पन्न होतोच होतो हे जे शब्दोच्चाराला अर्थाचाचून गति नाही दुसऱ्या वलीत उपदेशाचकाल फेले आहे आणि तिसऱ्या वलीमध्ये उपदेशाला कधी विषय नसतो असें वर्णन केले आहे हे बचन व याचें कारण हे विरोध लक्ष देण्या मोलें आहे कारण वेळोवेळीं मीमांसा शास्त्राचा कटाक्ष काय हे दिसून येतें जेवें शब्दाचाच अर्थ अथवा व जो भ्रम उत्पन्न होवा तो अर्थ न जात्याचाचून होतो या भ्रमनिरासास अर्थज्ञान हे कारण आहे परंतु नैयायिकमतें शिंप म्हणजे वरें असा जो भ्रम उत्पन्न होवा त्या भ्रम निरासास पुनरपि शिंपीचें आवश्यक क

6 Therefore, the connection between a word and its sense is eternal. The knowledge of this eternal connection is a precept. Such a precept is never erroneous. (But) when the sense is unknown then there is an error. Therefore, according to Bādarāyana a precept is authoritative, (as) other knowledge is not needed.

5 Jaimini seeks to maintain by this sūtra the eternity of a word. There are six parts of this sūtra. In the first part the term *Utpattika* meaning eternal is used. The term signifies that which exists at the time of production (*utpatti*) that is, natural, that is that which co-exists with production. The question why Jaimini uses such a term instead of words signifying eternity arises. —The answer is—Jaimini seeks to show that the sense of a word is seen as soon as the word is pronounced that is, a word cannot exist without its sense. In the second part, a precept is defined. In the third part, the nature of a precept is stated, that is, a precept can be never erroneous. This statement as well as its reason deserves special attention because it explains the drift of Mīmāṃsā philosophy. Wherever there is a word there its sense exists. All delusion arises from the ignorance of the sense of a word. For removing this delusion the knowledge of the sense of a word is indispensable. But

सूत्राणि.

कर्मके तत्र दर्शनात् ॥ ६ ॥ (पूर्वपक्ष १).

पदानि । (शब्दः) कर्म, एके, तत्र, दर्शनात् ॥

पदार्थः । शब्दः (पूर्वसूत्रेणोक्तः) कर्म=कृतिः । एके=पंडिताः ।

तत्र=तस्मिन्कर्मणि । दर्शनात्=प्रकटनात् ॥

वाक्यार्थः । शब्दः कृतिरित्येके वदन्ति । कृतौ सत्या शब्दस्य प्रकटनम् ॥

भावार्थः—पूर्वोक्तशब्दो नैतत्त्विकः नाम न नित्यः । किं तर्हि । कर्म-
जन्यो नामानित्यः । कुतः । स शब्दोऽभिव्यज्यः सत्युच्चारणे
नाम सति प्रयत्ने । उच्चारकर्मजन्यत्वात् सोऽनित्यः ॥ एषा
पूर्वपक्षोक्तिरिति ज्ञेयम् ॥

अस्थानात् ॥ ७ ॥ (पूर्व० २).

पदानि । (शब्दः) (कर्म) अस्थानात् ॥

पदार्थः । (शब्द उक्तपूर्वः) कर्म=अनित्य । अस्थानात्=अस्थितेः ॥

वाक्यार्थः । शब्दो नित्यो न वर्तते स्थित्यभावात् ॥

भावार्थः । उच्चारिते शब्दे शब्दो विनश्यति ॥ अतएवानित्यः सः ॥

(पूर्वपक्षेणशंकैषा).

* () इदृशया कुडलिकयानुवृत्तिदर्शयते ॥

रणे व तिच्या गुणाचे परीक्षण करणे हे कारण आहे म्हणजे एकीकडे शिष ज्ञा वस्तूचें व तिच्या धर्माचे विवेचन आहे आणि दुसरीकडे शब्दार्थावर सर्व तात्पर्य आहे हें कोठपर्यंत म्हणाल तर प्रत्ययातराची गरज नाहीं असे आचार्यांनी सूत्रात वर्णिले आहे धृत्तिकार म्हणून काणी मीमांसाभाष्यकार आहेत, ते तिसऱ्या, चवथ्या, पाचव्या आणि सहाव्या सूत्राचा निराळे रीतीने अर्थ लावतात इतके सांगणें पुरें

according to Naiyāyikas, the delusion that the mother of pearl is silver can be removed only by careful observation, and by the examination of its qualities. Now the latter seeks to obtain the knowledge of the real properties of the mother of pearl while the former philosophers are concerned with the sense as such of a word. How far is this carried? Jaimini distinctly states in the sūtra under consideration that other knowledge than the knowledge of the sense of a word is not necessary. It is enough to state that commentators on Mīmāṃsā called Vṛttikāras do not interpret the third, fourth, fifth, and sixth sūtras as Shabara does.

६ कोणी (असे म्हणतात की) शब्द कर्म आहे उच्चारण केलें म्हणजे तो प्रकट होतो (पूर्वपक्ष १)

७ उच्चारणाच शब्दध्वनीचा नाश होतो, म्हणून शब्द अनित्य आहे (पूर्वपक्ष २)

६ शब्द अनित्य आहे असे आरापाचें हें सूत्र आहे, म्हजे या सूत्रात पूर्वपक्षाचे प्रतिपादन केले आहे जैमिण्याचार्याचे सर्गाचे भाष्यात वर्णन केले आहे एका मकराचे नांव अचिर । असें ठेविलें आहे आणि या अचिराचे पांच अवयव असतात - १ विषय, २ संशय, ३ संगति, ४ पूर्वपक्ष आणि ५ सिद्धांत पूर्वपक्ष म्हजे विरुद्ध पक्षाचे प्रतिपादन असे समजावें शब्द कर्म आहे म्हणजे ज्याने उत्पन्न होतो त्याने अनित्य आहे आणि तो प्रकट होतो" या पूर्वपक्षाच पक्षावर लक्ष देवावे, कारण । उचरपक्षा पावर कोटी आहे

७ हें सूत्र समजण्यास सोपें व आहे परंतु थोडा विचार केला पाहिजे पहा आता । अक्षर फलामाचा उच्चार केला म्हजे 'अक्ष' ही दोन्ही अक्षरे मुखातून निघून जातात अक्ष या शब्दाचा अर्थ माण मनु पाण्या मनात विद्यो, व त्या अर्थाने अक्षोपात्त सर्व व्यापार होतात परंतु असा शब्दातील वर्णोच्चार नष्ट झाला, परंतु शब्दाचा अर्थ मात्र राहिला. पुनः यात आताही सूक्ष्म विचार असा आहे की चार अक्षरांनी शब्दाचा उच्चार केला असता चारी व अक्षरांचा प्रकट होत नाही व आणि अर्थ प्रकट होत नाही पण तो हें कसे? अक्षरकोट

6 Some (state) that a word is an action. It appears when pronounced (This is a statement in opposition)

7 The sound of a word vanishes, the moment it is pronounced, therefore, it is transitory (ii Statement of an opponent)

6 This sūtra sums up an objection, and seeks to prove the transitoriness of a word. Mādhava in describing the method of Jaimini says that a chapter called adhikarana consists of five parts 1 subject 2. doubt, 3 connection 4. an objection and 5 the final established proposition. An objection is called the first side (Pūrvapakṣa) and is raised by a real or an imaginary opponent. The sense of a word being called an action is that it is an effect. The phrase—*it appears*—deserves attention, because the author refers to it when he enters on its refutation.

7 The sūtra is easy it requires a little examination. When the word *purpose* is pronounced the two syllables *pur* and *pos* come out of the mouth after one another but they at once impress the sense of *purpose* on the human mind, and this sense directs the conduct of man. Then the sounds of letters vanish but their sense alone remains. Again, when a word consisting of five syllables is used, the five syllables cannot be at once pronounced but the sense of the word is impressed at once. How is this? There are five syllables in the

सूत्राणि.

करोतिशब्दात् ॥ ८ ॥ (पू० ३).

पदानि । (शब्दः), (कर्म), करोतिशब्दात् ॥

पदार्थः । (शब्दः कर्म उक्तपूर्व) करोतिशब्दात् = करोतिपदस्य प्रयोगात् ॥

वाक्यार्थः । शब्दोऽनित्यः करोतिक्रियापदयोगात् ।

भावार्थः । शब्दकुरु । इत्यादि प्रयोगा व्यवहारे सन्ति । अतः शब्दः क्रियते । यक्रियते । तद् नश्यति । अतः शब्दो नश्वरो नामानित्यः (पूर्वपक्षेणशकैषा)

सत्त्वान्तरे यौगपद्यात् ॥ ९ ॥ (पू० ४).

पदानि । (शब्दः) सत्व-अन्तरे यौगपद्यात् ॥

पदार्थः । (पूर्वोक्तशब्दः) (कर्म च) सत्व = प्राणी । अन्तरे = अन्यस्मिन् । यौगपद्यात् = एककाले ॥

वाक्यार्थः । सशब्दोऽन्यस्मिन् प्राणिनि एककाले वर्तते । अतएवानित्यः ॥

भावार्थः । यत्किञ्चिन्नानादेशेषु नानासत्त्वेषु युगपद् वर्तते तदेकं नास्ति यदनेकं तदनित्यं । अत उपदशरूपशब्दोऽनित्यः ॥

या शब्दात् चार अक्षरें आहेत “च” या अक्षराचा उच्चार झाल्यानंतर ‘द्र’ या अक्षराचा, मग ‘का’ या अक्षराचा, मग ‘त’ या अक्षराचा, असे उच्चार होतात वर्ण नष्ट होत जातात आणि मग शब्दाचा अर्थ एकदम मनात भासतो. हें कसे ? या प्रश्नाचे उत्तर देताना वैशेषिक सूत्रात श्रवणोत्पत्तीचा प्रकार वर्णिला आहे तो आलोचनयि आहे व त्यामध्यें वयुरोपी श्रवणशास्त्रामध्यें भेद नाही शब्दश्रवण कसें होतें हा विचार शास्त्रदृष्ट्या मोठा उपयोगी आहे येवढेच नाही, तर व्यवहारात देखिल याचा मोठा उपयोग आहे. मानवाचें तयार करणें इत्यादिकामध्यें श्रवणशास्त्राचा मोठा उपयोग आहे इतके सांगून ज्या सूक्ष्म विचाराचें या टिपेत वर्णन केलें आहे, ते विचार श्रवणशास्त्रात मुख्य आहेत येवढेच सांगणे सध्या पुरे

word justification. First the sound of *jus*, then of *ti*, then of *fi*, then of *ca*, and last of *tion* vanishes away. The sense follows the pronunciation of all the syllables? How is this? In answering this question, the theory of acoustics as expounded in *Vaiśeṣika* philosophy deserves attention. There is no difference between this theory and the theory of acoustics accepted in Europe at the present day. The theory of acoustics is important not only from a philosophical point of view, but in practical life. All musical instruments are prepared by the aid of the science of acoustics. Now suffice it to notice that the questions already raised are prominently discussed in acoustics as their solution constitutes its basis.

८ शब्दसंवाधाने "करणे"
या धातूचा प्रयोग होतो म्हणून
(शब्द अनित्य आहे) (पूर्वपक्ष ३)

९ निरनिराळ्या प्राण्यांस
एकच शब्द एकदम ऐकू येतो,
म्हणून (शब्द अनित्य आहे)
(पूर्वपक्ष ४)

८ पशवः ।।। शिष्यः या शब्दाचा अर्थ
सृष्ट इति नहि। शब्द कदा असे
शब्द आप ।।। शब्द कदा असे
म्हणून शब्द पूर्ण न होता हे सृष्टच
आहे, असे प्रत्यक्षबारी अनुमान फाटून
शब्द इति नहि आहे असे प्रतिपादन करतो
हे प्रतिपादन ध्यात वरि ले आहे

९ यास पशवः ।।। 'चंद्र' असा शब्द
इत्यादि अनेक पांच जगांस एकाच ऐकू
येतो, म्हणून चंद्र हा शब्द पांच दिशांनी
प्रत्यक्ष होऊन त्या दिशांनी दिवला जे
जे कोणी निरनिराळ्या देशांमध्ये एकाच
दिशेन येत ते ऐकूच आहे असे इत्यादि
येव माहीत आणि जे ऐकू नहि ते अनेक
आहे, आणि जे अनेक ते अनित्य आहे,
अशी प्रत्यक्षबारी फाटून शब्द अ
नित्य असे प्रतिपादन करतो "सत्त्वा
न्तरे" पदव्या ध्यात सर्वप्रथम
शब्दाचे मुळाचे पदार्थ अर्थ केला नाही
'ज्ञाना वेरोप' असे त्यावर लिहून दिला
आहे ।।। पशवः अथ नृपयस्य माही
आहे। सत्त्व शब्दाचा अर्थ प्राणी केला
आहे त्याचा वाच्यार्थ विचार करावा।

8 The verb *to make* is used in relation to a sound therefore, it is transitory (iii Statement of an opponent)

9 Different animals simultaneously hear the same sound, therefore, it is transitory (iv Statement of an opponent)

8. An example is necessary to explain this sūtra, "Make a sound is a sentence used. When one says 'Make a sound' it is plain that the sound to be made is not in existence. Therefore the opponent infers that a sound is an effect. This is what is advanced by the sūtra.

9 An example is necessary. When the word moon is pronounced, it is heard (say) by five persons. Therefore the word is produced at the same time in five places where its sense is understood. Whatever appears in different places at the same time is not one. And whatever is not one is many. And whatever is many is transitory. The opponent insists on these propositions in this order and on the transiency of a sound. Shabara has not literally and closely interpreted the phrase "Sattvāntaro" in the sūtra. He simply puts in "Nānādeśahetū." The last phrase does not materially aid the interpretation. We have interpreted the word "Sattva" into "an animal." Our readers can determine what "Sattva" means.

सूत्राणि.

प्रकृतिविकृत्योश्च ॥ १० ॥ (पू० ५).

पदानि । (शब्दः) (कर्म) प्रकृति-विकृत्योः, च ॥

पदार्थः । (उक्तपूर्वशब्दः कर्म च) प्रकृतिः=मूलस्थितिः । विकृतिः=स्थित्यन्तर । चकारेण=समुच्चयः ॥

वाक्यार्थः । स शब्दोऽनित्यो यतः प्रकृतिर्विकृतिश्च वर्तते ॥

भाष्यार्थः । यथा । दधि । अत्र । एतयोर्द्वयोः शब्दयोः संधिसमये । दध्यत्र । इतिरूपं भवति । तथा इकाररूपप्रकृतिर्विक्रियते ॥ तत्र इकारस्य यकारो भवति ॥ अतः शब्दोऽनित्यः ॥

वृद्धिश्च कर्तृभूनास्य ॥ ११ ॥ (पू० ६).

पदानि-(शब्दः) (कर्म) वृद्धिः, च, कर्तृ-भूना, अस्य ॥

पदार्थः । (उक्तपूर्व) वृद्धिः=वर्धन । च=पूर्वोक्तकारणानां समुच्चयः । कर्तृ=यः करोति सः । भूना=बाहुल्येन । अस्य=शब्दस्य ॥

वाक्यार्थः । अस्य शब्दस्य वर्धनं च भवति कर्तृबाहुल्येन । अतः शब्दोऽनित्यः ॥

भाष्यार्थः । यतो बहुभिरुच्चारयाद्भिर्महान् शब्दः श्रुयते ततः शब्दस्य वृद्धिर्भवति । यद् वर्धते क्षीयते वा तदनित्यं ॥ ११ ॥

(पदपूर्वपक्षाणां निरूपणं सरत्त । इत उत्तरपक्षाणामुपक्रमः)

१० शब्दाची मूलप्रकृति
असून पुनः प्रकृति होते म्हणून
(शब्द अनित्य आहे) (पू० ६)

११ शब्द करणारे पुष्कळ
असले म्हणजे त्याची वृद्धि होते
(पू० ६)

१ उदाहरणाने अर्थ स्पष्ट होतो
'प्रतिपत्त' या शब्दाचा अर्थ होऊन
'प्रतिपत्त' असा नवा शब्द होतो प्रतीति
या शब्दातील इकार ही प्रकृति आहे म्हण
जे "इ" शब्दाच्या मूलाकाराव आहे ति
च्या इकाराची पकार झाला म्हणजे पकार
हानवा आकार उत्पन्न झाला ज्याचा
आकार बदलतो ते अनित्य म्हणून शब्द
अनित्य आहे

११ उदाहरण—बहा माणसांनी एक
शब्द उच्चारिला असता एकाच केल्या
च्या बसण्याच्या उच्चार मोठा होतो म्हणून
शब्दाच्या वृद्धि आहे ज्याची ज्याची
वृद्धि होती किंवा क्षय होतो ते ते अनित्य
आहे म्हणून "त्याची वृद्धि हो
ते" असा पद आहे "त्याची"
म्हणजे शब्दाची असा अर्थ समजावयाचा
साहाय्यास अकाराच्या पदार्थापूर्वपक्षाचा
अर्थ आपल्या कोट्या केल्या त्या को
ट्या कमाने जसा बघून जे मिश्याचाय
उत्तर देताय ती उत्तरहि कमाने साहा
आहेव ती पाहण्याच्या त्या पूर्वपक्षा
ची ते उत्तर लावून विचार केला असता
जसाची योग्यता निरीक्षित वेईल

10 A word has an ori
ginal form and a modified
form, (therefore, it is tran
sitory) (i Statement of
an opponent).

11 By many making a
sound, its increase (is seen)
(vi Statement of an op
ponent)

10 An example will elucidate
the sūtra. Take the two Sanskrit
words *Prati* and *patara* and com
bine them into *Pratipatara* by
rules of grammar. In *Pratipatara*
the original is changed into y
That is a word has had two
forms—original and modified.
That which is capable of modifi
cation is transitory. Therefore
a word is transitory.

11. An example when ten men
make the same sound it is ten
times louder than the sound made
by one man. Therefore, a word
is transitory. Whatever waxes or wanes
is transitory. Therefore, a word
or sound is transitory. In the
sūtra "its increase are the words
used." "By its increase, the in
crease of the sound or word is
meant. Beginning from the 6th
sūtra, the opponent advances his
arguments against the doctrine
of the eternity of a word. Ja
mini takes stock of those argu
ments in the order in which they
are advanced and gives replies
which are as many as the argu
ments of the opponent. In exam
ining the replies it would be
advisable to read along with each
reply the corresponding argu
ment of the opponent so that
the cogency of the reply may be
thoroughly seen.

समंतुतत्रदर्शनम् ॥ १२ (उत्तरपक्ष १).

पदानि—(शब्दः) (कर्म) समं, तु, तत्र, दर्शनं ॥

पदार्थः । (उक्तपूर्वम्) समं=तुल्यं । तु=न । तत्र=तस्मिन् । दर्शनं=विचारः ॥

वाक्यार्थः । शब्दो नानित्यः । तस्मिन् विषये विचारस्तुल्यः ॥

भावार्थः । यो विषयः प्रकृतः तस्मिन् विषये नाम प्रथमपूर्वपक्षस्यास्योत्तर-
पक्षविषये विचारसाम्यं निष्पन्नम् । यदुच्चारणेनाभिव्यज्यते तदु-
च्चारणात् प्राग् वर्तते ॥ अतो विचारसाम्यम् ॥

सतःपरम् अदर्शनं विषयानागमात् ॥ १३ ॥ (उ० २).

(द्वितीयपूर्वपक्षस्यसमाधानमत्र)

पदानि । सतः, पर, अदर्शनं, विषय-अनागमात् ॥

पदार्थः । सतः=यदस्ति तस्मात् । परं=पाश्चात्यं । अदर्शनं—लोपः । वि-
षय-अनागमात्=विषयस्य=(इंद्रियगोचरस्य) अप्राप्तेः ॥

वाक्यार्थः । यदा विषयो न प्राप्नोति तदा विद्यमानस्याप्यादर्शनं भाति ॥

भावार्थः । शब्दस्तु नित्यः । तस्य आकाशविषयत्वं—श्रोत्राकाशे यथा सं-
योगविभागौ भवतः तथा तस्य भानं—सयोगविभागाभावे लोपः
केवलं भासते ॥

१२. त्याविषयी विचार साम्य आहे, म्हणून शब्द अनित्य नाही

१३. विषय नसला म्हणजे विद्यमानवस्तूचेंहि दर्शन होत नाही

१२. 'त्या विषयी' म्ह. जे प्रत्यक्ष त जा विषय झाला त्या विषयी विचार साम्य म्ह. जे बाई प्रतिपक्षीया कोट्या सार त्याच लागू पडणाऱ ही एक बाब करण्याची विरोध शक्ति आहे. तिच्या बाबकारी रुपा कल्प लक्ष घावें विचारसाम्याम्य जी कोटि बाबर्हि काढली, तिचा अंगीकार केल्यास बाबचून उच्चर असें बाबघावें जी वेळोवेळ बाबची आणि आपली बरोबरी झाली, इत्यर्थे नि यम म्हणें उदाहरणावचन स्पष्ट होईल "काही पूर्वपक्षकार, असें ह. तानाजी की उच्चर येत्यानंतर शब्द प्रकट होतो बरे ठीक आहे. परंतु प्रकट होतो असें आप. म्हण तां त्याचकन तो गुप्त होता असें नि यम होतें आणि गुप्त होता असें म्हटल्यानें आ. हाच काही बाबर्हि होत नाही. आपल्या सहि काही बाबक होत नाही असें आपलें म्ह. जें आहेच या स्थळी विचारसाम्य उत्पन्न झालें पुन शब्द उच्चर जावे पूर्वी गुप्त होता असें अंगावरल्यानें शब्द नित्य आहे या प्रतिपक्षनास काही बाब येत नाही. म्ह. जे मुख्य विषय प्रतिपक्षन ज संप्या सत्तेच आहे

११. शब्द हा गुण आपल्याच आहे न. तिच्या अर्थीहि आकारा आहे या

(२-३)

12. On this subject, there is parity of reasoning therefore, a word is not transitory

13. When not an *object* (of sensuous perception) (even) an existing substance is not cognized.

12. On this subject" refers to the first argument of the opponent in the sixth sūtra. Parity of reasoning is a logical contrivance often adopted in our discussions. It is called *Vichāra śāmya*. Our readers will kindly give heed to it. The special argument on which an opponent insists is granted, but a reply is given by which the contrary of the special argument comes to be established. This is the essential nature of the argument called parity of reasoning. An example will illustrate this logical contrivance. Well" says Jaimini to his opponent—"you say — a word appears when pronounced. Your statement implies that a word exists latent before its appearance. Well, its latent existence is not against me. Your statement shows that it is not against you." This is a case of "parity of reasoning." Again, it does not affect the proposition that a word is eternal, to take for granted that a word exists latent before its appearance when pronounced. That is to say, the original proposition is not rebutted at all.

13. A sound is a quality of ether (*ākāśa*). There is ether in the ear. As air affects this ether a sound is cognized, and when air does not come in contact with it

प्रयोगस्यपरं ॥ १४ ॥ (उ० ३).

पदानि । (दर्शनं) प्रयोगस्य परं ॥

पदार्थः । पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । यदस्तितत्प्राकृते प्रयोगे दर्शनं भवति ॥

भावार्थः । शब्दोक्तित्वः (समाधानमिदं सुलभज्ञायते)

आकाशावर जसजसे वायूचे संयोगविभाग घडतात, तसतसे शब्दज्ञान होतं, आणि संयोगविभाग न घडले, म्हणजे शब्द नाही, असे वाटते मात्र. यावर विशेष विचार केला पाहिजे, आणि हा विचार करताना वैशेषिक शास्त्रातील श्रवणोत्पत्तीच्या प्रकाराचे अनुसंधान केले पाहिजे. त्यात प्रथम आकाश म्हणजे काय याचा विचार वैशेषिक शास्त्रात साहाय्यार्थाचे विवेचन केले आहे. ते पदार्थ हे १ द्रव्य, २ गुण, ३ कर्म, ४ सामान्य, ५ विशेष, आणि ६ समवाय. त्या साहाय्यार्थांमध्ये द्रव्याचे वर्णन करताना त्याचे नऊ विभाग केले आहेत, ते असे १ पृथ्वी, २ जल, ३ तेज, ४ वायु, ५ आकाश, ६ काल, ७ दिशा, ८ आत्मा, आणि ९ मन या ठिकाणी वायु आणि आकाश या दोहोंचाच आम्हास विचार करणें आहे. त्यात वायु काय हें सर्वांस ठाऊक आहे तेव्हा आकाशाचा विचार केला म्हणजे झाले आकाश हे एक द्रव्य, विष्णु म्हणजे सर्वव्यापी, नित्य म्हणजे अविनाशि, आणि शब्दाचे राहण्याचे स्थान आहे अता श्रवणोत्पत्ति होते कशी? काही निमित्तकारणांनी वायूमध्ये लहरी उत्पन्न होतात. या

it is felt only that there is no sound This deserves some special enquiry In this enquiry, Vaisheshika philosophy requires to be considered Now, the first subject of inquiry is —What is æther? Six substances are investigated in Vaisheshika philosophy These substances are entity, quality, action, generality, particularity, and inherent relationship The substance (entity) is divided into nine classes earth, water, light, air, æther, time, direction, soul, and mana (The word *dravya* is translated here by entity) Dravya is that which is neither quality or any of the remaining five substances (such as action and the rest) In this enquiry, we have to consider air and æther The substance air is generally known Æther remains, therefore, to be considered Æther is an entity which is everlasting, universal, and is the seat of sound Now the question is, how is the knowledge of a sound produced? Some cause produces ripples in the air These ripples are called Vichitaranga in Sanskrit As concentric ripples are produced in water, and are well seen, so there are ripples in æther Sound exists permanently in æther It has two

आदित्यवद्यौगपद्यं ॥ १५ ॥ (उ० ४).

पदानि । आदित्यवत् । यौगपद्य ॥

(पदार्थादीनि स्पष्टानि)

वर्णांतरमात्रिकारः ॥ १६ ॥ (उ० ५).

(पदादीनि स्पष्टानि)

॥ यथा सूर्य एक सन् अनेकदेशावस्थित इव लक्ष्यते तथा शब्द एकोनित्यश्च ॥
काशदेश शब्द ॥ एकचपुनराकाश ॥ अतोपि न नानादेशेषु ॥ अपिच ऐकरूप्ये
ते देशमेवेन कार्यं देशा एव भिन्ना । न तु शब्द ॥ इति शबर ।

पञ्चमपूर्वपक्षे वर्णविकारादन्वित्वमिति प्रतिपादित । वर्णांतर विकारो नास्ति । न हि
दृश्यमात्र दृष्ट्वा प्रकृतिवैकृतिर्वा उच्यते । न हि यकार प्रयुञ्जाना इकारमुपादत्ते ।
हि दधिपिटक दध्वा कुटपिटकच । प्रकृतिविकारभावोऽवगम्यते । इतिशबर ॥

१४. आत्म प्रयोग म्हणजे कोणता ?
या प्रश्नाचे उत्तर देताना या तिस-या
उत्तरपक्षाशी तिसरा पूर्वपक्ष जोडून वाचा-
वा ह्या तिस-या उत्तरपक्षात 'जा, ये,' असे
जे, शब्दाचे प्रयोग बोलताना आम्ही
करतो, त्या अर्थी 'प्रयोग' शब्द यो-
जिला आहे व मागील सूत्राचे अनु-
स्रवान केले म्हणजे शब्द आहेच आहे,
तो प्रयोगाने केवळ व्यक्त होतो, या प्रति-
पादनाचा अर्थ समजेल, आणि यावरून
शब्द नित्य आहे असे आचार्य स्थापन
करतात

opponent's statement as made
in the 8th sūtra. When the two
sūtras are read together, the ap-
plication referred to will be ap-
parent. The word *Prayoga* is
used in the 14th sūtra in the
sense of "using" that is, using
the words, for instance, *go* or *come*
in conversation. The 8th sūtra
when referred to will show that
the use of a word makes it ap-
parent only, but that it already
exists. Jaimini seeks to establish,
by means of the argument in the
sūtra, the eternity of sound

१५. सूर्याप्रमाणे एककार्त्तिक
(सर्वत्र) असणारा (शब्द आहे)
म्हणून (उ० ४)

१६. वर्णान्तर अविकार
आहे (उ० ५)

१५. जसा सूर्य एकच आहे तरी निर-
निराख्या निवारणो आहे असा मातवो त्या
प्रमाणे शब्दहि एक असून नित्य आहे
आकारात शब्द रहावा, म्हणून त्याला
अकाराक्षिपय, अकाराक्षति असे शब्दात
होतात शब्द हा आकाराचा गुण असे
शैबोषिक शास्त्रात प्रतिपादन आहे आ-
कारा एक असून नित्य आहे, म्हणून श-
ब्दहि एक असून नित्य आहे या अनुमा-
नाविषयी एक रोन न्यायाच उच्चाटन क-
ले पाहिजे गुण आणि गुणी हे जे ज्याचे
गुण तो या शैबोषा विचार करतांना निर-
निराख्या शास्त्रकारांनी निरनिराख्या पो-
जना केल्या आहेत परंतु जसमुखाय म्ह-
णजे गुणी न हे द्रव्य असा सिद्धांत पतंज-
लीने महाभाष्यात वर्णिला आहे आणि
गुणीचा आणि गुणाचा संबंध नित्य असता
करावा चारित्र्य गोष्टींचा विचार येथे करतां
येत नाही या सर्व गोष्टींचा विचार प्रस-
ंगवशात होईल येथे फक्त विवरण के-
ले आहे. व्याकल्पाचे निरनिराळे माग
नाहीत वसे त्याच्या गुण न हे जे शब्दाचे
निरनिराळे माग नाहीत, म्हणजे शब्द ए-
कच आहे तसेच, आकारा नित्य आहे,
यशाच त्याचा गुण, न हे शब्द नित्य
आहे हा असा शब्दाची सूर्याप्रमाणे वर्णन
केला आहे असा सूर्याची उपमा घे-
तली आहे आणि त्या उपमेच्या योगाने
प्रतिपादन केले आहे, या स्पष्टी उपमान
मनाची योजना झाली आहे सूर्याचे
वर्णन करून शब्दाविषयी सादरपणे आणले
आहे हा सादरपमूल्य मनाची नोंद

15 Because sound is
simultaneous and (univer-
sal) like the sun (Reply 4)

16 The change of a let-
ter is its non modification
(Reply 5)

15. As the sun being one is
seen at the same time and in dif-
ferent places, so sound is heard
at the same time and by different
persons. It is, therefore one and
eternal. Because sound exists in
ether therefore it is called *Ākāśharitti* or *Ākāśhasya* in
philosophy. Vaisheshika philosophy
states that sound is the essential
property of ether. Because ether
is one and eternal, therefore
sound (its essential property) is
one and eternal. Two logical
methods are employed in support
of this statement. Different prin-
ciples are enunciated in the sys-
tems of philosophy in investiga-
ting the relation between a
property and its substratum or
between a quality and the quali-
fied. But Patanjali states in the
Mahābhāṣya that matter is an
assemblage of qualities. The propo-
sitions that sound is the essential
property of ether and that the re-
lation between a property and its
base is eternal are too subtle to be
considered at this stage of our en-
quiry. Such principles will be ex-
plained as occasion arises. We
have only indicated the nature of
the principles involved. As ether
cannot be separated into parts,
so its property is one and indivi-
sible. Again as ether is eternal
so its property is eternal. That
is, to sum up, sound is one, indi-
visible, and eternal. Commenta-
tor Shabara explains the gist of

नादवृद्धिपरा ॥ १७ ॥ (उ० ६).

पदानि । नाद—वृद्धि—परा (वृद्धिः) (षष्ठपूर्वपक्षादनुवृत्तमन्त्यपदं)

पदार्थः । नादवृद्धिः=नादस्यवृद्धिः । तत्परा नादवृद्धिपरा ॥

वाक्यार्थः । नादवृद्धिमवलंबते या वृद्धिः सा वृद्धिः पूर्वपक्षे निरूपिता ॥

तया शब्दानित्यत्वस्य हानिर्न सिध्यति ॥

भावार्थः । स्पष्टः । निरवयवो हि शब्दः । अवयवभेदानवगमान् निरव-

यत्वाच्च महत्वानुपपत्तिः ॥ अतो न वर्द्धते शब्द इति शबरः ॥

उपमान. आणि हें सादर्य जितक्या जितक्या अशीं जुळते, तितक्या तितक्या अशीं ते सबळ होतें या प्रमाणाची योजना युरोपीपण्डित फार करतात. भूगर्भ-शास्त्राची उत्पत्ति याप्रमाणाचें अवलंबन केल्यानें झाली तसेंच धर्मसिद्धताचें प्रतिपादन करताना बटलर नामें इयजानें या प्रमाणाची योजना मोठ्या चातुर्यानें केली आहे. अशीच आचार्यांनीं सूर्याची उपमा या ठिकाणीं घेतली आहे, व उपमानप्रमाण साधलें आहे उपमानप्रमाण आचार्यांनीं या स्थळीं योजिलें आहे, त्यावरून उपमानप्रमाण मीमांसक घेतात कीं काय असा सशय उत्पन्न होतो याचें समाधान इतकेंच कीं उपमानप्रमाणाची योजना युक्तिवादात, गुणपरीक्षणात व वाक्यार्थमीमांसेत निरनिराळ्या अर्थीं होते, इतकेंच चिंतनीय आहे, असें आम्हीं पूर्वीं सुचविलें आहे. पूर्वपक्षकार आणि आचार्य, यांचा सूत्रामध्ये युक्तिवाद चालला आहे

१६. सूत्राचा अर्थ पाचव्या पूर्वपक्षाचें अनुसंधान केलें म्हणजे सहज लागतो इवणांच्या ठिकाणीं यवर्ण घातला असता धर्ण बदललेसे होत नाहीत केवळ वर्ण सादरपामुळे प्रयोग होतो, त्यासच प्रकृति, आणि विकृति म्हणता येत नाही याव-

this sūtra in this way Now the sun is compared to sound Here the proof called analogy is employed The force of analogy consists in pointing out points of resemblance between two things. The proof is strong in proportion as the points of resemblance are cumulated. This kind of proof is much employed in Europe The science of geology is based on analogy Butler, again, employs analogy with great ingenuity to establish principles of natural religion and Christianity Jaimini, in the same manner, employs analogy in the sūtra with great power Now the question is natural —Do the Mīmāṃsakas sanction the use of analogy because it is employed by Jaimini? This question can be thus answered - Analogy is employed in different senses as in original investigation, in physics or natural philosophy and in exegetics On this we have already dwelt cursorily. Jaimini, of course, uses analogy in his discussion with an opponent

16 The sense of the sūtra is easily seen if it be read along with the fifth sūtra. The substi-

१७ शब्दाची वृद्धि नावधु-
र्धुल्लो होते (उ० ६)

सुप्त वर्ण नाव आहे असं स्पष्ट आहे 'अतिकार' शब्द ने सुप्तांत येतिला आहे, त्याच्याच संबंधानें प्रकृति आणि विकृति हे शब्द आले आहेत आणि याची शास्त्रविचारांत नेहेमी योजना होते म्हणजे यांच्या अर्थाकडे विरोध लक्ष दिलें पाहिजे प्रकृति म्ह. जे मूळ स्वाभाविक रूप, त्यांत काही फेर पडला म्ह. जे त्यात विकृति म्ह. तत्त साही शास्त्रांत या शब्दाचा उपयोग होतो त्यांत सांप्रत्यशास्त्रांत हे शब्द प्रयान आहेत या सुप्तसंबंधानें प्रकृति विकृतिशास्त्रीचा प्रयोग पाकराजानुरोधने केला आहे व्याकराजाने शब्दाची प्रकृति आणि विकृति अशी मानली आहे शब्दाचें मूलरूप ती प्रकृति असें आम्ही समिलें आहे आतां, सुप्ताचा असाय स्वकाय आहे की, पूर्वपक्षातील प्रीत्युधर या उदाहरात प्रीति हा शब्द विकृति पाहून जेहेमी प्रीत्युधराचा रहस्य नाही, म्हणून या मंडास विकार हा प्रीति मधीं कायानुरोधानें बण फिरलासा विसतो पण मुख्यप्रकृति अशाच्या तशीच रहति.

१७ शब्द निरवयव आहे, हे जे प्रती केले असतां त्याची अवयवपत्त्या निरनिवाळे लोक निराळे रीतीनें करितव, म्हणून ज्ञानीस अवयव नाहीत. आतां मोठा प्रश्न किंवा लहान प्रश्न ऐकूं येतो, परंतु स्वतः ज्ञानि लहान किंवा मोठा नाही जव. शास्त्राचा विचार केला म्ह. जे ही गोष्ट स्पष्ट लक्षांत येईल पूर्वी शास्त्रीय स्तोत्राप्रकार दर्शिलाच आहे जिवका जिवका ज्ञानि कलात प्रवेश करितो, तितक्या जिवका तो मोठा असें माघें माघ चमूदील वीवितर. हारें क. आकरास संस्कार घडून पुढें ज्ञानीवें ज्ञान होवें जि

17 A word is augmented in proportion as sound is augmented (Reply 6).

tution of *y* for *i* is changing of letters. The expressions *original form* and *modified form* cannot be used when one letter is substituted for another on account of their resemblance. The phrases *original form* and *modified form* are introduced on account of their connection with the term—*non-modification* in the sūtra. As they are used in philosophical discussions, their meanings deserve attention. An original form is the first natural form. When it is altered in any way it is called a modified form. These phrases occur in all the systems of philosophy. They are especially important in the Sāṅkhya system of philosophy. The phrases *original form* and *modified form* are used grammatically in connection with this sūtra. Grammar recognises these forms of a word. We need not state that the first natural form of a word is its original form. Now the gist of the sūtra is —In the example—*prityuttara*, adduced by an opponent, *i* in *priti* is not permanently changed, and the alteration cannot be called a modification. A letter though altered a little, retains its original form.

17 A word has no parts, because different nations fix on different forms, and consider them to be the constituent letters of a word. A sound is believed to be loud or low but the sound itself is neither the one nor the other. A little attention to acoustics will elucidate this statement. The way in which a sound originates

नित्यस्तुत्यादर्शनस्य परार्थत्वात् ॥ १८ ॥ सि० ॥

पदानि। नित्यः, तु, स्यात्, दर्शनस्य, पर-अर्थत्वात् ॥

पदार्थः। तु=तस्मात्। स्यात्=भवितुमर्हति। दर्शनस्य=उच्चारणस्य। पर-
अर्थत्वात्=अन्यस्यप्रयोजनाय ॥

वाक्यार्थः। तस्मादन्यप्रयोजनाय शब्द उच्चार्यतेऽतः स नित्य इति च क्तु
मर्हति ।

भावार्थः। विनष्ट उच्चारणेऽपि तस्यार्योऽवशिनिष्टि । अतोऽन्यस्य प्रयोजन-
प्रचलताऽतः शब्दस्य नित्यता ॥

तथा जितथा कर्णाकाशावर सस्कार हो-
ईल तेवढा तेवढा ध्वनि लहान मोठा भासेल
यास दृष्टात, कानामध्ये एखादी कण्यासा-
रखी नळी घालून कर्णाकाशाचा प्रदेश वा-
ढविला, तर मोठा ध्वनि ऐकू येतो प्रण
कानाची पाळ घालून कर्णाकाशाचा सको-
च करून ऐकला म्हणजे तोच ध्वनि लहा-
न आहेसा भासतो यावरून कर्णाकाश
व वायूतील वीचितरग याचा जेवढा जेवढा
संयोग होतो, तेवढा तेवढा मोठा किंवा लहा
न ध्वनि आहे असा भासतो यावरून
शब्दाला म्हणजे ध्वनीला अवयव नाहीत,
म्हणून वृद्धि नाही, म्हणून तो नित्य आहे
असा सूत्रकाराचा आशय आहे.

has already been explained A
sound is only believed to be loud
in proportion as it enters the ears
A sound is perceived when the æ-
ther in the ears is affected by the
ripples in the air A sound is
either loud or low as a larger or
smaller portion of the æther in
the ears comes in contact with
the ripples of air For example,
if the extent of the æther in the
ears be artificially increased by
inserting a small trumpet in an
ear, a loud sound is heard When
the æther in the ears is reduced
by contracting the ears by means
of pressure, a low sound is heard.
Hence it is clear that a sound is
either loud or low as the extent
of æther in the ears comes in con-
tact with the ripples of the air
Hence the gist of the sūtra is
that sound has no parts, and is
neither increased nor decreased,
and that, therefore, it is eternal

१८ या कारणस्तत्र ह्यसन्त्या
करिता शब्द उत्पन्न होतो म्ह-
णून तो नित्य म्हणावा

१८ साक्षा पूर्वपक्षांशे तारा पुनः या
उप पाताने आपादितो समाधान येसं
आतो या मुक्तने सिद्धान्तविशेषनाला
आरंभ स्यात्. "या शब्द आगत्य" या
वचनाने समाधान करताना जी कारण
दिली त्या कारणामुळे असे समजारे
'शब्द उत्पन्न होतो' या वचनाचा अर्थ
मागिल निष्पत्तीवरून स्पष्ट आहे
'ह्यसन्त्या' या शब्दाचे अर्थ 'आतां या-
ची सादृष्टी, त्याचा विचार मूळसंज्ञेन
पुनः 'परार्थगत' अशी परे आहेत
त्याचा अर्थ 'ह्यसन्त्या' मयान्तरा-
न "असा शब्द। एतत्. 'परार्थगत'
हे पर निष्पत्त्या अभ्यासाच्या परिष्का-
या विहित ह्यसन्त्या पुनर्वादि योजने
आहे याचा अर्थ फटे या मीमांसेत
विशेष लक्ष दिले पाहिजे कारण, तेने
वरून गुणगुणिमात्राचा निष्पत्ती होतो,
आणि मीमांसकांच्या गुण योग व
गुणा फल हे सर्वविधाच विशेष करार
आहे वरील उपपत्त्यांचे जो आशय व
र्णन केला आहे तो हा-उच्चारण करताना
शब्द वाढी मधील ज्ञाने तो यावरून उच्चा-
रणानेच किंवा स्वगणनेच शब्दजननीचा
हून काही काय हात माही, तर त्याचा-
हून जे ज्ञान उत्पन्न होतें त्याच्या यागा-
ने कार्य होतें याप्रमाणे शब्दजननीला प-
रार्थत आहे आतां, एका प्रकारचे स्व-
मीने नेहमी उपाय अर्थाचे ज्ञान होतें,
या मरिचा शब्द निरप आहे, असे प्रतिपा-
दन आहे आतां, कोणी असे होळ की,
अपामध्ये आणि घर्षात काही सादरप
आसतें त्याप्रमाणे ज्ञान होतें परंतु हे
बोलने संपुष्टाक नाही नेहमी मय्या

18 Therefore, a word be-
comes manifest for others,
therefore, it is eternal

18 Jaimini removes the objec-
tions of his opponent in the pre-
ceding sūtra. Now he begins in
this sūtra to establish the final
statement. The term *therefore* in
the sūtra refers to the reasons of
it set in the six replies. A word
becomes manifest is a phrase
which the observations already
made can explain. *For others* is
a phrase used in the sūtra. It
has to be explained. In the ori-
ginal Sanskrit sūtra, the phrase
is *parārthatvāt* consisting of two
terms—*para* and *arthatvāt*. It
means *from the purpose of others*.
The same phrase occurs in (III
1 2) of this Mīmāṃsā. This
phrase deserves special attention
so far as this Mīmāṃsā is concern-
ed, for it determines the relation
between a quality and the qualified
or *guna* and *gunī* and this Mī-
māṃsā particularly discusses such
problems as arise from the inves-
tigation of the relation. The gist
of the sūtra is that a sound dis-
appears as soon as it is made that
pronouncing a word or hearing it
does not answer a purpose but
that the knowledge it causes is
fruitful and to the purpose. Thus
a sound or a word is intended for
others.

Now one and the same sound
always causes the same knowledge.
Therefore it is stated that a word
is eternal. Knowledge, it may be
objected to depends on the resam-
blance of a sound to its sense.
But such an objection is not rea-
sonable. One has always to ad-

सूत्राणि.

सर्वत्र यौगपद्यात् ॥ १९ ॥

पदानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । शब्दो नित्यः सर्वत्र यौगपद्यात् ॥

भावार्थः । एक एव आकृतिवचनः शब्दः तस्मिन्नुच्चारिते सर्वव्यक्तिषु
युगपत् प्रत्ययो भवति ॥ अतएव शब्दो नित्यः ॥

संख्याभावात् ॥ २० ॥

पदानि । (शब्दः नित्यः) संख्या-अभावात् ।

पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । आकृतिवचनशब्दस्य संख्या नास्ति ॥

भावार्थः । यथा । अष्टकत्वं गोशब्द उच्चारितः इति वदन्ति ॥ नाष्टौ-
गोशब्दा इति ॥ अतएव शब्दो नित्यः ॥

नव्या लोकाशीं बोलण्याचा प्रसंग पडतो, म्हणून ध्वनिसादृश्य समवतच नाही आता ध्वनीमध्यें आणि अर्थामध्यें कृत्रिम संबंध असावा असें म्हटल्यास एकवेळ उच्चार केल्यानें अनेक प्रकारचे व्यापार व्यवहार होऊन जातात, त्यावरून कृत्रिम संबंध आहे असेंहि म्हणवत नाहीं या करिता शब्द नित्य आहे, असें म्हणणें प्राप्त होतें प्रथम दर्शनीं हें अनुमान काहीं वाचकांस विचित्र वाटेल, परंतु शब्द उत्पन्न कसा होतो, अमकाच त्याचा अर्थ असावा असा ईश्वरी संकेत आहे कीं काय, इत्यादि गोष्टींचें विवेचन व त्यावर वाद पुरोपी न्यायशास्त्राचे ग्रंथात आढळतो, व याविषयीं सिद्धांत काहीं अजून ठरला नाहीं

dress his speech to new acquaintances, and, therefore, the resemblance is not possible If it be stated that the relation between a sound and its sense is artificial, then one word once pronounced answers its purpose in many ways, and many transactions are directed Therefore, the relation is not artificial Therefore, the statement that a word is eternal cannot be avoided. This inference may appear strange to some of our readers But even European thinkers moot such questions as— what is the origin of a language? and how far is it determined by the will of God? These are open questions still

अनपेक्षत्वात् ॥ २३ ॥

पदार्थः । अनपेक्षत्वात्=अकारणत्वात् ॥

क्षायार्थः । शब्दो नित्यः अनपेक्षत्वात् ॥

॥ नैवशब्दस्य किञ्चित् कारणमवगम्यते यद्विनशाद् विनष्टस्यतीत्यवगम्यते ॥ इति शब्दे ॥

आहे, आणि शब्द आकृति वाचक आहे.
या दोन गोष्टींचा विचार मग करू
२०. आकृतिवचनशब्दाला सख्यावा-
चक विशेषण लागत नाही, म्हणून शब्द
नित्य आहे वीसवेळ मृग शब्द उच्चारि-
ला असे कोणी समजेल, पण वीस मृगश-
ब्द आहेत असे म्हणता येणार नाही.
आता, वीस मृग आहेत असे म्हणता येतं
या स्थळां इतकाच विचार करण्याचा आहे
की, मृगशब्दाचा योजना एका व्यक्ती-
विषयी होते, तरी त्यावरील आकृतीची
हानि होत नाही

servation The use of the phrases *a priori* and *a posteriori* will explain the processes at once Now the Mīmāṃsākas state that a word expresses a form The question—how is this to be reconciled with the doctrine of the eternity of sound—will be answered in due course

20 A word expressing a form cannot take a numeral adjective Therefore, a word is eternal One may say that the word—cow has been pronounced twenty-times, but he cannot say that there are twenty words—cow Now one can speak of twenty cows Here what is to be noticed is that the word—cow is used as expressing an individual, and it does not lose its power of expressing a form The Mīmāṃsākas hold that the essential property of a word is to impart the knowledge of a generality or *ākṛti*.

सूत्राणि.

प्रख्याभावाच्चयोगस्य ॥ २२ ॥

पदानि । प्रख्या-अभावात्, च, योगस्य ॥

पदार्थः । प्रख्या=प्रकटनं । अभावात्=अविद्यमानत्वात् । च=(समु-
च्चये) योगस्य=समुदायस्य ॥

वाच्यार्थः । अन्योद्देशः ॥ समुदायस्य नाम समुदायशब्दस्य प्रकटनाऽ
भावात् ॥

भावार्थः । शब्दसमुदाय आकृतिर्न परिसमाप्यते ॥ अतः शब्दसमुदाय
आकृतिवचना शक्तिर्नास्ति ॥ अतः शब्दस्यैकैकस्याकृतिवाच-
कता ॥ अतएव शब्दो नित्यः ॥

सूत्रस्यास्य शब्दोऽन्यथा तात्पर्यवर्णनं करोति ॥ तच्चित्य ॥ वाच्यार्थश्चेत् शब्दो म-
पेत । वाच्यो सन्निवेशविषयः स्यात् ॥ वाच्यवान् अवयवान् शब्दे सतः प्रत्यभिज्ञा-
नीम स्याच्चेदेव स्पर्शनेनोपलभ्येमाहि ॥ न च वाच्यवान् अवयवान् शब्दगतान् स्पृशाम ॥
तस्मान्नवायुकारणक । अतो नित्य इति शब्दः ॥

२२. आणि समुदायराश्व न
प्रकट होती समूह

22 And a word convey-
ing the sense of a sentence
does not appear (There-
fore, a word is eternal)

२२ सूत्राने जो "आणि" श-
ब्द वाचिला आहे त्याचे तात्पर्य मागील
सूत्रातलं २१।५३१ हे दुसरं पाठ्य
पट्टे या सूत्रात मुख्य तीन संज्ञा-
राश्व आहेत. त्यांचा विचार केला पाहि-
जे. ते तीन राश्व योग प्रकटा आणि
अमाश्व त्यांत प्रकटा हे २१।५३२ न वि-
षय प्रसिद्धि, अमाश्वराश्वचा अर्थ २१।५३३
आहे आर्ता, अर्वाश्व योगराश्व राशि-
ला, त्याचे अर्थान्वयी विचार विचार प-
ट्टा पाहिजे. योगराश्वचा वेदाभ्ये स-
मुदाय असा मूळ ५३४ पर्यंत अस्तुत मग
त्याची नामा प्रकट योगना होते; जसे
योगसेम या स्वर्गी योग याचा अर्थ २-
१५ पर्यंत द्रव्यसमुदाय असा होतो
"योग ययने म् इत्यर्थ" असे पतञ्जली
च्या महाभाष्यात वाच्य आहे पाणिनी
चे व्याकरण १।१० "उपयोग" म्हणजे अ-
प्यन असा अर्थ होतो योराश्वीत योग
राश्व विचारणीया निराश्व असा अर्थ
आहे पतञ्जलि आपल्या महाभाष्यात
हजारो वेळा योगराश्वचा उपपोः करतो
त्या त्या द्विराश्वी योगराश्वचा अर्थ सूच-
वता होतो ते पतञ्जलीचे वाक्य "योग-
राश्वीभिधो" हे आहे आर्ता केव्हा के-
व्हा योराश्वचा अर्थ "समुदायराश्व-
व्यापराश्वचर" असा होतो, हा ज-
प्रत्येक राश्वउपवाचा अर्थ ५३५ त्याचा
सर्वत्र जोडून जो राश्वसमुदायाचा अर्थ
होता तो. तेव्हा या द्विराश्वी वेत्तोल अत्र
पञ्चसंवात प्रकट समुदायराश्वचा अर्थ
घेतला आहे जैमिनिहृत मीमांसक्या प-
ट्टित्या अभ्यासाचे विषया पावाचे वाचि-
साचे सूत्रात "योराश्व" हे पर अर्थ

22 The word and used by
Jaimini adds a reason to the pre-
ceding In the original Sanskrit
sūtra there are three terms
which call for enquiry These
terms are—*yoga*, *prakṛtyā* and a
bhāṣya. Now *prakṛtyā* means ma-
nifestation The sense of *abhāṣya*
is absence. The remaining word
yoga draws special attention.
The word *yoga* the Vaidika ge-
neral sense of which is an assem-
bly and which etymologically
means conjunction is used
in various ways. As in *yoga*
Karma, *yoga* means in the Vedān
prosperity that is, collection of
wealth. In Patañjali's *Mahābhāṣya*,
the sentence *yogam yujyate*
Brahmachāri occurs. Here *yoga*
means a life of austerities. In the
grammar of Pāṇini *upayoga*
means instruction. In the *Yoga*
system of philosophy *yoga* means
the restraining of the feelings of
the mind. Patañjali often uses
the word *yoga* in his *Mahābhāṣya*,
and means by it a sūtra. His
favourite phrase is "*Yogas tarka-
bhāṣya*" that is, the sentence or
sūtra is divided. Now sometimes
yoga means the relation of the
senses of the parts of a collec-
tive word, that is, the sense of a
sentence arising from the sense
of each of its parts, and originat-
ing in the connection of the con-
stituent words. *Yoga*, therefore
means the sentence with its sense
based on the sense of its consti-
tuent words. Jaimini uses the
phrase *Yogakhyā* in (L 8 22.)
where *yoga* means the etymolo-

सूत्राणि.

लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २३ ॥

पदानि । लिङ्ग-दर्शनात्, च ॥

पदार्थः । लिङ्ग-हेतुः । तस्य दर्शनात् ॥ (८.७५, ६.)

वाक्यार्थः । हेतुर्दृश्यते । पुनः तस्मात् ॥

यतो हेतुर्दृश्यते तत शब्दो नित्य ॥ वाचा विरूपं नित्यया त स. (२६, ११, २.)
 इत्याकारकेण वेदवाक्येन शब्दस्यनित्यता अनूदिता ॥ इति शबर ॥

तेथेहि योग शब्दाचा अर्थ व्युत्पत्तिसव-
 धाने शब्दार्थ असा होतो असा योगश-
 ब्दाच्या निरनिराळ्या अर्थाचा विचार के-
 ल्याने त्याचा अर्थ अवयव असा घटत
 नाही, म्हणून शबराने केलेला “वायवीय
 अवयव” हा अर्थ आम्हास घेता येत ना-
 ही पुन या वायवीयसयोगविभागाविष-
 यां पूर्वी सूत्रात विचार झालाच आहे, तो-
 च विचार पुन सूत्रकार येथे करतात असे
 आम्हास वाटत नाही पुन. वायवीयावय-
 वाचा शब्द ऐकताना कानास स्पर्श होत
 नाही, हे म्हणजे प्रत्यक्ष विरुद्ध आहे. पुन
 “वायु शब्द बनतो” हे शिक्षाकाराचे व-
 चन कायम राहतें. शबराला या वचना-
 चा त्याग करावा लागतो या सर्व कार-
 णाकरिता योगाचा अर्थ समुदाय म्हणजे
 शब्दसमुदाय असा आम्ही केला आहे
 आता समुदायशब्द प्रकट होत नाही
 असा सूत्रार्थ लिहिला आहे याचा अ-
 र्थ-संगळ्या वाक्याचा अर्थ आणि प्रत्येक
 शब्दाचा अर्थ हे निरनिराळे असे मी-
 मांसक मानितात, त्यात मीमांसक समु-
 दायास म्हणजे सर्व वाक्यास अर्थशक्ति
 नाही असे मानितात, परंतु वाक्यरूप स-
 मुदायातील प्रत्येक शब्दरूप व्यक्तीस अ-
 र्थशक्ति आहे म्हणजे शब्दशब्दाचा अर्थ
 होऊन वाक्यार्थ होतो शब्दार्थ स्वतंत्र

gical sense of a word When the
 different applications of the word
yoga are collated, it is plain that
 it cannot mean a word as such
 We, therefore, cannot adopt the
 sense of *yoga* which Shabara con-
 strues into particles of air Again
 the conjunctions and disjunctions
 of air are already explained in
 the preceding sūtras We cannot,
 therefore, believe that Jaimini re-
 produces the same considerations
 in this sūtra. Again, it is contra-
 ry to direct sensuous perception
 to say that the particles of air
 do not come in contact with the
 ears, the Shikṣakāra states that
 air attains to the condition of a
 word. This statement cannot be
 ignored or set aside Shabara
 is obliged to set it aside For
 these reasons, we have construed
yoga into an assemblage of
 words, that is, a sentence. Now,
 that a collective word is not mani-
 fested is the sense we have given,
 of the sūtra The sense of this is
 —that the Mīmāṃsakas believe
 that constituent words of a sen-
 tence and the sentence itself have
 their own meanings. But they be-
 lieve that a sentence by itself and
 independently of its constituent

सूचना.

	रुपये	आणे.
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारास टपाल हजिलावद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जों पत्रे लिहावयाचीं, ती "सद्दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१" या पत्त्यावर लिहावीं. वर्गणी वगैरे सबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanika-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No. 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKA
OF
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिषद्वित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

माच १८७७

अंक ३

पुणे.

“शांभुकाव” आपल्यान्यांत आपिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आगममार्गे नोंदली आहे)

On earth, there is nothing great but man,
In man, there is nothing great but mind

 As the gentlemen to whom the first two numbers have been sent, have accepted our Magazine as *Subscribers*, we beg that they will kindly remit the amount of their subscription which is 5 rupees besides six annas for postage (*to be paid in advance*)

Such moneys as are due to us in Bombay may be paid to Anna Moreshvar Kunte B. A. M. D. Esqr, Kandevadi Bombay

२३ आणि आधारहेतु दि-
सण्यामुळे

23 And (a word is e-
ternal) because of the ap-
pearance of a mark (of its
timony)

आहे, वाक्यास वचन नाही. शब्दास
हे वाक्य आहे, वाक्यास हे त्यास वाच्य
आहे. याच प्रकारचे वचन पातझा
महामात्म्यास आहे. ते वचन "साधुस्य
मुखादे अग्निनिपदिमाम्प्ये" म्हणजे
"सा या वाक्यास आधारितवचन शब्द
नाही" हा आह्वासास विपर वर्गी वणि
ल्लेखा एकांगितान्या सूत्रांत शब्दांनी अ-
गोमोदित आह आणि आहारी वेत्त्या
प्रमाणे या सूत्रास अर्थ रज्य अतला
वाचिषान्या सूत्राविरुद्ध परंपराशास हे सूत्र
वाच्य अवतरण होते. एवम आमसा
अथ शब्दास अर्थावाचन अगरी निम्न
आह या शब्दास सूत्रार्थास वाच्यार्थी
विचार रज्य अशी चिन्ती आहे. या
व्याख्येमीमात्र ताच्या वाक्यापेक्षा शब्द
व शब्दास वाच्य या पदा मागी आहे, हा
सिद्धान्त लक्ष्मि देवण्यानागा आहे, परंतु
या सिद्धान्ताचे पुरावास नहमी दुरुस्त
होते. पुन वाच्यार्थ रज्य नाही,
कारण वाच्य वर शब्दास कारण असते तर
नेहमी शब्द पूर्व वाच्य, पारथ वाच्यार्थास
यवाचा आणि किंवाचा नेहमी उपर आहे
परंतु असे घट्टा नाही, म्हणून वाच्य हा
केवळ शब्दाविरुद्ध आहे. रज्य वाच्य
कारण रज्य शब्द मध्य, रज्य शब्द निम्न
आहे असा सूत्रार्थ वर वाच्यार्थास पदाच्या
सा फक्त शब्दांनी अर्थ केला आहे
आमच्या चारणा अर्थ रज्य वाच्य अर्थासार
पूर्वार्थ कारणा संगत नाही. अर्थासार
कारण हा वाक्यास मागील दोष गणिता
आहे. शब्द निम्न आहे असे पदार्थाने
मानताने निरनितले वने व्यक्त्यासंतर
मानसमयक्षाल परक्षाल होते या शि-

words has no sense of its
own, but that every word has
the power of conveying a sense
for itself that is, the senses of
words cause the sense of a sen-
tence. The sense of a word has
independent power while a sen-
tence has no independent power
of conveying a sense. The sense
of individual words is the
cause of the sense of a sen-
tence. Such a proposition is laid
down by Jatajali in his Mahā-
bhāṣya — *Shabdāramudhye dī-
rta na puramudhye*. Thus a sen-
tence has not the power of a
form. This view of Śrīti is ac-
cepted by Śhaṭra in the 19th
sūtra already explained. The way
in which we have explained this
sūtra properly introduces the op-
ponent's objection in the 21st sū-
tra. Furthermore, we have made
bold to propose an interpretation
though it differs from that of Śha-
bara. Our readers will kindly con-
sider our interpretation of the two
sūtras. In this Mīmāṃsā, a word
and its sense are attached great
importance to. This view deserves
consideration. But it appears
to be lost sight of in cases of prac-
tical application. Again air is not
the cause of a sound for if the
air be the cause the same sound
should be always heard, for the
particles of air and a sound are
inseparably connected. But this
does not take place. Air there-
fore only conveys a sound. Now
to interpret the sūtra into a
sound being eternal, Śhaṭra sup-

सूत्राणि.

॥ उत्पत्तौ वाऽवचनाः स्युरर्थस्यातन्निमित्तत्वात् ॥२४॥ (पू०)

पदानि । (योगस्य) उत्पत्तौ, वा, अवचनाः, स्युः, अर्थस्य, अ-तत्-
निमित्तत्वात् ।पदार्थः । उत्पत्तौ=आविर्भावे । वा=न । अवचनाः=अद्योतकाः । अतन्नि-
मित्तत्वात्=तेषा निमित्तं नास्ति तदतन्निमित्तं तस्यभावः
अतन्निमित्तत्वं तस्मात् ॥वाक्यार्थः । न । समुदायस्याविर्भावेऽवयवरूपाः पदार्था अर्थस्य द्योतका
न भवेयुः । तेषा पदार्थानां समुदायार्थविषये निमित्तत्वं नास्ति ॥भावार्थः । सूत्रस्थवापदेन पूर्वसूत्रैर्यच्छब्दानित्यत्वं स्थापितं तद-
स्मिन्सूत्रे पूर्वपक्षकारेण नाद्वियते । यदि समुदायस्य नाम वाक्य-
स्यार्थवाचकता स्यात् तर्हि पदान्यर्थस्य द्योतकानि न भवेयुः ।
दुतः । पदानां वाक्यार्थनिमित्तत्वं नास्ति ॥

नाचे कारण वर्णशिवाय स्फोट म्हणून
एक विशेष पदार्थ आहे शब्द ऐकल्या-
नंतर हा स्फोट पदार्थ प्रकट होतो हा
स्फोट पदार्थ स्वतंत्र असून नित्य आहे
अशा प्रकारचा मीमांसकांचा जो सिद्धांत
तो नैयायिकांस मान्य नाही वर्णपासून
न एका पदाच्या अर्थाविषयी ज्ञान उत्पन्न
होतं पदाच्या अर्थज्ञानास वर्ण कारण
होतात; म्हणून स्फोटकल्पना करणे नि-
रर्थक आहे वर्णात्मक शब्द वर्ण उ-
च्चाराने उत्पन्न होतो व नष्ट होतो; म्हणून
शब्द अनित्य आहे असे माववानें
न्यायमालाविस्तारात नैयायिकांच्या मताचें
निरूपण केलें आहे त्यात वायुकारणक
ही शंका कोठें माववाने घेतली नाही

२३ या मुत्रात “लिंगदर्शनात्” अशी
वेत पडे आहेत लिंग शब्दाचा अर्थ
हेतु असा करतात दर्शन शब्दाचा अ-

poses the existence of an ellipsis
and thus supplies it —air is not
the cause of a sound No ellipsis
is necessary for our interpreta-
tion An ellipsis is justly con-
sidered to be a fault in exegetics
Grammarians also believe in the
eternity of sound When the
constituent letters of a word are
heard, there is a direct mental
perception of the sense of a word
The cause of this perception is an
entity called sphota different from
the constituent letters After a
word is heard, the entity sphota
manifests itself It exists inde-
pendently and is eternal This
doctrine is not accepted by Nai-
yāyikas who hold that the consti-
tuent letters cause the knowledge
of the sense of a word, and that
therefore, the supposition of the

२४ न०हे वाक्यार्थप्रक-
 तन समर्थी पदे चोक्तं न होत
 समुदायार्थं करते वेळीं पदाचा
 अर्थ कारण होत नाही।

ये स्पष्ट आहे "लिङ्गदर्शनात्" या
 रचनेचे सूत्र निरामिराख्या प्रसंगी निरनि-
 राख्या अर्थी निरामिराख्या सवधान येत
 हीच शैली काव्यायन-मौनमूर्त्रांत प्रथम
 अढळते, आणि बादराय । वेदांत सुभांत
 हि हाच प्रकार अढळतो परंतु बादराय ।
 "लिङ्गदर्शनात्" एवढ्याचा उपयोग
 वरतात आणि काव्यायन "वर्णनात्"
 एवढ्याचाच उपयोग करतात सुत्राचा
 अर्थ असा शास्त्रमता । हे ते वेळीं जे
 वचन वापरावे ते वचन प्रयातर्हि अढळते,
 त्याचकन प्रतिपादित सिद्धांत प्रमा । आहे
 या ठिकाणी असे को । ते भुतीच वचन घे-
 तले आहे असा प्रश्न उद्भवतो भा । वे-
 सहिते या ८ म ढळोतील ७० सूत्रातील
 ६ वा मंत्र पहावा त्यांत "वाचा विरूप
 निरुपमा" असे वर्णन आहे त्यात
 "हे विरूपनामरुपाने । नित्य अशी
 जी वाणी विरूप असा अर्थ आहे या
 वदसारख्या सर्वम य ध्यात वा । त
 नित्य म्हणले आहे हेच लिङ्गदर्शन आहे
 म्हणून शब्द नित्य आहे असा सुत्राचा
 अर्थ होतो

२४ हा पूर्वपक्ष आहे तो याविषा
 वे सुभांतील वचनाकडे लक्ष देऊन काढ-
 ला आहे मूळ संस्कृत सुभांत साहा पदे
 आहेत, व त्या सुभायी दोन रळे आहेत
 त्यांतील "वा" या पदाचा अर्थ "नये"
 असा या मीमांसिण्या सुनांत वा पदा-
 ची या अर्थी योजना अढळते वा पदा

24 No the words should
 be meaningless when (the
 sense of) a sentence ap-
 pears, (the constituent)
 words are not the efficient
 cause of (the collective
 sense of) a sentence (Op-
 ponent's objection)

existence of aphota is simply to no
 purpose. A word consists of let-
 ters which are created by the act
 of pronunciation after which
 they cease to exist therefore a
 word is transitory. This view of
 the doctrine of Naiyāyikas is gi-
 ven by Mādhava in his Nyāya
 Mālā Vistāra a work full of sys-
 tem. Mādhava does not allude
 to the theory of the air being the
 cause of a sound.

23 In this sūtra, there are two
 terms—*linga* and *darśana*. *Lin-*
ga means a reason or a mark. *Dar-*
śana means appearance. The
 same or similar wording occurs un-
 der different circumstances, and in
 dissimilar collocation, and disco-
 vers a variety of relations. This is
 first met with in the Śhrouta-sūtra of
 Kātyāyana. Bādarāyana shows the
 same style of the sūtra in his sys-
 tem of Vedānta. But while Bā-
 darāyana uses the phrase *linga-dar-*
śanāḍ cha, Kātyāyana prefers
 only *Darśanāḍ cha*. The meaning
 of the Sūtra is there is an authori-
 tative statement in a recognized
 book. This is produced in sup-
 port of the doctrine advocated in
 the text. This is employing the
 proof called testimony. What
 is the text of the Vedas referred
 to here by a mark (*linga*) is the
 next question. See the *Rik-San-*
hitā (VIII. 75 6) where *Vachā*

सूत्राणि.

॥ तद्भूतानां क्रियार्थेन समाम्नायोऽर्थस्य तन्निमित्तत्वात् ॥२५॥

पदानि । तत्-भूतानाम्, क्रिया-अर्थेन, समाम्नायः, अर्थस्य, तत् निमित्तत्वात् ।

पदार्थः । तत्=तेषु । भूतानां=वर्तमानानाम् । क्रिया-अर्थेन=क्रियायाः अर्थः क्रियार्थः तेन । समाम्नायः=समुच्चारणम् । स्पष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । वाक्ये वर्तमानानां पदानां क्रियार्थेन समुच्चारण । वाक्यार्थस्य पदार्थो निमित्तं । तस्मात् ॥ -

भावार्थः । पदार्थः स्वतन्त्रः । वाक्यार्थः स्वतन्त्रश्च । तयोः कार्यकारणभावो नास्तीति पूर्वपक्षकारो मन्यते । तत्त्वण्डनाय प्रवृत्तः सूत्रकारो ब्रवीति । वाक्यार्थः स्वतन्त्रो नास्ति । वाक्ये वर्तमानानि पदानि वाक्यार्थस्य कारणं ।

च्या योजनेत योडी नम्रता आहे दुसरे "उत्पत्तौ" असे पद आहे त्याचा अर्थ "उत्पत्तिसमयी" म्हणजे वाक्यार्थोत्पत्तिसमयी "अवचना" हे पद रूपावयवार्थे विशेषण आहे "अतन्निमित्तत्वात्" म्हणजे "पदे कारण होत नाहीत" पहिल्या ढळामध्ये पूर्वपक्षकाराने आपल्या मताचा उपन्यास केला आहे, व दुसऱ्या ढळात त्याच्या हेतूचा उपन्यास केला आहे आता, या सूत्रात "वचना" या पदाचा "रचना" असा पाठभेद अढळतो हा पूर्वपक्ष व पाचवे सूत्र एतदम पाचले असता उत्पत्तिशब्दाचा अर्थ लावण्यास साधन होतं पूर्वी "औत्पत्तिः" या पदाचा अर्थ केला आहे पाचवे सूत्रात शब्द आणि अर्थ याचा नित्य सवय असे "उपदेशाच्च" लक्षण केले आहे हे मग अंगीकारलसे वरून पूर्वपक्षाना वाक्यार्थ आणि प्रत्येक शब्दा-

Vaiṭṭa Nityayā" occurs which means oh, *Rik* Vaiṭṭa! by eternal speech." That the universally recognized *Rik*-Sanhitā calls speech eternal, is "the appearance of a mark." (*linga-darśana*) Therefore, there is testimony to prove that a word is eternal.

24 This opponent's statement originates in the *śūtra*-proposition laid down in the 22nd *sūtra*. In the original *sūtra*, there are six terms, and it consists of two parts. The term "*Va*" means "no" It rejects a statement. The term is often used in this *Mīmāṃsā* as a particle of negation. This is perhaps expressive of modesty. The second term is "*utpattau*" which means in case of origination (of a sentence). It is the locative absolute "*Arachanas*" the third term—a predicative adjective of

२५ वाक्यांतील पदाचा क्रि
यार्याशी मिळून उच्चार होतो,
(म्हणून) वाक्याच्या कारण
(त्यांतील निरनिराळे) पदांचे
अर्थ होत

यं यां या संक्षेपाचा विचार करतात
आणि तो सव्य अनित्य असून कार्यका
रण संवध नष्टे असं प्रतिपादन करतात
त्यात वाक्याच्या आतां शब्दांच्या स
ंक्षेप मानला आहे वाक्याचे अर्थ
आहे असे निष्पन्न होते आणि वाक्या
चे अर्थ निष्पन्न झाला ह्याने विरोधशास्त्राचा प्रमा
ण दुर्बल झाला पृथ्वी मध्ये शब्दाचा
आणि त्याच्या अर्थाचा संबंध मिळत आहे
की नाही एवढाच विचार झाला यावि
षयाच्या सूची वाक्याचे आणि त्याच अर्थ
वा शब्दाचे यांच्या संबंधाविषयी जप यास
केला त्यावरून या प्रबंधाची महति
झाली इतके सांगितले पाहिजे की, अ
जवळ आम्हास याविषयाच्या सूत्रा या स्य
लाविषयी आणि अर्थाविषयी समाधान
पावत नाही

२५ मूळ संस्कृत सूत्रात विचार कर
ण्या जागे एवढेच आहे ते "समान्ना
य" होय "समान्नाय" याचा अर्थ
"समुच्चय" असा आतां केला आहे
त्यामध्ये विरोध हा जनिव झालो की "पर
स्परसाध, अन्नादि चालत आलेले उच्चार",
म्हणून हा शब्द वेदास लावतात सूत्रा
मध्ये वाक्यातील क्रिया आणि पुढच्या
शब्दाचा असा विरोध संवध आहे, असे वर्णन
करून वाक्याच्या वशात वाक्याच्याचें कारण
आहेत असा हेतु ठेला आहे आतां,
हा हेतु न स्वीकारिला असतां वाक्याच्याचें
कारण नाय हें समजत नाही शब्दा

25 The constituent
words of a sentence are
pronounced with the word
which expresses action,
the senses of the constitu
ent words are the efficient
cause of the sense of a
sentence (as a whole)

the elements of a sentence (*pa
dārayamas*). The fourth term
"ayam" is too easy to be explained.
The fifth term *arthasya* refers to
the sense of a sentence as a whole.
The sixth term "*a-tam-anustatāt*"
which means "from the qua
lity of those not being the effi
cient cause." There is explained
by "at" occurring in a sentence
it stands for individual words.
In the first part of the
sūtra, the opponent states his
view and in the second part, of
fers an argument. Sometimes,
the reading "*vachanas*" occurs in
the place of "*Vachanas*." Hence
we have used the word consti
tuent in the translation of the
sūtra. The statement in this sū
tra should be read along with the
fifth sūtra, that the meaning of
the word "*utpatti*" may be seen
clearly. When explaining the
fifth sūtra, we have analysed the
term *Utpattika* which is di
rectly connected with the word
"*utpatti*" in this sūtra. In the fifth
sūtra, the relation between a
word and its sense is stated to be
eternal the opponent now takes
all this for granted, considers the
relation between the sense of a
sentence as a whole and the sense
of every individual word, and
states that the relation is not
eternal, and that the one is
not the effect of the other. When

सूत्राणि.

॥ लोके सन्नियमात् प्रयोगसन्निकर्षः स्यात् ॥२६॥ (सि०)

पदानि । लोके, सन्नियमात्, प्रयोग-सन्निकर्षः, स्यात् ॥

पदार्थः । लोके=लौकिकेषु अर्थेषु । सन्नियमात्=सन्निबन्धनात् ।

प्रयोगः=प्रकर्षेण योगः=वाक्यम् । तस्य सन्निकर्षः=सान्निध्यम् ॥

वाच्यार्थः । (यथा) लौकिकेष्वर्थेषु सन्निबन्धनात् (ज्ञानम्) (तथा)

वेदेपि वाक्यसान्निध्यात् (ज्ञानम्) ॥

भावार्थः । दृष्टान्तेन सिद्धान्तप्रतिपादनम् । यथा लौकिकेष्वर्थेषु स-

न्नियमो नाम प्रत्यक्षेणार्थोपलब्धिस्तथा वेदे वाक्यसान्निध्यसम्ब-

न्धेनार्थोपलब्धिः । सूत्रकरेणात्रार्थीभावनायाः शाब्दीभावना-

याश्चोपन्यासोपक्रमः कृतः ॥

थावाचन वाक्यार्थाचें दुसरे कारण वसवता येत नाही ज्या ठिकाणीं कारणातर समवत-
च नाही त्या ठिकाणीं पुढे माढलेल्या
कारणाचा स्वीकार नेलाच पाहिजे अशा
प्रकारच्या अनुमानास अर्थापत्ति हे नाव
मीमांसकांनी दिले आहे आणि या
अर्थापत्तीच्या धोरणाने सूत्रामध्ये " तन्नि-
मित्तत्वात् " ही पदे घातली आहेत

the relation between the sense of a sentence, and the senses of individual words which constitute it, is not recognized, it is implied that the sense of a sentence is artificial. When it is established that the sense of a sentence is artificial, the testimony of the Vedas becomes weak Up to the 23rd, the question as to the eternity of the relation of a word to its sense is investigated. In the 22nd sūtra, for the first time, the statement as to the relation of the sense of a sentence as a whole to the senses of the individual words is made Hence the opponent's objection originates Yet it is fair to state that we do not feel satisfied with the collocation as well as the interpretation of the 22nd sūtra

२६ (जसें) लौकिक अर्थ-
विचारमसर्गी सवधनापासून ज्ञा-
न होतें, (तसें) च वेदार्थ प्र-
सर्गी ज्ञान होतें (सि०)

२६ मूळ सूत्रांत वोन परें विचार प-
र पात्रोर्गी आहेत एष "समिपमान"
आणि दुसरें "प्रयोगसंक्षिप्य" "समि-
पमान" इ. ११ "विशेष समिपमान"
'प्रयोगसंक्षिप्य' म्हणजे "प्रयोग सा-
क्षिप्य" इ. १२ "जो विषय इन्द्रियांनी प्राप्य
आहे तो विषय अनुभव पापरिती इन्द्रि-
याणां आणि विषयाचा तपास झाला पा-
हिजे" विषय एरीरु अतला, आणि
इन्द्रियादि ज्ञानसाधनें दुसरीरु असर्गी
म्हणजे ज्ञानानुभव करीं ज्ञानपाया मार्गी
तात्पर्य लोपम्यवहारामध्ये जसे पदार्थ आ-
णि इन्द्रियें याचा अन्वय सत्य आहे,
तसाच वैदिक विषयामध्येहि निरनिराळ्या
पदार्थे पारंगम्यम त्यांचा अर्थ ज्ञान हो-
तो मग पदार्था अर्थापासून वा-
क्यार्थ ज्ञान होता इ. प्रतीपादन करतां
ना ज्ञानमानप्रमाणाची योजना केली आहे
आणि स्थात हेतु आणि लौकिक पदार्थ
ज्ञानाविषयी साह्य दाखविलें आहे तें
साह्य असें की जसें एकदर लोपि मनु-
भवादि व्यक्तीना निरनिराळ्या व्यक्तींचें
ज्ञान लागतेंच लागतें तसें पदार्थ साम्या
वाक्याचा अर्थ परात्मा त्यांचील निरनि-
राळ्या पदार्था अर्थांचें व्यक्तिज्ञान
लागतेंच लागतें वाक्यार्थ स्वतंत्र नार्ही
परार्थज्ञान हें त्याचें कारण आहे

26 (As) in common
life, (so) things Vaidika
are cognized by direct
sensuous perception (The
final-statement) -

35 In the original Sanskrita
sūtra, there is one term deserving
consideration. It is *samādhya*.
It is interpreted into *samuch-
chāraṇa* — pronunciation along
with." It is applied to the Vē-
das as implying traditional reci-
tation as practised from time e-
ternal. A verb is specially con-
nected with other words in a sen-
tence. The inference that the in-
dividual words are the efficient
cause of the sense of a sentence
is based on the special connection
expressed by *samādhya*. When
this ground is not recognized the
cause of the sense of a sentence
remains undecided. "There can be
no other cause of the sense of a
sentence than the senses of
individual words. The explana-
tion offered ought to be accepted
when no other explanation is
possible. The inference on which
the explanation offered is based
is called *Arthapatti* (presumption).
The term *tan-nimittatā* is
used in the sūtra as the ground of
the presumption.

26. In the original sūtra, there
are two terms which deserve spe-
cial attention. The first is *sa-
mānyatā*, and the second is *prayo-
ga-samīkaraṇa*. The first means
special relationship. The second
means the contact of the *prayoga*
which is used here in the sense
of an object. The Naiyāyikas
have to observe phenomena—
things as they exist. The Mī-
māṃsakas or exegetes investigate

सूत्राणि.

॥ वेदांश्चैके सन्निकर्षपुरुषाख्याः ॥ २७ ॥ (पू० १)

पदानि । वेदान्, च, एके, सन्निकर्ष, पुरुषाख्याः ॥

पदार्थः । एके=केचित् पाण्डिताः । सन्निकर्ष=संयोगम् । पुरुषाख्याः=पुरुषनामानः (वेदाः) ॥

वाक्यार्थः । पुनः । केचित् पाण्डिता वदन्ति सन्निकर्षविषया वेदाः ।
(यतः) वेदाः पुरुषाख्याः ॥

भावार्थः । वेदाः प्रत्यक्षविषयत्वात् पौरुषेयाः । कुतः । पुरुषाणां नाममूलकानि वेदानां नामधेयानि यथा काठक, कालापक । वेदाः पौरुषेयाः । तेषां पुरुषनामत्वादिति पूर्वपक्षकारोऽत्र प्रतिपादयति ॥

सन्निकर्षकाला उत्तका वेदा इदानीन्तिनास्तेषु चोदनानां समूहास्तत्र पौरुषेयाश्चेद्वेदा ।
असंशय पौरुषेयाश्चोदना इति शबर पूर्वपक्षकारस्याशयवर्णयान्नकार ।

words as syntactically combined. Hence the word *prayoga* which should be distinguished from the *artha* of Naiyāyikas is used. The doctrine of the last is that the power of a sense (*indriya*) comes in contact with the object cognized. When the contact does not take place, no perception is experienced. Now, the gist of the sūtra is that as in ordinary life, such a process of sensuous perception is essential, so in Vaidika matters, perception of the constituent words syntactically combined is essential. Then the sense of the individual words originates the sense of a sentence. In establishing this statement, an argument based on analogy is used. And matters secular are compared to matters Vaidika. This comparison consists in the fact that as in ordinary experience,

२७ आणि कोणी पण्डित
वेदाला इन्द्रियसन्निकर्षज्ञान मा-
नतात (कारण) पुरुषाच्या ना-
माने ते प्रसिद्ध आहेत (पृ० १)

२७ पणची शक्ति पाय, समुदायवा
क्याची शक्ति पाय, आणि शब्द मुख्य पुर
पण आहे किंवा नाही या गोष्टीचा विचार
होतो होतो आता असा पुरवठा पण
माला आहे की, व पौर्वयेय आहेत
पौर्वयेय इति मनुष्याना येलेल या
संप्रांत पुनः सन्निकर्षज्ञानाचा पण
बेला आहे हा शब्द वैशेषिक शास्त्रांती
ल आहे, सन्निकर्ष मत्तज्ञानाचे मनुष्यास
होते त्याचे निष्कर्ष. पूर्वी याच केल आहे
आता सन्निकर्षज्ञानाचे निष्कर्ष याचे विशेष
वर्णन केल याशिने इन्द्रियाचा अणि
मात्र अर्थाचा जो विशेष संयो. होतो
त्यास सन्निकर्ष इति वा हा सन्निकर्ष
पौर्वयेय इन्द्रियविषय समवत नाही
पौर्वयेय इन्द्रियसन्निकर्ष फगा अशी आ
फादृता घडून पूर्वपक्षकाराने हेतु दिला
आहे की मनुष्याच्या नावाने वेद मोड
वात वद्वर्तनाची नावे वादक, फाला
पक्ष, पौर्वयेय, मोड अशी आहेत उगी
च सयवाचन नांव पडत नाही म्ह
णून पुरुष फगा आणि वेद फर्ष आ-
ता ही नावे मान्यकारांची असतील असे
६।। समवत मार्ग पाण फर्षा फ

27 Some (hold that)
(the objects mentioned in)
the Vedas are (perceived,
by means of) direct contact
(of the senses with them
that is, the Vedas are cog-
nizable by the senses)
because they are known
by the names of human
beings (objection 1)

the knowledge of every indivi-
dual thing is essential so in un-
derstanding a whole sentence the
knowledge of individual words is
essential. The sense of a sentence
is not independently perceived,
but depends on the knowledge of
words which is its source.

27 What is the significant
power of an individual word?
What is the significant power of
a sentence as a whole? Is the
word originally created by an in-
dividual that is is it *personal*?
These questions have been an-
swered. But while pursuing the
enquiry that these questions ne-
cessitate the question arises as to
whether the Vedas are—*personal*
in the sense of being composed
by an individual (Purusa). In this
sūtra, the term *Sannikarṣa* is used.
It is a very important word. It is
used in these sūtras by itself but
in the Vaiśeṣika philosophy it
is always used with *Indriya*. The
word by itself, means the connection
between a *Vimāna* or an object
and any of the senses. It is used
here more for the effect of such a
connection than for the connec-
tion itself. This connection is
not possible without the senses of
man. But a reason is offered
they bear the names of human

सूत्राणि.

अनित्यदर्शनाच्च ॥ २८ ॥ (पू० २)

पदानि । (वेदांश्चैके सन्निकर्षम्) अनित्य-दर्शनात् । च ॥

पदार्थः । यन्ननित्यं तदनित्यं तस्यानित्यस्य । दृश्यते तद्दर्शनं तस्माद् दर्शनात् । चकारेण=हेत्वतरं दीयते ॥

वाक्यार्थः । स्पष्टः ॥

भावार्थः । पुनः । अनित्यवस्तुनो दर्शनाद् वेदाः पुरुषाख्याः । जनन-
मरणवतश्च वेदार्थाः श्रूयते । यथा । प्रावाहणिरकामयत । औदाल-
किरकामयत । उदालकस्यापत्यमौदालकिर्गम्यते । यद्येव ।
प्राग् औदालकिजन्मनो नायग्रथो भूतपूर्वः । एवमप्यनित्यता ।
इति शबरः

॥ उक्तं तु शब्दपूर्वत्वं ॥ २९ ॥

पदार्थः । तु=न, शब्दस्य-पूर्ववृत्तित्वं=शब्दपूर्वत्वं ।

॥ पृथमसूत्रेण शब्दस्यैतत्पत्तिकत्वं प्रतिपादितं ॥ इदं तु संगतिसूत्रं ।

असून भाष्यकारपुष्कळअसावेत असाहि प्रकार नाही, सन्निकर्षशब्दसंबधाने इतकें-
च म्हणजे आहे की, शबर भाष्यात "स-
निकृष्टकाला" म्हणजे पूर्वाचे, "छतका" म्हणजे
छत्रिम, "वेदा इदानीन्तना" म्हणजे
आताचे असे शब्द अढळतात, त्याचा
वाचकांनी विचार करावा

beings, then authors The Shâ-
khâs of the Vedas are called the
Kâtaka, Kâlâpaka, Paipalâda-
ka, and Mouhula. A name is not
given to a thing without any re-
lation. Therefore, man is the
cause, and the Vedas are the ef-
fect. It may be said that these
are the names of mere commenta-
tors. Hence there may be one
author and many commentators.
This arrangement is not recogniz-
ed. The opponent in this way
argues that the Vedas are the
compositions of human beings.
Now, Shabara's interpretation
differs from ours. He con-
strues Sannikâsa into Sannikâs-
ta-Kâla and Kâtaka, that is, mo-
dern and made. These words
and phrases occur in his commen-
tary. These deserve to be con-
sidered by our readers.

२८ आठो वेद अनित्य,
कारण त्यांत नारावन्ते अथ अ
दळतात (सू० २)

२९ न०हे शब्दपूर्णत्व घ-
णिलें आहे

२८ इतिहास गरीब आहे. या पा दि
पाणी केले पाहिजे. जे जे शिवांत, जे
जे अद्वैत, ते ते इतिहास हा गार पा
अर्थी न शीत पावतो अथ प आर सत्य
अर्थ म्हणते जे जे आहे, जी जी सापस
सु, असा अर्थ होतो. या अर्थी घटल
ली गार असा निधि पांचा हा शिवा प्रचार
घटल पावला आहे. शिवा हा जे हा
प्रचार घटल जे अथ मागमान होता हा
अनित्य अथ वेगंत अद्वैत. जसे
वेगवेगळे "आचार विचार इत्यादी"।
आचार विचार हा प्रचार हा पुढे मग
आचार विचार जन्म हा पाणी शीत हा
वय नमयन मार्ग. म्हणून वेद प्रामेय
आहे.

२ हा शब्द हा जे पाय पाचा
विचार केला हा जे सुधार्य स्वतः हा हा
पाचव्या सुधार्यामुल गार नित्य आहे
हा हा जे प्रतिपादन केले त्या प्रतिपादन-
न अनुभूत हा मगतिप्रसू येथे पावले
आहे. शब्द हा जे शब्द सर्व हा
अर्थी हा हा, तो अनादि आहे, हा नित्य
आहे.

28 (The Vedas are
transitory), because des
criptible things appear in
them (Objection 2)

29 No the priority of
a word (18) spoken of

28 The word *śruti* re
quires to be explain. What
ever is seen or cognized is a *dar
śana*. The English word *phen*
men expresses it. This word if used
in this sense will be a great access
sion to the vocabulary of the Mar
thi language. Again, the word *artha*
deserves attention. It is often
used in philosophy. It means a
fact or a thing. A philosopher
was called by the ancient Aryas
an *Āchārya*, because they be
lieved that he called the know
ledge of objects or the senses
of words (*artha*). *Viśaya* is an
object of sense. Transitory things
are found in the Vedas. For in
stance the Vaidika text — "Oudā
lakid-āśrit" but Oudālakī is a son
of Uddalaka. Therefore the Vaidika
text expressing the desire of Oud
dālakī is impossible before his
birth. Therefore the Vaidika
text is of human origin.

29 The explanation of the ex
pression *śāmbhāpūrvatva* will
make the sūtra plain. In the
fifth sūtra as well as in the fol
lowing, the doctrine of the eter
nity of a word is insisted on and
arguments to support it are ad
vanced. This sūtra is introduced
to connect the chain of arguments.
It is called a *Sangati sūtra*. Vide
note in sūtra (1.1.7). The
priority of a word is not relative
as laid down in the sūtra. It is
absolute. The word *śāmbhāpūrvatva*
at a beginning. It is *śāmbhāpūrvatva*.

सूत्राणि.

॥ आख्याप्रवचनात् ॥ ३० ॥ (उ० १)

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । आख्या=नाम, प्रवचनात्=अर्थकथनात् ॥

वाक्यार्थः । स्पष्टः ॥

भावार्थः । यैरर्थकथनं कृतं । तेषां नामभिर्वेदानामाख्याः सवृत्ताः ॥

न तु यैर्वेदाः कृताः । तेषां नामनो वेदानामाख्याः ।

॥ परन्तु श्रुतिसामान्यमात्रम् ॥ ३१ ॥ (उ० २)

पदानि । परम्, तु, श्रुति-सामान्य-मात्रं ॥

पदार्थः । परम्=श्रेष्ठम् । तु=न । श्रुतिसामान्यमात्रम्=श्रुतेः सामान्यं । सामान्य=जातिः । श्रुतिसामान्यम्=श्रुतिजातिः । मात्रम्=केवलम् ॥

वाक्यार्थः । न । केवला श्रुतिजातिः श्रेष्ठा ॥

नकारेण द्वितीयपूर्वपक्षो विपरिवर्तते । केवला श्रुतिजातिः श्रेष्ठा ॥

भावार्थः । विशेषश्रुतिनामधेयानि यथा काठक कालापकं नादरणीयानि । कुतः प्रवचनादितिपूर्वेण सूत्रेणोक्तम् । योनित्योऽर्थस्तमेवश्रुतिः प्रवर्तीतीतिभावः ॥

स्मर्यतेच वैशंपायन सर्वशास्त्राध्यायी । कठ पुनरिमाकेवला शास्त्राध्यापनावभूवेति शबर ॥

३० वेदाख्या माप्यकाराव-
रुन पठल्या (उ० १)

३१ नाही, केवळ श्रुतिज्ञा-
ति श्रेष्ठ (उ० २)

१ २० सूत्रातील पूर्वपक्षाने दाखविलेले उत्तर आहे त्यात 'आप्या आणि प्रवचन' अने दोन शब्द आहेत. आ या म्हणजे प्रसिद्ध नाम, आणि प्रवचन म्हणजे मूल संवाची व्याख्या. सुभार्य इतरांचेही ज्यांनी ज्यांनी व्याख्या रचल्या त्या या व्याख्यांनाच वेदाख्या प्रसिद्ध आहेत म्हणून त्यांना वेदाख्या केलेल्या हे हे जे नीट नाही.

११ या सुभाष २८ सप्तमीतील पूर्वपक्षाने उत्तर आहे. या उत्तरात श्रुति म्हणजे वेद केवळ जातिस्मरणाने घेयावे ही न गोष्ट श्रेष्ठ आहे. व्यक्तिचा वेदविचार नाही, केवळ सामान्य वेदविचार करयावा, पूर्वपक्षकार व्यक्तिचा वेदविचार होय हेतो, आचार्य जातिस्मरणाने समाधान पत्तात या ठिकाणी पूर्वपक्षाने समाधान सांगले नाही असे म्हणजे अत्र पण पूर्वपक्ष जराव्या सध्या राहिल. शब्दही जराव्या मोठाचा पुढे नाही म्हणून औपलब्धित्यामुळे मल्ल्या म्हणजे समकत नाही असा प्रसंगही सुभार्या वर्णिल्या आहे. "श्रुतिज्ञाति श्रेष्ठ" या वाक्याचा अर्थ, जे जे श्रुतीत वर्णिले आहे ते ते नित्य, शास्त्रिक आणि उपाधिरहित असा केला तर बर. हेून सामान्य वर्णनाचे नावार्थ आहे. पूर्वपक्षाने ज्या नामाचे वाचन करावयाचे त्या सहज उपाधिरहित आणि अत्यधिक साधन.

30 A name (is given to a Veda) on account of a commentator (1 Reply)

31 No the Veda as a moregenerality, is supreme (11. Reply)

30 A reply to the objection raised in the 27th sūtra is given here. There are two important terms in the original San Kṛita sūtra. Ākhyā and Pravachana. Ākhyā is a name well known. Pravachana is a commentary as well as commenting. The gist of the sūtra is that the Shākhās of the Vedas are known by the names of those who commented upon them. Therefore it is unfair to say that they composed the shākhās of the Vedas.

31 A reply to the objection in the 28th sūtra is given in this sūtra. In this sūtra, the argument that the Veda might be considered as a genus, is advanced. That is, particular parts of the Veda are not to be considered individually. The opponent objects to particular parts of the Veda. Jaimini bases his argument on a generality. It is absolutely necessary to admit that the objection of the opponent is not rebutted. It is not removed. Shākhā thus interprets the sūtra. There was no Uddālaka therefore there could be no Uddālaka-his son. The explanation that the Veda as a more generality, is supreme may be thus interpreted. —Whatever is explained in the Veda is immutable based on first principles, and essential stress is to be laid upon such a general explanation. All the objections of the opponent, founded

सूत्राणि.

॥ कृतेवाविनियोगः स्यात्कर्मणः सम्बन्धात् ॥ ३२ ॥

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । कृते=रचिते=कृत्रिमे । वा=न । विनियोगः=अनुष्ठानक्रमविधानम् । स्पष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । कृत्रिमे वेदे सति नाम यदि कृत्रिमो वेदस्तर्हि कर्मणः सम्बन्धाद् विनियोगो न स्यात् ॥

भावार्थः । वेदे कर्मणो विनियोगः सम्बन्धेन विहितः । अतः कृत्रिमत्वं तत्र नास्ति । नायमुन्मत्तबालवाक्यसदृशः । कुतः । कर्मणः सम्बन्धेनात्र कर्तव्यतोच्यते नाम कथं केन किमर्थं विनियोगः कर्तव्यः ॥

अपिच वनस्पतयः सत्रमासतेत्येवमाव्योऽपि नानुपपन्नाः स्तुतयोस्तेताः सत्रस्य वनस्पतयेनामाचेतना इदं सत्रमुपासितवन्तः किंपुनर्विद्वांसो ब्राम्हणा इतिकैमुतिवन्त्यायेन शब्देण सूत्राशयो वर्णितः । तच्चिन्त्यम् ॥

on such accidents as names and forms, are necessarily non-essential and formal.

३२ जर वेद कृत्रिम झाले
तर कर्मसंबंधाने वेदवाक्याचा
विनियोग होणार नाही।

१२ पा सुत्रातील "कर्मसंबंध" आणि
"विनियोग" या दोन शब्दांचा अर्थविचार
केला पाहिजे. कर्मसंबंध हा अर्थ कर्मपातक
वे शब्द त्यांचा परस्परसंबंध, म्हणजे
कर्म कसे करावयाचे, काही करावयाचे,
करावयाची करावयाची, अशी जी आज्ञा
पुण्य होणे तिचे वेदवाक्यात उल्लेख समा-
पान असतो. अमक्याच सहेतू आणि
अमक्याच परंपरेने करावयात शब्द असतो
हा अर्थ वाक्यात होतो अशी जी आज्ञा
फक्त तीस आज्ञा नव्हे. त्यात हयम
"कर्मसंबंधी सध कर्म, सर्वांनी सध
कर्म" ही वाक्ये वेदवाक्यात उल्लेख
सारखी नाहीत. आणि या वाक्यातून
कैमुतीक पावने विरोध अर्थ उत्पन्न होतो
असे, परंपरांमार्फत जड पदार्थ सध कर-
ते झाले. मग मनुष्यासारख्या सधेच्या
में सध करावेच करावे हे सा।। मको
या टिकाणी कैमुतिक्यापाचा कसा उप-
योग झाला आहे हे वाचकांस द्या उदा-
हरणाने समजेल.

प्रथमाध्यायार्थेऽप्ययमपाद समाप्त

32 (If Vaidika texts
be) artificial, (their) appli-
cation cannot be made (in
a sacrificial work) in pro-
per order and sequence.

3.— In the original Sanskrit
sūtra, there are two terms draw-
ing of notice Karma-Samban-
dha and Viniyoga. Karma-Sam-
bandha means the mutual rela-
tion of words which prescribes a
sacrificial work and explains these
points—who is entitled to perform
a sacrificial rite for what end, and
how is it to be performed? The
necessity of words following a
special order and of forming a
significant sentence is called *de-
scribable* (śākhāntara). The con-
ditions of such a necessity of logi-
cal sequence of thought as arise
from the words used is thoroughly
satisfied in the Vedas. Therefore,
such Vaidika texts as "the ve-
getables sacrificed for a season,"
and "the serpents sacrificed for
a season," are not like the bab-
bling of mad boys. Again, these
texts enforce the sacrifices *a fortiori*
in this way — Oh, the irra-
tional things like vegetables sacri-
ficed then there is no need of pre-
scribing to a rational being like
man that he ought to sacrifice."
Here the *Kaimutikanyāya* is
employed. The phrase is derived
from *ka*, what, and *uta*, again, *ka*
an affix, *Nyāya*, a maxim. It
literally means the maxim form-
ed by "what and again. We
have translated it by the phrase *a*
fortiori. The reply of Jaimini is
neither intelligible nor satisfac-
tory. The first pāda of the first
śāhyāya is finished.

उपसंहार.

या पादात असें वर्णिले आहे कीं, प्रत्यक्षादि प्रमाण मीमांसक मानित नाहीत, केवळ शाब्दप्रमाण मानतात. शाब्द नित्य आहे. शाब्दामध्येच अर्थशक्ति आहे, आणि ही वाक्यार्थ-शक्तीचें कारण आहे, वाक्याला स्वतंत्र अर्थशक्ति नाही, आणि वेद अपौरुषेय आहेत, इतक्या गोष्टींचा विचार झाला नैयायिकांचीं मतें या गोष्टींविषयी 'अगदी विरुद्ध आहेत हे प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान, आणि शाब्द हीं चार प्रमाणे मानतात. शाब्द अनित्य, शाब्दाच्या अर्थशक्तीपासून वाक्यार्थ शक्ति भिन्न असून स्वतंत्र आहे, आणि वेद पौरुषेय आहेत, हीं नैयायिकांचीं मतें आहेत. नैयायिकांच्या मताला पूर्वपक्षकोटीत घालून पूर्वमीमांसक जैमिन्याचार्यांनीं आपले मत स्थापिले आहे. अशा मानगडीत पूर्वमीमांसक का पडतात, याचे निरूपण या ठिकाणीं करणें अवश्य आहे. या विचाराच्या दोन कक्षा आहेत. एक व्यावहारिक, दुसरी शास्त्रीय. त्यात व्यावहारिक कक्षेविषयी अवी विचार करू. एखादा दस्तऐवज दोन्हीहि पक्षकारांस मान्य होऊन स्थायाविशेषाणुदे ठेवला, मग त्याचा अर्थ काय हा विचार सुरू झाला, अशा प्रसंगीं तो दस्तऐवज कोणीं केला, व केव्हा केला या दोन्हीहि विचारांस अवकाश राहत नाही. या दस्तऐवजाचा अर्थ काय हा मुख्य विचार असल्यामुळे त्या दस्तऐवजाच्या कर्त्यासंबंधी आणि कालसंबंधी विचार इतकाच कीं तो दस्तऐवज कालपरपरने कसा आला कोण जाणे. आता, त्याचा वाक्यार्थ करतेंवेळीं शाब्दशब्दांची छळून परीक्षा झाली पाहिजे. नुसता एकदर वाक्यार्थ समजल्यानें अर्थविचार सवलत व निवाध होत नाही, म्हणून प्रत्येक श-

SUMMARY

In this chapter (pâda), it is explained that the Karma-Mīmāṃsākas do not recognize the methods of proof, such as direct sensuous perception (pratyakṣa), inference and analogy, except the proof called testimony, but hold that a word is eternal, that it has exclusively the power of conveying a sense, that this sense is the cause of a sentence having a sense, that a sentence has no independent significant power, and that the Vedas are not of human origin. All these propositions are discussed and established. The Nyāyāyikas advance doctrines, in every respect, opposed to these. They recognize the four methods of proof, such as direct sensuous perception, (pratyakṣa), inference (anumāna), analogy, (upamāna) and testimony, (śābda), and hold that a word is transitory, that the significant power of a sentence is different from, and independent of, the significant power of a word, and that the Vedas are of human origin. The Karma-Mīmāṃsā places the doctrines of the Nyāya-system in the category of objections, and establishes its tenets by refuting them. It is necessary to explain why the Karma-Mīmāṃsā adopts such a procedure. This question has two sides — The one practical, and the other, speculative. We will consider the practical side first. A document is recognized to be generally genuine and authentic by both parties to a lawsuit, and is produced in court. Now, the main point at issue is how is it to be interpreted? On such an occasion, the questions as to the time when, and the person

[illegible]

by whom it is written are immaterial for the main point at issue as we have stated is — how is the document to be interpreted? That the document is an old old written constitution to generations is tacitly admitted. First in interpreting it every word is to be closely and crucially examined. The interpretation is not valid and perfect if the general drift only of the passages in the document is understood. Therefore the proposition that every word is significant and contributory to the sense of a sentence in the document is essential and rational. Secondly, in considering the speculative side of the question, it is to be seen that there is the necessity of recognizing two eternal nities, if the author of a revelation and the revelation itself be accepted as eternal, but this is considered to be unnecessarily cumbersome (arthagourava). The Mīmāṃsākas do not discover the rational logical necessity of the eternal authorship of a revelation being accepted. When God first revealed truth it then came into existence it had therefore a beginning. This conclusion is rejected because as God is omniscient religious truth always abides in Him. Therefore religious knowledge or truth is eternal. Such a conclusion removes unnecessary cumbersome of thought. When religious truth is admitted to be eternal its not being of human origin is a logical necessity. The Naiyāyikas, on the contrary think it rational to enquire into the authorship of the Vedas, because they investigate the authenticity of the Vedas themselves, that is, whether they

ली आहे. “भारमी शब्द होता आणि तो शब्द ईश्वरापाशी होता आणि तो शब्द ईश्वर होता भारमी तोच ईश्वरापाशी होता ” ही वचने सैजोहानरुत सिद्धी धर्मशास्त्रात आहेत. शास्त्रांत सवधाकडे लक्ष देऊन आणि आव्यात्मिक संवधाकडे लक्ष देऊन ज्या पंडितानी जन्मभर धर्मशास्त्राचा विचार केला आहे त्यांनी हिंदुस्थानातील प्राचीन वाक्यार्थ-मीमांसकाचे मताचा विचार करावा हे योग्य आहे या वचनाचा एकच अर्थ नेहेमी होतो असे म्हणता येत नाही कारण निरनिराळे मीमांसकांनी त्याचा निरनिराळा अर्थ केला आहे या स्थलीं युरोपातील प्रसिद्ध प्रसिद्ध मीमांसक सांप्रदायाची नावे सांगितली म्हणजे फार झाले अप्रिधार्मिक किंवा क्याटपडितप्रणीत—आव्यात्मिकैतिहासिक—दृष्टांतदृष्ट्या वाक्यार्थव्यवस्था पौराणिक-कथानकदृष्ट्या वाक्यार्थमीमांसा प्रमाण-परिक्षामूलक वाक्यार्थव्यवस्था उपामनादृष्ट्या वाक्यार्थव्यवस्था—या सर्व युरोपी वाक्यार्थमीमांसकांच्या सांप्रदायाची परीक्षा योग्य स्थली करू आणि हिंदुस्थानातील प्राचीन आर्य मीमांसकांचा आणि त्याचा योग्य स्थली भेदभेद दाखवू परंतु येथे नैयायिकांच्या वाक्यार्थमीमांसचे वैशिष्ट्यदर्शन केले पाहिजे मनुष्याच्या आत्म्याचे धर्माधर्म हे गुण आहेत त्याचा आणि आत्म्याचा समवाय म्हणजे नित्य सवध आहे या स्थलीं कणादाच्या दोन सूत्राचा विचार केला म्हणजे पुरे कणाद हा मूळ नैयायिक. (११,३) सूत्रा-

inculcate error or truth They start their discussion from this enquiry, and direct attention to the examination of proof and its validity They, therefore, believe that there can be no effect without a cause Their doctrines on the subject of the Vedas as proceeding from a *person* and of the significant power of a word as contradicting distinguished from that of a sentence are opposed to the doctrines of the Mimāṃsaka who recognize only one method of proof—testimony, and hold that the material word as a whole is real The Naiyāyikas distinguish truth from error as established by their examination of its nature and properties They hold that the world as consisting of atoms is real We have thus sought to point out the *rationale* of the two systems so far as they are examined in this chapter The verses “In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God The same was in the beginning with God,” occur in the Gospel according to St John As the eternity of the Word is here spoken of, the doctrines of the ancient Indian Mīmāṃsakas, deserve attention from those who devote their lives to the study of theology in its philosophical bearings, and scientific aspects. It can not be said that these verses have always been interpreted in the same way, for different schools of exegetes have interpreted them in different ways We can only mention here the different schools of exegetics as they are known in Europe — The moral or Kantian The Psychologico—Historical The Accomodation—System—The My-

सूत्राणि.

(अर्थवादाधिकरणारंभः)

आम्नायस्यक्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानां तस्मादनित्य
मुच्यते ॥ १ ॥ (पू० १)

पदानि । आम्नायस्य । क्रिया-अर्थत्वात् । आनर्थक्यम् । अ-तत्-अर्थ-
नाम् । तस्मात् । अनित्यम् । उच्यते ॥

पदार्थः । आम्नायस्य=वेदस्य । क्रिया अर्थो यस्य स क्रियार्थः तस्य
भावः तत्त्व तस्मात्=क्रियार्थत्वात्=क्रियाप्रयोजनत्वात् । अनर्थ-
कस्य भावः=आनर्थक्यम्=निष्प्रयोजनत्वम् । अतदर्थानाम्=
तद्=सा=क्रिया अर्थो येषां ते तदर्थः । न तदर्थः=अतदर्थः=
तेषां अतदर्थानां आम्नायानाम् ॥ तस्मात्=तेन हेतुना । अनित्यम्=
(स्पष्टम्) उच्यते=(पूर्वपक्षकारेणेति स्पष्टम्)

वाक्यार्थः । । वेदानां क्रियाप्रयोजनत्वम् ॥ तस्माद् येषां क्रियाप्रयो-
जनत्वं नास्ति तेषां निष्प्रयोजनत्वम् ॥ तस्माद् वेदार्थो न नित्यः ।
इति पूर्वपक्षकारोक्तिः ॥

भावार्थः । वेदप्रवृत्तेः किं बीजम् । यज्ञादिक्रियाद्योतनान् नान्यत् । अतो
यदा क्रिया न द्योत्यते तदा वेदैः किञ्चित्कारण नास्ति । इति
पूर्वपक्षकारेणोच्यते ॥

॥ अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सोऽरोदीद्यदरोदीत्तद्वृद्धस्य वृद्धत्वम् । तै. सं. (१.५.१.) ॥ स (प्रजाप-
तिः) आत्मनो वृषामुदखिदत् । तै. सं. (२.१.१.) ॥ द्वे वा वैदे वृषजं नमध्य
वृषाय दिशो न प्रजान् । तै. सं. (६.१.५.) ॥

अपवादपिप्रयत्तिनारे

१ कर्मापत्तिर्वा येद (जा
हेत) ज्यामर्षो कर्मप्रतिपादन
नार्हो, तो (विभाग) निरूप्य,
विष्णुन (दीक्षा) कृत्य मङ्गल-
पाद, १०१)

सूत्राणि.

शास्त्रदृष्टविरोधाच्च ॥ २ ॥ (पू० २)

पदानि । (आनर्थक्य) शास्त्र-दृष्ट-विरोधात् । च ।

पदार्थः । शास्त्रस्य-दृष्टस्य च = शास्त्रदृष्टयोः विरोधात् ॥ शास्त्रम् =
चोदनात्मको विधिः । दृष्टम् = प्रत्यक्षम् । विरोधात् = वाधात् ।चकारेण पूर्वसूत्रस्य हेतोः समुच्चयः ।
वाक्यार्थः । वेदेषु शास्त्रस्य प्रत्यक्षस्य च विरोधात् । अतो
वेदानामानर्थक्यम् ॥भावार्थः । कानिचिद् वाक्यानि वेदेषु दृश्यन्ते । तेषां केषां विधि-विरोधः स्प-
ष्टः । पुनः । अन्यानि कानिचिद् वाक्यानि विद्यन्ते तेषां प्रत्यक्ष-
विरोधः स्पष्टः । अतो वेदा अनर्थका इति पूर्वप्रतिपादनम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि

स्तेन मनः ॥ अनृतवादिनी वाक् ॥ तस्मादभिर्दूरान्नक्तददशे (न धूमः) । (२।१।२) तेषां अस्माल्लोका-

तस्मादभिर्दूरान्नक्तददशे (न धूमः) । (२।१।२) तेषां अस्माल्लोका-

दुःकम्पाग्निरादित्यं गतः । रात्रावादित्यः न तं ॥ न चैतद् विद्मो वयं
ब्राह्मणा वास्मः अब्राह्मणा* वा ॥ को हि तदवेदयद्यमुर्भिन् लोकेऽ
स्ति वा न वेति । ६.१,१. तै. स. ॥* ॥ एतेषु वेदवाक्येषु यान्यस्वरितानि तानि कुत्र वर्तन्ते इति प्रेक्षावद्भिर्द्रष्टव्यं । वयं
तुनेव जानीमः ॥

पय तर कर्मप्रतिपादन करणे म्हणून
ज्यात कर्मप्रतिपादन नाही तो वेदभाग
निरूपयोगी आहे यावरूनच कोणी म्ह-
णतात की, वेद अनित्य आहेत, असा
पूर्वपक्षाचा आराय आहे या आशयाचे
दृढ प्रतिपादन करण्याकरिता पूर्वपक्षकार
पुढील सूत्रात कारणे देतो
वेदवाक्यांचे अनुसन्धान करावे म्हणून

This is a statement of an oppo-
nent To sum up, it asserts that
different parts of the Vedas do
not explain any sacrificial work,
and as the essential function of
the Vedas is to explain and estab-
lish sacrificial works, that part
of the Veda which fails to do this
is useless and to no purpose The
statement that some assert that

कश्चन वाक्यार्थं वक्तुं. कदा पाहिजे तसा वसवावा, पर्यवसान आमच्या म्हण-
ण्यावर येते मराठी वाचकास वरील वादविवादात जी संस्कृत पदे योजिलीं आ-
हेत त्याचा अर्थ नीट समजावा म्हणून थोडे त्याचे अर्थाने विवेचन करतो अ-
ध्याहार म्हणजे विवक्षित शब्द घालून वाक्यार्थ पुरा करणे, विप्ररिणाम म्हणजे मूळ विभक्त्यादिकात अर्थसंगत्यनुरोधाने का-
ही फिरवाफिरव, व्यनहितकल्पना म्हणजे व्यवधानविशीष्टकल्पना, म्हणजे दूरावय आहे अशी कल्पना करणे, आणि गूढ भासणाऱ्या अर्थाचा उल्लेख करणे, व्यनय-
णकल्पना म्हणजे मूळ अर्थाच्या सकोचा-
विपर्यय कल्पना, गुप्यकल्पना म्हणजे ज्या अर्थाची व्यवस्था करावयाची ती मुख्य न समजता गौण समजावयाचा.

२ पूर्वपक्षकार वेदवाक्यात अर्थ नाही असे स्थापन करण्या करिता दुसरा हेतु देतो "धर्मानुशासनाचा विरोध" अशा अर्थाची पदे मूळ सूत्रात आहेत, त्याचा अर्थ हा की जे कर्मे वेदात सांगितली आहेत त्याचा विरोध वेद-
वाक्याशी आढळतो, म्हणजे अमुक अमुक कर्मे करावी असे वेदात सांगितले आहे, अशा कर्मप्रतिपादनाच्या विरुद्ध काही वेदवाक्यातून अर्थ निघतो संस्कृत सू-
त्राखाली जी वेदवाक्ये दिली आहेत ती पहिली त्याच्या अर्थाचे येथे विवेचन केले आहे, इकडे थोडे लक्ष द्याव "मन-
चोर" पुन, "जिह्वा असत्यबोलाणारी" हीं वाक्ये जमा धरून पूर्वपक्षकार विचार-
तो की ज्या अर्थी घडलेल्या अर्थाचे या वा-
क्यात वर्णन केले आहे, त्या अर्थी आ-
ता कोणत्या कर्मांमध्य त्याची योजना होईल पुन, विपरिणामकल्पना करून आता चोरो नगनी, असत्य बोलावे, अ-
सा अर्थ वसविलेला नसला तोच अर्थ निष्पा-
न होतो, म्हणून अशा वेदवाक्यात तात्पर्य नाहीं असे म्हणण प्राप्त होते सूत्रात

the remark that the Vaidika texts explain nonsense. Therefore, they are not eternal. If it be said that these isolated texts do not prove any thing, and that this is only a partial view of the texts, it is to be considered that this is not the case, for statements of parts when put together, constitute the statement of a whole. These different statements are connected with one another. Hence the statement that the Vaidika texts propound nonsense is not re-
butted. If it be said that the theory of ellipsis, the theory of adaptation as based on altera-
tions, the theory of adjustment, the theory of restriction, and the theory of subordination are the different contrivances for determining the sense of a sentence, and that the employment of these contrivances helps the interpretation of Vaidika texts, then the opponent states that ~~the sense~~ is the same as he has ~~explained~~, whatever methods of interpretation are employed. We offer a little explanation of the terms which are employed in the statement of exoge-
tical contrivances. *Ellipsis* sup-
plies words in order to complete the sense of a sentence. *Adapta-
tion* undertakes to change the ori-
ginal grammatical forms and cases, to secure logical sequence of thought. *The theory of adjustment* re-
cognizes remote grammatical con-
nection and discovers hidden rela-
tionship when it is not easily seen. *The theory of restriction* seeks to narrow the application of the ori-
ginal statement, and to limit its scope. *The theory of subordina-
tion* reduces the importance of a text and determines it to be sub-
ordinate to another text, consider-

“अथान्नं विना” अग्रा पदे आहोत
 त्या ॥ विचार, गरमना पुढील वेळीच
 याचा पोषण करायी—“अथान्नं अग्रा ॥
 धर्मपत्नी ॥ शिला, (तत्र नारी) ६॥
 अग्निपदकन रात्री शिला” धूम नारी
 पुन ‘अग्नि या सोरावामून निवन स
 यलासत गेल रात्रीसय + + त्याच
 पुन “आग्नी माग्नि आग्नी की नारी
 दाद आ दाद विजित नारी पुन
 “अग्नी मी गेणे जागत की न पा हो
 की आग्नी नारी” अग्नी रागयक्य वा
 स्य, आणि ज्यामध्ये मायक्षत्रिद अथ
 असतो अग्नीपदकन वेळीच अ ॥२॥ त्या
 पाठ्या फाही अर्थ नि पद दो नारी
 अथून पद अनया आहोत असा पूर्व
 शब्दाचा आगय

ed to be the principal and main subject of discussion ॥

2 The opponent adduces his second argument in this sūtra to prove that Vaidika texts are to no purpose. The contradiction of religious rules” is the translation of *Shāstra virodha* in the original Sanskrit sūtra. The word *śāstra* means that which enjoins. It is indiscriminately applied to all writings of authority from the Vedas to any that contains ordinary religious rules. *Virodha* simply means contradiction. The opponent means by his statement that the texts laying down religious rules or duties as commonly recognized conflict with certain Vaidika texts. The Vaidika texts which illustrate this statement are quoted in the Sanskrit portion on the other side and they deserve attention. They are translated here. The mind is a thief. The tongue is an utterer of untruth. The opponent refers to these texts, and asks—“as these texts refer to the past time what sacrificial work do they prescribe? If by means of the exegetical contrivance called adaptation and explained in the preceeding foot note the texts be interpreted as referring to the present time, into sanctioning theft and untruthfulness, evil consequences would follow. The conclusion that such Vaidika texts are to no purpose is inevitable. Again the terms—the contradiction of religious perception (Pratyakha Virodha)—occur in the sūtra. In considering them the following Vaidika texts may be referred to. Therefore the smoke of fire was seen by day (and not light) therefore a distant

सूत्राणि.

तथाफलाभावात् ॥ ३ ॥ (पू० ३)

पदानि । (आम्नायस्यानर्थक्यम्) तथा-फल-अभावात् ॥

पदार्थः । तथाफलम्=तादृशफलम् (सुप्सुप्समासः यथा तयारूपिन्
तथामुख) अभावात्=(स्पष्टम्)वाक्यार्थः । तादृशफलाभावाद् वेदस्यानर्थक्यम् ॥ यथा क्रियाफलानि वेद-
निर्दिष्टानि तथा न प्राप्नुवन्ति । अतो वेदोऽनर्थकः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

शोभते अस्य मुख य एव वेद ॥ आ अस्य प्रजाया वाजी जायते य एवं वेद ॥

fire was seen by night (and not smoke) " See Taittīya Brāhmaṇa (II 1, 2) Again, "fire, leaving this world went to the solar region At night, the sun + + him " Again, " we do not know whether we are Brahmanas or not," Again, "who knows whether it exists in this world or not " See Taittīya Saṁhitā (VI 1, 1) Such doubtful texts as well as texts which contradict the human senses are met with in the Vedas, and they can mean nothing Therefore, the Vedas are to no purpose This is the gist of the sūtra

३ तर्मे फलं होति नास्ति
 महान् (वेद अनर्थः) (प० ३)

" (The Vedas are to no purpose) from the absence of the result mentioned (in Statement of the opponent)

१ मठ तारा गणपत आनि
 "अमा" ही पर आ १ एत न
 यात १२ तम कण अण अण क
 ला आदे ज्यं क० वसंत गणित
 आर गे क० होत नहि अमा गणप
 आदे हा उगारणरुत मठ ममदल
 'जा अमरुणग एवा मुन गोमन वन
 'जा अगे गानो एवा गमनात
 बारी उगार एव' वसंत बारी या ग
 ०५५ अण वणन भवणन् अमा
 एता मो ध्याग अ १ हा अण प
 उ मय अगे आगोण वान् आतां
 या वारान मनारार्थ वन गे अमा
 अण वमरिण ममना आत ही वाक्य
 निरर्थक आदत अत निरर्थक हा पु
 म वेदाभ्युपनार्थ कल है आर अगे मह
 अभ्यास है मिथ्या प्रतिपादन आदे है
 १५२५ आद ५८ कल हाहल अगे
 मृदुले तर यात प्रमाण गाय १ या वा
 वपांत सिरे ६॥१॥ तर विमान मुख्य
 मारी अगा ६५ ॥ मुले या वाक्याच कल
 गिता नहि, मृदुगुन वक्तावर्ष अनर्थ
 आत अमा पूर्ण उगारणा आग्य आदे

१ In the sign I San Lata
 after the term *Tukhyata* of
 others are used. The term
Udhar is easily understood. In
 the term *Tukhyata* is in-
 dedent that fruit. The meaning
 of the sutra is that the result of
 a sacrifice is what is described in
 the Vedas, does not follow. The
 sutra will be understood easily by
 an example. In the Vedas we
 know this is a Vaidika text. A
 gain, he who knows this, sees a
 strong man among his descend-
 ants. The term *Vij* is used
 in the text. In the Vedas it
 means a strong or wealthy man
 and not a horse. If it be said
 that the fruit is described in
 the text then it follows that these
 texts are to no purpose today.
 Again if it be said that the study
 of the Vedas produces the fruit
 mentioned in the text then it is
 plain that the Vaidika texts are
 false for everyone knows that the
 study of the Vedas does not pro-
 duce the fruit. Again where is
 the proof to state that the fruit
 will be secured in future? These
 texts do not promise anything.
 For these reasons, the texts are
 simply useless. The opponent
 therefore, asserts generally that
 Vaidika texts are to no purpose.

सृणाणि.

अन्यानर्थक्यात् ॥ ४ ॥ (पृ० ४.)

पदानि । (आम्नायस्यानर्थक्यम्) अन्य-आनर्थक्यात् ॥

पदार्थः । स्पष्ट ॥

वाक्यार्थः । अन्येषां कर्मणामानर्थक्यम् । अतो वेदस्यानर्थक्यम् ॥

भावार्थः । अयेषां नाम प्रकृतप्रतिपादितेतेषां कर्मणां निष्प्रयोजन-
त्वापत्तिः । अत्रोदाहरणम् । पूर्णादृन्या सर्वान् कामानवाप्नो-
ति । इत्यत्र पूर्णादृन्या सर्वकामप्राप्तिश्चैन्येषां कर्मणा निष्प्रयो-
जनत्वम् ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

; सर्ववैपूर्णाहुतिः । सर्वमवाप्नोति ॥ तै ब्रा (३.८,१०) ॥

-अभागिप्रतिषेधाच्च ॥ ५ ॥ (पृ० ५)

पदानि । (आम्नायस्यानर्थक्यम्) अभागिनः प्रतिषेधात्=अभागिप्रति-
षेधात् । च ॥

पदार्थः । अभागिनः=नास्ति भागो नाम अशो नाम सम्बन्धो यस्य
तत्=अभागि । तस्य प्रतिषेधात् ॥

वाक्यार्थः । सामान्येन यस्य प्रतिषेधः कृतः । तस्यान्तःपातिनोऽपि प्रतिषे-
धः प्राप्नोति । यदान्तःपाति त्वप्रतिषेधनीय तदा तस्य प्रतिषेधेऽ
प्रतिषेधनीयस्य प्रतिषेधः । इत्यनिष्टसिद्धिप्रसङ्गः ॥

भावार्थः । स्पष्टः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति नष्टयिव्यानातरिक्षेन दिव्यं शिश्ने त्वं व्यदति ॥ तै. स.
(५.२,७.) ॥

४ दुरन्त्यानां (दुरन्त्या-
यमान्या) निष्प्रयोजनामुक्तं, (वे-
द अनर्थक आहृतं) (पृ० ४)

५ अमतिषेधनीय अथाचा
प्रतिषेध आहरे म्हणून (वेद
अनर्थक आहृत) (पृ० ५.)

13889

२ मूळसंस्कृत ग्रंथान् अथ आन-
यस्यमानान् अगा अयाची परं आहरे
अथ ॥ अ य यमोत्या अनाययना
यत्न ॥ नि यमाननामुक्तं अगा आ-
हृती मतांशु पुत्रात अर्थ केला आह
आणि हे कारण पुनःपक्षान् ब्रूयन् य-
वद निरर्थक आहरे अर्थे शिद्ध परना
पुनःपक्षकाराचं ६॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥
एवमज ३ ते मा (१०१) या
दिक्षायां ॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥
अथ ५ ॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥
य (वायव्य) पुनाहृति (य), (१॥ १॥ १॥)
सर्व प्राप्त हति ॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥
अर्थ आहरे ॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥
या दिक्षायां (ता) मृत्युपाप्मनं पुरतो मन्त्र-
हृत्प्राप्मनं मुन्यते जो अन्त्यमपश्य पाप
करतो आणि ओरे ॥ जा त्याला ज्ञाता ॥
असा या संहितेतील मंत्राचा अर्थ आह
या ब्रह्म मंत्रापाप्मन अस्मि नि यम हिते
कीं जो पुनाहृतिपापा पाप करतो त्या या
सर्व हृत्प्राप्मन पूर्ण होतात सर्व माग एक
पुनाहृतिपापा केला म्ह ॥ १॥ १॥ १॥ १॥
पौर्वा कर्म यस्याची गरज माही असा
॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥
आहरे ॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥
॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥

4 (The Vedas are to
no purpose) because of the
uselessness of other (works)
(iv Statement of the op-
ponent)

5 (The Vedas are to no
purpose) because of the
prohibition of that which
can never be the subject
of any prohibition (v
Statement of the oppo-
nent)

4 In the original Sanskrita
sutra the phrase *tyānarthakvāt*
is used. It literally means from
the uselessness of them. It re-
fers to other meritorious works.
Anarthakya is, of course, useless-
ness. The opponent seeks to prove
from this statement the useless-
ness of the Vedas. The statement
of the opponent will be under-
stood by the following illustra-
tion. In the *Taittiriya Brāhma-
na* (III 8 10) a complete obla-
tion is described. It offers into
the fire the last complete oblation
but all is the complete oblation.
(he) gets all. This is the close
translation of the text. In the
Taittiriya Saṁhitā (V 3 12) the
following occurs — (IIa) who sa-
crifices a horse-sacrifice gets
over death gets over the murder
of a Brāhmana and oh who
knows it. This is the close
translation of the above text. The
conclusion from these texts is that
he who offers a complete oblation
has all his desires gratified. Then
one sacrifice called "complete
oblation" is quite sufficient.
There is no need of any other sa-
crifice. The last sentence explains

सूत्राणि.

अनित्यसंयोगान् ॥ ६ ॥ (प० ६)

पदानि । (आम्नायम्वानर्थक्य) अनित्य-गयागात् ॥

(१२, २८) सूत्रेण पदार्थगतार्थो न्येष्टः ॥

भाचार्यः । अनित्यानां वस्तूनां सम्बन्धो वेदगत्यपु उच्यते । तस्य
 न्वाद्देवतास्यान्यप्यनित्याप्यनर्थकानिर्वातपूर्वपक्षकाम्य प्रति-
 पादनम् ॥

यागाची अवश्यता काय ? ते नहीत
 म्हणून वेद अनर्थक आहेत काणस-
 हज एतयागाने उष्टीर्माद हात असता
 असा कोण शहाणा आहे की जो जन्मम-
 र यज्ञयागाचाच यज्ञादप रगत वसेल ?

५. कर्मनिषेध कर्मणां जी वेदान
 वाक्ये अव्यक्तान, त्या वाक्यावर उदा-
 हृत हा पूर्वपक्ष काढला आहे उदा-
 हणवाक्य हे स्पष्ट होईल ते म
 (५२७) यादिकाणी असा मन्त्र आहे -
 “ब्रम्हादी म्हणतात पृथ्वीवर, अन्तरिक्षी
 (म्हणजे वायुमण्डळी), आणि आकाशी
 अभिचयन करू नये” आता हे स्पष्टच
 आहे की अन्तरिक्षी आणि आकाशी अ-
 भिचयन होणार नाही पृथ्वीवर अभिचय-
 न करू नये इतकें म्हटलें असता पूर्णपणे
 अभिचयनाचा निषेध होतो, मग अन्त-
 रिक्षी करू नये, आणि आकाशी करू
 नये, अशा अशक्य, व निरर्थक प्रतिपा-
 दनात काही अर्थ नाही, असे दाखवून
 पूर्वपक्षकार पूर्वपक्ष करतो आता सू-
 त्रातील पदाचा अर्थ मूळसूत्रात अभा-
 गि आणि प्रतिषेध अशी दोन पंढे आहेत
 अभागी म्हणजे नाही आहे अण ज्याचा
 ते, म्हणजे निषेधाशी सम्बन्ध नाही ज्या-
 चा ते प्रतिषेध म्हणजे निषेध निषे-
 धात मापण्यास अशक्य अशाचा निषेध
 वेदात अढळतो, म्हणून वेद अनर्थक
 आहे, हा पूर्वपक्षाचा आशय आहे

the phrase “the uselessness of
 other words” in the entire under
 consideration. If according to
 the Vedas every desire is fulfill-
 ed, and every purpose, answered
 by means of one sacrifice named
 complete oblation then there
 is no room for other sacrifices.
 They are simply not necessary.
 What sensible man is there that
 would be sacrificing all his life if
 one sacrifice be sufficient? None
 is the inevitable reply. There-
 fore, the Vedas are to no purpose.

5. The statement of the op-
 ponent is based on the Vaidika
 texts which prohibit certain ac-
 tions. An example will elucidate
 the sūtra. In the Taittirīya San-
 hitā (V 2, 7) the following oc-
 curs — “The Brāhma-vidvāns
 say that altars of bricks should
 not be built for certain sacrifices
 (called chayana) on the earth, in
 the firmament, nor in the hea-
 vens.” It is plain that it is not
 possible to build altars in the
 firmament or in the heavens. To
 prohibit the construction of altars
 of bricks for fire (agnichayana),
 it is simply necessary to speak
 of the earth. There is no sense
 in speaking of such impossibilities
 as the construction of brick-altars
 in the firmament or in the hea-
 vens. The last named altars can

६ नाशवन्त अर्थ वेदांत
अच्छतात, (म्हणून वेद अन-
र्थव आहेत) (पृ० ६)

६ पूर्व या मीमांस्या (११२८)
यास्यो यां पृथक्शापा इत्यस्यासम्भवा-
मं विचारं ज्ञात्वा आदेः त्यागितानां
न्यमप्येव नाशवन्त अर्थ ते योग्ये यां
पणन वल्ले आहे मूळ संस्कृत संपात
'अनित्य' आनी 'संपात' अर्थां
होत पदे आहेत त्यांत पुण्यळ अर्थां
अनित्यपण ॥ अथ स्पष्ट आहे आनी
त्या ॥ अथ आदर्श नाशवन्त असा गेला
अरे "संपात" याचा अर्थ मासि
६।ने अ०८। असा गेला आहे परंतु
अर्थार्थान्न प्रतीत संपात पदाचा सम्ब-
न्ध तिगेप' असा अर्थ होतो पण
॥१११॥ सुमार्थ स्पष्ट दिसले ते स
(७११) या शिखरी 'मात्राणि यवर
(मात्रा । याचा पुत्र यवर) इत्या करता
ज्ञात्वा" असा मंत्र आहे या शब्दां
यवर मात्राणि याच वर्णन आहे पण
यवर मात्राणि नष्टर आहे पण । कीं ता
मनुष्य आहे इत्यावृत्त इत्यावृत्त मर मा
त्राणि ६।ने मात्रा ॥ या पुत्र अस त्याच
पणन आहे मात्रा विचारये मात्रावन्त अर्थ
वेदान्त अच्छतात, ६।१ वेद अनित्य प-
रंवेद नष्ट, मर अनित्य ॥ अत्रमा ।
आरव असा पूर्वपक्षाचा आगम आहे

C (The Vedas are to
no purpose) because tran-
sitory things occur (in the
Vedas) (vi Statement of
the opponent)

never be the subject of any pro-
hibition. The opponent refers to
such absurd rules when he takes
exception to Vaidika texts. We
will consider now the terms used
in the original Sanskrit sūtra.
They are *dhīya* and *Pravāṇa*.
dhīya means that which does
not partake of a prohibition and
Pravāṇa means a prohibition.
Such acts as can never be prohi-
bited or as are incapable of be-
ing prohibited, are found to be
prohibited in the Vedas. There-
fore the Vedas are to no purpose.
This is the drift of the opponent's
statement in this sūtra.

6 This statement of the opponent
has been considered in a particu-
lar relation in the sūtra (11
95). The question what things
are transitory is fully answered in
the first note to that sūtra. In
the original Sanskrit sūtra the
terms *dhīya* and *Samyoga* are
used. The sense of the first term
is sufficiently plain; it means
that which decays, that is, that
which is transitory. The second
term literally means conjunction.
It is equivalent to inseparable
association. We have translated
Samyoga by occurring but in mo-
dern works on philosophy it means
a particular relation. An example
will explain the sūtra thoroughly.
In the Taittiriya Saṁhitā (VII 1
10) the following occurs — Ba-
bara Prāvāṇa (Babara son of
Pravāṇa) wished. In this text
Babara son of Pravāṇa is men-

सूत्राणि.

विधिना त्रैलोक्याक्यत्वात् स्तुत्यर्थेन विधीनां स्युः ॥ ७ ॥

(सिद्धान्तसूत्रम्)

पदानि । विधिना, तु, एकवाक्यत्वात्, स्तुति-अर्थेन, विधीनाम्, स्युः ॥

पदार्थः । विधिना=कर्मविधायकवाक्येन सह । तुपदम्=(पूर्वपक्षाणा निरास्य) । एतवाक्यत्वात्=(स्पष्टम्) । स्तुत्यर्थेन=स्तुत्याकारकेणार्थेन । विधीनाम्=अङ्गिनामङ्गानि । स्युः=(स्पष्टम्) ॥

वाक्यार्थः । न । स्तावकवाक्यानि विधिनामहेकवाक्यत्वाद् विधिरूपाङ्गिनामङ्गानि भवेयुः ॥

आश्वार्थः । वेदवाक्यानामानर्थक्यसिद्धये पूर्वपक्षैर्यद् यत् प्रतिपादित तस्य तस्य समाधानाय ब्रवीत्याचार्य ॥ स्तुत्यर्थाभिव्यञ्जकानां वाक्यानामङ्गरूपत्वेन मुख्यविधिवाक्येन सहैकवाक्यताया कृताया स्तुत्यर्थप्रतिपादकानां वाक्यानां विधि-वाक्यैः सहाङ्गाङ्गिसम्बन्धः । कोऽङ्गाङ्गिसम्बन्धः । तस्य रूपं किं । तस्याकारः क इत्येतेषां विचाराणां विवेचनमागमिष्यत्सु सूत्रेषु विद्यते ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

वायव्यं ५ खेनमालभेतभूतिकाम् । वायुवैदोपिष्ठादेवता । वायुमेवस्वेन-भागधेयेनोपधावति । स एवैनभूर्तिगमयाति ॥ तै स. (२. १, १.)

tioned But Babar Prâvâham is liable to decay, because he is described as a son of Pravâham. Then such mortal persons as Prâvâham are mentioned in the Vedas. Therefore, the Vedas, instead of being eternal, are simply transient, and are useless and false. This is the drift of the opponent's statement as made in the sūtra under examination.

पंच

नाम	रुपये	आश	मी
आनन्दपल नानाभट्ट हरीप्रसाद मुन्दर लखनौगोला जगज	००	१२	०
रम शरावती ५ म ती १५५५	१		२
रा रा गंगावर रामर । शिराज	५	६	१
„ गन्धर सिधाम रामजी वा	५		१
„ गानाज पचामी रिराम	५		१
„ ५० त अनेन देव	५		१
„ रामपे नाराय । जगज्जर	५	६	१
„ राधा नाराय । पौण्डरी	५	६	१
राम । रेत	५	६	१
„ नाराय । सिधाम बट्टी	५	६	१
„ नाना न राजा नि ।	५	६	१
„ गानाज रा हरी भि	५	६	१
G W Forest Esqr	५	६	१
रा य नाराय । राम । सोहानी	५	६	१
„ नवलराम लक्ष्मीराम	५	६	१
„ राम । रावगिरि जा ।	५	६	१
„ बामन गजान भट्ट	५		१
„ नवलराम ५ दारदर	५		१
„ सधरी नेत्रि लामभरी बेगुरी	५	६	१
„ रामभाऊ ओर	५	६	१
„ जगजीवनदास गजानागीर ।	५	६	१
„ मेन्नीलाल लालभाई	५	६	१
„ धरिरा आपाजी वकाल	५		१
„ परशुराम पावला गोडबोल	५	६	१
भी रा रा पंच मशीन	५		१
रायपहाड मराठी गोर्विज रानठ	५		१
रा सा रोराव हम्म पुळगी	५	६	१
Eduji Munjibhai Modi Esqr	५	६	१
रा रा पलमराम बाजुराम मठले	५	६	१

सूचना.

	रक्की	अर्थ
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अका १	०	८

पुण्यानेहेर राहणारास टा ७ लिखितानुषंग दर वर्षीचे ६ आणे खेरीज पडतील. गमाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

अवकाश असता म्यानेजरान जी पत्रे लिखायाची, ती "पुण-
दर्शनचिंतनिका आफिम, पुण, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१" या
पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी बंधारे सवधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावित.

	Rs	A
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8
Six annas extra for postage at the rate of half an anna for a copy		

N B The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept .

All letters should be addressed to the Manager
of the *Saddashana-Chintanika-Office*, Poona, Sa-
dashive Petha House Municipal No 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका.

मीमांसादर्शन

पुस्तकद्वित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

एप्रिल १८७७

अंक ४

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यांत छापिलें

(सन १८९७ च्या २५ व्या आश्विनमासि मोंगळी व्हाह)

Truth is not local.

 We beg that our Subscribers will kindly remit the amount of their subscription which is 5 rupees besides six annas for postage (*to be paid in advance*)

The following gentlemen will receive subscriptions for us.

Anna Moreshwar Kunte B A., M. D., Esqr, Bombay

Rao Sahib Mahiput Rao Rupram, Principal Training College, Ahmedabad.

Rao Sahib Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha

७ (अर्थवादाच्च) आणि
विधिवाक्याच एकाक्यत्व झा
ल्याने विधिवाक्य अंगी होऊन
अर्थवादाची अंग वहावे
(सि०)

७ मूळसंस्कृतसूत्रांत 'एकवाक्यत्व'
"एकवचनं," आणि पटीचे अनेक वचनी
विशेष्य अंगी पड आहत एकाक्यत्व
होत अर्थवादिवादाच निराकरण
वाचनीचा प्रधान वाक्यांगी जा स्वयं ते
उद्देश्य आणि विषय ही दोन अंगी
होत वाक्य पुर झाले वरि वरि
विषय स्थाप पदापरान्त दान चार परे
मिळून हात वेदां वरि एका वि
पावर पूर्ण विषय होत वाचनीच स
वर्मा निराप्य असले होत त्याचा
कमाविषयी आकांक्षा उत्पन्न होते मी
आकांक्षा पूर्ण होई तवर्मा सधर्म वि
पावर हे अज्ञ विषय होत अर्थवादि
विचारवादा कमाविषया नसते, म्हणून
ते पूर्ण विषय होत उदाहरण—रामा
गाय योमनो. या स्थळी "रामा" उद्दे
श्य आहे, "योमनो" ह प्रधान विषय आहे,
याची कृतिता उत्पन्ना परितो "गाय"
या पदावरि विषयत्व घेत पदाभ्या
योगाने वाक्योपपन्न येताना, किंवा पूर्ण
वाक्याचे वाचने उद्देश्य किंवा विषय वाच
ने विशय वर्णन होत, त्यास सुत्यर्थ अर्थ
मात्र सधर्माने विले आहे उदाहरण—
चपल रामा पौर्णि सुख गाय याचते
या स्थळी सुख वर्णी उद्देश्य आणि वि
षय याच विशय वर्णन झाले आहे म्हणून

7 (Particular explana
tory statements) and the
main original statement
harmonize the former then
ought to be subordinate
and the latter, to be prin
cipal (Final statement)

7 In the original Sanskrita
sūtra the term *Ekavākyatva*
Stuyartha and the primitive plu
ral of the word *Vidhi* occur
Ekavākyatva is harmony between
the different parts of a writing
located in the relation of subordi
nate statements to the principal
statement literally the quality of
being one sentence or rather one
paragraph. A sentence is complete
when its subject (*Uddeshya*) and
its predicate (*Vishya*) are ex
pressed. Sometimes one or more
words form the predicate. Some
times a verb is a complete
predicate. When a transitive
verb is used the mind natu
rally expects some word or
phrase to complete its sense. This
expectancy (*Blanka*) requires
to be fulfilled. An intransitive
verb is a complete predicate for
it conveys a complete notion. An
example—*Itiā tīa a cow* In
this sentence *Itiā* is the subject
and *tīa* is the main predicate.
The word *cow* is a part of the
predicate for it completes the no
tion expressed by the verb. The
author of *Mīmāṃsā* calls the en
largement—either of the subject
or predicate by means of simple
words, phrases or sentences—*Stu
tyartha* which literally means the
purpose of praise. An example
again—prompt *Rāmā* hastily *tīa*
a beautiful cow In this sentence,

न “चपल, धाईने, आणि पुनर” हीं पदे स्तुत्यर्थ अहेत आणि यावर जो धर्म आहे, तो स्तुत्यर्थत्व आहे दुसरे उदाहरण. हातामध्ये काठी बाळगणारा चपल रामा धाईने धावत धावत येऊन पळून जाणारी आणि वासरास पाजणारी गाय वावतो या स्थळी उद्देश्य आणि विधेय याचे पूर्ण वर्णन वाक्याशाचे योगाने झाले आहे या वाक्यांसाठी स्तुत्यर्थत्व हा धर्म आहे पुनरितरे उदाहरण—जो रामा हातात काठी बाळगतो, तो धाईने पळत पळत आला म्हणजे जी गाय पळते, आणि वासरास पाजते, तीस वावतो. या स्थळी पूर्ण वाक्यावर स्तुत्यर्थत्व हा धर्म आहे पूर्णवाक्य व वाक्याशयात भेद नसाय? वाक्यांमध्ये उद्देश्य आणि विधेय याचे स्पष्ट वर्णन नसेल वाक्यामध्ये उद्देश्य आणि विधेय याचे स्पष्ट वर्णन असते अशा प्रकारे उद्देश्याच्या किंवा विधेयाच्या सवयाने स्तुत्यर्थत्वार्थाने निरूपण आहे जी पदे, जे वाक्यात, किंवा जी वाक्ये स्तुत्यर्थत्वसवयाने येतात, ते सर्व अर्थवाद समजावेत हे अर्थवाद प्रदान विधेयावरून अंगीची अंग होतात पटीचे अनेक वचनी विधेयाचे वचन मूळ सूत्रात आहे, त्याचा विचार मूळ सूत्रात “व्हावे” या अर्थी जे अनेकवचनी क्रियापद आहे, त्याच्या उद्देश्याचा मुख्य अर्थ नाही तर ते उद्देश्य वाच्य, हा विचार सहजच उघड झाला विधेयावरून पटी आहे, विधेय अथ अनाभिमत असा विचार असा वाच्यवाच्य आहे उद्देश्य पद

the subject and the predicate are enlarged by means of simple words Therefore, the words *prompt*, *hastily*, and *beautiful* are for the purpose of enlarging (*Stutyartha*) the subject and the predicate Another example—having a stick in his hand, *prompt* *Rāmā*, running in haste, ties a cow, apt to run away, and to suckle her calf In this sentence, the subject and the predicate are enlarged by means of phrases (*Vākyañsha*) such as—having a stick in his hand, running in haste, apt to run away and to suckle her calf These phrases are for the purpose of *Stuti* which includes censure, as well as praise, being used in its large sense The third example *Rāmā* who has a stick in his hand, ties the cow who runs away and suckles her calf as he comes running in haste In this passage, complete sentences enlarge both the subject and the predicate What is the distinction between phrases and complete sentences? In phrases (*Vākyañsha*), the subject and the predicate are not expressed, while in a sentence, they are expressed The enlargement of the subject or predicate (*Stutyarthatva*) by means of simple words, phrases or sentences has thus been fully explained Words, phrases, or sentences introduced in a passage to enlarge the subject or predicate of the principal sentence are *Arthavāda* or explanatory statements which bear to the principal sentence the relation of parts to a whole or of limbs to the body Now the genitive plural of the word *vidhi* as used in the original Sanskrit sūtra is to be considered The verb meaning *ought to be* is used,

सूत्राणि.

तुल्यंचसाम्प्रदायिकम् ॥ ८ ॥ (उ० १)

पदानि । तुल्यम्, च, साम्प्रदायिकम् ॥

पदार्थः । तुल्यम्—समम् । च—(अन्वधारणे) साम्प्रदायिकम्=सम्प्रदा-
यो यस्यास्ति तत् । सम्प्रदायस्तु प्रयोजनम् ॥

शब्दार्थः । विधिवाक्यानां तदङ्गानां च प्रयोजनं तुल्यम् ॥

भावार्थः । साम्प्रदायिकपदेन प्रयोजनं येषामस्ति तानि नाम विधिवाक्यं
तदङ्गानिच साकाङ्क्षाणि । इतिप्राप्तम् ॥ साकाङ्क्षत्वात् ते-
षामङ्गाङ्गिना वाक्यार्थे प्रयोजनं तुल्यम् ॥

(सप्तमसूत्रभाष्याश) किमर्था स्तुतिगितिचेत । कथं रोचेत ? नाऽनुष्ठेयते । इति ।
'ननु प्राक् स्तुतिवचनात्, अनुष्ठानं स्तुतिकामात्तात् सिद्धं स्तुतिवचनमनर्थकम्' । न हि,
यदा स्तुतिपदोऽसन्निधानं, तदा पूजणेव विधिः, यदा स्तुतिपदमवश्यं, न तदा स्तुतिकाम-
स्यालभो विधीयते । यथा, पटो भवति—इति, पट उत्पद्यते इत्यर्थः, निराकारश्च पद-
यम् । यदा च तस्मिन्नेव 'रक्त' इत्यपरं श्रूयते, तदा रागमयसो भवतीत्यर्थः, भवति च
रक्तं प्रत्याकाक्षा । एव यदा न स्तुतिपदानि, विविशब्देनैव तदा प्ररोचना, यदा स्तुति-
वचनं, तदा स्तवनेन ॥ ननु 'एव सति, किं स्तुतिवचनेन ? तस्मिन् सति अविधायक-
म्, सा भूत्, तत् तदभावेऽपि पूर्वविविधैव प्ररोचयिष्यते'—इति । सत्यं, विनाऽपि तेन,
सिद्ध्येत् प्ररोचनम्, अस्ति तु तत् तस्मिन् विद्यमाने यथोक्तं वाक्यस्य, सोऽवगम्यते स्तु-
तिप्रयोजनं, तथोक्तस्मिन्नविद्यमाने विधिना प्ररोचनम् ॥ इति शबर ॥

सूत्राणि.

अप्राप्ताचानुपपत्तिः प्रयोगेहि विरोधः स्याच्छब्दार्थस्त्वप्रयोगभूत-
स्तस्मादुपपद्येत ॥ ९ ॥ (उ० २)

पदानि । अप्राप्ता, च, अनुपपत्तिः, प्रयोगे, हि, विरोधः, स्यात्,
शब्द-अर्थः, तु, अप्रयोगभूतः, तस्मात्, उपपद्येत ॥

पदार्थः । अप्राप्ता=न प्राप्नोति । च=पुनः (पूर्वपक्षमन्वन्धेन) । उपपत्ति
=कार्यकारणान्वयान्वय्यादिसम्बन्धानां युक्त्यायुक्त्यनिरूपणं । न
उपपत्तिः अनुपपत्तिः (टिप्पणी ५ पृष्ठ्या) । प्रयोगे=वाक्यार्थयोज-
नायाम् । हि=यस्मात् । विरोधः=सम्बन्धहानिरूपदोषः । स्यात्=
(स्पष्टम्) । शब्दार्थः=शब्दस्य अर्थः । तु=यस्मात् । अप्र-
योगभूतः । न वाक्याकारः । तस्मात्=(स्पष्टम्) । उपपद्येत=
उपपत्तियुक्तं भवेत् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । (द्वितीयपूर्वपक्षस्था) अनुपपत्तिर्न प्राप्नोति । यतो-
वाक्यार्थयोजनाया विरोधरूपदोषः स्यात् । यतः शब्दार्थो
न वाक्याकारः । तस्मादुपपत्तिं कर्तुं शक्यते ॥

भावार्थः । द्वितीयपूर्वपक्षे शास्त्रदृष्ट्या प्रत्यक्षदृष्ट्याच विरोधरूपदो-
षोदत्तः । तस्य निराकरणाय चतुर्दलेन सूत्रेण ब्रवीति सूत्रकारः ।
(प्रथमदलेन) अनुपपत्तिर्नास्तीत्युक्तम् । नाम वाक्येऽङ्गाङ्गि नामन्वयो
वर्णयितुं शक्यते । कुतः । (द्वितीयदलेन) अङ्गाङ्गि नापरस्परसम्ब-
न्धो नाङ्गीकृतश्चेद्वक्तव्यार्थः सयुक्तिकः प्रवक्ष्ये न भवेत् । कु-
तः । (तृतीयदलेन) केवलं शब्दार्थो न वाक्याकारः (चतुर्थदलेन)
अतएवोपपत्त्या पूर्वपक्षोक्तदोषस्य निराकरणं भवति । वा-
क्यार्थे विरोधापत्तिः शब्दा न वाक्याकाराश्चेति सूत्रकारेण
कारणद्वयनिरूपणेन पूर्वपक्षस्तु निराकृतः ॥

the principal and subordinate
statements Therefore, the pur-
pose which the two kinds of state-
ments serve is equally valuable
This is the way commentators
explain this sūtra.

९ (आणि) अनुपपत्ति
प्राप्त होत नाही, कारण वाक्य-
प्रयोगामध्ये विरोध उत्पन्न
होईल कारण शब्दांचे जे अर्थ,
तीं पाहिले वाक्य नष्ट होत
णन (अपवादधी) उपपत्ति
होते (उ० २)

मां सवत्तमं त्वं अनुपपत्ति
अणि वपाण"असंशयं वाच्यं विचार्य
१ वा० १ भोरो सम्या उपपत्ति
'ने रत्ना' वपाणि अपवादधी नि
स्थिता उपपत्तिरागर्त जायसी हाती
ही निरुपपत्ति कथं आहे अने या वाक्या
मि आधार उपपत्ति अथवा वाच्य
मत्वा स्वरूप येवपाचे द्वितीय उपपत्ति-
स्थित विरोधाचा निरास द्या, आणि उपपत्ति
संशयित वाच्यी उपपत्ति हा जो
पत्ति करी देते, हे वाच्यी मात अपवाद
रूप करणें मानता प्रथम या
वाक्याचा निरास उपपत्ति होईल अथ
आह द्वितीय वा० १ 'वत्त' वाच्य
वाच्य नाही, वाच्यीचा जो प्रत्यक्ष उपपत्ति
अमता, त्या सम्बन्धाचे पातळ वाच्यार्थ
उत्पन्न होतो वाच्यीचा आणि वाच्येक्षार
या रोन धर्मिणी या सम्बन्धाचे स्वल्प
समर्थन जसा एका वाच्यीत श
मार्थीचा प्रत्यक्ष उपपत्ति अमता, तसाच
मुख्य वाच्यार्थ आणि गौण वाच्यार्थ, या
दोन्हींचा वाच्य अस्तित्व या सम्बन्धा
मुळे गौण वाच्यार्थ अर्थवाद असे नांव
पडले आहे वाच्येक्षार आणि वाच्येक्षार
या रोन धर्मिणी वाच्यार्थ आणि वाच्यार्थ
वाच्येक्षार सम्बन्धाचे स्वल्प समर्थन
प्रथम मुताबे विवेचनार्थ हे वर्णन स्पष्ट
करेल

9 And there is no
want of explanation be-
cause there will be absur-
dity in sentences used (and)
because the senses of words
are not sentences. There-
fore (the recognition) of
subordinate sentences is
explained (2 Reply)

9 In the original Sanskrit
two terms are used which
denote to be specially connected.
They are *anupapatti* and *Pratyak*.
The author of this *Alimā* 2
proves in the *sūtra* that in the
second statement of the oppo-
nent the uselessness assigned
to subordinate statements such
as *how it is not valid*. If ul-
timately statements 1st recognize
of the argument of contradiction
brought forward in the second
statement of the opponent is suc-
cessfully refuted and the state-
ments which the opponent in-
sists are explained. How they
are explained is shown by the au-
thor by offering two reasons in
the *sūtra* under consideration.
The first reason is that there will
be absurdity in the sentences
used and the second reason is
that the senses of words are not
sentences but that the sense of
a sentence is produced by the re-
lation which the words bear to
one another. The nature of this
relation is explained by the two
qualities *correlation* and *denota-
bility* (*Sakāntara*). As in a sen-
tence the senses of words are con-
nected with one another so the
sense of the principal sentence and
the senses of subordinate senten-

सूत्राणि.

गुणवादस्तु ॥ १० ॥ (उ० ३)

पदानि । गुणवादः तु ॥

पदार्थः । गुणवादः=गौणोवादः । तु=यस्मात् । यस्माद् गौणो-
वादोस्ति ॥वाक्यार्थः । वाक्यरूपाङ्गिनोऽङ्गानि सन्ति । तानि गौणान्यप्याङ्गिनो
ऽर्थोपेक्षलकानि । कुतः । अङ्गाङ्गिना सापेक्षत्वात् । साक्षात्-
त्वाच्च । अङ्गैर्विनाऽङ्गिनोऽर्थो न दृढो भवति । अतो वाक्याङ्गानां
गुणवादत्वेन स्वीकारः कृतश्चेदुपपत्तिर्भवति ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

अपावाणूतत्पुष्पयद्देवतोऽपा शरोऽवका वेतसशाखयाचावकाभिश्च
विकर्षत्यापोवैशान्ताः । तै. सं. (५.४,४.)गौणएववाग्रेभवति यत्सवयिनि स्तोतव्ये सवय्यतर स्तुयते अभिजनो ह्येव वेतसावकयो
ततस्ते जाते अभिजनसस्तवेन चाभिजनी स्तुतो भवति । यथाऽऽमकाभिजनो देवदत्तोऽऽमके
षु स्तुयमानेषु स्तुतमात्मान मन्यते । एवमत्रापि द्रष्टव्यमिति रावर ॥

०

ces are connected with one another. On account of this connection, subordinate sentences are Athavâda. Correlation and desuability explain also the nature of the relation between the senses of sentences. This will be thoroughly elucidated by the examination of the following sūtra

सूत्राणि.

रूपात्प्रायात् ॥ ११ ॥ (उ० ४)

पदानि । (गुणवादः) रूपात्, प्रायात् ॥

पदार्थः । रूपात्=धर्मसादृश्यात् । प्रायात्=बहुधा ॥

वाक्यार्थः । गुणवादो धर्मसादृश्याद् बहुधादर्शनाच्च वर्ण्यते ॥

भावार्थः । गुणवादस्य किं बीजमिति प्रश्नः । तत्र द्वे बीजे वर्त्तते । प्रथमम् ।
धर्मसादृश्य । द्वितीयम् । प्रायोदर्शनम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

हिरण्यं हस्ते भवति अथ गृह्णाति ॥ स्तेनः मनः ॥ अनृत-
वादिनी वाक् ॥

दूरभूयस्त्वात् ॥ १२ ॥ (उ० ५)

पदानि । (गुणवादः) दूर-भूयस्त्वात् ॥

पदार्थः । दूर=दूरे । भूयस् (नपुसकनाम)=भवनम् । भूयस्त्वात्=
भवननिष्ठधर्मात् । दूरभूयस्त्वात्=दूरदर्शनात् ॥

वाक्यार्थः । गुणवादो दूरभूयस्त्वाच्च वर्ण्यते ॥

वाक्यार्थः । अङ्गिसम्बन्धिनामङ्गानां यान्यङ्गानि तेषामङ्गिनिरूपणप्र-
सङ्गेऽदर्शनं दूरभूयस्त्व वा चेदीदृशानामङ्गानां गुणवादत्वेन वर्णनं
भवति ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

तस्माद् धूम एवाग्नेर्दिवा ददशे (नार्विः) तस्मादग्निर्दूरान्तर्गतं द-
दशे ॥ तै० ब्रा० (२१, २, १०.) अग्निर्व्योतिर्ज्योतिरग्नि-
स्वाहा ॥ स० वा० (३९.)

“ जो पाण्याचे कूल जाणतो ” असे वा-
क्य आहे यावर भाष्यकार म्हणताना,
चन्द्रमा पाण्याने पाल आहे कारण तो
‘ पाण्याचा वनलेला आहे

Taittiriya Sanhitā (V 4, 4) In
this passage the plant and the
moss are directly connected with
the principal predicate—“drawn
lines” But in the sentences used

११ बहुधादर्शनायकन फि-
वा क्वाचकन (मुणवाच फक्-
तो) (उ० १)

१२ दूर असल्याने (मुण-
वाच ५ लता) (उ० ५)

11 (An indirect subor-
dinate sentence is known)
either by the nature (of a
thing) or by its frequent
observation (4 Reply)

12 (An indirect subor-
dinate sentence is known)
by the remoteness (of the
object described) (5 Re-
ply)

११ पुन गुणवाचै रस्यच आचार्ये
शान्तपान "शान्त माने अगतं मग
पाताय" या वाचक्याचे मध्यस्थान 'मन
चा' आहे आणि 'शान्ति' मिथ्याभावरण
कराती आहे, 'हं' चार्ये अद्वयान
"मन चार आहे" या वाचक्याचा भा-
ष्य असा आहे की, चोर जसा ज्ञान
रहातो, तसे मन छवून राहिले हे मगार्थ
वाचक्याचा शास्त्रातील अर्थ "युष्मा"
या वाचक्याच्या युष्मा जिहा मिथ्या पाळते
होय. युष्माचा गाढ गहन येतो तसे
फक्त हि गुणवाचक्याचा कथाच आहे
किंवा युष्मा दर्शनात गुणवाचक्याचा

in describing the plant and the
moon the word वाचक्या is used
and waters are described as calm
and are connected with the moon
which is connected with the
predicate. Therefore waters are
calm is an indirect subordinate
sentence. Thus the nature of an
indirect subordinate sentence is
explained. In the Taittiriya Āra-
ṇyaka (II 22.) the text— who
knows the flower of waters" oc-
curs. As to this, commentator
Mādhava observes— The Moon
is a flower of waters. This is a
parallel passage for fixing the
sense of the phrase— a flower
of waters."

11 The sūtra again explains
the nature of an indirect subordi-
nate sentence. The Vaidika texts
are thus translated— There is
gold in his hand and then taken."
In connection with this Vaidika
text the texts that "mind is a
thief" and "the tongue is an ut-
terer of falsehood" are seen. The
text that "mind is a thief" means
that the mind remains concealed in
the human body as a thief remains
concealed. Thus the nature of the
human mind is described. The last
text is, therefore an indirect sub-
ordinate sentence. The tongue is
frequently observed to utter false-

१२ पुन या विषयी दुसऱ्या पूर्व
पक्षात दृढविरोध येतो म्हणून जो वाच
मिला आहे त्याचे आचार्य निराकरात रा-
खतात. दुसऱ्या पूर्वपक्षात तोपातीय वा
होण्या मन्त्राचे मानात ते केले आहे
ते पक्ष आहे त्या स्वर्गीय संपादिकांचे जे
वर्णन केले आहे, ते हे मन्त्राविषयी
वर्णन आहे, म्हणून संपादिकांच्या अ-
र्थाने आहे म्हणून दृढविरोध नाही
तसेच "सूर्य ज्योति आहे, ज्योति सूर्य
आहे" या विषयीही दोन मन्त्रांचा वि-
रोध मिळण झाले आहे म्हणून दृढ
विरोध नाही असा आगवर्तने शब्द या

सूत्राणि.

अपराधात्कर्तुश्च पुत्रदर्शनम् ॥ १३ ॥ (उ० ६)

पदानि । अपराधात् कर्तुः, च, पुत्र-दर्शनम् ॥ कर्तुः=क्षेत्रिणः । (अ-
न्यपदार्थः स्पष्ट)

वाक्यार्थः । पुनः । अपराधाद्देवो क्षेत्रिणः पुत्रदर्शनम् ॥

आशयः । स्वपराधेन कर्तुश्च पुत्रदर्शनेन । इत्याकारकेण वाक्येन श-
वरस्वामिना भावार्थो वर्णितः ॥ परन्तु भावार्थस्तु कथं निष्का-
सितः । इति स्पष्टं न दृश्यते । पुनः कुमारिलभट्टः स्व-तन्त्रवार्ति-
के वक्ति । तच्च स्वपराधनिमित्तम् सत्यपि च स्वपराधे यदि
मातुरेव क्षेत्रिणो वा पुत्रः स्यात् । ततस्तयोः प्रसिद्धजातित्वान्
नैव दुर्ज्ञानता भवेत् तयोः प्येवमेव तत्पूर्वजयोरित्यनादिन्यायेन
जातिरप्रधार्येतैव । यतस्तु माता भस्मा पितुः पुत्र इति स्मृत्या-
दर्शनम् । जनयितुश्च नानाजातित्वोपपत्तिस्तेन वर्णसंकरः ।
वेदेऽपि चाप्रमत्ता रक्षत तन्तुमेनामिति जातिविच्छेददर्शनम्
स्वपराधकर्तृपुत्रनिमित्तमेवोपपद्यते । अन्यथा ह्यपरिरक्ष-
माणेऽपि नैव स्वजातितन्तुविच्छेदो भवेत् तेनास्ति प्रशसा-
वकाश इति निरुद्धब्राम्हण्यप्रवरसंकीर्तनात् तत् प्रभवोऽय-
मिति ज्ञानाद् ब्राम्हण कृती भवति ॥

अस्य सूत्रस्योदाहरणत्वेन स्वीकारः कृतश्चेत् प्रकरणवशात्
प्राप्तस्थलत्वोपपत्तिर्भवति नान्यथा ॥ (टिप्पणी द्रष्टव्या)

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

न चैतद् विद्वान् प्रवरप्रव्रियमाणे देवाः पितर इति ब्रूयात्
अब्राम्हणोऽपि ब्राम्हणः प्रवरानुमन्त्रणेन स्यात् अप्रमत्ता रक्षत
तन्तुमेनम् ॥

सूत्रार्थे वर्णनं करतात परन्तु दुस्त्या
पूर्वपक्षात् दृष्टविरोधं दिला आहे, त्याचें
या स्थळीं समाधान होण्यासारखें उत्तर
झालें नाहीं याचा वाचकांनीं विचार
करावा इन्द्रियजन्य जे जें ज्ञान होतें,
ते प्रत्यक्ष तेच काय ते अनुभव या

hood. Therefore the text that
"the tongue is an utterer of false-
hood" is an indirect subordinate
sentence An indirect subordinate
sentence is thus known in two
ways either by the nature of the
thing described or by what is fre-
quently seen

१३ (श्रीश्या) अपराधा-
मुल्ले वापालाच पुत्रदर्शन होतें
(उ० ६)

13 On account of the
fault (of the mother) the
father gets (literally sees)
a son (6 Reply)

अनुमताम्ये आगे वचनपाम्ये वि
शेष येतो, असा दुसरा पूर्वपक्ष आहे या
दुसऱ्या पूर्वपक्षाची या यत्ना मागी आहे
अलीन डे यांनी मध्यमात युरोपी वाचकाय
मीमांसवानी आपल्या प्रवेशावापर अ
साय पूर्वपक्ष कथन अस्या मानिषचे नवे
सा न्यायय स्यापन वेळे आहेत नमनी
देशाभ्यां क्वाप यान अ साय वाचकाय
मीमांसवा सा मया स्यापिला आहे
आणि ईलडेरॉई ईष मत प्रत्य ११ ॥
बम् मिनि र सिम् ६ ॥ ११ एक भेमासि
क पुमाक आहे ह बोर्ही निरनिवाळा
पक्षात रेडन अमाय पूर्वपक्ष करवात.
आमचे शिष्यांचे असे मत आहे की
घरील सुभाषा मान्यार जो अर्थ यरतान
तो नीर घुसत नाही पुमाक्षया अथ
नरताना परार्थ दूर आहे, किंवा जवळ
आहे याचा विचार याचक घेतत नाही
त्याची काय ती नजर त्याच्या पुढे जो
लेख आहे त्या यावर असते ज्याचे
वजन झाले आहे तो परार्थ दूर आहे
११ ॥ ११ ॥ त्याचे वजन मायदावि ६ असले
सरी चालेल, असे कोणीदि याचक पक्कर
णार नाही चाली लिहिलेल्या रीतीने
सुभाषा अर्थ लावला तर कां (मया-
नविषेयापापून काही वजन) दूर अस-
त्याने (ते वर्जन १ ॥ ११ ॥ होत.) परंतु
दुसऱ्या सुभाषातील पूर्वपक्ष असा सुभाष्य
केल्यानेहि इतत नाही या ११ निरनि-
वाळ्या शिनीने तो पूर्वपक्ष प्रयत्न होऊन
रहातो इतकेच सर्वांग पुरे आहे की
सहस्रावधि लाठ जे भर्मपुष्पक आज पक्क-
रतात, आणि ते ईश्वर ११ ॥ ११ ॥ आहे असे
मानताना, त्या भर्मपुष्पकवार हा पूर्वपक्ष

12. Again Jaimini removes
the objection brought against him
in the second statement of the
opponent that Vaidika texts con-
tradict sensuous perception. We
have already translated some Vaidika
texts in the foot note to the
second sūtra of this chapter. They
are referred to here. The descrip-
tion of the sun in the foot note
mentioned applies to an object
far distant. Therefore objects
such as the sun are not thor-
oughly seen. Therefore there is
no contradiction of sensuous per-
ception. Again, "the sun is a
flame and a flame is the sun" oc-
curs in the Vajrasūtra Sāṃhitā
(30) In this text, two state-
ments are made at once. There-
fore there is no contradiction of
sensuous perception. Commenta-
tor Shabara thus interprets this
sūtra. But the objection in the
second sūtra based on the con-
tradiction of sensuous perception
is not removed satisfactorily. Our
readers can consider this. The
objection that our experience as
founded on sensuous perception
and the Vaidika texts conflict, is
very important. Some distinguish-
ed exegetes have often urged it in
Modern Europe, and have suc-
ceeded in founding schools of phi-
losophy. The psychological school
of Kant in Germany and the
school which Westminster Review
represents in England urge the
same objection only from diffe-
rent points of view. We humbly
believe that the interpretation of

सूत्राणि.

आकालिकेप्सा ॥ १४ ॥ (उ० ७.)

अकालिकेप्सा ॥ इति सूत्रपाठान्तरं दृश्यते ॥

पदानि । (गुणवादः) आकालिक-ईप्सा ॥

पदार्थः । आकालिका=प्रकृष्टकाला ॥

वाक्यार्थः । विशेषकाले प्राप्तुमिच्छा यावर्तते तथा गुणवादः प्रामोति ॥

भावार्थः । गुणवादस्य साक्षात्त्वदर्शनायाकालिकेप्सारूपहेतुरत्र वर्णितः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

कोहितद् वेद । दिक्ष्वतीकाशान् करोति ॥

दोन हजार वर्षापूर्वी निधाला, आणि उत्तराविषयी पचाईत पडली, ही गोष्ट मनुष्याच्या स्वभावार्थे अन्तरंग काय आहे, हें दाखविण्यास उत्कृष्ट उपयोगी पडते.

१३ हें सूत्र लावण्यात जराशी कटकट आहे मूळ संस्कृत सूत्रात “अपराधात्” “कर्तुं” आणि “पुत्रदर्शनम्” अशीं पदे आहेत “अपराधात्” म्हणजे “अपराधामुळे” असा अर्थ केल्याने कोणाचा अपराध अशी आकांक्षा उत्पन्न होते आणि “कर्तुं” म्हणजे “कल्याणे” म्हणजे बापाचे या पदाचे तापेक्षत्वामुळे स्त्रीचा अपराध असा अर्थ निष्पन्न होतो सूत्राचा भावार्थ इतकाच की, स्त्री कोणत्याही जातीची असेना, मुलगा बापाचे जातीचा असे म्हणावाच, म्हणजे पुत्राचे जातीचा निर्णय करताना बापाची जात प्रधान, आणि आईची जात गौण आहे हा प्रकार आर्य लोकांच्या इतिहासास अनुलभ्यूनच आहे पूर्वी क्षत्रियाचे कन्येही ब्राह्मणाचे पुत्राचे लग्न होत असे तसेच वैश्यकन्येही क्षत्रियपुत्राचा विवाह होत असे याप्रमाणें

the sūtra as given by commentators is not correct In interpreting a book, a reader does not consider whether an object is remote or proximate It is the description with which he has to do Nor is he prepared to allow that a description may contradict his experience because the object described is remote We should put the sūtra in the following way (An inductive subordinate sentence is known) by its remoteness (from the principal predicate) But the objection in the second sūtra is not removed by this interpretation, for it can be urged in different ways Suffice it to remark that it is important as it was raised at least two thousand years ago against a system of revelation which is still recognized by millions and as it was with difficulty combated—a fact strongly illustrative of important principles of human nature

13 In interpreting this sūtra, considerable difficulty is experi-

१४ विशेष काली (काली
एक) प्राप्तीची इच्छा (तेजे रुद्धन
शुणावादि सिद्ध होतो) (उ०७)

यं यमुपाचा आणि इत्यादि विवाह
दोत असे या प्रकारास अनुलोम असे
म्हणत अनुलोम विवाह करजे शास्त्र
विहित होते उत्तम वर्णानें कनिष्ठ वर्णास
आपली कन्या दिली अगतां तें प्रतिशोम
होई हा प्रातलोम विवाह शास्त्रविहित
न इत्यादि या प्रकारास अनुलभ्युत हे गुरु
लिहिले आहे. महामातासहि माता
केवळ माया आहे मायाचाच पुत्र असे
वाक्य आहे "मत्त न ज्ञातेत्या जनाने
ज्ञातिमनुष्ये रक्षण कराने," असे वाक्य
आहे मा ह । मत्तया तरी प्रवर्तये स्म
रण यत्न मा ह । होतो "असा या
वाक्यावरून पूर्वीचा ज्ञातिविवेक भिन्न
होता त्या शीतस पदेन आचार्यानी
हे सप्त शिष्य आहे रक्षणार्थे शीतने
हे सप्त भवले असता याचा अर्थ नीम
बसतो जरी पुत्राविषयी वाप्याचीस मु
ल्य ज्ञाति ससे अर्थाविषयी मत्तवाक्या
चास मुख्य योग्यता जमा स्वीकटे
पुत्रविषयी मायाप्रमाणे सहाय होण्या
पक्षा वुत्तरा अधिकार नाही तरीच अर्थ
बाबादि गौण वास्त्याची योग्यता मत्त
वाक्यास केवळ साहाय्य कर पावी, परंतु
हे गौण वाक्य विषयल्यामुळे मत्तान विषेय
विषयक नाही असा अर्थ वसविल्याने
या मूलाच्या प्रवर्तनास व त्यानास दोष
येत नाही नाही तर उगीच या द्वितीया
मत्तवेष वर्णन केले असा सुभाषा मत्त-
पार्थ सिद्ध झाले आचार्यानी त्यानास
उत्तम होईल असे सप्त कां केले असे
विचारले तर एक उत्तर आम्हांस सुपते
तें असे की, एताच वामान होम जामे

14 (An indirect subor-
dinate sentence is known)
by a desire of acquisition
at a particular time (7
Reply)

ceeded. In the original Sanskrit
sūtra, the terms—*Aparādhāt Kar-
tus* and *Utra-durashanam* occur
Aparādhāt means on account of
the fault Whose fault is the
question that the principle of
desirability already explained ne-
cessitates. *Kartus* means of the
father The principle of correla-
tion applies and the answer is—
of the mother Hence the ellip-
sis of the mother is supplied by
commentators. The purport of the
sūtra is simply this It does not
matter what the caste of a woman
is the son belongs to the caste of
the father In determining the
social position of a son no impor-
tance is attached to the social po-
sition or caste of the mother Her
caste or social position is entirely
subordinate. The statement made
in the sūtra is perfectly in confor-
mity with the history of the Ar-
yas in India. In ancient India a
daughter of the warrior-caste
could be married to a Brahmana-
boy Again a youth of the war-
rior-caste could accept the hand
of a merchant-girl, and a mer-
chant could marry a Shūdra-girl.
This system was called smooth
(*Anuloma*). This was a recogniz-
ed system, and sanctioned by re-
ligious law When a Brāhma-
girl married a Kṣatriya-boy and
a Kṣatriya-girl, a Vaiśya boy
and a Vaiśya-girl, a Shūdra-boy
the marriage was called rough
(*Pratiloma*) and was condemned.

सूत्राणि.

विद्याप्रशंसा ॥ १५ ॥ (उ० ८.)

पदानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । (गुणवादः) विद्यायाः प्रशंसा=विद्याप्रशंसा ॥

वाक्यार्थः । गुणवादस्य साक्षात्त्वदर्शनाय विद्याप्रशंसारूपहेतुरत्र वर्णितः ॥

अनुमन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

आऽस्य प्रजाया वार्जा जायते ॥

शोभतेऽस्य मुखम् य एव वेद ॥

आचार्यानीं साधून धेतर्ली दुसऱ्या पूर्व-
पक्षात प्रत्यक्षविरोधावर जे उदाहरण दिले
होतें, ते या ठिकाणी जमा धरून त्याचें
उत्तर तर दिलेंच, परंतु त्यातच दृष्टान्त
साधून त्यातच अर्थवादाच्या आणि प्रजा-
नवाक्याच्या सम्बन्धाचे आणि योग्यतेचे
वर्णन केलें या सूत्राने समाधान कर-
ताना द्वितीय पूर्वपक्षातील “आम्ही ब्रा-
म्हण आहों, कीं नाही” या वाक्यावर
आचार्यानीं कटाक्ष ठेवला आहे

१४ “तें कोण जाणतो” अशा प्रकारचे जे
प्रश्न येतात, त्या प्रश्नाचा काय निर्वाह
करावाचा, हा वाद आहे पूर्वपक्षकार
खरोखरी अज्ञान आहे, ते जावे म्हणून
वेदात या प्रश्नाची प्रवृत्ति आहे, अशी
योजना करतात आचार्य त्याच प्रश्नाची
दुसऱ्या रीतीने योजना करतात ती दुसरी
रीती कोणती, याचा विचार करतांना प्रश्ना-
ची प्रवृत्ति का, हा विचार केला पाहिजे अ-
ज्ञान असल्यामुळे प्रश्न विचारावा लागतो,
किंवा जें ज्ञान आहे, तें दृढ आहे असें
वाक्यविन्यासकरताहि प्रश्न विचारतात
ची उदाहरणे अमक्याचा मुलगा हे

The sūtra under examination is based on this system. In the Mahābhārata, there is a passage which says that the mother is like a bellows, and a son belongs to his father. The following text is observed: “One who is not besotted ought to preserve the thread of his birth.” “When one is not a Brahmana, he becomes a Brahmana by thinking of his ancestors.” These texts reveal that caste as it existed was different from what is now recognized as caste. Jaimini knew the ancient system of caste. This sūtra, if considered a mere illustration, would suit the place where it occurs. As in the case of a son, the caste of a father is alone recognized, so in the case of exegesis, the force of the principal sentence is alone recognized. As the caste of the mother is subordinate, so the senses of other dependent sentences is subordinate. As a woman merely helps her husband, so subordinate sentences merely support

सूत्राणि.

सर्वस्वमाधिकारिकम् ॥ १६ ॥ (उ० १.)

पदानि । (स्पष्टानि)

पदार्थः । (गुणवादः) सर्वत्वं [स्पष्टमिदम्] आधिकारिकम्=अधिकारस्येदम्=आधिकारिकम्=विशेषविषयप्रतिपादनसंबन्धि ॥

वाक्यार्थः । विशेषविषयप्रतिपादनसंबन्धेनातिशयोक्तिगुणवादः ॥

भावार्थः । अतिशयोक्तिरूपगुणवादो वर्णितः ॥

चतुर्थपूर्वपक्षस्यानि वेदवाक्यान्पुनस्तन्धेयानि

शकं वाक्ये अर्थवाद आहृतं नृणां स्तु-
तिसम्बन्धानं जे जे वर्णिले ते ते धडावेच
असें अवरय नार्ही

either to obtain information or to state emphatically what is accepted as true An illustration — The question whose son is this,— is asked to ascertain whether he is a son of such and such a man When it is well-known that no Brāhmaṇa, under any circumstances whatever, ever kills a cow, the question is asked what Brāhmaṇa ever kills a cow? Having the second kind of questions in view, Jaimini includes them in the category of subordinate statements In the original Sanskrit sūtra, there are two terms Ākālikā and Īpsā. There is a different reading of the first term, for in some works Akālikā is met with The first means, “time limited” The second means “under circumstances when there is not the proper occasion. Īpsā means “desire of acquisition.” The whole sūtra means “the desire of knowledge (when there is) no occasion for it,” and refers to what is known in rhetoric as a question of appeal. Shabara considers such descriptions to be irregular as to their occasion.

15 Jaimini makes a reply to

१६ सर्वत्र है आधिकारिक
आहे (उ० ९)

१६ वा मतोरी सूत्रात "सर्वत्र"
अणि "आधिकारिक" ही परं मराठ्या
स्तोत्र रेविली आहेत पावे कारण
इतकेच की ती परं मराठी मोंत असली
इतकेच घेते अणि त्याचा अर्थ हा
ज समजेल "सर्वत्र" इजे स
र्वत्रणा "आधिकारिक" इजे "अ-
धिकार सम्बन्धी" सर्वत्र या शिवायी
'सर्व' सामान्यरी "त्र" प्रत्यय झाला
आहे "त्र" प्रत्ययाच निमित्त केले त
स्तोत्र अर्थ होतात तितकेच अर्थ "प
णा" प्रत्ययाचे मतार्थ होनात १ माप
२ जाति, ३ प्रयत्नि हे "पणा" या प्रत्य-
याचे अर्थ आहेत त्याचा वाचकांनी
विचार करावा जगादरवी १ माप-
१५ ॥ या शिवायी माप असा अर्थ होतो,
किंवा जाति असाहि अर्थ होता पा-
देय ॥ या शिवायी प्रयत्नि अर्थ
होतो हे निरनिराळे अर्थ वाचका-
नी विचार वचन सादरपर्यन्तात पसरावेत
आता "आधिकारिक" या शब्दा अर्था
चा विचार केला पाहिजे "अधिकार"
इजे अतिरापेक्षिक हा अलंकार क-
र्माच्या पैलावे वर्णन करतांना या अ-
लंकाराचा उपयोग करता होतो आधिकार-
िक इजे अधिकार सम्बन्धी परंतु असा
अर्थ केल्याने सूत्रार्थास साहाय्य होत नाही
१६ जून अलंकार सादराव अथवा पुन
आ ही अतिरापेक्षिक अलंकारापर पर्यवसान
केले आहे परंतु हा असा अर्थ कर
ण्यांत ओभता ॥ झाली असे पाहिले पण
योद्ध्या विचारांनी असे विसल की हा
अर्थ ठीक पसतो जेव्हा जेव्हा वेदाम-
ध्ये व्यापक शब्द येते, तेव्हा तेव्हा त्या
चा असा उतरा असतो की अमन्या
कियेपासून किंवा पर्मापासून एकदरीत

16 Universality (is a
mark of) exaggeration
(9 Reply)

the objection urged in the 3rd
sūtra of this chapter The objec-
tion is—the fruits of learning ne-
ver accrue as described. Jaimini
rebutts this objection. Under such
circumstances, learning is merely
praised. "Learning is to be se-
cured is the principal statement.
All those statements which praise
learning are subordinate state-
ments. Hence it is not necessary
that what is mentioned by way of
praise should come to pass.

10 In the original Sanskrit
sūtra, the term *Samātra* and
Ādhikārika are used. We have
translated the first by universality.
The term *Ādhikārika* re-
quires special consideration. It
means that which belongs to *Ā-
dhikāra*. The last means autho-
rity or power. A leading sūtra
which influences the interpreta-
tion of some following sūtras is
called *Ādhikāra*. Vide foot-note
(I. 1. 3). *Ādhikārika* then
can mean authoritative. But this
sense does not help the interpre-
tation of the sūtra. It means, we
believe, that which belongs to ex-
aggeration—a figure of speech well-
known in rhetoric. *Ādhikārika*
is a mark of exaggeration. This
sense may appear to be far-fetched.
But a little examination will
not fail to show that the rendering
is correct. Whenever in the *Ve-*
d a number of statements is made
it seeks to enforce some principles
or duties by stating what conse-
quences are likely to follow or
what good is likely to accrue in
a general way. Jaimini implies
that this is intended merely to

सूत्राणि.

फलस्य कर्मनिष्पत्तेस्तेषां लोकवत् परिमाणतः फलविशेषः
स्यात् ॥ १७ ॥ (उ० १०.)

पदानि । [गुणवादः] फलस्य, कर्म-निष्पत्तेः, तेषां, लोकवत्, परि-
माणतः, फल-विशेषः, स्यात् ॥

पदार्थः । फलस्य=सामान्यफलस्य । कर्म-निष्पत्तेः=कर्मोत्पत्तेः । तेषां=
सामान्यफलानाम् । लोकवत्=यथा लोके तथा । [अधशिष्ट-
पदानि स्पष्टार्यानि]

वाक्यार्थः । कर्मोत्पत्त्या सामान्यफलस्य गुणवादता । यथा लौकिकेषु
विषयेषु कर्मपरिमाणेन फलानि तथा वैदिकेषु विषयेषु कर्म-
परिमाणेन फलविशेषो भवति ॥

भाष्यार्थः । अस्मिन् सूत्रे द्वे दले स्तः । फलस्य कर्मनिष्पत्तेरिति प्रथमं दलं ।
तेषामित्यादि स्यादतं द्वितीय । तत्र प्रथमेन ।
सामान्यफलस्य गुणवादता निरूपिता । द्वितीयेन दलेन
पृथक् पृथक् कर्मणां तत्सामर्थ्यानुरूपाणि पृथक् पृथक्
फलानि भवन्तीति वर्णनेन सामान्यफलस्य गुणवादतानिरूप-
णे हेतुर्दर्शितः ॥

अंत्यथोर्यथोक्तम् ॥ १८ ॥ (उ० ११.)

पदानि । अंत्ययोः, यथोक्तम् ॥

पदार्थः । अंत्ययोः=पूर्वपक्षेऽन्त्यसूत्रयोः । यथोक्तम्=आचार्येण यत-
पूर्वमुक्तं तदनातिक्रम्येति ॥

वाक्यार्थः । अभागिप्रतिषेधाच्चानित्यसयोगादित्येतयोर्द्वयोः पूर्वपक्ष-
सूत्रयोरनेन सूत्रेण निराकरणं करोत्याचार्यः ॥

पञ्चमपूर्वपक्षस्थानि वेदवाक्यान्यनुसन्धेयानि ॥

अमुक फलप्राप्ति होते या वचनाने तात्पर्य सागितलेल्या धर्माचे साहाय्य कळवें एव-
ढेच आहे, असा जैमिनीचा अभिप्राय आहे दृष्टांत दिल्याने सूत्रार्थ स्पष्ट

exalt the importance of parti-
cular duties An illustration will
explain the sūtra " By a com-
plete oblation, (he) sees (literally
obtains) all his desires fulfilled "

१७ जसे लोकांमध्ये फर्मा-
ल्या योग्यतेनुष्य फल होते,
तसे वेदादिपर्या फर्मा त्या यो-
ग्यतेनुष्य विशेष फल होते
(५६पू०) फर्मात्पत्तीवचन फल-
वचन उग्राद्व होते (उ० १०)

१८ शेवटच्या दोन (पुन-
पक्षसम्बन्धी) जसे सांगितले
तसे (उ० ११)

१८ वे वाक्याचा अर्थ असा आहे
की '५ अनुविधाने (पक्षसम्बन्धी)
सर्व इत्यादि होत' हे वाक्य नैति-
कीय द्वाये (१८१) यात अन्वय-
पक्षसम्बन्धी यावर अशी सारा येतात की
एका पक्षाद्विधाने सर्व इत्यादि नैति-
कीय तर दुसरे सर्व पाप निरर्थक आहे
यावर जैमिनीचे असे प्रतिपादन आहे की
वेदाद्वयाने सर्व पापाना उपयोग सामान्य
शिक्षा अभूत आलेखिक आहे मयुरा-
नाथानामा प्रथमार्थ "पदधर्मविशिष्टेन
कर्मणा कर्म फल जनकत्वमभिरा" असे
अभिप्राय लक्षण केले आहे याचा
अर्थ 'पक्षपात गण-उत्तम असा विशेष
पक्ष १८१च्या कर्माचे फल जनक पर
याचा धर्म अधिकार होय' मयुरानाथा-
च्या या पक्षपातपक्ष आदी सुधार्य या
विला आहे शायरशामी असे दिला
त की "सर्व" या पक्षपात अर्थ 'सर्व'
असा वेळ नय, "सर्व माही" असा व्याख्या

१९ मागील पुढाच्या पुढेच हे पुन-
आवे, त्याचकन या सुधार्या आणि त्या

17 As in the case of
the world, the fruit is pro-
portionate to a work, so in
the case of the Vedas the
particular fruit is propor-
tionate to a work (There-
fore) a statement which
describes the fruit of a
work) is a subordinate state-
ment as it causes a work
10 Reply)

18 As to the last two
objections (see) what is
(already) stated (11 Re-
ply) "

This statement occurs in the Tait-
tiriya Brāhmana (III 8 10.) The
opponent objects to this on the
ground that if all desires can be
fulfilled by a sacrifice called 'com-
plete oblation', then all other sa-
crifices are simply useless. In re-
ply Jaimini says that *all* is used
in the Vaidika text quoted
in a general way and is only
figurative. Mathurānātha in his
explanation of principles of dia-
lectics thus explains the term A-
dhikāra — "It is the property of
producing a fruit of a work done
by distinguishing a duty as excel-
lent." We have based our inter-
pretation on this statement of Ma-
thurānātha. Shabara says that *all*
in the text quoted is *not all*."

17 This sūtra is connected
with the preceding by the relation
of collocation known in this Mī-
māṃsā as Sthāna. In some Vāi-
dika texts the fruit of a work is
described merely in a general way
and the figure of speech called
exaggeration is employed. How is
this to be determined? In the

सूत्राचा स्थानसंबंध आहे काही वेदवाक्यामध्ये अतिशयोक्त्यलंकारीचे योगाने सामान्य फलाचे वर्णन केले असते हे असेच आहे, हे कशावरून समजावे? वेदवाक्यामध्ये विशेष कर्माचे विशेष फल सांगितले असते यावरून सामान्य फलसम्बन्धी अतिशयोक्ति हे अलंकारवचन, आणि अमुक कर्माचे अमुक फल, असा भेद करता येतो

१८. या अकराव्या उत्तरपक्षामध्ये शेवटच्या दोन पूर्वपक्षाचे एकदम समाधान केले आहे ते दोन पूर्वपक्ष पाचवा आणि साहावा हे आहेत समाधान करताना आचार्यांनी नवीच एखादी कोटी काढली नाही जी जी उत्तरे दिली तीच एकवटली म्हणजे दोन्ही पूर्वपक्षाचे निराकरण होईल इतकेच सांगितले अनुवाद कशावरून ओळखावा याविषयी मीमांसकांचे वचन आहे, ते असे — प्रसंग नसता ज्याचा निषेध झाला ते अनुवादवाक्य अनुवाद म्हणजे वर्णन केलेल्या अर्थाचे पुन वर्णन अनुवाद हा हि अर्थवादच आहे उदाहरण पहावे “पृथ्वींर अग्नि-चयन करू नये, अन्तरिक्षामध्ये अग्नि-चयन करू नये, आकाशामध्ये अग्नि-चयन करू नये” या वेदवाक्याचे पूर्वांचे वर्णन झाले आहे हे वाक्य निषेधपर आहे या निषेधसम्बन्धी विविधान्य पाहिजे, अशी आकाशा सहजच उत्पन्न होते “सोने ठेवून अग्नि-चयन करावे” हे सर्व वर्णन तैत्तिरीय संहितेच्या पाचव्या काण्डाच्या दुसऱ्या अध्यायाच्या सातव्या अनुवाकाच्या मारभी आहे त्या २५व्या अग्निचयनरूप-यज्ञाचे वर्णन केले आहे तेथे “सुवर्ण देयतां” या अर्थाची मूळ पदं आहेत सुवर्णाची स्तुति होऊन पृथ्वी, अन्तरिक्ष, आकाश, इत्यादि ताची मत्ता होते असे

Vaidika texts, the fruit peculiar to a particular work is described Hence distinction can be made between mere figurative statements and those which mention the fruit of a particular work This sūtra throws special light on the term *Ādhikārika* discussed in the preceding foot-note

18 In this (eleventh) reply, two objections stated in the 6th and 7th sūtras of this (second) chapter are at once dealt with. In removing the objections, Jaimini does not employ any argument, but only says that if all the replies he has made be collated, it will be seen that he has replied to the two last objections The Mīmāṃsakas explain the nature of a statement which is mere reproduction (*Anuvāda*) in the following way That which is prohibited, when there is no occasion for prohibiting it, is reproduction. *Anuvāda* is a re-statement. A re-statement is a subordinate sentence An illustration — “An altar of bricks for a sacrificial fire is not to be built, on the earth, in the firmament, nor in the heavens” This Vaidika text is already referred to and explained This statement is prohibitory An original statement is necessary before such a prohibition can be made “Depositing gold, an altar may be made” This permission occurs in the Taittiriya Saṁhitā (V 2, 7) There the erection of brick-altars called *Agnichayana* is described The original Vaidika text in this connection is “(he) deposits gold.” When gold is deposited, the erection of the altars is allowed Gold imparts a new virtue to the earth, to the firmament and to the hea-

* ह्या निगदामध्ये विधीचे
वर्णन आहे, तो निगदक्षिप्य

त्या वीनाचे पर्यवसान आहे पावनन
अर्थवाद गीत आहे, आणि वधान अर्था
स पदवली आला जसा जसा तो अर्थ
पुढे, तसा तसा तो सुलक्षणे हा त्याचा
मुख्य धर्म आहे अथवा पदपदार्था
प्रत्यक्ष गद्याच्या प्रतिवादीचे समाधान
वचन अर्थवादीची उपपत्ति त्यांची वा
जना त्यांचे स्वल्प त्यांचे पर्यवसान
आणि त्यांचे सम्पद, पांविषयी आषा
पत्ती वर्णन केले

* अभ्यास, पाद, १ गुणे अगा जैमि
नी या मीमांसाशास्त्राचा विभाग आहे
आणि त्यामध्ये योग्य विषयाची योग्य
स्थानी पोचना केली आहे परंतु ही
पोचना पद्धीय के देवना अशावीन शक्ति
म दर्शने या सुप्रसिद्धावर आपली
कटी चढविली आहे मग मुख्यपणे जे
मिनीचा विभाग आणि अर्थावीन शक्ति
मंडळीचा विभाग, हे दोन्हीही जैमिनि
सर्वावर एकत्रच लागू पडतात ते दोन्ही
गोप्य जपय होतो त्या गोप्यज्ञाने पास
उत्पन्न होतो जसे बोधेन । मित्र या
सना चालता एकमेकांच्या पायांत पाय
अडपून पडतात, असे घडते. हा दृष्टां
त पर जो विषय सांगितला आहे त्यास
लागू पडतो इतके अभ्यासाचे परिह्वा
पावाचे अढित्ताचे सुभाषामुन पुढे निगद
हा जे काप, हा विचार जैमिनिने केला
आहे येथे अर्थवादीविषयी विचार चा-
लला आहे निगदार्थे लक्ष । न पोचता
मध्येच जैमिनि निगदविचार गुप्तून दे-
ईस असे आ हात बसत नाही यास
रिता पर जो विषय बंगिला आहे, तो या
व्यक्ती आ गद्याचा नाही हा जे अर्थ
कर । पायाचे जे वर्णन केले आहे, ते

* The subject of the Ni-
gadas which make origi-
nal statements

vena. Hence gold is praised and
the earth, the firmament and the
heavens are disparaged. Hence a
subordinate statement is inferior
and its essential property is to
strengthen and develop the prin-
cipal statement. While these
eleven replies are made to the ob-
jections of an opponent the ori-
gin application nature, tenden-
cies and relations of subordinate
statements are discussed and ex-
plained.

The Pūrva Mīmāṃsā is divid-
ed into books (Adhyāyas) chapters
(Pādas) and aphorisms (Sūtras)
and different subjects are arrang-
ed in proper order. But this ar-
rangement is set aside by mo-
dern Śāstris who have meddled
with the division of the Pūrva
Mīmāṃsā. Thus there are two
divisions of Jaimini's sūtras—a
circumstance which causes a con-
fusion which only vexes the mind.
The two divisions hitch as
if two persons while walking
together got entangled and stum-
bled together. This illustration
alone can explain the confusion
Jaimini himself discusses the na-
ture of the Nigadas in the sūtras
beginning from the 38th sūtra of
the first chapter of the second
book. He treats at present the
subject of subordinate statements.
We do not think that Jaimini
abruptly refers to Nigadas in this
place without systematically de-
fining them. Hence the subject
of the Nigadas is quite out of place
in this chapter. Our readers will
therefore, see that the division of

सूत्राणि.

(अथविधिवन्निगदाधिकरणम्)

विधिर्वा स्यादपूर्वत्वाद् वादमात्रं नानर्थकम् ॥ १९ ॥ (पू०)

पदानि । (गुणवाद.) विधि, वा, स्यात्, अ-पूर्वत्वात्, वाद-मा-
त्रम्, हि, अन्-अर्थकम् ॥पदार्थः । विधि = विधायकवचनम् । वा = न । स्यात् = (स्पष्टम्) अ-
पूर्वत्वात् = अप्राप्तत्वात् । वादमात्रम् = केवलमर्थवादः । हि =
यस्मात् । अनर्थकम् = निष्प्रयोजनम् ॥वाक्यार्थः । न । अप्राप्तप्रतिपादनाद् अर्थवादो विधिर्भवेत् । यस्मात्
केवलगुणवादो निष्प्रयोजनः (इति प्राप्तोति)भावार्थः । यदाचार्येण गुणवादनिरूपणं कृतं तेन न केवलं गुण-
वादत्वापत्तिः किन्त्वप्राप्तप्रतिपादनाद् विधित्वापत्तिः । अ-
न्यथा केवलगुणवादनिरूपणं निष्प्रयोजनम् । गुणवादस्तु वि-
धिर्भवेदिति पूर्वपक्षकारस्याशयः ॥

अनुसधेयानि वेदवाक्यानि ॥

ः औदुम्बरोयूपोभवत्यूर्गवा उदुम्बर ऊर्कपशव ऊर्ज्जैवास्मा ऊर्ज्जैपशू-
नवरुधे ॥ तै० स० (२-१-१-६.)

अर्वाचीन आहे, असें समजून त्याची व्यवस्थानुरूप योजना वाचकांनी करावी	the sūtras into Adhikaranas is mo- dern, and they will attach such importance to it as it deserves

१९ (अथवाद्) नाहीं,
(पणु) अपूर्वत्वामुळ अथवादा-
रा विधि समजाव, कारण के-
वळ अथवाद निरर्थक आहे
(पू०)

१ मूळ गुणान विधि आणि अ-
र्थान अर्गी शन परें आता वि-
आणि अर्थान यांचा संबंध आहे.
आहे. विधीचें लक्षण असलेला अर्थान
ह्या व्याख्यान परें आहे. आचार्य म्हण-
जे अर्थान आचार्य २.११ परी जे
महत्त्वे ते. त्यातील परें अर्थान ज्या-
च्या यातने आचार्य अर्थान वर्णन शकें
ता विधि अर्तें विधीचें लक्षण आहे
अर्थानास हें लक्षण येतें, अर्तें पूर्वपक्ष
आचार्य २.११ आहे, २.११ अस निष्प-
न्न शकें की विधीवाक्याचें अर्थान मुख्य वा-
क्याचें अर्थान वर्णन प्रयोगान होत नाहीं
परंतु अर्थान विधीवाक्य होऊन यमता
मग म्हणव जमिनीतें जे अर्थानाचें
वर्णन शकें ते सर्व निरर्थक झालें असा
या पूर्वपक्षामुलाचा आचार्य आहे. पूर्व-
पक्षान जमिनीत असे म्हणता येत-आ-
चार्य, तुम्हीं जे अर्थानाचें वर्णन यमं आहे
ते सर्व फोडळ आहे का तर अर्थानाचें मुख्य
विधीवाक्याचें वर्णन फक्त त्या या अर्थान-
स हटा आचार्याची, आणि को. ती पूर्व-
कथापर्यंत आचार्य २.११ कर्म म. कथापर्यंत
हें विधीवाक्याचें अपूर्व अर्थान वर्णन क-
रून शकतापर्यंत पण तर्त येतें शकें?
अर्थान आणि विधीवाक्य ही एकच
होऊन यमता २.११ वेगमाचें विधी-
वाक्याचें काही नाहीं प्रतीति जमाला

19 (They are) not (sub-
ordinate statements) but
on account of their incul-
cating (what is) entirely
new, they are original
statements (Vidhi). Be-
cause purely subordinate
statements are to no pur-
pose (Statement of the
opponent)

19 In the original San kṛta
śūtra there are two terms Vidhi
and (pūrvakṛta) which are connec-
ted with one another Apūrvatva
(originality) is the differential
mark for the which is defined
to be that which makes an origi-
nal statement. A Vidhi is the
principal sentence in a passage.
The opponent says that this defi-
nition includes subordinate state-
ments, and infers that subordi-
nate statements do not describe
fully the main statement but
that a subordinate statement par-
takes of the nature of a main
statement. The conclusion from
these arguments is inevitable
that Jaimini's discussion of sub-
ordinate statements is to no pur-
pose. This is the gist of this śū-
tra laid down by the opponent
who says to Jaimini—"teacher
your discussion of subordinate
statements is groundless, because
subordinate statements do not fulfil
the condition which character-
izes them—they should enlarge
the sense and fully describe the
main statement in a passage, and
the main statement should incul-
cate righteous actions and prohi-
bit sinful actions because sub-
ordinate statements and a main
statement become one and the

सूत्राणि.

लोकवदिति चेत् ॥ २० ॥ (पूर्वपक्षे आशङ्का)

पदानि । लोकवत्, इति, चेत् ॥

पदार्थः । (स्पष्टः)

वाक्यार्थः । यया लौकिकव्यवहारे गुणाभिधानं क्रियते तथा वेदेऽप्यस्त्विति चेद् ॥

भावार्थः । यथा । इयं गौः । केतव्या देवदत्तीया । एषा हि बहुक्षीरा रूप-
त्यप्रजा चेति गुणवादेन प्रवर्तन्तेतरा केतारः । तथा वेदे । ऊ-
र्ग्व्वा उदुम्बरः । इत्यादिगुणवादेन प्ररोचनार्थता प्रतिपाद्यते ॥
(एषा पूर्वपक्षकारेणोत्थापिता शंका)

अर्थवाद म्हणावाचा, त्याचे योगाने अपूर्व
अर्थाने वर्णन होते. यास दृष्टान्त. हा
घोडा विकत व्यावा, कारण हा अरबी
घोडा आहे, आणि अरबी घोडे मोठे इमा-
नी असतात या ठिकाणी विकत व्यावा
असे ज्या वाक्यात म्हटले आहे, ते विवि-
वाक्य, व ज्यात कारण सांगितले आहे,
तो अर्थवाद. पण अर्थवादात अरबी
घोडा इमानी असतो, अशा अपूर्व अ-
र्थाने वर्णन झाले नाही काय ? मग सह-
जच विविवाक्यात आणि अर्थवादवाक्या-
त भेद नाही, असे निष्पन्न होते. वेदा-
तील दृष्टान्त घेतला तरी हेंच फळ. “उ-
वराचे झाडाचा यज्ञस्तम्भ (थू५) असतो.
परन्तु ‘उम्बर’ म्हणजे वल, पशु म्हणजे
वल आणि या वलासाठी, वलरूप प-
शु प्राप्त होतात वलाच्या प्राप्तीकरिता”
हे वाक्य तैत्तिरीय सहितेभ्यो (२१,६)
एव आले आहे या ठिकाणीहि या वा-
क्याने अपूर्व अर्थाने वर्णन झाले आहे,
म्हणून हे विविवाक्य आहे मग यास
नुगृहीत अर्थवाद का म्हणता ? आणि अर्थ-
वाद आणि विविवाक्य यात भेद नसतो

same, in as much as a subordi-
nate statement inculcates what is
original. An illustration will
throw light on this discussion.
This horse is to be purchased,
because he is an Arab, and be-
cause the Arabs are faithful. The
principal sentence in this passage
as you say is that this horse is to
be purchased, and the subordi-
nate sentences offer reasons to in-
duce a purchaser to strike the
bargain. But the subordinate
sentences express some original
sense in as much as they state
the fidelity of an Arab-horse fide-
lity which is not known to the
purchaser. Thus it is plain that
there is no distinction between
an original statement (Vidhi) and
subordinate statements. Take an
illustration from the Vedas, and
the result is the same. “ The sa-
crificial post is made of the In-
dian fig-tree, but the tree is
strength, and the (sacrificial) ani-
mal is strength and for this
strength. Animals (strength)

२० जसे लोकामध्ये, तसच
(वेदामध्ये असं म्हणाल तर)
(पूर्वपक्षावर क्षय।)

20. If it be said that
As among the people (so
in the Vedas), then (it will
not do) (A doubt ex-
pressed against the oppo-
nent's statement)

मुद्दी भेद पां करतां ई आ रंग समुदा
नाही असा पा पक्षपाता असाय आहे

० बरील विवेक 'हा गोत्र विना
प्यासा, पासा हा अरबी घोडा आहे
आणि अरबी धांडे मारे इमली अगतल'
असे शीतिपत्रावर आहे त्यात या।
जे सांगितले आहे त्या या हा गोत्रपा
प्या।। बं वर्जन हाणे आहे अणि
या बं नाचं इतरच सावर्य आहे या
विचाराना घोडा विरुत या याप्या
मनात मनाचा, व रानत तो विरुत प्यासा
मोक्ष वेदामध्ये प्या प्या नमापे जे थे
वर्जन फेळ आहे ते मं कर्म कर यात
यजमानाने वरुत म्हणे, अतं पोणी वृष
पक्षात होल या सुभात अशी व
त्यापिव शक्य पूर्वपक्षाताने वेली आहे
आपल्याच माल पावर आपाप राता
शेतली, आणि निचा विचार मेल्ल, म्हण
जे त्या शेतत जलपित शका न्हातात
पूर्वपक्षात या शिकेच पमाधान पुढील
सुभात करतो

are lost. For getting strength
This passage is not with in the
Taittiriya Samhitā (II 1 6) This
passage inculcates what is origi-
nal (Apūrva) Therefore it is an
original statement, and there-
fore it is not a subordinate state-
ment I do not see how you dis-
tinguish a subordinate statement
from an original statement when
there is no ground for any dis-
tinction. This is the drift of the
statement of the opponent.

० In the foot note on the
preceding sūtra, the profane pas-
sage that this horse is to be pur-
chased because he is an Arab, and
because the Arabs are faithful is
introduced by way of illustra-
tion. The reasons in this pas-
sage describe fully the qualities of
the horse. The only object of the
description is to induce the pur-
chaser to buy the horse by being
persuaded of his superior quali-
ties. In like manner it may
be said that a sacrificer may be
moved to perform what sacrificial
work is inculcated in the Vedas.
An objection is raised by the op-
ponent himself for the purpose of
elucidating the subject. The op-
ponent refutes this objection in
the following sūtra.

सूत्राणि.

न पूर्वत्वात् ॥ २१ ॥ (पू० आशङ्कानिरासः)

पदानि । (लोकवत्) न, पूर्वत्वात् ॥

पदार्थः । न=(स्पष्टम्) । पूर्वत्वात्=विदितपूर्वार्थप्रतिपादनात् ॥

वाक्यार्थः । न लोकवद् वेदे । (कुतः) लोके विदितपूर्वार्थप्रतिपादनात् ॥

भावार्थः । यथा लोके विदितार्थप्रतिपादनमस्ति तथा वेदे नास्ति ।

वेदे त्वविदितार्थप्रतिपादनम् । अतएव गुणवादस्य विधित्वा-
पत्तिः । अतो विधिर्वेत्यादिपूर्वपक्षः सुस्थः ॥

यच्छास्त्रदीपिकाकारो वेत्ति तदत्र विचारयितुं युज्यते । शास्त्रविचारे लौकिकव्यवहा-
राणां माहात्म्यं प्रकाशते । तद्धि पुरुषप्रवर्त्तनाय विधिरपेक्षते । यत्तु स्वयमेव विधिं समी-
हितसाधनता बोधयन्नलभेवानपेक्षं प्रवर्त्तयितुमित्युक्तं । तत्रोच्यते । सत्यं विधिरेव प्रवृत्ति-
कारणं प्रधानं । तत्रैवानुग्राहिका प्राशस्त्यावगातिः । फले हि निसर्गशुद्धे स्वयमेव लिप्सा
भवति । तत्साधने तु दुःखाकारे स्वतस्तावद्द्वेष एव । अवश्यं तु साधने प्रवर्त्तमानस्य तत्रैव
रच्यमाना भवितव्या समीहितसाधनतावगतिरपि तत्रैव रुचिजनयतीति प्रवृत्तिहेतुः स्यात् । नान्य-
था । साच पुरुषेभ्यः प्रमादालस्यादियुक्तेभ्यः कर्म दुःखात्मकं रोचयतीति गुणकथनमपेक्षते ।
अवगतसमीहितसाधनभावनापि कर्म रुचिगोचरं । तत्सत्तामसता वा गुणानां कीर्तनादेव
रोचतेतरानिति सार्वजनानामेतत् ।

२१ नाहीं, पृथक्त्वामुळे
(सू०) (वरील उल्लेखित शब्दांचे
समाधान)

२१ सूत्रांत मुख्य शब्द "पूरा" आहे
त्याची अज्ञान या शब्दाच्या सर्वशून्य
वाच्यता सांगितली आहे पण म्हणजे पुढील
त्यावरील श्रमाचे मात्र पूर्ण पूर्ण जे
राज्य अर्थात ते साधून घ्याव्यात अर्थ
पुढील वर्णन घेतात मोठा विस्तार
घ्यावा या उद्देशाने जे मोठ्याच गुण
वागिल, ते गुण विस्तार घेतात पण
राज्य हातून त्यात नसत नाही
वारी माहीत पण वेदवैविध्यविषय-
संबंधी पुढील प्रकार आहे बघ, पण
पुढील, याच्या विविध नमुना गुणांचे वर्णन
होत आहे, असं जर म्हणाल तर विविध
वाच्यताही नसा विषय, अथवा वर्णन हे न
सा विषय असें जे सांगितले मीमांसकांत
मात्र पडते अथवा वर्णन पूर्ण राज्य
नसले म्हणजे पण वर्णन होतं, असं म्ह-
रले तर "उपस्थापनावाच्य आहे" अशा
वेदवाच्यताची व्यवस्था होत नाही कारण
विविधवाच्यतेने अपूर्ण अथवा वर्णन आणि
अथवा वाच्यता आहे अथवा अथवा वर्णन होत
यसं होईल अथवा अथवा वर्णन आहे असें जे
आ ही पूर्वी प्रतिपादन केलें, त्यावरच
पुनः वर्णन घेतात हातून अथवा वाच्यता
सांगितले ते पूर्वी राज्य नसतें, विविध
वाच्यतेने काय सांगितले होई पूर्वी राज्य
नसतें, असें ह्या वाच्यता म्हणजे आला
असा वाच्यता देवता पूर्वपरस्पराने ११,
२, आणि २१, या श्रुतींचे पोषाणे
आपल्या मनाचा अथवा वाच्यता केल्या आहे

21 No On account of
(there being) no original
is (This is the refutation
of the objection raised in
the preceding sūtra.)

21 The terms *śūdratva* and
Pūratva have not exact equiva-
lents in English. We have render-
ed them by the quality of what is
not original and originality. *Pū-*
ratva is the quality of what already
exists and *śūdratva* is the absence
of such a quality. The term *Pū-*
ratva has already been explained
in connection with the explana-
tion of *śūdratva* (originality).
Pūratva means prior and its quality
is *Pūratva* (priority). The qualities
of a thing offered for sale though
already known are yet describ-
ed in common life when pur-
chases are to be made. In the
illustration already given—the
horse is to be bought—the quali-
ties of a horse in general have
already been known to the pur-
chaser. There is nothing new
about them. But this is not the
case with what is inculcated in the
Vedas. If it be said that new
qualities of *strength*, *animals* and
a figure are mentioned then it
will be necessary for the Mīmāṃ-
saka to admit that a subordi-
nate statement as well as an ori-
ginal statement inculcates what is
new. If it be admitted that sub-
ordinate statements mention the
qualities already known, then
the statement that a sacrificial
post is of the fig tree is not in-
telligible, and cannot be properly
explained because a subordinate
statement as well as an original
statement inculcates what is en-
tirely new. Thus at last the con-

सूत्राणि.

उक्तं तु वाक्यशेषत्वम् ॥ २२ ॥ (सि०)

पदानि । उक्तम्, तु, वाक्य-शेषत्वम् ॥

पदार्थः । उक्तम्=प्रतिपादितम् (आचार्येण) तु=न । वाक्यशेष-
त्वम्=वाक्याद्धत्वम् ॥

वाक्यार्थः । आचार्येण वाक्याद्धत्व प्रतिपादितम् ॥

भावार्थः । अस्य पादस्य सप्तमसूत्रादारभ्यास्मिन् पादे यद् गुणवादनिरूप-
णं कृतं तेन गुणवादस्य विधित्वापत्तिप्रतिपादकपूर्यपक्षा निरा-
कृता इति भावः ॥

(तृतीयाध्यायस्य प्रथमपादे प्रथमाद्वितीयतृतीयादिमूत्राणि शे-
षलक्षणनिरूपकाणि दृष्टव्यानि)

त्रिधिश्चानर्थकः क्वचित् । तस्मात् स्तुतिः प्रतीयेत । तत्सामा-
न्यादितरेषु तथात्वम् ॥ २३ ॥ (सिद्धान्ते युक्तिः १)

पदानि । विधिः, च, अनर्थकः, क्वचित् । तस्मात्, स्तुतिः, प्रती-
येत । तत्-सामान्यात्, इतरेषु, तथात्वम् ॥

पदार्थः । विधिः=विधायकवचनम् । च=पुनः । अनर्थकः=निष्प्रयो-
जनः । क्वचित्=(स्पष्टम्) तस्मात्=अतएव । स्तुतिः=
अर्थवादः । प्रतीयेत=ज्ञायेत । तत्सामान्यात्=स्तुतिसामान्या-
त्=स्तुतेर्जातित्वेन ग्रहणात् । इतरेषु=अन्यस्थलेषु । तथा-
त्वम्=तत्प्रकारवत्त्वम्=स्तुतिमत्त्वम् ॥

वाक्यार्थः । कस्मिंश्चित् स्थलविशेषेऽप्राप्तकर्मविधायकं विधिरूपवाक्य
निष्प्रयोजनं भवति । अत एव तत्रार्थवाद इति ज्ञेयम् । (पुनः)
इतरेषु स्थलेष्वर्थवादता ज्ञायते । कुतः । स्तुतेर्जातित्वेन ग्रह-
णात् । (टिप्पणी द्रष्टव्या) एकस्मिन् स्थले विधेर्निष्प्रयोजनत्वाद-
र्थवादत्वापत्तिः । अत एव (उपलक्षणन्यायेन) सर्वेष्वीदृकस्थलेष्वर्थ-
वादत्वापत्तिः ॥ विध्यसम्भवः स्तुतिसम्भवश्चेति तात्पर्यम् ।

वेदवाक्यान्यनुसन्धेयानि ॥

अप्सुयोनिर्वा अश्वो । अप्सुजोवेत्तसः । तैत्तिरीय साहिता (५.
३, १२.)

२२. नाही, अर्थवादाच्या स्वरूपाचे वर्णन केले आहे (सि०)

२३ पुन क्वचित् स्थलीं त्रिधिवाम्य निरर्थक असते, न्हूणून (अशा स्थलीं) ते स्तुति-वाम्य (आहे,) असे समजावे (अशा) सामान्य वचनावरून दुसऱ्या सर्व स्थलीं तसेच समजावे (सि० युक्ति १)

२२ मालीक पूर्वपक्षार्थे आचार्ये स माधान करतात पूर्वपक्षकारांनीं जसे म्हणले तसे माली असे सांगून जो पक्ष पूर्वपक्षकारांनीं झाला तेथे स्वतः अर्थवादाचे स्वरूप द्याय ते आ ही दाखविले असे आचार्य हातात मूळ संकल्प सूत्रांत "वाक्यरोपण" असे पर आह त्याचा अर्थविचार केला पाहिजे रोप हा जे काय यात्रा विचार आचार्यांनीं स्वतः तिच्या अभ्यासाच्या प्रारंभी केला आहे ऐसे पक्ष रोपगोप्याचा उपयो. केला आहे त्याचे लक्ष, स्वरूपकथन, आणि संक्षेपविचार पुढे होणार आहे रोप शब्दाच्या अर्था एक गुण आहे, तो ऐसे दाखविला पाहिजे अर्थवादा, गुणवादा, हेतुवादा आलंकारिक वाक्य, इत्यादिकांच्या यांनी विविधाकार्ये भरोषेन होते या सर्वांचा योग एका रोपशब्दात होतो म्हणून आचार्यांनीं हा व्यापक शब्द घालून आहे आणि हे उपसंहारपुन पाहिले आहे ज्यांत एकत्र

22 No the nature of subordinate statements is explained. (Final statement.)

23 Again, in some places, an original statement is to no purpose, therefore (in such places), it (an original statement) (is) a subordinate statement. From (such) a general statement, the same thing is to be understood in all other places. (An argument in support of the final statement made in the 22nd sūtra.)

clearer is forced on us that the statement we have already made (in the 19th sūtra) is valid, that is, a subordinate statement as well as an original statement inculcates what is not already known. This is the point of the objections urged by the opponent in the 19th 20th and 21st sūtras.

22. Jaimini removes the objections urged by the opponent in the preceding sūtras. By so in the above sūtra, the statements are generally objected to. Jaimini, moreover says that the nature of subordinate statements is fully elucidated by his discussion with the opponent. In the original Sanskrit sūtras, the term *Vākyaśaṅkṣa* is used. It does so to be considered. The term *Śāṅkṣa* and the nature of the ideas it conveys are examined by Jaimini at the beginning of the third book. The term *Śāṅkṣa* is simply used here. Its definition, its nature

सूत्राणि.

प्रकरणे सम्भवन्नपकर्षो न कल्प्येत विध्यानर्थक्यं हि तं प्रति
॥ २४ ॥ (सि० यु० २).

पदानि । प्रकरणे, सम्भवन्, अपकर्षः, न, कल्प्येत, विधि-आनर्थक्यं
हि, तम्, प्रति ॥

पदार्थः । प्रकरणे=एकार्यप्रतिपादकग्रन्थाशे । सम्भवन्=सति सम्भ-
वेऽपि । अपकर्षः=उत्तरत्र विद्यमानार्थस्य पूर्वं ग्रहणम् । न=
(स्पष्टम्) कल्प्येत=स्वसम्बन्धेन युज्येत । विध्यानर्थक्यम्=वि-
धेर्निष्प्रयोजनत्वम् । हि=यस्मात् । तम्=अपकर्षम् । प्रति=
(व्यावृत्तौ)

वाक्यार्थः । प्रकरणे सति सम्भवेऽप्यपकर्षो न युज्येत । तथा सति विधे-
र्निष्प्रयोजनत्वापत्तिः ॥ यस्मादपकर्षं प्रति प्रकरणं विरुद्धम् ॥

भावार्थः । ग्रन्थस्य प्रकरणविचारे यद्यप्यपकर्षः सम्भवाति तथाप्यपक-
र्षो न कदापि योजनीयः । कुतः । कुतेऽपकर्षे प्रकरणं बाधितं
भवेत् । कुतः । विधिवाक्यं निरर्थकं भवति ॥

वेदवाक्यान्यनुसंधेयानि ॥

यो विदग्धः स नैर्ऋतो योऽश्रुतः स रौद्रो यः श्रुतः स सदेवस्तस्माद-
विदहता श्रुतङ्कृत्यः सदेवत्वाय ॥ तैत्तिरीय सांहिता (१.६, २, ४)

झालेल्या वाचने एकदम वर्णन केलें अ-
सतें, त्यास उपसहार म्हणावें

२३ या सूत्रात एक शब्द विचार
करायजोगा आहे, तो "स्तुति" होय स्तुति
या शब्दानें अर्थवाद, गुणवाद, हेतुवाक्य,
आलंकारिक वाक्य, आणि कधी कधी
निन्दा अशा निरनिराळ्या अर्थांचा बोध
होतो मग स्तुति आणि शेष यात भेद
कोय ? हा विचार आला शेषशब्दानें
स्तुति शब्दाच्या अर्थाचा बोध होऊन अ-
धिक अर्थाचा समावेश होतो कर्म,
गुण, द्रव्य, पुरुष, याच्या सवधाने शेष-
शब्दाची योजना होते जेव्हा या व्यापक

and its bearings will be exami-
ned in the sequel. The distinctive
quality of what is called *Shesa* re-
quires to be explained here. An
original statement is fully explai-
ned and its parts, such as the sub-
ject or object, are fully described
in the course of the discussion
about direct subordinate state-
ments, induct subordinate state-
ments, reasons, and about figures
of speech. All these are express-
ed by the term *Shesa*. Jaimini
therefore, uses this general term,
and introduces this sūtra by way
of summing up the discussion.

23 In this sūtra, the term

सूचना.

रुपये. आणे.

वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबोहेर राहणारांस टपाल हंशिलाबद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. आगाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबंधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

Rs A

For one year, in Advance... .. 5 0

Single copies. 0 8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N B . The subscription is to be paid *in advance*.

No accounts of arrears can be kept.

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanika-Office*, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No. 641.

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

षड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसाद्वय

वृत्तिवर्धित

त्याचे मराठी-आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

मे १८७७

अंक ५

VOL. 1

MAY, 1877

No 5

पुणे

“मानप्रकाश” छापखान्यात छापिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आवृत्त्याप्रमाणे नोंदली आहे)

Truth is not local.

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B A , M D , Esq , Bombay

Rao Sahab Mahipat Rao Rupram, Principal Training Col
lege, Ahmedabad

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar Hasubhus Esquire, B. A. Sanskrit Teacher
High School, Baroda,

२४ प्रकरणाविचार चालू
असतां समवे असतांही अपकपा
ची योजना करू नये (कारण)
अपकर्पास योजिले असतां प्रक-
रणास बाध येतो, आणि विधि-
वाक्य अनर्थक होतें
(सि० यु० २.)

शब्दाचा पोटमेव स्तुतिराज्य आहे आ
मि स्तुतिराज्याचे पोटमेव अर्थवार, गुणवा-
द हेतुवाक्य, आत्मनारिक वाक्य, इत्यादि
आहेत. पुनः मूळ सूत्रांत अनुगम कर
पाची मुक्ति पोमिली आहे, तिचा विचा
र केला पाहिजे. काही काही स्वयं
अनुक अर्थ विसून घेतो, तोच अर्थ सर्व
स्वयं विसून घेतो हा सामान्य अर्थ
व्यापक होतो, म्हणून पुढच्या सर्व स्वयं
तोच अर्थ विसून घेतो असा सा अ
नुगमपद्धतीचा सामान्य आकार आहे
त्याचा विशेष विचार केला पाहिजे. पाहि
त्या पाहिलील चवथ्या सूत्रातील दोष
पस वेगळे उपलब्ध. पायाचे निष्कर्ष ।
केले आहे या सूत्री उपलब्ध ॥ वे पो
गाने अनुगम केला आहे या वाक्यास
विधिवाक्य म्हणजे की स्तुतिवाक्य म्हणा-
वे अशी पंचार्थ पद्धती, म्हणून पूर्वपक्ष
वक्तव्य करावे? असे विचारतो ही
पंचार्थ मिळ पास पैमिनीने एक तोच
काढली आहे ज्या ज्या स्वयं विधिवा
क्यातून सबळ आणि निर्बंध अर्थ अर्थ
निघत माही, त्या स्वयं ते विधिवाक्य

24 In the course of a particular topic (under discussion), a word or phrase which occurs late should not be anticipated, (because) such a procedure obstructs the course of a topic, and an original statement is (then) to no purpose. (2. Argument in support of the last final statement.)

Stuti is to be considered. *Stuti* includes a direct subordinate statement, an indirect subordinate statement, a causative statement, figures of speech and sometimes even cursura. Then what is the distinction between *Stuti* and *Shesa*? The term *Shesa* has a wider sense than *Stuti*, for the first applies to an action, a quality a substance a person while *Stuti* is a subdivision of *Shesa*, and a direct subordinate statement, an indirect subordinate statement and the rest are subdivisions of *Stuti*. In the *sūtra*, a method of generalising is laid down. Whatever is observed to exist in some places may exist in all places. Phenomena, observed to exist sometimes or in some places may be universal as to time or place. We have thus stated the general form of this method which debar us to be specially considered. See the footnote on (L I 4.) where we have explained the method of generalising from one instance called *Upa-kāra*. In this *sūtra*, another method is employed. The opponent asks in the course of the discussion in the *sūtras* whether a particular statement is original

नहे, पण स्तुतिवाक्य आहे, असे समजा-
वें सूत्राच्या या दलाने विशेष लक्षात
ठेवण्या जोगा शास्त्रार्थ सांगितला आहे.
तो असा. ग्रथाचा अर्थ करताना विधि-
वाक्य म्हणजे प्रधानवाक्य कोणते हे अर्थी
ठरवावे. आणि असे ठरविण्यास कोणता
उपाय योजावा, हे हि मागितले आहे ज्या
वाक्यात अपूर्व वर्णन केले असते, ते वि-
धिवाक्य. केव्हा केव्हा स्तुतिवाक्यातहि
अपूर्व वर्णन असते आता निर्णय कसा
करावा? ज्यातून एकदम अपूर्व अर्थ
निघतो, अशीं एका स्थळीं दोन वाक्ये
अढळली असता ज्यात स्वातंत्र्याने अपूर्व
वर्णिले असते, ते विधिवाक्य, आणि या
विधिवाक्याशीं दुसऱ्या वाक्याचा काहीना
काही सन्बन्ध असतो या सवशामुळे ते
दुसरे वाक्य मुख्य विधिवाक्यापर अवलंब-
ते, म्हणून त्याला स्तुतिवाक्य समजावे
असा या सूत्राच्या प्रथम दोन दलांचा
अर्थ झाला. वरील शास्त्रार्थ सामान्य
कलून अन्यस्थळीं अशीच योजना करा-
वी, असे तिसऱ्या दलामध्ये वर्णिले आहे
तैत्तिरीय संहितेंतील (५ ३, १२.) एथील
पेढवाक्याचा अर्थ “आणि पाण्ड्यान्वें
अश्व उत्पन्न होतो, अथवा पाण्यामध्यें
परळ उत्पन्न होतो.” या स्थळीं “पाण्यात
उत्पन्न झालेल्या घोड्याचे” विधान करणारे
विधिवाक्य समस्त नाही ज्या स्थळीं विधि-
चा असमव, त्या स्थळीं स्तुतीचा समव,
अशी कल्पना योग्य आहे

२४ या सूत्रात “अपकर्ष” आणि
“प्रकरण” असे दोन शब्द विचार करण्या-
जोगे आहेत प्रकरण म्हणजे अमुकच

or subordinate, and what is the
characteristic mark by which the
one can be distinguished from the
other To answer this question,
Jaimini explains a principle in
this sūtra Whenever a statement
is not essentially original, it is only
subordinate This part of the
sūtra explains what deserves spe-
cial attention—in interpreting
a passage, it is first necessary to
determine what the principal sen-
tence or the original statement is.
To enable an interpreter to deter-
mine this, Jaimini explains a
method The principal sentence
is one which makes an original
statement The objection of the
opponent is that a subordinate
statement sometimes expresses
originality To remove this ob-
jection, it is laid down that what
expresses originality independent-
ly and absolutely is to be con-
sidered the principal sentence
in a passage to be interpreted,
as it bears a relation to phra-
ses or other sentences On ac-
count of this relation, the other
sentences or phrases depend on
the principal sentence, and are,
therefore, subordinate This is the
explanation of the first two parts
of this sūtra. The third part lays
down that these principles are
to be generally applied The man-
tra in the Taittiriya Saṁhitā (V.
3, 12) is translated here. “And
a horse is born in waters or a sort
of rush is produced in waters.”
In this place, an original state-
ment that “a horse born in waters
is to be taken” is simply impossi-
ble. Therefore, wherever an ori-
ginal statement is impossible, a
subordinate statement is possible.

24 The two terms *Apakarsa*—
and *Prakaranā*—used in this sū-

विषय बालू आहे, असे निरनिराळ्या अर्था या परस्परसंबंधावरून शान होते आणि प्रकरात वर्णिलेले अर्थ एकामागून एक अमक्याच संबंधाने आले पाहिजेत अशी अर्थ पक्कता असले संबंधाने एकामागून एक येणे यात आनुपूर्वी म्हणून प्रकरात आनुपूर्वी आणि साक्षात्सात हे प्रम असले पाहिजेत

प्रकर ॥ या विचारावरून अपकृप राख्याचा अर्थ सुयोग्य होईल आनुपूर्वी कडे आणि साक्षात्सातकडे लक्ष न देता वाक्यातील पुढचा अर्थ मागे आणला नसेल अपकृप होतो आतां प्रार्थ सहज समजेल कांही एक प्रकर । या लक्षे आहे तेथे अकार्य समजतो असे वाटते । जे पुढच्या वाक्यातील अर्थ मालव्या वाक्यात येऊन त्या चालेल, असे वाटते त्यापि असे करू नये कां ? असे केले असता आनुपूर्वी विघटने साक्षात्सात प्रमाणी हानि होते प्रकर ॥ या वाक्यात ज्या स्थळी प्रकर । किंवा अमकर । याचा विचार रहत माही त्या द्विकार्णी विविधाक्याची येथे राखिलीच माही विविधाक्य निरर्थक झाले अशी अपकृप कर्कट स्तुतिवाक्य प्रकृत आहे असे कर पावला ते गौण आहे हे पक्क- राखे हे एक बेवक्यातची योजना केली असता हा अर्थ अत्रिक स्पष्ट होतो पणसमर्था कर्कटचे पोषे निरनिराळ्या अपकृप या चकत्यात मानवात या खाप राख्या चकत्यात संस्वात कपाले म्हणून लक्ष आणि त्या पोष्यास पुरोडास म्हणून या तैत्तिरीय संहिता (२१, १) या

tra call for special explanation *Prakarana* or a *topica* is the knowledge which is produced by the relations which the different thoughts of a discourse bear to one another. The nature of a *topica* (*Prakarana*) necessitates a particular order and sequence of thoughts of which a discourse consists. The particular sequence whether of letters, words or thoughts is called in Sanskrit *Anuparri*. Sequence and the principle of *denrability* (*Sakshatva*) are the essential elements of a *topica*. The principle of *denrability* is the principle of what is called grammatical government considered from a subjective point of view. Now it will be easy to explain the meaning of what is called *Apakara*. When the principles of sequence and *denrability* being disregarded a word, a phrase or a thought which occurs in the latter part of a discourse is transferred to its former part such a transference involves the principle of *Apakara*. The meaning of the *sutra* will be now easy enough. In the course of a discourse, the principle of the *reverse transference* (*Apakara*) though thought to be reasonable, is not to be employed, because it affects the sequence of thoughts, and annuls the principle of *denrability* and obstructs the course of a *topica*. Where the course of a discourse is disregarded, an original statement loses its importance. It is simply to no purpose. All these efforts on the part of the opponent to raise the importance of a subordinate statement is simply waste of time and energy. It is reasonable to acknowledge its de-

सूत्राणि.

विधौ च वाक्यभेदः स्यात् ॥२५॥ (सि० यु० ३)

पदानि । (स्तुतिः) विधौ, च, वाक्य-भेदः, स्यात् ॥

षडार्यः । वाक्यभेदः=वाक्यस्य भेदः=वाक्यद्वयम् । अवशिष्टानि पदानि स्पष्टानि ॥

वाक्यार्थः । पुनः । स्तुतेर्विधिकल्पनायां वाक्यभेदो भवेत् ॥

भावार्थः । पूर्वमीमांसाविषये वाक्यभेदो दुष्ट इति सिद्धान्तः । सिद्धा-
न्तोऽयं द्वितीयाध्यायस्य प्रथमपादे विचारयिष्यते । वाक्यभे-
दरूपदोषं गृहीत्वाऽत्र दोषापत्तिः कृता । यदि स्तुतिर्विधिस्तर्हि-
वाक्यभेदः प्राप्त्यात् । वाक्यभेदोऽनिष्टोऽतः स्तुतिर्न विधिः ॥

वेदवाक्यान्वनुसंधेयानि ॥

औदुम्बरो यूपो भवति । इत्यादीनि ॥

ठिकाणचा मत्र घेतला आहे या अनु-
वाकाकडे विशेष लक्ष द्यावे प्रथम अ-
से वर्णन आहे कीं “ऋषींनी पुरोडाश
कूर्म (कासव) झाला आहे, आणि (जमी-
नीवर) सरकू लागला आहे, असे पाहिले,
आणि ते ऋषि त्याला म्हणाले ” या ठि-
काणीं पुरोडाश कूर्म कसा झाला, आणि
तो सरकू कसा लागला, या विषयी वाच-
कांनी विचार करावा परंतु याच पुरोडा-
शाच्या निरनिराळे पोष्याचे जे वर्णन केले
आहे, त्याचा या ठिकाणी विचार व्हावया-
चा आहे “जो पोषा काही भाजला
आहे व काही कच्चा आहे, तो राक्षसाना
प्रिय आहे, जो न भाजला आहे तो रुद्रा-
ला प्रिय आहे, जो चांगला भाजला आहे
तो देवाना प्रिय आहे म्हणून काही
भाजल्या आणि काही कच्चा अशा पुरो-

pendence Much light will be
thrown on this explanation by
applying the principles discussed
to a Vaidika passage. See the
mantia quoted from the Taittiri-
ya-Saṁhitā (II 6,3) and translated.
This part of the Saṁhitā deserves
attention It first describes that
the R̥sis saw a cake (made of
wheat and baked on cowherds) as-
suming the form of a tortoise,
and moving (on the land), and
the R̥sis said to it Our rea-
ders may well enquire how a cake
assumed the form of a tortoise and
how it moved on the land. But the
supernatural despises all reason-
able enquiry Now the different
parts of the cake (Puroḍāsha)
baked on different cowherds are
to be considered. “The part
half baked and half not baked is
liked by the Rākṣasas (demons).
The part not baked at all is
liked by the Rudra The part

२५. (स्तुतिवाक्य) विधि-
वाक्य (आहे) अशी संकल्पना
बेळी असता वाक्यभेदरूप दोष
येतो (सि० सु० ३)

दारास न काढण्या पुढील पुरोडास
पक्ष मान्या तो द्यावा विष आहे”
हेनुसार पात “इधम” इत्यादि शब्दांनी
जे कारण समित्त आहे, त्या काळीम
पुर्वे “अगा पुरोडासाम न काढण्या”
एवढ्या पर्याया “राक्षसाणां विष” यावर
अर्थ केला असता शब्दा अर्थ हो
ऊन अर्थ प्राप्त झालो. दशांश
माती या पक्षामध्ये राक्षसांचा अंश माती
मग असला विष मलती इत्यादी सातू स
गेल आणि जे पक्ष १. चामले आहे
त्यावर वाच येईल. म्हणून अर्थ क
रून स्तुतिवाक्यात फाटी असा विषवा
क्यात येऊ नये, स्तुति आणि विष हे
स्वतंत्र ठेवावेत. या करिता स्तुतिवाक्यात
आणि विषवाक्यात भेद आहे.

२५. दुसऱ्या अभ्यासाच्या पद्धत्या
पाहण्या ३९ आणि ३० सूत्रात वाक्य-
भेदरूप दोष तो काय याचा विचार केला
आहे. याच भाषांच्या इतिहासाच्या सू
चारक विवेक ज्या वेळी नवीन मापाने
विले आहे, ते पहावे. त्या मन्त्राच्या मा
र्या “जेवणाच्या साठ्याचा पक्षरूप अस
तो” हे विषयवाक्य आहे. आणि त्याच
मन्त्राचा अर्थ “जेवणाच्या भाजीकरिता”
अशी परी आहे. हे स्तुतिवाक्य आहे.

25 If a subordinate
statement be considered an
original statement (then)
there is the defect of the
division of a sentence
(3. Argument in support
of the final statement.)

fully baked is liked by the gods.
The sacrificer who does not partly
bake a cake and partly leave it un-
baked should therefore bake the
cake thoroughly (as) it is liked by
the gods.” If in the last causative
sentence the adjectival sentence
—who does not bake the cake
thoroughly—were connected with
the demon already mentioned
it would be a case of *inverse
transference* (*Apakarsa*) for in the
full moon sacrifice there is no
offering to the demon. Then there
would be an original statement en-
joining what is evidently absurd.
The course of the discourse in the
Sंहिता would be ignored. It is
therefore necessary not to intro-
duce a part of a subordinate state-
ment into an original principal
statement by means of what is
called *inverse transference*. An
original statement is to be con-
sidered as independent and is not
to be mixed up with a subordi-
nate statement. Thus an original
statement is distinct from a sub-
ordinate one.

25 The exegetical defect
based on the division of a sentence
is examined by Jaimini in the
sūtras (II 1 46-47). Our readers
will kindly refer to the transla-
tion of the Vaidika text in the
foot-note to the 19th sūtra. In the
beginning of the text, the origi-
nal statement, ‘A sacrificial post is

सूत्राणि.

अथ हेतुवन्निगदाधिकरणम् ॥

हेतुर्वा स्यादर्थवत्त्वोपपत्तिभ्याम् ॥ २६ ॥ (पू०)

पदानि । (स्तुतिः) हेतुः वा, स्यात्, अर्थवत्त्व—उपपत्तिभ्याम् ॥

पदार्थः । हेतुः=कारणम्, वा=पुनः, स्यात्=(स्पष्टम्) अर्थवत्त्वोपपत्तिभ्याम्=अर्थवत्त्वं च उपपत्तिश्च=अर्थवत्त्वोपपत्ती ताम्भ्याम् । अर्थवत्त्वम्=अर्थवतो धर्मः । अर्थवत्त्वम्=यस्यार्थोऽस्ति तत् । तस्य धर्मो=अर्थः । अर्थवत्त्वम् तर्हि=स्वतंत्रोऽर्थः । उपपत्तिः=(टिप्पणी द्रष्टव्या)

वाच्यार्थः । पुन । वाक्यसम्बन्धेनार्थविचारादुपपत्तेश्च स्तुतिस्तु हेतुर्भवेत् ॥

भावार्थः । अर्थवादस्य हेतुत्वेन ग्रहणम् । कुतः । वाक्यार्थविचारेणोपपत्त्या च स्तुतिवचनानां हेतुता प्राप्नोति । इति पूर्वपक्षः ॥

वेदवाक्यान्यनुसन्धेयानि ॥

| शूर्पेण जुहोति तै० ब्रा० [१.६,५.] तेन ह्यन्नं क्रियते ॥

एक विधिवाक्य आणि दुसरें स्तुतिवाक्य अशी व्यवस्था न करता आणि “बलाच्या प्राप्तीकरता” या स्तुतिवाक्यास विधिवाक्य मानलें असता वाक्यभेदरूप दोष उत्पन्न होतो, म्हणजे कारण नसता एका वाक्याची दोन वाक्ये केलीं असें पत्करावें लागतें म्हणून स्तुतिवाक्य आणि विधिवाक्य ही कल्पना चांगली आहे.

of the fig-tree,” occurs, and at the end of the same text, the words “for getting strength”—occur The last is an abridged subordinate sentence Now if instead of the first being the original statement and the last, a subordinate statement, the last were considered to be an original statement, then there would be the defect called the division of the same statement that is, without any special cause one statement is split up into two independent statements. It is, therefore, reasonable to distinguish an original statement from a subordinate statement

उपा निगदांत कारणाचें
वर्णन असतें, त्याचा विचार

२६ नाही तें हेतुवाक्य,
कारण (हेतुवाक्याच्या अर्गा)
अर्थवत्त्व आणि उपपत्ति हे दोन
धर्म असतात (पू०)

११ वा सूत्रात "अथर्व" आणि
"उपपत्ति" हे दोन शब्द विचार ११ वा
जेणे आहेत प्रथम अर्थवत्त्वगुण वस्तु
व्याख्या अर्थ आहे, ते अर्थ वत्त्वा या शब्दाची
अथर्वत्वे धर्मी आहे आणि अर्थ हा
त्याचा धर्म आहे आता अर्थवत्त्व व
वत्त्व अथर्वत्वा या धर्मीत राहिले वत्त्व
आहे पुनः वाक्यदि अर्थवत्त्व दोहोत
आणि वाक्यावस्थे धर्म वाक्यवत्त्व हा आहे
वाक्यवत्त्व हा अर्थ दोहोत याच्या
सदृश विचार आहे वाक्याची सगळी
घातें वाक्यवत्त्व हे नानाधर्मी या समुदायाचे
नांव आहे त्यामध्ये अर्थ, विचार, र
चना, अशा अनेक धर्मांचा समावेश
होतो हे ज्ञात जमिनीने वाक्य हा शब्द
योजला नाही अर्थवत्त्व हा धर्मधर्म
संबंधाने केवळ अर्थ अर्थात नि ५५ हातें
हेतुवाक्य स्वतंत्र समजावें कारण हेतुवाक्या-
च्या अर्गा स्वतंत्र अर्थ असतो उपप
त्तिवाक्याचा विचार केला पाहिजे त्या
प्रमाणेच या विचाराचें माहात्म्य मोठें आ-
हे का ॥१११ परोक्षिक वार्तनाची वित
निका फलाना उपपत्तिविषयी विशेष
विशेष करके एवें फक्त उपपत्तिचें

The subject of the *Ag-
gadas* (texts of the *Injur
veda*) which are causative

26 No it is a causative
statement, because (a cau-
sative statement has) in-
dependent signification and
(power of) explanation
(Statement of the oppo-
nent.)

26 The terms *Arthavattva* and
Uppatti in this sūtra call for spe-
cial explanation. First, *Arthavattva* is
that which has *Artha*. In this case
Arthavattva has for its quality *Artha*.
In other words signification is the
quality of the significant. Now
a sentence may be significant and
a sentence has the quality of the
general nature of a sentence or
the quality of its belonging to the
genus of sentences. A mark of
the genus—a sentence—will be
signification. This is a nice distinc-
tion which draws the attention
of our readers. The genus—a sen-
tence—as based on its nature, is
an assemblage of many marks
including signification, syntacti-
cal arrangement and the sequence
of thoughts. Therefore the ge-
nus—a sentence—does not denote
only one mark—signification.
The genus (a sentence) is called
Vākya in Sanskrit. Hence
the last term is not used by Jal-
mini in the sūtra. Again *Artha-
vattva* is the quality of the signi-
ficant. *Arthavattva* is, therefore
the same as *Artha* or signification.
Then why is this confused phra-
seology employed by Jaimini?
The answer is—*Artha* (signifi-
cation) is essentially different from
Arthavattva. The first may be a

सूत्राणि.

स्तुतिस्तु शब्दपूर्वत्वादचोदना च तस्य ॥ २७ ॥

पदानि । [हेतुः] स्तुतिः, तु, शब्दपूर्वत्वात्, अ-चोदना, च, तस्य ॥

पदार्थः । शब्दपूर्वत्वात्=पूर्वगतः शब्दः=शब्दपूर्वम् । तस्य धर्मः=शब्दपूर्वत्वम् तस्मात् । अचोदना=यद्वाक्यमविधायकं तत् ।

[अवशिष्टानि पदानि स्पष्टानि]

वाक्यार्थः । न । हेतुः स्तुतिः पूर्वविधिवर्णनात् । पुनः । हेतोश्चोदना-
शक्तिर्नास्ति । [प्रसज्यप्रतिषेधोऽयम्]भावार्थः । हेतुप्रतिपादक वाक्यं स्तुतिर्भवति । कुतः । यस्य विधेर्हेतुः
स विधिः पूर्वमेव विद्यते । पुनः । हेतुप्रतिपादकवाक्यस्य वि-
धायकत्वशक्तिर्नास्ति ॥

स्वरूपकथन केलें म्हणजे पुरे दोन
अर्थीचा साहचर्यसंबंध असला म्हणजे
त्यातील एकास कारण व दुसऱ्यास कार्य
असे म्हणतात, आणि व्याप्य कोण व
व्यापक कोण यावरून कार्यकारणभाव
बहुधा वसवितो येतो, परंतु आनुगमिक
सिद्धांत करतील कार्यकारणभावाचा नि-
श्चय करावा लागतोच, परंतु तेवढ्यानेच
सिद्धांतविचार पुरा होत नाही. 'विचार
करणाऱ्याच्या मनाची प्रति होत नाही
विचार समजला पण उमजला नाही असे
वाटते अशा प्रसंगी त्या विचाराची फो-
ड करणारी आणि त्याची व्यवस्था लाव-
णारी जी एखादी कल्पना रचण्यात येते
त्या कल्पनेचें नांव उपपत्ति यास द्या-
त विजेमागून धडधडात होतो हें सर्वास
ठाऊक आहे, आणि वळवाच्या पावसाम-
ध्ये वीज होते हेहि सर्वास ठाऊक आहे

mark out of the many marks which a genus denotes the last is essentially the mark of what is significant. We have translated *Arthavattva* by independent signification. The opponent argues that a causative statement is independent, because it possesses independent signification. Now, the examination of the sense of the term *Upapatti*,—a subject of special importance in logic. In discussing the philosophy of Kanāda, *Upapatti* will be particularly examined. We will here indicate only the general nature of *Upapatti*. When two phenomena invariably follow one another or invariably co-exist, one of them is a cause and the other, an effect. This relation is fixed by the examination of the relation between the pervading and non-pervading phenomena called respectively *Vyāpaka* and *Vyāpya*. In establishing a general proposition,

सूत्राणि.

अथ ये स्तुतिरन्यास्येति चेत् ॥ २८ ॥

केचित् सूत्रमिदं न सूत्रत्वेन वर्णयति । किन्तु भाष्यत्वेन ॥

भाष्यार्थः । निष्प्रयोजने हेतो तस्य स्तुतित्वेन ग्रहणमयुक्तिकं । कुत

इति ४४ चेदुत्तरसूत्रं द्रष्टव्यम् ॥

२७. मूलसंस्कृतसूत्रात् “शब्दपूर्वत्व”
आणि “चोदना” अर्गी दोन पदे आहे-
त (१ १, २) या सूत्राच्या टिपेत चो-
दनाराब्दाच्या अर्थाविषयी विचार केला
आहे. आता शब्दपूर्वत्व याचा विचार
केला पाहिजे “शब्दपूर्व” म्हणजे ज्या-
त शब्द पूर्वी गेला आहे ते शब्दपूर्व-
रील धर्म शब्दपूर्वत्व शब्द म्हणजे विधि
असा येथे अर्थ आहे या स्थळीं श-
ब्दपदाच्या अर्थाकडे विशेष लक्ष द्यावे,
कारण मीमांसाशास्त्रामध्ये शब्द नित्य
आहे अशा कटाक्षाने शब्दपदाचा उपयो-
ग होतो. वैदिक विधीला शब्द का म्हणा-
वे असे विचारावेसे वाटते त्याचे उत्तर
इतकेच की, मूल ध्वनिरूप शब्द आहे
त्याचे पोटभेद वैदिक शब्द, लौकिकशब्द,
नगत्याचा शब्द, वायूचा शब्द असे मा-
नता येतील परंतु वैदिक शब्द याविषयी वि-
शेष माहात्म्य वाढून त्यास शब्द अशी सजा
विली आहे विधि पूर्वी असतो, आणि
मागून हेतु येतो, हे एक कारण आणि
हेतूच्या अर्गी चोदना शक्ति नसते, हे दुस-
रे कारण. या दोन कारणांमुळे हेतुवाक्य
स्तुतिवाक्य आहे

nation The Vaidika text quoted
in Sanskrita by way of illustra-
tion is to be examined. “He
sacrifices by a winnowing basket
because food is prepared by it,”
occurs in the Taittiriya Brāhma-
na (I 6, 5) The reason intro-
duced by *because* in the above text
is a *Hetu*, for the sentence—“be-
cause food is prepared by it” has
independent signification. Be-
cause food is prepared by a win-
nowing basket, therefore, it is the
means of a sacrifice. Then fuel is
used in preparing food, therefore, it
will be proper to sacrifice by
means of fuel. But this cannot be
permitted. Therefore, a causative
statement has independent signi-
fication and is introduced to ex-
plain another statement with
which it is not connected either as
cause or effect. The opponent
argues that a causative statement
is not connected in any way with
an original statement.

27 In the Sanskrita sūtra,
the terms *Shabda-pūrvatva* and
Chodanā are used. The sense of
the last is examined in the foot-
note to the sūtra (I 1, 2). Now
the term *Shabda-pūrvatva* has to
be considered. *Shabda-pūrvatva*
is the property of the *Shabda-pūr*

२८ हेतुवाक्यात् (स्तुतीचै)
प्रयोजन नसल्ले म्हणजे त्याली
स्तुतिवाक्य मानार्थे हा अन्याय
आहे, असे म्हटले तर (सिद्धा-
त्वावर आराका)

२८ योगी वा सामान्य रूप
प्राप्तवान, आणि योगी वा सामान्य
मोडवान परंतु हे शब्द अर्थ मान
ले असता येई कारण येथे फक्त पुन-
रावृत्ती अर्थाने आहे। हे शब्द
अर्थ स्पष्ट आहे। त्याच प्रकारे सात-
वा शब्द की स्तुतीचै जे वाच्य ते हेतुवा-
क्य करीत नाही। मग हेतुवाक्यात स्तु-
तिवाक्य की म्हणजे? अशी प्रचलित
आराका मांडली आहे। हे समजावून
पुढले सुभावे आहे

28 If it be said that
it is unjust to consider a
causative statement to be
a subordinate statement as
it does not describe an ori-
ginal statement, then—
(An objection against the
final statement in the
27th sūtra)

or which means that which is
preceded by a word (Shabda)
which means in this discussion an
original statement (Vaidhi). The
term Shabda is used special at-
tention for it is used in the Pūr-
va Mimāṃsā in the sense of the
eternal word. We are inclined
to enquire why a Vaidhi (a scriptu-
ral injunction) should be called a
word. Originally a word is a
sound which is divided into Vaidi-
ka or sacred, profane that of a
drum and that of wind. The gene-
ral term—word (Shabda)—is used
in the sense of a scriptural injunc-
tion by way of pre-eminence, as it
were to proclaim its importance.
The reason why a causative state-
ment is to be considered subordi-
nate is that it follows an original
statement. The second reason is
that it cannot enjoin any duty.
On account of these two reasons
a causative statement is a subor-
dinate statement.

28. This is considered by
some to be an independent sūtra.
Others think that this is a part of
a commentary interpolated into
the body of the Mīmāṃsā. But it
would be well if this were consi-
dered an independent sūtra, be-
cause it introduces and eluci-
dates the next sūtra. The gist of
this sūtra is that a causative state-
ment does not perform the func-

सूत्राणि.

अर्थस्तु विधिशेषत्वाद् यथा लोके ॥ २९ ॥

पदानि । (तस्य=हेतोः) अर्थः, तु, विधि-शेषत्वात्, यथा, लोके ॥

पदार्थः । विधिशेषत्वात्=विध्युपोद्धूलकत्वात् । (अवाशिष्टानि पदानि स्पष्टानि)

वाक्यार्थः । पुनः हेतोरर्थोऽस्ति । हेतोर्विध्युपोद्धूलकत्वग्रहणात् । लोकेऽपि पद्धतिरेषा दृश्यते ॥ यथा लौकिकव्यवहारेषु मुख्यार्थ-प्रतिपादनात् सिद्धान्ताद् हेतुर्भिद्यते तथा वैदिकेषु वाक्येषु वि-धेर्हेतुर्भिद्यते तयोर्भेदे गृहीते वाक्यार्थः सम्भवति नत्वन्यथा ॥

tion of a subordinate statement. Then Jaimini himself asks why a causative statement should be called a subordinate statement This question is answered in the following manner

२९ न०८६ विधिवाक्याचें
शेषवाक्य होणें हेंच हेतुवाक्या
चें प्रयोजन आहे (आणि) लौ
किन्व्यवहारांताहि असाच प्र
चार दिसून येतो (आराकानि-
रास)

३१ मूळ संज्ञासूत्रानामध्ये "विधि
वाक्य" हे पद विचार कर पावणें आहे
शेनरावाची व्याख्या (१२, २२-२३)
सूत्राच्या विवेक वल्ले आहे पर्याय ३
६।२ हेतुवाक्याचा उपपाती न० ३ पटने
त्याचें मांज शेष विधिवाक्याचे जन्या ३
हेतुवाक्य पटते, विधिवाक्याचे अयास हट-
त आले, विधिवाक्याचा अय मुक्तवि-
ते, आणि त्यामध्ये मोटी उपपन्न परते
६।१ हेतुवाक्य परतत आहे आणि
विधिवाक्य स्वतंत्र आहे आतां अहो
पूर्वप्रसंगाने, हेतुवाक्याला विधिवाक्य आ-
पण ६।१।१ हें पद १ हेतुवाक्याचें पद
निराखे, विधिवाक्याचे पद निराखे. विधि
वाक्य प्रधान असून स्वतंत्रतेने नवीन
कर्म वर्णन करते आणि हेतुवाक्य गौण
असून परतततेने सांगितलेल्याच अयाला
शब्द आले असा मद अयता सुद्धी
गेव्ही पद ६।१।१ हें संपुष्टिच माही.
पुनः सुद्धी असे ६।१।१ की सुषामें अय
सिद्ध होतें ह्जल सुषामें पाण करारा
पण सुषामें पाण करारा कां १ अय सिद्ध
होतें ह्जल ना १ मग क्यानें क्यानें अ-
य सिद्ध होतें त्यानें त्यानें पाण करारा
सुषामें अय सिद्ध होतें ह्जल लोफ-

29 No, the purpose of
a causative statement is to
describe fully an original
statement, (and) in com-
mon life, such a practice
is observed to exist. (The
objection removed.)

29 The term *the* *śūtra*
in the *śāstra* *śūtra* *śūtra* *śūtra*
to be considered. The term *śūtra* is
explained in the foot notes to the
śūtra (12 22 23). Whatever
serves the purpose of all is
called *śūtra*. A causative state-
ment serves the purpose of an ori-
ginal statement the first strength-
ens and enlarges the sense of the
last, by rendering it acceptable.
Therefore a causative statement
is dependent while an original
statement is independent. Jaimini
now asks opponent why he con-
siders a causative statement to be
the same as an original statement
as the properties of the one differ
from those of the other. An ori-
ginal statement is both principal
and independent and expresses
what is entirely unknown while a
causative statement is both sub-
ordinate and dependent and only
adds to the force of what is al-
ready known. Such being the
distinction between the two, it is
simply unreasonable to assert
their identity. Again it is said
by the opponent that one should
sacrifice by means of a winnow-
ing basket because food is pre-
pared by it. But a winnowing
basket is used in a sacrifice sim-
ply because it is the means of
preparing food. Then whatever
is the means of preparing food

सूत्राणि.

यदि च हेतुरवतिष्ठेत निर्देशात् सामान्यादिति चेत्
अव्यवस्था विधीनां स्यात् ॥ ३० ॥ (सि० यु०)

पदानि । (स्तुतिः) यदि, च, हेतुः, अवतिष्ठेत, निर्देशात्, सामान्या-
त्, इति, चेत्, अ-व्यवस्था, विधीनाम्, स्यात् ॥

पदार्थः । अवतिष्ठेत=व्यवस्थाविशिष्टः स्यात् । निर्देशात्=विशेष-
प्रतिपादनात् । सामान्यात्=जात्यभिप्रायेण । अव्यवस्था=
व्यवस्था-हानिः ॥

व्याख्यार्थः । यदि स्तुतिर्हेतुस्तर्हि विशेषप्रतिपादनाद् व्यवस्थावि-
शिष्टो भवेत् । हेतोर्जात्यभिप्रायेण ग्रहणं चेद् विधीनां व्यवस्था-
हानिः स्यात् ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकाराचार्ययोरस्मिन् वादे विशेषो वर्तते । स विशेषः
कः । अर्थवादानां विधिहेतुता चेद् यस्य यस्य हेतुता प्राप्नोति
तस्य तस्य ग्रहणमापतेत् । शूर्पेण जुहोतीत्याकारकस्य विधे
रूपान्तरं भवेत् । दर्व्या जुहोतीत्यापतेत् । निर्दिष्टविधेस्तर्हि
व्यवस्थाहानिः स्यात् । अव्यवस्थाप्रसङ्गः प्राप्तुयात् । अव्यव-
स्थाप्रसङ्गोऽनिष्टः । अत एव शूर्पेण जुहोति तेन ह्यन्नं कि-
यत इत्याकारकविधौ व्यक्त्यभिप्रायेण विधिनिर्दिष्टहेतोर्ग्रहण-
म् । न तु जात्यभिप्रायेणेति सूत्राशयः । अव्यवस्थाप्रसङ्गमु-
द्दिश्य ब्रवीति कुमारिलभट्टः । तस्मादलं हेतुत्वेन । स्तुतित्वमेव
परमिति ॥

दाने याग करावा, असें आपण बोलला-
च आहा (१.२, २६) सूत्रावरील
टीप पहा पण असा प्रकार नाही रामा
छण्णाला आणि हरीला कुस्तीत पा-
डतो, असे म्हटले म्हणजे छण्णा आणि
हरी यांच्यापेक्षा रामाचें बल अधिक आ-

should be used in a sacrifice.
Hence fuel is to be the means of
a sacrifice This statement the op-
ponent makes in the foot-note to
the sūtra (I 2, 26) ' But fuel
cannot be the means of a sacri-
fice Take an illustration from
common life Rāmā beats Kris-
nā as well as Hari in a wrestling

३०, आणि जर स्तुतिवाक्य हेतुवाक्य आहे असे म्हटले तर (एवम्वाच) अर्थाने विधिवाक्याची व्यवस्था होईल. पर्याप्तिसंबंध आहे म्हटले तर सर्व विधींची व्यवस्था होईल. (सि० यु०)

हे इतकेच सिद्ध झाले तर हे सोडून सर्व मंडावा रामाचे पल अधिक झाले असे म्हणजे सगळे काय करीताना राहिले. सत्तेच सुपाने असा सिद्ध होतो म्हणून सुपाने पाय करावा हे वर्णन केवळ सुपाने आहे पास फाटो पोहून ज्याने ज्याने असा सिद्ध होतो त्याने त्याने पाय करावा असे व्यापक वचन असतु किंवा आहे आणि लोभिक व्यवहाराविषय आहे हेतुवाक्याचा फटासा केवळ विधिवाक्याचे प्रोचन करी पावत असतो विधिवाक्यामध्ये आणि हेतुवाक्यामध्ये पद्यासिद्धच नसतो पर्याप्तिसंबंध म्हणजे सर्व प्रकारे आणि सर्व स्थळी त्या करीत नुं तेच काय उत्पन्न व्हावे जसे रामा लंगडता कारण तो काळ पडला परंतु पावूची बाधा झाल्याने रामा लंगडला, कारण झाल्याने रामा लंगडला, पाय धरित पडल्याने रामा लंगडला आणि पडल्याने हि रामा लंगडला पुढे पडल्याने लंगडा न होता हात मोडून घेऊन घामुळे जो जो पडतो तो लंगडतो असा पर्याप्तिसंबंध सिद्ध होत नाही इतकेच

30 If a causative statement be considered a subordinate statement in a particular relation, then an original statement can be (properly) adjusted. If the relation of adequateness be asserted, all original statements will be unsettled. (An argument in support of the final statement.)

match. Hence it is only to be inferred that Rāmā excels Kṛiṇā and Hari in strength. But it cannot be said that Rāmā excels the whole world in strength. To say so is simply absurd. It is simply the description of a winnowing basket to state that food is prepared by means of it. This statement can not be developed into the universal proposition that whatever prepares food is the means of a sacrifice, and is opposed to all experience in life. A causative statement simply enlarges the signification of the principal statement. The relation between an original statement and a causative statement is not that of adequateness of cause and effect called *Paryupā*. Adequateness insists on the same cause invariably producing the same effect. Take an illustration. Rāmā limps because he fell yesterday but he may limp if affected by rheumatism. A gain Rāmā may limp if a boil breaks out on his leg or if his leg be benumbed. He limps because he fell yesterday. But instead of getting his leg hurt, he may get his arm injured. Therefore there is no invariable sequence between limping and falling as

की "रामा लगडतो" आणि "कारण तो पडला" अशीं दोन वाक्ये आहेत त्यापैकी पहिले विविवाक्य व दुसरे हेतुवाक्य

३० मूळ संस्कृत सूत्रात जी "सामान्या" "अव्यवस्था" आणि "निर्देश" अशीं पदे आहेत त्याचा थोडासा विचार केला पाहिजे सामान्य आणि विशेष हा सापेक्ष पदें आहेत सामान्य म्हणजे जाति, विशेष म्हणजे व्यक्ति पण सामान्यशब्दाचा विशेष अर्थ आहे तो मागील सूत्रावरील टीप पाहिली म्हणजे लक्षात येईल तेथे पर्याप्तिसंबंधाचे वर्णन केले आहे सामान्य या पदापासून पर्याप्तिसंबंधाचा बोध होतो हेतुवाक्यामध्ये आणि विविवाक्यामध्ये पर्याप्तिसंबंध मानिला असता शास्त्रामध्ये किंवा वेदामध्ये जितकी म्हणून विविवाक्ये आहेत तितक्याची अव्यवस्था होईल आता "व्यवस्था" या शब्दाचा अर्थ काय हा विचार करणे आहे प्रत्यक्ष प्रमाणाच्या आधारेनें अथवा अमुकच गोष्ट अमक्याच स्थितीत असावी अशीं सर्वमान्य अनुमाने याच्या अनुरोधाने जे जें काय आहे त्या त्यावर व्यवस्था हा धर्म अढळतो व्यवस्थेच्या अभावास अनवस्था असें शास्त्रीय पद आहे आणि अनवस्थाप्रसंग हा शास्त्रीय विचारात मोठा दोष आहे असें मानिले आहे अनवस्थाप्रसंगाचे एक उदाहरण देतो, म्हणजे व्यवस्था पदाचा अर्थ लक्षात येईल पृथ्वीचा आधार काय ? तर शेष हि शेषाहीचा आधार काय असे विचारित गेलें तर अमुकच ठिकाणी थाबायें असे न समजता सर्व विचाराची अव्यवस्था हो-

the cause falling does not invariably produce the effect limping. There are two statements — Rāmā limps and because he fell yesterday. The first is an original statement and the second a subordinate statement. That is, the last explains the first

30 The term *Sāmānyāt*, *Avyavasthā* and *Nirdeśa* in the original Sanskrit sūtra are to be examined. The terms *Sāmānya* (a generality) and *Vishesa* (a particularity) are correlative. But the special sense of the term *Sāmānya* as used in this discussion is explained in the foot note to the preceding sūtra as the phrase—adequateness of cause and effect is explained in it for a generality is used in these sūtras in the sense of adequate causal relation, when the same cause invariably produces the same effect. When such a relation (*Parīṭi-sambandha*) is recognized between causative sentences introduced by such words as *because* or *for* and the principal sentence (an original statement) the syntactical arrangement of the last will be unsettled. The next question is what is the meaning of the term—adjustment (*Vyavasthā*) as used in the sūtra. Adjustment, arrangement or order is found to be a property of that, the conditions of the existence of which are determined by sensuous perception or by correct inferences drawn from correct premises, and acknowledged to be such by persons able to judge of the subject. The absence of such an adjustment is called *Anavasthā* or *non-adjustment*. A case of *non-adjustment* (*Anavasthā-prasanga*) is well-known to the language of Indian philosophy. It is consi-

ऊन जाईल असा प्रकाश्या अर्थ
 स्वयं अनवस्थाप्रस। इत्याद निर्वरा
 २६। २५३५१ विरोध वर्णन करून जें
 सांगितलें असें तें या ठिकाणी निदेश
 राख्याचा अर्थ विरोध असा प्यात्र वि
 रोध आणि सामान्य हे सापेक्ष बर्म आ
 हेत असें सांगितलेंच आहे असा एक-
 वर सूत्रावर्ति निरूपण करतां येईल
 हेतुवाक्य सुविवाक्य आहे असें जर म्हट
 लें तर हें विरोध वर्णन होते पर्यवस्य हेतु
 वाक्याच्या आणि विविधाक्याच्या संघर्षाची
 व्यवस्था लागते हेतुवाक्य सामान्य
 आहे असें म्हटलें तर हेतुवाक्या या आ
 णि विविधाक्याच्या संघर्षाची व्यवस्था
 होते, हून हेतुवाक्य सुविवाक्य आहे
 असें म्हणार्हे "सुपाने अन्नं सिद्धं होतें
 म्हणून सुपाने पात्र करावा" या वचन
 माग्ये सुपाने अन्नं सिद्धं होतें हे केवळ
 सुपानेच विरोध वर्णन आहे आणि सुपान
 पात्र करावा हा विधि यजमानाच्या मनात
 मरावा इत्येक त्याचे पर्यवसान आहे
 सुपाने अन्नं सिद्धं होतें या हेतुवाक्याचा
 सामान्य अर्थ असा केला की ज्याने
 प्याने अन्नं सिद्धं होतें तें तें समजावें तर
 विविधाक्याच कर्हिच तात्पर्य नाहीं असें
 निष्पन्न होईल, म्हणजे ज्यानें ज्यानें अन्न
 सिद्ध होतें त्यानें त्यानें पात्र करावा, असें पात्र
 होईल हाच ठावी अन्नं सिद्धं होतें म्ह-
 णून काकडांनीं यज्ञ करावा, पात्र्यानें अन्न
 सिद्धं होतें म्हणून पात्र्यानें पात्र करावा
 असें कल्पिल असता मूळ वेदविहित विधि
 ची वाताहत झाली या वाताहतीच नांव
 अव्यवस्था याचें नांव अशी अव्यव

dered to be a serious defect in lo-
 gical reasoning to be compelled to
 admit that a proposition stated in
 a case of *non-adjustment*. An illu-
 stration will simplify the expla-
 nation. On what does this earth
 rest? The reply is—on the hood
 of a huge serpent. On what does
 the serpent rest? If such questions
 be repeated *ad infinitum* there can
 be no finality in this investiga-
 tion. The want of finality under
 such circumstances is a case of
non-adjustment. Now the term
Virudha means a specific state-
 ment made in so many words.
 But in the sūtra under considera-
 tion it appears to mean a simple
 particularity as opposed to a ge-
 nerality. We have already stated
 that a particularity and a gene-
 rality are correlative terms. Now
 the ground for offering an expla-
 nation of the sūtra is prepared.
 When a subordinate sentence is
 called a causative sentence, it is a
 particular statement which ad-
 justs the relation between a cau-
 sative sentence and the principal
 sentence in a passage. When a
 causative sentence is considered to
 be a general statement or a cau-
 sative of the invariable relation of
 a cause to an effect, the adjust-
 ment of the relation of the prin-
 cipal sentence in a passage is dis-
 turbed. A causative sentence is,
 therefore, a subordinate sentence.
 In the Vaidika text "he sacri-
 fices by a winnowing basket be-
 cause food is prepared by it," the
 latter portion of the passage in-
 troduced by *because*, is simply a
 special description of a winnow-
 ing basket, and its function is to
 induce a sacrificer to use a win-
 nowing basket in a sacrifice.
 If the sentence that food is pre-

सूत्राणि.

अथ मन्त्रालिङ्गाधिकरणम् ॥

तदर्थशास्त्रात् ॥ ३१ ॥ (पू० १.)

पदानि । तत्, अर्थ-शास्त्रात् ॥

पदार्थः । तत्=त्रिशसूत्रस्थावतिष्ठेतपदनिदर्शनम् । अर्थः=प्रयोजनम्=विनियोगः । शास्त्रात्=शासनात्=निबन्धनात् । अर्थशास्त्रात्=विनियोगप्रदर्शनात् ॥

वाक्यार्थः । विधीना व्यवस्था भवेद् विनियोगप्रदर्शनेन । मन्त्राणामर्थज्ञानं विना विनियोगः कर्तुं शक्यते । कुतः । विनियोगप्रदर्शकं शास्त्रमस्ति । अतो मन्त्राणामुच्चारमात्रेण कार्यं भवति । विनियोगस्योक्तत्वात् । मन्त्रार्थो न ज्ञेयः । इति पूर्वपक्षः ॥

भावार्थः । “नन्वर्थवादार्थं भविष्यतीति चेत् । नहि । येन विधीयते तस्य वाक्यशेषोऽर्थवादः । इत्युक्तम् । नच निरपेक्षेण विहितेऽर्थवादेन किञ्चिदपि प्रयोजनं क्रियते । अतो नार्थवादार्थं वचनमिति” शबरः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

उरु प्रयस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रयत्तां ॥ तै. स. (१.१,८.) उरु प्रयस्वोरुते यज्ञपतिः “प्रयत्तामिहाह । यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रययति ॥ तै. ब्रा. (३.२,८.) इमामगृभ्णन् रश्नामृतस्थ ॥ तै. सं. (४.१,२) इमामगृभ्णन् रश्नामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते ॥ (ब्राह्मणरूपा) तै. स. (५.१,२.) एकोनचत्वारिंशसूत्रादपकर्षो-
यम् ॥

स्था प्राप्त होऊ नथे म्हणून जे हेतुवाक्य ते
स्तुतिवाक्य असे जैमिण्याचार्य म्हणतात
हेतुवाक्यातिपर्या इतका विचार झाला

pared by it” be interpreted into a
general statement in—“whatever
is the means of preparing food,”
this will render the principal sen-
tence—he sacrifices by a wim-

* आतां येधून मन्त्रलिङ्गावि
पर्या विचार

३१ (वेदमन्त्र अनर्थक
आहेत) कारण त्यांचा अर्थ (क-
मविनियोगरूपाने) बांधलेला
आहे (पू० १)

* मन्त्रालि हे शब्द अधिकरणांत आले
आहेत, जे फक्त वस्त्राचे विशेष वर्ण
न होते, ते मन्त्रालि। मन्त्राचा विनियो-
ग कसा करावा यावर मन्त्रालिचा वाक्या
अर्थाचे पर्यायान आहे

३१ मन्त्राचा अर्थ—मूळ सूत्रांत 'तर्क्य'
आणि "शास्त्र" अशीं दोन पद आहेत
तर्क्य म्ह. जे तोंच आहे अथ त्याच तोंच
ह. जे 'व्यवस्था' या शब्दाचे वर्णन मागील
प्रिचेत केले आहे अर्थ म्ह. जे प्रयोजन
व्यवस्थारूप प्रयोजन ज्याचे आहे ते व्य-
वस्थारूप प्रयोजन म्ह. जे विनियोग अ-
थक्या मन्त्राची व्यवस्था करण्यांत येऊन
करावी असे शास्त्राचे हा तदर्थशास्त्राचा
अर्थ शास्त्र शास्त्र म्हणजे व्यवस्थित
विषयन आतां मन्त्राचा आशय सांग-
ता येईल वेदशास्त्राचा उद्देश। कर्मास
थी कसा करावा याचे पूर्ण व्यवस्थित वि-
षयन हा वृत्तस्तसूत्रांत केले आहे,
म्हणून वेदशास्त्राचा अर्थ समजून घेण्या
ची आवश्यकता नाही म्ह. २ वेदशास्त्राचा
अर्थ आहे इतका मन्त्राचा अर्थ
आहे हे पूर्वपक्षकारांचे ह. १ आहे आ-
णि त्याचा आशय असा आहे कीं नुस्सा

* Now the subject of
the practical application of
the Vaidika texts

31 (The Vedas are to
no purpose), because their
sense is definitely explain-
ed in (other practical works)
(1 Statement of the op-
ponent.

nowing basket—useless, and to no
purpose for the last statement is
—whatever is the means of pro-
paring food is the means of a sacri-
fice. Fuel is the means of pro-
paring food therefore fuel is the
means of a sacrifice. Again water
is the means of preparing food
therefore, water is the means of a
sacrifice. Such an interpretation
entirely sets aside the original
scriptural injunction—a circum-
stance which is called a case of
non-adjustment. To avoid such
complexity and illogical reasoning,
Jaimini insists on a causative
sentence being considered a sub-
ordinate sentence. The nature of
a causative sentence is thus ex-
amined.

* The phrase *Mantra linga* oc-
curs in the above statement of the
subject. Whatever explains par-
ticularly a Vaidika text is a *Man-
tra-linga*, the signification of which
results in the practical application
of Vaidika texts.

31 Now the explanation of
the 31st sūtra in which the terms
tadartha and *śāstra* are used.
The first means *that* which has
artha. Now *that* is tantamount
to adjustment (*Vyavastha*) which
is explained in the preceding foot-
note. Secondly *artha* means a par-

मलाणि.

वाक्यनियमात् ॥ ३२ ॥ (पू० २)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) वाक्य-नियमात् ॥

पदार्थादीनि स्पष्टानि ।

भावार्थः । मन्त्रेषु वाक्यनियमो नामानुपूर्वी वर्तते । तस्मान्मन्त्रार्थेन प्र-
योजनं नास्ति । नियतपदक्रमा मन्त्रा उच्चारणविशेषार्थाः ॥

कर्म प्रसंगी मन्त्राचा उच्चार केला म्हणजे झालें मन्त्राचा अर्थ न समजला असता चालेल आता वेदमन्त्राची योजना करून दाखवितों हे "पुरोडाशा, मोठा हो, आणि तुझा यजमानही मुलावाळाच्या योगाने प्रसिद्ध होवो" हा मन्त्र तैत्तिरीय संहितेमध्ये (१ १, ८) एथें येतो तैत्तिरीय ब्राह्मणामध्ये (३ २, ८) एथे हाच मन्त्र आला आहे त्या ठिकाणी (हा पुरोडाश) यजमानालाच सततीच्या आणि पशुसमृद्धीच्या योगाने प्रसिद्ध करतो असें संहितेतील मन्त्राच्या अर्थार्थें वर्णन आहे

पुन "यज्ञाची ही वेरी (त्यानीं) धरली" तै स (२.१.२) पुन, "यज्ञाची ही वेरी त्यानीं धरली" म्हणजे "धोड्याचीच वेरी ते घेतात" असे या मन्त्राचे ब्राह्मणरूप तै स (५ १, २.) एथें अर्थवर्णन आहे या सर्व वरील मन्त्राचा स्पष्टपणें विनियोग सांगितला आहे म्हणून विनियोग समजल्यानें कर्मप्रसंगी सर्व निर्याह होतो, आणि वेदमन्त्र फक्त उच्चारार्थें लागतात वेदमन्त्र तोडपाठे आले म्हणजे झालें, त्याचा अर्थ समज-

pose *Tadartha* means that which has adjustment for its purpose. Such an adjustment is practical application. *Shāstra* is systematic exposition. Now the sense of this sūtra can be easily stated. Because the practical application of Vaidika texts to sacrificial works is thoroughly explained in systematic treatises (such as *Brahmaṇa* and *Kalpa sūtras*), there is no necessity of knowing the meaning of the Vaidika texts, that is, the last are to no purpose. This is the meaning of this sūtra in which an objection is brought against Jaimini who holds that the thorough knowledge of Vaidika texts is essential to the performance of a sacrifice, while his opponent maintains that mere repetition of Vaidika texts is enough for the purpose of a sacrifice, and that it is not necessary to understand their meaning. Now the translation and application of the Vaidika texts already quoted "Oh sacrificial cake! prosper, and let thy sacrificer prosper in children (and cattle)." This text occurs in the *Taittīyīa Saṁhitā* (I 1, 8) and again in the *Taittīyīa Brāhmaṇa* where the sense of the *Sanhitā* text is thus enlarged — "This

सूत्राणि.

बुद्धशास्त्रात् ॥ ३३ ॥ (पू० ३)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) बुद्ध-शास्त्रात् ॥

पदार्थः । बुद्धम्=ज्ञानम् । शास्त्रम्=निदर्शनम् ॥

वाक्यार्थः । यन् ज्ञातं तस्य निदर्शनं क्रियते । अत एवोच्चारणविशेषार्था मन्त्राः ॥

भावार्थः । ज्ञातनिदर्शने नाम ज्ञातज्ञापने पुनरुक्तिदोषः प्राप्नोति । अतो मन्त्रस्य ज्ञाने पर्यवसानं नास्ति । क्व तर्हि । उच्चारणविशेषे ॥

अविद्यमानवचनात् ॥ ३४ ॥ (पू० ४)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) अ-विद्यमान-वचनात् ॥

पदार्थः । अविद्यमानम्=यन् नास्ति तत् । वचनम्=प्रतिपादनम् ॥

वाक्यार्थः । यत् (कुत्रापि नास्ति) तस्य प्रतिपादनादुच्चारणविशेषार्था मन्त्राः ॥

भावार्थः । शशशृङ्गं कुत्रापि न वर्तते । शशशृङ्गवदनेकार्था वेदे वर्तन्ते अतएव मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि । केवलोच्चारणे तात्पर्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्या पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासौ अस्य । त्रिधा ब्रह्मो वृषभो रोरुवीति महो देवो मर्त्येऽङ्गि आविवेशे ॥ ४. ५८, ३) मा मा हिंसीः ॥

paid to this rule of sequence, it is never intended that the sense of Vaidika texts should be understood. This is the gist of this statement in opposition. The invariable sequence of letters or words is expressed in Sanskrita by the word *Ānupūrvī*

३३ जें ठाऊय आहे, त्याचें
चेंच प्रतिपादन असतें, म्हणून
(मन्त्राय निष्प्रयोजन) (पू०३)

३४ कोठे जें नाहीं, त्याचें
वर्णन (वेदांत) असतें म्हणून
(मन्त्रार्थनिष्प्रयोजन) (पू०४)

३३ मूळ संस्कृत सूत्रात 'बुद्धशास्त्रा-
त्' असा पद आहे "बुद्ध" इत्यनेन
दाखळ आहे तें. 'शास्त्र' इत्यनेन
वर्णित वर्णन जें समजलं आहे त्याचें
वर्णन करणं यात पुनरुक्ति होत येतो हा
शेष ब्रह्मशास्त्रात याच मध्ये म्हणून वेद
मन्त्रां सोडून पाहू मात्र हा वेद त्याचा
अर्थ समजून घे याची मुख्य आवश्यक
ता नाहीं. हे अग्नि (अग्नीला पेटवि-
या) हे अग्नि विहृत कर' असा
एक वेदाचा मंत्र आहे याचा अर्थ सम-
जून करावार्थ याच काय करावार्थ तें
अग्नीला दाखळ असतें असा पूर्वपक्ष
काराचा आशय आहे

३४ सूत्राचा अर्थ एवढाच आहे कीं
जें वेदांत शिग कोठेहि मिळत नाहीं
तें वेदांत वर्णन केलेल अर्थ कोठेहि दि-
खत नाहीं याकरिता त्या अर्थार्थे हा
म होण्यात काही तात्पर्य नाहीं नुसते ते

33 (The sense of Vau-
dika texts is to no pur-
pose) for there is the ex-
planation of that which
is already known (iii
Statement of the oppo-
nent.)

34 (The sense of Vau-
dika texts is to no pur-
pose) because (there is in
the Vedas) the description
of that which (never and)
no where exists (iv
Statement of the oppo-
nent.)

33 The phrase *Buddha-Shāstra*
is used in the original Sans-
krit sūtra. *Buddha* means that
which is known. *Shāstra* as has
been stated is systematic expo-
sition. It is mere tautology to
explain what is known. To ward
off tautology it is reasonable to
infer that Vaidika texts are mere-
ly to be remembered, while there
is no necessity whatever for under-
standing them. Oh Agnid oh
Agnid I prepare the sacrificial
ground called *Vihāra*. (*Agnid*
is etymologically one who kindles
fire) This is a Vaidika text proba-
bly from what is called a chapter
on sacrificial directions (*Prakāśa-
dhyāya*). Now the question is
what is the good of knowing the
sense of such a text? The priest
Agnid knows what he has to do,
and he does it. This is the drift
of this statement in opposition.

34 The sūtra simply means
that as a horn of a hare no-where
exists, so the objects mentioned
in the Vedas no-where exist

सूत्राणि.

अचेतनेऽर्थवन्धनात् ॥ ३५ ॥ (पू० ५)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) अ-चेतने, अर्थ-वन्धनात् ॥

पदार्थः । अचेतने=नास्ति चेतना नाम ज्ञान यस्य तस्मिन् । अर्थः=विनियोगः । वन्धनात्=प्रतिपादनात् ॥

वाक्यार्थः । यस्य ज्ञानं नास्ति तद्विषये क्रिया प्रतिपादिता । अतएवोच्चारणार्थमन्त्राः ॥

भावार्थः । अज्ञानिषु ज्ञानमूलकक्रियाकारित्वप्रतिपादनान् मन्त्राणामर्थं तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि केवलोच्चारणे ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

| ओषधे त्रायस्वैनम् ॥ तै. स. (१.२,१) शृणोतं ग्रावाणो विदुषोऽनु
तै. सं. (१.३,१३)

मत्र तोंडानें पाठ म्हटले म्हणजे झाले यास वेदातील उदाहरण “चार शिंगे, तीन याचे पाय, दोन मस्तके, याचे सात हात तीन ठिकाणी वाधलेला वृषभ ओरड ओरड ओरडतो मोठा वेदीप्यमान मरणाऱ्यात शिरला” अता ऋक्संहितेत (४.५८,३) येथें मत्र आहे पण चार शिंगाचा आणि तीन पायाचा प्राणी कोठे आहे, आणि ऋग्वेद काय वर्णन करतो ? तर असला भलभलता अर्थ समवून घेण्यापेक्षा वेदाचे मत्र तोंडानें पाठ म्हणावे, आणि मुकाट्याने यज्ञसमर्थी त्याचा विनियोग करावा, हें बरे पुन “हे मेखले, मला मारू नको” हा मन्त्र तै. स. (१.२,२,३) एथें आहे दीक्षणी-येष्टीमध्ये कृष्णाजिनादिदीक्षा देताना जें कर्म करावें लागतें, तसेबवी कमरेस मे-

Therefore, there is no use whatever of knowing their sense. It is quite sufficient to get them up by heart by means of mere rote. A Vaidika text by way of illustration “Four horns, his three feet, two heads, his seven arms, an ox tied in three places roars and roars, the great resplendent entered the mortals” This text occurs in the *Rik-Saṁhitā* already given. Instead of attempting to understand such absurd Vaidika texts, it is reasonable to get them up by heart by mere rote and quietly apply them to sacrificial purposes. Again—“oh (girdle) do not kill me” This text occurs in the *Taittirīya Saṁhitā* (I 2, 3) A girdle is to be tied to the waist of a sacrifice at the time of performing what is called *Dikṣāniyestā* where the sacrifice is regularly initiated. At this time, the

३५. ज्यांना ज्ञान नाही,
अज्ञाविपर्यायी कर्माचें प्रतिपादन
केलें आहे, म्हणून (मन्त्रार्थ नि-
ष्पद्योजन) (पृ० ५)

सला बांधवो लागे त्यावेळीं "हे मे-
सले" हा वरील मंत्र पठो मेलला
हिंसा कर ॥ करी ? तर असले मलले
मलले अर्थ समजून घे पापेक्षा मन्त्र
गोष्ट्यास करावया आणि पक्षावे वेळीं वे
ह ॥ वेत, हे घरे असा पूर्वपक्षकाराचा
आराध आहे

३५ उगार ॥ वक्तृ छत्रार्थ स्पष्ट
होवेल "हे ओषधे, त्वांचे प्राण कर"
वे स (१२१) "हे वातातु सुम्ही
विद्वान् आहां "हृदय स्फा" वे स (१
२, १२) पूर्वपक्षकार असे विचारतो कीं
दगड ऐक ॥ करे ? दगड विद्वान् हो ॥
करे ? ओषधी प्राण कर ॥ करी ? हे
असले मलमलले जमजमक, असमाय
अर्थ समजून घे पापेक्षा फक्त वेदमंत्र
गोष्ट्यास करावेत हे घरे त्याच्या अर्था
विपर्यायी मानाव करून उपयोग नाही
असा पूर्वपक्षकाराचा आराध आहे.

35 (The Vedas are to
no purpose) because objects
incapable of knowing are
described (as performing
sacrifices) (v State
ment of the opponent)

text referred to is pronounced
How can a girdle kill a sacrificer?
Instead of attempting to know
such absurd texts, it is reasonable
to learn the texts by mere rote
and quietly to use them in a sacri-
fice without understanding their
sense. This is the gist of this
statement in opposition

35. An illustration will ex-
plain the sūtra. Oh vegetable
save him." This text occurs in
the Taittiriya Sanhitā (I. 3. 1)
Being learned oh stones! lis-
ten." This text occurs in the Tai-
tiriya Sanhitā (I. 3. 13) The op-
ponent asks—how can the stones
listen and how can they be learn-
ed? How can a vegetable save
man? Instead of knowing the
sense of such absurd texts, it is
reasonable to get up the texts by
heart by mere rote. There is no
use in endeavouring to know their
sense. This is the gist of this
statement of the opponent.

सूत्राणि.

अर्थविप्रतिषेधात् ॥ ३६ ॥ (पू० ६)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) अर्थ-विप्रतिषेधात् ॥

पदार्थः । अर्थः=प्रतिपादितविषयः । विप्रतिषेधात्=विरुद्धोपन्यासात् ॥

वाक्यार्थः । विषयस्य विरुद्धोपन्यासादुच्चारणार्था मन्त्राः ॥

भावार्थः । एकस्य विषयस्यैककालीनो विरुद्धोपन्यासो दृश्यते । यथा
अदितिद्यौरदितिरन्तरिक्षम् । अस्मिन्लक्ष्येऽदितेद्यौत्वेन वाऽन्त-
रिक्षत्वेन युगपद् वर्णनं कृतम् । तद् विरुद्धम् । अतएव
मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि । केवलोच्चारे तात्पर्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

अदितिद्यौरदितिरन्तरिक्षम् । वाजसनेयसंहिता (२५, २३.) ॥
एकएव रुद्रो न द्वितीयोऽयतस्ये । तै. सं. (१८, ६.) सहस्राणि
सहस्रशो ये रुद्रा अधिभूम्याम् ॥ तै. स. (४.५, ११)

स्वाध्यायवदवचनात् ॥ ३७ ॥ (पू० ७.)

पदानि । (मन्त्रानर्थक्यम्) स्वाध्यायवत्-अवचनात् ॥

पदार्थः । स्वाध्यायवत्=स्वाध्यायवतः । अवचनात्=अर्थस्याप्रतिपाद-
नात् ॥वाक्यार्थः । स्वाध्यायकर्मसम्बन्धिनो ये मन्त्रास्तेषामर्थप्रवर्चनं न
क्रियते । अत उच्चारणार्था मन्त्राः ॥भावार्थः । स्वाध्यायाध्ययनस्य कर्मार्थत्वाद् यत् कर्मण्युपयोक्ष्यते तदभ्य-
सितव्यम् । तच्च चैव विद्वांसः सन्तो वृद्धाः शिष्यान्क्षरावधार-
ण एव प्रवर्तयन्ति । सन्निहितेऽप्यर्थे न तदवचनाभ्यासे ।
तेनावश्यं तेषामुच्चारणमेवाङ्गत्वेनाभिप्रेतमिति कुमारिलभट्टः परि-
पाटीं दर्शयति । अतएव मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व त-
र्हि । केवलोच्चारे तात्पर्यम् ॥

३६ एषा त्रिषयाच प्रतिपा-
दन फेलें आहे, त्याच त्रिषयाचा
प्रतिपक्षेय होतो, म्हणून (मन्त्रा-
य निष्प्रयोजन) (पृ० ६)

३७ (त्याच्याच सार्की) त्या-
च्याच मंत्रांची मंत्रां अथ-
प्रतिपादन नाही, म्हणून (मन्त्रा-
य निष्प्रयोजन) (पृ० ७)

१६ (The Vedas are to
no purpose) because there
are in it contradictory state-
ments on the same subject
(vi Statement of the op-
ponent)

१७ (At the time of
learning under a preceptor
as prescribed by sacred
canons) the sense of the
texts (in this connection) is
never taught therefore
(the Vedas are to no pur-
pose) (vii Statement of
the opponent.)

१६ उगादा म्हणजे मृगायें वृष्ट
तोड अर्थात आकाश आहे अर्था-
त वायुमंडल आहे' हा मंत्र वाचताने
च तद्विना (३० १३) एवें आकाश आहे
त्या विनाही अर्थातच आकाश अर्थात
अर्थातच वायुमंडल असें वर्णन आहे
हे नसें। एकाच मंत्रामध्ये एकाच विना-
म मृगायें अर्थातच वर्णन केले आहे
हे कसे। उगादा एक उगादा। उगादा "एक
(५० १३) एकाच आहे उगादा एकाच
विनाही" असा मंत्र ते. त (३० १३)
एवें आहे पुनः "एकाराण्या उगादो ज-
वद नूमीना आहत" असा मंत्र ते. त
(३० १३) एवें आहे या मंत्रामध्ये
जे अर्थ पाहिले आहेत ते परस्पर विरुद्ध
आहेत हेच या अर्थाने सापक्ष आहे
आता म्हणजे तर जो विरोध आहे तो
विनाही असा येतो हेच वेगळे अ-
र्थ पाहिले अथवा यकता नाही केवळ वेद
नो उगादा केले वगैरे साहे अर्थात तो

३६ An illustration will ex-
plain the sūtra. "The firmament
is infinite and the heavens are
infinite. The text occurs in the
Vajasaneyasamhitā (31 21) How
can two things like the firm-
ament and the heavens be infinite
at the same time? How are such
contradictory statements made in
the same text? Take another
example — "There is only one
Rudra (in the universe) and there
is none second." This text occurs
in the Taittiriya Samhitā (I 8 6)
Again the text, there are thou-
sands of Rudras on the earth" oc-
curs in the Taittiriya Samhitā
(IV 5 11) These texts are evi-
dently contradictory. If it be said
that the knowledge of the sense of
Vedic texts is important, the con-
tradictions, says the opponent, are
inevitable and have to be admit-
ted. The latter proposal of merely
remembering them obviates all
the objections based on the texts
being self-contradictory because,
when there is no knowledge of

सूत्राणि.

अविज्ञेयात् ॥ ३८ ॥ (पू० ८)

पदादीनि स्पष्टानि ।

वाक्यार्थः । केचिन् मन्त्रा ज्ञातुं न शक्यन्ते । अतएव तेषामानर्थ-
क्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

सृज्येव जर्मरा' तुर्फरी'तू नैतोशेव' तुर्फरी' पर्फरीका ॥ ऋ. सं.
(१० १०६, ६) अम्यक्सा तं इन्द्र ऋष्टिस्मे सनेम्यम्व मरुतो
जुनन्ति ॥ ऋ. स. (१. १६९, ३.) इन्द्रः सोमस्य काणुका ॥ ऋ.
स. (८. ७७, ४)

पाठ मन्त्र केले म्हणजे मन्त्रामन्त्राच्या
अर्थात जो विरोध अढळतो त्यापा-
खून कार्हीच अडचण उत्पन्न होणार
नाहीं म्हणून वेदाचा अर्थ करणें निरुप-
योगी आहे, व वेद तोडपाठ करणें हें सधुक्ति-
क आहे

३७ कोणीहि पुरुष गुरूपाशीं अध्यय-
न करतेवेळीं मन्त्र तोडपाठ मात्र करतो,
त्यात ज्या कियेचे वर्णन केले असते तशी
क्रिया हाताने करीत नाही किंवा ती
क्रिया कशी करावी हे समजूनहि घेत ना-
हीं केवळ एकामागून एक मन्त्र तोडपा-
ठ करतो म्हणून वेद तोडपाठ करण्या-
चाच परिपाठि आहे या करिता वेदमन्त्र
तोडपाठ करावेत अर्थ समजून घेण्या-
ची अवश्यकता नाहीं ही वेद तोडपाठ
करण्याची परिपाठि आहे असें पूर्वपक्षकार
म्हणतो पण ही परिपाठि केवळ जैमि-
नीच्याच वेळी उत्पन्न झाली होती असें

the texts themselves, there can be
no knowledge of their being self
contradictory The meaning of
Vaidika texts is, therefore, un-
necessary It is reasonable to get
up the Vedas by heart by means
of mere rote

37 A student, while with
his preceptor, only learns to
repeat Vaidika texts, and never
actually performs the works de-
scribed in them nor does he learn
the way in which the works are
to be performed, but quietly learns
to repeat the texts in order From
this practice it is to be inferred
that it has been a custom to learn
only to repeat Vaidika texts. The
custom proves that Vaidika texts
are to be repeated without any
knowledge of their sense. There
is no necessity whatever of appre-
hending their sense The oppo-
nent says that it is a custom to
get up Vaidika texts by heart.
Now, this custom did not come
into existence just at the time of

३८ (काही मंत्राचा) अर्थ समजणे अशक्य, म्हणून (मंत्रार्थ निष्पत्तीसाठी) (पृ० ८)

मार्ग हो परिपाठि कार माणीत आहे असे दिसते. अतः (११६३११) एते हा मंत्र पहावा "अथो अक्षरं प रमे व्योमिदमस्मिन् देवा अविर्बुधे निवेष्टुः । पश्यन्त देव किमुवा करिष्यति य इतादृष्ट स्त इमे समीक्षते ॥" या मंत्राचा अर्थ—अक्षरं चेष्टा उत्तम (अविनाशी) अक्षरं पश्यन्त देवा, त्यामध्ये सर्व देव वास करतात हे जो मनातले तो तो (पुण्या) भवेन काय करील ? जे अक्षरं जाताना ते हे अक्षरं वास करवय पुनः पाह्याचाय आपल्या निश्चयाने असे म्हणतात की जो अर्थ मनातले, पण वेद तोड्यास करतो वा केवळ मार वाडता सांग आहे

या पंचमविष्णु पुराणे वेद धोड्यास क र पाणी परिपाठि होता त्याच परिपाठीस अनुलून पूर्वपक्षकाराने पूर्वपक्ष कला आहे साबित एक उदाहरण दिले आहे, त्यात "पूर्वपक्ष काढते, मा. १७८नाम क विद्याची तिच्यापार्शी मन्त्राचे अभ्यस न करतो त्याला मन्त्राचा अर्थ काय हे समजत दे पाणी इच्छा माझी ती पूर्वपक्ष स्त्री त्याला सांगत नाही, कारण तिला धडक माझी" अशा प्रकारचा कथेचे विवरण आहे. मात्रपक्षे मात्रक-सेवा चांगला जेष्ठकला आहे. सव मान्य कार ही कथा का सांगतात हे आश्चर्य स मज्ज नाही वेदमन्त्र नुस्ते पाठ कर पा

38 (The Vedas are to no purpose) because it is impossible to know the sense (of some Vaidika texts.) (VIII Statement of the opponent.)

J imini It appears that it is an ancient custom. See the Rik Sanhita (I 164 39) where the following text occurs — In eternal heaven (as it were) of a verse, all the gods abide. What can he who does not know this do with a (mere) aim? Those only who know this, thus abide." There is evidently a pun on the word Akara in this text. Again Yaska in his Nirukta says that he who learns merely to repeat the Vedas is like a post which only bears a burden. These texts prove that the practice of repeating Vaidika texts without knowing their sense existed and was recognized long before the time of J imini. The opponent who bases his objection on an ancient custom is one of those who preferred repeating to learning the Vedas. Commentator Shabara gives the following illustration — A woman named Pitrakā pounds in a mortar. A student named Mānavaka learns there. He does not care to know the sense of what he repeats. Pitrakā does not explain it to him for she does not know it." We do not see why all commentators tell this story. The purport of the sūtra seems to be to found an argument on the existence of an ancient custom.

38. There are such Vaidika texts as none can understand. It is, therefore, unreasonable to attempt to know their sense. It is, therefore, necessary to learn to

मूत्राणि.

अनित्यसंयोगान् मन्त्रानर्थक्यम् ॥ ३९ ॥ (पृ० ९.)

पदार्थः । अनित्यसंयोगात्=अनित्यस्य संयोगः अनित्यसंयोगः तस्मात् ।

मन्त्र-आनर्थक्यम्=मन्त्राणामनभिधानार्थता ॥

व्याख्यार्थः । अनित्यार्थानां सम्बन्धान् मन्त्राणां किञ्चिदभिधानार्थता नास्ति ॥

भाष्यार्थः । वेदेऽनित्यवस्तूनां वर्णनमस्ति तस्माद् वेदार्थानामनित्यता । अतो वेदार्थेषु कालक्रमोऽवगम्यते । कालक्रमोऽननुभूतपूर्वत्वम् । अतएव मन्त्राणामर्थे तात्पर्यं नास्ति । क्व तर्हि । केव लोच्चारणे तात्पर्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

किं ते' कृण्वन्ति कीर्केटेषु गावो नाशिरं' दुहे न तपति ध्रुमं । आनो भरु प्र-
मगंदस्य वेदो' नैचाश्राखं मधवन् रंधयानः । ऋ.सं. (३.५३, १४.)

विपर्ययी प्राचीन परिपाठीयास्तन अनुमान
कावचै, एववाचया सूत्राचा आशय
दिसतो

३८. वेदात काहो काहो मन्त्र आहेत,
त्यांचा अर्थ कोणालाहि होत नाही, म्ह-
णून वेदमन्त्राचा अर्थ करणे हे सधुक्तिरु
नाहो म्हणून नुस्ते वेदमन्त्र तोडपाठ
करावेत, असे पूर्वपक्षकारांचे म्हणणे आहे
आता, ज्याचा अर्थ कधीहि होणार नाही
असे मन्त्र तरी कोणते? असे विचारले
तर स्मृत सूत्रांतील वेदवाक्यांचे अनु-
संधान अशी सधर धातून वेदमन्त्र दिले
आहेत, ते पहावे तेथे फक्त तमुन्या क-
रता दोन तीन मन्त्र घेतले आहेत.
अशा मन्त्राचा अर्थ उत्तमिष्याकरता

repeat Vaidika texts from memo-
ry This is the gist of this state-
ment of the opponent who men-
tions such Vaidika texts as can
not be understood. Such texts
are quoted by way of illustra-
tion, in the Sanskrita portion of
this work. Different commenta-
tors have endeavoured to discover
and settle the meaning of the
texts. But it is rather too much
to say that their endeavours have
been crowned with success. We
have already mentioned that the
school of those who insist on the
Vedas being to no purpose is an-
cient. The Naigama Kānda of
the Nirukta of Yāska throws
light on the history of this school.
Āchārya Koutsa argues that the
Vedas have no sense In the
course of his arguments, he

३९ नाशयन्त वस्तु चेदांत
अद्वयतात, मृदूना (मंत्रार्थनि
व्ययोजन) (पृ० ९)

89 (The sense of the
Vedas is to no purpose,) be-
cause transitory objects
occur in the Vedas. (ix.
Statement of the oppo-
nent.)

भाष्यप्रतीति ५-६० ॥ ५१ फेली आहे
पन्नु ही चवदा सप्त सारी असे
६। ५११ ज्ञा करीत आहे वेद
अनर्थक आहेत, असे ६। ११-५१ पंडित
होवा समजाव पार मर्यादा आहे, असे
आ ही पूर्वी बघून फेली आहे हे मा
र्यादा पंडित करते होते हे मीत समजाव प
र्यादा करतो पार मर्यादापार ५११-५१२ मिळ
ताये ने १११-५१२ (१ १५२) ५१२ पहावे
तेव्ही मर्यादा अर्थ मर्यादा, असा पूर्वपक्ष
होवनाम पंडित करतो आणि हा प
क्ष ५१२-५१३ मर्यादा मर्यादा त्याने जे
आह नज हत दिले आहेत ते हेतु, आणि
मीमांसा (१ १, ११-११) सूत्रात न प
क्ष फेली आहेत त्याने जे हत आहेत ते,
हे मर्यादा पुत्र्यात फेली हा वेगळी मर्यादा
६। १११, आणि धोणी जल्ला वेगळी आ
ह असे ६। १११, या दोषांमध्ये वाद
विवाद आहे त्या वादविवादामध्ये अति
माफीन काळी वेगळे अर्थ होत मर्यादा,
असा पूर्वपक्ष करतो मर्यादा पंडित होते
असे सिद्ध होते या मर्यादा पंडितांना ना
पक्ष फेली होते ही मर्यादा फेली
वेगळ्या मर्यादा आहे पुन ५१२-५१३ मध्ये
फेली ना पक्ष फेली आहे या मर्यादा-
मर्यादा वेगळी फेली हा मर्यादा मर्यादा आ
मर्यादा होते असे सिद्ध होते हे इतिहास-

lays down eight grounds which
exactly correspond to the eight
statements of the opponent in
the foregoing sūtras (I. 2 31
39) Āśaka who holds that Vai-
dika texts have some sense or
other is opposed to Koutsa who
holds that they are without any
sense. The arguments of Koutsa
place it beyond doubt that in an-
cient times there were ratio-
nalistic free-thinkers like Koutsa
who was perhaps the leader of the
Āchāryas who thought as he did.
The history of Koutsa in this con-
nection draws our attention. A
gain, the name of Koutsa is in-
cluded in the list of renowned tea-
chers. Pāṇini's sūtras give grounds
for believing that Koutsa was a
distinguished teacher about the
middle of the Āchārya period.
We have put in this history to
show that the opponent mentioned
in the sūtra is not a man of straw
and that his objections are not
imaginary but that such argu-
ments as Jaimini notices were ac-
tually advanced and rebutted.

39 We have examined the
significance of the phrase—"tran-
sitory objects occurring in the Ve-
das" in the sūtra (I. 1 28) This
will be fully explained again by
the following example. We will
translate the Vaidika text quoted
in the Rāṇakṛita portion of this
work. Oh (Indra) "What do the
cows do for thee in the countries

सूत्राणि.

अवशिष्टस्तु वाक्यार्थः ॥ ४० ॥ (सि०)

पदानि । अवशिष्टः, तु, वाक्य-अर्थः ॥

पदार्थः । अवशिष्टः=निरपेक्षः । तु=न । वाक्यार्थः=वाक्यस्य अर्थः ॥

वाक्यार्थः । न । वाक्यार्थो निरपेक्षः ॥

भावार्थः । मन्त्राणामानर्थक्यं नास्ति मन्त्राणां सार्थता वर्तते । मन्त्राणामर्थे सफलतायां गृहीतायां न किञ्चिदन्यदपेक्षितम् । उच्चारणे सफलतायां गृहीतायां किञ्चिदप्यपूर्वरूपं फलमपेक्षितम् । सार्थत्वरूपफलं दृष्टम् । अपूर्वरूपफलमदृष्टम् । दृष्टादृष्टयोरदृष्टकल्पनाऽन्याया । अतोऽन्यफलनैरपेक्ष्यात् मन्त्राणामर्थे तात्पर्यम् । न-तूच्चारणे ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

अग्निरसि नर्धसि । वृजसनेय सहिता (११.१०) ता चतुर्भिरग्निमादत्ते ॥

वर्णन अशाकरिता केले आहे कीं जैमिनी ज्या मीमांसेत जे पूर्वपक्ष आहेत ते केवळ कपोलकल्पित आहेत, असे समजून ते असे पूर्वपक्ष पूर्वी पंडित खरोखर करित असत व ते सर्व जमा करून जैमिनीने आपल्या शास्त्रमालिकेत ओळखून ठेवले आहेत, असे सिद्ध होतं

११ नाशवत वस्तु म्हणजे काय याचा आम्ही पूर्वीच (११, २८) एथे विचार केला आहे पुन, उदाहरणावरून स्पष्ट होईल आम्ही जो मन्त्र स-रख्यात घेतला आहे त्याचा अर्थ सांगतो "कीकट नामे नास्तिक देशामध्ये हे (क्षत्र) गाई तुझी उपयोग करतात काय ? सो-

called Kikatas ? They do not give milk enough to prepare Soma for thee They do not give milk sufficient to fill a vessel called a *Mahāvra* so that we may heat it. Therefore, grant us the wealth of the prince *Pramangada* and of the country called *Narchāshākhā*." This text occurs in the *Rik-saṅhitā* (III 53 14) In the original text the verb *tapanti* is used. We are doubtful as to its meaning In this text, the infidels *Kikatas*, the prince *Pramangada* and the country called *Narchāshākhā* are mentioned. If the Vedas be eternal, all these the infidels, the prince and the country would be eternal But these infidels and the rest do not exist.

सूचना.

रुपये आणे

वर्षाची वर्गणी, अगाऊ ५ ०
एका अंकास ० ८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलान्वय दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मार्गाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जी पत्रे लिहावयाचीं, तीं “पद्-
दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१” या
पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे सत्रयी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

Rs A

For one year, in Advance .. 5 0

Single copies 0 8

Besides six annas for postage at the rate of half
an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager
of the Sadashivana-Chintanika-Office, Poona, Sa-
dashive Petha, House Municipal No. 641

THE
SADDARSHANA-GHINTANIKÂ
OF
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका-

मीमांसादर्शन

वृत्तिसहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १.	जून १८७७	अंक ६
VOL. 1	JUNE, 1877	No 6

पुणें

“ब्रह्मप्रकाश” आपस्तम्बांत आपिलें

(सन १८६७ च्या २५ व्या आपस्तम्बार्गे नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरिन्द्रद्युम्नो भाल्लवयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते द्वैते महाबाला महाश्रोत्रियाः समेत्य सो-
मा ५ साञ्चकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B A., M. D , Esqr , Bombay

Rao Saheb Mahiput Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad

Rao Saheb Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindhar

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B. A , Sanskrit Teacher
High School, Baroda.

गुणार्थेन पुनःश्रुतिः ॥ ४१ ॥ (उ० १).

(पूर्णांशेन पुनःश्रुतिरिति पाठान्तरम्)

पदानि । गुण-अर्थेन, पुनः-श्रुतिः ॥

पदार्थः । गुणः=द्रव्यसंस्कारविशेषः (अत्र द्वितीयाध्याये द्वितीय-
पादस्य गुणकर्मलक्षणकमष्टमसूत्रं गुणपदस्यार्थनिरूपणाया-
नुसन्धेयम्) अर्थेन=प्रयोजनेन । पुनःश्रुतिः=पुनर्मन्त्रोच्चा-
रणम् ॥

वाक्यार्थः । पौनःपुन्येन मन्त्रोच्चारणं ग्रहणीयम् संस्कारविशेषप्रयो-
जनाय ॥ यदि समुच्चयार्थः शब्दो नास्ति येन वाक्यानां सम्ब-
न्धोऽवगम्येत तर्हि गुणप्रयोजनेन वाक्यसम्बन्धो ग्रहणीयः ।
एकेन मन्त्रेण वाक्यार्थं गृह्णन् न यथाश्रुतं गृह्णीयादिति शबरः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

तां चतुर्भिरोदत्ते ॥

ताना सापेक्षत्वसम्बन्धेन ती क्रिया कशान्ते
झाली, कशा करता झाली, कोणत्या का-
रणावरून झाली, कोठे झाली, आणि
केव्हा झाली, या गोष्टींचे प्रसंगानुरूप जे
वर्णन करावे लागते त्या वर्णनाचा आणि
क्रियापदाचा जो संबंध त्या संवधास का-
रक असे म्हणतात. ह्या संवधार्चे पूर्ण
रीतीने वर्णन केले म्हणजे वाक्यार्थ सम-
जतो लौकिकव्यवहारामध्ये वाक्याचा
उपयोग वाक्यार्थ समजावा एवढाच असतो
तसेच वैदिक प्रकरणीहि वाक्याचा उपयो-
ग वाक्यार्थ समजावा एवढाच आहे
आणि हाच उपयोग सर्व प्रकारे योग्य
य स्वीकारावाजोगा आहे ज्या फळा-

every way deserves to be accepted
When two fruits of the same thing
can be seen—the one which serves
a purpose in common life really
and directly in this world while
we live—and the other fruit is to
be enjoyed in future after death,
the first fruit should be preferred
to the last, the former being at
once accepted and the latter in
every way disregarded. When
Vaidika texts are got up by heart
by means of mere rote and repeat-
ed, no direct worldly fruit is to be
had. But when the sense of Vaidika
texts is explained and under-
stood, the sense itself is a direct
fruit to be enjoyed in this life.
Hence it is absolutely necessary
to know the Vaidika texts rather

४१ गुणवर्णनापरतो पुनः
मत्र अदलतो (उ० १)

या अनुमद दा ज नीय दिवत येतो ते
प्रत्यक्ष कळ, जव्याचा अनुमद दा ज नाम
व्ये आता घता येत माही, परंतु ज्याचे
कळ ज मोती कधीहि दाखत असे सांग
तां घते ते अप्रत्यक्ष कळ जेव्हा ए साधा फ
साधामुन प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष अशी
दोन वळे आहेत असे सांगता घते ते
ह्या प्रत्यक्ष कळ्याचा सर्व प्रकार स्त्रीद्वारा
वरावा, अप्रत्यक्ष कळ्याचा प्याग परावा
वरूनच मुक्ते तोडपाक यत्न्याचा मुन आ
ज पो होई कळ अनुमदात येत माही
वरमन्नाचा अर्थ समजून आज अयप्रा
ज होय कळ घाव होतें २२७१ वरम
न्नाचा अर्थ समजून येण्याशिपयी सव
प्रकारे पन्नास दशावा हे पाप्य आहे प्रत्य
क्ष आणि अप्रत्यक्ष असं ज्या पायाप आ
म्ही वर्णन कळ आहे त्या २० वाचकांनी
विरोध करत घावे अशी आमची विनता
आहे जो वेदमन्त्र आम्ही संस्थांत
येतला आहे त्याचा अर्थ — ते पाप्य
आहेत, तूं स्त्री आहेस' वाचननेच सहि
ता (१११) पुनः आम्ही समर्थ "त्या
पाप्य्याला वाहेती घतो" असा मन्त्र
आहे असा सर्व वाचकांचा स्वतः
अर्थ हातो इत्यन वेदमन्त्राचा अर्थ
कसा असा या विवातस्थानाचा अर्थ
आहे

४१ वा छंदत १। १। ११ विषय क
रण्या जेता आहे जैमिन्याचार्यांनी
मीमांसा (१२, ८) छंदत १। १। ११

41. Vaidika texts oc
cur again for describing a
quality (1 Reply)

than repeat them without under
standing them. We humbly ask
our readers to pay special atten
tion to the logical maxim based
on direct and indirect fruits to
which Jaimini is said to refer
in the course of the argument.
Now the translation of the Vai
dika text elsewhere quoted.

Thou art a spade. Thou art a
female. This text occurs in the
Vajasaneya Sanhitā (VI 10)
Mal Idhara explains the word
Nārī either as a female or as hav
ing no adversary by splitting Nā
rī into na (not) and arī (an eno
my) the termination—long!—be
ing explained away as Vaidika.
Again, in the Brāhmana the fol
lowing occurs. (He) takes the
spade with four Thus o y cen
tence has an independent sense.
Jaimini from this statement draws
the conclusion that Vedas deca o
to be understood.

41 The term Guṇa in the
Sanskrit sūtra does call special
attention. Jaimini explains fully
the term Guṇa in (2. 2, 8) sūtra
of the Pūrva Mīmāṃsā. In per
forming sacrifice, it is necessary
to sprinkle water on sacrificial
grass (Darbhā). When any thing
sacrificial like the Darbhā is thus
treated the treatment is supposed
to induce a new quality in the
thing. Such a quality is called
a guṇa. This sūtra gives a reply
to the statement made by the
opponent in (1 2 31) The op
ponent brings in that sūtra the
argument that Sanhitā-texts are
unnecessarily repeated and de
scribed in the Brāhmanas. Such

परिसंख्या ॥ ४२ ॥ (३० २.)

पदानि । (पुनःश्रुतिः) परिसंख्या ॥

पदार्थः । परि=त्यागे । संख्या=विशेषकथन । परिमख्या=त्यागेन विशेषकथनम् ॥

वाच्यार्थः । परिसंख्यया स्वार्थत्यागः परार्थकल्पना प्राप्तवाधश्च प्राप्तु-
वन्ति ॥

शब्दार्थः । पुनर्मन्त्रोच्चारण परिसंख्या भवति ॥ यत्र प्रत्यक्षमेव वचनं
विद्यते तत्रानुमानिकं नानं न गृह्यते । इति सूत्राशयं शबरो व-
र्णयाम्भकार ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

इमामगृभ्णन् रशनामृतस्य । इत्यश्वाभिधानीमादत्ते ॥ तै० ब्रा०
(५.१,२.)

यद्यपि त्वेन वाक्येन प्रत्यक्षेण नैराकाङ्क्षादविशेषविनियोगसमर्थवाक्यानुमान नि-
षिद्धं तदा केवलान्वाभिधानीविषयत्वसिद्धिरित्यपौनस्त्यादर्थवद् वाक्यम् ॥ इति छुमारि-
लभट्ट ॥

निरूपण केलें आहे काही याग कर-
ताना दर्भादि द्रव्यावर पाणी शिंपडतात
यज्ञकर्मसंबर्णने कोणत्याहि द्रव्यावर जो
अशा प्रकारचा संस्कार घडतो, त्या सं-
स्कारास गुण असे म्हणतात (१ २ ३१)
सूत्रात जो पूर्वपक्ष केला आहे, त्या पूर्व-
पक्षाचे उत्तर या सूत्रात आचार्य देतात
त्या पूर्वपक्षामध्ये पूर्वपक्षकारणें अशी
कोडी काढली आहे की सहितेत जे मन्त्र
असतात, त्याच मन्त्राचें ब्राम्हणग्रथात
पुन वर्णन असतें या वर्णनाचें काहीं
प्रयोजन नाही आचार्य असे म्हणतात

a description is useless Jaimini
points out the use of such a des-
cription The Sanhitās do not
contradict the Brāhmanas, because
the latter describe the qualities of
sacrificial things Jaimini pro-
duces more arguments in the fol-
lowing sūtras to justify the des-
criptions in the Brāhmanas which
appear redundant to the oppo-
nent

नाही माधवाने परिसृत्येचे स्वरूपक-
थन मात्र केले आहे, परंतु परिसृत्या
आणि नियम यांच्यातला भेद दाखविला
नाही भाट्टदीपिकाकार व आपदेव या-
नी नियम आणि परिसृत्या यांच्या भेदा-
चे विशेष वर्णन केले आहे शास्त्रदीपि-
काकाराने असे म्हटले आहे की या
विचारापासून क्लेश उत्पन्न होतो क्लेश
उत्पन्न होतो खरी, तरी विचार केला पाहि-
जे हे ध्यावे की ते ध्यावे अशी पचाई-
त पडून दोहोंमधून एकच ध्यावे असा जे-
थे निर्णय होतो, त्या स्थळी नियम आहे
असे म्हणावे यास उदाहरण माताचे
फोल काढणे आहे, आणि तादूळ तयार
करणे आहेत. मग ते फोल काढून
निघेल अथवा नखाने मात सोलून निघे-
ल अथवा दुसऱ्या कोणत्याहि उपायाने ते
फोल निघेल मग काढूनच माताचे
फोल काढून तादूळ सिद्ध करावेत, असा
निर्णय केला असता तो नियम झाला
नियम करते वेळी पुष्कळ निरनिराळे जे
उपाय असतात, त्यातून एकच ध्यावाचा
असतो, आणि तोच ध्यावा असे सांगित-
ले असते परिसृत्या करते वेळी सामा-
न्य वर्णन केलेले असते, आणि त्या सा-
मान्य वर्णनामुळे दोन चार उपाय द्रष्ट्या-
जोगे असतात त्या दोन चार उपायांम-
धून एक उपाय करावा असे वर्णन असते
यास उदाहरण. पाच पाच नख्याच्या पशूचे
मांस खावे, असे सांगितले आहे याव-
रून ज्या पशूंना पाच पाच नख्या नाहीत,
त्याचे मांस खाऊ नये, असे निष्पन्न
झाले पहिल्या वाक्याचे नाव परिस-
ृत्या परिसृत्येमध्ये नेहमी निश्चय

ture and characteristics of these
two principles is vexatious
Though the discussion be vexa-
tious, it is our duty to examine
them A case of restriction is
that in which two things being
offered for acceptance, it is deter-
mined to take the one in prefe-
rence to the other An illustra-
tion will throw some light on
this statement Rice is to be sepa-
rated from husk, which may be
removed by mere peeling it with
our nails, or by pounding it or by
other means Under these cir-
cumstances, the rule is laid down
that the husk should be separated
by pounding rice Such a rule is
restrictive. In a case of restriction,
out of the different means of per-
forming an action, one only is to
be adopted In a case of exclusive
specification only a general state-
ment is made which includes four or
five remedies or principles fit for
our acceptance Out of these dif-
ferent remedies or principles, only
one is to be adopted. An illustra-
tion will explain the nature of
exclusive specification "The flesh
of animals having five nails is to
be eaten" Hence the flesh of
those animals which have not five
nails is not to be eaten The first
statement is an example of exclu-
sive specification, the characteris-
tic mark of which is finality of
statement. Commentators speak
of three defects of exclusive spe-
cification They are 1 disre-
garding its own signification
or disregarding what is dis-
tinctly heard, that is, what is
distinctly stated in a text, 2
conception of another sense, 3
setting aside the sense that offers
itself for our acceptance As to
the first defect when the state-
ment—"the flesh of animals

सूत्राणि.

अर्थवादो वा ॥ ४३ ॥ (उ० ३).

पदानि । (पुनःश्रुतिः) अर्थ-वादः, वा ॥

पदार्थः । अथवा । पुनःश्रुतिरर्थवादो भवति ॥

वाक्यार्थः । अर्थवादस्तु विव्यर्थप्ररोचनाय ॥*

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

ऊरु प्रयस्त्रोरु ते प्रजपतिः प्रथत्ताम् ॥ तै.स. (१.१, ८) यजमा-

नमेव प्रजयां प्रजुभिः प्रथयति ॥ तै. स. (६.२, ७.) किंवा तै.

ब्रा. (३.२, ८.)

अविरुद्धं परम् ॥ ४४ ॥ (उ० ४.)

पदानि । अ-विरुद्धम्, परम् ॥

पदार्थः । अविरुद्धम्=यन् न बाधकं भवति तत् । परम्=अन्यत् ॥

वाक्यार्थः । अन्यत् (अदृष्टकल्पनम्) न बाधकं भवति ॥

अर्थवादस्य स्तुत्यर्थत्वेन निरूपणपूर्वोत्तरपक्षक्रमेण पूर्वसदृशम् ॥ * "तत्तस्तुतीना
किञ्चित् शब्दगतमर्थगतवाङ्मन्यनमुक्तं" ॥ इति कुमारिलभट्ट ॥अदृष्टार्थोच्चारणवादिनोऽपि सन्नियमादपरमवश्यकल्पनीयमदृष्टम् । तन्मममापि
(मन्त्रार्थवादिनोऽपि) प्रत्यायननियमाद् भविष्यतीत्यविरोधः ॥

उपलब्ध झाले पहिल्या परिसर्येवर तिन्ही
दोष येतात तसे घोड्याचीही दोरी व्यावी
ह्या हि परिसर्येवर तिन्ही दोष येतात
निश्चयार्थी "च" सारखें अव्यय" ज्या
परिसर्येत असतें, त्या परिसर्येस मीमा-
सक श्रीती परिसर्या असें म्हणतात या
विषयाचे विचारामध्ये पुष्कळ भानगड
आहे निरनिराळे ग्रंथ पाहिले असता
त्या भानगडीचा उलगडा उत्कृष्ट होत
नाहीं असें असता जितका उलगडा
होईल तितका आम्ही एथे केला आहे
आणि परिसर्या आणि नियम यांच्यामधी-

exclusive specification is called
direct. The determinative parti-
cles in Sanskrita are such as *eva*.
In the second illustration, the
string of a horse is directly stated
to limit the general statement
made in the Taittīyī Saṁhitā
(IV 1, 2). The discussion on
this subject is necessarily in-
volved in considerable confusion.
Reference to different works on
the Pūrva-Mīmāṃsā does not throw
sufficient light on the subject.
Though such is the nature of this
discussion, we have attempted
as much as we can to remove the
confusion, and to point out the
distinction between a restrictive

४३ अथवा (पुनः मन्त्र
अद्वयत्वात्तरं तौ) अथवाद
(उ० ३)

४४ अद्वय प्रयोजनात्वात् य
त्पना (दोन्ही पक्षाला) विरुद्ध
नार्हः (उ० ४)

ए मेव शब्दत्वा आदे शब्दत्वांती याथा
विशेष विचार पक्षाला, पक्ष १ विधि ग्रहण
जे वाप, नियम ग्रहणजे वाप परिशील्य
६।ने वाप मामा य वचन कोणजे वि-
शेष वचन कोणजे याथा विचार तितरा
तितरा पक्षाला तितरे तितरे शास्त्रावे वा
क्य अविच्छिन्नमनस्य पक्षे पक्ष १ पक्ष
प्रतीति असे ६। आदे की, 'असा
पक्षतोर्न अपात्वा जी प्रवक्ष्या करण नि
वच मांश शास्त्र आदे "

४१ मयम पूर्वपक्षान् पुनः मन्त्र अद्वय-
त्वा असी पक्षी केनी आदे, तितरे ६ पक्ष
आदे शब्दत्वात्तरं तौ विरुद्धा वे
वशावसाया अर्थ केव्य असात्त है स्पष्ट
लभान पक्ष ते सं (११८) एवं
(हे पुत्रोदारा) मोक्ष हो गुप्ता पनमान दि
मारा होवे "असा मन्त्र आदे या मन्त्रावे
होन स्पष्टी पुनर्पक्षान् आदे ते सं (१२०)
आणि ते मा (१२८) सं पुनर्प-
क्षान् असे की "(हे पुत्रोदारा) मोक्ष हो
गुप्ता पनमान दि मोक्ष होवे, ६।ने पक्ष
मानावाच संतीर्न आणि पुत्रोदारा या
पोर्न मोक्ष करतो " है पुनर्पक्ष नि अ
वशाव आदे, है स्पष्टच आदे

४४ मूल संस्कृतग्रन्थान् "अविच्छिन्नम्"
आणि "परम्" असी होन पक्ष आदे

43 Or (if a mantra re-
curs), it is an explanatory
statement. (3 Reply)

44 The theory (of a
supernatural cause) is not
against (both the sides)
(4 Reply)

rule and a case of exclusive spe-
cification. Our readers will kindly
give special attention to this sub-
ject, for a philosophical subject
essentially partakes of such dis-
tinctions as are based on the na-
ture of an original statement of a
restrictive rule of the principle of
exclusive specification of a gene-
rality or an universal statement
of an individuality or a particular
or specific statement, since a phi-
losopher or a system of philosophy says
Iatanjali is an adjustment based
on these principles.

43 This sūtra replies to the
argument that a mantra recurs
adduced in the first statement of
the opponent. The translation of
the texts quoted in the Sanskrita
portion of the work will elucidate
this statement. In the Taittiriya
Sāṃhitā (I 1 8) the following
occurs — (Oh Cakṛ!) wāx. Let
thy sacrificer prosper! This text
(mantra) again occurs in two pla-
ces. Vākh the Taittiriya Sāṃhitā
(VI 2 7) and the Taittiriya
Brāhmaṇa (III 2 8). It occurs
again in the following form —

(Oh Cakṛ!) wāx. Let thy sacri-
ficer prosper! that is (he) blesses
the sacrificer himself with children
and cattle. It is plain that such
a repetition is only explanatory.

44 There are two terms in the
original Sanskrita sūtra. — *Paran*

सूताणि.

सम्प्रैषे कर्मगर्हाऽनुपालम्भः संस्कारत्वात् ॥ ४५ ॥ (उ० ५.)

पदानि । (पुनःश्रुतिः) सम्प्रैषे, कर्म-गर्हा-अनुपालम्भः, संस्कारत्वात् ॥

पदार्थः । सम्प्रैषे=अनुज्ञाविशेषे । कर्मगर्हा=कर्मणो गर्हा । गर्हा=नि-
न्दा । अनु-उपालम्भः=न उपालम्भः=निराकरण ।

संस्कारत्वात्=द्रव्यादीनां गुणाधानात् (टिप्पणी द्रष्टव्या) ॥

वाक्यार्थः । सम्प्रैषविषये पुनःश्रुतिः कर्मणो गर्हानिराकरणाय । द्र-
व्यादीनां गुणाधानात् ॥

भावार्थः । यदा सम्प्रैषः क्रियते तदा तेन यत्कर्मणो गर्हादिदुष्टत्वं
निराक्रियते । कथम् । कर्मसम्बन्धिद्रव्यादीनि संस्क्रियन्ते तत्-
संस्कारद्वारा ॥ (वर्तीयपूर्वपक्षसमाधानमिदम्) पूर्वपक्षस्तूच्चारणा-
ददृष्टम् । तन् न । कर्तव्यमित्यपि विज्ञातेऽनुष्ठानकाले स्मृत्या
प्रयोजनम् । उपायान्तरेणापि सा प्राप्नोति । अतोऽनेनोपायेन
कर्तव्येति । नियमार्थमाभ्युपगम्य । संस्कारत्वात् । इति शबरः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

प्रोक्षणीरासादय ॥ तै. ब्रा. (३.२,९.)

त्यान "अविहद्धम्" पदाच्चा अर्थ स्पष्टच
आहे "परम्" म्हणजे दुसरें. दृष्टप्रयो-
जन आणि अदृष्टप्रयोजन या दोहोर्जे
विवेचन दृष्टी (१२, ४०.) सूत्राच्या शिष्टे
केले आहे दृष्टप्रयोजन म्हणजे अत्यक्षप्रयो-
जन अदृष्टप्रयोजन घ्यावे असाच आग्रहधरून
इतका वेळ जैमिनीने वाढ केला. परंतु जैमि-
नी या सूत्रात असे म्हणतो की "कोहो पूर्व-
पक्षकार, वेदमन्त्र तोडपाठ केल्याने पुण्या-
दिक काही अप्रत्यक्ष फल प्राप्त होते असे
तुमचें म्हणणें आहेना ? त्यावर वेदमन्त्रा-
चा अर्थ समजल्याने काही अप्रत्यक्ष

and *Aviruddham* The sense of the
last term is sufficiently plain *Pa-
ram* means *other* The explana-
tion based on experience as well
as that based on the notions of the
supernatural is dwelt upon in the
foot-note to (I 2, 40) sūtra. The
Sanskrit terms for the two me-
thods of explanation are *Drista*
and *Adrista*. They may be re-
spectively identified with the *posi-
tive* and *metaphysical* explanations
as these terms are now under-
stood in Europe Jaimini dis-
cusses the question under consi-
deration, insisting on the first me-
thod being preferred to the last.

४५. प्रैव त्रिहाम्भोजे (या
मसवधो द्रव्याङ्ग) सम्प्रदा हो-
ऊन यागमयधो उणीय पुरो
होने (३० ५)

कठ हान अर्थ आ रोगा ५ ना पद
एवता सुमय आमये विधा १ उष
हाम " विधाता पाये अर्थाविधीन
वैधामार्जन (१) १०) एष परा
१ दुग्ध्या पूर्वशास्त्र उष

२० पाच पाच ११ मयाप विपन
मुनगलाये वन पराना द्रव्यगता
मयने पाप १ मांजने आटे पुष
मयने "अमुक पर" हान ना एव
कविन सुमया कविनाम आता करणे
मी गरा (निदा) पा रागया अर्थ
उणीय अगा आम्ही केला आहे एव
दर सुवात हानाप वी जेवें जेवें वस
नवन प्रत हिलस अज्ज्ञान तेथें तथें
परा विधी व्यापार शिष्य संस्कार घटना
महावन यथाची उणीय पुरी हान गहन
न जेवें प्रप अमनो तेथें पुनव नि होत
पापार मारतो पनव नासि विशेष हनु
जा ५५ हान पुनव न वसामर हान
नाही वेदमन्त्राचा अर्थ केला ५५
हैं लक्षण वेदस पदम्प्यावर शिष्य
प्या यतना पाणी उपा पानान देवता त्या
पासास मोक्षणीपाप असें हानान "मो-
क्षणीपाप मोक्ष" अता मन्त्र तेधरीय
मा हान (१०, १) एव आहे पा
पिनी दा मैनन मन्त्र आहे वेधरी-
य माधर्मान (१, ६, २) पाचें मांष प्रैव

45 When the special
sacrificial order called
Prima is given some effect
is produced on (sacrificial)
things and it supplies the
defects (of a sacrifice), (1
Reply)

But Jaimini for the sake of argu-
ment admits in this sūtra that
some supernatural merit (such as
righteousness) occurs when Vā-
dika texts are got up by heart
and says to his opponent that it
may be as well said on his behalf
that some supernatural merit oc-
curs when the sense of Vādika
texts is understood. Thus there
is parity of reasoning. The sūtra
(11111) explains the applica-
tion of parity from an example
by the Mīmāṃsakas. The sūtra
under consideration is a reply to
the second statement of the oppo-
nent.

4 In the footnote to the
41st sūtra of this pāda, the term
Dravyasaṅskāra is explained in
connection with the term guṇa.
Dravyasaṅskāra is translated in
the above sūtra by effect. When
a Pitṛij gives an order to an
other Pitṛij for doing something
connected with a sacrifice it is
called Prima. The term Garhā
(literally censure) is translated in
the above sūtra by a defect. The
gist of the sūtra is that whenever
sacrificial orders happen to be
given in Vādika texts, there
some special effect is to be pro-
duced on sacrificial materials. The
effect supplies the defects of a sa-
crifice. Hence there is the repe-
tition of a text where such sacri-
ficial orders occur. There is, there-
fore some special object in repeat

सूत्राणि.

अभिधानेऽर्थवादः ॥ ४६ ॥ (उ० ६.)

पदानि । अभिधाने, अर्थवादः ॥

पदार्थः । अभिधाने=शब्दैरर्थप्रतिपादने । अर्थवादः=स्तावकं वचनम् ॥

वाक्यार्थः । अभिधानविषये पुनःश्रुतिरर्थवादो भवति ॥

भावार्थः । अतोऽभिधानं नाम भाष्यकारमतेन रूपकाद्यलकारद्वाराऽर्थवर्णनमिति भाति ॥ चतुर्यूप्यपक्षस्थ समाधानमिदम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य । त्रिधा बद्धो
 वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्यो आविवेश । ऋ.सं. (४.५,५८.) । ओषधे
 त्रायस्वेनम् तै. स. (१.२,१.) शृणोतं ब्राह्मण. ॥ तै. सं. (१.३,१३.)

अर्थवादः क इत्यनेन लक्षणेन वर्णयति सूत्रकार । परन्तु लक्षणाच्च चत्वारि शृङ्गे-
 ति रूपकद्वारेण यागस्तुति कर्मकाल उत्साह करोतीति कुमारिलमठ ॥

यज्ञसमृद्धये साधनानां चेतनसादृश्यमुपपादयितुकाम आमन्त्रणगन्धेन लक्षयति ।
 इति शिवर ॥

ध्याय आहे अर्ध्वर्यु मैत्रावरुण नावा-
 च्या ऋत्विजाला प्रैष देतो, आणि मैत्रावरु-
 ण होत्याला प्रैष देतो, अशी त्या अध्यायाची
 माडणी आहे प्रोक्षणापात्र माड हा प्रै-
 ष अर्ध्वर्यु अग्नीध्राला देतो तिसऱ्या
 पूर्वपक्षाचे या सूत्राने समाधान केले,

ing Vaidika texts The repetition, therefore, is not to blame The translation of Vaidika texts quoted in the Sanskrita portion of this work will elucidate the sūtra under examination The vessel in which water is kept to be sprinkled on sacrificial materials is called Proksanī The text "Put the Proksanī" occurs in the Taittiriya Brāhmaṇa (III 2, 9) The whole adhyāya (III 6, 2) of the Taittiriya Brāhmaṇa is called the adhyāya of sacrificial orders (Prasādhya) which consists of the orders which a priest called Adhvaryu gives to a priest called Maitravaruna and which the last gives

४६ अभिधान असले म्हणजे अथवाद होतो (उ० ६)

४६ मध्य संस्कृत सुप्रान अभिधान
१. २१ राख आहे, त्याचा विचार केला
वाहजे फो त्यादि अर्थांचे वर्णन वले-
ले असले २६। २६ त्यास अभिधान म्हणा
बे अमुक करा असं धातिले २६। २६
त्यास विधान म्हणजे अभिधानने
विरित असलेल्या अर्थाचे वर्णन होते
आणि विधानने जा अर्थ विरित मारी
त्याच वर्णन होते. विधान हे विविधाक्याचे
लक्षण आहे अभिधान हे अथवावाचे
लक्षण आहे या सुप्राने आचार्य चवव्या
पुष्पशाख समाधान करतात चवव्या
पुष्पशाख समाधान पुष्पशाखाने पाच
पावाचे १२ व्या सुप्राने ज्या मन्त्राचे
वर्णन वल आहे तो मन्त्र पुढे व्यासा
असंमन्नीय अर्थाचे अशा मन्त्राचे वर्णन
मारी, १२। १२ मन्त्राचे एसास मन्त्राचे
अथ वर्णिल मारी, परंतु विरित अर्थाचे
विरोध वर्णन केले आहे, आणि हे वर्णन
करताना कपक अलंकार साधला आहे
असा जमिनीचा अभिप्राय आहे त्या
मन्त्राचे वर्णिलेले चार गुणे २६। २६ चार
होते, तीन पाद २६। २६ तीन सप्तमे, दोन
मन्त्र २६। २६ चवव्या आणि त्याची
पत्नी, सात हस्त २६। २६ सात छंद, तीन
ठिकाणी बांधलेला म्हणजे तीन वेद (म्हण-
जे भा वेद, यजुर्वेद, आणि सामवेद), २६
म २६। २६ मनुष्याचे काम पूर्ण कर ॥१॥
ओरड ओरड ओरडतो २६। २६ राख फ-

46 Whatever gives an explanation is a subordinate statement (6 Reply)

to a priest called Hotā. The order—Put the vessel called Prokṣa—is given by a priest called Adhvaryu to a priest called Agnidhra. This sūtra removes the third objection raised (in the 33rd sūtra) by the opponent.

46. The term Abhidhāna is used in the original Sanskrit sūtra. It calls for a special enquiry. Whatever describes any object is Abhidhāna which is to be distinguished from Vidhāna, the characteristic of which is—a duty something to be done. The first describes what is already known. The last describes what is not already known. The one is the characteristic mark of a subordinate sentence. The other is the characteristic mark of an original statement. Jaimini removes in this sūtra the objection raised in the 34th sūtra. The text of the Rik-Saṁhitā (IV 58 3) quoted by the commentator to explain the 34th sūtra is to be considered here. Four horns, his three feet, two heads, his seven arms, an ox tied in three places roars and roars—the great resplendent entered the mortals.” Jaimini says that what is impossible is not described in this text because no original statement is made here but a particular description of what is already known is given and the description is based on a figure of speech called a simile. Jaimini explains this simile thus:—the four horns are the four Hotā priests, the three feet are

सूत्राणि.

गुणादविप्रतिषेधः स्यात् ॥ ४७ ॥ (उ० ७.)

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । गुणात् = गौणार्थवर्णनाद् गुणवादेन वा । अविप्रतिषेधः =
(उक्तपूर्वः)

वाक्यार्थः । गौणार्थवर्णनाद् विरुद्धोपन्यासो न भवेत् ॥

पटपूर्वपक्षे विरुद्धोपन्यासत्वं यद् दर्शितं तन्न न । कुन । पूर्वपक्षकारस्य लक्ष्येषु गुण-
वर्णनाङ्गीकार एतत्वेत् तस्य निरासो भवति । लौकिके “यथा त्वमेव माता त्वमेव पितेति
तथैकस्मिन् एवैवत्य एको स्म शतस्मिन् एवैवत्ये शत स्मो इत्यविरोधः” इति शिवर ॥

स्तो, असा त्या मन्त्राचा अर्थ होतो
विधानासारखा त्याचा अर्थ न करता
अभिधानासारखा अर्थ करावा, किंवा कै-
मुनिकन्यायाने अर्थ लावावा, असे पूर्वप-
क्षावर आचार्यांचे म्हणणे आहे जेथे अर्थ
असंभवनीय वाटतो, तेथे युक्तीने अर्थ
लावला पाहिजे

the three libations (*Savanas*), the
two heads are the sacrificer and
his wife, the seven arms are the
seven metres, the three places in
which he is tied are the three Ve-
das (*Rik-veda*, *Yajur-veda*, and
Sâma-veda), *Visabha* means one
who gratifies the desires of man
Roars and roars means “he makes
a sound” It is not a *Vidhâna* but
an *Abhidhâna*, that is, not an ori-
ginal but an explanatory state-
ment The text may be inter-
preted into an *a fortiori* argu-
ment Jaimini thus attempts to
explain away whatever the oppo-
nent condemns as impossible

४७ गौण वर्णन आहे असें मानल्याने विरोध नहिंसा होतो (उ० ७)

४० मूळ संस्कृत छान्दा गुणशास्त्राची पाहना घेता आरे त्याचा अर्थ गौण असा बला आहे गुण आणि गुणी यांचा सापेक्ष संबंध आहे गुणीला नेहमी गुण असतात, १२१ गुणी प्रजात होते, आणि गुण त्यावर अवलंबून परगारे म्हणून त्यांची पाहना घेता आहे गुणशास्त्राच्या गौणशास्त्राच्या साराने आहे त्याचा अर्थ—जे दुसऱ्यावर अवलंबून बसून राहिले, जे दुसऱ्याच्या अंगभूत होत म्हणजे जे परतंत्र असत ते, असा सारा आहे आत्मिकशास्त्रात परतंत्रता असते म्हणजे त्याचा स्वतःचा अर्थ मरणा दुसऱ्या अर्थात ही वाक्य शोभा आतात असा रीतीने काही वेदांच्या अर्थाची पोहना घेता अपूर्ण वेदांच्या विराज माही असें सिद्ध होईल याच पत्ताचे १९ व्या छान्दाच्या विषय त्या मन्त्रांच्या अर्थाचे वर्णन घेत आहे त्या मन्त्रांचे एवढे अनुसंधान करावे लौकिक व्यवहारांत जसे “तूच आहे, तूच बाप, तूच सत्ता,” असे म्हणतात, त्याच अमिषायाचे लाक्षणिक वर्णन त्या मन्त्रांत आहे

47 (A statement) being considered subordinate, there can be no contradiction. (7 Reply)

47 The term *Guna* is used in the original Sanskrit sūtra. It is interpreted into *gouna* or subordinate. The terms *guna* and *gouna* or a quality and the qualified are correlative. The qualified is the principal in reference to its qualities which are necessarily subordinate as the latter depend on the former. The term *gouna* (subordinate) is derived from *guna* (a quality and it means that which depends on something else or that which being a part or a limb as it were of a main body is not independent. A figurative statement is dependent or subordinate, because having no independent sense of its own, it only embellishes some other statement. The contradiction with which some Vaidika texts are charged would be removed if they be considered figurative. The Vaidika texts quoted in the foot note to the 36th sūtra of this chapter are to be considered here. As in common life a benevolent person is often called a father a mother and a friend at the same time so in the Vaidika texts referred to similar figurative language is used. The Vaidika texts are —“There is only one Rudra (in the universe) and there is none second. See the Taittiriya Sanhita (I 8 6) Again, There are thousands of Rudras on the earth. See the Taittiriya Sanhita (IV 5, 11.)

सूत्राणि.

विद्यावचनमसंयोगात् ॥ ४८ ॥ (उ० ८.)

पदानि । विद्या वचनम्, अ संयोगात् ॥

पदार्थः । विद्यावचनम्=स्वाध्यायकालेऽर्थवचनम् । असंयोगात्=कर्म
भिरसंयोगात् ॥वाक्यार्थः । स्वाध्यायकालेऽर्थवचनमुपयुज्येत । यद्यपि कर्मभिरसंयोगः
स्यात् ॥भावार्थः । यदा यज्ञसंयोगो न स्यात् तदा पुनःश्रुतिर्न प्राप्नुयात् । केवल-
स्वाध्यायकाले श्रुतिग्रहण करणीयम् ॥

सतः परमविज्ञानम् ॥ ४९ ॥ (उ० ९.)

पदानि । सतः, परम्, अविज्ञानम् ॥

पदार्थः । सतः=विद्यमानात् । परम्=अनन्तरम् । अविज्ञानम् ॥

वाक्यार्थः । विद्यमानात् (अर्थात्) अनन्तरम् (तस्य) अज्ञानम्
(सम्भवति) ॥भावार्थः । यद् यद् विद्यते तस्य तस्यैवाज्ञानम् । अविद्यमानार्थस्याज्ञा-
नं न घटते । विद्यमानार्थस्य प्रथमं ज्ञान पश्चादज्ञानम् ॥विद्यमानोऽप्यर्थः प्रमादालस्यादिभिर्नोपलभ्यते । निगमनिरुक्त यावरणवशेन धातु-
तोऽर्थः कल्पयितव्यः । इति शबरः ॥यद्यपि पूर्वपक्षेऽयमभिप्रायो नोपन्यस्तः । तथापि सम्भवादुपन्यस्यते । इति कुम्भारि-
लभट्टः ॥

४८ (कर्म) न कतायाचे अ-
सता अभ्ययन करणे हे अर्थ
समजण्याकरता आहे (उ०८)

४९ जें अर्था आहे, तें पुढे
अज्ञात (उ० ९)

४८ मूळ सूत्रात 'असतो ॥५॥'
अस पद आहे त्याचा अर्थ करतांना
साक्षात्त्वामुळे "कर्म" हे पद घातले
आहे आणि र्मसत्ता याचा अर्थ कर्म
करणे असा आहे "विद्यावचन"
असे मूळ सूत्रात पद आहे विद्या
हा वेदान्त, आणि वचन म्हणजे सम-
जण यांचे अभ्ययन करणे हा अर्थ
स्वाभ्यास या पदाचा आहे हे पद सातव्या
पूजपक्षपात्रानु अनुवृत्ति करून घेतले आ-
हे पूर्वमीमांसेत पूजपक्षपात्रीत पक्षाची
उत्तरपक्षसूत्रात अनुवृत्ति होत पूर्व
पक्षपात्र १० व्या सूत्रात वेदमन्त्र नुस्ते
तौष्ठ्यास करणे, असे प्रतिपादन करतांना
पद तौष्ठ्यास करण ही माचीन चाल आहे,
असे प्रमाण देतो त्यावर उत्तर देतांना
सेतें पक्षत म्हणून लोक तौष्ठ्यास करतात,
आणि सेतय काली गृह्यन आम्हा व
व्यक्त वसतात, म्हणून त्या माचीन चाली-
त काही अर्थ नाही अस शबराणि मा-
म्हा म्हणतात याकडे आम या मु-
क्त वाचकांनी लक्ष घातें अशी आमची
विनंती आहे

४९ आठव्या पूजपक्षपात्रात किरयेक वेद
वाचकांचा अर्थ समजत नाही म्हणून
वेद निरयक आहेत, असे पूजपक्षपात्रात

48 (Though no sacrifi-
cial work) is referred to,
yet there can be no tau-
tology when there is ex-
position of knowledge
(8 Reply)

49 (Whatever is alrea-
dy) existing, can be un-
known (9 Reply)

48. The term *Asanyogdi* is used
in the original Sanskrita sūtra. In
interpreting it, the principle of
expectancy or desirability necessi-
tates the introduction of the terms
—a sacrificial work. The term—
Karma-sanyoga—signifies connec-
tion with a sacrificial work. A
gain the term *Vidyā-vachana* is
used in the original Sanskrita
sūtra. *Vidyā* means knowledge
and *Vachana* means exposition.
Commentators introduce the
term *Śrādhya* into the sūtra by
way of completing it (*anuvṛtti*).
The term *śrādhya* occurs in the
seventh statement of the opponent.
In the *Pūrva Mīmāṃsā*, some
terms of a statement of the
opponent can be borrow-
ed and introduced into a re-
ply for completing it (*anuvṛtti*).
The opponent adduces it in the
37th sūtra as a proof that it is
customary to learn the Vedas by
heart. In reply to this Jaimini
remarks that the Vedas are learnt
by heart because students find it
easy to do so, and that the people
in general do not think the prac-
tice to be improper because they
are accustomed to it. The ancient
custom, says the commentator is,
therefore, senseless. Our critical
readers will give heed to the
remark of commentator Shabara.

49 It is stated in the 8th

सूत्राणि.

उक्तश्चानित्यसंयोगः ॥ ५० ॥ (उ० १०.)

पदानि । उक्तः, च, अनित्य-संयोगः ॥

सूचना । प्रथमाध्याये प्रथमपादस्याष्टाविंशसूत्रे निरूपितस्य द्वितीयपूर्वपक्षस्य तथैकात्रिंशसूत्रे निरूपितस्य द्वितीयोत्तरपक्षस्य चात्र कृतेऽनुसन्धाने सूत्रार्यः स्पष्टः ॥

लिङ्गोपदेशश्च तदर्थवत् ॥ ५१ ॥ (सि० यु० १.)

पदानि । लिङ्ग-उपदेशः, च, तत्-अर्थवत् ॥

पदार्थः । लिङ्गोपदेशः=लिङ्गोपदेशः । लिङ्गेन=तदभिधानसामर्थ्येन । उपदेशः=मतः । च=पुनः । तदर्थवत्=तदर्थो नाम मंतार्यो यस्यास्ति तत् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । अभिधानसामर्थ्येन मंत्रः स्वार्थविषयं द्योतयति ॥

भावार्थः । अभिधानसामर्थ्यान् मंत्रेषु नामधेयानि धटन्ते । यदि तेऽग्नि-प्रयोजनाः । ततस्त आग्नेय्याः । नाग्निशब्दसन्निधानात् । इ-

ति शबरः ॥ तस्माद् विवक्षितार्था मन्त्राः ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

आग्नेय्यर्चाऽग्नीध्रमभिर्मुशेत् ॥ तै. सं. (३.१,६.)

म्हणजे आहे. त्यावर आचार्य म्हणतात की जर अर्थ ठाऊक असला तरच अर्थ समजला किंवा न समजला हे म्हणजे सम-वते, पण अर्थ ठाऊक नसता असे म्हणजे समवतच नाही आणि अर्थ ठाऊक असताहि धर्माने किंवा अजसातने अर्थ समजत नाही असे वाटेल पुन निगम, निष्क, व्याकरण, किंवा धातु याचा विचार करून वाक्यार्थ बसवावा निगम व निष्क या दोन शाखांचा अर्थ सांगि-

statement of the opponent that some Vaidika texts are to no purpose, because they can be neither interpreted nor understood In reply to this, Jaimini observes that it can be affirmed whether the sense of a passage is known or not when its sense is already known But it is impossible to say that its sense cannot be known, when its sense is not known Though the sense of a passage be known, it may be imagined on account of some mental aberration or indolence that its

५० (वेदीत) नाशयत वस्तु
अकळतात, याविषयी पूर्वी सां
गितले आहे (उ० १०)

५१ जसा मंत्राचा अर्थ
(समजतो), तसाच लिखावरून
मंत्राचा विनियोग समजतो
(सि० यु० १)

गता परिजे. निगम इत्येनं वाच्यं तस्य
इत्याद्या शब्दाणां अयं गता गेता आहे
हे पातन त्या शब्दाचा अयं वस्तुविषय
निरुक्त इत्ये शब्दावे निरनिराळे अयं
व आहेत अशी पद्धत कर्तव्य त्याच्या
पुण्याधीन शब्दाचा अर्थ वस्तुविषय
मूळ संस्कृत सूत्रात "सत परम" अशी
पद आहेत त्यांचा अर्थ जे असते त्या
च्या मागून वसा वेसा आहे या छ
पार्श्व पूर्वपदाये सम्यक् उचर झाले नाही
असें वारं

५ या मीमांसेच्या (१ १, ३१)
छत्री अर्थ उचर झाले आहे

५१ "अदयवद" असें मूळ सूत्रांत
पद आहे त्यांत सत्त्व इत्ये मन्त्र अ
से समजायाचे तिगि न इत्ये मन्त्राच्या
अर्था अमर व अर्थ असावा असें साम
र्थ्य असते हे ते स (१ १६) या
विभागा मन्त्र संस्कृत सूत्रांवाली घेत
ला आहे त्याचा अर्थ केसा इत्ये
सूत्रार्थलक्षणापेक्षां संक्षेपेभ्यः (१ १, ६)
एवम् "अयोग्य देवता असून जो पक्ष क-
रतो, त्याला देवता काढून बाहेरवा, आ-
णि तो पापी होतो, आणि जो योग्य देवता

50 It is already stated
that transitory things are
not with (in the Vedas.)
(10 Reply)

51 As the sense of a
text (is known), (so) its
application (is known) by
means of a mark (1 Ar
gument in support of the
final statement.)

sense is not known. Again, the
sense of a passage ought to be
determined by means of collation,
analysis, grammar or etymology.
The terms *nyāya* and *nirukta* are
used by commentators, and call
for explanation. *Nigama* is the
name given by Yāska to a method
of collation. *Nirukta* means the
determination of the sense of a
word by analysing it into its ele-
ments. The terms *Satahparava*
are used in the original Sanskrit
sūtra. They are interpreted into
after that which exists. We be-
lieve that the objection raised by
the opponent in his eighth state-
ment is not combated at all by
this style of replying.

50 A similar reply is already
given in the sūtra (L. 1 31)

51 The terms *Tadarthavat* is
used in the original Sanskrit
sūtra. By *tad*, is to be understood
a Vaidika text. By *Linga* is meant
the power of a text to be inter-
preted in a particular way. A
Vaidika text from the Taittiriya
Sanhita (III. 1 6) is quoted in
the Sanskrit portion of the work.
Its interpretation will elucidate
the sūtra under consideration.
The Vaidika text is — He who
sacrifices to an improper deity is

सूत्राणि.

ऊहः ॥ ५२ ॥ (सि० यु० २.)

पदादीनि । स्पष्टानि ॥

भावार्थः । पूर्वमीमांसाया नवमेऽध्याय ऊहो विचारितः । स च त्रिवि-
धः । मन्त्रसामसरकारविषयः । ऊहस्तु ज्ञापनेन मतपदांत-
रादीनि । अत्र दृष्टान्तः । न पिता वर्द्धते न माता । अन्ये
वर्द्धन्त इति गम्यते । प्रत्यक्षं कौमारयौवनस्याविरैर्वर्द्धन्ते मा-
त्रादयः । शब्दो न वर्द्धत इति ब्रूते । का पुनः शब्दस्य वृद्धिः
यद् द्विवचनबहुवचनसयोग इति शबरः । तस्माद् विवक्षि-
तार्था मन्त्राः ॥

विधिशब्दाश्च ॥ ५३ ॥ (सि० यु० ३.)

पदानि । विधि-शब्दाः, च ॥

भावार्थः । विधिशब्दश्च विधिरेव च ब्राह्मणाभिधस्तत्र तत्र पर्यायेणा-
वयवान्वाख्याननिर्वचनादिभिश्चार्थप्रकाशनपरत्वं दर्शयति ।
अर्थानाश्रवणे हि सर्वं तदनर्थक स्यात् । तस्माद् विवक्षितार्था
मन्त्राः ॥

अर्थवादपादोऽयम् ।

प्रथमाध्यायस्य द्वितीयपादः समाप्तः ॥

घेऊन यज्ञ करतो त्याला देवता काडून
टाकीत नार्हीत, आणि तो पापी होत नार्ही
(म्हणून) अग्नीचें ज्या ऋचेत वर्णन
आहे, त्या ऋचेने अग्निभिनामक ऋत्विजा-
स स्पर्श करावा.” असा मन्त्रार्थ आहे
वेदमन्त्राचा अर्थ न समजला तर हे कसे
समजेल ? खंडोबा, जोतीबा अशा मूर्तीची
पूजा करणाऱ्या लोकानी योग्य आणि
अयोग्य देवताविषयी वर जें वर्णन केले
आहे, त्याकडे रुपा करून लक्ष द्यावे.

torn by gods, and he becomes
sinful And he who sacrifices to
a proper deity is not torn by
gods, and he does not become
sinful [Therefore] a priest called
Agnīdhra is to be touched by
means of a rik in which Agni is de-
scribed " Now, this is the sense of
the Vardika text If it be not un-
derstood, how can the duty of an
Agnīdhra be known? We hum-
bly beg to draw the attention of
some of our readers to the dis-
tinction between proper and im-
proper gods, and to ask them to
enquire if the worship of such
gods as Khandobā and Jotibā is
sanctioned in the Vedas.

५२ ऊह (पराय लामतो,
महपून वेदमत्राय होतो) (सि०
पु० २)

५३ आणि ब्राह्मणप्रथ (आ
हेत महपून वेदमत्राय होतो)
(सि० पु० ३)

५० "ऊह" शब्दाचा अर्थ केला
हान सत्र वेदांचे समवेले नातेना
नी वेदामध्ये एतत्त्वनात पर आणि
नूनाशी विषयपरे अ लान परासम
की ज्या मन्त्राचा विषयाग एतत्त्वनात त्या
मन्त्राचे पद्वचनाना परे असावीला सत्र
विषय वर्तमान एतत्त्वनात विषयपर असा
बे ला। ते असा प्रसंगी एतत्त्वनात परा
ज्या वदमा वद्वचनाना पर योजाई लागते,
आणि मूल एतत्त्वनात विषयपरच्या वद
ला वर्तमान एतत्त्वनात विषयपर योजाई
ला। ते असा एतत्त्वनात वदमा वद
पद योजाई, एतत्त्वनात ऊह ह। एतत्त्वनात
समयी असे ऊह परीक्षा करावे ला। एतत्त्वनात
इह्म वदमन्त्राय समनलाच पाहिजे प
तेजसिहि आपल्या महामान्यामध्ये असे
ह। ते की शुद्ध ऊह करता पावेत इह्म-
न न्याय। विषय

५१ मूल संस्कृतसूत्रांत "विषयान्ध"
असे पर आहे, एतत्त्वनात मन्त्राच्या आभा-
रात ना इह्मप्रथ असा आ ही अर्थ केला
आहे मन्त्रां विषयामध्ये व्याख्यानाच्या
योगाने, आणि विषयान्ध योगाने मन्त्राचा

52 (The method of)
substitution (being adopt-
ed, the sense of Vaidika
texts is known) (2 Ar-
gument in support of the
final statement)

53 (Because there are
the works called) Brāh-
manāni, Vaidika texts can
be understood. (3 Ar-
gument in support of the
final statement)

50 The sense of the sūtra
will be plain if the term *śha* be
explained in different places in
the Vedas, nouns of the singular
number and verbs of the present
tense are used. A text to be re-
peated at a sacrifice may require
the same nouns to be in the plu-
ral number or the same verbs to
be in the present tense. On such
an occasion, the substitution such
as of a plural noun for a singular
one or a verb of the present tense
for a past one in Vaidika texts is
called *śha*. Such substitution is
often made in texts to be used at
sacrifices. The sense of Vaidika
texts ought to be, therefore,
known. Pāṇinī observes in the
introduction to his well known
commentary on the grammar of
Pāṇini that grammar ought to be
studied that such substitutions
may be correctly made.

53. The term *Vidhi-śabda* is
used in the original Sanskrit
sūtra. We have interpreted it
into a work called a Brāhmaṇa
with the aid of commentaries. In
the Brāhmaṇa works, the man-
tras or Vaidika texts are explain-
ed by means of stories or analysis.
Jaimini holds, therefore that it is

अर्थ केला असतो, म्हणून वेदमन्त्राचा
अर्थ करणे योग्य आहे, असे जैमिनीचे
म्हणणे आहे. सूत्रकार जैमिनि, आणि
भाष्यकार शबरकुमारिलभट्टादि ब्राह्मणग्र-
थांची योग्यता किती समजतात, हें या
सूत्रावरून स्पष्ट होते

proper to know the sense of Vaidika texts This sūtra is important as it shows the relation of Brâhmaṇa-works to Saṁhitâ-texts [mantra] as determined by such an Âchârya as Jaimini and by such distinguished commentators as Shabara and Kumârila-Bhattacharya. The Brâhmaṇa-works propound the sense of Saṁhitâ-texts. The subject of subordinate statements is now considered.

आहे, परंतु बुद्धिवाद करून युक्तिप्रयुक्तीने
 वेदार्थ वसविला पाहिजे. बुद्धिवाद कर-
 णारे लोकांनी युक्तिप्रयुक्तीचा आणि अ-
 नुमानतर्कादिकाचा अंगीकार केला परि-
 पाठ्यास अनुसरणाऱ्या लोकांचे असे म्ह-
 णणे पडले की बुद्धिवाद कसला तो नको
 वेद नुस्ते तोडपाठ करावेत, आणि चालू
 वहिवाद जी आहे, तिची उत्पत्ती कशी,
 तिची योग्यता काय, आणि तिचे परिणाम
 कोणते याविषयी विचार कधीहि करायाचा
 नाही. या सर्व निरनिराळ्या साम्प्रदाया-
 चे वर्णन यास्काचार्यकृत निष्क म्हणून
 एक वेदांग आहे, त्यात स्पष्ट रीतीने केले
 आहे धर्माचे बीज मनुष्याच्या बुद्धीमध्ये
 आहे, असे म्हणणाऱ्या साम्प्रदायाचे नाय-
 क कौत्साचार्य हे होते. आणि युक्तिप्रयु-
 क्तीने वेदमन्त्रार्थ वसवून सर्व वेदप्रणीत
 कर्माची व्यवस्था लावावी, आणि प्राची-
 न धर्माचे आचरण करवे अशा म्हणणा-
 र्या साम्प्रदायाचे नायक यास्काचार्य होते
 आणि या दोघाच्याहि मतांनी वेद नुस्ते
 रावूसारखे तोडपाठ करणारे लोक वेदगळ
 ठरले जैमिन्याचार्यांनी यास्काचार्या-
 च्या मताचा दंड अंगीकार केला आहे,
 आणि सर्वथैव वेद अभयोजक अहेतु अ-
 से म्हणणाऱ्या कौत्साचार्यासारख्या लो-
 कांचे—आणि रावूसारखे वेद नुस्ते तोड-
 पाठ करावेत असे म्हणणाऱ्या लोकांचे—
 या दोन्ही मतांचे जैमिनीने या पादात
 खंडन केले आहे. एकेक मन्त्राचा अ-
 र्थ करून वेदमन्त्रार्थात मानगड होऊ
 लागली, ती मानगड होऊ नये म्हणून
 प्रकरणास अनुलब्ध वेदमन्त्रार्थ करावा
 असे वर्णन करताना निष्क परिशिष्टात

to interpret them correctly and
 carefully. At any rate, the ra-
 tionalists preferred logic and its
 methods to mere dogmas. The
 dogmatists, on the contrary, re-
 pudiated logic and its methods
 but asserted that it was sufficient
 to learn the words of the Vedas
 by mere rote, and that it was use-
 less audacity to investigate the
 origin, the propriety, and the con-
 sequences of such established
 customs as were believed to have
 come down from time out of me-
 mory. An account of these dif-
 ferent schools of philosophers is
 given in the work of Yāskāchārya.
 Koutsa was the leader of the
 school of thought that advanced
 the doctrine that the principles
 of virtue are permanently im-
 planted in the mind of man. Yās-
 kāchārya, on the contrary, led the
 school which maintained that all
 customs ought to be followed, but
 not blindly, and that they should
 be supported by Vaidika texts
 which ought to be rationally in-
 terpreted, and the sense of which
 ought to be logically examined.
 Both the schools, however, con-
 demned the practice of learning
 the Vedas by mere rote—so foolish
 and improper. Jaimini adopts
 the principles of Yāska, and seeks
 to refute in this chapter thinkers
 like Koutsa who considered
 the Vedas to be childish and in-
 coherent pratings, and the ortho-
 dox dogmatists who asserted that
 the mere words of the Vedas
 should be crammed by rote with-
 out any attempt at understand-
 ing them. There is a story in
 an appendix to Yāska's work
 a story suggestive of the me-
 thod of rationalism and pregnant
 with such thoughts as ought to
 be considered the glory of ancient

एतन्नाम आनी अहं गाल्वं तर्हि त
नी पारिते । पारित्य जेही वर साजे
सागत तेही मनुष्यानी स्वतः विद्यासे
वी आनी पुढे आपणा करि पावत ।
त्याच स्वतःनी गतनी कर्हि साधकानि वि
सा । ते गतपति परमेश्वराचे अप
वर्णाविषयी आणि त्याची परमेश्व
रणाविषयी माया निरुपण म्हणून ते जे
तर्हि जे स्वतः मनुष्यानी गतत, आणि
निरुपण वेदमन्त्रांची परमेश्वराची न
न गत करिदवर्तव्य अहं अहं समजावे
हा गतपति आहं मनुष्य गत पाव क
रीत आहं, हे आमचे स्वतःपर विमर्श
मनेषी कीचा असागत वर्तमान त्याचा
अंशगत वादुत यत्तया त्याची देवता
वाचत, आणि ते अंशसत्ता वाचत
आली अहे तीच पाव आहं अहे
गतात, आणि त्याचा देव तुरी तः
पाह गततेत असा आमह पत्तिता असा
सातवे गेटा जमिनीत या पातनी गत
केहे आहे त्याचा विचार आमच वाचका
नी गतात । गमनांत पत्तितात
आणि गतात असा वाचक पावता
विमर्श मनी पाव आहे । वरी
पाह ते पाव हा विचार गतते असा
आहे, गतत त्या मीमांसेत आहं नि
वचन करतो आहं मीम केहे । त्याच
ममीमासा असेह द ज्ञान । ममीमा
सत ५ ॥ १ ॥ विचार कला आहे । ममाच
मुष्प लक्षण पोहता आहं असे प्रथम
अप्यासाचे प्रथम पातने दुसरे उपात
सांगितले आहं । तेवें पोहमेव ममाच
यनहि केले आहं । पोहतादि विचार

India — "When the Jain began
to ascend (into Heaven) men
asked him as to who was to be
their Jīn. The gods pointed to
their Jīn. The gods pointed to
their Jīn. The gods pointed to
their Jīn. This Jīn was well versed
in the science of interpretation,
and adjusting the Vedas. There
fore that which is logically con
sistent and rational and which
while recognizing the Vedas, ar
ranges and adjusts them is to be
considered as laid down by the
Jīn." Forgetting that the Jīn
(the logical faculty) lacks in
them our country men directed
him towards him to darkness,
ridiculed him, held fast to blind
certainties and foolish dogmas, and
intentionally maintain that the
Vedas should be learnt by mere
rote as they rote learn to re
peat some words. The arguments
which Jainism employs to refute
the blind faith to deserve to be
examined. It is usual to divide
the teachings of the Vedas into
three systems—that of works,
(Karma kanda) that of adoration
of gods, (Upanishad kanda) and spiri
tual knowledge consisting in rea
lizing the soul as the supreme spi
rit and in holding communion
with him (Jñāna kanda). We are
concerned with the subject of
works here for the system of phi
losophy which we examine at
present is generally called Karma
mīmāṃsā. The Karma mīmāṃsā
investigates the subject of duties
the characteristic mark of which
is Uchodan or a conception induc
ed by scriptural injunction. See
the sūtra (I 1 2.) in the foot
note to which the nature of Uchodan
is discussed. The principal
element of Uchodan is the internal
effort or volition. The conceu

१०५५०० मनुष्यांच्या अंतर्भाभी जो प्रयत्न घडतो तो चोदनेंतील मुख्याश आहे सुखदुःख, इच्छाद्वेष अशा ज्या नानावृत्ति मनुष्याच्या अंतर्भाभी उत्पन्न होतात, त्या वृत्तींना एकाग्र करणे, आणि समाधिस्थ करणे, व अधमर्षणाविषयी समर्थता संपादणे हा उपासनेचा मुख्याश आहे कोणी बादरायणाच्या वेदांतास ज्ञानकांड म्हणतात, परंतु ज्ञानानेच मोक्षप्राप्ति अशी प्रतिज्ञा कणादसूत्राची आहे अलीकडे जो वेदांत देशामध्ये माजला आहे, त्या वेदांतामध्ये आणि कणादप्रणीत शास्त्रामध्ये मोठा विरोध आहे हे वर्णन करायलास नको बादरायणदर्शनाची आणि कणाददर्शनाची एकवाक्यता केली असता द्वैतमार्गच प्रबल होतो या दोन्ही दर्शनात विरोध मानला असता ज्ञानमार्ग कोणाचा अशी पचारित पडते कारण कणाद द्वैतमार्गाचे प्रतिपादन करतो, आणि बादरायणदर्शनानून भाष्यकार अद्वैत अर्थ वाढतात म्हणून एकाच वेळीं दोहोंसहि ज्ञानमार्ग म्हणजे संभवत नाही काही नाही, सर्व कायते चैतन्य आहे, असें प्रतिपादन करण्याची जी चाल पडली आहे, तीस ज्ञानमार्ग न म्हणता कणाददर्शनात ज्या विषयाचे प्रतिपादन केले आहे, त्यासच ज्ञानमार्ग म्हणावे हे आम्हास प्रशस्त दिसते अस्तु ज्या तत्त्वज्ञानाचे पूर्वी आम्ही वर्णन केले आहे, तो तत्त्वज्ञानमार्गाचा प्रदर्शक आहे तिन्ही मार्गांची समर्पक एकवाक्यता होते, पण हा विचार येथे करणे नाही कर्ममागाम्य अंतर्भाभीचा प्रयत्न, आणि

tiation of the variety of feelings such as pleasure and pain, desire and aversion which spring up in the human mind, and then devotion to contemplation, and the acquisition of the power of rising superior to fleshliness literally washing off sins (*aghamaśana*) are the principal elements of adoration. Some consider the system of philosophy developed by Bâdarâyana to be spiritual knowledge. But Kanâda declares the end of his system to be the salvation of the soul by means of *knowledge*. It is not necessary to mention that the system of Kanâda is every way opposed to the Vedânta that is now rampant in our country. The systems of Kanâda and Bâdarâyana, if properly examined and harmonized, would doubtless support the doctrine of duality which declares that God is the Creator of man who is to worship him and seek blessings from him (*Dvaitamârga*). If they were opposed to each other, it would be difficult to determine which of the two is the system of *knowledge*, for Kanâda systematizes the doctrine of *duality*, and commentators interpret the system of Bâdarâyana into *pantheism* as opposed to the doctrine of *duality*. Hence such two systems cannot, at the same time, be said to explain *spiritual* knowledge. Instead of considering, however, the doctrine of *pantheism* to be spiritual knowledge, we are inclined to believe that the system of Kanâda inculcates spiritual knowledge. Suffice it to remark that the *Risi* of the logical faculty whom we have already mentioned is the real teacher of spiritual knowledge. Harmony between

बन्दिषा वा शर्त्तिषा विवाह
आह जगो अनपार्थो ब्रह्मण परतो
मयी बन्दिषा एतः परतु तगा पुन
दृष्टव्यमस्मादि एषीष मम अनपार्थो
अहम्, एतन्वापि अहमस्मी दन्त पद
न। आगि तमे नाना विधायि आप्याय
ज्ञान दाते मम मन्त्रादि अनपार्थो
उपद्रव होतात एतन् ज्ञान इति
अणि अनपार्थमन पार्था पार्थक्य
पक्षान्न गवस आदे ए एतन् आह
बुद्धिगार पर। न्यायो गार् पुनियदुर्गा
त्या पार्थक्य इति, मम ते त्र गम उदा
पाद वक्त्त पार्थक्य शान्ते ते तेव त्रयं वरा
वपाव अगा एवाप्यामिदन्त शान्ते अन
अपार्थ बुद्धिगार पर। न्या गार्थापार्थी
नैतिद्वेवद्वेवद्वेवद्वेव मम आचाराने अने
इत्येव न्या सारागो पार्थक्य शान्ते। मोदी
वा। एतन्त पार्थक्य आह शर्त्तिषा
पार्थक्यदीपा अगीतार वक्त्त वेदार्थ शान्
आगिते आदेन एतन्तुत्या पार्थक्य
मर्त्य वेदमार्थक्य पार्थक्यद्वेवद्वेवद्वेव
एतन्त वेद अवमाण आदेन अगी मोदी
वा। एतन्त पार्थक्य आह शर्त्तिषा
मयी विवाह वराग पुन त्याव दृष्टव्यता
अगी मोदी शान्ती आह गी शान्तिरुद्वेव
पनिपादन वेदात्त अद्वेवद्वेव, इत्येव वेद
अवमाण आदेन पार्थक्य शान्तरा म
वा अय काप पाथा मयमद्वेवद्वेव निश्चय
करता येत मार्थ वेदादि। एतन्त पार्थक्य
शास्त्र एतन्त मार्थगवर्णवेदादि शान्ति पा
थीशोवाप्याप्या पाथी पार्थक्य आह वेदादि
मय ज्ञान शास्त्र नयेत तत् शास्त्र ते काप।
दृष्टव्यता पाथा मय अमुक धर्म आगि
अमुक अधर्म असा निर्णय पर पाथी

the three system — of works a lo-
ration and spiritual knowledge
(Karma Upanishad and Jñāna) —
can be established but we cannot
undertake to do so here. In this
Mīmāṃsā, volition or internal
effort and human actions are to
be considered for our actions ex-
press or embody our internal ef-
fort or volitions. But our will
or volition is more or less deter-
mined by the variety of feelings
which move the mind and the
feelings in their turn are influen-
ced by the impressions which ex-
ternal objects make on the mind
or by the ideas on which it works.
Hence it is plain that knowledge,
feelings, and will act and react on
each other and often lose the re-
lation of cause and effect. It
has already been observed that
rationalists attach special impor-
tance to logic and its methods so
far as the determination of truth
is concerned and accept that as
true to which the examination of
a question in all its bearings leads.
Yet Rationalists like Routsas use
great ingenuity in their discussions
with those who believe the Vedas
to be the fountain of all truth and
consider their teachings to be
every way final. Accepting the
method of discussion which their
dogmatic opponents adopt and
starting from the postulates which
the logmatists consider to be es-
sential to their system, they
seek to subvert the authority
of the Vedas by taking their
stand on the common ground.
They state that the Vedas are
not to be accepted because they
contradict common perception.
This argument does not attention.
Again the rationalists state that
the Vedas contradict Śāstras.

मनुष्याच्या अर्गी शक्ति आहे, आणि या शक्तीच्या योगाने जो निर्णय होतो तो निर्णयच कायते शास्त्र पूर्वपक्षकारांनीं दे-
न जी उदाहरणे घेतली आहेत त्याच्या योगाने या प्रतिपादनाची फोड होईल “मन चोर आहे” असा वेदमन्त्र आहे हा मन्त्र कोठे आहे असा शोध करित असता ग्रथात कोठेहि प्रतिपदेक्त हा मन्त्र सापडत नाही. आणि शंवरस्वामी-
च्या भाष्य करण्याच्या शैलीवरून आपल्या भाष्यात प्रतिपदेक्त मन्त्र घालण्या-
ची त्याची दक्षता नाही, असे दिसते. अस्तु. मन चोर आहे अशी आर्थिक वचनें उपनिषदादि ग्रथात अदळतात पूर्वपक्षकार असे म्हणतो की सर्व धर्माचा आधार काय ते मन आणि मनच जर चोर ठरले तर धर्माचरण होणार कसे? घेतात “मन चोर आहे” असे वर्णन आहे, म्हणून वेद अप्रमाण आहेत पुनः मनुष्याची वाणी मिथ्या भाषण करणारी आहे, अशा अर्थाचेहि वेदात वर्णन अदळते ऐतरेय ब्राह्मण (४१) ५हा मिथ्याभाषण हा जर वाणीचा स्वभावच ठरला तर धर्माचरण होणार कसे? असा कदाक्ष ठेवून पूर्वपक्षकारांनीं सिद्धा-
त ठरविला की शास्त्रविरुद्ध प्रतिपादन वेदात अदळते, म्हणून वेद अप्रमाण आहे जे जे आम्ही वर्णन केले आहे ते यास्का-
चायांचे निरुक्तावरून घेतले आहे, आणि (१२, ३१-३९) या सूत्रातील पूर्वपक्ष, आणि निरुक्तातील कौत्साचायांच्या कोट्या ह्या सर्वथैव जुळतात पुन पुढे वाक्याचा अर्थ लावतेवेळी प्रधानवाक्य कोणते, अर्थवाद

At first sight, it seems to be difficult to determine what the rationalists mean by *Shāstra*. The rationalists who are the opponents in this discussion cannot consider the Vedas to be their *Shāstra*, for they seek to find fault with them. If the Vedas be not the *Shāstra*, the question is natural – what is the *Shāstra*? It has already been stated that the rationalistic opponents believe that man unaided by any revelation, is able to distinguish truth from error, and that the principles which the logical faculties of man accept constitute the rules of life or *Shāstra*. These statements will be elucidated by the illustrations which the opponent gives. See the foot-note on (I. 2, 2) “The mind is a thief” is a Vaidika text. We have not been able to trace the exact place where it occurs and it may be stated that commentator Shabara is not careful in giving the exact words of a book quoted. But passages on which the statement is based are to be met with in works called Upanisads. The rationalists state that the mind alone is able to test the truth or falsehood of a proposition offered to it for its acceptance, and that if the mind be a thief, all rules of life would be at once uncertain. The Vedas state that the mind is a thief, and therefore, they are not worthy of being accepted as inculcating truth. Again, the Vedas state that “the tongue of man is an utterer of falsehood.” See the Aitareya Brāhmaṇa (IV 1) The rationalists ask that if it be the nature of the human tongue to utter falsehood, the rules of life would be at once uncertain. Con-

कोनता हेतुवाच्य पाण्डे, वाक्याये फर
 तत्ता अयम् यथा यी नार्ह वाक्य
 मेवापास्तन काय होत जपय होतो या
 विषयाचा सपुक्ति विचार जैमि पाचार्यी
 नी केस आरे या विषयापास्तनच
 वाक्यायेमीमांसेचे सिद्धांत जपय होत,
 नृकन वाचकनी ज्या विषय्ये या
 विषयाने वगन केले आहे त्या विषा
 पदार्था अय न समन्ता पर तोंडपा
 करणे हे केवल वेद आहे असे रवि
 प्यपत्तिता ज्या ज्या को या आचार्यनी
 योनित्या आहेत त्यांचे वाचकनी सप्त
 यां पुन पुन या पारामर्शे पर्यंत
 संबन्धने काय, कार्यकार संबंध नृ-
 गने काय, जपयति नृगने काय प्यक्ति
 नृगने काय, सामान्य नृगने काय, शा-
 स्त्रीय प्यक्षया नृगन काय, अयम् यथा
 नृगने काय, पांचाई सहज विचार ज्ञाना
 आहे यास्वरूपेचे आचार्यसिद्धांत
 कोनते हा विचार आचार्यनी केसा
 आहे त्यांचे अनुमन बाधना विविधा-
 क्य व त्याचा संक्षेप जगती नियम
 आणि परिचया ही वाक्ये, आणि
 त्यांचा परस्परार्थी भेदभेद, या वि
 पदांचा विचार आहे मान्द १५
 यांचा आणि सहिदामर्थाचा परस्पर
 संक्षेप काय हा विचार करली मूळ
 आणि त्यातील माध्य यांचा जो परस्पर
 र संक्षेप जो संक्षेप संहिता आणि मान्द १
 यामध्ये आहे, असा भेदभावा सूर्यो नि
 जय करा आहे

duetting the discussion with the
 spirit which these statements dis-
 cover, the rationalists come to
 the conclusion that the Vedas
 should be rejected as their contri-
 bution to the principles (Śāstra-
 ruddhanta) naturally implanted
 in the mind of man. All these
 statements are based on (1 15 16)
 of the work of Yāska, and their
 comparison with the statements
 made by the opponent in (1 2 31
 39) of this chapter. Again in the
 course of this chapter Jaimini
 discusses with great ingenuity
 the general principles of the
 logical analysis of sentences which
 afford great help in applying the
 rules of interpretation, and an-
 swers the following questions in
 such a way that the readers of
 mere Arnikā grammar and
 Morell's analysis of sentences may
 derive much benefit, if not any
 new light — What is the princi-
 pal sentence? a subordinate sen-
 tence? an indirect subordinate
 sentence? a reason or a causative
 statement? Whether subversion
 (Apakarm) of the syntactical or-
 der of words is admissible or not?
 What are the difficulties in the
 way of dividing a sentence? The
 solution of such problems develops
 the system of exegesis. Hence
 the foot-notes in which the dif-
 ferent subjects connected with
 the questions are discussed, de-
 serve special attention. Again,
 the arguments by which Jaimini
 establishes the senselessness of
 cramming the Vedas by mere rote
 are important. In this chapter
 Jaimini also discusses the na-
 ture of the adequate relationship
 of cause and effect, the
 principles of philosophical ex-
 planation, of individuality of

प्रथमाध्याये तृतीयः पादः ॥

सूत्राणि.

अथ स्मृतिप्रामाण्याधिकरणम् ॥

धर्मस्य शब्दमूलत्वादशब्दमनपेक्षं स्यात् ॥ १ ॥ (पू० १.)

पदानि । धर्मस्य, शब्द-मूलत्वात्, अ-शब्दम्, अन-अपेक्षम्, स्यात् ॥

पदार्थः । शब्द = वेदः । अशब्दम् = यन् न वेदे तदशब्दम् । अन-

पेक्षम् = अनादरणीयम् । स्पष्टमवाशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । यतो धर्मो वेदादुत्पद्यते ततो यद् वेदे नास्ति तन् नादर-
णीयम् ॥

भावार्थः । (स्पष्टः)

generality, of what is called the *logical adjustment*, or the logical incongruity. The foot-notes to the different sūtras of this chapter are, therefore, important. Jaimini also examines the general principles on which a philosophical system can be built, and demonstrates the nature of the main (original) statement, as well as the nature of a restrictive statement and the principle of exclusive specification which limit the application of the main statement.

explaining the points of comparison and contrast between them. Jaimini concludes this chapter with the discussion which determines the relative importance of the Vaidika works called Sanhitas and Brâhmanas, and states that the last are commentaries of the first.

पहिल्या अध्यायाचा तिसरा

पाद

स्मृतीच्या प्रामाण्याविषयी विचार

१ धर्माचे मूळ वेदामध्ये आहे, म्हणून जे वेदांत नाही ते स्वीकारायास नको (पू०)

१ माघान आर्य लोकांमध्ये जे जे मय मुख्य आणि आवश्यक आहार, असे मानित होते, त्या त्या ग्रंथाची योग्यता काय हा विचार आतां म्हात्मांचा न मुख्य ग्रंथ फोडून देणारा वार वेदांच्या संहिता म्हणजे ऋक्संहिता, यजुःसंहिता, सामसंहिता आणि अथर्वसंहिता, चार वेदांची भा. णे, आ. णे, कल्प सूत्रे आणि स्मृति आतांशा सारा आचार स्मृति आणि पुराणे यां या आधारी चालतो, परंतु जैमिनीचे वेळी पुराणांची काहीच योग्यता म्हणता कारण जैमिनीने पूर्वमीमांसेमध्ये त्यांचा मुख्य विचार केला नाही आणि पुराणे कोणता हा विचार करताना माघाचार्यांनी वैचरीय आरण्यकच्या माझ्यांत असे वर्णन केले आहे की, “पूर्वो असे होते” असे जे जे संहिता, ब्राह्मणे, आणि आ. णे यांत वर्णन आले आहे, ते तेच पुराणात्मक आहे असे समजावे या व्यवस्थेन अठराव्या पुराणास मुख्य याचा नाही असे सिद्ध होते आतां स्मृतीची योग्यता काय, हा विचार म्हात्मांचा वरी

THE THIRD CHAPTER OF THE FIRST BOOK.

THE SUBJECT OF THE VALIDITY OF WORKS CALLED SMRTIS.

All duty originates in the Vedas, therefore, what is not to be found in the Vedas is not to be accepted. (1 Statement of an opponent.)

1 It is to be now considered what is the relative importance of all the books which the ancient Aryas believed divine and veneration as they sanctioned the rules of conduct. The books were the *śākhās* of the four Vedas, that is *Rik-Saṁhitā*, *Yajus-Saṁhitā*, *Sām-Saṁhitā*, and *Ātharva-Saṁhitā*, the *Brāhmaṇas*, the *Āraṇyakas*, the *Kalpa-sūtras*, of the four Vedas and the *Smṛitis*. Now-a-days, all rules of life are based on the *Smṛitis* and *Purāṇas*. But at the time of Jaimini no importance was attached to the *Purāṇas*, for he does not even refer to them in his system of *Mīmāṃsā*. Again Mādhyama, the great Vaidika commentator observes while explaining the *Taittirīya Āraṇyaka* that all the descriptions in the *Śākhās*, *Brāhmaṇas*, and *Āraṇyakas* which end in *so* it was before constitute the *Purāṇas*. This definition of Mādhyama demolishes all the eighteen *Purāṇas*. Now the question is—what is the value of the works called *Smṛitis*. The above *sūtra* introduces this discussion. The general question raised by the opponent is—that whatever is not prov

सूत्राणि.

अपि वा कर्तृसामान्यात् प्रमाणमनुमानं स्यात् ॥ २ ॥ (सि०)

पदानि । अपि, वा, कर्तृ-सामान्यात्, प्रमाणम्, अनुमानम्, स्यात् ॥

पदार्थः । अपि=तथापि । वा=न । कर्तृसामान्यात्=कर्त्रैक्यात् । स्प-
ष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । तथापि नानादरणीय । कर्त्रैक्यादनुमानं प्रमाणं स्यात् ॥

भावार्थः । यद्यपि यद् यद् वेदे नास्ति तत् तत् न स्वीकरणीय त-
थापि कर्त्रैक्यहेतुना तदपि स्वीकरणीयमित्यनुमीयते । यत्
स्मृतौ दृश्यते तत् प्रतिपदोक्तं यद्यपि वेदे नास्ति तथापि क-
स्याचिन् नष्टवेदशाखायां तेन भवितव्यमित्यनुमीयते । यदित्य-
मनुमीयते तत् प्रमाणमिति सिद्धान्तोक्तिः ॥

ल सूत्रगत त्याचा प्रारम्भ झाला आहे
सामान्यतः पूर्वपक्षकाराने असा पूर्वपक्ष
काढला आहे कीं जें जें शब्दात नाही,
ते ते स्वीकारण्यास अयोग्य आहे शब्द
म्हणजे वेद असा भाष्यकारांनीं अर्थ के-
ला आहे, परंतु शाब्दप्रमाणानें जें सिद्ध
होतें त्याचें नांव शब्द असा वास्तविक
अर्थ आहे यथार्थ वर्णन करणारा जें
सांगतो त्याचे नांव शब्द. पुन या स्थ-
ळीं विचार करताना अडचण उत्पन्न होते,
ती अशी कीं जें काहीं वर्णन आम्ही
ऐकतो तें यथार्थ आहे किंवा नाही हे
सविण्याचा अधिकार कोणाकडे ? कौ-
त्साचार्यादि बुद्धिवाद करणारे म्हणतात
कीं हे सविण्याचा अधिकार मनुष्याच्या
तर्कशक्तीचा आहे (दुसऱ्या पादाचा
उपसंहार पहा) यास्नाचार्यादि असे
म्हणताना कीं हा अधिकार शिष्टजनाचा

ed by testimony is not to be ac-
cepted, for he uses the term Shab-
da (word), which commentators
explain to be the Veda. But
Shabda or word is the name of
that which can be established by
the method of demonstration call-
ed testimony, which is defined to
be the statement made by a truth-
ful person. Now at this stage
of the discussion, a thinker has
to face a difficulty who is able
to determine whether what is ad-
dressed to us is true or false? Ra-
tionalists like Koutsa state that it
is the legitimate function of the
logical faculty (Tarka) of man
See the summary of the last chap-
ter Yâska, on the contrary,
states that this is the legitimate
function of the educated (Shista)
that is, authority should regulate
matters of belief At present,
it is difficult to ascertain who
these educated persons are whose
authority is binding on all the

नाम	रुपये	आणे	पति
रा० सा मोरेश मोरेश्वर हसयनीस	५		१
श्री रा ।। प्रसाद परावत मिराळ	५		१
रा सा गणेश रामचंद्र माटी वहील	५		१
श्री० रा नानासाहेब आरसे	५	१	१
रा० सा गोपाळ मारुवर साठे	५	६	१
Babu Navina Chandra Rai.	5	6	1
रा सा मोरेश्वर चर्चवत पणसे	५	६	१
" " च. ह्यालाल गिरधरलाल	५	६	१
" " कारिनाथ परगनाम गाडगीळ	५		१
" " रामोदर जनार्दन ।। लो	५		१
रा.महादुर फेरो रुद्रम । छमे	५		१
रा सा शिवालय विष्णुनाथ पंडवर्धन	५		१
" " भव्यजगत् रामचंद्र चर्चल	५		१
" " गणेश पांडुरंग टकर	५		1
Pandit Kashinath Kunte	5	6	1
Rev John Small	5		१
रा सा जनार्दन गोपाळ बाहेकर	५	६	१
" ।। पतराव अमृत मानकर	५		१
" रामचंद्र बहिराव धडपळ	५	६	१
L G Fernandez Esqr	5	6	1
श्री रा चळवंतराव शिंदे	५		१
रा सा चळवंतराव सहस्रकुंदे	५		१
" " विजयवंत बर्वे	५		१
" " गोपाळ जनार्दन भातखळ	५	६	१
" " विष्णुनाथ चळवंत रानडे	५		१
आबाजी विष्णु जारो	५	६	१
" " नारीय । अनंत	५	६	१

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलावदल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जी पत्रे लिहान्याची, ती "षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिज, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१" या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A.
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N. B. The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No. 641

THE
SADDARSHANA-GHINTANIKÂ
 OR
 STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिपद्धति

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १	जुलई १८७७	अंक ७
VOL. 1	JULY, 1877	No 7

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यात छापिलें

(सन १८९७ च्या २५ व्या आवृत्त्याप्रमाणें नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुपिरिन्द्रद्युम्नो भास्वयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हेते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मी-
मा ५ साञ्जकुः को न आत्मा किं ब्रम्हेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B. A., M. D., Esqr, Bombay.

Rao Sahab Mahiput Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotace, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B. A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda.

२ असें न०हे (जरी जें जें वेदांत नाहीं तें तें स्वीकार नये तरी) त्यांचा (वेद आणि स्मृति यांचा) कर्ता एकच असण्यामुळे जें वेदांत नाहीं त्याचा स्वीकार करतावा, असें अनुमान होतें (सि०)

2 No, (though what ever is not to be found in the Vedas is not to be accepted, yet) from their author (of the Vedas and Smritis) being common it is to be inferred that what is not in the Vedas is to be accepted (final statement.)

१=५

आहे आता ते शिष्ट सरी काण असें विचारिले असता आतांरा या गादीचा मुख्य याग लाव नाहीं जो उठता तो मी शिष्ट असें म्हणता असात गव असला आणि साधुपणा मिरविला, आणि लावतात समवायाचे धिन्हे असले आणि विद्या असो विद्वानसो पोटी अकल लब्धने लोकांस सुकृति पायी शक्ति असली, म्हणे पुरे ज्याला शिष्टाचा आप धारता येतो तो शिष्ट असे शिष्ट गोविणानी मानल आहेत आण येवज पट नाच वाकरीता ते ज्या गप्पा मसतान त्यानाच शास्त्रप्रमा ॥ची योग्यता खाली आहे अस्तु एवें इतकें निर्माहपण सांगितलें पाहिजे असे होऊ मुख्य च शिष्ट वाहीत तर शिष्ट ते कोण? गृह्यसूत्रादि यमात त्या कर्तार्या आणि आचार्याची नावे सांगितली आहेत आणि व्याख्या नावाने म् इयत्ता परवाना नित्य वर्ण करीजे लागतं ते शिष्ट मग या शिष्टमंडळीन कैराचाय वास्कायाय, जैमिनि गौतम हे सवे धेतात म्हणे या शिष्टाची योग्यता काय हा विचार करी अद्वय आहे शास्त्रप्रमा ॥वे

people. Every one constitutes himself a *shasta*. The necessary qualifications are vanity title to the name of a *Brahmin* from being strangely dressed or rather undressed & a sacred latch worn round the neck and enough enough to influence the common people. A person so qualified is a *shasta* no matter if he is innocent of knowledge of any kind. Now a-days he who can pretend to be a *shasta* is a *shasta*. Such leaders of society abound in every place from a hamlet to a city. Whatever they state simply from the selfish motive of earning a livelihood is considered by the common people to be authoritative. It is absolutely necessary to state here without fear or favour that such persons are not *shastas* in any sense of the word and that their statement cannot be in any way authoritative. Then who are the *shastas* entitled to the leadership of the people? Those *Āchāryas* and *Junis* who are mentioned in ancient works like the *Grihya Sūtras*, to whom water and *samam* are offered every day at the time of *Brahmayajna* (sacrifice to knowledge) are the real *shastas* or the educated who include among their number such

योगाने याचे म्हणणे कितपत यथार्थ ठरते ही गोष्ट पूर्वपक्षकारांनी काढली आहे त्यात सामान्यतः, जे यथार्थ वचन त शाब्द हे ध्याव, पण जे शाब्द नाही ते ठाकावे इतकेच पूर्वपक्षकाराचे म्हणणे आहे. पण पूर्वपक्षकारास असे म्हणू दिले असता स्मृति ठाकाव्या लागतात, असे निष्पन्न होतें, कारण त्या वेदात गणल्या नसून अनादि नाहीत स्मृतिच काय त्या साऱ्या आचाराचा आधार आहेत, असा कदाक्ष देवल्यामुळे स्मृत्यादि ग्रंथाची योग्यता काय, हें या वादविवादावरून ठरतें भाष्यकार २५४ असे म्हणतात की एका अध्व्याने दुसऱ्या अध्व्यास मार्ग दाखविला, आणि दुसऱ्या अध्व्याने तिसऱ्या अध्व्यास मार्ग दाखविला अशी गत होते शवराचे असे म्हणणे आहे की स्मृतीतूनच जर असे निघते की त्याचा आधार दुसरे प्राचीन ग्रंथ आहेत, तर स्मृतीचे म्हणणे ध्यावे कसे? त्यांनी दृष्टांत दिला आहे, तो असा कोणी वाझ म्हाणाली हे माझ्या पोरनेचे आहे वाझेला पोर कुठली आणि हें म्हणणे काय? अशीच दशा स्मृतीची होते कुमारिलभट्टानेतर स्मृतीची दुर्वावडी उडवून दिली आहे तो अस म्हणतो की “स्मृतीचे मूळ काय? ज्या वेदाच्या साक्षा नाहीसा झाल्या आहेत त्या ना? बरे यावरून ज्यास जे रुचते तेच तो प्रमाण म्हणून बसतो मन्वादि स्मृतिकारानी आपले म्हणणे काय हे नीट जपून सांगितले आहे परंतु त्या म्हणण्याचा आधार काय हें मुळीच दाखविले नाही ज्यास जे नीट वाटतें ते

venerable persons as Koutsâchâr-ya, Yâskâchâr-ya, Jaimini, and Goutama. Now the question is important, what is the authority of these persons? The sūtra under consideration raises the question, how far are the statements made by thinkers like Yâska or Koutsa reliable when they are put to the test of testimony? Now the question as raised by the opponent is circumscribed whatever is to be established by testimony is acceptable and whatever cannot be proved by trustworthy testimony is to be rejected But the position taken by the opponent points to the invalidity of works called Smṛitis, for they are never recognized as handed down from time out of memory, and they never pretend to be the *word* or Shabda. But at present sanction for all actions in life is sought from the Smṛitis Hence this description is important as it determines the validity and authority of the Smṛitis, for commentators distinctly state that “the Smṛitis are like a blind man leading the blind” Commentator Shabara observes that Smṛitis are not authoritative, because they themselves declare their dependence on some ancient works. His illustration is — “A barren woman once said that this belonged to her daughter” The statements of the Smṛitis are like those made by the barren woman about the possessions of her daughter Kumârila-bhaṭṭa boldly rejects the Smṛitis with disdain He asks “what is the origin of the Smṛitis? Is it not some lost recension of the Vedas? Hence one accepts as true whatever he likes Writers like Manu carefully state what their opi-

माहारा साहेत्या शास्त्राभ्यां शब्दव्याप-
तैः साधकैः साधकतयापदं "सारारा-
भूत्यादि मयापि आचार फलं ते अनु-
मान असे माध साहे आह पा गोष्टी
चा पुरीस सुभास विचार केला आहे

१ माहिल प्रवृत्त्याचें समाधान या
सुभास आहे पा सुभास विचार कर-
ण्याचा एक पद आहे ते "अपमाना-
न्याय" हे पद सुभास आल्याने छ-
माय कर पास अडचण पडते जैमिनी
सारखा मीमांसक वेदाचा वर्ण आहे अ-
से कसे न्हणे? मीमांसका या मते वेद
अपेक्षेय आहे व दुसरी अडचण (अ-
री की सामान्य या शब्दाचा अर्थ काय
करावाचा? त्याचा अर्थ मान्यकारांनी
एक असा करता आहे परंतु असा
अर्थ करण्यास सखळ साधन नाही सा-
मान्य या शब्दाचा अर्थ सारक्षेप ॥ असा
होतो परंतु हा अर्थ घेतल्यान
सुभास बरोबर घेतत नाही, पार ।
सुभासचें पायम्या ॥ ची योजना केली
आहे आणि त्या न्यायप्रयोगातील
हनु कवसाभार हा आहे "उपमान
असे पद जून मूळ सुभास असतें तर
अर्थ मीमांसक विवक्षा येता मा-
न्यकार असे न्ह त्याच की स्मृतीत दोन
प्रकारचा अर्थ असतो ज्याचें प्रयोजन
इच्छार्थी स्पष्ट विसर्तें आणि ज्याचा
अनुभव घेतां येतो, असा प्रकारचा एक
अर्थ, ज्याचा अनुभव घेतां येत नाही
आणि ज्याचें प्रयोजन इच्छार्थी स्पष्ट वि-
सर्त नाही, असा प्रकारचा दुसरा अर्थ
स्मृतीतील परिहारा अनाविषयी मुळाव

nions are but never point out the
source of their information.
Some father whatever they like
best on the lost occasions of the
Vedas. Pity! Let them do so."
The conclusion from these state-
ments of commentators is that
as like Smritis are based on
inference and not on direct state-
ments of the Vedas. All this is
discussed in the following sūtras
in which a Smṛiti is styled an in-
ference (anumāna).

2. This sūtra seeks to refute
the statement made by the oppo-
nent in the former sūtra. In
this sūtra there is only one term
deserving consideration. It is
Karṣaṇamāyut which renders
the interpretation of the sūtra
difficult. How can a Mīmāṃsaka
like Jaimini who holds the Vedas
to be *impersonal* speak of their au-
thor? Again it is difficult to
ascertain the sense of the word
Sāmānya. It means literally
and actually what is common but
commentators interpret it into
identity. We cannot see what
grounds they have for this render-
ing. But the sūtra cannot be
interpreted if the literal and ac-
tual meaning of *Sāmānya* be ac-
cepted, for the sūtra employs a
syllogism, the middle term of
which is the *Karṣa-Sāmānya*.
The interpretation of this sūtra
would have been much helped if
Jaimini or the author of the
sūtra had used the term *analog*
(*upamāna*). Commentators state
that Smritis inculcate a two-fold
purpose the first of which accrues
and can be directly ex-
perienced in this life, and the
other which can be neither under-
stood nor experienced in this life.
There is no difficulty so far as the

सूत्राणि.

अथ श्रुतिप्रावल्याधिकरणम् ॥

विरोधे त्वनपेक्ष्यं स्यादसति ह्यनुमानम् ॥ ३ ॥

पदानि । विरोधे, तु, अन-अपेक्ष्यम्, स्यात्, अ-सति, हि, अनुमानम् ।
पदार्थः । स्पष्टः

वाक्यार्थः । यस्मात् छद्वागदयोर्विरोधेऽगद न स्वीकरणीयम् ।

तस्मादसति विरोधेऽनुमानद्वारा तत् स्वीकरणीयं स्यात् ॥

भावार्थः । श्रुतिस्मृतिविरोधे श्रुतिर्वलीयसीति न्यायः सर्वत्र प्रसिद्धः ।

विरोधाभावे तु स्मृतेर्ग्रहणम् । यतः स्मृतेर्वेदमूलकत्वमनुमाने ॥

अथ दृष्टमूलकस्मृत्यप्रामाण्याधिकरणम् ॥

हेतुदर्शनाच्च ॥ ४ ॥

पदानि । (अशब्दमनपेक्ष्यम्) हेतु-दर्शनात्, च ॥

पदार्थः । हेतुदर्शनात्=हेतोर्दर्शनं हेतुदर्शनं तस्मात् । च=पुनः ॥

वाक्यार्थः । यत्र किंचिदैहिकं प्रयोजनं दृश्यते तत्रागदस्य (स्मृतेः)
न स्वीकारः ॥

भावार्थः । स्पष्टः ॥

स्मृतिवाक्यमनुसन्धेयम् ॥

वैसर्जनहोमीयं वासोऽध्वर्युर्गृह्णाति ॥

अङ्कण राहिली नाही दुसऱ्या प्रकार-
चा अर्थ आला कीदृश हा विचार करता-
ना अशा अर्थाचे वर्णन एखाद्या नट वे-
दशास्त्रेमध्ये असेल असे अनुमान कदा-
च असो भाष्यकागचा अभिप्राय
आहे

first purpose of the Smritis is concerned. In considering the origin of the second purpose, commentators state that it may be mentioned in a portion of the Veda now lost.

आतां श्रुतीच्या प्रावच्या-
विषयी विचार

३ कारण शब्द आणि अ-
शब्द (म्हणजे श्रुति आणि स्मृ-
ति) यांचा विरोध असला म्ह-
णजे अशब्दाचा (म्हणजे स्मृ-
तीचा) त्याग करावा (दोहोंचा)
विरोध नसल्या म्हणजे अनुमान
करावे

ज्या स्मृतींत स्वार्थ असतो,
ती स्मृति अप्रमाण, हा
विचार

४ हेतु दिसल्यामुळे (अनु-
मान म्हणजे स्मृति टाकावी)

१ पा सुभाषी योग्यते मोठी आहे
नेहमी साक्षात् करताना सुवि-स्मृतींच्या
योग्यतेविषयी विचार रावा लागतो मग
जे श्रुतीत आहे ते स्मृतीत असले तर
शक्य आहे फार मग वादविवाद
फार पास अवकाश राहत नाही परंतु
पुढीलप्रमाणे एक आणि स्मृतीप्रमाणे एक
असे अडवले आहे. सुवि श्याही
आणि स्मृतीचा त्याग कराना असे
फार पाषा निदान प्रघात पडला आ-
हे, आणि साक्षात् फार पाषा एक
तरेची पद्धति या सुभाषकन बघिली
आहे परंतु या सुभाषा यथायोग्य वि-
चार केला म्ह. ने ही पद्धति सर्वत्र नि-
मूळ आहे असे दिसू लागते सुभाषा

NOW THE SUBJECT OF THE POWER
OF THE SHRUTIS

3 For, when that which
is established by testimony
(Shabda or Shruti) is op-
posed to that which is not
so established (Ashabda or
Smṛti), the latter is not
to be recognized. (And)
when the two are not op-
posed inference (Smṛtis)
is to be recognized

NOW THE SUBJECT OF THE IN-
VALIDITY OF THE SMṚTIS
WHICH ARE BASED ON HU-
MAN MOTIVES.

4 (Inference (Smṛtis)
is to be discarded) when
its worldly motive is pa-
tent

3 This is a very important
sūtra. In all cases of discussions
about the rules of life, the Shru-
tis or Vedas and Smṛtis or tra-
ditions are to be considered. There
is no difficulty when the Shrutis
and Smṛtis are not opposed for
there is then no room for a dis-
cussion. But when the one dif-
fers from the other the first is
accepted, and the last rejected.
This is at least the existing cus-
tom, on which a system of inter-
pretation is based. A critical
examination of this sūtra dis-
covers that the system is altogeth-
er groundless. The sūtra in-
sists on first applying the princi-
ples of testimony that is, on first
accepting what is stated in the
Vedas and on inferring what is

सूत्राणि.

अथ पदार्थप्रावल्याधिकरणम् ॥

शिष्टाकोपेऽविरुद्धमिति चेत् ॥ ५ ॥ पूर्वपक्षे पूर्वपक्षः ॥

पदानि । [अशब्दम्] शिष्ट-अ-कोपे, अ-विरुद्धम्, इति, चेत् ॥

पदार्थः । शिष्टम्=वैदिकम् । स्पष्टमवशिष्टम् ॥

वाक्यार्थः । यत् वैदिकं किञ्चिन् न कुप्यति तत्र [अशब्दम्] अविरुद्धमित्युक्तं चेत् ॥

भावार्थः । क्रियमाणे पूर्वपक्षे शक्ये । अस्याः समाधानमुत्तरसूत्रे क्रियते ॥

पदाक्ष इतकाच आहे कीं शाब्दप्रमाण
लागू वरून जो अर्थ पाहिजे तो निष्पन्न
होतो कीं नाही हा विचार अर्थां करावा
म्हणजे जे जे वेदांत वर्णिले आहे, त्याचा
त्याचा स्वीकार करावा, आणि जे जे वर्णिले
नाहीं त्याविषयी अनुमान काढावें
स्मृतीची योग्यता सर्वथैव अनुमानावर
अवलंबते, ती इतकी कीं जैमिनि सूत्राम-
ध्य केव्हा केव्हा स्मृतीलाच अनुमान म्ह-
णतो अस्तु आता आम्हास असे विचा-
रण आहे कीं जैमिन्याचार्यास जर श्रुति-
स्मृतीच्या योग्यते विषयी आणि वलावला-
विषयी विचार करणे आहे, तर श्रुति आणि
स्मृति हीं पदे सूत्रात का घातलीं नाहींत ?
आणि मुद्दम शब्द आणि अशब्द अशीं
सामान्य पदे का घातलीं आहेत ? आम्हा-
स असे वाटते कीं वाक्यार्थमीमांसेमध्ये
अनुमानाची योग्यता काय, हा विचार
सूत्रकाराचे मतान् एखाद्या स्वतंत्रजाची
अर्थ वस्तुना त्यामध्ये जे वाट लिहिले-
ल अद्वयं ते शब्द आणि त्यामध्य

not directly stated in the Vedas
Thus the pretensions of the Smritis
depend on inference so much that
Jaimini in his sūtras calls a Smṛiti
—an inference Now the questions
are natural if Jaimini examines
the relative validity of the Shru-
tis and the Smritis, how is it
that he does not directly use the
terms *Shruti* and *Smṛiti* in his
sūtras ? And why does he use
such indefinite terms as *Shabda*
(word) and *Ashadda* (other than
a word) ? We believe that Jaimini
examines in the sūtra under con-
sideration the importance of in-
ference in a system of exegesis
In interpreting a document, that
which is directly and distinctly
stated is *Shabda* or a word, that
is, testimony, and that which is
not directly and distinctly stated
is *Ashabda* or other than a word,
that is, not testimony The exa-
mination of the relative impor-
tance of direct and distinct state-
ments and inferential and indirect
statements is essential to a system
of exegesis which does not attach
so much importance to inference
as testimony But inference is

आतां पढायाच्या प्रविष्या- विषयी विचार

५. (जेथें) शिष्टाच्या वचना
स बाध येत नाहीं, तेथें अनुमि
त वचन घेतलें तर (पूर्वपक्षा-
त पूर्वपक्ष)

ज रसष्ट मिशिललें अश्टन नाहीं ते अ
गत या बोहोन्ना तातेव्याचा विचार
बाव्यावर्तमीमांसनार्थ अत्र आह या
पद्यापयामातिमर्थ्ये केवळ अनुमानाची
या रसष्ट शास्त्रमा ॥१२८॥ माहो, परंतु
अनुमानाचा सारथीय त्यात नाहीं इत
केच सुभावे तात्पर्य आहे, असं आम्हां
स वाटें

२ या सूत्रात हेतुगम्याचा अय
व्यावहारिक घेतला आहे या स्वर्ग
हेतु हजने स्वाय रसुत्यादि प्रयामन्य
विषा कोनत्यादि पद्याचा अय वचनाना
त्यामर्थ्ये की ॥१२८॥ स्वाय साभापामो ॥
नतलर्गु लेम अशला तर त्या लतापा
सवयेव त्यात लावा असा सूत्राय आहे
हे सूत्र विरोध लक्ष द्यामजोगे आहे,
कार ॥ या सूत्रावरून हिंदूलोकांच्या
धर्मपुस्तकांच्या व्यवस्थेत घोट्टी अठव ।
पलम होणार आहे, आणि व्यावहारिक
पात्रपत्तमीमांसनीय मेळा ५५५० नि
व्याप या साभापामुन निव्वर हाता
अठव । ही कशी रीतापाया
सामन्या बुद्धिवाद पराव्याना या
ही मातधेक दिमी हजने पुढे, च

NOW THE SUBJECT OF THE SENSE OF TERMS

5 If an inferential
statement which does not
contradict an authoritative
statement, be accepted
then + + +—(An ob-
jection against a state-
ment of an opponent.)

not to be altogether discarded.
This seems to us to be the gist of
this sūtra.

4 The term Hetu is used in
the sūtra in its ordinary accep-
tation. And it means selfishness. If
in interpreting a document a
statement which is based on sel-
fish motives be met with it do-
es as simply to be discarded.
This is a very important sūtra
for a very important rule in prac-
tical exegesis can be derived
from this sūtra which doubtless
involves the accepted arrange-
ment of all the religious books of
the Hindus in a difficulty which
is this:—Rationalists like Hout-
sa who can easily apply the rule—
give an inch and he takes an ell—
only seek a loop-hole through
which to act on the accepted
scriptures, for it is the function
of the logical faculty to deter-
mine whether the interpretation
of a passage is self-interested or
not. The Rīd of the logical fa-
culty (Tarkarī) thus gets a footing
in all exegetical discussions. Hence
the principles of modern exegesis
—that whatever is directly met
with in scriptures is to be recog-
nized, that such an adjustment
of scriptures as logic warrants,
is to not be made, and that an

सूत्राणि.

न शास्त्रपरिमाणत्वात् ॥ ६ ॥ (पू०)

पदानि । [अविरुद्धम्] न, शास्त्र-परिमाणत्वात् ॥

पदार्थः । शास्त्रम् = व्यवस्था । परिमाणत्वात् = परिच्छेदात् ॥

वाक्यार्थः । यदशब्दं तन् न स्वीकरणीयम् व्यवस्थापरिच्छेदात् ॥

भावार्थः । यदशब्दं नाम स्मृत्यादिप्रतिपादितं तन् न स्वीकरणीयं व्यवस्थापरिच्छेदात् ॥

शास्त्रशब्दस्य व्याख्यात विचारणीया । यद् यद् व्याप्यव्यापक-
विचारद्वारा कार्यकारणसंबंधविवेचनेनानुमानादिप्रमाणपरीक्षि-
तानुगमैश्चोपपद्यते तत् तच्च शास्त्रमिति पूर्वपक्षकारस्याभि-
प्रायोऽस्मिन् दर्शने दर्शनान्तरे च शास्त्रपदार्थनिगमनेन भाति ॥

चुप्रवेशो मुगलप्रवेश म्हणजे चोच
घालायला सापडली कीं मुसळ आत
ठकलले, या न्यायानें बुद्धिवाद करता
येईल अथाचा जो अर्थ केला, तो
आपमतलबी आहे किंवा कसा, हें रवि-
विणे तर्कशक्तीचें काम आहे. म्हणून
तर्कशक्ती पुन मीमांसेत शिरले
मग अथात नाही तें व्याख्याचें नाही, आ-
णि तर्काच्या साहाय्यानें अथात जें अव्य-
तें त्याची व्यवस्था करायाची नाही, परंतु
शिष्टाची वचनें आणि सामर्थ्य हेच काय
ते सबळ असें समजावयाचे, हा जो हल्लीं-
च्या वाक्यार्थमीमांसाविचाराचा बाणा
तो एकीकडे ठेवावा लागतो, असा बुद्धि-
वाद करणाऱ्यामधील आणि वाक्यार्थमी-
मांसकामधील वादविवादाचा परिणाम हो-
तो म्हणजे कसें ना कसें हि तर्कशक्तीचें
साहाय्य व्यापें लायतेंच स्मृतीतील जें
वाक्य सस्पष्टतात वेतलें आहे, त्याचा अर्थ
एथे करून दाखविला पाहिजे “विसर्ज-

thority and customs are always
to overrule logical propriety in
every case of doubt cannot but
be set aside Thus exegetics
which is the bulwork of dogma-
tism, is sometimes forced in spite
of itself to yield to the logic of
rationalists, that is, dogmatism
finds it necessary to recognize lo-
gic and its methods personified
by Yāska as the *Parikāra*. We will
translate now the passage quoted
from a Smṛiti in the Sanskrita
portion of this work “A priest
called Adhvaryu takes a piece of
cloth connected with a sacrifice
called the Visarjana-homa ” The
commentators distinctly state
that this Smṛiti is to be at once
rejected, because it sanctions the
selfishness of the priest

5 This sūtra embodies a pre-
liminary objection against the
statement which an opponent is
yet to make The form of the
former does not much differ from
that of the latter This sūtra is in-

६ (घेऊ) नये कारण शा-
खाचें परिमाण आहे (पु०)

नरामयर्षभ एव अप्यपु देता' अशी
श्रुति आहे. एव धर्मा ये अर्था
श्रुत्ये गाथेत. एव ही श्रुति अस्माकं
आह अने यापुढील एव श्रुति.

[illegible]

१ पा गुप्तं 'शास्त्रपरिमाण' ही
 परं विचार यन्त्रणायां आह पा
 श्वयं शास्त्राधीयाननाश्वरशक्तता
 में कृती आदे पूजनीमापन अमुक
 पुनरपि पर आदे, इत्यप्यापा
 अंगीकार कृत्वा पादिने, अर्गे मानितात
 तां पूर्वशक्तता मानति नाहीं तों पर
 पूर्वशक्तता मानूं लागला, तर पूर्वशक्तता
 राषा आणि मीमांसकाषा संगेच मिश्रला
 विष्णुपनवे मुख्य कारमाती ग्लाह्यून यां
 सारस राजकार वीजपुत्राल गृह्यत असा
 विचार बलात येने समभवत्यों शिष्टाषा
 अविद्यार विनय चाश्वय, पाविषयो
 ईर्ष्येशीं अन्तराश्वयिगद हान आदे,

c. No human system (Shitru) has its limits (A statement of the opponent.)

tended to introduce the next. The opponent is asked if the inference [the rationalists] which does not contradict an authoritative statement (shar'ar / ma) is to be accepted. He answers the question in the next sutra.

G. The term *Śāstra* jñāna in this *śāstra* deserves to be particularly examined. Jaimini uses the term *Śāstra* in the sense recognized by the opponent for his school advocates the doctrine as an *imperial* revelation. But his opponent rejects such a doctrine. If the latter accepted the doctrine he would cease to be an opponent. Experienced statesmen like Mr Gladstone discuss the question of the influence of authority in matters of opinion and thus state the question of the power of those who are called *Śāstras* in India. Thus such topics are examined in a civilized country like England in the nineteenth century and divide the nation into two sections. The discussion of such questions elicited as much interest from the ancient Aryas of India which was also divided into two sections—the one accepting authority as the guide of human belief and the other rejecting it. The opponent belonged to the latter section. Hence he could not consider the doctrines prevalent among the people to be the *śāstra*. The Buddhists consider a *śāstra* to be a system of thought developed by man. Pa-

सूत्राणि.

अपिवा कारणाग्रहणे प्रयुक्तानि प्रतीयेरन् ॥ ७ ॥

पदानि । अपि, वा, कारण-अ-ग्रहणे, प्रयुक्तानि, प्रतीयेरन् ॥

पदार्थः । अपि=तथापि । वा=न । कारणाग्रहणे=अनुमानादिसाधित-
व्यवस्थायां स्वीकारे न कृते । प्रयुक्तानि=व्यवहृतानि । प्रतीयेर-
न्=अनुभवविषयाणि भवेयुः ॥

वाक्यार्थः । अशब्द न स्वीकरणीय । कुतः । अनुमानादिसाधितव्यवस्था-
यां न स्वीकृतायां व्यवहृतान्यनुभवविषयाणि भवेयुः ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारोक्तव्यवस्थाऽवलम्बनं न करणीयम् । कुतः । व्य-
वस्थाऽनवलम्बने यथाप्रयोगं पदार्थानां ज्ञानं भवति ॥

ननु (व्यवस्था प्रमाणानि) क्रमकालौ विरुद्धन्ति (विरुद्धन्ति) । विरुद्धन्तु (विरुद्धन्-
तु) । नैव दोषः । आचमन पदार्थः । पदार्थानां च गुणः क्रमः । न च गुणानुरोधेन
पदार्थो न कर्तव्यो भवति । अपि च प्राप्तानां पदार्थानामुत्तरकालः क्रमः आपतति ।
यदा पदार्थः प्राप्नोति तदा क्रम एव नास्ति । केन सह विरोधो भविष्यति । तस्मादाचम-
नार्थना प्राप्नोत्यमिति शङ्कः ॥

आणि या वाचविवादांमुळे इंग्लंडदेशाच्या
लोकामध्ये दुफळी झाली आहे तशीच
दुफळी हिंदुस्थानातील प्राचीन आर्थलो-
कामध्ये होती, म्हणून पूर्वपक्षकार शिष्टा-
ला शास्त्र असं कधीहि म्हणणारं नाहीं
बौद्धलोक शास्त्रशब्दाचा अर्थ व्यवस्था
असा करित होते आणि पतजलिहि
आपल्या महामाण्यात शास्त्र म्हणजे व्य-
वस्था असे प्रतिपादन करतो. ती व्यव-
स्था कशी? व्याप्य आणि व्यापक याचा
विचार करून कार्यकारणसंबंध वसवून
अनुमानादि प्रमाणांच्या योगाने जे जे अ-
नुगम साधतात आणि ज्या ज्या अनुग-
माची उपपत्ति होते, त्या त्या अनुगमस-

tanjali often uses the term Shâs-
tra in his Mahâbhâsya in this
sense The question now is,
what is the distinctive nature of
such a system? A Shâstra was
a system which attempted the
analysis of a phenomenon in rela-
tion to its general characteristics as
distinguished from its individual
nature, and in relation to its opera-
tion as a cause distinguished
from an effect, and sought the
statement of a general rule, ade-
quately supported by different
proofs such as inference and
offered explanations We have
based our definition of the term
on the statements scattered
throughout the Mahâbhâsya of
Patanjali. Now the examination

७ (तसै) नष्टे, पारण व्य-
यम्येला सोहूनदि जसा जसा प-
दायांचा प्रयोग अवळेल तसो
तसो ज्ञान होतें (सि०)

सूत्राणि.

शास्त्रप्रसिद्धपदार्थप्रामाण्याधिकरणम् ॥

तेष्वदर्शनाद् विरोधस्य समा विप्रतिपत्तिः स्यात् ॥८॥ (पू०)

पदानि । तेषु, अ-दर्शनात्, विरोधस्य, समा, विप्रतिपत्तिः, स्यात् ॥

पदार्थः । तेषु=प्रयुक्तेषु । समा=तुल्या । विप्रतिपत्तिः=सशयः ॥

वाक्यार्थः । प्रयुक्तेषु पदार्थेषु यदा विरोधो नास्ति तदोभयपक्षयोः

सशयस्तुल्यः ॥

भावार्थः । एष वा स वा पदार्थो ग्रहणीय इति संशयाकारः ।

“तत्रोभयया पदार्थविगमाद् विकल्पः” इति शबरः ॥

वैपक्षकारास म्हणतात “वावा, तुझी शा-
स्त्रवचनाची मानगड एकीकडे राहू
शिष्टाचारावरून पदार्थांचे ज्ञान यथायोग्य
होतें, म्हणून शिष्टाचार घेतला म्हणजे
पुरे” पदार्थ म्हणजे काय यावर भाष्यात
थोडा विचार आहे आचमन हा पदा-
र्थ आहे आणि आचमनानंतर प्राणा-
याम हा जो पदार्थाचा क्रम, तो पदार्थाचा
गुण आहे अर्थां पदार्थ आणि मग
त्याचे गुण, कारण आचमनादि पदार्थ
असताहि क्रमादि गुण नसतात म्हण-
ून पदार्थसंबंधी जे कार्य तें अर्थां करावें,
तचें प्रबळ आहे. तें अर्थां प्राप्त होतें म्ह-
णून तें मुख्य आहे असें भाष्यकार क्लिष्ट
कल्पना काढून पाडित्य दाखवितात, तें
मासत्वाकरता ऐवें दिलें आहे

restrictions as based on your system be set aside, for the know-
ledge of things or the sense of
words can be ascertained by the
customs as recognized by great
men or by tradition It is
sufficient, therefore to accept the
binding power of tradition (*śāstā-
chāra*) Commentator Shabara
discusses the meaning of a *padār-
tha* He calls an act a *Pādārtha*
[the sense of a word] such as
sipping water (say) at the time of
ablutions The breath is restrain-
ed after the water is sipped 'The
one follows the other' This se-
quence is called a quality of the
two acts (sipping water and
restraining the breath, *Ācha-
mana* and *Prânâyâma*) First
the *padārthas* and then their
qualities, for acts (*Padārthas*) can
exist independently of their qua-
lities such as the sequence in
time Therefore, all actions bas-
ed on *Padārthas* ought to be per-
formed before all actions based
on their qualities, the former is
valid, because it is first thought of
This style of commenting is re-

गान्धर्व्या जे प्रसिद्ध पदा-
यं त्याचें प्रावच्य

THE VALIDITY OF THE PARITY THAT
WILL BEOWN IN THE SUPREMACY
OF WORKS RECOGNIZED AND
LEGITIMATELY BINDING

८ (योजलेल्या) पदाच्या
निग्निराख्या अर्थांत विरोध न-
सला म्हणजे (त्याचा हा अर्थ
म्याचो कीं तो अर्थ म्याचा अ-
सा) सासत्वाच सशय पटेल
(पृ०)

8 When the different
senses of a word (used in
a text) are not opposed
(it) will be equally doubt-
ful (whether this or that
sense of the word is to be
taken) (Statement of
the opponent)

८ आतां पुनश्च अयं म्हणता
यां दशांश गांवे दान तात अर्थ दाद
न पदमध्य 'बासो उपलब्ध' अर्थ
संज्ञित आदि, पाशा तासा पाशा न
असा अर्थ दाता आतां पाशा गन्धप
दत्त तीन अर्थ दाता गन्धप दत्त
दुसरा, बासो दाजे पाशा पक्षी बरद
म्हणजे दग "बासो उपलब्ध" द पा-
व्य लक्षणांता गान्धर्व्या अर्थ दाता असा
संगप पटल या मुखापाठ्याप आगप
आगदी कांही पदाचा अर्थ निभायानें क
लां पगाव नाहीं, दाता बासपाय अ
मुखाप असा दाता वेगाव नाहीं अ
गा बासपायमीमांसनें पटल आदि, असा
पुनश्चात दानविने

produced here only as a specimen.
It is full of a kind of bar-jug-
tu and of a kind of mysticism
which deserves the contempt even
of bar-jugtu.

8 The opponent states that
he and the same word has two
or three senses. The phrase—
'Bar-jugtu' is used in the
Vedra. It is a natural word
of bar-jugtu. Now the word bar-
ja has three senses—a hog, a
black bird and a cloud. It is
doubtful as to what sense of the
word barja is to be taken in
interpreting the Vaidika phrase
quoted. The gist of the sūtra is
that there are terms the sense of
which as used in a text cannot be
ascertained. It therefore dis-
busts sometimes to state the exact
sense of a passage. The oppo-
nent thus seeks to point out
that the system of exegesis is
full of confusion and uncertainty

सूत्राणि.

शास्त्रस्था वा तन्निमित्तत्वात् ॥ ९ ॥ (सि०)

पदानि । शास्त्रस्थाः, वा, तत्-निमित्तत्वात् ॥

पदार्थः । शास्त्रस्थाः=शास्त्रप्रतिपादिताः (पदार्थाः) । तत् नाम शास्त्र
निमित्तं येषां (पदार्थानाम्) ते=तन्निमित्ताः । तेषां भावः=त-
न्निमित्तत्वम् । तस्मात्=तन्निमित्तत्वात् ॥

वाक्यार्थः । न । शास्त्रप्रतिपादिताः (पदार्थाः) ग्रहणीयाः । तेषां शास्त्रनि-
मित्तत्वात् ॥

भावार्थः । यः शास्त्रस्थानां स शब्दार्थः । के शास्त्रस्थाः । शिष्टाः ।
तेषामविच्छिन्ना स्मृतिः । शब्देषु वेदेषु च तेन शिष्टा निमि-
त्त श्रुतिस्मृत्यवधारणे । इति शबरः ॥

अथ म्लेच्छप्रसिद्ध्यप्रामाण्याधिकरणम् ॥

चोदितं तु प्रतीयताविरोधात् प्रमाणेन ॥ १० ॥

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । चोदितमशिष्टैरपि शिष्टानवगतं प्रतीयेत । यत् प्रमाणेना-
विच्छेदं तदवगम्यमानं न न्याय्यं त्यक्तम् । इति शबरः ॥

૧ નહો રાસ્રાત જસે અસ
તે (તસા પદાચા અર્થ ધ્યાવા,)
કારણ પદાર્થ કલ્પ્યાવિપર્યા શા
સચ નિમિત્ત આહે (સિં)

મ્લેચ્છ લોકાત જે પ્રસિદ્ધ
અય ધ્યાવ્યા પ્રામાણ્યા-
વિપર્યા વિચાર

૧૦ પુન, પ્રમાણાર્થી આવે-
છટ જો વપદેશ તો ધર્મેચ સમ-
જાવા

પા સુત્રાત દેન પર્વવિચારયોગ્ય આદેત
દુષ્ક “સાસ ય,” આગિ દુસ્તે “તદ્વિમિત્ત
ત્વાદ” સાસસ્વ તે કાપો હા વિચાર પર
તત્ત્વા શિદ્ધાન્તાની ફેલેલે પ્રતિપાદન તેષ
સાસસ્વ અસા માપ્યક્રમ અય કરતાન
તદ્વિમિત્ત તે કો તદ્ હા વિચાર કરતાન
મુતિ કિંચા મુતિ યા યા અર્થોવિપર્યા શિ
દ્ધાન્તાની ફેલેલે પ્રતિપાદન હા નિમિત્ત
એસોદિ માપ્યકાર હ તાવ પરંતુ ગિ
દ્ધાન્ત જગીચ યાન ધુસવસે આદેત, અસ
માપ્યક્રમ યા લેલાવચનચ મિદ્ધ હોત
મગ મુખાર્ય સરી કાવ ? ગ્યા ધ્યાવા અ
ર્થ ય રાસ્યાવા, ત્યાંતિ ગિરનિરાભ્યા યસર્ગી
મ્લેચ્છ પદ કોલભ્યા અર્થો યાજિલ આહે
દે માત્ર પદ્ધતિપદ્ધતિ પાદ્ધતિ ત્યાવચન ત્યા
પદાચા અય યસ્યાવા માર્ગીન આર્થ-
ભ્યા અસા મ્લેચ્છા શોષાત નિમ
મ્લેચ્છ અસત, અસે આમ્હી પૂર્વે વર્ણિત
અદે હે જેમિત્ત્યાવાયાય સુખ અ

9 No, (the senso of a word is to be taken as) it is explained by traditional usage, because traditional explanation fixes the senses of a word. [Final Statement.]

THE SUBJECT OF THE VALIDITY OF THE NAMES WELL-KNOWN AMONG THE MLECHCHHAS.

10 Again, that which is not opposed by any valid argument is to be known as a duty

9 In this sūtra there are two terms deserving examination — the one is *Śāstrastha* and the other *Tānūmittatvāt*. In answering the question—what is *Śāstrastha*—the commentators state that it is the traditional explanation. In answering the question—what is *Tānūmittatva* which consists of two parts—*tan* or *tad* (that) and *nimittatva* (cause)—the commentators state that the traditional explanation is the cause. But we believe that the introduction of “traditional” by commentators into this sūtra is groundless. If so how is the Sūtra to be interpreted? The sense of a word as used in the text is determined by the collation of the different senses in which the same word may be used in the same discourse. Collation was known among the ancient Āryas by the name of *Nigama* as we have already stated. See the foot note on (L 3 49) As this is a statement of Jāmini

सत्यामुक्तं शास्त्रं म्हणजे वेदाद्विषय असा अर्थ होतो सूत्राचा पदग अर्थ इतकाच आहे की (पूर्वपक्षकार म्हणतो तसे) नव्हे, वेदादि ग्रथात असलेल्या पदाचा अर्थ वेदादि ग्रथाच्याच आधारावरून करावा जीस निगम असे नाव दिले आहे, आणि जीस पतञ्जलि आपल्या महाभाष्यात ज्ञापक असे म्हणतो त्या अर्थ लावण्याच्या पद्धतीची योग्यता मोठी आहे असे वाचकांनी लक्षात ठेवावे

१०* या सूत्राची योग्यता फारच मोठी आहे पहिल्या पदाच्या दुसऱ्या सूत्रात धर्मशब्दाचे जे लक्षण केले आहे, ते पहावे “धर्म जाणावा” असा या सूत्राच्या पहिल्या ढलाचा अर्थ आहे दुसऱ्या ढलाने धर्म कसा जाणावा या निमित्ताचे वर्णन केले आहे ते निमित्त असे की जे जे प्रमाणाशी जुळते त्या त्यावरून एतदंर सूत्रार्थ जे जे प्रमाणाशी जुळते त्या त्यावरून धर्म जाणावा पूर्व-मीमांसकांनी विचार करताना एवढे स्वतंत्र्य दाखविले, हे वाचकांनी लक्षात ठेवण्या जोगे आहे प्रमाण ते काय हा विचार करताना निगम, निरुक्त, व्याकरण, किंवा वातु याच्या आधारात पदाचा अर्थ करावा, अथवा म्लेच्छ लोकात जो पदाचा अर्थ चालू आहे, तो घ्यावा, म्हणजे शिष्टाचार प्रमाण मानावा, की अशिष्टाचार प्रमाण मानावा ? असे शंभर विचारतात आणि पुढे तेच असे उत्तर देतात की एखादा धर्म आचरावा असे अशिष्टलोकांनी सांगितले, आणि तो धर्म शिष्टलोकांस प्रयुक्त नाही, परंतु त्या धर्माला प्रमाणाचा

himself or of his school, the word *Śāstra* means the recognized scriptures. The *sūtra* simply states that the former statement of the opponent does not hold true, but that the senses of words as they are used in the scriptures are to be fixed by means of the scriptures themselves. The method of interpretation which authors like Yaska designated *Nigama* and which Patanjali characterizes as *Jñāpaka* is important and deserves attention

10 This is a very important *sūtra*. See the definition of a duty in (I 1, 2) of this *Mīmāṃsā*. The first part of the *sūtra* means that a duty is to be known. The second part mentions the characteristic mark which is—that which cannot be demonstrated to be false. The whole *sūtra* states that to be a duty which different proofs establish. The dogmatists led by the *Pūrvaṃmīmāṃsikas* thus show a marvellous independence of thought and a candour which cannot be too much admired. In considering the nature of proof, commentator Shabara asks which is valid,—authority or reason (no authority)—that is whether the sense of a word is to be determined by collation, analysis, grammar or etymology or as it is known and recognized by non—Aryan barbarians called *Mlechchhas*. He thus answers the question —“It is unauthoritatively (not by *śhūstas*) stated that such and such a duty is to be performed. The duty however is not known to a *śhūsta*, but it is strongly supported by reason and logic. Then such a duty is to be recognized and it is unjust to ignore it.” Even Shabara shows such a marvel

आधार आहे अशा वसावा स्वातंत्र्य के-
ला पाहिजे आणि त्याचा त्याग करणे हे
बाजबी नाही शहरांनी हि विचार कर-
तांना एवढे स्वातंत्र्य बाजविले आहे हे हि
बाजवानी लक्षात ठेव पाजेने आहे जे
मिनि उगा वेळी झाला, त्या वेळी पडित
मंडळीत ज्ञानाची चष्मा फार हेत असे
म्हणून जैमिनासारख्या आचार्याचे ले-
खांत पुरातन कोता समज, उत्त० ७५ ॥
असे दुगुण बटुचा अव्यक्त गाईत, परंतु
उत्त० विचाराच स्वातंत्र्य बुद्धीचे ओवाय,
आणि अत० १२ ॥ ची शांतता असे गुण
जडल्यात आचार्या पुरोपमर्दानाल
किंवा मरतमंडळांत विद्वान् असे मान-
तात की जैमिनीसारख्याच्या लक्षात
कोई तात्पर्य नाही, परंतु त्यांच्या असे
म्हण पाच का० १ फेवळ पडितजनांचे
अज्ञान आहे, असे म्ह० १० आ हास
मग पडत आहे मग ॥ ३ ॥ अनुसरला
म्ह० १० म्लेच्छाचा बेसील धर्म व्यापा,
अशी मोठ्ठीक अवधीन शस्त्रांनी वि-
त्ता आणि वराहमिहिरासारख्या महापंडि-
तांनी यज्ञ लोकापारी ज्योतिषास्त्राचे
अभ्ययन फक्त त्यांची विद्या आपल्या
श्रांत आणिली असे इतिहासात मतिव-
आह मग आचार्या प्राण गेला तरी
यवनी माया येतू नये हे जे याताड
मानल आहे ते आल कोन ? याचा वा-
चवानी विचार करावा

lous candour of feeling and an in-
dependence of thought as deci-
dedly deserves to be admired.
At the time of Jaimini, all sub-
jects were enthusiastically dis-
cussed hence such intellectual
and moral defects as obtuseness,
biased judgment, a narrow un-
derstanding, or habits of wanton-
ness of expression are not met
with in Āchāryas like Jaimini but
on the contrary a reader meets
with independence of judgment,
generosity of thought and dispa-
sonate feelings. Now a-days,
those who consider themselves to
be thinkers whether they are Eu-
ropeans or natives believe that
the writings of ancient Āryan
scholars like Jaimini are worthless.
But we are constrained to state
that the belief is the result of
ignorance. Mark what Bhalara
says—that though incited by
barbarians, ideas or notions esta-
blished to be righteous or true by
logic and its methods, are to be ac-
cepted. Bhalara a modern commen-
tator grants such liberty. And it
is a historical fact that scholars like
Varāhamihira learnt a system of
astronomy from Yavana scholars,
and introduced it into their coun-
try. Hence we do not see the ori-
gin of such absurd doctrines as for
instance that one should not utter
a Yavana word even on peril of
death.

सूत्राणि.

अथ कल्पसूत्रास्वतःप्रामाण्याधिकरणम् ॥

प्रयोगशास्त्रमिति चेत् ॥ ११ ॥ (पू०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । कल्पसूत्रादीनि प्रयोगशास्त्राणि प्रमाणम् । कुतः । तान्याचार्यप्रणीतानि । आचार्यवचः प्रमाणमिति श्रुतिः । तस्मात् सत्यवाच आचार्याः । सत्यवाचामेतानि वचनानि । यदि प्रत्यक्षतः प्रामाण्यं न ज्ञायेत तर्हि प्रमाणान्तरेण वचनेन तज्ज्ञेयम् । इति यदेतेन सूत्रेण पूर्वपक्षकारो ब्रवीति तदुत्तरसूत्रेणाचार्यः समाधत्ते ॥*

न । असन्नियमात् ॥ १२ ॥ (सि०)

पदानि । न, अ-सन्नियमात् ॥

पदवाक्यार्थौ स्पष्टौ ॥

भावार्थः । प्रयोगशास्त्रं न प्रमाणम् । कुतः । तत्र स्वरादिसन्नियमो नास्ति । स्वरादीनि वेदत्वलिङ्गानि । इति भगवान् पतञ्जलि-रूप्यभिप्रेति ॥

* वैदिकैरेषा संवादो भवति । य एव हि वेदे ग्रहास्त एवेह या एव वेद इष्टकास्वा एवेह । तस्मात् सत्यवाच आचार्याः । आचार्यवचः प्रमाणमिति च श्रुतिः । प्रत्यक्षतः प्रामाण्यमनवगतमिति यद्युच्येत, प्रमाणांतरेण वचनेनावगतमिति न दोषः । वेदवाक्यैश्चैषा तुल्य आदरस्तस्मात् प्रमाणमिति पूर्वपक्षकारस्याशयः वर्णयाञ्चकार शबरः ॥

कल्पसूत्रादिकास स्वताचे
प्रामाण्य नाही याविष-
यी विचार

११ प्रयोगशास्त्र (ध्याये
असे म्हटले) तर (पू०)

१२ नव्हे (कल्पसूत्रात)
नोट प्रवचन नसतो, म्हणून (ती
स्वतः प्रमाण नाहीत) (सि०)

११ हा प्रपक्ष योग विचार ११ वा
योग आहे आचार्यजनानीं नाता
प्रकारचे विचार केले त्यांचे बुद्धिवेश
व त्याच परिचित, त्याच गंभीर त्या
चा शास्त्रप्रवेश, त्याची अनुमानरामि
त्यांचे व्यवस्थित ह्य, आणि त्यांनीं
केलेले ह्य अनुमान याचा पाटा पाह
गी असा यशस्वी की नसे वेद व तीस
आचार्यांचीं सूत्रे अग सत्र लोक म्हण
लाले आचार्यांची वचन प्रमाण
आचार्य सत्य बोलतार, असे लोकामध्य
प्रसिद्ध झाले “ लोकोक्त सुभाषि ”
असे पतंजलि आपल्या महामान्याव वा
रवार म्हणो हे आचार्य कोण व ते
केही झाले, हे वर्णन आम्ही प्रस्तावनेत
आचार्यिक वाक्यायमीमांसा या सदरे-
माली केले आहे व वाचकांनीं पहावे
पुढील सुभाषा या आचार्यांच्या लेखाची

THE SUBJECT OF THE KALPA SUTRAS
HAS NOT HAVING INDEPEN-
DENT VALIDITY

11 If (it be said that)
practical treatises (on sa-
crifices like the Kalpa sū-
tras be accepted)—(State-
ment of an opponent)

12 No, (the Kalpa sūtras
have no independent vali-
dity) because of the ab-
sence of true restrictions
(or system) (Final state-
ment)

11 This statement of the op-
ponent deserves attention. The
Āchāryas discussed a variety of
subjects and their penetrating
intellect their scholarship, their
gravity their familiarity with hi-
storiographical pursuits, their logical
powers, their systematic writings,
and their thorough generalizations
—all these established their in-
fluence in India so much that
their sūtras began to be consid-
ered as important as the
Chhandas themselves, and that
the common people believed
in them and thought that the
Āchāryas were always truth-
ful. Intanjali often states in his
Mahābhāṣya that the sūtras are
like the Chhandas themselves.
We have referred to the time
when the Āchāryas flourished and
given a short account of them
in the paragraph about subjective
exegesis in the Introduction. In
the following sūtras, Jaimini dis-

सूत्राणि.

अत्राक्यशेषाच्च ॥ १३ ॥ (सि० यु०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । ओषत्वं निरूपितमस्माभिः । विध्यर्थवादवाक्येषु यो गुणगुणिसवधः स प्रयोगशास्त्रेषु न घटते । अत एव प्रयोगशास्त्रं प्रमाणं नास्ति । योऽर्थोऽश्विनोति स आचार्यः । वैदिकार्थापेक्षमाचार्यवचनम् । शबरो ब्रवीति । सत्यवाचामेतानि वचनानीति तन् न नेति ॥

सर्वत्रच प्रयोगात् सन्निधानशास्त्राच्च ॥ १४ ॥

पदानि । सर्वत्र, च, प्रयोगात्, सन्निधान-शास्त्रात्, च ॥

पदार्थः । प्रयोगः=अनुष्ठानं तस्मात् । सन्निधानम्=यत् सन्निधीयते तत् (सग्रहः) । सन्निधानं च शास्त्रं च सन्निधानशास्त्रम् तस्मात् ॥

वाक्यार्थः । न । सर्वत्र अनुष्ठानानिर्देशात् सग्रहाद् व्यवस्थायाश्च ॥

भावार्थः । यत् केवलानुष्ठाननिर्देशः सग्रहो व्यवस्था च सर्वत्र क्रियते ततः कल्पसूत्रादिद्वाराऽचार्यवचनं स्वतः प्रमाणं नास्ति ॥

योग्यता काय हा विचार जैमिन्याचार्य
करतात

१२ नीद प्रवय म्हणजे वेदासारखा
स्वरादि प्रवय त्यात नाही

cusses the subject of the validity of the writings of these Āchāryas

12 By true restrictions is meant—such restrictions as accents For instance the Kalpasutras are not accented, and therefore, they have no independent validity, but they are based on the Vedas or other works

१३ पुन त्यात वाक्यगेप
नसतो, म्हणून (कल्पसूत्रे स्वतः
प्रमाण नाहीत) (सि० यु०)

१४ सवस्यळीं (कल्पसूत्रां-
त) प्रयोगवर्णन असतें, आणि
संग्रह असतो, म्हणून (कल्पसू-
त्रे स्वतः प्रमाण नाहीत)

११ वाक्यरीति हा ने काय वाक्य
वर्णन केला आहे (१२२२)
सूत्रावलीत टीप पहा जी वाक्य कल्प
सूत्रांत अद्वयतात, त्याचा परस्परवर्ती
विरोधविरोध तसेच अद्वयताही म्हणून
न कल्पसूत्रे मना । नाहीत असा सूत्र
कार या सूत्राचा आराय वर्णन करतात
परंतु आचार्यवचन सरे कसे नाही हे या
वचन कसे सिद्ध होते हे समजत नाही.

१२ अमरा यहा कसा करता इतकें
च वर्णन कल्पसूत्रात असतें, आणि वर्णन
न करता. प्रयोगावर सब पट्टाक्ष देवला
असतो, आणि दुसऱ्या पुस्तकातील अर्था-
चा त्यांत संग्रह केला असतो, म्हणून
कल्पसूत्रे स्वतः प्रमाण नाहीत

13 Again, (the Kalpa
sūtras have no indepen-
dent validity) because of
the absence of subordinate
statements (An argument
in support of the final
statement)

14 Again because in
all parts (of the Kalpa sū-
tras we find) practical di-
rections and compilations

12. The term Vākyaśāstra
is used in the sūtra. We
have fully explained it. See the
foot-note on (I. 2. 22.) The
statements in the Kalpa sūtras
do not bear to each other the
relation which subordinate state-
ments bear to an original state-
ment. Therefore the works
known as Kalpa-sūtras are not in
any way authoritative. We do not
see how the absence of accents or
of syntactical relation between
subordinate sentences and their
principal sentence proves the
statement of Jaimini

14. The Kalpa-sūtras merely
prescribe the manner and the
form of a sacrifice. Their descrip-
tions seek to teach the practical
knowledge of a sacrifice. The
Kalpa-sūtras are again mere
compilations from other works.
Therefore, they are not indepen-
dently valid.

सूत्राणि.

अथ होलाकाधिकरणम् ॥

(सामान्यश्रुतिकल्पनाधिकरणम्)

अनुमानव्यवस्थानात् तत्संयुक्तं प्रमाणं स्यात् ॥ १५ ॥ (पू०)

पदानि । अनुमान-व्यवस्थानात्, तत् संयुक्तम्, प्रमाणम्, स्यात् ॥

पदार्थः । अनुमानव्यवस्थानात्=अनुमानं च व्यवस्थानं च अनुमान-
व्यवस्थानम् तस्मात् । तत्संयुक्तम्=(तत्=अशब्दम्.) अ-
शब्दसवधि ॥

वाक्यार्थः । यदशब्दसवधि तत् प्रमाणमनुमानाद् व्यवस्थायाश्च ॥

भावार्थः । यद् यदनुमानेन व्यवस्थया चाशब्दं नामावैदिकवचनं
साध्यते तत् तत् प्रमाणम् । अनुमानेन व्यवस्थया च येऽर्थाः
सिध्यति तेऽर्था ग्रहणीयाः । तेषां वैदिकत्वं नापेक्षितम् ॥

अपिवा सर्वधर्मः स्यात् तन्न्यायत्वाद् विधानस्य ॥ १६ ॥ (सि०)

पदानि । अपि, वा, सर्व-धर्मः, स्यात्, तत्-न्यायत्वात्, विधानस्य ॥

पदार्थः । अपि=तथापि वा=न । सर्वधर्मः स्पष्टः । तन्न्यायत्वात्=(तत्
=धर्मः) स न्यायो यस्य तन्न्यायः तस्यभावः=तन्न्यायत्वम् ।
तस्मात् । विधानस्य=चोदनायाः ॥

वाक्यार्थः । यद् यच् 'चोदितं कर्म तस्य तस्य धर्मन्यायत्वं' वर्तते ।
अत ईदृक् सर्वकर्माचरणीयम् ॥

भावार्थः । अनुमान व्यवस्था च नादरणीये । यत् सामान्येन श्रुतिचोदि-
तं तदादरणीयम् ॥

होळीविपर्यो विचार
रहि सामान्य श्रुति आहे या
परंपरे विपर्यो विचार

१५ अनुमानाने रिवाज
त्रम्या देख्यान ज जे सिद्ध होते,
ते ते अर्थाने असले तरी प्रमा
ण आहे (प०)

१६ नव्हे (अनुमान आ-
णि व्यवस्था घेऊ नये) जो वे-
दांमध्ये सामान्यतः धर्म सांगे
तरा आहे, तो धर्म न्याया का
रण वेदमतिपातनाने धर्म न्याय्य
होतो (मि०)

१७ अनुमान याचा अर्थ स्थिति
गिताचार, अर्थात् सामान्यतः कर्मात परंतु
जिमीन गिताचार मरणा अनुमान
पदाचा उपयोग गला याचाने त्याचे
गरीब भरण आदि याचा वापरा
नी विचार करावा. वाक्ये लक्षांनी
हल्ली करावी, आणि उच्चरिते लक्षांनी
नी पाया हेंदुवाचा आणि चमपाचा
माणव गिताचाराप्रमाणे. चालाच असे या
स्वार्थ तापय मति तयाचि अर्था
व्यवस्था मर्यादा यथावताने ह पुन
पक्षधर्म आहे याचे उच्चरिते लक्षांनी
आहे व्यवस्थागता या अर्थाने रितां
(१३६) उभाची दीप पक्ष

१६ (१३३३) सुव पक्ष अर्थ

THE SUBJECT OF THE HOLI OR
INDIAN FESTIVAL
THE SUBJECT OF THE THEORY OF
A GENERAL REVELATION

15 Whatever is establi-
shed) by inference or ad-
justment can be valid
(though) not confirmed by
testimony (Statement of an
opponent)

16 No (inference and
adjustment are not to be
accepted) A duty generally
laid down ought to be per-
formed because statements
of (the scripture) justi-
fy it. (Final statement)

1 The commentators inter-
pret the term inference (Anu-
mana) in authority such as of
the *smritis* or of the *śāstras*. But
Jaimini uses the word—inference—
instead of the words *Smritis* and
Śāstras, and therefore the
interpretation of commentators
does not to be cautiously accep-
ted. The commentators base on
this *sūtra* such local customs as
that of the Holi in the east of
India, and of the parading, and
killing a bull in the north of
India and state that this *sūtra*
sanctions local customs and fa-
mily-customs. Yet this is the
statement of an opponent. In
the next *sūtra*, a reply is given to
it For the explanation of the
term adjustment see the foot-
note. (136)

सूत्राणि.

दर्शनाद् विनियोगः स्यान् ॥ १७ ॥ (उ० १)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यस्य कर्मणश्चोदना वेदे प्रत्यक्ष प्राप्नोति तत् कर्माचरणीयम् ॥

लिंभाभावाच्च नित्यस्य ॥ १८ ॥ (सि० यु०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यत्र नित्य विधानमिति गमकं न प्राप्नोति । तत्र व्यवस्थानादरणीया । टिप्पणी द्रष्टव्या ॥

या सूत्रात् आचार्यानी पूर्वपक्षाच्चै समा-
वान केले आहे, तसेच वरील सूत्रात स-
माधान करणें चालविलें आहे 'विधा-
न' "तत्प्राप्तत्वं" आणि "सर्वधर्म" हीं
पदं सूत्रात आहेत विधान पदाचा अ-
र्थ अमुक धर्म आचरिता, असे सागणें
हे सागणे का ऐकावे ? कारण त्याच्यावर
तद्व्याप्यत्व हा धर्म आहे तद्व्याप्य म्ह-
णजे काय ? धर्माचे योग्य वर्णन केलें अ-
सत, म्हणून अमुक करा अशी जी अनु-
ज्ञा ती मानावी आणि सर्वधर्म काय
तो हा प्रत्येक पदाकडे लक्ष देऊन ज-
पून अर्थ केला म्हणजे इतका अर्थ नि-
प्पन्न होतो पुढें सामान्यतः धर्म व्याख्या
अशी एक कोटी आहे तिचे तात्पर्य
असे की वेदासारख्या पुस्तकात जें व्यक्तीचें
वर्णन असते, ते व्यक्तीचे वर्णन न समज
ता सामान्य जातीचे वर्णन समजावे पुन-
श्चर्तूनी आश्रतीचे वर्णन आहे, असे म्ह-
णण योग्य नाही "सगळ्या कर्म करणा-
ऱ्यास लागू पडेल असा काही एखादा

I6 The reply which Jaimini makes to the opponent in this as well as in (11, 31) is almost the same. The terms—Vidhāna, 'Tannyāyatva, and Sarva-dharma,—are used in the sūtra and deserve to be examined. The term Vidhāna means the statement that such and such a duty is to be performed. Why is the statement to be accepted? Because it possesses the quality of Tannyāyatva. What is Tannyāyatva? The adequate enunciation of a duty. Sarva-dharma means a duty which ought to be performed by all. Because a duty is adequately enunciated, the injunction that such and such a duty is to be performed ought to be acted upon, and this by all. This is the literal sense of the sūtra when every term in it is carefully considered. The sūtra is also interpreted into an argument that a general revelation is to be accepted. Its application is thus made—"all particular statements made in the Veda ought to be considered general." "Again, it is not pro-

१७ जें जें अकळतें त्याचा
विनियोग करावा (उ० १)

१८ ज्या स्थळां हें विधान नित्य
असा निश्चय करण्याचें साधन
नसतें, त्या ठिकाणीं व्यवस्था
घेऊ नये (सि० यु०)

17 (As a duty) is
seen (to be directly laid
down in the scriptures) it
ought to be performed (1
Reply)

18 There being no
ground (for considering
a duty to be immutable
and permanent) (no ad-
justment can be made)
(An argument in support
of the final statement)

विशेष वेद आहे, आणि त्यापारान अनु-
मान हात अर्धेहि नाही. एतल विवि-
चन असल एतल सव पम पाप्य आ-
हे" असें गणरासमीर्षं मान्य आहे
एथें ज ज सांगितलें तें सिम्बलिन
दिसत, एतल होडीतारस पुढापात आ-
गि बेरापार पोप्य आहेत जसें दानावि-
ण्यास पूषपक्षकस दुरामरनें स्रदता मा-
व्यकरापाहि पूषपक्षरासास आयप दे-
पाचा झोंत विसता परंतु जैमिनी या-
मत बेरापारास आणि पयपारास
मुर्जीच घारा नाही जो धर्म आवा-
रापाचा जो वेगविहिन असला म्हजे स-
र्वांनीं आपरावा पापजन कुलाचार
आणि दगापम जे आमच्या बेरांत मा-
जळे आहेत त्यांची ये पता दितपत आहे
हें वाचकांच्या लक्षांत येईल

१० पाप पादा या ११ प्या सूत्री
जो पूषपक्ष काळ्या आहे त्याच ह उत्तर
आहे वरिष्ठ सूत्रास अनुमान काव पाला
किंवा व्यवस्था पर पाला काहीं आचार
असावा असें आचार्यांनीं दगविलें आहे

per to state that works called
smritis lay down general propo-
sitions based on the immutable
eternal and essential property of
a genus called an Ākṛiti. There
is an essential general Vāṇī
which applies to all particular ex-
amples. And this Vāṇī cannot
admit of any inference. There-
fore every duty is based on an
original scriptural injunction.
This is the comment of Shukra
on this sūtra. All the statements
made appear to be disconnected
because the opponent obstinately
attempts to justify local customs
such as Holi and commentators
seek to support him. But accord-
ing to Jaimini no local customs
are to be recognized. A duty
if enunciated in the recognized
scriptures ought to be perform-
ed by all. Hence a conclusion
as to the importance and pro-
priety of all local customs, such
as the Holi so rampant in this
country can be easily drawn.
They are not sanctioned by Jai-
mini or his predecessors.

1. This is a reply to the state-
ment made by the opponent in
the eleventh sūtra of this chapter

सूत्राणि.

आख्या हि देशसंयोगात् ॥ १९ ॥ (सि० आ० नि०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । क्वचित् क्वचित् कर्माख्याविशेषो दृश्यते तस्या बीज देशविशेषः । देशनाम्नः कर्मनामानि भवन्तीति तात्पर्यम् ॥

न स्याद् देशान्तरेष्विति चेत् ॥ २० ॥ (सि० आ०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । देशविशेषात् कर्माख्याविशेष इति न । कुतः । देशान्तरे कर्माख्यातर भवेदिति चेदुत्तरसूत्रेणाचार्य समाधत्ते ॥

१८ सर्वजनानीं सर्वस्थळीं आणि सर्वप्रसंगी जो धर्म आचारायाचा तो नित्य धर्म नित्य आहे अस अनुमान जेव्हा वाढता येत नाही, तेव्हा देशाचारावरून किंवा कुळाचारावरून जो व्यवस्था वास्तवतात, ती योग्य व्यवस्था नाही असे समजाव या सूत्रावरून कुळाचार आणि देशाचार यांची योग्यता काय आहे, हे विशेष स्पष्ट झाले

In the sutra under consideration Jaimini states that an inference to be drawn or an adjustment to be made ought to be based on some direct scriptural statement

18 An immutable and permanent duty is that which ought to be performed by all men without any restriction of time or place. The adjustment which consists in accepting local customs or customs peculiar to certain families only, is not proper, when no inference can be drawn as to the immutability or permanence of a duty. This sūtra invalidates all local customs

१९ देशावस्थान नात्र
पठते, मह्यून देशाचार कराना
(सि० आ० नि०)

२० नाहीं देश बदलला
कीं नांव हि बदलले, तर मग-
(सिद्धांतावर आशका)

19 Because a custom
is named after a country
(local customs are valid)

20 No, (a local custom
is not named after a coun-
try) If it be said that
the change of one's coun-
try ought to change the
name of a work then—(An
objection against the final
statement)

१ पूर्वोक्तोल लोह हाथी करवान
आणि उचोफळाल लोक पोथ्य हिटविता
त, या चालीस अनुलून पूर्वोक्तकार
असें म्हणतो कीं देशावरून देशाचाराच
नांव पडते. त्यावर जैमिनीचें म्हणें
असें आहे कीं देशाचाराचा आणि ज्या
स्वर्गा जो रहाता त्याचा निगोप संबंध ना
हीं काही हे पुढील सूत्रावरून स्पष्ट होईल
आतां इतकेंच सांगितलें आहे. पुढे कीं
नांवावरून कुलाचाराची निंदा देशाचारा
ची न्याय्यता करतां येत नाही या सू-
त्रास आभाषाचा निरास असतो म्हणलें
आहे तें आम्हांस समजत नाही

19 The opponent states that
a custom is named after a coun-
try as he observes a custom like
the Holi among the Easterns
and the custom of parading a
bull and killing it among the
Northerns. Jaimini in reply
states that there is no essential
relation between a local custom
and the place where one resides.
The next sūtra will throw light
on this statement. Suffice it to
remark that no legitimate basis
for local customs can be establish-
ed from their mere names. This
sūtra it is stated removes an ob-
jection against the final state-
ment. We do not see this.

२ जो पु याव राहतो, तो पुणेकर
त्यानें पुणे सोडलें आणि कुठल्या देशां
गेल्या तरी त्यास पुणेकरच म्हणतात
म्हणून देशात रहाण झालें, म्हणून ना-
व पडतें असें म्हणतां येत नाही याव-
रून देशाचाराची आणि ज्या देशात तो
राहतो त्याच्याशीं कांहीं संबंध नाही
म्हणून १० व्या सूत्री ज वर्णन केलें
आहे, तें ये पासारचें नाही

20 He who is a native of
Poona, is a Poonite. When he
leaves Poona and goes to some
other place he is still called a
Poonite. Hence there is no con-
nection whatever between a local
custom and the place of one's resi-
dence. Therefore the statement
made in the 19th sūtra is not to
be accepted.

सूत्राणि.

स्याद् योगाख्या हि माथुरवत् ॥ २१ ॥ (आ० नि०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यथा माथुरशब्दो यौगिकः मथुराया यो न वसति सोऽपि माथुरः । तथा कर्माख्या यौगिकी । देशविशेषसंबन्धे नष्टेऽपि देशविशेषात् प्राप्ता कर्माख्याऽवशिष्यते ॥

कर्मधर्मो वा प्रवणवत् ॥ २२ ॥ (आ०)

पदानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । प्रवणः=निम्नदेश. (यज्ञमंडपे प्राक्प्रवणत्व)

वाक्यार्थः स्पष्टः ॥

भावार्थः । यथा प्रवणभेदेन कर्मधर्मो भिद्यते तथा देशभेदेन कर्माख्या भिद्येत । अतः कर्माख्या न यौगिकी । इत्याभासः ॥

अनुसंधेयं वेदवाक्यं ॥

प्राचीनप्रवणो वैश्वदेवेन यजेत ॥

तुल्यं तु कर्तृधर्मेण ॥ २३ ॥ (आ० नि०)

पदादीनि स्पष्टानि ॥

भावार्थः । कर्त्ता यजमानः । तस्य धर्मेण (श्यामत्वादिना) यथा कर्म न भिद्यते तथा देशभेदेन कर्म न भिद्यते । इति सूत्रस्य तुल्य-
तुल्यदयोरर्थः ॥

२१ मथुरावासी हैं नात्र
पडलें, तर्गाच योगिक नात्र प-
डतात (आ० नि०)

२२ नऱ्हे खोल प्रदेशा-
त्रिपर्यां जगी व्यवस्था आहे,
तराच कर्मसंवधी धर्मात्रिपर्यां
असात्री (आ०)

२३ नऱ्हे कारण घर्म आ-
चरणाच्याच्या गुणामध्ये आणि
देगामध्ये साम्य आहे

२१ सुभारतलयाच्या दृग्व्य विचार
करावना आहे पदाचा अयपदायाचून
जे अयं होतो, त्याच योगिक असे म्हण
तात वरील चार पाच सुभांत जे वि-
चार चालला आहे ता समज पा करता
घोटा इतिहासाचा विचार केला पाहजे
प्राचीन काळी आर्यलोकात दोन साम्रा-
ज्य प्रसिद्ध होते एका साम्राज्याचे लोक
म्हणत की मायेवील सर्व राज्य उत्पन्न
आहेत आणि दुसऱ्या साम्राज्याचे लो-
क म्हणत की ते अन्युत्पन्न आहेत
असा या दोन साम्राज्याचा यत्न विपक्ष
पर्यंत वादविवाद चालला होता येथे
रण राज्यापन दुसऱ्या साम्राज्याचा ना-
यक होता याच विवादान पाणिनीने
पर ताद कादली तो अग्नी ज्या
पदाचा उत्पत्तीने अय घडत नाही ते प-
द सांकेतिक आहे असे समजावे अ-
प्यात्मिक जे जे वाद उत्पन्न होतात ते ते

21 Because a word is
to be etymologically nam-
ed as a Mathurā man (is
named though he does not
reside in Mathurā.) (Ob-
jection removed)

22 No, as (there is a
special arrangement about)
a sloping place so (there
ought to be one about) a
sacrificial duty (An objec-
tion.)

23 No because there
is an analogy between the
qualities of a sacrifice
(and a country)

२१ The term Yogakhyā de-
serves to be examined. The sense
of a term based on its etymology
is called Yōgika. It is necessary
to go into the history of the an-
cient Aryas that this controversy
may be understood. There were
two well known schools of gram-
marians among the ancient Ar-
yas. The one stated that
all words in Sanskrit or any
language are derivative. The
other school stated that they
were not derivative that is, they
were conventional. A controversy
was carried on between these
two schools for a long time.
The latter was led by Shākarāya-
na, a great grammarian. Pāṇini, an-
other distinguished grammarian
proposed a compromise—that
term the sense of which can not
be etymologically fixed, is con-
ventional. All philosophical dis-
cussions were necessarily mixed
up with the theological contro-
versies in early ages. Thus con-

सूत्राणि.

अथ साधुपदप्रयुक्त्यधिकरणम् ॥

प्रयोगोत्पत्त्यशास्त्राच्छब्देषु न व्यवस्था स्यात् ॥२४॥ (पू०)

पदानि । प्रयोग-उत्पत्ति-अ-शास्त्रत्वात्, शब्देषु, न, व्यवस्था, स्यात् ॥

पदार्थः । प्रयोगेणोत्पत्तिविषये नास्ति शास्त्रं येषां ते प्रयोगोत्पत्त्यशास्त्राः । तेषां भावः तत्त्वम् तस्मात् । अन्यानि पदानि स्पष्टानि ॥

वाक्यार्थः । प्रयोगेण शब्दा उत्पद्यते । तेषु शास्त्रं नास्ति । अतस्तेषां प्रयोगे व्यवस्था नास्ति ॥

भावार्थः । प्रयोगसामर्थ्यात् शब्दानां ज्ञानं भवति । अर्थश्च प्रतीयते । प्रतीतेऽर्थे शब्दानां साधुत्वम् । यैर्यैः शब्दैरर्थः प्रतीयते ते शब्दाः साधवः । अतः केचिच्छब्दाः साधवः । इतरेऽसाधवः । इति व्यवस्था न पटते । सर्वशब्दानां साधुत्वे तेषामनादित्वापत्तिः । इति पूर्वपक्षः ॥

धर्माचारात् शिरसान्तरं शिरसात् त्याप्र-
माणं हा हि वाच धर्मविचारात् शिरसा
या वाचप्रमाणे पूर्वपक्षाचे म्हणणे पडले
की देशाचारास देशावरून नाव पडते
नावाची योग्यता मोठी आहे नावावरून
जे प्रमाण निघते त्यास समाख्या
असे म्हणतात याकरिता कर्माच्या नावावरून
व्यवस्था करून ज्या देशावरून ते
नाव पडले त्या देशी तो वर्म आचारावा
असे अनुमान निघते यावर आचार्य
असे म्हणतात पंचवटी असे नाव
पडले आहे पण तेथे पाच वड कोठे
आहेत ? पुणेकर असे ज्याचे नाव पडते
तो नेहमी पुण्यातच कोठे राहतो ? यावरून

controversy was, therefore, both
philosophical and theological.
Starting from this controversy,
the opponent insisted that certain
customs were local because they
were only named after particular
places, and that the importance
of a name in itself was great, for
proof based on a name itself is
called Samākhyā. Hence due
importance being attached to this
proof, it is to be inferred that a
custom is to be practised in a
country from which its name
is derived. In reply to this, Jai-
mini observes that a certain place
is called Panchavati (a place of
five Banian trees), where there
are no five Banian trees, and
that a Poonite does not always
stay in Poona. Hence no arrange-

सुहृपदाच्या प्रयोगाविषयी विचार

२४ प्रयोग केल्याने शब्द उत्पन्न होतात, म्हणून शब्दामध्ये गात्र नाही म्हणजे व्यवस्था नाही [पू०]

नावावदन काही व्यवस्था करता येत नाही म्हणून जो धर्म आपराधाचा तो सर्वांनी आपराधा समान्य म्हणजे काय, आणि निवा संघरह या मी भाष्य (३३, १२) सुद्धा सांगितलं आहे

२० "भाषान् प्रवणैश्च देवेन यजेत" असं ब्राह्मणयज्ञसूत्रात वचन आहे असं इत्यादी याचा अर्थ "पूर्वकडील झाल प्रवेशी वैश्वदेव याग करावा" या स्वर्ग्य वैश्वदेव आणि पूर्वकडील झाल प्रवेश यांचा संघर्ष आहे १६१५ याचा आणि वेगाचा संघर्ष असला यावरून देशाचार करावा असे अनुमान निघते असे पूर्वपक्षकाराच म्हणतो आहे

२३ "धर्म आपराधाचा वण काळा असला किंवा गोरा असला म्हणजे काही त्याच्या धर्मात अंतर पडत नाही वसेच वेलावचनहि कर्मात अंतर पडत नाही १६१५ अमका धर्म अमक्या घेई आचाराचा ही व्यवस्था करणे योग्य नाही असा शबराने सूत्रावर स्पष्ट बर्गिला आहे आणि को त्याहि मऊर विचार केला तरीपि वेगाचार करावा असे सिद्ध

THE SUBJECT OF THE USE OF PROPER WORDS

24 Words are produced by their being used therefore, there is no adjustment about them (Statement of an opponent)

ment can be based on a more name Hence a duty ought to be performed by all. The nature and bearings of exegetical evidence called Samākhyā are explained in (III. 3-14) of this Mīmāṃsā.

20 In the eastern slope of the sacrificial ground one ought to perform the Vāṇśadivāsacrifice. This text is said to be in the Bouddhāvana śhrouta-sūtra. This text mentions a relation between the Vāṇśadivāsacrifice and the eastern slope. Therefore there is a relation between a sacrificial work and a locality. Hence the conclusion that local customs are valid is to be drawn. This is the way the opponent argues.

23 As the complexion of a sacrificer that is, the black or white colour of his face does not make any change in his duties so his residence in a country does not impose upon him any special duty. Therefore, the arrangement that certain customs are peculiar to a particular locality is totally improper. This is the way commentator Shabara distinctly interprets this sūtra and establishes that the discussion no matter how it is carried on, points

सूत्राणि.

शब्दे प्रयत्ननिष्पत्तेरपराधस्य भागित्वम् ॥ २५ ॥ (सि०)

पदानि । शब्दे, प्रयत्न-निष्पत्तेः, अपराधस्य, भागित्वम् ॥

पदार्थः । प्रयत्नः=आभ्यतरक्रिया ॥

भावार्थः । शब्दे क्रियमाण उच्चारयिता प्रयतते । यत्र प्रयत्यते तत्रा-

पराव्यते । अतः शब्दकदपराध्नोति । कृतेऽपराधेऽसाधुत्वम् ।

अतः केचिच्छब्दाः साधवः । इतरेऽसाधवः ॥

महता प्रयत्नेन शब्दमुच्चरन्ति । वायुर्नाभेरुत्थित । जसि विस्तीर्ण । कठे विवर्तित-
त । मूर्ध्ना न माहृत्य पराहत । वक्त्रे विचरन् विविधान् शब्दान् भिन्नान्ति । इति शबर ॥

होत नार्ही हे आपले म्हणणे स्थापन के-
लें आहे याचा आमच्या वाचकांनी
विचार करावा

२४ या पूर्वपक्षापासून दुसरा विषय
लागला संस्कृतात जी पदे आहेत, तीच
शुद्ध किंवा प्राकृत भाषेतीलहि पदे शुद्ध,
असा वादविवाद उत्पन्न झाला, इतिहा-
ससंबधानं या वादविवादाची योग्यता मोठी
आहे कारण युरोप देशीं असाच वाद
उत्पन्न झाला होता पुष्कळ दिवसपर्यंत
पाद्री लोकांचे असें म्हणणे होते कीं मूळ
ख्रिस्तीधर्मपुस्तक जशा ल्याटिन भाषेमध्यें
होत, ती ल्याटिन भाषाच काय ती शुद्ध
आणि ग्राह्य आणि तिजपासून उत्पन्न
झालेल्या अर्गाचीन युरोपी भाषा व्यवहा-
राच्या मात्र उपयोगी पण धर्म किंवा शा-
स्त्र याविषयी विचार करण्यास योग्य न-
व्हत आपल्या लोकांत सर्वत्र अजून
अमाच समज आहे तसलेंहि वाक्य स-
रून अमले म्हणजे पुरे, ते ग्राह्य होत
बुद्धिवाद करणाऱ्या लोकांना ही गोष्ट रु

to the same conclusion that local
customs are not to be recognized.
This is important and deserves
attention

24 This sūtra introduces a
new subject of discussion A con-
troversy, as to whether Sanskrit
or Prākṛita words were pure, was
originated This controversy is his-
torically very important for the
question was vehemently discussed
about three hundred years ago in
Europe The clergymen of Europe
maintained for a long time that
Latin alone in which the Bible was
read was pure and acceptable
and that modern European lan-
guages were fit only for common
life, but that they would not be
used as vehicles of philosophical
or theological thought Our country
men still believe that Sanskrit
alone is pure A text, no matter
what it is, if it be in Sanskrita is
to be accepted Ancient rational-
ists could not recognize this They
boldly asserted that the words are
known as they are used No
sooner is the sense of a word
known than its purity or impu-
rity is ascertained All those

सूचना.

	रुपये	आणे.
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलवद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

अंयकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “पद्-दर्शनाचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंवर ६४१” या पत्त्यावर लिहावीं. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs.	A.
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N. B. The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept .

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No. 641.

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

वृत्तिसहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १

ऑगस्ट १८७७

अंक ८

VOL. 1

AUGUST, 1877

No 8

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” आपस्तान्यांत ठाविले

(सन १८९० च्या २५ व्या आकाशमार्गे नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यव. सत्ययज्ञः पौलुषिरिन्द्रद्युम्नो भाल्लवयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हेते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मा-
मा ५ सात्रकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us

Anna Moreshwar Kunte B A., M D, Esqr, Bombay

Rao Sahab Mahiput Rao Rupam, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotace, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B A, Sanskrit Teacher
High School, Baroda

WE have sent a copy (suppliment to No 8) of testi-
monials and the opinions of the Press We are much obliged to
learned scholars and gentlemen of Europe as well as to hundreds
of native gentlemen who have subscribed to this periodical

२५ शब्द करते वेळीं (बो-
लणारास) प्रयत्न करावा. लाग-
तो प्रयत्न झाला कीं अपराध
धडतो (सि०)

चला नाहीं. ते असे म्हणजे शब्दाबाधे ज्ञान हातें
अव कळला कीं शब्द योग्य किंवा अयोग्य
होईल. ज्या ज्या शब्दांनीं अर्थ
होईल ते ते शब्द योग्य आणि काही
शब्द योग्य आणि काही अर्थ न असतील
त्या सर्वज्ञ नाहीं. ह्याच सर्वज्ञांना योग्य
वा अयोग्य आणि अर्थ न म्हणजे तर नीमांस
काचे मनामानीं सोपे शब्द अनादि
होऊन बसणाना पुढील शब्द करारा पुढे
पुढील अशा कथ्या करतो

२५ छत्रार्थ स्पष्ट आहे फक्त
सूत्रसंबंध बाधिलेला हा जे पुरे ज्या
ज्या प्रसंगीं अपराध धडता, त्या त्या प्र-
संगीं अयोग्यता उत्पन्न होते. बोलणारा
शुद्धी, शुद्धी पडली कीं शब्द अशुद्ध
होता. पाहिलेला काही शब्द शुद्ध आ-
णि काही शब्द अशुद्ध असे म्हणजे मना
पडते. शब्दशास्त्रांनीं आपल्या मनाला
असे म्हणजे आहे कीं बोलणारे मोग्या
प्रवाधाने शब्द उच्चारतात. वैशिष्ट्याने वा
पु उत्पन्न होती तो उरामध्ये येऊन पस-
रतो, फारामध्ये येऊन फारतो
मग टाळून आणून मागे पडतो
मग अशा हा तोंड मध्ये धोऊन वेष्टा अ-
नेक प्रकारचे शब्द प्रयत्न होतात. शब्द
स्वरूपाबाधे ही एक उपपत्ति आहे. हा
हो उत्पन्न कसा होतो याबाबतीं पाहता

25 In pronouncing a
word (a speaker) makes
an effort an effort (neces-
sarily) partakes of a mis-
take (Final statement.)

words which convey some sense
are pure. Therefore, the division
of words into pure and impure is
impossible. Therefore, all words
are pure. Put such a statement
if based on the arguments of the
Mīmāṃsakas, would render all
words eternal. This is the way
the rationalistic opponent argues.

25 The sūtra is perspicuous
enough. It is, however, necessary
to justify its collocation. When-
ever a mistake is committed
impurity or impropriety is an
inevitable consequence. A speak-
er necessarily commits a mistake
which renders a word uttered
improper or impure. Hence it
is necessary to recognize the
division of words into pure and
impure or correct and incor-
rect. Commentator Shabara ob-
serves—"Speakers make an effort
in pronouncing a word. Air is
raised at the navel. It spreads
in the chest. It becomes broad
in the throat. It glances against
the palate and is thrown back
words. When it revolves in the
mouth, it manifests a variety of
words. This is a theory of the
origin of words. This subject
deserves attention. The purport
of Shabara's remarks is to prove
that because words are produced
in this way some are pure and
correct, and others, impure and
incorrect.

सूत्राणि.

अन्यायश्चानेकशब्दत्वम् ॥ २६ ॥ [सि० यु०]

पदादीनि । स्पष्टानि ॥

भावार्थः । यदनेकशब्दत्व पूर्वपक्षेण प्रतिपादित तदन्याय्यम् । अने-
केषु शब्देष्वेकोऽनादिः । अन्येऽपभ्रंशाः । इति सम्यग् व्यवस्था ॥

तत्र तत्त्वमभियोगविशेषात् स्यात् ॥ २७ ॥ [आ० नि०]

पदानि । तत्र, तत्त्वम्, अभियोग-विशेषात्, स्यात् ॥

पदार्थः । तत्र=तस्मिन् विषये=व्यवस्थाविषये । तत्त्वम्=निर्णयः ।
अभियोगविशेषात्=उपदेशविशेषात् ॥

वाक्यार्थः । उपदेष्टारो विशेषेण याञ् छन्दान् पठन्ति त एव साधव
इति व्यवस्थाविषये निर्णयो भवेत् ॥

भावार्थः । पाणिन्यादयः शब्दशास्त्रमुपादिशन्ति । तेन शब्दानां
साधुत्वासाधुत्वव्यवस्था निर्णेतुं शक्यते । अतः केचिच् छब्दाः
साधव इतरेऽसाधव इति सिध्यति ।

नी विचार करावा. शबराच्या म्हणण्याचे
इतकेच तात्पर्य आहे की असे धडते म्हणू-
न काही शब्द योग्य आणि काही अयो-
ग्य आहेत

२६ (एका अर्थाचे) अनेक शब्द आहेत, असे +हणजे अन्याय आहे (सि० यु०)

२७ (उपदेशाक शब्दाचे) विरोध वर्णन करतात, म्हणून निर्णय करता येतो (आ०नि०)

२६ अनेक पर्यायशब्दांमध्ये एकच शब्द सदा असतो बाकी सव अपभ्रंश पतञ्जलीच्या वेळी संस्कृत भाषा असता प्रकृत भाषा उत्पन्न होऊ लागल्या होत्या जैमिनीच्या वेळी प्रकृत भाषा प्रबळ झाल्या होत्या मग शब्द संस्कृत होवा, परंतु जी भाषा लोकप्रिय चालू होती, विचारातून त्या एका शब्दावरून पुष्कळ निरनिराळे शब्द होते पूर्वपक्षकारांचे ह्मण। की हे सारे निरनिराळे शब्द प्रकृत आहेत जैमिनीचे म्हण। की एक मूळ संस्कृत शब्द शुद्ध, आणि बाकी सर्व अपभ्रंश असून आहेत

२७ पाणिनीसारथे शब्दव्यवस्थापक झाले, म्हणून काही शब्द योग्य आणि काही अयोग्य असे आहेत मूळ संस्कृत शब्दांचे "अभियोग" हे पद आहे त्याचा अर्थ शिक्षण, उपदेश असा होतो पाणिनीच्या अष्टाध्यायीमध्ये उपयोग शब्दाचाही असाच अर्थ आढळतो.

26 (It is unjust to maintain that there are) many words (having one and the same sense) (An argument in support of the final statement.)

27 From particular dissertations (on words) their essential form (can be ascertained.) (An objection removed)

26. Only one word is correct when there are many words having the same sense. The rest are mere corruptions. At the time of Patanjali, though Sanskrit was generally spoken, yet the modern Prākṛita dialects had begun to spring up. At the time of Jaimini they had grown up, and commenced to predominate. The original word was Sanskrit but in a Prākṛita dialect, its different corrupted forms were prevalent. The opponent holds that the latter are acceptable. Jaimini on the contrary holds that the original Sanskrit word alone is pure, correct, and acceptable and that the corruptions are impure, incorrect, and not acceptable.

27 A great teacher like Pāṇini had systematized words. Therefore, such words are correct and others, incorrect. In the original Sanskrit sūtra, the term *Abhayaṅga* is used. It means a dissertation. In the *Aśādhya* of Pāṇini, the term *Upayoga* has a similar meaning.

सूत्राणि.

तदशक्तिश्चानुरूपत्वात् ॥ २८ ॥ [उ० १]

पदानि । तत्-अ-शक्तिः, च, अनुरूपत्वात् ॥

पदार्थः । तदशक्तिः=तेषामशक्तिः । तेषाम्=अनेकशब्दानाम् ।

च=पुनः । अनुरूपत्वात्=रूपसादृश्यात् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । रूपसादृश्यात् तेषां नामापभ्रशानां (अर्थद्योतने)
शक्तिर्नास्ति ।भावार्थः । अपभ्रशानां स्वतंत्राऽर्थशक्तिर्नास्ति । कुतः । साधुशब्दानां
रूपसादृश्यात् तेषामर्थशक्तिः । इत्यपभ्रशानां याऽर्थशक्तिर्भा-
सते सोपपद्यते । इति जैमिन्याचार्योऽभिप्रेति ॥

एकदेशत्वाच्च विभक्तिव्यत्यये स्यात् ॥ २९ ॥ [उ० यु०]

पदानि । (तत्त्वं नामार्थः) एक देशत्वात्, च, विभक्तिव्यत्यये, स्यात् ॥

पदार्थः । देशः=अंशः । एकदेशः=एकाशः । तस्य भावः=तत्त्वम् ।

विभक्तिव्यत्यये=विभक्तिव्यतिक्रमे सति ॥

वाक्यार्थः । पुनः । सत्यपि विभक्तिव्यतिक्रमेऽपभ्रशानामेकदेशत्वादर्थः
स्यात् ॥भावार्थः । पुनः । अपभ्रशानामर्थः प्रतीयते तस्य किं बीजम् ।
अपभ्रशे साधुपदस्यांशो वर्तते । तेन सत्यपि विभक्तिव्यतिक्र-
मेऽर्थो ज्ञायते ॥

गाव्यादिदर्शनाद् गोशब्दस्मरणं तत् सास्नादिमानवगम्यते । इति शबर ॥

२८ पुन (अपभ्रंशाच्चै) रूप
प सारसं असते नृपूना अपभ्रं-
शमिधये अर्थ प्रकट करपयाची
शक्ति नाहीं (उ०)

२९ पुन (मूळ संस्कृत)
राज्य एक खरा (त्याच्या) वि-
भाक्ते फिरल्यानें (अपभ्रंशापा-
सून अर्थ निष्पन्न होतो) (सि०
यु०)

२८ अपभ्रंशाचे अंगी अर्थ माहीं
मात्र राज्याचा जो अर्थ होतो, तो संस्कृत
राजाच्या आचारानें होतो. सारे मा-
त्र राज्य संस्कृत राज्यापासून उत्पन्न
झाले, असें जैमिनीचें हकीकत आहे.
नृपूना त्याच्या अंगी स्वतंत्र अर्थशक्ति
नाहीं. नृपूना से योग्य नाहींत. जगता-
मध्ये इतारो माया आहेत, त्या सर्वांची
आदिमाता संस्कृत माया आहे, असें नृ-
पूनाचे वर पृथ्वी सारखे आणि पृथ्वी
सांगतादि माहीं जैमिनीचें हकीकत
असें खरें कीं मातृ आणि संस्कृत राज्याची
सादृश्य आहे, इत्यन मातृ राज्याला
अर्थ आहे.

२९ संस्कृत राज्याचे अपभ्रंश होऊन
मातृ राज्य झाले. मग मातृ राज्याला
अर्थ कोणतू आला? असा संशय उत्पन्न
झाला. या संशयाचे निवार. जैमिनि
असें करता कीं अपभ्रंशामध्ये मूळ सं-
स्कृत राज्याची कांही अंश असले. यामुळे
अपभ्रंश प्रत्यक्षाच मूळ संस्कृत राज्याची

28 Again, [the cor-
ruptions have] a similar
form, therefore, [they
have] not that power (of
manifesting a sense) (A
reply)

29 Again, though the
original Sanskrita word
is one, yet being its
modifications, (the corrup-
tions have some sense)
(Argument in support of
the final statoment)

28. The corruptions of a word
have no sense. Their sense in
the Prākṛita dialects is based on
the original Sanskrita word from
which they are derived. Jaimi-
ni maintains that all Prākṛita
words are derived from original
Sanskrita words. Therefore they
have no independent sense of
their own. Therefore they are
impure and inexact. It is par-
tially proper to maintain that
Sanskrita is the original mother
of the hundreds of languages
spoken in the world. Jaimini
believes that the Prākṛita words
have some sense or other because
they resemble some original
Sanskrita words.

29 The original Sanskrita
words were corrupted into Prākṛita
words. The question is,
how have the Prākṛita words
got some sense? Jaimini thus
answers this question — a part
of the original Sanskrita word is
seen in its corrupt form. Hence the
sound of the corrupt form puts
the hearer in mind of the origi-
nal Sanskrita word. Hence a

लौकिक आणि वैदिक श-
ब्दांची ऐक्यविचार

आहर्ताच्या दार्शनिकविषयी विचार

३० (अपभ्रंश आणि शुद्ध
पदे यांच्या योगाने) फर्म फर्म
करावे हे समजते, म्हणून त्या
शेडोचा अर्थ उपच आहे, कार-
ण (अपभ्रंश कोणते, आणि
शुद्ध पदे कोणती) ही निश्च-
यता येत नाही. (पू० १)

THE SUBJECT OF THE IDENTITY
OF SACRED (VAINIKA)
AND PROFANE (LOCKIKA)
WORDS.

THE SUBJECT OF THE POWER
OF A FORM.

30 (Corrupt words
as well as original Sans-
krita words) can declare
how sacrificial works are
to be performed. There-
fore, the sense of both is
the same because (cor-
rupt words) cannot be
distinguished (from the
pure original words.) (1
Statement of an opponent.)

ordinary conversation. In this
connection, the tenth sūtra of this
pāda may be seen.

30. The subject introduced
by this sūtra is important. The
controversy as to what is a form ?
what an individuality ? as to their
mutual relation and their charac-
teristic marks was vehemently
carried on in Europe about five
hundred years ago. And yet it
is not concluded. Yet the form
and methods of the European
contra- y have now undergone
important changes. Great prac-
tical results have, however pro-
ceeded from this controversy the
bearings of which we will point out
in the summary of this chapter.
The description of its nature in
this place will simply answer our
purpose. Every thing known
has a form as well as a name.
Its form consists in its qualities.
A name only serves to distin-
guish it from other things. Hence
the name of a thing sums up its

१ या शब्दाच्या अर्थाने विचार वा
मूलात आह, त्याची या पदं कर मा-
ही आहे आहर्ता ही या शब्द, आणि
व्यक्ति ही कोणती त्याचा परस्पर संबंध
काय, त्यांचे व्यापार व सम कोणते, असा
विचार पुढीलपरी यांचे संबंधी वाद
सा अग्रज अग्रज विचारविषयी तेथे वाद
विवाद होतो पुढीलपरी विचार
वादिवादांत आणि आतांच्या वादिवादांत
त इतके अंतर आहे कीं तेव्हा वादिवा-
द या याची पद्वी बदलून त्याचा आ-
वादि बदलला आहे आणि या वाद-
विवादाच्या उपपन्न म्हणून विचार नि-
स्पष्ट झाला आहे या वादिवादाचा
यत्नास काय, याचा विचार परस्पर
करे एवंच कदा त्यांचे वाक्ययत के-
लं हाने पुढे अनुमात्रात नामक्य
आहे कथं हाने त्या वाक्या असा
२ - नामाच्या योगाने वस्तु आहर्ता

येते याकरिता वस्तूच्या नामात काय ते त्याच्या सर्व वर्णांचे वीज आहे राखून काय ते आमचे प्रमाण असें वैयाकरण लोक म्हणतात. ज्ञा त्याच्या म्हणण्याचा अर्थ काय ? वस्तूचे नाम मात्र वास्तविक आहे आणि त्या नामाच्या परीक्षेवरून त्या वस्तूचे सर्व धर्म कळतात. याच्या उलट वाद करणारे पंडित असे म्हणतात की वस्तूचे रूप वास्तविक, आणि तिच्या नामाच्या विचारात काही तात्पर्य नाही. म्हणून आकृती म्हणजे काय, हे सांगितले पाहिजे. घोडा असे म्हटले असता प्रत्यक्ष एखाद्या घोड्याची आपणास अठवण होऊन घोडा या पदार्थाचे ज्ञान होतें. अथवा कोणत्याहि घोड्याच्या स्वरूपाची अठवण न होता घोड्याचा आकार एकदम लक्षात येतो कारण घोड्याचे एकदर स्वरूप मनुष्याच्या मनोत पूर्वीच पसत आहे यावरून हा घोडा असे मनुष्यास ओळखता येते आता, असा जो घोड्याचा सामान्य आकार, आणि जो आकार सर्व घोड्यास सारखाच लागू पडतो, आणि सर्व घोड्यात सारखाच अढळतो, त्या आकारास आकृति म्हणावे दुसरे, या आकृतिज्ञानाची उत्पत्तिकशी, हे सांगतांना पंडितात दुफळी अढळते कोणी असे म्हणतात की नाना वस्तु पाहिल्यानं वस्तूचा सामान्य आकार लक्षात येतो, आणि आकृतिज्ञान होतें, म्हणून व्यक्तिज्ञान हेंच आकृतिज्ञानाचें कारण आहे यावर काहीं पंडित असें म्हणतात की एकादी नवीनच वस्तु पाहण्यात आली, तरी ती अमुकच जातीची अशी ओळखता येते याकरिता व्यक्तिज्ञाना-

qualities Grammarians believe in words only How is then belief to be understood ? how is it to be interpreted ? They believe that the name of a thing is real, and the examination of a name discovers all the qualities of the thing of which it is a name Philosophers opposed to the grammarians assert, on the contrary, that the form of a thing is real, and that the examination of its name is useless Hence the discussion of the nature of a form is historically important We know a horse to be a horse because we are reminded of an individual horse when the word horse is generally pronounced This is one view Again, we know a horse to be a horse, because the form of a horse permanently exists in the human mind. The form which is thus innate in the human mind, which is common to all horses, and by which a horse is known to be a horse, is called an *Ākṛiti*. This is another view Philosophers are divided on the subject of the origin of the notion of a form Some thinkers hold that continued observation of a variety of horses produces the general idea of a horse, and that, therefore, the knowledge of individuals is the cause of the knowledge of a form, and others hold that when a thing is seen for the first time, it is recognized to be such and such, and that, therefore, the knowledge of individuals is not the cause of the knowledge of a form Again, the philosophical difficulty that the observation of individual things, however varied, and however long continued, can never exhaustively

वस्तु आरविज्ञान होत नाही दुसरी
अशी अडचण । आहे की विद्येदि वस्तुची
परीक्षा कशी केल्यापि खर वस्तु त्या परी
क्षेत पावल्या असते । ती येणार नाही
आणि खर वस्तुचे जोपर्यंत ज्ञान झाले
नाही तोपर्यंत हे ज्ञान सामान्य असेदि
म्हणता येणार नाही । हे ज्ञान सामान्य
जालावा आरार वस्तुमायापाधून मिळ
अधून हातक पास्तकिक आणि नित्य
आहे या स्वतः, वास्तविक आणि नि
त्य आश्चर्या यापुढे एकाच व्यक्तीचे
ज्ञान होत अणि ती अमूर्त आहे
असे ओळखता येते । याविषयी पुनः
उदाहरण । घेऊ या पक्षधर्म्या पशु मा
रणा, आणि त्याचे मांस अग्निास अर्पण
करावे अशा प्रसंगा हा पशु एकाही
व्यक्ती आहे की आद्यति आहे । एकाही
विशेष व्यक्ती आहे असे म्हणत तर एक
पशु पळून गेला तर दुसरा आणता येतो,
दुसरा पळून गेला तर तिसरा आणता ये
तो यों पशु व्यक्ती नाही, आद्यति
आहे असे म्हणत तर आद्यति वास्तविक हो
वर नसल्यामुळे आद्यतिस वरावे कस
जाणि मारावे कसे । पशूस व्यक्ती म्हणजे
तरी अडचण येते, आणि आद्यति म्हणजे
तरी अडचण येते तयापि भीमासक्त लक्ष
पशु आद्यतिच आहे असे मानतच अ
शी व्यवस्था त करी करिताच हे पुढील
समाधान स्वष्ट समजेल ज्या सूत्रा
चा विचार बाळगला आहे ते पूर्वप्रसक्त
आहे त्याचा भाष्यकार होत प्रकार
अर्थ करतच त्यांत मुख्य विचार कर
पावाही पर्वे तीन आहेत—प्रयोगचोदना

include all the individual things of
the same species. And so long as all
things are not observed it cannot
be said that the whole species is
observed and that the knowledge
of a generality is accurately correct.
Hence a form consisting in the
knowledge of a generality is in
dependent, real and eternal. An
individual thing is known and
recognized by means of such a
form. An illustration will throw
light on this subject. The state
ment that an animal is to be
killed at the time of a sacrifice
and its flesh is to be offered to the
God—fire—is to be considered.
In interpreting it there are two
alternatives —is the animal
mentioned a particular individual
animal? or is it the mention of
a form? If the former alterna
tive be accepted, no animal can
be killed when the animal secur
ed runs away. If the latter al
ternative be accepted no animal
can be caught and killed as a
form is not visible and has no
material existence. Thus there
is a hitch in accepting either al
ternative. Yet the Mimāṃsakas
hold that the animal mentioned
represents a form. The next
sūtra will elucidate their doctrine.
The sūtra under examination is
the statement made by an oppo
nent Commentators interpret it in
two ways. In the original Sān
kṛita sūtra, there are three terms
deserving particular attention
Prayoga-chodanā-bhāva, Arthai
katva, and Avibhāga. Prayoga
means a sacrificial work, Chodanā,
injunction or explanation, Bhāva
existence. Prayoga-chodanā-bhā
vāt is the first part of the sūtra
and means "from the existence
of the explanation of a sacrificial

सूत्राणि.

अद्रव्यशब्दत्वात् ॥ ३१ ॥ (पू० २)

पदानि । (अर्थैकत्वम्) अ-द्रव्य-शब्दत्वात् ॥

पदार्थः । द्रव्यवाचकः शब्दः=द्रव्यशब्दः । नास्ति द्रव्यशब्दो यस्मि-
स्तत्=अद्रव्यशब्दः । तस्य भावः=तत्त्वम् । तस्मात्=अद्र-
व्यशब्दत्वात् ॥

वाक्यार्थः । अर्थैकत्वं वर्तते । कुतः । द्रव्याश्रयशब्दभावात् ॥

भावार्थः । अर्थैकत्वेन शब्दानामनेकार्थत्वं नास्तीति दर्शितम् । अ-
नेकार्थत्वं त्वाकृतित्वं ज्ञापयति । गौः गौः गौः इत्युक्तं चेत्
प्रत्येकस्मिन् गोशब्देऽर्थः प्रतीयते । अतोऽसकृदुच्चारितानां
गोपदानामेक एवार्थः । सोऽर्थो व्यक्तिमाश्रयति । कुतः । षड्
देया द्वादश देयाश्चतुर्विंशतिर्देया इत्युक्तं चेत् षडादिभिः
संख्याभिर्न द्वाकृतिर्युज्यते । परंतु काश्चिदपि द्रव्यविशेषो देय इत्य-
पेक्षितम् ॥

नीमावात्-हे प्रथम पद आहे त्याचा
अर्थ कर्माचें विधान असल्यामुळे अर्थ-
कत्व हे दुसरे पद आहे त्याचा अर्थ
शब्दाचा एक अर्थ अविभागात् हे तिसरे
पद आहे त्याचा अर्थ विभाग नस-
ल्यामुळे अशीं पदे पाडल्यानें जसा आम्ही
सूत्रार्थ केला आहे, तसाच होतो कर्म
कसे करावें, हे कळते कराने कळते ?
अशी आकाक्षा उत्पन्न झाली कीं माकृत
भाषेतील अपभ्रंशपदानें कळते, म्हणून
अपभ्रंशामध्ये आणि मूळ संस्कृतामध्ये
योग्यतेचा भेद नाही असा पूर्वपक्ष का-
ढ्याचा हेतु माय, हे सांगितलें पाहिजे
बुद्ध्याने असे म्हणू लागले होते कीं ये-

work " The second part of the
sûtra is *arthakatva* which means
"the unity of signification."
The third part is *ambhâgât* which
means "from the absence of
division " When the sûtra is
divided into these three parts,
it is interpreted as we have trans-
lated Thus the way in which
a work is to be performed is
determined by the signification
The question is,—the significa-
tion of what? Of the corrupted
forms of Sanskrita words as the
former are used in the Prâkrita dia-
lects Hence between corrup-
tions and original Sanskrita
words, there is no distinction as
based upon their purity or cor-
rectness What is the purpose

३१ वस्तुचा आश्रय फक्त
राज्य रहात नाही, म्हणून (आ
कृति आणि व्यक्ती यांचा अर्थ
एकच) (पृ० २)

द्वितीय मूळ संस्कृत शब्दाचा माही प्रवि
ष्टा नाही, को त्याही शीतनें अर्थ स
मजला म्हणे झाले अपभ्रंशांनीं हि
अर्थ समजता, म्हणून अपभ्रंशांची व्या
प्ति वैदिकपदार्था प्रतिष्ठा सारक्षीय आहे
अविभाज्य म्हणून देख्य असा पूर्णपक्ष
बोद्धव्य वर्यां ही नि गाला होता, आणि
मराठीसारख्या प्राकृत भाषांची योग्यता,
अणि वेदाच्या भाषांची योग्यता सारकी
असें म्हणे पडलें, ही गोष्ट वाचनी
लक्षात घेवण्याजोगी आहे पुनः सूत्रां
तील मयोगबोधानामात्र याची प्रयोग, बो
द्धना आणि अमात्र अशीं पदे पाहून
(आश्रयय सतला असतो) कर्मविधान
समजत नाही म्हणून आश्रयार्थ तोच व्य
क्त्यर्थ (अर्थेक्य), फलण कर्मप्रसंगी
आकृति आणि व्यक्ती यांचे मंद फल
येत नाही असा भाष्यकार सूत्राचा
दुसरा अर्थ करतात एका सूत्राचे दोन
अर्थ होतात ही गोष्ट आध्यात्मिक इतिहा
सदृष्ट्या लक्षात घेव पानोनी आहे
फलण एकाच मयोगापासून परस्पराला वि
रुद्ध अशीं दोन मते भाष्यकार काढतात
या गोष्टीपासून अचाने मतांचे अचळबळ
करण्याचा आमचे लोकांचा किती शौक
आहे हे सिद्ध होते

३१ उदाहरण स्पष्ट समजेल दहा

31 (There is the iden
tity of a form and an in
dividuality), because a
name is independent of a
thing (3 Statement of
the opponent.)

of such a statement of the oppo
nent? Rationalists had declared
that the sacred words of the Ve
das had not any exclusive title to
purity and that the idea convey
ed by words was important, no
matter by what words it was
done. As the corruptions or
words in the Prākṛita dialects
conveyed ideas, there could be
no distinction between sacred
and profane words they were
equally pure and equally impor
tant Avibhāga means the ab
sence of division, that is, identity.
This declaration was made in
India at least 2000 years ago,
and Prākṛita dialects like Marāṭhī
were elevated to the importance
of the language of the Vedas.
This fact in the history of Indian
philosophy deserves attention.
Again, the first part of the sūtra
is divided into Prayoga, Chodanā,
and Abhāva, and is interpreted
into, "the absence of a sacrifi
cial conjunction as determined
by a word signifying a form.
Hence the unity of signification
"consists in the identity of a
form and an individuality" be
cause no distinction can be made
between a form and an individu
ality at the time of a sacrifice.
This is the second interpretation
of the same sūtra. The fact that
the same sūtra admits of two
interpretations is important in
the history of Indian philosophy
for often two systems of thought

सूत्राणि.

अन्यदर्शनाच्च ॥ ३२ ॥ (पू० ३.)

पदानि । (अर्थैकत्वम्) अन्य-दर्शनात्, च ॥

पदार्थः । अन्यस्य दर्शनम्=अन्यदर्शनम् । तस्मात्=अन्यदर्शनात् ।
च=पुनः ॥वाक्यार्थः । पुनः । गोसदृशपदानां व्यक्तिवाचकता । कुतः । अन्य-
स्य (द्रव्यस्य) प्राप्तेः ॥भावार्थः । यदि किञ्चिद् द्रव्य नश्येत् तर्हि तद्धर्ममन्यद् द्रव्यं प्राप्नुया-
त् । पूर्वोक्तद्रव्यस्याकृतिवाचकता भवेच् चेत् तस्य नाशे
कुतः पुनः प्राप्तेः* ॥

आकृतिस्तु क्रियार्थत्वात् ॥ ३३ ॥ (सि०)

पदानि । (अर्थैकत्वम्) आकृतिः, तु, क्रिया-अर्थत्वात् ॥

पदार्थः । आकृतिः=(त्रिंशसूत्रं द्रष्टव्यम्) । तु=न । क्रियार्थः=
क्रियायाः प्रयोजनम् । तस्य भावः=तत्त्वम् । तस्मात्=क्रि-
यार्थत्वात् ॥

वाक्यार्थः । ना क्रियाप्रयोजनत्वादाकृतिः ॥

भावार्थः । आकृतिः शब्दार्थः । यदि व्यक्तिः शब्दार्थो भवेद् व्यक्त्यं-
तरे न प्रयुज्येत । अयं व्यक्त्यतरे प्रयुज्यते न तर्हि व्यक्तिः
शब्दार्थः । इति शबरः ॥* अत्र शबर उदाहरति यदि पशुरुपाकृतं पलायेत । अन्यं तद्वर्णितद्रव्यसमालभेत
इति । यदाकृतिवचनं शब्दो भवेदन्यस्यालभ्यो नोपपद्येत । अन्यस्यापि पशुद्रव्यस्य सै-
वाकृतिस्तस्माद् व्यक्तिवचनं इति ॥

धावेत, वीतं धावेत, अस्ते नृदलं असतो
आकृतीचा बोध होत नाही, परंतु झाला
तर काही व्यक्तीचाच बोध होतो नृण-
न शब्द आकृतिवाचक नाहीत. सूत्रात
“अद्रव्यशब्द” म्हणून एक पद आहे

and belief diametrically opposed
to each other are founded on the
same philosophical treatise—a
circumstance which illustrates an
important phase of Indian conser-
vatism.

31. An illustration will ex-

३२ आणि दुसरे स्थळीं
विसून येतें, म्हणून (आकृति
आणि व्यक्तियांचा अर्थ एकच)
(पू०३)

३३ नव्हे (राब्द योजण्या-
चा हेतु) क्रिया आहे, म्हणून
(राब्दाचा अर्थ) आकृति आहे
(सि०)

त्याचा अर्थ को त्याहि वस्तूचा आणि
राब्दाचा निरपवादच नाही

३२ उदाहरणाने समजावें स्पष्ट
समजेल यथाकरता सिद्ध केलेला पशु
पळून गेला तर त्याच २॥चा त्याच वया
चा दुसरा पशु आला। येतो म्हणून
पशु हें नांव आकृतिवाचक नाही का
रण एवसारख्या दोन आकृति रूपांचे
नसतात जर नांव आकृतिवाचक असले तर
एका आकृतीचा नाश झाल्यावर तशीच
दुसरी आकृति काढून आला। येईल।

३३ सामान्य राब्दाचा अर्थ आकृ-
ति कीं व्यति ? ह्या वादविवादाचा या सू-
त्रानें आचार्य निर्णय करतात राब्दाचा
अर्थ व्यक्ति केला तर घोडा आणा अशा
प्रकार या सव वाक्याचा अर्थच होणार
नाहीं कारण एकाच घोडा आहे असा
राब्दाचा होईल आणि तो घोडा नसला
हाजे आला ही क्रियाच समजाव
नाहीं पुन कोणी अशी कमी फारस
की हा अनुप्य मग्राची आहे असें म्हणेल
असता मग्रास वाईत होऊन होऊन येई

32 (There is the iden-
tity of a form and an in-
dividuality) because an
other object is seen (3
Statement of the oppo-
nent)

33 No, because an
action is the purpose (for
which names or words are
used), (the names re-
present) a form (Final
statement.)

plain the sūtra. When it is said
that twenty or thirty are to be
given no form is meant. At any
rate, the numbers refer to indivi-
dual things. A name, therefore,
does not express a form. The
term Adravyashabdas is used in the
original Sanskrit sūtra. It signi-
fies the absence of a thing and is
interpreted into the statement
that there is no permanent rela-
tion between a thing and a name.

32. An illustration will explain
the sūtra. When an animal pre-
pared for a sacrifice runs away
another animal of the same co-
lour and of the same age can be
procured and substituted for it.
Therefore the name of an animal
is not expressive of a form, for
there cannot be two identical
forms. Hence one animal having
disappeared, another could not
be substituted for it, if the name
of an animal expressed a form.

33. Jaimini concludes by means
of this sūtra the controversy whe-
ther a common or generic name
represents a form or an indivi-
duality. If a name represented
an individuality only the state-
ment such as "bring a horse

सूत्राणि.

न क्रिया स्यादिति चेदर्थान्तरे विधानं न द्रव्यमिति
चेत् ॥ ३४ ॥ (उ० १.)

पदानि । न, क्रिया, स्यात्, इति, चेत्, अर्थ-अन्तरे, विधानम्, न
द्रव्यम्, इति, चेत् ॥

पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । न क्रिया संभवेदिति चेत् । पुनः । अर्थान्तरे विधानं न
द्रव्यमिति चेत् ॥

भावार्थः । अनेन सूत्रेणोत्तरसूत्रमवतारयति सूत्रकारः । अत्र द्वे दले
स्तः । न क्रिया स्यादिति चेदित्येकं । अर्थान्तरे विधानं न
द्रव्यमिति चेदित्यन्यत् । एतयोर्द्वयोर्दलयोर्द्वितीयतृतीयपूर्वपक्षौ
परिहरिष्येते ॥

तदर्थत्वात्प्रयोगस्याविभागः ॥ ३५ ॥ (उ० २.)

पदानि । तत्, अर्थत्वात्, प्रयोगस्य, अ-विभागः ॥

पदार्थः । तदर्थत्वात्=आकृतिप्रयोजनत्वात् । प्रयोगस्य=क्रियानु-
ष्ठानस्य ॥

वाक्यार्थः । शब्दस्याकृत्यर्थत्वादनुष्ठानस्य विभागो न भवति ॥

भावार्थः । शब्दा आकृतिवचनाः । क्रियानुष्ठानसमये व्यक्तेराकृत्या-
संबंधः । तेनानुष्ठानमवकल्पते । व्यक्तौ प्रयुक्तायामाकृतिः सं-
बध्यते ॥

एवं 'पङ् देया गावो दक्षिणा'—इति दक्षिणाद्रव्ये सत्ययाऽप्रयोक्तव्ये गाव इत्याकृतिव-
चनो विशेषकः । तथा 'अन्यं'—इति विनष्टस्य प्रतिनिधेरन्वयत्वसंबध, तत्र पशुशब्द
आकृतिवचन, आकृत्या विशेष्यतीति । इति शबर ॥

॥ प्रथमाध्यायस्य तृतीयः पादः समाप्तः ॥

३४ किया नहीं +हलें त-
र, [आणि] दुस-या वस्तुविपर्यी
[जें] सांगितलें [तें] द्रव्य नहीं
+हलें तर [उ० १]

३५ [शब्दाना] अर्थ आ-
कृति असल्यामुळे कर्मानुष्ठाना-
चा विभाग होत नाही [उ० २]

॥१॥ असे निश्चित ज्ञान हातें सतत
घोटा असे म्हणले ॥ १ ॥ आरंभिक ज्ञान
त ॥ २ ॥ लोकांसिद्ध स्पष्टीचें ज्ञान होतें,
असा प्रचार नाही कारण मनासी या
शब्दाच जस बस मास मानतां येतात-
ण्ड भाग मनास आणि दुसरा शब्द
सुद्धें घोटा या पदार्थे देत मास मानतां
येत नाहीं, - एका शब्दाचा अर्थ व्यक्ति
आणि दुस-या शब्दाचा अर्थ आकृति
॥ १ ॥ आकृतिनिश्चित व्यक्तीचें ज्ञान
शब्दाचासून होत नाही पण याच
असें कोणी म्हणेल कीं घोटा म्हणलें कीं
होत विपर्याय ज्ञान होत-एक घोटेच ॥
आणि दुसरे घोटा या दोहोंमध्ये विरोध
निरात्म्याच मानता येईल असा पो-
ट्या शब्दस्वार्थाने आपल्या मनाचा
धेव्या आहत जमिनीचा सिद्धांत इत
साच कीं शब्द आकृतिवाचक आहेत

१३ या सूत्राची रान दळे पठवत
त्याच्या पो ॥ १ ॥ पुढील सूत्राचे अर्थ ॥
हातें पाहोन दर्शवत बस शब्दाचेतल्या आ-
हेत ॥ १ ॥ पहिल्या शब्दाच्या अशी शक्ती घेतली
आहे कीं शब्दाच व्यक्ति आहे असें म्हट

34 If no action can be
implied, (and) if the other
object represented (by a
name) be not a thing,
then—(1 Reply)

35 Because a name
represents a form, the
performance of an action
cannot be divided [2
Reply]

would mean nothing for the
name represents an individual
horse that is, the theory of a name
expressing individuality being
accepted, it is implied that there
is only one horse corresponding
to the one which the name—horse
—expresses. When such a horse
is not to be had the action of
bringing a horse is impossible.
Again, it may be said that when
a man is called a Londoner, the
last name conveys the notion of
a man as well as that of the town
to which he belongs. In like
manner when the name—horse—
is used, it conveys the notion of
an individuality as well as a form.
This is not true, because as the
name Londoner consists of two
parts—London and er so the
name—horse—can not be divided
into two parts—the one repre-
senting an individuality and the
other, a form. Therefore a name
does not convey a compound no-
tion representing a form and an
individuality. Again, if it be
said that the name—horse—con-
veys two notions—that of an in-
dividual horse and that of a gene-
ric horse, then it may be admit-
ted that there are two notions—
the one being a quality of the

ले तर किया सम्भवत नाही असे कसे ? पुन दुसरी शका अशी आहे कीं शब्दाचा अर्थ व्यक्ति असा केला असता ती व्यक्ति नाहीशी झाल्यावर दुसरी पक्षाची व्यक्ति घेता येते, हे कसे ? या दोन पक्षांच्या योगाने मागील दुसऱ्या आणि तिसऱ्या पूर्वपक्षाचा जैमिनीने उपसहार केला आहे, आणि त्याचे एकदम उत्तर पुढील सूत्री दिले आहे वरील सूत्राची पदव्यवस्था, आणि अर्थव्यवस्था मनाजोगी करता येत नाही असे आश्वास वाटते

३५ शब्दाचा अर्थ आकृति आहे गाय असे म्हटले असता कोणी एका विशेष गार्डचे ज्ञान होत नाही, परंतु सामान्य गार्डचे ज्ञान होतें आणि गाय आणि आकृतीचा सवध होतो, आणि तेजेंकरून गाय आणणे ही किया घडते म्हणून शब्दाची कियासवधानें आकृतिवाचकता स्पष्ट होते, असे जैमिनीचे मत आहे

other—expressed by a name Such points are discussed by Shabara in his commentary Jaimini's last statement is that a name conveys the notion of a form

31 The sūtra consists of two parts which introduce the next sūtra. The two parts raise two separate objections. The first part asks if the sense of a word represented an individuality, how could an action be impossible? The second part again asks how could a thing be substituted for a thing that is destroyed, if a name represented an individuality only? By means of these two parts, the second and the third statements made by the opponent in the 31st and 32nd sūtras are summarized, and restated. The two objections are removed at once in the next sūtra. We have not been able to analyze and explain the sūtra under consideration to our satisfaction

35- A name or a word expresses a form. When the word—Cow—is pronounced, no individual cow is referred to, but a common or generic notion of a cow is conveyed. When, however, the sentence—Bring a cow—is used, the relation between a form and an individuality is expressed. Hence the action of bringing a cow is performed. The power of a name conveying the notion of a form, is therefore, perceived, when the name is combined with an action. Thus is the doctrine of Jaimini

उपसंहार

हसि सारामर्ष्यं सहिना माह्वत्,
उपनिषद् पञ्चमये, श्रुति पुराणं असीं
अनर पुराणं गा यजुषा वसाग मत्त
पञ्चमी रीति पदम् अर री रीति रि
तान् गृह्य आरे, री विचार आत्ता ररी
केरी मोर गतिन पतन पुत्रिण
राम्या आति ये वसाग पान् आरि
तप योग्य आरुतन २ ॥ १० ॥ राता
त रीमिनाप्या बेरी गद्विषार होत अन
मागीम पाग ॥ उपसंहारान् दा दुष्टरीष
पान् वेर आरे पा पाग पा उपरां
हसिन् दा वसागिनीया आरार पञ्चन
पुत्रिणार वरणाती अत अंगिरारि
री रां राहना, गान् वसाग मय अर
परनु गा वसा ॥ पा पाग पञ्च भुतिष
पाय ती मत्तप्याय पाय राहन्, अरि
जी म्मले ती म्मिन्नारि आति पुग मत्त
तप मय माय आरिन् अत २ ॥ ११ ॥
अटप ॥ आरे अयोरे म्मति पुरा
गोठ आचार वार पायती ॥ परनु जमि
नान् पुराणां पा विषार मुर्दी व पञ्च नारी
पुनरुत्त म्मति वमि पुराणां वरिणी आ
हन् री पुरा म्मत्त वमि ॥ १२ ॥ त
सारान् पु ॥ १३ ॥ म्मिन्ना पाटी म्मिन्ना
लागरीन् अरी अस्मिन्ने पुरा म्मि
पोम्पवा असता दि पुरा म्मिन्ना जमिनी
प्या म्मिन्ना म्मिन्ना ॥ १४ ॥ राहन् गार्ही
री गोठ वारणां री रीति री पाजोगी
आरे पुराणपिशा वृतीषी पोम्पवा
मोदी आरे, री विषयी जमिनि पाय म्म
गवो ह पद पा म्मिन्ना दा भुतीपरां
रर दुष्ट म्मिन्ना, पान् पुत्रिणार २ ॥

SUMMARY

Now-a-days the people generally believe in all works of antiquity such as the Śākhya, the Brāhmaṇas, the Upaniṣad, the Kalpa-sūtra, the Smṛiti and the Purāṇas, the injunctions of which are considered to be religiously authoritative. But they have also begun to scrutinize though very rarely the grounds on which the authority of the works is founded. Contravention between rationalists and dogmatists—the two schools of thinkers described in the summary of the last chapter—we re-harper frequent at the time of Jaimini. The rationalists sometimes shifting their grounds of opposition admitted for the sake of argument that the evidence of testimony was acceptable and declared that though the authority of the works known as Śruti might be established by testimony yet the other works of antiquity could not be easily recognized as authoritative. Now-a-days, though the Purāṇas which describe ceremonies and daily rites mostly regulate the religious practices of the people yet Jaimini does not even once mention them. The people of India would have to omit many rites and ceremonies now carefully performed if the Purāṇas be not recognized as authoritative. The omission of the Purāṇas from the exhaustive work of Jaimini is significant when the all-absorbing importance of the Purāṇas at the present time is considered. The declarations of Jaimini on the subject of the Smṛiti is the authority of which is

रे ज्या कोट्या करीत, त्या कोट्याच्या योगाने जैमिनीच्या पक्षास असे म्हणावे लागले की, ज्या ज्या स्मृतिवचनात आपमतलवीपणा अढळतो ती ती स्मृतिवचने सर्वथैव अयोग्य, आणि अमान्य आहेत इतकी सवि बुद्धिवाद करणाऱ्याला मिळाली, तरी पुरे जैमिनीच्या पक्षाला कर्मकांडाचा आणि आचारादिकाचा अभिमान मोठा अभिमानी पंडितानी असें पत्कारिले की आपमतलवीपणामुळे स्मृतीतील काही अशा त्याज्य आहेत एवढ्यानेच बुद्धिवाद करणाऱ्याचे वर्चस्व उरले अस्तु. जैमिनीच्या पूर्वीच आचार्यांचा लोकांच्या मनावर चांगला पगडा बसला होता, यात आश्चर्य नाही पाणिनीसारखे वैयाकरण आचार्यांत गणले जात होते आचार्यांनी केलेली व्यवस्था, अनुगम, सूक्ष्म विचार, प्रवृत्तिरूपण, आणि नाना प्रकारच्या उपपत्ति ह्या प्रबल असल्यामुळे आचार्यांची योग्यता मोठी असे पतंजलीसारखे पंडित मानतात पतंजलि आपल्या व्याकरणमहामोष्यात वारवार असें म्हणतो की “छंदोवत् सूत्राणि” याचा अर्थ जशी सहितादि ग्रंथांची योग्यता, तशीच आचार्यांच्या मूळ सूत्रांची योग्यता जैमिनीच्या वेळी असेहि म्हणण्याचा प्रचार पडला होता की आचार्यांचे वचन म्हटले म्हणजे खरे आचार्य कधीहि अप्रमाण प्रतिपादन करणार नाहीत असे सर्व लोकांच्या मनात पक्के बिंबले होते आचार्यांनी जे ग्रंथ रचले त्यात कल्पसूत्रे मुख्य आहेत ही कल्पसूत्रे वेदागात मोडून तीं श्रौतसूत्रे या नावाने

essentially greater than that of the Purāṇas, deserve attention. Though the Smṛtis are overruled by the Shrutis, yet their authority was recognized by the school of Jaimini, whom the arguments of the rationalists compelled to admit that those rites and ceremonies in the Smṛtis which encourage selfishness of the sacrificers, and which sanction unreasonable gifts to them are to be condemned and abandoned. The rationalists cannot but be gratified by such an admission. The school of Jaimini is the staunch advocate of the doctrines of spiritual efficacy of works. Now, when advocates made the admission that parts of the Smṛtis were to be abandoned, it is plain that the rationalists triumphed over them. Suffice it to remark that it is not wonderful that even before Jaimini rationalistic Āchāryas should have established their influence over the minds of the people, for they included in their number such grammarians as Pāṇini, and on account of their logical adjustment of principles, their grasping generalizations, their nice distinctions, their dissertations on the nature of *essence*, and their varied theories for the explanation of phenomena observed, great scholars like Patanjali admire the superior intellectual powers of the Āchāryas. Patanjali often observes in his Mahābhāṣya that the sūtras composed by the Āchāryas are as if they were revealed. It was customary at the time of Jaimini to say that the statements of the Āchāryas were very trust-worthy, for the people firmly believed that they were never guilty of enunciating

पतञ्जलि असे जरी म्हणतो की ऋषींचे जे साम्प्रदाय तेच धर्म, तरी शिष्टाचार व्यावा असे त्यांचे मत आहे शिष्टाचार घेतला पाहिजे, कारण शिष्ट ज्याप्रमाणे अर्थ करतात त्याप्रमाणे न केला तर धरवव रहाणार नाही या शिष्टाचे (१ ३, १) सूत्रांचे विशेष वर्णन केले आहे आणि अजून विलायतेसारख्या सुधारलेल्या देशांत शिष्टाची योग्यता किती आहे याविषयी वादविवाद होतो आणि या वादविवादात ग्लादस्तनसारखे विद्वान् राजकारस्यानी पडतात, ही गोष्ट लक्षात ठेवण्याजोगी आहे शिष्ट जे म्हणतील तेच व्यावे मग प्रमाणाची योग्यता काय ? प्रमाणाची योग्यता मोठी आहे सप्रमाण युक्तिवाद आणि शिष्टाचार यामधील तारतम्य काय हे सांगताना जैमिनि असे स्पष्ट म्हणतो की म्लेच्छादिकांचा आचार सप्रमाण असला म्हणजे तो अर्गीकारावा जे जे शिष्ट म्हणतील ते तेच शिरसामान्य करावे असा अर्थ नाही युक्ति, प्रयुक्ति, प्रमाण यांच्या योगाने पूर्ण विचार करून आणि शिष्टाचाराकडे लक्ष पोहचवून जो निर्णय करावयाचा तो करावा या सवगाने या पादामध्यं शास्त्रगन्दांचे दोन अर्थ अढळतात, ते विचार करण्याजोगे आहेत परंपरेने आलेले आचारच अथवा मतेच कायते शास्त्र असा एक अर्थ आहे जैमिनीच्या पक्षाचे पंडित असा अर्थ करतात बुद्धिवाद करणारे शास्त्रगन्दांचा दुसरा अर्थ करतात युक्तिप्रयुक्तीला धरून सवळ प्रमाणावरून जी व्यवस्था करता येते, तिचे नाव शास्त्र.

be accepted ? Because Jaimini is an educated scholar he is a *shrista* Thus the last conclusion in the mean-time, is that "authority in matters of opinion" is supreme Let us seek a little light from the history of the ancient Âryas on the vexed question Though Patanjali asserts that the customs of the *Risis*, the seers of the Mantras, are authoritative, yet he admits that the power of the educated (*Shristas*) is great It is necessary to recognize the authority of the educated or different interpretations of the same text would produce much confusion and unsettle the notions of right and wrong We have particularly described the educated in (I 3, 1) The question of the authority of the educated is interesting, for even in Europe civilized as it is, such questions are mooted, and controversies—with which distinguished statesmen like Gladstone are connected take place Now if the authority of the educated (*Shristas*) be recognized, what is the propriety of evidence or of proof ? The importance of evidence or proof is great In settling the relative claims of authority as opposed to independent logical investigation, Jaimini admits that a custom of barbarians like the *Mlechchhas* when based on proper and sufficient evidence, deserves to be adopted Hence it is not true that every statement of the *Shristas* is to be implicitly accepted without any independent examination But the wild spirit of independent investigation is to be moderated by attention to the customs as interpreted and understood by the *Shristas*, the educated leaders

ज्या देखिलि शब्दाचा अर्थ आकृति करा-
वा की व्यक्ति करावा, असा विचार करणे
अवश्य आहे आणि चारपाचश वर्षा-
पूर्वी युरोपातील पंडितलोक मोठ्या आवे-
शाने हा विचार करीत, म्हणूनच आज
युरोपी विद्या सर्व प्रकारें प्रचळ झाली
आहे आणि अशा विचारपद्धतीचा इ-
तिहास हल्लींच्या युरोपी पंडितास चांगला
ठाऊक असतो, म्हणून त्यांच्या विचारात
सामर्थ्य, पोक्षेपणा, दूरदृष्टि आणि उपयु-
क्तता हे गुण अढळतात यावरून निघा-
न इतिहासदृष्ट्या तरी जैमिन्यादिकांचे
म्हणणे काय आहे हे समजून घेणे हा
आमचा धर्म आहे

this chapter is what is the
power of the sense of a word?
Does it convey the knowledge
of a form as contradistinguished
from the knowledge of an indivi-
duality? This controversy, in
one sense, forms the back-bone
of most of the discussions of the
great commentary of Patanjali.
We will conclude this summary
of the different topics discussed
by Jaimini in the third chapter
with the remark that it is impos-
sible to discuss intricate practi-
cal or philosophical questions so
long as such subjects as the
power of the sense of a term are
not discussed and settled and so
long as lingual forms are not
systematically and assiduously
analyzed Hence even from a
practical point of view, the ab-
struse discussion whether the
sense of a term represents a form
or an individuality is interesting
and important About four
hundred years ago, such questions
were vehemently discussed in
Europe These discussions, we
believe, originated a spirit of
positive investigation which has
already achieved great results
Again, European scientific scho-
lars possess a critical knowledge
of the history of philosophy—a
qualification which imparts to
their thoughts a power, a depth,
an enlarged vision, and a practi-
cality, which characterize the
scientific spirit of the 19th cen-
tury Hence it is our duty to
know what the views of thinkers
like Jaimini are, at least more
for the purpose of history than for
that of religion

॥ अथ प्रथमाध्याये चतुर्थः पादः ॥

अथोद्भिदादिशब्दानां यागनामताऽधिकरणम् ॥

उक्तं समाम्नायैदमर्थ्यं तस्मात् सर्वं तदर्थं स्यात् ॥ १ ॥ (पू०)

पदानि । उक्तं, समाम्नाय—ऐदमर्थ्यं, तस्मात्, सर्वं, तदर्थं, स्यात् ॥

पदार्थः । उक्त (द्वितीयपादे प्रतिपादितमित्यर्थः) । समाम्नायस्य ऐदम-
र्थ्यं=समाम्नायैदमर्थ्यं । समाम्नायस्तु श्रुतिः । अयमर्थो यस्य
स=इदमर्थः । तस्य भावः=ऐदमर्थ्यं । तदर्थं=तस्मै इदं ॥

वाक्यार्थः । श्रुतेर्यागार्थत्वं प्रतिपादितं तस्मात् सर्वं यागार्थं भवेत् ॥

भावार्थः । वाक्यमात्रं विधित्वेनार्थवादत्वेन गुणवादत्वेन मंत्रत्वेन च
वर्णितं । अत एव यद् यद् वेदे प्राप्नोति तत् तद् विधित्वम-
र्थवादत्वं गुणवादत्वं मंत्रत्व च प्रकाशयति । अत उद्भिदा
यजेतेत्यास्मिन् स्थले उद्भिदा द्रव्येण यागं कुर्यादित्याकारकं
विधानं प्राप्नोति । अत्र वैयधिकरण्येनोद्भित्पदेन गुणविधानं
क्रियते । न तूद्भिदा यागेन यजेतेत्याकारकं सामानाधिकरण्य-
मस्ति । अत उद्भिदादयः शब्दा गुणविधायकाः । इति पूर्व-
पक्षोक्तिः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

उद्भिदा यजेत ॥

॥ बलभिदा यजेत ॥

॥ अभिजिता यजेत ॥

विश्वजिता यजेत ॥

पाहिण्या अध्यायाचा

चवथा पाठ

१ वेदाचें (यागादि यज्ञ)
हेच प्रयोजन सांगितलें आहे
म्हणून सर्व यागाच आहे (१०)

१ मूळ मन्त्रातून प्रमाण ठरविल्या हे
पर विचार पाहण्यासाठी आहे हे
आणि अर्थ पाहण्याने जे यज्ञ सारें
आहे समासपणित् इदं इत्यने हे अ
थ इत्ये प्रयोजन यथायथाच अव
गण असा आहे ज्याचें हे यज्ञान
आहे त्याचप्रमाणे असा अर्थ नि यज्ञ
ज्ञाना योगादि वाक्य इत्ये इत्यने
ते अर्थ अर्थ वास्तविकता विधि तरी अ
साहे, अथवा विधीचें विचार कर्तव्य या
रा अर्थवाद असो, अथवा यथासमर्थी
चो यथायथा असा । ११ । १२ मन्त्र असा
बै । इत्ये उद्दिष्टाचें याग । १३ । अ
थनितान याग यथाच विधनितान याग
यथाच, असा निरनितान्या इत्यादी याग
यथाच असे कर्तव्य असल्यामुळे या वा
क्याची कर्माच्या गुणचें कर्तव्य हेने
वाक्याचें कर्तव्य वेदांचे असाच अर्थ घ्यावा
म्हणजे या वृत्तीपासूनच वैयर्थ्य प
र्याचें किंवा सामानाधिकरण्याचें, असा
विचार घेऊन पटला वैयर्थ्यरूप,
आणि सामानाधिकरण्याचे राज मन्त्रांत
मन्त्रांत आणले असता शास्त्रीय विचारा-
त मोठे साहाय्य होईल स्पष्टिपर ।
१२ । ज्या विषयाच त्या विषयाच प

THE FOURTH CHAPTER OF
THE FIRST PART

1 (It is) said (that)
this (a sacrifice) is the
purpose of the Vedas. All
is therefore, for this pur-
pose (for a sacrifice)
(Statement of an oppo-
nent)

1 In the original Sanskrit
Sūtra, the term *Uddiṣṭa*
is used. It is made up of *Uddi*
and *ṣṭa*. The first in compo-
sition means *this* and the last
means a purpose. The affix *ya*
in Sanskrit corresponds to *net*
in English. The whole compound
signifies the quality of that of
which this is the purpose. Any
sentence whatever is either an ori-
ginal statement (*Vidhi*) or an
explanatory statement (*Artha-
vāda*) or a reminder of the proper
sense at the time of a sacrifice
(*h* mantra). Hence the sen-
tences — One should sacrifice
with an *Aśvājiti*, one should sa-
crifice with a *Vishvajit* and one
should sacrifice with an *Uddiṣṭ*.
Thus the different things like
Aśvājiti and *Vishvajit* mentioned
describe a quality of a sacrifice.
In interpretation the same sense
is to be taken. The point at
issue is whether the instrumental
case in the sentences is indepen-
dent of or identical with the no-
tion (verb of the sentence) that
is whether the instrumental is a
case of *Vaiyadhihikaranyā* or *Sā-
mānādhikaranyā*. The last two
terms though used in philosophi-
cal Sanskrit are likely to facili-
tate all discussion. The *Valdika*

सूत्राणि.

अपिज्ञा नामधेयं स्याद् यदुत्पत्तावपूर्वमविधायकत्वात् ॥२॥ (सि०)

पदानि । अपिवा, नामधेय, स्यात्, यत्-उत्पत्तौ, अ-पूर्व, अ-विधा-
यकत्वात् ॥

पदार्थः । अपिवा=न । नामधेयं=सज्ञा । यस्य उत्पत्तिः=यदुत्पत्तिः ।
तस्यां=यदुत्पत्तौ । अपूर्व=विधिः (विधित्व निरूपितपूर्व) अवि-
धायकत्वात्=विधानसामर्थ्याभावात् ॥

वाक्यार्थः । (तदर्थ) न । संज्ञा भवति । सज्ञोत्पत्तौ सत्यां विधिः
प्राप्नोति । कुतः । तस्या विधानसामर्थ्याभावात् ॥

भावार्थः । उद्भिदसदृशा पदानां सज्ञात्वेऽङ्गीकृत उद्भिदा यजेतेत्याकार-
काणां वाक्यानां विधित्वापत्तिः । कुतः । सज्ञया किञ्चिदपि
विधानं न प्रकाश्यते ॥

नामधेय स्यादिति प्रतिजानीमहे । एवमविहितमर्थं विधास्यति ज्योतिष्टोमाद् यागात्तर ।
श्रुतिश्चैव यागमभिधास्यति । इति शबर सूत्रार्थं वर्णयाचकार । उद्भेदनं प्रकाशनं प-
श्नामनेन क्रियत इत्युद्दिष्ट्याग । एवमाभिमुख्येन जयादभिजित् । विश्वजयाद्
विश्वजित् । एव सर्वत्र । तस्मात् कर्मनामयेयान्येवजातीयकानि । इति शबर ॥

यत्र सात न घडतां दुस्तन्या निराज्याच वि-
षयाशीं सवध घडतो समानाविकरण
म्हणजे ज्या विषयाचे त्या विषयावरच
पर्यवसान होते या विषयावरील जे धर्म
त्यास अनुक्रमे वैयविकरण्य आणि सामा-
नाधिकरण्य असे म्हणजे उद्भिदने या-
ग करावा असे वेदवाक्य आहे त्याची
दोन प्रकारची व्यवस्था होते वैयविकर-
ण्यधर्म स्वीकारला असता उद्भिद्रूप द्र-
व्याने याग करावा, असा अर्थ होतो
सामानाधिकरण्यधर्म स्वीकारला असता
उद्भिद्रूप याग करावा असा अर्थ होतो
वैधाधिकरण्यधर्माच्या योगाने उद्भिद्रूपदा-

text is —One should sacrifice
with Udbhid It can be adjust-
ed in two ways If Udbhid be
considered independent of the
action of sacrificing, it would
mean that a sacrifice is to be per-
formed with a thing called Ud-
bhid If the instrumental case
signified identity of the action
and the sacrifice, then it would
mean an Udbhid sacrifice A
thing—the means of a sacrifice—is
essentially different from the
action of sacrificing itself on the
principle of Vayadadhikaranyā
The sacrifice of the name of Ud-
bhid is identical with the action
of sacrificing on the principle of
Sāmānādhikaranyā. The oppo-

२. नहे हो यागाची सज्ञा,
कारण सज्ञा योजल्यानतर अपू-
व त्रिधीचें वगण तें सज्ञेन होत
नाही

या द्रव्यावर अन्यप करावा लागतो, आ-
णि उद्दिष्टामध्ये आणि द्रव्यामध्ये मग
आहे सामानाधिकार याच यागाने उ-
द्दिष्ट हव यत्नाय नाव आसे नि यम होत
या मुखांत पूर्वपक्षकार असें ह तो कीं
पेयविरा पयर्माणा रीतीवर यमन उद्दि-
ष्टादि द्रव्याने याग करावा, असा अय-
पेक्षा अचला उद्दिष्ट हें यागाचें साधन
होत, आणि याग या पदार्थे गुण वाचारी
सं यावर निमि याचय असें ह लागत
कीं सामानाधिकार पयर्माणा रीतीवर
यमन उद्दिष्ट ह यागाच नांव आहे असा
अर्थ करावा. उद्दिष्टादि पदार्था अय—या
यागाने पशूंच ज्ञान हात ता उद्दिष्ट्या।
या यागाने विशेष जय मिळतो ता अमि-
जिष्ट्या। या यागाने सधन जय मिळतो
तो विजय जिष्ट्या। हा निमिनीचा अर्थ आहे
यावर पूर्वपक्षकार असें ह तो कीं उ-
द्दिष्टादि हों वस्तुंचीं नांवां आहेत आ-
णि या वस्तुंना याग सिद्ध होतो, ह यमन
या वस्तु य गाचा गुण वाचिषिवात

३ या मुखांत आचार्य मा गिल पूर्वप-
क्षाचें समाधान करताना संस्कृत भाषे-
च्या पदवैभवात वदीपाविमर्काचा क्रिये-
शी संक्षेप असतां फाय अर्थ करावा हा
विचार चालला आहे “यज्ञेय” या कि-
येरी संक्षेप असतां वदीपांत पदार्था केव्हा
केव्हा या विशेष असा अर्थ सिद्ध होतो

2 No, this (Udbhid &c)
is the name of a sacrifice
a name being created a
statement is original—
which a mere name cannot
make.

ment in this sūtra holds that
Udbhid is not identical with
the action of sacrificing but is
the means of it and this shows
a quality of the action Jaimini
in reply says that Udbhid is the
name of a sacrifice The mean-
ing of the terms *Udbhid Viskrajit*
and *Abhyajit* are—*Udbhid* is a
sacrifice which produces the
knowledge of cattle *Viskrajit* is
a sacrifice which secures success
every where. *Abhyajit* is a sacri-
fice which secures success on a
particular occasion. This is the
way Jaimini interprets these
terms In reply to this, the
opponent holds that *Udbhid Visk-*
rajit and *Abhyajit* are the names
of things used in a sacrifice—be-
cause the things are the means
of a sacrifice therefore they show
a quality of a sacrifice. The
point of the discussion of the
meaning of the instrumental case
is developed in the sūtra to come.

2 In this sūtra Jaimini seeks
to refute the statement made by
the opponent in the former sūtra
The question under discussion is
what is the sense of the instru-
mental case as used in Sanskrit.
The case when used along with
the verb *to sacrifice*—simply
names the sacrifice according to
Sanskrit idiom. Sometimes, it
shows the means of a sacrifice
The same idiom is met with in
English Let us play at Blind
man's buff In this instance
the ablative relation is reversed by

सूत्राणि.

अथ चित्रादिशब्दानां यागनामधेयताऽधिकरणं ॥

यस्मिन् गुणोपदेशः प्रधानतोऽभिसंबन्धः ॥ ३ ॥

पदानि । यस्मिन्, गुण-उपदेशः, प्रधानतः, अभिसंबन्धः ॥

पदार्थः । गुणोपदेशः=गुणस्य उपदेशः । प्रधानतः=मुख्येन । अभि-
संबन्धः=नित्यसंबन्धः ॥वाक्यार्थः । यस्मिन् वाक्ये गुणो विधीयते तत्र मुख्येन कर्मणा तस्य
गुणस्य संबन्धः । अतः कर्मनामधेयं ॥भावार्थः । चित्रया यजेत पशुकाम इत्याकारके स्थले यद्यपि चित्र-
येति पदेन गुणः प्रकाश्यते तथाप्यस्य गुणस्य प्रधानेन कर्मणा
नित्यसंबन्धात् प्रधाने कर्मणि गुणविधानं पर्यवस्यते । अतश्चि-
त्रादिपदानां कर्मनामधेयत्वम् ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

[चित्रया यजेत पशुकामः । तै. सं. २, ४, ६. १.

त्रिवृद् बहिष्पवमानं ।

पंचदशान्याज्यानि ।

सप्तदशपृष्ठानि ।

अवयवप्रसिद्ध्याऽजिगमनाद्याज्यानि । कथमाजिगमनमिति । अर्थवादवचनात् । य-
दाजिमीयुस्तदाज्यानामाज्यत्वमिति । स्पर्शवचनात् पृष्ठानि पवमानार्थमन्त्रकत्वाद् बहि-
संबन्धाच्च च बहिःपवमानं । दधि मधु पयो धृत धानास्तडुला उदकं । इति नानाविधद्र-
व्यत्वाच्च चित्रा । तस्मादेवजातीयकानि कर्मनामधेयानि । इति शबर ॥केन्हा केन्हा पृतीयान्त पदाने ज्या द्रव्याचं
वर्णनं होतै ते द्रव्य धेऊन त्याज्या साध-
नाने याग करावा असा अर्थ सिद्ध होतो
मराठी भाषेतहि असा प्रचार अढळतो
लपडावाने खेळू या वाक्यात लपडाव हेat simply expresses the name of a
play "Blind man's buff" is not
the means of a play so much
as the name of the play itself
Again "let us play at Bat and
ball" In this instance, bats and
balls are the means of a play

चिन्तादिगन्धाना अय या-
गाचै नाय याविपर्या
विचार

३ ज्या वाक्यान्त गुणानि य-
णन अमन्ते, त्या वाक्यान्त गुणा
चा आणि मुख्य फलमाचा संबंध
अमन्तो [अपूण त्या उगवा-
चक पदार्था यागान्या नामाने
वर्गन होतें]

THE SUBJECT OF THE FIRST
SENTENCE IS THE NAME OF
SACRIFICES

(In the sentences) in
which qualities are des-
cribed, the qualities are
connected with the princi-
pal predicate (the qualities
therefore express the name
of a sacrifice)

आचनार आह लक्ष्मण ह गनि
प्रमाण गुणन नाहीं प्रवक्ष्यामि पद
काया लक्ष्मण राह गत अगा वाचरा
हना पुन विनिर्देशने गतू पा स्वरी
विनिर्देशन गतार्थ गावा आह गि
होतू गतनेशन आह लक्ष्मण राह गत
अगा लक्ष्मण अय गता या वाचराचा
अय लक्ष्मण (ग्यान आहे ना) अगो
वाचराचो पद मानीय पावार्ति लागली
अगो वाचराचो पद पावार्ति लागली म्हण
जे एवम मामाह लक्ष्मण अय नांवा
ह्यात लक्ष्मण नांवाचा पद विचार
कदा काहिने पण अगाचें महण प
कन त्याच्या यागान छत्र वस्तुचें वजन
पद ह्या लक्ष्मणा शब्ते ज्ञान —
लक्ष्मण ह्याग पत्ताच चालली आहे म्ह
णजे ह्याचो पत्ताच घेणार वाचरी चाल
ल आहेत असा अर्थ होतो स एतेषे
तीन प्रकार प्रसिद्ध आदेश त्यांचा वि
चार घुट कसे या विचारांनी लक्ष्मणा
ह्यात साध मत्पर्याय लक्ष्मण असें

The allative relation in this case
expresses a different sense from
that in the other case. The latter
sentence which simply means "let
a play (that in which lat and lall
are used) at lat and lall" —
the latter is a case of all-
(lakarā) which mean the re-
presentation of a whole by an in-
fidel describing a part only. Thus
in the instance of the word
cruited with lall the word
lall means lall-ness. Three
kinds of lakarā or lakarā are
known and they will be con-
sidered in the sequel. The case of
lakarā as developed in the in-
stance of the play at "lat and
lall" is called the Matravartiyā
Lakarā because it expresses
that in which it is" and con-
veys the sense of the termination
Mat or lat called by Jaimini
Matrā. Now the remarks are to be
applied to the interpretation of
Vaidika texts. "One ought to sacri-
fice with Soma." In this instance
the Matravartiyā Lakarā is to
be employed. The Mimāṃsakas
do not approve of the employ-
ment of Lakarā in exegesis. On

सूत्राणि.

अथाग्निहोत्रादिशब्दानां यागनामताऽधिकरणं ॥

(तत्प्रख्यन्यायः)

तत्प्रख्यं चान्यशास्त्रं ॥ ४ ॥

पदानि । तत्-प्रख्यं, च, अन्य-शास्त्रं ॥

पदार्थः । सा प्रख्या यस्य=तत्प्रख्यं । च=पुनः । शास्त्र=अनुशासनं=विधानं । अन्यत् शास्त्रं=अन्यशास्त्र=अन्यविधानं ॥

वाक्यार्थः । पुनः अन्यविधानं वर्तते । अतस्तत्प्रख्यं नामधेयं ॥

भावार्थः । अन्यैर्विधानैर्गुणो वा विधिर्वा ज्ञाप्यते । अतो विचार्यमाणेन वाक्येन न गुणो वा विधिर्वा प्रकाश्यते । किं तर्हि । नामधेयत्वं ॥

अनुसंधेयानि वाक्यानि ॥

अग्निहोत्रं जुहोति स्वर्गकामः ।

आधारमाधारयति । (तै. सं. ६.३,७,३.)

यदग्नये च प्रजापतये च सायं जुहोति ।

चतुर्गृहीतं वा एतदमूतस्याधारमाधार्या-इति ।

इंद्रं धुर्ध्वोद्धर । इत्याधारमाधारयति ।

यदग्नये च प्रजापतये च सायं जुहोतीति देवताविधानं । चतुर्गृहीतं वा एतदमूतं । तस्याधारमाधार्येत्याधारे च द्रव्यविधिः । अविहितवेदनं च विधिरित्युच्यते । विहितं चात्रान्यतो गुणविधानं । तस्मान्न न गुणविधां । कर्मनामधेये तु समवतः । इति शबरः ॥

म्हणतात कारण तिच्यापासून "ज्यात आहे ते" असा अर्थ निष्पन्न होतो विटीदाडूने खेळू या ठिकाणीं विटीदाडू ज्या खेळात आहेत तो खेळ खेळू असा अर्थ होतो असे पूर्वी सांगितलेच आहे.

the contrary they condemn it Hence the instrumental case expresses the name of a sacrifice as the interpretation by means of illipsis is to be avoided The determination of a particular sense of the instrumental case is

सूत्राणि,

अथ श्येनादिशब्दानां यागनामधेयताऽधिकरणं ॥

(तद्व्यपदेशन्यायः)

तद्व्यपदेशं च ॥ ५ ॥

पदानि । तत्-व्यपदेशं च ॥

पदार्थः । व्यपदेशः=सादृश्य । तेन व्यपदेशः यस्य तत्=तद्व्यपदेशाः

वाक्यार्थः । (श्येनादिना प्रसिद्धेन) सादृश्यात् कर्मनामधेय ॥

आचार्यः । यथा वै श्येनो निपत्यादत्ते । एवमयं द्विषत भ्रातृव्य निपत्यादत्ते । यमाभिचरति श्येनेन । इति निपत्यादत्ते । इत्यनेन सादृश्येन श्येनशब्दो यागे । यथा सिंहो देवदत्तः इति । तस्मात् कर्मनामधेय । इति शबरः ॥

अनुसधेयानि वेदवाक्यानि ॥

अयैष श्येनेन अभिचरन् यजेत ।

अयैष सदशनेन अभिचरन् यजेत ।

तात हे कर्माचे नाम आहे, असे दुसऱ्या वर्णनावरून सिद्ध होतें, असा सूत्राचा अर्थ आहे म्हणजे हे नाव आहे असे प्रसिद्धच आहे, असा भावार्थ आहे "ज्याला स्वर्गाची इच्छा आहे तो अग्निहोत्र करतो" या वेदवाक्यातील अग्निहोत्र हें कर्माचे नाव आहे, असे दुसऱ्या वेदवाक्यावरून कळते या सूत्रापासून जैमिनि नवा विषय काढून नामाची उत्पत्ति कशी झाली हे दाखवितो

ya—a name which can be best rendered into English by the principle of conventionality. A description else-where given shows that a sacrifice is known by a particular name, that is, the conventional name is well-known. For instance, "He who wishes for happiness, sacrifices an Agnihotra-sacrifice." Another independent Vaidika text determines the word Agnihotra in the above Vaidika text to be the name of a sacrifice. Jaimini enters on a new discussion from this sūtra, and points out the origin of names

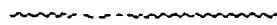
नाम	पद	मागे	ली
H H The Chief of Jamkhundi	5	0	1
Major W E West	5	0	1
The Secretary Native Library Miraj	5	0	1
रा. मा. नरसिंह रावराव ५	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
H C Menon Esqr	5	0	1
, , , , ,	५	०	१
Kajana Linga Esqr	5	0	1
Andwar Hormaji Esqr	5	0	1
Rev R. Stothert	5	0	1
Venkata Narasaya	5	0	1
रा. मा. नरसिंह रावराव ५	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
P Mooragobas Moodelhar Esqr	5	0	1
रा. मा. नरसिंह रावराव ५	५	१	१
, , , , ,	५	१	१
C P Lakshimpati Nayadu Esqr	5	0	1
रा. मा. नरसिंह रावराव ५	५	१	१

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्यावाहेर राहणारास टपाल हंशिलावदल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जी पत्रे लिहावयाचीं, तीं “पद्-दर्शनचित्तनिका—आफिम, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४२” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance..	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N B The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept .

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintamkâ-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No 641

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ

OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादग्न

वृत्तिपद्धित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १ सप्तंबर १८७७ अंक ९

VOL. 1 SEPTEMBER, 1877 No 9

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” आपस्तान्यात आयिले

(सन १८९७ च्या २५ व्या आवृत्तीप्रमाणें नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरिन्द्रद्युम्नो भाल्लवेयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मा-
मा ५ साञ्चकुः को न आत्मा कि ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ९.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us

Anna Moreshwar Kunte B A., M D, Esq, Bombay

Rao Saheb Mahiput Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad

Rao Saheb Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda

WE have attached a copy of testimonials and the opinions of
the Press We are much obliged to learned scholars and gentlemen
of Europe as well as to hundreds of native gentlemen who have
subscribed to this periodical.

आतां, श्येनादि भिन्ने या-
गार्वा नावे पाविष्यी
विचार

५ पुन, प्रसिद्ध साध्या-
स्मृति (स्मार्त्त नाच पद्धती)

५ या उपनिषत्त तत्त्वज्ञानाया
यता हा म्याय भाषातून प्रसिद्ध
आह. तत्त्वज्ञान हा वृत्तिमत्त
पद आहे. 'ये दुर्लभाः साध्या
प्रसिद्धाः ते' असा अर्थ होतो. हा
अर्थाने हातूंत पाविष्यी या
शब्दाचा अर्थ होतो. या शब्दाचा
अर्थ होतो. या शब्दाचा अर्थ होतो.
आणि या शब्दाचा अर्थ होतो.
तथापि या शब्दाचा अर्थ होतो.
साध्यास्मृति हा शब्द आहे. हा
नाम आहे. आतां या शब्दाचा अर्थ
होतो. 'या शब्दाचा अर्थ होतो.
या शब्दाचा अर्थ होतो. या शब्दाचा
अर्थ होतो. या शब्दाचा अर्थ होतो.
या शब्दाचा अर्थ होतो. या शब्दाचा
अर्थ होतो. या शब्दाचा अर्थ होतो.

NOW THE SUBJECT OF THE WORDS
LIKE SHYESA BEING THE NAMES
OF SACRIFICE.

5 Again, well known
resemblances determine
[the name of a sacrifice]

5 The principle enunciated
in this sūtra is known among
the Mīmāṃsakas as Taittyaja
deshanyāya or the principle of
an action being named by its re-
semblance to some other action.
Taittyapadukā is a Bahuvrīhi
compound. Tail means that
Vjapadukā is that the resem-
blance of which to some other
thing is well-known. For in-
stance Young men play at
duck and drake. A drake runs
and a duck pursues her. This
is the point of resemblance from
which the play is named. Now
the translation of the Vaidika
text elsewhere quoted. "As
a hawk bounces upon its prey
so a person performing the hawk
sacrifice bounces upon his ene-
my. Hence the sacrifice is
well known as the hawk-sacrifice
(bhyenayāga).

सूत्राणि.

अथ वाजपेयादिशब्दानां नामधेयताऽधिकरणं ॥

नामधेये गुणश्रुतेः स्याद् विधानमिति चेत् ॥६॥ (पू०)

पदानि । नामधेये, गुण-श्रुतेः, स्यात्, विधान, इति, चेत् ॥

पदार्थः स्पष्टः ॥

वाक्यार्थः । नामधेये प्रत्यक्ष गुणः श्रूयते । अतस्तस्य विधान
स्यात् । इति चेत् ॥

भावार्थः । अस्मिन् सूत्रे पूर्वपक्षकारः शङ्कामुत्थापयति । यत्र
नामधेयं तत्र गुणविधिर्दृश्यते । अतो न नामधेयं किंतु
गुणविधिः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यो वाजपेयेन यजते । (तै. ब्रा. १. ३, ६, ९.)

तुल्यत्वात् क्रिययोर्न ॥ ७ ॥ (सि०)

पदानि । तुल्यत्वात्, क्रिययोः, न ॥

भावार्थः । न गुणविधिः । वाजपेयाक्रियाया ज्योतिष्टोमक्रियया साम्यात्
नामधेयमिदं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सप्तदशदक्षिो वाजपेयः ।

सप्तदशीपसत्को वाजपेयः ।

आता वाजपेयादि शब्द
वागार्थी नापे याविपर्यो

विचार

६ नामधेय (असा अर्थ
ने १ अस ॥) वाही तरी गुणा-
चेच विधान (होते, म्हणून गु-
णावधान. नामधेय नव्हे) असे
म्हटले तर (पु०)

७ (गुणावधान) नव्हे, का-
रण तेन नि रांचे साम्य आहे
(सि०)

७ गुणावधान नव्हे तर वस्तुवर्ति
या आणि पविष्टावर्तिपा यांचे साम्य
महान वस्तु त्याच साम्य आहे
“तपसावर्तनेत्येव” आणि विद्वत्त्व
वेळी वस्तु हवे एवढ्याच आहे
असा अर्थ न करता आणि “तपसावर्तनं
इत्येव” या वाक्याचे विवेक मानले अ-
सा अर्थ न करता नोंद घ्या ॥ नाही या
गतिने नोंद घ्या ना आहे असा अर्थ

NOW THE SUBJECT OF WORDS
LIKE VĀJAPĒYA BEING THE
NAME OF SACRIFICE.

6 By a name, a quali-
ty may be expressed. If
(=0, then?)—(Statement of
an opponent.)

7 No, (a quality is
not expressed) because
there is the comparison of
two actions.

— If it be admitted that a name
expresses a quality then the re-
semblance between Vājap-ya and
Jyotiṣma is affected. But in
reality they resemble each other
“Thy play at blind man's buff.
They play at bat and ball. In
these sentences, the plays are
named. But instead of this, if
Blindman's buff” be said to quali-
fy an action of playing the
name of the sentence cannot be
adjusted. Hence it is necessary
to believe that it is the name of
an action.

सूत्राणि.

ऐकशब्दे परार्थवत् ॥ ८ ॥ (सि० यु०)

पदार्थः । (विधान) एकः च अतोऽगदः=एकशब्दः । तस्य भावः=

ऐकशब्दं । तस्मिन्=ऐकशब्दे ॥

भावार्थः । द्वयोः क्रिययोर्वोध ऐकशब्देन जातश्चेद् विधान परार्थव-

त् स्यात् । अतोदाहरणं । ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत ।

वाजपेयेन स्वाराज्यकामो यजेत । एतयोः स्वययोर्यजेतेत्येतेन

शब्देनैकशब्दः । इत्यगीकृतचेत् स्वार्थे परार्थत्वापत्तिः । अ-

तः कर्मनामधेयः । न गुणविधिः ॥

यद्यज्ञातस्ततो विधिः । यद्विज्ञातस्ततोऽनुवादः । न च ज्ञातोऽज्ञानश्च नुगपत्तः सम्भव-
तीत्याह । यद्विदुक्तः गुणविधिपक्षेऽनुवादे यजेतेति । यद्ययमनुवादः केनेदानीं
गुणो विधीयते । वाजपेयशब्देनेति सा बोधः । न साख्यातमन्त्रेण कृत्यं वा नामशब्दा-
र्थस्य न्यापारो विधीयते । इति शब्दः ॥

८ दोन्हीही क्रियांचा घोष
एक शब्दानें होतो, असें मानलें
असतां विधान हुसन्नाकरितां
होतें (सि० यु०)

८ जर अर्थ एकाच असला तर वि
विचारय समजातें, जर एकाच असला तर
अवयव समजात. परंतु परापर पाप्यात
विशेष आणि अवयवात हे बोद्धा गुण
संश्लेषत माहेंत. इतकें दान वाक्यांत
एकच विधान आहे असं द० असला,
आणि अवयव असतां परापर पाप्या
पर अवयवात आणि विशेष ह० दो इति
गुण परस्पर येतात. इतकें गुण नि
नाहीं असें मानत. पण्य आहे "ज्याला
स्वतंत्र राण्याची इच्छा आहे, त्यानें वाजपय
यत्न करावा ज्याला स्वार्थाची इच्छा आहे
त्यानें ज्योतिष्मन्मन्मन् करावा" असा
संश्लेष सुभाषांनी दिलेला. बरेच
वाक्यांचा अर्थ आहे या सर्व वि
चारावच्छिन्न वाजपय ह० कर्माच नाव
आहे किंवा नामाविषयी जो विचार
रहाला तो समजात. म्हणून असें लक्षा-
त ठेवायें कीं मीमांसकमते वाक्यामध्ये
क्रियापदच फारसें मुख्य आणि स्वातंत्र्य
आहे त्याची कर्मादि सारकें त्यावर
अवलंबून त्याचा गुण वाच्यताच म्ह
णून मीमांसकपक्ष्या अमुक शब्द किंवा
नाम आहे, असा विचार मोठ्या योग्य
चा आहे या विचाराचे निरनिराळे
संश्लेष पुढे द्यावे.

8 If it be believed
that two actions convey
one (and the same) sense,
the statement of the one
could serve for the other
(An argument in support
of the final statement.)

8 When something not known
before is stated it is an original
statement. When it is known
it is an explanatory statement.
But the same sentence cannot be
at once original and explanatory.
Therefore if it be said that two
sentences declare the same thing,
and if thus interpreted then the
same sentence seems to be at
once original and explanatory.
Hence it is necessary to state
that a name as such does not ex-
press a quality. "He who
wishes for independent rule
should sacrifice the Vājapeya-sa-
crifice." "He who wishes for
happiness or heaven should sacri-
fice the Jyotistoma sacrifice."
This is the translation of two
Vaidika texts also-where quoted.
These observations, says a com-
mentator show that Vājapeya is
the name of an action. The dis-
cussion about the names of an
action can be intelligible only
when it is remembered that the
Mīmāṃsakas recognize the verb
or an action as the most impor-
tant and independent part of
speech in a sentence. Its agent
or its instrument only shows
its qualities. Hence under
what circumstances are certain
words the names of an action? is
an important question from the
Mīmāṃsaka point of view. The
bearings of this discussion will
be pointed out in the sequel.

सूत्राणि.

अथाग्नेयादीनामनामताधिकरणं ॥

तद्गुणास्तु विधीयेरन्नविभागाद् विधानार्थे न चेदन्येन शिष्टाः ॥९॥

पदानि । तत्-गुणाः, तु, विधीयेरन्, अ विभागाद्, विधान-अर्थे, न, चेत्, अन्येन, शिष्टाः ॥

पदार्थः । तत्=कर्म । तत् च गुणाः च= तद्गुणाः । विधीयेरन्= विहिताः भवेयुः । शिष्टाः=प्रतिपादिता ॥

वाक्यार्थः । न । (नामधेयं) कर्म तस्य गुणाश्च विधीयते । विधानाय कर्म तस्य गुणाश्चाविभक्ताः । नाविभक्ताश्चेदन्येन शिष्टा गुणा भवति ॥

भावार्थः । अस्य सूत्रस्य त्रीणि दलानि सन्ति । कर्मणस्तस्य गुणानां च विशिष्टं विधानं भवति । इति प्रथमेन दलेन प्रतिपादितं । विधानाय कर्म गुणाश्चावश्यं संबद्धाः । इति द्वितीयेन दलेन प्रतिपादितं । इदं गुणविधानं नागीकृत चेद् यत्र पुनरन्येन वचनेन गुणा दर्शिता भवति तत्र नामधेयत्वापत्तिः । यत्र गुणाविधिर्न प्रकाशते कर्मणो गुणानां च संबधात् तत्र नामधेयत्वं प्राप्नोति । इति तृतीयेन दलेन प्रतिपादितं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायांच पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति ।
(तै. सं. २, ६, ३, ३.) कपालेऽर्धश्रयाति । (तै. सं. २, ३, ६, २.)

आता आग्नेयादि पदें ना-
मवाचक नार्हात याविष-
यी विचार

९ कर्म आणि त्याचे गुण
यांचें विशिष्ट वणन असतें वि-
धेयसवधानें कर्म आणि गुण
यांचा अवश्य संबंध असतो
असें नसतें तर दुसऱ्यांशीं गु-
णाचा संबंध नसतो (मग अ-
गा स्वर्गा नामधेय होतें)

• "अगस्त्येनाग्निं योजयित्वा अग्नीहोत्रं
आग्नेयादिना पुराणं कृतं" अतः
वेदवाच्य आहे त्याच अग्निहोत्राचा या
संस्कृतान्तर्गत साधित पर आग्नेय अतः
आहे अगा साधित पराविष्काराचा विचार
चालला आहे हे कर्माचें विशेषण स-
मजाचें कीं कर्माचें नाम समजाचें? विश-
यण समजाचें असा भाष्यकार नि १५ क-
रतात कांही गुणांचा दुसऱ्या वचनांशीं
संबंध असला, "अगस्त्येनाग्निं योजयित्वा
आग्नेयादिना पुराणं कृतं" अतः
नाहीं पार। अग्निहोत्र, आग्नेय अ-
शीं कीं संस्कृतान्तर्गत पराविष्कार हा
विचार लावू पडतो

NOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
AGNEYA NOT BEING THE NAMES
OF SACRIFICES (OR ACTIONS)

9 No (a name express-
es an action) An action
and its qualities are des-
cribed together For this
description, the object of
an action and its qualities
are inseparable If not
inseparable, the qualities
cannot be connected with
any thing else

9 The analysis of this sūtra is
rather difficult. "A sacrifice connect-
ed with fire of a Purāṇish tak-
ed on eight potshards either on
the full moon, or new moon is
firm." This is a Vaidika text.

Connected with fire" is express-
ed in Sanskrita by one word
Āgneya. The question now is—
what part of speech is such a deri-
vative word? Does this qualify
or name an action? Commen-
tator Shabara states that the de-
rivative word like Āgneya (con-
nected with fire) qualifies an
action. When some qualities are
connected with a particular state-
ment, they name an action. On
the whole the sūtra cannot be
thoroughly explained in English
because it seeks to explain the
use of such Sanskrita terms as
Āgneya or Agni-hotra. Our
English readers need not be as-
tonished at this, for the logical
theory of conversion so much
made of in Latin or English books
on logic cannot be applied to pro-
positions as stated in the Sans-

सूत्राणि.

वर्हिरादिशब्दानां जातिवाचिताधिकरणं ॥

वर्हिराज्ययोरसंस्कारे शब्दलाभादतच्छब्दः ॥ १० ॥

पदानि । वर्हिः—आज्ययोः, अ-संस्कारे, शब्द-लाभात्, अ-तत्-शब्दः॥

पदार्थः । वर्हिः=आसन । आज्य=घृतं । वर्हिः च आज्य च=वर्हि-
राज्ये । तयोः=वर्हिराज्ययोः । अमंस्कारे=(१.२, ४५.) सूत्र
द्रष्टव्यं । शब्दलाभात्=प्रयोगदर्शनात् । न तच्छब्दः (संस्का-
रशब्दः)=अतच्छब्दः=(तयोः) संस्कारवाचकत्वं नास्ति ॥

वाक्यार्थः । यदि (वर्हिराज्ये) न संस्कृते तदा वर्हिराज्ययोः प्रयोगो
दृश्यते । अत एतौ न संस्कारशब्दौ ॥

भावार्थः । वर्हिरादिशब्दा जातिवाचिनः ॥

प्रोक्षण्यादिपदानां यौगिकताधिकरणं ॥

प्रोक्षणीष्वर्थसंयोगात् ॥ ११ ॥

पदानि । प्रोक्षणीषु, अर्थ-संयोगात् ॥

भावार्थः । प्रोक्षण्यादिशब्दानामर्थसंयोगो दृश्यते । अत एते शब्दा
यौगिकाः । यौगिकताया अर्थसंयोगो लिंगम् ।

अथ निर्मन्थ्यशब्दस्य यौगिकत्वाधिकरणं ॥

तथा निर्मन्थ्ये ॥ १२ ॥

भावार्थः । अर्थसंयोगात् निर्मन्थ्यादिशब्दा यौगिकाः ॥

kṛta language It is plain, how-
ever, that the sūtra divides a
name into two parts—an ac-
tion and its qualities, and states
that an action and the quali-
ties of the action are inseparable
The nominative as well as the
object is a quality of an action
This will be fully explained in
the sequel

वर्होसारखे जे शब्द आहेत
ते जातिवाचक आहेत
याविषयी विचार

१० जरी काही (यज्ञसवधी)
संस्कार झाला नसले, तरी व-
हि, आज्य, या शब्दांचा उपयो-
ग करतात म्हणून ते शब्द
यज्ञसवधी नव्हत

११ प्रोक्षण्यादि शब्दांवि-
षयी विचार करतांना त्याचा
अर्थसवध कळतो, म्हणून (ते
शब्द यौगिक आहेत)

निर्मंथादि शब्द यौगिक
याविषयी विचार

१२ तसेच निर्मंथा हा शब्द
यौगिक आहे

१० इर्म, वृष, हे शब्द यज्ञसवधी
नाहीत, परंतु हे शब्द जातिवाचक आहेत

११ या सूत्रात यौगिक हे शब्द
एकदा शब्दांचे लक्षण केले आहे त्या
शब्दांच्या अर्थसवधाचा अर्थ समजतो, त्या
च यौगिक शब्द म्हणजे

NOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
BARHIS (SACRIFICIAL GRASS)
BEING GENERIC.

10 Though not spe-
cially prepared for a sacri-
fice yet Barhis and Ajyn
(ghee) are terms used.
These terms are, therefore,
not sacrificial.

11 (The words like
Proksani are derivative)
because of the sense of
their elementary parts

NOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
NIRMANTHA BEING DERIVATIVE.

12 So (is the word)
Nirmantha (derivative)

10 The terms grass and ghee
are not confined to a sacrifice
they are, therefore, generic.

11. In this sūtra, a derivative
(Yougika) word is defined. A
word, the sense of the different
parts of which is known, is
derivative.

सूत्राणि.

अथ वैश्वदेवादिशब्दानां नामधेयताऽधिकरणं ॥

वैश्वदेवे विकल्प इति चेत् ॥ १३ ॥ (पू०)

पदार्थः । चातुर्मास्येषु प्रथमपर्वणो वैश्वदेवेति नाम ॥

भावार्थः । वैश्वदेवविषये गुणविधिरुत कर्मनामधेयमिति विकल्पश्चेत् ॥

न वा प्रकरणात् प्रत्यक्षविधानाच्च न हि प्रकरणं

द्रव्यस्य ॥ १४ ॥ (सि०)

भावार्थः । न विकल्पः । प्रत्यक्षश्रुत्या प्रकरणबलाच्च च वैश्वदेवादिशब्दानां नामधेयत्वं । यस्मात् प्रकरणं श्रुतस्य बाधने न समर्थं

मिथश्चालसंबन्धः ॥ १५ ॥ (आ० नि०)

पदार्थः । शब्दावयवानां परस्परसंबन्धः=मिथः संबन्धः (यौगिकसंबन्धः पर्यवसितः) ॥

भावार्थः । वैश्वदेवादिशब्दा यौगिका इत्युक्तं चेत् तेषामर्थस्य हानिः प्रसज्येत । तस्मात् कर्मनामधेयं ॥

परार्थत्वाद् गुणालाम् ॥ १६ ॥ (सि० यु०)

भावार्थः । यतो गुणानां परार्थत्वं वर्तते ततो वैश्वदेवशब्दस्य कर्मनामधेयत्वं । अस्मिन् सूत्रे परार्थत्वमित्यनेन गुणलक्षणं दर्शितं ॥

आता वैश्वदेवादि शब्द
कर्मनाम आहेत याविषयी
विचार

१३ वैश्वदेवादि शब्दांविष-
यी विषय आहे असे म्हटले
तर—(पू०)

१४ नव्हे प्रवरणाशब्द
आणि प्रत्यक्षाशब्द (वैश्वदेवादि-
शब्द कर्मनाम आहेत) आणि ज्या
शब्दांचे प्रत्यक्ष वर्णन आहे,
त्याचा प्रवरणाशब्द बाध होत
नाही (सि०)

१५ वैश्वदेवादि शब्द यौ-
गिक असे म्हटले तर त्यांच्या
अर्थाची हानि होते, म्हणून ते
कर्मनाम आहेत (आ० नि०)

१६ सुगवाचक शब्द दुस-
ऱ्याच्या उपयोगी पडतात, म्हणून
(वैश्वदेव हे कर्मनाम आहे)

१७ जरीच शब्द या अर्थवाची फ-
रणाशब्द जेथे अर्थ असत नाही, तेथे
शब्द यौगिक आहे असा ह०१ मराठ-
वाही

१८ या सूत्रात गु०११ वर्णन केले

NOW THE SUBJECT OF WORDS LIKE
VAISHVADEVA BEING NAMES OF
ACTIONS.

13 If (it be said that)
in the case of Vaishva-
deva (there is) option
(between its being the
name of an action or of a
quality)—(Statement of
an opponent)

14 No (The word
Vaishvadeva is the name
of an action) from its con-
text as well as from direct
statements (about it) as
a direct statement cannot
be set aside by the con-
text (Final statement.)

15 If it be said that
words like Vaishvadeva
are derivative, their sense
is affected it is, therefore,
the name of an action. (A
doubt removed.)

16 The names of qua-
lities serve the purpose of
others (by way of enlarg-
ing their sense), therefore
(the name—Vaishvadeva
—is expressive of an ac-
tion.)

17 It is not proper to con-
sider a word to be derivative
which cannot be analyzed into
its constituent parts at once signi-
ficant and to the point.

18 In this sūtra, a quality is

सूत्राणि.

वैश्वानरेऽष्टत्वाद्यर्थवादताऽधिकरणं ॥

पूर्ववन्तोऽविधानार्थास्तत्सामर्थ्यं समाम्नाये ॥ १७ ॥ (पू०)

पदानि । पूर्ववतः, अ-विधानार्थाः, तत्-सामर्थ्यं, समाम्नाये ॥

भावार्थः । ये विदितपूर्वमर्थदर्शयति तेऽविधानार्थाः । अतस्तेऽर्थवादाः । परं तु समाम्नायविचारे विधानसामर्थ्यं प्रबलं । तस्माद्विधित्वं प्राप्नोति । न त्वर्थवादत्वं ॥

वेदवाक्यान्वयनुसंधेयानि ॥

विदिते प्रजा वैश्वानर द्वादशकपालो निर्वपेत् पुत्रे जाते
 यद्दशकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन पुनाति यन्
 नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन् तेजो दधाति यद् दशकपालो
 विराजैवास्मिन् नार्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवास्मिन्
 न्निद्रिय दधाति यद् द्वादशकपालो जगत्त्रैवास्मिन् पशून्
 दधाति यस्मिन् जात एतामिष्टिं निर्वपति पूतः ॥ तै. स.

(२.२,५,३)

गुणस्य तु विधानार्थे तद्गुणाः प्रयोगे रयुरनर्थका न
 हि तं प्रत्यर्थवत्ताऽस्ति ॥ १८ ॥ (सि०)

भावार्थः । न । अर्थवादाः । यस्मात् तैर्गुणस्य विधानं क्रियते । तैर्गुणा
 विधीयन्ते तैर्यागरूपप्रयोगविधानं न भवति । कुतः । गुणस्य
 स्वतन्त्रोऽर्थो नास्ति । तस्माद् गुणस्यार्थवादत्वं ॥

आहे मीमांसेमध्ये ज्याच्या योगाने
 प्रयोजन साधते तो गुण असे लक्षण आहे
 वैशेषिकशास्त्रात गुण आणि गुणी याचा
 नित्य संबंध आहे असे मानतात या
 गुणशब्दाच्या अर्थाविषयी पुढे विशेष विचार
 करावा लागेल

defined In the Pūva-Mīmāṃsā
 that which serves the purpose of
 others is a quality For instance,
 a person serves the purpose of a
 sacrifice Materials serve the pur-
 pose of a sacrifice They, there-
 fore, are the qualities of a sacri-
 fice The Vaiśeṣika philosophy
 holds that the quality and the

वैश्वानरोद्वि करताना आठ
कपालें ध्यावी लागतात, तीं
आठ कपालें अर्थवाददर्श-
क आहेत हा विचार

१७ जें पूर्वी विदित आहे
तेणेंकडून विधीचें वर्णन होत
नाहीं (म्हणून ते अर्थवाद आ-
हेत) (परंतु) वेदविचारामध्ये
विधि करणें हेंच विहित, (म्हणू-
न) विधि मानणें हेंच योग्य,
अर्थवाद मानू नये (पू०)

१८ नव्हे गुणाचा विधान असा
अर्थ घेतला असता त्याचे गुण
कोणत्याहि यागासारख्या प्रयो-
गसंवाधानें निरर्थक होत का-
रण गुणाच्या अर्गा स्वतंत्र अ-
र्थ नाही (सि०)

१७ या सूत्रापासून मस्यत वै वान-
रन्यायाचा विचार चारुं झाला वै वानर-
न्याय ह । मे काय हें पुढील वीन वीन सूत्रा-
ची व्याख्या झाली ह । मे सहज लक्षांत
पावेल वैश्वानरन्याय मोठा विक्रम अ-
से समजण्याची पद्धति पडली आहे
म्हणून या वै वानरन्यायाविषयी आम्हां
स विशेष विवेचन करावें लागेल वरील
सूत्रांत पूर्वपक्षकारांनीं या विचारास आरं-
भ केला आहे त्यांत विभिवाच्याच्या
लक्षाचा एकवेळ उल्लेख केला आहे

NOW THE SUBJECT OF THOSE EIGHT
POTSHERDS FORMING A SUB-
ORDINATE PHRASE (*arthavāda*)
WHICH ARE USED IN A SACRI-
FICE CALLED VAISHVĀNARA.

17 What is already
known does not serve the
purpose of original state-
ments, (the latter as such
have) a power in the
Veda (Statement of an
opponent)

18 No a quality in the
sense of an original state-
ment (being taken) its qua-
lities in (the case of) practi-
cal application (as a sacri-
fice) would be on purpose,
because a quality has no
independent signification
(Final statement.)

qualified (the substratum of a
quality) are inseparably and per-
manently connected. The signi-
fication of the term—quality—has
to be particularly examined in
the sequel.

17 This sūtra introduces the
subject of the well-known Mi-
māṃsā principle called the Vai-
shvānara nyāya the nature of
which will be easily apprehended
by the statements in the next
two sūtras. Because it is com-
monly believed that the principle
called the Vaishvānara nyāya is

मग वेदाचें सामर्थ्य विधि दाखविणे हेच आहे अशी कोटी करून पुढील वेदा-
क्यातील संख्यावाचक पदे अर्थवाद ना-
हींत, असा पूर्वपक्ष केला आहे त्या
प्रसिद्ध वेदाक्याचे आम्ही एथे मागीतर
करतो तें वाक्य तै० सं० (२२, ५)
एथें आहे “त्याला सतति प्राप्त होते
बारा कपालाचा वैश्वानर नावाचा पुरो-
डाश त्यानें करावा मुलगा झाला अ-
सता आठ कपालाचा पुरोडाश असला
म्हणजे तो (पुरोडाश) गायत्रीछदानेच
योगेकरूनच, आणि ब्रम्हवर्चसाचे योगे-
करून त्याला पवित्र करतो नऊ कपा-
लाचा पुरोडाश असला म्हणजे त्रिष्टुतो-
म नावाच्या गानानेच यामध्ये (मुला-
मध्ये) तेज घालतो दहा कपालाचा
पुरोडाश असला म्हणजे यामध्ये (मुला-
मध्ये) विराज्छदानेच अन्न घालतो अ-
करा कपालाचा पुरोडाश असला म्हणजे
तो त्रिष्टुन् छदानेच यामध्ये (मुलामध्ये)
इन्द्रिय (बल) घालतो बारा कपालाचा
पुरोडाश असला म्हणजे तो जगतीछदाने-
च घाला (मुलाला) पशु देतो
पुन झाला असता पवित्र पुरुष ही इष्टि
करतो” या वेदाक्यास वैश्वानरन्याय
लावायाचा या न्यायाविषयीच्या वादाचे
स्वरूप काय आहे हे समजले पाहिजे
एकाद्या गोष्टीचे सामान्य वर्णन करून
त्याच गोष्टीचे निरनिराळ्या अंगाचे वि-
शेष वर्णन केले असता त्या सामान्य
आणि विशेष वर्णनाचा परस्परगर्शी सवव
काय हा विचार आहे यास व्यावहारि-
क दृष्टात. “बारा गाईस चारा घाल,

intricate, we shall have to pay particular attention to it The opponent states his view in the sūtra under consideration, and reproduces the definition of an original statement, enunciating the doctrine that the power of the Veda consists in making original statements only, and advancing an argument that the sentences which contain numeral adjectives in the following Vaidika clause are not subordinate. We will translate the well-known Vaidika clause which occurs in the Taittirīya Saṁhitā (II 2, 5) “He obtains children He ought to prepare a cake called Vaiśhvānara baked on twelve potsheerds A cake baked on eight potsheerds purifies, by means of the Gāyatri-metre and of Brahma-Varchasa, the child if it be a son. A cake baked on nine potsheerds places in him (the son) light by means of the musical mode called Trivrit A cake baked on ten potsheerds grants him (literally places in him) food by means of the Virāt-metre A cake baked on eleven potsheerds puts in him spirit (in the original Indriya) by means of the Tristubh-metre. A cake baked on twelve potsheerds grants him (literally places in him) cattle by means of the Jagati-metre When a son is born, a pure man performs this sacrifice” Now the principle of Vaiśhvānara-nyāya is to be applied to this Vaidika clause But it is necessary to point out the bearing of a dispute about this principle The dispute is about the relation between a general statement which is followed by particular statements—the latter being connected with the former

पक्ष गार्हपत्यं द्विरे गच्छत, पार गार्हपत्यं गच्छत
 एवा आगि त्रीन गार्हपत्यं गच्छत,
 या इति वाक्यविधिः प्रथमं वाक्यं तत्तमा
 न्य वर्णन आदे, आगि ३१ ३१ वाक्यं
 विधेयं वर्णन आदे आगि ही दोहः
 वाक्य विधेयं तत्तमा ३१ ३१ वाक्यं
 वाक्यविधिः निरतिराधीतं तत्तमा ३१ ३१
 वाक्यविधिः तत्तमा ३१ ३१ अथ
 समवायः असा विधेय आदे तत्तमा
 पक्षमा असा ३१ ३१ मागीत वर्णन
 तत्तमा ३१ ३१ समवायः पुनः पुनः
 तत्तमा ३१ ३१ पक्षमा ३१ ३१
 गच्छत

१८ ६ विधानगुण आदे पक्ष
 तत्तमा ३१ ३१ पक्षमा असा
 नीने उतर तिल आदे या गुणवी
 पार तिल आदे पक्षमा ३१ ३१
 अथ विधानगुण तत्तमा ३१ ३१
 तत्तमा गुण आदे या ३१ ३१
 पक्षमा असा अथ तत्तमा ३१ ३१
 मयोजन विधि जे गुण विधाने आदे तत्तमा
 निरतिराधीतं याता पक्षमा ३१ ३१
 तत्तमा फलमा ३१ ३१ मयोजन
 वाक्य आदे पुनः वाक्यविधिः आदे
 पक्षमा ३१ ३१ विधिः वर्णन पक्षमा
 असा मयोजन असा विधानगुण
 वाक्यविधिः द्वारा फलमा निरतिराधीतं
 याता ३१ ३१ याता फलमा ३१ ३१
 असा मयोजन वर्णन आदे
 आगि सर्व साक्षात् असी मोड वि आह
 की सामान्य विधानगुण विधेय पक्षमा
 याता फलमा आदे फलमा ३१ ३१
 वर्णन आदे, आगि याता फलमा ३१ ३१
 मयोजन आदे पक्ष ही साक्षात्

as the parts of a whole or rather about the relation between a whole and the parts into which it is divided. An illustration from common life will elucidate the dispute. Feed twelve cows—six on grain four on dry stalks, and three on hay. The first part—12 twelve cows—makes a general statement. The rest of the statement particularizes the way in which the general statement is limited. Now the question is—are the general as well as the particular statements to be considered as original statements? or are the particular statements to be considered merely enlarging the general statement? The opponent holds that the particular statements are original statements. The sūtra in the sequel will throw sufficient light on the Vaidikānānvaya.

18. This sūtra sums up the discussion with the opponent for Jaimini replies to such objections as the opponent has already raised. The sūtra consists of four parts—the sense of the first part is—the numbers as mentioned in these divisions of the main passage represent a quality—Now if the quality so discussed be taken as an original principal sentence the qualities connected with the main sentence which points to a sacrifice such as Vaidikānānvaya would be useless. A cake baked on twelve pots—herds grants him cattle is the principal sentence. If it be said that the number eight in the second sentence be taken to point to an independent statement, the number twelve in the first sentence is simply useless because the number twelve is a

मोडणी या ठिकाणी लागत नाही या स्थळी सामान्य विचार वाक्यविचार आहे, आणि विशेष विचार प्रकरणविचार आहे मुख्य वाक्याच्या सवधाने प्रकरणविचार दुर्बल आहे कारण गुणाच्या अर्गी स्वतंत्र अर्थ नाही, असे सूत्राचे तिसरे वल आहे याचा अर्थ असा आहे की कोणत्याहि एखाद्या वर्णनाचे दोन भाग पाडतात, एक मुख्य वर्णन करणाऱ्याचा विषय, आणि दुसरा तत्संबंधी विचार. मीमांसाशास्त्रात मुख्य विषयास वाक्य असे म्हणतात, आणि मुख्य विषयसंबंधी जे विचार त्यास प्रकरण म्हणतात प्रकरणाचे वाक्याचा बाध होत नाही असा मीमांसाशास्त्राचा मुख्य सिद्धांत याचा जैमिनीने (३ ३, ११) सूत्री विचार केला आहे येथे इतकेच वर्णन केले आहे की विभागशे जे वर्णन केले आहे त्याचा सामान्य वर्णनाशी मिळून अर्थ करावाचा मग सहजच सामान्य वर्णनाचा आणि विशेष वर्णनाचा परस्परशी विधि आणि अर्थवाद असा सबब ठरतो

generic description in this connection The general principle recognized in all the systems of Indian philosophy is that a particular statement sets aside or nullifies a general statement. The sentence referring to eight potsherds is particular in reference to that which speaks of twelve potsherds—a general statement The philosophical principle, therefore, does not apply to this case The general statement as in the case of twelve potsherds is not set aside by the particular statement as in the case of eight potsherds, see the Vaidika text already translated The general statement is called by *Mīmāṃsakas*—a *Vākya* or a *sentence*—and the particular statements connected with it constitute the *context* In the consideration of the general *sentence*, the context is subordinate, “because,” states the third part of the *sūtra*, “a quality (as described in the context) has no independent signification” The general application of this discussion is every description admits of its being divided into two parts—the one part being the statement of the subject as such and the other consisting of the thoughts or statements connected with it In the *Mīmāṃsā*-system, the statement of the subject as such is called a *Vākya* or a *sentence* and the statements connected with the main subject is called *Prakarana* or context A general principle of the *Mīmāṃsā*-system is that the context can never set aside a *sentence* This principle is examined by Jaimini in (III 3, 11) It is only applied to this question by commentators—the context or particular

सूत्राणि.

तच्छेषो नोपपद्यते ॥ १९ ॥ (आ०)

पदानि । तत्-शेषः, न, उपपद्यते ॥

पदार्थः । तत्=प्रयोगः । शेषः=स्तुतिः । तच्छेष=प्रयोगस्तुतिः ॥

भावार्थः । प्रयोगस्य नाम यागस्य कथं स्तुतिर्भवतीति न दृश्यते । अतो
 उर्यवाद्यत्वनुपपत्तिः । आभापातमिदं सूत्रं नामांतरस्य सू-
 त्रस्यावतारकमेतत् सूत्रम् ॥

अविभागाद् विधानार्थे स्तुत्यर्थेनोपपद्येरन् ॥ २० ॥ (उ०)

भावार्थः । विधानोद्देशेनाष्टसख्याया द्वादशसंख्यायाश्च विभागो ना-
 स्ति । अतः स्तुतिर्वोद्देशेनाष्टादिमख्यानामुपपत्तिर्भवति सप्त-
 दशसूत्रस्यान्यनुसंहितानि वेदवाक्यानि द्रष्टव्यानि । वैश्वानराधि-
 करणस्य पडितेष्वनुबोधत्वं प्रसिद्धम् ॥

कारणं स्यादिति चेत् ॥ २१ ॥ (आ०)

भावार्थः । भिन्नकामाना सिद्धये भिन्नकारणमस्तीत्युक्तं चेद् विधित्वं प्रा-
 मोति । तथा द्वादशकपालेन वैश्वानरयागेन प्रजाप्राप्तिः । नवकपा-
 लेन वैश्वानरेण तेजःप्राप्तिः । दशकपालेन वैश्वानरेणाग्नप्राप्तिः ।
 तस्माद् वैश्वानरे कपालभेदेन भिन्नकामप्राप्तिः । भिन्नक-
 पालेनापूर्वविधानं । तस्माद् भिन्नकपालकयागानां भिन्नविधित्वं
 प्राप्नोति । इति पूर्वपक्षः ॥

दृष्टान्तं तैत्तिरीय ब्राह्मण (३, ११, ३)
 एष वेद अनन्त आर्हेत असे वर्णन
 आर्हे यास अर्थवाद् म्हत्वे असता
 बुद्धिवाद करणायास मुळीच अडचण
 येत नार्ही, पण यास विधिवाक्य असे म्ह-
 टले असता त्यास मोठी अडचण पडते

We will give an illustration —
 The infinity of the Vedas is de-
 clared in the Taittirīya-Brāhma-
 ṇa (III 11, 3) If the Vaidika
 text is admitted to be subordi-
 nate, the rationalists can easily
 dispose of it, but if it be consid-
 ered to be principal, they find their
 position untenable

१९ प्रयोग शेष कसा माना-
वा हें समजत नाही (आ०)

२० मुख्य विधानाचा वि-
भाग होत नाही, *हृषून स्तुति
मानल्याने (आठ नऊ इत्यादि
सख्यांचे) उपपत्ति होते (उ०)

२१ कारण होईल असे
*हटले तर—(आ०)

१० हं सून पुढील सूत्राचे अन्वय ।
आह

२ विधान आणि अभिवान या
दोन शाखांचा विधान व्याख्या आम्ही
पूर्वी केलाच आहे (१० २१) पहा
सर्वेच स्तुतिगारा या शास्त्रीय अन्वाचे
हि आम्ही वगन केले आहे (१ २ २३)
पहा उपपत्तिगाराच्या अन्वावरिता
(१०, २१) पहा या सूत्राचा अर्थ ह
सहाय आहे की मुख्य वाक्यातील वग-
नापाठून मकरातील वगन वेगळ करतो
येत नाही *हृषून मकरातील वग
मार्गे मुख्य वाक्यातील वर्णनाच मरोचन
च होतं व असे केल्याने मुख्य वाक्य
च मकरा यांचा संदेह दिसतो

२१ उपपत्तिगारे असे हं तो की
मकरातील निरनिराळ्या वाक्यांत निर-
निराळ्या इच्छा पूर्ण होतील असे व न
केल आहे आणि हं निरनिराळ्या ह

19 (It) cannot be ex-
plained (how) a complete
work (can be considered)
a subordinate sentence
(\ connecting statoment)

20 An original stato-
ment cannot be divided
therefore (the particular
statoments) can be ex-
plained (if they be taken)
in the sense of being (its)
enlargement (\ a reply)

21 If it be said that
it may be a means then
+ + + (A doubt)

19 This sūtra is merely in-
tended to introduce the next su-
tra, and is called *Ādhān*. The
word *Pravoga* is here read red by
a complete work. It cannot be
appropriately translated into
English. Its application is
general and yet conveys more or
less the same sense. *Pravoga*
means a case of practical applica-
tion as well as application itself.
The main original statement can
not be divided by its context
which only explains it. For in-
stance, the statements referring
to eight potaheris and others in
the *Vaidika* paragra quoted only
enlarge the sentence referring to
twelve potaheris.

20 We have already pointed
out the distinction between *Vi-
dhāna* and *Abhidhāna*. *Vidh* (I. 2,
46) We have also explained the
Mīmāṃsā-sense of *Stuti*. *Vidh*
(I. 2. 33.) For the explana-
tion of the signification of *Upa-
patti*, see (I. 2. 26.) The sense
of this sūtra is that the context

सूत्राणि.

आनर्थक्यादकारणं कर्तुर्हि कारणानि गुणार्थो हि
विधीयते ॥ २२ ॥ (आ० नि०)

भावार्थः । अस्य सूत्रस्य त्रीणि दलानि । उक्तरित्या कारणं न भव-
ति । कुतः । भिन्नकामप्रतिपादकानि भिन्नवाक्यानीत्युक्तं
चेद् वैधानरयोगेन यः सवधस्तस्य हानिः । अतो
निष्प्रयोजनत्वं । तस्मात् कर्तुर्यजमानस्य कामप्राप्तये द्वादशक-
पालत्वादीनि यानि कारणानि निरूपितानि तानि गुणार्थं ।
अतोऽर्थवादत्वं प्राप्नोति । न विधित्वं । सतदशमूत्रस्यवेदवा-
क्यान्यनुसंधेयानि ॥

२४ पूर्ण होण्याचें वर्णन नवीनच आहे
म्हणून प्रकरणातील वाक्ये अपूर्व विधीचें
वर्णन करतात प्रकरणातील सख्या मु-
ल्य वाक्यातील पुरोडाशाचा अपूर्व गुण
दाखवितात अस पाहिजे तर म्हणा परंतु
लक्षणा मानून किंवा दुसऱ्या तजविजीने
बारी कपालाची स्तुति नऊ, आठ कपा-
लानीं होते असे आम्हास वाटत नाही
म्हणून नऊ, आठ या सख्या अपूर्व गु-
णाचे वर्णन करतात

cannot be separated from the main statement and independently considered Therefore, the context only enlarges the main statement, a procedure which determines the relation between them

21 The opponent says that the context of the Vaidika passage quoted describes the fulfilment of different wishes, and that such a description is original, and therefore, the context makes original statements (Vidhâna) The opponent next says —“O, Âchârya, admit if you please that the statements of eight, and nine potsherds in the Vaidika passage as made in the context point out an original quality, original being used in the sense of not being already explained I do not believe that the particular numbers such as eight potsherds or nine potsherds enlarge the statement as to twelve potsherds The particular statements, to re state my view, describe original qualities”

२२ (निगनिराख्या सख्या
निरथक क्षाभ्यामुल्लेखे कारण हो
णार नाहींत कीं? (यह) कल्या
ने घोजलेला कारण (होतील)
हणून अथवादाचे वर्णन आहे
(आ० नि०)

२३ या छपांत आचार्यांनी मागील
मुखांतील प्रवेशांतून या शब्दांचे निगमन
नेहें आणें घणम—याच पाराभ्या
सभाष्या मुख्यात दिलेले ते वेदशास्त्र विल
अहर्ते एव च शास्त्र आहे या प्रसंग
या प्रसंगीत गरीब निराश्रय ब्रह्म
ज्ञानें अगमोक्तिले अगता वाच्यमेव
वाच्येव दुर्गे—याच निमित्त याच
शास्त्रात ज्या ज्या मंगल वर्णन केले
आहे ते ते शुभ पदार्थांचीं नांवां
होऊन यमकीय १२ वे आदिमुखांचे तर
वर्णन होत नाहीं आणि अथवादा
मानक माह पत्र नाहीं अशी प्रचार्ति
पत्र, त्याच मुख्य वाच्यार्थीत आ
णि वाच्यार्थीतल्या वाच्यार्थीत जा संदर्भने
नेहिले अर्थवाच्य मान्य होणे.

वे वाच्यार्थीतल्या वाच्यार्थीत ब्रह्म ज्ञान
पांत घोडी विशेष शास्त्रीय विषय पर
व्याची गोठ आहे ती अशी—जेवें
विशेष आणि सामा २ दा दाक्षेवें ब्रह्म
होने त्या विषयी विषय धर्म, आणि
सामा याचा त्याच प्रकार आता हा
सिद्धांत व्याख्यानार्थी वाच्यार्थी मेहमा लागू

२३ (The different sub
ordinate statements are
not means because of their
uselessness (pointed out
in a preceding sūtra) be
cause (they may point to)
the means of a door Hence
a quality is pointed out,
(that is a subordinate sen
tence) (The doubt re
moved)

२३ Jaimini removes the doubt
of the objection as stated in the
preceding sūtra. The Vāṅmū
kya is quoted under the seven
teenth sūtra is only one state
ment. If it be imagined that ori
ginal statements are introduced
by its context, then it will be
divided and thus be open to the
defect called the division of a
statement (Vākvalādha). A
gain the qualities pointed out in
the context will be so many
means of a sacrificer. Hence the
dilemma that neither can original
qualities be mentioned nor can
the relation of subordination be
established. Hence the relation
between the main statement as
in the passage quoted and its
context is simply that of enlarge
ment of the former by means of
the latter. We have thus ex
plained the principle of Vāṅmū
kyaśāstra. This prin
ciple involves special considera
tions—the principle that a
general statement is nullified by
a particular one as in the inter
pretation of the works of Āchār
ya, such as the grammar of Pāṇi
ni—is of great importance and is
always employed in explaining
philosophical works. In the case of

सूत्राणि.

अथ यजमानशब्दस्य प्रस्तादिस्तुत्यर्थताऽधिकरणं ॥

तद्विराद्धिः ॥ २३ ॥

पदार्थः । (अर्थवादः) तस्य सिद्धिः=तत्सिद्धिः । तस्य=उद्देश्यस्य ।
सिद्धिः=साधन ॥

भावार्थः । येनोद्देश्यं सिध्यति सोऽर्थवादः* ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यजमानः प्रस्तुरः । (तै. ब्रा. ३.३, ९, ३.) यजमानो वा एककपालः ।
(तै. ब्रा. १.६, ३, ४.)

अथाग्नेयादिशब्दानां ब्राह्मणादिस्तुत्यर्थताऽधिकरणं ॥
जातिः ॥ २४ ॥

भावार्थः । एकजातीयकत्वादर्थवादत्वं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

आग्नेयो वै ब्राह्मणः । (तै. ब्रा. २, ७, ३, १.) ऐन्द्रो वै राजन्यः ।
[तै. स. २.४, १३, १.] वैश्वदेवो हि वैश्यः ।

* (अवस्तुतयोर्वाक्ययोः) कीदृशो गुणसंबन्धः प्रतीयते तत्सिद्धिकरः । इति । सर्वो ब्राह्मणः कार्यसिद्धिं करोति । अन्योऽपि यस्तस्य कार्यसिद्धिं करोति स तस्मिन्नुच्चरिते तदर्थमागच्छति । इति शबरः ॥

पठनो वाक्यायर्भमिसेमध्ये एकाच
वाक्याचा अर्थ करताना विशेष वर्णनाचा
सामान्य वर्णनाशीं अन्वय करून त्या
दोहोचा अर्थवाटरूप परस्परसंबंध आहे,
असा सिद्धता प्राप्त झाला या दोहो सि-
द्धताविषयी शास्त्रजिज्ञासूनी विचार क-
रावा

exegetics, the context which makes particular statements is connected with the main statement or a general statement, the principle of the former enlarging the latter being recognized in the interpretation of a passage. The opposition between such relations, as specific and generic as recognized by the schools of theological and philosophical exegetics deserves an examination from all students of Indian philosophy. It is historically important. Theological exegetics is based on natural principles. The exegetics and systems of grammarians like Pāṇini are artificial

* आता यजमानादि ग-
व्दाचो प्रस्तारादि गव्दांर्ना
स्तुति हा विचार

२३ ज्याने जें [कार्ही हि]
सिद्ध होतें [तो अपवाद]

आता आग्नेयादि ग-
व्दांर्ना ब्राह्मणादि गव्दा
चो स्तुति होते हा विचार

२४ जाती (यज्ञ) अर्थवा
द होतो

२१ पा ४ पा ११ म २४ अन्वयादि
वचन अर्थात् हाता अने आचार्य हा
परिवात अर्थात् व्यासहोत्र वचने
सिद्ध आता की हाता हा अर्थ, म्हणजे
गोपरा १५, ११५ । ६ गुण रामाभ्या वं
गी अग्रज देगे रत्न रायाची वदति ज
णों सिद्ध होते अर्थात् वाचपास अर्ह
पासगा राने मुत्र जगता दानात अ
हा मत्र खर्ची अपवाद आहे असे मीमां
सक मानतात "यजमान प्रजात आद,
यजमान पृथगायाम आदे" अर्थात् यज्ञां
नीक पदार्थांचे आदत्त प्रजात दाने

* अधिकांश मीमांसकी मद्र अर्थात्
म शशिराजहोत्रे मीमांसक दृष्टान्त्या
वचन गोपरा ११५ म २४ पा १ पुढील
मुनाचकन असें दिसत की व्यापक सू
त्रांना या अधिकांशी संगतें पक्ष
राहणें आद आगि निमित्ती या शब्दांमध्ये
एक मद्राच पोषक ११ उत्पन्न केला आद

* NOW THE SUBJECT OF THE 1st
ENLARGEMENT OF SUCH TERMS AS
YAJAMĀNA (A SACRIFICER) BY
MEANS OF SUCH TERMS AS PRA
STARA—A BUNDLE OF SACRIFI
CIAL GRA S

23 That [by means
of which] that (some
thing) is accomplished [is
(its) enlargement.]

NOW THE SUBJECT OF THE 2^d
ENLARGEMENT OF SUCH TERMS AS
BRAHMANA BY MEANS OF SUCH
TERMS AS ŚUKTA

24 (Enlargement by
means of) a species.

23 This sūtra introduces the
subject of certain figures of speech
which simply enlarge the sense of
a noun. Sentences such as "Lāṁk
is a tiger" are well-known in
common life, that is, fierceness and
ferocity are such qualities as
constitute the temperament of
lāṁk. hu is a resemblance forms
in rhetoric—a case of the sup-
posed me syl of The Mīmāṃsā
ka consider such cases to be sim-
ply the enlargement of the noun
described. The Vāṛhṣika examples
are:—"A sacrificer is a Prastara."
"A sacrificer has a potsherd." The
word Prastara is too often used

* Headings such as these in-
troduced by moderns and called
Adhikāraṇas are misleading. In
the case of this and the following
sūtras, it will be observed that
the scope of general sūtras is
narrowed and a sort of puerility
is forced upon the philosophical
system of Jaimini.

धर्मांचो मुष्टि यज्ञाकरिता रानातून नि-
रनिराळ्या प्रकारच्या धर्मांच्या मुष्टि आ-
णच्या लागतात त्या बरोबरच प्रस्तर
आणतात मग वेदीमध्ये त्याचे आसन
कसून जुह्नामक यज्ञपात्र त्यावर ठेवतात
पुढें त्याचा होम करतात

२२ एक जातीचे दोन पदार्थ असले
म्हणजे त्यातील एका पदार्थाची अठवण
झाली की सहजच दुसऱ्या पदार्थाची अ-
ठवण होते मग त्या दोहोंमध्ये उपमा-
नोपमेयभाव दिसू लागतो हा एक लु-
प्त उपनेचा प्रकार आहे आणि या-
लाहि मीमांसक अर्थवादच मानतात
माजर गावातील वाघ आहे, असे व्याव-
हारिक उदाहरण देता येईल यज्ञातील
उदाहरण शवरांनी घेतले आहे ते असें -
“ब्राम्हण आग्नेय आहे, क्षत्रिय ऐंद्र
आहे, आणि वैश्य वैश्वदेव आहे” याचा
उत्पत्तीरूप परस्परसंबंध आहे, असे
वाखवून अग्नि आणि ब्राम्हण, इंद्र आ-
णि क्षत्रिय, वैश्य आणि विश्वदेव एक
जातीय आहेत असे शबर वर्णन करतात
“प्रजापतीस इच्छा झाली (की) प्रजा
उत्पन्न करू या मग त्याने तोडातून
त्रिकुट उत्पन्न केले, त्यामागून अग्निदेवता
उत्पन्न झाली, मग गांधर्वीछंद, रथतर-
साम, मनुष्यामध्ये ब्राम्हण, आणि पशू-
मध्ये बोकड (ही उत्पन्न झाली) म्हणून
ही मुख्य (आहेत,) कारण तीं मुखापासून
न उत्पन्न झालीं उरापासून व वाहूपा-
सून पधरा उत्पन्न केली त्यामागून इंद्र-
देव उत्पन्न झाला, मग त्रिष्टुप्छंद, वृहत्साम,
मनुष्यामध्ये क्षत्रिय, आणि पशूमध्ये मेंढ

in a sacrifice not to require some
explanation Piastara is a palm-
ful of Darbha-grass Palmfuls
are specially brought from a wil-
derness for the purpose of a sacri-
fice With them Piastara is
brought It is then placed in
the Vēdi—the consecrated ground
of a sacrifice, and a sacrificial
ladle is placed upon it In the
course of a sacrifice, it is offered
into the fire

24 When two objects belong
to the same species, the remem-
brance of the one necessarily
causes the remembrance of the
other, and a point of comparison
is discerned to be existing be-
tween them This is a form of a
suppressed metaphor, and the
Pūva-Mīmāṃsā considers this to
be enlargement The example
“A cat is a domestic tiger” is
well-known in common life The
Vaidika text quoted by Shabara
is —“A Brāhmana is Āgneya,
a Kṣatriya is Amra, a Vaiśhya
is Vaiśhvadeva.” Shabara im-
plies that a Brāhmana and Agni,
a Kṣatriya and Indra, and a
Vaiśhya and Viśhvadeva were
produced at the same time, and
are, therefore, connected as con-
temporaries, or that as Prajāpati
made them at the same time,
they are homogeneous A story
is given in the Vedas in the
following way—see (VII 1, 1,
3) of the Taittirīya-Saṁhitā
“Prajāpati desired—I should
create offspring. He created a
three-fold (entity) from his
mouth After this, God Agni was
created, then the Gāyatrī-metre,
the musical mode called Rathā-
tara-Sāma, a Brāhmana among
men and a goat among beasts
Therefore, these are principal,

मूक्यन ते वीपयान् अदित ५।। १। त
 चार्वाणास्तु जपम स्नाते मांढपाया
 सुन मन मया जपम कल त्यागस्तु
 विभेदेन जपम स्नाते मग जलाजं मनु
 द्वांमये विय, आगि पशुम ये गाह ही
 जपम स्नाते।" असा जपमचा क्रम ते
 त (५१, १, २) प्य वगिला आह त्याचें
 गवर्तनी अनुष्ठान एक अग्नि आगि
 मा ६। एक जातीय कने अदित हें वाच
 विनं या मन्त्रात योऽह, येन आगि
 गाव याव ५४६५ वगन केळ आहे,
 एकान एकजानीपाया या संप्रदानें हा
 मन्त्र विचार ११ पायात आहे श्री
 दित्ता याच्याद्वाराच्या द्वितीय परिच्छेदा
 च्या आठव्या स्थलेकान जाति या मल
 चाराचें वर्णन केळ आहे पशुवर्गाची
 कय दोन भेदांनीं जमतात एक नि
 ज व दुसरे आतुर या दोहोंचें ह्मे
 ह्मे आह तसें वर्णन केळ ६। जे जी
 मेषास गाह येते ती गोही सव गत्या
 वगनात जाति हा अन्तर जपम होता
 वाच अर्था जाति या शाखाचा पयपा।
 त्रिभिर्नामं वेला असाया पदनालान
 जति असा अय रोपताच्या मात्यावक
 न मासमान होतो शपर्वर्ती विलेखा
 जगाह ११ वगन आचार्याचा मेष मुसत
 लागत नाहीं

because they were created from the mouth. (There is a play of words upon *Mukha*—mouth or face, and *Mukhya*—principal) From the chest, arms he created a fifteen fold (entity). After this, (God) Indra was created—then *Tristubh-metre*, the musical mode called *Brillat-Sāma*, princes among men, and a ram among beasts. Therefore, they are brave because they were produced from virility. From the middle, from the thighs, he created a seventeen fold (entity). After this, Gods *Vishvedevas* were created the metre *Jagati*, the musical mode called *Vairūpya-Sāma*, *Vaishtyas* among men and cows among beasts." This is the way the origin of the world is described in the *Taittiriya-Saṁhitā* of the *Yajurveda*. On this, the homogeneous origin (*Jāti*) of a *Brāhmana* and fire (*Agni*) is based. As goats, rams and cows are mentioned in the same connection, this subject of homogeneous origin deserves to be examined. The figure of speech called *Jāti* is described in the 8th shloka of the second chapter of the rhetoric (*hāryādarśa*) of *Śrī Dandin*. The forms of objects are two-fold—the one essential or natural and the other accidental. The property of a description which being real, exact and accurate, corresponds to the forms of objects is *Jāti*. Jaimini, we believe, uses the word *Jāti* in his sūtra in this sense. Shabara implies in his commentary its meaning to be contemporary origin. The statement of Jaimini is not consistently interpreted by Shabara.

सूत्राणि.

अथ यूप्यादिशब्दानां यजमानस्तुत्यर्थताऽधिकरणं ॥
सारूप्यात् ॥ २५ ॥

भावार्थः । सादृश्यादर्थवादत्वं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

यजमानो यूपः । आदित्यो यूपः । [तै. ब्रा. २, १, ५, २.]

अथापश्वादिशब्दानां गवादिप्रशंसार्थताऽधिकरणं ॥
प्रशंसा ॥ २६ ॥

भावार्थः । येन प्रशंसा क्रियते सोऽर्थवादः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

*अर्पशवो वा अन्ये गोअश्वेभ्यः । [तै. सं. ५, २, ९, ४.]

अर्पज्ञो वा एष योऽसामा । [तै. सं. १. ५, ७, १.]

असंत्रं वा एतद् । यदच्छदोमम् । [तै. सं. ७, ३, ८, १.]

अथ बाहुल्येन सृष्टिव्यपदेशाधिकरणं । (भूमाधिकरणं)
भूमा ॥ २७ ॥

भावार्थः । येन बाहुल्य प्रकाश्यते सोऽर्थवादः ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

† सृष्टीरूपदधाति । [तै. सं. ५. ३, ४, ७.]

सृष्टीः (इष्टकाः)

* गोऽश्वान् प्रशंसितुमन्येषां पशूनां निदा । सामयत प्रशंसितुमसाम्नां निदा । छदोम-
वति प्रशंसितुमच्छदोमकानि निद्यते । यथा । यदधृत । अमोजन तत् । यत् मलिन ।
अवासस्तत् । इति शबर ॥

† भूम्ना । चहयस्तत्र सृष्टिलिगा मन्त्रा । अल्पशो विलिगा । इति शबर ॥

माता पूषादि शब्दानां य-
जमानाच्या स्तुतीविषयी
विचार

२५ एकस्य असत्यावक्षत
(अर्थवाद होतो)

गाई इत्यादिकाच्या योगा-
ने पश्यादिकाचे स्तुतीवि-
षयी विचार

२६ प्रसादा अर्थवाद होते

पृष्कळ वर्णन केल्याने सू-
ट्टिनामक ज्या विटा आहेत,
त्याच्या योजनेविषयी वि-
चार या विचाराचे नाव
भूमाधिकरण

२७ समुदायावक्षत [अर्थ-
वाद होतो]

२७ उदाहरण ॥ वक्षत सुप्रार्थ स्वष्ट
समजेल "यजमान यज्ञस्तम आहे,
सुप्रार्थ यज्ञस्तम आहे" या स्वार्थी यज्ञाचे
मात्रे, आणि सुप्रार्थे किंवा यजमानाचे
साम्य आहे जसा यज्ञस्तम जेव आहे,
तसा यजमान जेव आहे; जसा यज्ञस्तम
तेजस्वी आहे, तसा यजमान तेजस्वी आ-
ह रूपक हा अलंकार प्रसिद्ध आहे
बरील उदाहरणाचे रूपक अलंकार स्पष्ट
होतो.

२८ उदाहरण ॥ वक्षत सुप्रार्थ स्वष्ट
समजेल "गाई आणि घोडे शिवाय क-

NOW THE SUBJECT OF THE EN-
LARGEMENT OF SUCH TERMS
AS A SACRIFICER BY MEANS OF
SUCH TERMS AS A YŪPA (A
SACRIFICIAL PILLAR.)

25 (The sense of a
word is enlarged i. e. Ar-
thavāda) by comparison.

NOW THE SUBJECT OF THE EN-
LARGEMENT OF SUCH TERMS AS
BEASTS BY MEANS OF SUCH
TERMS AS COWS.

26 Praise (enlarges
the sense i. o. Arthavāda.)

NOW THE SUBJECT OF SUCH SA-
CRIFICIAL BRICKS AS ARE FRE-
QUENTLY DESCRIBED AS *śrīṣṭi*
THIS PRINCIPLE IS KNOWN A-
MONG EXEGETES AS BHŪMĀDHI-
KAR NA.

27 (By means of) a
multitudo (the sense is
enlarged i. e. Arthavāda.)

28 An example will elucidate
the sense of the sūtra. A sacri-
ficer is a pillar. The sun is a
pillar," is the translation of the
Vaidika passages quoted under
the Sanskrit text. A sacrificer
as well as the sun is compared
to a pillar. As a pillar is tall
so is a sacrificer. As a pillar is
bright, so is a sacrificer. The
figures of speech based on com-
parison are too well known to
need a description. It is a me-
taphor in the case of the exam-
ples quoted.

29 An example will eluci-
date the sūtra. "The beasts ex-

सूत्राणि.

अथ प्राणभृदादिशब्दानां स्तुत्यर्थताऽधिकरणं॥

लिङ्गसमवायात् ॥ २८ ॥

भावार्थः । लक्षणासंबंधात् अर्थवादत्वं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

प्राणभृत् उपदधाति । [तै. स. ५.३,१,२.]

आज्यानीरेता उपदधाति । [तै. सं. ५.७,२,५.]

लिङ्गसमवायात् पर शब्द परत्र वर्तते । यथा छात्रगो गच्छतात । एकेन छत्रिणा सि-
व लक्ष्यते । इति शबर ॥

रून दुसरे पशु पशुच नव्हत बरे गाई,
घोडे, हेच कायते पशु ज्या यज्ञामध्ये
सामगान नाही तो यज्ञ नव्हे बरे
ज्याचे व्हावे, अकरावे, बारावे दिवशी सोम
काढीत नाहीत ते काही सत्र नव्हे बरे”
या ठिकाणी गाईघोड्याची स्तुति कर-
ण्याकरिता मात्र दुसऱ्या पशूची निंदा
केली आहे अशीच व्यवस्था दुसरोक-
डे करायची व्यवहारामध्येहि प्रशसेची
उदाहरणे आढळतात तुपावाचून जेवण
कशाचे? या स्वयं जेवणाची निंदा आहे
खरी पण जेवणाच्या निंदेने तुपाची
प्रशंसा केली आहे अशी वाक्ये अर्थ-
वाद होतात

२७ मुबईत व्यापारी पुष्कळ आहेत
म्हणून त्यांना शेट म्हणण्याचा जो प्रचार
पडला आहे, तो योग्यच आहे परंतु
व्यापार न करणारे जे श्रीमंत गृहस्थ मुबई-
त राहतात त्यांस हि शेटच म्हणतात या
उदाहरणावरून सूत्रार्थ स्पष्ट होईल
वैदिक उदाहरण असे आहे की “सृष्टि

cept cows and horses are indeed
no beasts Cows and horses are
(the only) beasts A sacri-
fice without any sâma music is
indeed no sacrifice A sattra
(a sacrificial session) in which
no soma is extracted on its 10th,
11th and 12th days is indeed no
sattra.” Here the other beasts
are condemned only to commend
cows and horses. This principle
of interpretation applies to all the
examples quoted A similar me-
thod of praising is known in
common life a dinner without
ghee is no dinner in any way In
this case, ghee is praised, though
indirectly All these are the
cases of what is called Aithavâda
by the Mīmāṃsakas

27 It is quite proper to call the
multitude of merchants in Bombay
Shetas (original Sanskrita Shre-
sthin) But a rich man who is not
a merchant is also called a Sheta in
Bombay This example will elu-
cidate the sense of the sūtra A
Vaidika example is given by Sha-
bara —“(He) disposes bricks
called Sristi.” It cannot be deter-
mined what bricks are to be call-

प्राणश्रुतादि दृष्टका [विटा]
गण्डाच्या योगाने अथ
वाढ होतो हा विचार

२८ चिन्हाच्या नित्य सव-
धाने [अर्थवाद होतो]

या नांवाच्या विंग (ना) मांडता आम
व्याज विहंगा गृष्टि ६ ॥ अंगि आम
वसनाच म्हणू मये अगा निभय गरता
पत्र काही पंतु वचनादिपत्रांम य गृष्टि
नांवाच्या विंग्या घाणा कार अवतो
म्हणून मष्टि हेंच सा विंगि चं मां पटले
अविंग ॥ अंगि व्यक्त्वा ५१ ॥ या गृष्टि
मध्यम अर्थयरा या विचाराने हे सुप्र
आहे तेव्हा पावी दि येतना अवगाह दस
मसाती तगी दाखविली माही ही गृष्टि
विचार २८ पावेगी आह गायत्री या
गुणाची अवगाहाने येतना येली आहे

२८ गांही वाचक्यानयन पताका
अपानत तयापि वाचक्याच्या धुडीच्या
पुढील पताकाचे असे वाचत पण
सर्वांच्यानयन पताका मध्यात आता
वेदिन उभार । 'मा ॥ अंग नांवाच्या विंग
(तो) मांडता' या म्हणजे ज्या विंग
माणमूळम म्हणून मांडता या त्यापे
नांवां प्राणमूळ या पदार्थाशी लागू म
५८ आहे असहि मन्त्र या विंग मांडताना
येतात प्राणमूळाचा वाचक्याने जे
अथ येतला सर ह दुतारे मन्त्र नि (य
होविल म्हणून प्राणमूळ या मन्त्राचा
म्हणून दुसऱ्या मन्त्रासहि वय नांवा मि

NOW THE SUBJECT OF THE PER-
MANENT CONNECTION OF A SYMBOL OR
A BADGE [THE SCHEME IS EN-
LARGED IN ARTHAVADA]

28 By the permanent
connection of a symbol or
a badge [the scheme is en-
larged in Arthavada]

and *Śrīṣṭi*. But in the Chavara
sacrifice the bricks called *Śrīṣṭi*
abound. Therefore all the bricks
in the same connection are called
Śrīṣṭi. The modern Śākhya who
have divided the Mīmāṃsā-sys-
tem into Adhikāraṇas, do not in-
clude this sūtra in the class of
Arthavāda, though the sūtra ex-
plains a case of Arthavāda. This
circumstance deserves the atten-
tion of a careful reader of Jaimi-
ni Śākhya, however interprets
it into Arthavāda.

28. All the pilgrims are called
flag-bearers because most of them
bear flags—that is, every pilgrim
does not bear a flag. By means of
the badge of a multitude those
who permanently associate with
the flag-bearers but do not bear
any flag come to obtain the name.
A *Valḍika* example—" (He) dis-
poses bricks called *Prānabhṛit*.
In this connection those bricks
which are arranged by reciting
verses called *Prānabhṛit* are called
Prānabhṛit. Verses which are not
Prānabhṛit are used in arranging
some bricks. If the exact and ac-
curate sense of *Prānabhṛit* be in-
sisted on, the verses would be use-
less. Hence the other bricks by
their permanent connection with
the *Prānabhṛit* must have come to
obtain the name of *Prānabhṛit*.

सूत्राणि.

अथ वाक्यशेषेण संदिग्धार्थनिरूपणाधिकरणं ॥
संदिग्धेषु वाक्यशेषात् ॥ २९ ॥

भावार्थः । संदिग्धेषु वाक्यार्थेषु वाक्यशेषात् वाक्यार्थपूरणं भवति ॥
अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

। शर्करा अक्ता उपदध्यात् । तेजो घृत* । (तै. ब्रा. ३.१२, ५, १२.)
। वासु परिधत्ते ॥ [तै. ब्रा. ३.८, १, २.] एतद्वै सर्वदैवत्य वासु । यत्
क्षौम । इमां स्पृष्ट्वोद्भायेत् । इमा हि औदवरी
विश्वाभूतान्युपजीवन्ति ।

अथ सामर्थ्यानुसारेणाव्यवस्थितानां व्यवस्थाधिकरणं ॥
अर्थाद् वा कल्पनैकदेशत्वात् ॥ ३० ॥

पदानि । अर्थात्, वा, कल्पना, एक-देशत्वात् ॥

पदार्थः । अर्थात्=प्रयोजनसामर्थ्यात् । कल्पना=व्यवस्था ॥

भावार्थः । अर्थसामर्थ्यवशेनैकदेशत्वग्रहणेन वा व्यवस्थां कर्तुं युज्यते ॥
अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सुवेनावद्यति† ।

स्वधितिनावद्यति ।

हस्तेनावद्यति ।

*सामान्यवचनेन विशेषापेक्षिण उपक्रमो वाक्यस्य विशेषे निगमनवशेन । (पुनः)
नापि सामान्यस्य साक्षात् स्तुतिः । प्रत्यक्षं तु धृतस्य स्तवनं । श्रुत्या धृतस्य स्तुतिः ।
लक्षणया सामान्यस्य । श्रुतिश्च लक्षणाया ज्ञायसीति । तस्माद् धृतविधानं । इति
शबरः ॥

†आख्यातशब्दानामर्थं ब्रुवन्नाशक्तिं सहकारिणी । एव चेद् यथाशक्ति व्यवस्था
भविष्यतीति यथा कटे भुक्ते काष्ठपात्रायां भुक्ते । इत्यर्थात् कल्प्यते । कटे समासीन
काष्ठपात्रायामोदनं निवाय भुक्ते । इति शबरः ॥

लते “आज्यानी नात्राया विटा (तो)
माडनो” याहि मन्त्राविषयीं अन्तेच आहं

The text “(He) disposes bricks
called Ājyāni” is to be interpreted
in the same way

च्या अवाविपर्यां सराय
आहे त्याचें वाक्यरोपानें
निरूपण होतें याविपर्यां
विचार

२९ [वाक्याच्या अर्थावि-
पर्यां] सराय पडला म्हणजे वा-
क्यरोपानें (तो अर्थ पुरा होतो)

पदाच्या सामर्थ्यावरून जें
अव्यवस्थित दिसतें त्याच्या
व्यवस्थेविपर्यां विचार

३० अर्थावरून किंवा एका
भागावरून योजना (करात्री)

२ या सूत्रात वाक्यरोप हा शब्द
विचार कर पाहोना आहे एकाचें वा-
क्य बोलतें वेळीं त्या वा सर्व अव्यवस्था
उत्पन्न होत नाहीं करीत नाही उदाहर-
ण—ऊरें मुला X X लाव लाव
वाक्येते या शिकार्थी संवसाररुचन वार
लाव असें मुला समजवो असा सा
वाक्याच पुरा करावा लावा त्याच वाक्य-
राव असें हाताने. वैदिक उदाहरण
असें आहे कीं “माझलेल वाळूचे छडे
(तो) मांडता तुपच सज’ ऐसें असा
सराय आला कीं वाळूचे छडे माझावाचे
करावें ? तुप तेल, व चर्बी यांपैकी क
शान तरी माझावाच, कीं फक्त तुपानें

NOW THE SUBJECT OF SYNTACTI-
CAL ELLIPSIS BY WHICH DOUBT-
FUL SENSE IS DETERMINED

29 In (cases of) doubt-
ful meaning [of sentences
it is completed] by means
of ellipsis.

NOW THE SUBJECT OF THE AD-
JUSTMENT OF THE SENSE WHICH
THE WORDS USED SEEM NOT TO
ADMIT OF

30 An adjustment [can
be made] by means of the
power of the sense (of a
sentence) or by means of
(the principle of consider-
ing) parts in reference to
a whole

29 The term Vākya-śheṣa is
used in this sūtra. A speaker
does not express himself fully
when he addresses others. An
example—“O boy make haste
close + + the wind is strong.”
In this connection, the boy closes
the doors of a window rather
than those of a shell. This way
of completing a sentence is called
Vākya-śheṣa. A Vaidika exam-
ple—“(He) places besmeared
pebbles of sand—ghree is indeed
light.” A reader of this passage
does not see at once with what
the pebbles are to be besmeared.
The question is—are they to be
besmeared with ghree or fat or
oil? or with ghree only. The
Vaidika passage begins with the

माखायाचे? वाक्याच्या प्रारम्भी "माखलेले" एवढेच सामान्य वचन आहे, आणि वाक्याची समाप्ति "तप" या विशेष वचनाने झाली आहे, अशा प्रसंगी माखायाचे कराने असा सगळ्या पडला वाक्यशेष या नियमानें तुपाचेंच माखावे असा निर्णय झाला कारण तुपाचे वर्णन स्पष्ट रीतीन वाक्यात केलें आहे अनुमानान बाहेरची वचनें घेऊन अर्थ लावू नये बाहेरची पडे अध्यास्त न घेता जी पडे वाक्यात स्पष्ट आहेत तींच पडे घेऊन जितका वाक्यार्थ करवेल तितका करावा

३०. या सूत्राची योग्यता मोठी आहे वसा पाहिजे तसा वाक्याचा अर्थ लावता येणार नाही पदामध्ये अर्थशक्ति किती आहे याचा विचार केला पाहिजे एक व्यावहारिक उदाहरण घेऊ या "तो हतरीवर जेवला, तो केळीच्या पानावर जेवला" तो हतरीवर जेवला म्हणजे हतरीवर बसून जेवला केळीच्या पानावर जेवला म्हणजे केळीच्या पानावर वाढलेले पदार्थ जेवला वैदिक उदाहरण "पळीनें अवदान देतो, सुरीनें अवदान देतो, हताने अवदान देतो" अवदान म्हणजे यज्ञसमर्थी अग्नीला अर्पण करावास एक-वेळ जो पदार्थाचा भाग घेतात तो आतां एथें असा सशय पडला कीं पळीने तुपाचे अवदान द्यावें, कीं मासाचें अवदान द्यावें, कीं धान्यासारख्या पदार्थाचें अवदान द्यावें? अशा समर्थी शब्दाच्या शक्तीवरून अर्थ बसवावा म्हणजे तुपाचें अवदान पळीनें द्यावें, मासाचे अवदान सुरीनें द्यावें, धान्यादिकाचे अवदान हता-

general statement "besmeared pebbles", and ends with the particular statement "ghee" In this case, the question is natural, By means of the principle of ellipsis, it is to be determined that the pebbles are to be besmeared with ghee only, for ghee is distinctly mentioned in the passage For interpreting a passage, inferential statements are not to be employed, but a passage ought to be interpreted by means of such words as are to be found in the passage itself

30 This is a very important sūtra. A sentence cannot be interpreted in any way one pleases. The significant power of words ought to be carefully examined. An illustration from common life will throw light on the statements made "He ate on a mat" "He ate in a bell-metal-plate" This is the literal and close translation of the passages quoted by Shabara. By the first is meant "He took his seat on a mat and ate his meal." By the second is meant "He ate the dishes served on a bell-metal-plate" A Vaidika example "He takes a sacrificial oblation by means of a ladle, of a knife, or of a hand" In the original passage, the word *Avadāna* is used, which means that part (of a consecrated thing) which is to be offered into a sacred fire at a time. The question now is—Is a ladle to be used in taking a portion of ghee, of flesh, or of things like grains? In such a case, the significant power of a word answers the question and determines the sense of the disputed passage. A portion of a ghee-offering is to be taken

CHATEAU VOLLEZ
MOROT
SWITZERLAND

21st June 1877

I am delighted with your work and I hope and trust you will be able to continue it + + + But to the scholar the *Puramimānā* is of great interest and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is so full of allusions to Yājñika matters, which are familiar to your Shrotriyas but of which we in Europe have a very vague and indistinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible but sometimes a near approach might have been possible + + + To me those *Mīmāṃsaka*-dicussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal anywhere + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F. MAX MULLER, M. A. &c

OXFORD April 27th 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr — a monthly publication called "*Saddarsana Chintamā*" the first two numbers of which have reached me here. Mr — is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIFR WILLIAMS M. A., M. D. A. S.,
HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF
CALCUTTA BODER PROFESSOR OF SANSKRIT IN
THE UNIVERSITY OF OXFORD

has handed to me two copies of No 1 of the *Saddarshana-Chintamkâ* I shall be glad to take six copies of this monthly publication

J MUIR D C L, L L D, PH D

Judging from the introduction and the 'way' in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mīmāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy Please, put me down as a subscriber for five copies

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us It must be the result of long and solid preparatory labours We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking.

JENA, }
4th August 1877 }

A WEBER

THE ACADEMY

30th June, 1877

" It is encouraging to note the evidence which this undertaking affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works, and the text and commentary, if completed, can not fail to be of abiding value to scholars On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure "

THE HINDU PATRIOT

(We have reproduced the review from the *HINDU PATRIOT* as it succinctly but exhaustively gives the history of the labours of European and native scholars in the field of Indian philosophy)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June, 1877

WARD, in his account of the Hindus, was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philoso-

phy but his account was exceedingly brief and having been compiled from elementary works did not, in any way meet the requirements of European philosophical writers ; it was not therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist these essays were above all praise They were however wanting in one important respect They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the exposit, but not in their *ipsum verbum* and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used they could not be utilized for any critical purpose Raja Ram Mohun Roy's essays on the Vedānta-doctrine supplemented as they were by translations of some of the Upanishads were better ; but they too were fragmentary Wundtichmann's Vedānta Sāra served only to rouse but not to satisfy the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Śāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own original commentary on it This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics Even this, however was deficient in one respect. It was an epitome and not the original text on the subject. Sometime after Dr Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy and three competitors appeared on the field Two of these, Dr Ballantyne and the Rev Mr Mallens carried away the prize and the third was the Rev Dr H. M. Banerjee. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy each has a series of aphorisms or *memoria technica* which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as these are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect

that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation To meet this requirement Dr Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless Of the *Sāṃkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translations into English of all the six texts The work is to be published under the title of *Saddarshana-Chintamāhā* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marathi and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English If persevered in, and the serial be completed, it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar The *Mīmāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus Its object is to reconcile the rituals of Hindu worship and the legends of Purāṇas with philosophy, and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise To quote an instance from the writings of the *Mīmāṃsist* —European writers have, for a long time, and very justly, condemned the Hindu Shāstias for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest The *Mīmāṃsists* show that the whole of it is a mere myth Brahma is but another name for Prajāpati or the Sun, and the Dawn which precedes sun-rise, is poetically and very aptly described as a fair maiden, born of the Sun Therefore, as the sun follows the Dawn, it is in poetry described as chasing the maiden, and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon, the allegory is complete Other myths have been treated in the same way, and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists, some 2000 years ago, adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day The publication of a work of this description, in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus, as well as to the scholars in

Europe is an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its editor success in his undertaking.

THE NATIVE OPINION

5th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. *Īśvara mīmāṃsā*, i. e., *Jaimini Sūtra* and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the *Mīmāṃsā* is the least studied, although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while *Nyāya* and *Yoga* and the other schools use the principles of the *Śāṅkhya* as ancillary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in raising the tone of national thought, and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD.

August 1877

Mr. "Saddarshana Chintanikā" has reached its sixteenth issue and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

WE think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER.

24th March, 1877

Looking at the Magazine from a purely literary point of view it evinces very considerable ability. The introductory chapter

is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analyzing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations, and we have no doubt that, on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्वि समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रणं समालोच्य ग्रन्थनिर्मातुं शास्त्रीयम-
हार्हविषयाणां यथार्थावगमं तद्व्ययेन मुद्गुर्मुदुरमिनन्दयामि । यद्यप्यलब्धबहुलावकाशेन
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावदृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविरोधेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि “गच्छतः स्वलनं कापि यत्र क्वचन जायते । हसन्ति दुर्जनास्तत्र
समावधेति सज्जनाः” इति पदार्थमनुसृत्य स्लाघनीयावेव स्यात्तां ग्रन्थकर्तुं प्रतिभा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
प्युक्तिर्न लक्ष्यते तावत्तैव ते किं महाहर्षनानां नोपादेयाः । किं मुक्तार्थिभिर्नान्तरी-
यकतया साहचर्यं प्राप्तेः कतिपयशुक्तिखण्डैरुपतृष्टा लब्धा अपि मुक्तास्त्यज्यन्ते । परं
वेदार्थविचारमात्रैकपरस्य पूर्वतन्त्रस्योच्चावचतदनविकारिजनवेद्यया भाषयाऽवतारणं न
युक्तं किं तु तर्कादितन्त्राणामेवेत्यभिनिवेशपिशान्यव्यापि मञ्चेतो न मुञ्चेतीति-
पुनर्विज्ञापयामि । अलं मुञ्चेषु भूयसां लेखनीयापारेर्णिति ।

संवत् १९३२ अधिक ज्येष्ठसुदि शनी } भवदीयमुद्ध-
रोनडोपनामको बालशास्त्री

भवलोषितषड्दर्शनचिन्तनिकाख्यस्य ग्रन्थस्यालोचनमस्मामि कृतम् । तत्र यद्य-
त्सरकृतभाषया महाराष्ट्रभाषया च लिखितं तत्तद्विशेषतः कटाक्षितमस्मामि । भाषासन्दर्भम-
र्थविवेचनं च दृष्ट्वाऽमोमोदिवम् । एतन्पादितबहुबुद्धिकौशल्यैर्गर्भरितमे दुर्गमतमे च वैदिक-
प्रक्रियाश्रिते श्रौतक्रियान्विते च मोमासाशास्त्रे ये परिश्रमा कृतास्ते सफला सद्यज्ञा इति
मन्यामहे । मादृगपिकादिशास्त्रेष्वत्यन्तपरिशीलनं विना कर्मकाण्डप्रक्रियां दुर्ज्ञेया ।
कर्मकाण्डप्रक्रियाज्ञानं विना पतञ्जलिप्रणीतयोगशास्त्रेऽवद्व्यासप्रणीतवेदाङ्गशास्त्रादीनां
प्रक्रिया च दुर्ज्ञेया । अतो भवदीयपाण्डित्यावलोकनेन सन्तुष्टचेतसो वयमित्यलं
पल्लवितेनेति दिक् ।

भवत्सदृशपण्डितान्तामीश्वरानुग्रहेण दीर्घमायुरस्तु ॥

काकाचार्यशास्त्री वार्धकर कानडे.

मीमांसाशास्त्रसिद्ध्योगमीमांसाशास्त्रतः तस्य पापराजानि तद्योरित्यभिप्रायः । पि हस्ता
मायाणि । कुवस्तो मायाणां । अमुना तु वसुपति भीमराजापराविरुपा द्वावमायाणि
जातानि । इयं तु जनताया मरुवपराविरुपे । इयं तु इतिविद् मा येव ॥

नारायणशास्त्री गोसल

वि वि पद्धतश्चिंतनिका नामक जो ग्रंथ आय । प्रस्तुत करीत आहो
त्याचे सहा अंक आम्हांकडे आय । रूपा फक्त पाठविले ते आदी आदर्श
स्वीकृत केले या दशात मीमांसाशास्त्राची अभिरुचि पायरा । योगास मधल्यामुळे
पटनपाठनक्रम मष्ट होऊन शास्त्र अस्वात झाले तरी प्रस्तुत आय । मीमांसाशास्त्रा
चा अभ्यास । क्व मोरपा मेहेनतीन हा ग्रंथ तयार करित आहो । पाठपाठन
मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकांस वांगल्या रीतीने होऊन अस्वात झालेल्या
शास्त्राचा बराच फाय होत जाईल शास्त्राची माहिती थोडक्यात होण्याची जी सर ।
ग्रंथी आहे पाठपाठन विद्यार्थी लोकांचा मोठा फायदा आहे । वांगविरुप ग्रंथ
या शास्त्रात मोठमोठे आहेत, परंतु सुलभोपायाने सर्वत्र लक्ष्य वांगले झाले हो
ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानांनी केला नाही । यास्तव सर्वोपयोगी हे ग्रंथ आय ।
करीत आहो । या ग्रंथास भीष्म ३३ यश देवो याविषयी ज्ञानियेपाची प्रार्थना
आम्ही बारबार करीत आहो । इत्यलं निष्प्रेष

मुक्ताम पुण
सा २ जुलै सन १८७७ इ.स. ॥ } सितामणशास्त्री यत्ते, डेकन पालेज

पद्धतश्चिंतनिका आय । चालू केली ती येथे माझे पाह पात आली ही
पाठन व निष्प्राप्तील विषय मराठीत इतका मार्गित पों सुला देलेला पाठन मला
कारण समाधान व आश्चर्य वाटले, कारण । ममाधिसर्चें वत्तज्ञान असारे पंडित सांप्रत
विद्वान् त्यात तो विषय मराठीत सविस्तर व मनोमय ये पाठोपाठ इत्यांत बरे देऊन
जपवादेत फरण हे काम अल्पज्ञानाच नष्टे हा ग्रंथ पाठ्याच या पाठ होण्याची
पर्तदा झाली

ग. नारायणी लेले

मु. नासिक, रीषिवारांत

इंद्रप्रकाश

या २९, माघ १८७७

या पुस्तकाच्या कोणे पाठ्यसभ्यमत मीमांसेची मूल्यसभे त्याचाली त्याची पत्रे,
त्याचाली मराठी अर्थ, त्याचेज्ञाळी पाठ्यार्थ, व त्याचाली भाषार्थ, घेरीन कथित

स्थली ज्या सूत्राचा सावरस्वामींनी निराळा अर्थ केला आहे तोहि लिहिला आहे उजव्या अगास सूत्राचे मराठी व इंग्रजी भाषांतर व त्यागाली सूत्रार्थाचा विंगेप बोध, पूर्वापरसंबंध, मतातरे व तदनुरोध करून दाखविण्यास योग्य अशी अनेक प्रकारची शास्त्रीय व उपयुक्त माहिती मराठीत तशीच इंग्रजीत टिपा देऊन दाखविली आहे.

प्रस्तुत काळी पड्दर्शनाचिंतनिकेसारखे मासिक पुस्तक निवून ते लोकास स्वल्प किमतीने मिळणे हे स्वदेशहिताची जी अनेक स्तुत्य दृष्ट्य आहेत त्यांपैकीच उत्तम समजले पाहिजे तद्वत राजाश्रय नाहीसा झाल्यापासून आमच्या देशातील शास्त्राध्ययनांतर पाणी पडून ज्या घेदातादि शास्त्राचे नावाहे या देशात राहण्याची मुक्तील झाली आहे, त्यापैकीच वाक्यार्थाचे मूळ व मुख्य साधन जे हे परम गहन व उपयुक्त मीमांसाशास्त्र त्याचे भाषांतर होऊन त्याची मूलतत्वे व तात्पर्यज्ञान ही साधारण सुज्ञ जनांम अल्पायामाने होण्याम ही चिंतनिका सर्गोत्कृष्ट माधनीनून असल्यामुळे इचे कर्त्याचे लोकांवर मोठे उपकार आहेत यात संशय नाही आता अशा लोकोपकारक स्तुत्य दृष्ट्य आरमणाऱ्यास साक्षात् मिळून हे काम शेवटस जागे अशी ईश्वरापाशी प्रार्थना करून या पुस्तकाचा आम्ही आनंदपूर्ण स्वीकार करता.

ज्ञानोदय.

ता० १२ जुलै १८७७.

या भाषांतराची व टीकेची भाषा जरी उच्च आहे व ठिकाणी ठिकाणी सरळ शब्द आहेत, तरी भाषा सरळ, प्रौढ व रसिक आहे

पौंच

नाम	रुपये	आगे	मति
Dr J Muir, Edinburgh	32	8	6
रा० सा० विनायक हरी अहले	५	९	१
" " निगानी मंगेरा पर्वत	५	९	१
" " विष्णू मारिम्बर देवता	५	९	१
" " लक्ष्मण देवता	५	९	१
" " देवता मादरुण पदपथ	५	९	१

सूचना.

	रुपये	आणे
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हशिलाबद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं “षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१” या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे सबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N. B. The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No 641

THE
SADDARŚHANA-CHINTANIKĀ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पद्धर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

प्रवृत्तिवृत्ति

व्याख्ये मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १ आक्टोबर १८७७ अंक १०

VOL. 1 OCTOBER, 1877. No. 10

पुणे

"ज्ञानप्रकाश" ठाणखान्यात ठाणिले

(सन १८६७ च्या १५ व्या आक्षेपमागे नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरिद्रुम्नो भाल्लवेयो जनः
 शार्कराक्ष्यो बुडेल आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मा-
 माः साञ्चकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
 for us

Anna Moreshwar Kunte B. A., M. D., Esqr., Bombay

Rao Saheb Mahiput Rao Rupiam, Principal Training Col-
 lege, Ahmedabad

Rao Saheb Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B. A., Sanskrit Teacher
 High School, Baroda.

We beg that our subscribers will be good enough to pay the
 amount of their subscriptions as early as possible

नै चारं विराजयन्त्या अर्गो वांते अ
 र्थं दायवापाची मन्त्रि असतव अतने
 पा मन्त्रीची येतना अव लक्षतना प
 यायोग्य फलही विराजय ना अत्र
 निरर्गो पुढरा अव्यापान विचार हाकल

with a lalle a portion of a
 flesh-offering—with a knife and
 a portion of a grain-offering—
 in a banl. Every verb has signi-
 ficant power which is to be pro-
 jected employed in interpreting
 a passage. The significant power
 of a verb will be investigated
 in the next book. This sūtra
 ends the fourth chapter (Pāda)
 and the first book itself.

उपसंहार

परिहारा पादात्म्यन विस्तार्या पादाय
 पत शब्दायाशिर्या विचार झाला पय
 व्या पत्तामध्य पराधाविषयी विचार था
 म्या आहे हात परे ही नाम असता
 त, हिंसा विरोधक असतात हिंसा कि
 पारद अपमान विद्यापदविषयी पा
 पादात मुख्य विचार न करिता त्याचा
 आचार्य पुढ विचार करार आहे
 मात्रा नामे व विरोधक याविषयी जशी
 शब्दा उपपन्न झाली ती नामविरोध आहे
 पराधी स्तुति हिंसा निषेधन परता
 येउन त्यापक्ष त्याचा अय समजिता
 यत्ता काय ? परे ही गंगा द्वाज सिद्ध प
 व असल्यानुळे त्या या अक्षयभोया अय
 हीत कर्ता ? परे सिद्ध असोत हिंसा द्यु
 त्पन्न असोत, पुन त्याच अशा शब्दा
 उपपन्न होते की ती एताद्यानवीनच गुणा
 चें वगन करवान परे ती फक्त देवलेली
 वार्त मात्र आहे ? पहिली शब्दा पराधी
 उपपन्न झाली पाठिपयी विरोध वगन कलें
 पाहिजे. कारण इतिहासदृष्ट्या या शब्दाची
 रोपना भोगी आहे वैदिक कालाभ्ये
 पाणिनीनारखे जाह्वा विचार । मिथ्यास वे

SUMMARY

The subject of the general con-
 struction of a sentence is con-
 sidered from the first to the
 third chapter. In the fourth
 chapter, the subject of the signi-
 fication of words as such is
 investigated—words are either
 names of things or actions. The
 last are not considered in this
 chapter. Jaimini will take up
 the subject by itself in the sequel.
 The question now is—Are the
 names of things conventional or
 etymological? Let the names be
 either conventional or etymo-
 logical the second question is—
 Do they express any quality or
 merely name a particular thing?
 The first question deserves close
 examination for it is historically
 important. During the Vedic
 period when grammarians like
 Jaimini flourished philosophy
 was divided: some maintained
 that every word was derivative
 its different parts conveying some
 notion or other. These philo-
 sophers were called Nairuktas—
 etymologists, their philosophy be-
 ing known as Nirukta or etymo-
 logy and their method, as Nir-
 vachana or etymological ana-
 lysis. They were led by Yaska
 Others maintained that thought

व्हा त्यामध्ये मोठी दुफळी माजली होती काही लोक असे म्हणत कीं ग्रंथांदात जितके शब्द म्हणून आहेत तितक्याचे अवयव पाडून अवयवार्थ सांगता येतो या लोकांस नैसर्गिक म्हणत. त्यांच्या शास्त्राचे नाव निरुक्त, आणि त्यांच्या पद्धतीचे नाव निर्वचन ह्या मंडळीमध्ये यास्काचार्य हे प्रमुख होते. दुसऱ्या तऱ्हाचे लोक असे म्हणत कीं जरी शब्दांचे अवयव पाडता येत तरी शब्द सिद्धच आहेत या तऱ्हातील लोकांचे नाव वैयाकरण अशी दुफळी चालली असता पाणिनीने एक तोंड काढली. ती अशी का काही शब्द व्युत्पन्न आहेत आणि बाकीचे अन्युत्पन्न आहेत. हा सिद्धांत मीमांसकांनी अंगीकारला. आता दुसऱ्या शकेचा विचार मीमांसकांच्या मते कर्म कायतें प्रधान. कर्म म्हणजे जें काहीं आम्ही करतो ते, मनुष्याचे सर्व व्यापार. नैयायिकाचे मते कर्ता प्रधान "स्वतन्त्र कर्ता" असे पाणिनीचे सूत्र आहे मग कर्ता स्वतन्त्र की परतन्त्र, कर्म स्वतन्त्र की परतन्त्र, अशीहि एक दुफळी प्राचीन आर्यमध्य माजली होती कर्ता स्वतन्त्र म्हणजे कीं कर्म त्याचा गुण झाले मग जो काही विचार करावाचा तो कर्त्याविषयी करावाचा. मग कर्ता जे जें करतो तें ते विचार करून करतो, व प्रमाणाविषयी विचार करतो आणि मग एकाद्या गोष्टीचा निर्णय करतो मीमांसकमते *कर्म प्रधान आहे म्हणजे जें कर्म कर्ता करतो, त्याच्या स्वाधीन तो झाला मग कर्म त्याला

a word could be divided into parts, yet it was a conventional name These were distinguished as Vayākaranas or grammarians Pāṇini, while the conflict between the latter and the former schools of philosophy raged, proposed a compromise that some words were derivative, and others, merely conventional The proposition of Pāṇini was accepted by the Mīmāṃsakas or exegetes Now the examination of the second question The Mīmāṃsakas consider an action as important and pre-eminent an action is all that man does, that is, all his activities The Naiyāyikas consider the agent of an action as important and pre-eminent Pāṇini declares in a sūtra that the agent of an action is independent Hence philosophers were again opposed to one another on the subject of the independence or dependence of the agent When the agent of an action is declared to be independent and pre-eminent, an action is then merely one of his qualities, because what he does is thoughtfully done, and he decides a question or draws a conclusion after he weighs evidence on both sides We have already stated that the Mīmāṃsakas consider an action* to be pre-eminent This signifies that the agent is dependent on his actions, his actions create his circumstances which determine his conduct, all the actions of an individual are caused by his previous acts, and he is compelled to adopt such means as an act necessitates, and bear patiently the consequences of all his acts Hence an action is important Hence an action is independent,

जिह्व मंडल निरुद्धे त्वाना केन वादिने,
 न नगरस्तु नर्म मान ते ज्ञाप पात्र
 न वादिने न आपन ते न नये त्वाये
 न ज पति नम होयत ते ते निम् ५०
 मानते वदिने. १५०० वागर्द्धे न
 म कस्त बर्दी ज्ञापे अर्गे १५०१ यो
 ग्ना राती ५५०२ कम रे गुणी विना
 वक्ष्य रहते न विनि गार विमर्ग
 नी ओ विषया सम्ये अ नम नये कस्त
 विदेवा गुण माय १५०३ अमा वि
 चर करोरे न गच्छा विना मारी मा
 नप्या पद्वीतमाग त्या मादी गार्दी चारो
 अ ५००४ त्वामय कनीपारि विमर्ग
 धमता आगि या विमर्ग विषया गुण
 वापरेन अर्गे नरुपाये विनिह मा ५००५
 मारी परग गुण वागभित्त अर्गे
 नरुत्त व्यमा ५००६ नवान गुण वाग
 विगत वी पुरी यच्छ अ नलेत्या ५००७
 पुन वान परव्या ५००८ नवोन गुण
 वापविताव अर्गे वापरे ता विषया आ
 पात ५००९ वाग विष्या अर्गे नम
 गुण जवप शाता, ५०१० वदिनी विषा
 ५०११ विष्या गार्गी दुगरी विषा जवम
 दाती वा गुण यच्छ आद त्वाप
 पुन वान परव्या अर्गे नरुत्त ता पुनद
 विदेव यो अरी वादीरुनदि प
 वात पदने वाप विमि वावापनी
 वाट वापनी आदे न अरी न अमा
 वापव्या वदीनारि विमर्ग वापव्य अ
 गम्या ५०१२ विषेये मां पदते, विष्या
 यच्छ अउलेत्या विना मउलेत्या गुणा
 न वान होत मारी अर्गे वि वान
 ५०१३ विनिगम्या विषयी माम करो

and pre-ment and every part
 of a sentence expresses some
 quality or other of an action
 The agent himself by this way
 of reasoning is degraded into a
 quality of an action In this con-
 nection some sentences either in
 Sanskrit or Marathi offer consi-
 derable difficulties and threaten
 to baffie all attempts of the Mi-
 nistakes at construction. The
 instrumental case which cor-
 responds to the ablative of Latin or
 Greek grammar deserves special
 attention as it involves different
 relations with an action. The
 explanation that it shows a qua-
 lity of an action is not satisfac-
 tory for the question is natu-
 ral—Does it express an addi-
 tional original quality or simply
 denote a quality already ex-
 pressed by an action? If the
 former alternative be accepted
 the form of an action is chang-
 ed for a quality is added or ra-
 ther the action is developed and
 enlarged that is a new action
 takes the place of the one under
 consideration. If the latter al-
 ternative be accepted, it is sim-
 ply tautology in as much as the
 instrumental case does not serve
 any purpose. Thus there is a
 dilemma. Jaimini the author of
 the work we int ५१५, meets the
 difficulty in a way He holds
 that the instrumental case in
 some cases merely names an ac-
 tion and does not denote its qua-
 lity either already known or un-
 known. Having introduced the
 chapter in this way Jaimini
 enters on the subject of the
 names of actions, and observes
 that names originate in three
 ways—they are respectively call-
 ed Tatprakhyanyāyā or the prin-
 ciple of conventionality, Tadvya

पडतात याचा विचार जैमिन्याचार्यानी केला आहे तीं नामें तीन प्रकारे उत्पन्न होतात एक प्रकारचीं नावें तत्प्रत्यय-न्यायाने उत्पन्न होतात दुसरे प्रकारचीं तद्व्यपदेशन्यायाने, तिसऱ्या प्रकारचीं नावें यौगिक शब्द पहिल्या प्रकारचे नावें वास्त पाणिनि सज्ञा असे म्हणतो तत्प्रत्ययन्याय, तद्व्यपदेशन्याय, व यौगिक शब्द यांचे अनुक्रमें (१ ४, २, ५, ११-१२) वर्णन केले आहे पाणिनीच्या व्याकरणात व पतञ्जलीच्या महाभाष्यात सज्ञेवरून किंवा व्युत्पत्तीवरून नावे पडतात इतकेच वर्णन आहे त्यावर जैमिन्याचार्यानी असे विशेष वर्णन केले आहे की अर्थाचे सादृश्यावरूनहि नावे पडतात काही कारणावाचून जें नाव देणें ते किंवा अमव्या नामाचा अमकाच अर्थ असे लोकांमध्ये प्रख्यात होऊन नाव पडणें, यास तत्प्रत्ययन्याय म्हणतात अशा प्रकारे थोड्याच नावाची उत्पत्ति झाली असेल असे वाटते, तथापि सस्कृतसारख्या भाषेचा बारिक रीतीनें शोध केल्या असता तींतील जे अनेक धातु असतील त्याची उत्पत्ति कशी झाली असेल हे समजत नाही गम् या धातूचा जाणें अनाच अर्थ का अमात्रा, आणि मृ या धातूचा मरणे असाच अर्थ का व्हावा असा शोध करू लागले म्हणजे त्यावर जोणी अस उत्तर देताना ती निरनिराळ्या दिशाणी जाणें या अर्थी निरनिराळ्या धातूचा उपयोग करू लागले मग त्यातून गम् मत्साम्ये वाही धातु प्रसन्न झाले, आणि झाले. वाहीचे धातु नष्ट झाले

padeshanyâya or the principle of analogy, and Yoga or etymology The first principle is denominated Sanjñâ by Pâṇini These principles are discussed in order in the sūtras (I 4, 4, 5, 11-12) Pâṇini and Patanjali recognize the first and the last principles as originating names Jaimini adds the second, and propounds the power of analogy in originating names The principle of conventionality is arbitrary and fixes that a certain name can convey a certain sense Only a few names, we believe, have originated in this way Yet an examination, however nice and close, does not explain the origin of the verbal roots developed and arranged as in an ancient language like Sanskrit in every way remarkable that is—when the question is asked, why does the root *gam* denote to go and *mri*, to die? some reply that different tribes used different verbal roots signifying to go Some roots like *gam* predominated and outlived the rest, which gradually died out The question of the origin of verbal roots, however, cannot but be considered still open All the difficulties of such an investigation have led Nāyāyikas or dialecticians to declare that the power of a word to convey a certain notion is determined by the will of God Many names have been fixed by analogy An example will illustrate the statement The human hands as they are used suggested a name for the proboscis of an elephant as hands and the proboscis are analogous Hence an elephant is called in Sanskrit Hastin which means an animal having a hand An ape resem-

तरी मूळ भाषा उत्पत्ति करी न्हारी या
गुरुचें समाधान अग्रेतम शेत नारी त
नारीच या गोवागेल गण अरु १ गोवा
विषार १८८८ निषादिदोती अर्त अर्धिन
वी राभाप्या अर्त अर्थ पात्र ११ रापी
जी राकि ओरे, ती दारती सनारदन
उपपत्ति जाली पुन सादराकरन पु १८
नामं जणव जाली आरन यात उदारण
मनु ५ आख्या द्वापने निषा द्वा
प्यापार परतो या पाद पाददन द्वाप्या
सोटेत दि द्वा द्वा लाले ५ प्या १
द्वा निषा द्वा आह ता द्वा निषा द्वा
बानर काही अर्त मनुप्यापारभाष ओरे
१८८८ त्यात बनन निषा बानर द्वा
लाल पततमपी अर्तिला काही अर्पण
पले की अर्तिले जातून दारता निषा
भाजन दारता पततमपी अर्तिले जे
अर्पण परतात त्यात अर्पण द्वापतात
मग द्वापने प्यापाने साध प्याप आगि
प्यापि रपम गद पेली ११११११ अ
बानर माले असे ११११११ अरा तीन
मरातीनी सर्व साध जणव दोतात, असे
जमिनीने दारपले आहे अतांरा इंग्लंड
देशी जमिनी देशी, आणि बसदेशी पदि-
संगेद्वेता असा विचार प्यापतो पी मापा
जणव जाली करी संरुत आणि माद्व
मापांचा जसा परस्पर संपर्क आहे वसा
संपर्क काल ज्माने कसा परस्पर, निर
निराख्यामापांमध्य प्याप ११११११ साध
म्येवम्य कसे असते, मापेवा आणि
मनुप्यतापीचा परस्पर निरुत संपर्क अ-
सल्यामुळे निरनिराख्या जालीमध्य मराती
करी जाली, राग्यकाति करी जाली,

hing man in some respects came
to be called Vananari or Vānara
—a wild man. Fire burns what
ever is offered into it at the time
of a sacrifice. The a critical offer-
ing is called an Avadāna in San-
skṛita. When a man takes a bribe
he is from anakṛty said to swal-
low an Avadāna. Jaimini fully ex-
plains the operation of the three
principles in originating names.
He analyzes the savants of Eng-
land of Germany and even of
Russia sometimes discuss the
questions of the origin of words
of the changes which words
undergo in the course of time and
of the principles which regulate
the changes, of the relation be-
tween a modern dialect and its
ancient source for instance the
connection between the Gāthā
dialect of the Māzdayasnians
and the language of the Chān-
das between the latter and the
pure classical Sanskrita between
the last and the Prākṛita dialects
of the middle ages of India, and
again between the last and the
modern vernaculars of India.
The solution of such questions
aids the historical investigation
of religious, social and political
revolutions. Two thousand years
ago, at least Jaimini mooted the
same questions as are now vehe-
mently discussed. It is also true
that the modern European philo-
sophers do not appear to have
advanced a step beyond Jaimini.
The next question discussed by
Jaimini in this chapter consti-
tutes what is known among Mi-
māṃsāka as Vāishvānamya. This
discussion discusses that
the methods of interpretation as
developed by theological exegetes
by dialecticians and by gram-
marians, differ essentially. The

मन्वतरं कशीं बदललीं, ह्या ऐतिहासिक विचारास एणेंकरून साहाय्य होते ह्या पडितमडळीच्या सिधाताहून निराळे सिद्धात जैमिनीनें केले अतें तर दिसत नाहींच, परंतु सुमारे दोन हजार वर्षांपूर्वी जैमिनीनें जे सिद्धात केले तितकीच आज गति आहे असेच काहीं अशीं दिसते. इतके झाल्यावर जैमिनीनें या पादामध्ये वैश्वानर न्यायाचा विचार केला आहे त्या विचाराच्या सबबाने इतकेंच लक्षांत ठेवण्याजोगें आहे कीं, वाक्यार्थमीमांसक आचार्य आणि वैयाकरण, नैयायिक इत्यादि दुसरे आचार्य यांची वाक्यार्थ करण्याची पद्धति परस्पराहून भिन्न आहे सामान्य आणि विशेष यामधील परस्परसंबंधाचे मीमांसक जें वर्णन करतात, तें स्वाभाविक असल्यामुळे मीमांसाशास्त्र माचीन व प्रथम असे म्हणण्यास थोडी जागा होते वैश्वानरन्यायाविषयी (१.२, १७) सूत्राची टीप पहा. या पादाचे सरते शेवटीं जीं दोन सूत्रें आलीं आहेत, त्यावरून मीमांसक वाक्यार्थ करते वेळीं पूर्वापर संबंध घेऊन, सयुक्तिक कल्पना करून इतिहासाचा विचार करून मग वाक्यार्थाची व्यवस्था करतात. अशी व्यवस्था ज्या स्थळीं अभिमानानें होत नाहीं तेथें शास्त्रार्थविचाराचा घर सुद्धा, आणि सहजच गोंधळ उत्पन्न होतो. म्हणून मीमांसकेमध्ये प्रमाण म्हणजे काय? विधि, अर्थवाद असे वाक्याचे प्रकार कोणते? स्मृत्यादि ग्रंथांचा स्वीकार कितपत करावा? नवीन गुणाचें वर्णन कसे होते? वाक्यशेष म्हणजे काय? सदिग्ध

method of the Pūrvā-Mīmāṃsā as it explains the relation between general and specific statements, at least being natural, gives grounds for belief that it preceded the exegetical system of grammarians. See the footnote on (I 4, 17) for the explanation of the principle of Vaiśvānara-nyāya. Suffice it to remark that the theological exegetes hold that a specific statement enlarges a general statement, while on the contrary, grammatical exegetes hold that the former restricts the latter. In the last two sūtras of this chapter, Jaimini shows how the Mīmāṃsakas consider the context, a rational theory, and the history and the bearings of a statement and then propose an interpretation. Rational exegetics is set aside when these principles are not recognized through obstinacy or prejudice. Confusion in the interpretation of passages is the inevitable consequence. The Pūrvā-Mīmāṃsā, therefore, discusses the nature of exegetical proof, of the distinctive characteristics of the different kinds of statements such as principal and subordinate the power of tradition or authority in fixing an interpretation the enunciation of new qualities, and gives the definition of an ellipsis, pointing out its application, and shows how the interpretation of

सूत्राणि.

॥ अथ द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

अथापूर्वस्याख्यातपदप्रतिपाद्यत्वाधिकरणम् ।

भावार्थाः कर्मशब्दास्तेभ्यः क्रिया प्रतीयेतैष
ह्यर्थो विधीयते ॥ १ ॥

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । भावोऽर्थो येषां ते=भावार्थाः । भावः=भावनम् । (१.१, २.)
सूत्रस्य टिप्पणी द्रष्टव्या । अवशिष्टं स्पष्टम् ॥वाक्यार्थः । यैर्भावोत्पाद्यते ते कर्मशब्दाः । (अतः) तेषां साधनतया
क्रिया ज्ञायेत । यतः (तैः कर्मशब्दैः) एषोऽर्थो नाम फलनि-
ष्पत्तिर्विधीयते ॥भावार्थः । भावशब्दाः फलनिष्पत्तिं प्रदर्श्य । हे देवदत्त ! इमां क्रियां
जानीयाः । इति प्रत्याययति । अतो भावार्थाः कर्मशब्दाः ॥

सर्वेषां भावोऽर्थ इति चेत् ॥ २ ॥ (आ०)

पदानि । स्पष्टानि ॥

पदार्थः । सर्वेषां=शब्दानां । भावः=क्रिया ॥

वाक्यार्थः । सर्वेषां शब्दानां क्रिया अर्थ इति चेत् ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारो ब्रवीति । न भावशब्दा एव क्रियाद्योतकाः ।
किं तु सर्वे शब्दाः । कुतः । तेषां क्रियासाक्षात्त्वमिति ॥तस्माद् भावाया कर्मशब्दा अपूर्व चोदयति-इति । अथ 'कस्मादुभय सूत्रितं
भावार्था कर्मशब्दा'-इति । उच्यते, -भवति केचित् कर्मशब्दा न भावार्था, यथा
ग्येनैकत्रिकादयः, केचिद् भावार्था न कर्मशब्दा, -यथा भवन भावो भूतिरिति । इति
शबर ॥

मीमांसून योग्य फल साधण्यास झटवें
 एखादा पदार्थ पाहिला, व त्याची योजना
 केली, तर त्या योजनेपासून दृष्ट कार्य
 उत्पन्न होतें. एखादी क्रिया केली असता
 कधी कधी तिच्यापासून एकदम दृष्ट का-
 र्य होत नाही असा द्रव्यवाचक व क्रिया-
 वाचक पदार्थांमध्ये भेद आहे. या भे-
 दास अनुसरून भाव, भावना आणि
 भावणे या पदाचा मीमांसक अर्थ करतात.
 चित्तामध्ये क्रिया करण्याविषयी जो प्र-
 यत्न उत्पन्न होतो त्या प्रयत्नाच्या सवधानें
 जो विचार त्यास मीमांसक भावना असें
 म्हणतात. आणि भाववाचक शब्दास
 भावार्थ म्हणतात. आणि अशा प्रकारें
 क्रियेच्या सवधाने विचार करणें यास भा-
 वणे म्हणतात. वरील सूत्रां भावार्थ
 कोणता ? याविषयी जैमिनि विचार करता-
 त. भाववाचक शब्द म्हणजे कर्मवाचक
 शब्द असा सिद्धांत झाला. आता हें
 कर्म कसे उत्पन्न होतें ? कर्म करण्यास
 चोदना कारण होतें. चोदना म्हणजे
 काय हा विचार आम्हां पूर्वी (११, २.)
 सूत्रां केला आहे. चोदना म्हणजे अ-
 मुक क्रिया करावी अशा अर्थाचें वाक्य,
 असे पर्यवसान झालें. हत्ती, घोडा,
 निळा, पिवळा, असे शब्द उच्चारिले अ-
 सता काहीं प्रयोजनाची मुर्खीच आकाक्षा
 उत्पन्न होत नाही. अमुक एक कराव-
 याचें असे त्यापासून निष्पन्न होत नाही,
 परंतु निश्चय हा शब्द उच्चारिला असता
 कोणी निश्चय केला ? काय निश्चय
 केला ? कसा निश्चय केला ?
 अशी आकाक्षा उत्पन्न होते म्हणून

watch their action upon him and
 shape his conduct as he pleases.
 It is his duty to endeavour to se-
 cure the proper fruit of his actions.
 When an object is seen, and is
 used, it produces at once some
 tangible effect. But when some
 act is performed, it does not at
 once produce its effect. Thus there
 is a marked distinction between
 objects and actions. The Mīmān-
 sakas base their interpretations of
conception, existence (as conceived)
 and *to conceive* on this distinction.
Conception according to them in-
 cludes volition or an internal ef-
 fort (which leads man to perform
 an action) all verbal nouns ex-
 pressing a condition or state are
 according to them words signifi-
 cing *existence* (as conceived). to
 think of an action to be perform-
 ed is *to conceive* it. The original
 Sanskrita words *Bhāvana, Bhāva*
 and the verb *Bhāvaya-* are im-
 portant. In the sūtra in ques-
 tion, Jaimini examines the sense
 of words signifying a condition or
 state or *existence* (as conceived).
 He declares that they denote an
 action. Now the question is—what
 leads man to perform an action ?
 Chodanā or that which moves
 man causes him to work. We
 have explained Chodanā in (I 1,
 2) of this Mīmāṃsā. Chodanā is
 a motive which consists of a de-
 claration or a proposition that
 such and such an action is to be
 performed. The words elephant,
 horse, blue and yellow do not
 express any purpose, that is, do
 not declare that anything is to
 be done. But when, for instance,
 such a word as *determination* is
 used, such questions as—who has
 determined ? what is determined ?
 how is it determined ? naturally

मात्रायाः शब्दमन्त्रायक इति अतो
 उपात्तं पादना वेत्ती आदेः तथैवासा
 पादना अत्र शब्दना इति अतो माय
 त्वादी परिभाषा आदेः आता मात्राया
 आदि यथैवासा, यथायथा अत्र न
 उपात्तं तत्र न तं योनेः । अतो शब्द
 दक्षिण तिथे समाधान असे आदे तं
 सगच्छ मात्रायाः शब्द यथायथा न
 तात पात उपात्तता तत्र मात्राया,
 हे मात्रायाः शब्द आह तं अत्र अम
 वधाने अमुक रीतिने अमुक पात गता
 असे पातायन नि यत्र शब्द तात
 तत्र मायानां शब्दे परिभाषया । हे
 शब्द यथायथा नयेन पुनः "मात्रा
 मायानां दूष पादने" या शब्दी मायानां हा
 मात्रायाः शब्द आदेः, पातु मायानां शब्दे
 परिभाषयमाने पात शब्देय मात्राया या
 पातुन यथायथा शब्द शब्द माह । इति
 मायानां दूष पादने या मुख्य क्रियेया गुण
 माय दक्षिणति पादनेति 'मात्रायाः
 मात्राया' असे उपात्ते इति जैमि पाया
 र्थिनी योने आदेः आदि त्वापायन
 क्रिया हाते असे दुसरे इति आदेः त्वात
 क्रिया या यथायथा अत्र असा अय मा
 यथायथा वेत्ता, त्वायथा इति असे असे
 य अत्र यथायथा, असा मात्रायाः या
 यथायथा असे आदेः असे या शब्दी
 आयायनी निष्पन्न वेत्ते आदेः पुष्टि
 उपात्तता पादनेमात्राया या यथायथा
 शब्द नति कथेन उपाया शब्दा
 इति यथायथा जग अनति आदेः, मनुष्य
 आपत्त्या क्रियेया यथायथा शब्द आदेः,
 मनुष्यायथा यथायथा इति जग यथायथा शब्दे,

arise such expectancy (Ākāṅkṣā) is inevitable. Jaimini therefore declares in the sūtra in question that verbal nouns like *determi-*
nation express an action. The Mīmāṃsakas lay it down as the fundamental principle that the extraordinary principle (Apūrva) pointed out by an action leads man to work or to act. The question is natural—why are the words—*Bhāvartha* and *Karma* shabdas—used in the sūtra since they appear to be synonymous? The answer is simple—all such words do not denote an action. Such words as *salvation* or *condemnation* express *Bhāva* or state. But they are not complete verbs conveying the sense of an action its agent and its instrument. Yet according to the Mīmāṃsakas all such words are *ex* *valde* of an action. Again, a cow is to be milked when tied. In this sentence *ti* *ex* *valde* acts a condition (*Bhāva*) but the Mīmāṃsakas consider it to be a quality or a subordinate statement, enlarging the sense of the principal verb, *to be milked*. Hence Jaimini declares in the sūtra—that all words expressive of a condition or state or existence (as conceived) denote some action. This is the first part of the sūtra. The second part of the sūtra simply states that they denote an action. Commentators explain the word *action* (*Kriyā*) to be the extraordinary principle (Apūrva). The third part of the sūtra states that this extraordinary principle is the sense conveyed by words signifying an action. This sūtra will be elucidated by the discussion in the sequel. The sūtra in question may be summed up thus —

सूत्राणि.

येषामुत्पत्तौ स्वे प्रयोगे रूपोपलब्धिस्तानि नामानि
तस्मात् तेभ्यः पराकाक्षा भूतत्वात् स्वे प्रयोगे ॥ ३ ॥

पदानि । परां, आकाक्षा, भूतत्वात् ॥ अन्यानि स्पष्टानि ॥

पदार्थः । येषां=(शब्दानाम्) । उत्पत्तौ=उच्चारणे । प्रयोगे=अर्थे । रूपो-
पलब्धिः=आकारज्ञानम् । तस्मात्=तेन हेतुना । परा=दूरे
(नास्तीति मीमांसाकौस्तुभः) । आकाक्षा=सापेक्षत्वम् ।
स्पष्टमन्यत् । भूतत्वात्=विद्यमानत्वात् ॥

वाक्यार्थः । स्वेऽर्थे प्रयुज्यमानानां येषां शब्दानामुच्चारण आकारज्ञानं
भवति ते शब्दानामसङ्गता भवन्ति । तस्मात् तेषां शब्दाना-
मन्यत्राकाक्षा न विद्यते । कुतः । स्वप्रयोगकाले विद्यमानत्वात् ॥

भावार्थः । अस्य सूत्रस्य त्रीणि दलानि । प्रथमदलेन व्याक-
रणशास्त्रप्रसिद्धानाम् लक्षणं कृतम् । द्वितीयदलेन तस्य
पर्यवसानं दर्शितम् । किं तत् पर्यवसानम् । यानि नामानि
तानि स्वतन्त्राणीतरानपेक्षाणि । कुतः । स्वप्रयोगकाले तानि
विद्यन्ते । इति तृतीयदलेन प्रतिपादितम् ।

तेभ्यः पराकाक्षेत्यस्य दलस्य प्रधानाकाक्षा न विद्यत इति शब्देण निर्वचनं कृतम् ।
तस्मादर्थं स्पष्टं नोपलभ्यते । येषामुच्चारणे एव स्ववाच्ये निष्पन्नरूपस्यापलब्धिस्तानि
नामानि तस्मात् तेभ्यः साधनाकाक्षा परा दूरे नास्तीति यावत् । इति मीमांसाकौ-
स्तुभे यदुक्तं तत् स्पष्टतरम् ॥

फलाच्या आणि कर्माच्या मध्ये अपूर्व हे
सावन आहे. चौदावा झाल्यापासून
मनुष्य कर्म करतो

२ पूर्वपक्षकार आचार्यसिंहनाथो—
“काही शब्द भाववाचक आणि काही
शब्द द्रव्यगुणवाचक असा विभाग आपण
करतो, परंतु हा विभाग आम्हास योग्य

The circumstances and surround-
ings of men are permanent and
immutable, but he is independent
so far as his conduct or actions
are concerned His actions in-
variably produce consequences
The connecting link between the
causes (his actions) and their
consequences is the extraordinary
principle That which moves
him to perform an action is the

३ ज्या शब्दांचा उच्चार के-
ला असता त्यांच्या स्वतःच्या
अपवाकने फांही आकाराचे ज्ञान
होते तीं नामे म्हणून त्या
शब्दांपासून दुसरी जाकीदा
रहात नाहीं (फां?) त्यांचा
स्वतःचा अपसिद्ध असल्यामुळे
(आ० नि० १)

मित्त नारीं सात शारंगनाथ सा
रागंवादिपेगीं सदा असावे मग तिर
पावनचमुग्गपनि ॥ १४ ॥ असे म्हणजे
सा वरीं वांछित ॥ अंग ॥ सात्वा शर्मा
पावन गु ॥ १५ ॥ नि ५५ रागे, आणि
वक्तादीं सदा गद्य म्हणजे म्हणजे वा
मात्रावक असतेत, फांही द्रव्यवाच
अमना आण वारीं गुणवाचक अम
तात म्हणजे द्रव्यवाचक गद्य गुणवा
चक गद्य आणि भावावक गद्य अ
शी निष्पत्ती ॥ ल भावावक साद्वानच
मुख्याव तापो अम म्हणतां यगार ना
ही याचा जात ॥ १५ ॥ विचार करा ॥

१ या सुत्राचीं तीन वर्त पन्नात
प्रथम वर्ती नाम ३ ॥ १ ॥ याप द सांगित
ल आहे त्याच तापव दारुच वी
ज्या शब्दाचा उच्चार वेला म्हणजे अर्थ
समजून फांही आकार लक्षात यतो तीं
नाम दुसऱ्या वर्तत नामाच्या शिवा
व्यावक गुणाव वर्तन कर्त आहे सा
गुण हा फांही नामाचा अर्थ समजावा म्ह
णून दुसऱ्या शब्दाची अपेक्षा नमने

१ Those words the
form of which when pro-
nounced is conceived as
corresponding to their sense
are substantives. Those
words therefore, convey a
complete sense (literally
leave nothing beyond them)
because the substances of
which they are names exist
independently (I Doubt
removed)

knowledge of its consequences as
declared (or Chodana) whether by
the Vedas or by other means.

० The opponent says to Jai-
mini — "You divide words into
some that denote an action and
others that denote matter or a
quality. But I believe that this
division is not correct for all words
in a sent. are necessarily con-
nected with a verb. Hence it is
not correct to state that the verb
is the most important word and
that it alone completes the sen-
se of a sentence. Every word con-
tributes a little to the sense of
a sentence. But the words in a
sentence express—some an ac-
tion some matter and others
a quality. Hence your statement
that words signifying an action are
most important, is not valid nor
is your division of words valid."
Acharya. What I say deserves
to be considered by you."

३. This sūtra consists of three
parts. A substantive is defined
in the first part. The definition
insists on a form corresponding to
the sense of a word being con-
ceived. In the second part

सूत्राणि.

येषां तूत्पत्तावर्थे रवे प्रयोगो न विद्यते तान्याख्यातानि
तरगात् तेभ्यः प्रतीयेताश्रितत्वात् प्रयोगस्य ॥ ४ ॥

पदार्थः । येषां = (शब्दानाम्) । तु = पुनः । उत्पत्तौ = उच्चारणे ।
स्वेऽर्थे प्रयोगः = अर्थद्योतकता । तेभ्यः = (शब्देभ्यः) । प्रती-
येत = ज्ञापेत् । आश्रितत्वात् = अन्यापेक्षत्वात् । प्रयोगस्य =
अर्थद्योतकस्य ॥

वाक्यार्थः । येषां शब्दानामुच्चारणकाले स्वार्थविषयेऽर्थद्योतकता
न विद्यते ते शब्दा आख्यातसंज्ञकाः । ततस्तेभ्यः क्रिया
(नामापूर्व) प्रतीयेत । कुतः । प्रयोगस्यान्यापेक्षत्वात् ॥

भावार्थः । सूत्रस्यास्य त्रीणि दलानि । प्रथमदलेन व्याकरणशास्त्र-
प्रसिद्धाख्यातलक्षणं कृतम् । द्वितीयेन तस्य पर्यवसानं
दर्शितम् । तृतीयेन च पर्यवसानहेतुर्दर्शितः । येषां शब्दा-
नामुच्चारणे कृते तदर्थसदृशं किञ्चिदपि रूपं नोपलभ्यते ते
शब्दा आख्यातसंज्ञकाः । ततस्तैः शब्दैः किञ्चिदपूर्वं ज्ञाप्यते ।
कुतः । यावदाख्यातकारकाणि न निर्दिष्टानि । तावत् तैः शब्दैः
प्रयोगसिद्धिर्न भवति । अतो नाम्नां साधकाकाक्षा न वर्तते ।
आख्यातानां तु वर्तत एव ।

हत्ती, चाक असे शब्द उच्चारिले कीं
लागलीच त्याचा आकार लक्षात येतो
तिसऱ्या दळात असे का होतें हे सांगित-
ले आहे तें असें कीं त्याच्या अर्थाव-
रून जें जें कळतें तें तें पूर्वीच सिद्ध अ-
सते म्हणून प्रकार अर्थ असा की ना-

other distinctive properties of
substantives are pointed out It
is stated that in order to realize
the sense of a substantive, no-
thing more is required. The words
—elephant or wheel when pro-
nounced, produce an idea. A sub-
stantive in other words can be in-
dependently conceived. The third

४ ज्यांचा उच्चार केला असता आणि स्वतः ज्या अर्थ समजला असता (फाही) आपास लक्षांत येत नाही, तीं आख्याते (क्रियापदे) कारण अशा गोळा पासून (फाही अपूर्व) जाणावे कारण आख्यातांच्या अथाला कोणाचा तरी आश्रय पराना लागतो (आ० नि० २)

मात्रासून ज्या पर्यायें ज्ञान होतें त पर्याय सिद्ध असणान हून नामवाचक ग गोळा दुसऱ्या गो (पद) वा गोळी अ पेशा नसते 'हून' ज्या त आशा उच्चार होऊन अर्थ समजताय लक्षांत येतो त नामवाचक गोळा होत ह्या मध्यें उद्बुद्धि हाताय अशा अर्थाचे पर्याये आहोत त्यांचे चार आहेत गो उच्चार न करता मनांतल्या मनातय हा पर्याय ज्ञान होऊन आशा मनांत येतो यादि गोष्टीचा समावेश म्हण हून आचार्यांनीं तसें पर्याय आहोत नामवाचक द्रव्याचा व ॥१॥ या योष होतो, हून माझे आणि आख्याते म्हण ज विचारतें असा विभाग घेता आहो

२ नाम आणि क्रियापद यांची लक्षणें परस्परपासून भिन्न आहेत असें बरीच होत सुत्रांपुढे वाचका या लक्षांत यद्दल या दाहो सुनामध्वे

4 Again, those words, the form of which when pronounced is not conceived as corresponding to their sense, are verbs. Hence (the extraordinary principle) is to be known because the sense of verbs is dependent (2 Doubt removed)

part explains the definition. The things corresponding to their names called substantives in the sūtra exist and have existed independently. To sum up—the things are named substantives; they exist independently; their conception does not involve the principle of expectancy (Ākṣhāṭa) those words, therefore, which produce an idea or an impression of a form as soon as they are pronounced are substantives. In the sūtra the phrase "immediately on being produced" is used. This phrase attempts to include the case when a thing may be conceived without a name corresponding to it being known—a case in which there is the knowledge of a substantive though there is no name corresponding to it. Substantives may be either the names of things or qualities. Hence all words are divided into substantives and actions or verbs (Ākhyāta). This definition deserves attention as it will be quoted when the Pūrva Mīmāṃsā philosophy is explained.

4 The distinctive difference

सूत्राणि.

अथापूर्वस्यास्तित्ताधिकरणम् ॥

चोदना पुनराश्रयः ॥ ५ ॥

पदार्थः । चोदना = (निरूपितपूर्वा)

धात्वर्थः । कृताया चोदनाया पुनः क्रियारम्भोपेक्ष्यते अतोऽपूर्व
विद्यते ॥

भावार्थः । (१. १, २.) सूत्रवृत्तावस्माभिश्चोदनापदं व्याख्यातं यत् प्रव-
र्तयति तदिति । अस्मिन् सूत्र आरंभ इति पदनिवेशः । त-
स्य कोऽर्थः । पुनः पुनः कर्मारम्भ्यते ततः कर्मणः किञ्चित्
फल प्राप्नोति । तत्कलाय कर्मारम्भं किञ्चित् चोदयति नाम
प्रवर्तयति । यत् किञ्चित् प्रवर्तयति तत् चोदना ।
कृतायां चोदनायां किञ्चित् फलं सिध्यति । फलद्वारा पुनः क्रिया-
रम्भः । प्रथमक्रियारम्भस्य द्वितीयक्रियारम्भस्य चान्तरे यत् कारण
तदपूर्वं । अपूर्वकल्पना विना विधानमनर्थकं स्याद् भागित्वाद्
यागस्य । यदन्यदनुत्पाद्य यागो विनश्येत् फलमसति निमित्ते
न स्यात् । तस्मात् (अपूर्व) उत्पादयति । इति शबरः ॥

अथ कर्मणां गुणप्रधानभावविभागाधिकरणं ॥

तानि द्वेधं गुणप्रधानभूतानि ॥ ६ ॥

पदार्थः । द्वेध = द्विप्रकाराणि गुणः = भग यदप्रधानं तत् । प्रधान =
मुख्यम् ॥

धात्वर्थः । तानि भाववाचकानि द्विप्रकाराणि ॥

भावार्थः । भावशब्दा द्विप्रकाराणि कर्माणि द्योतयन्ति । केचित् प्रधा-
नभूतानि केचिद् गुणभूतानि च । कानि प्रधानभू-
तानि कानि गुणभूतानीत्युत्तरसूत्रे निरूपयिष्यत्याचार्यः ॥

आता अपूर्व आहे याविषयी
विचार

५. क्रियेचा पुनः आरंभ
होतो म्हणून अपूर्व आहे

कार्ही कर्म मुख्य, आणि
कार्ही गौण अशा विभा-
गाविषयी विचार

६ र्ही (कर्म) दोन प्रका-
र्ची-गौण आणि प्रधान

प्रयोग हा शब्द कोण असा विचार
करा याजोगा आहे संस्कृत भाषेत ये
प्रयोगाचा अर्थ पुष्कळ आहेत
तिसऱ्या व चवथ्या सूत्रातील प्रयोगा
चा अर्थ असा आहे असे दिसते
म्हणजे, तथापि जेव्हा विचार करता त्यामध्ये
भेद आहे असे दिसते हे सर्व पुढील
निरूपणाने स्पष्ट होईल क्रियेमध्ये
आणि वस्तुमात्रांमध्ये मोठा भेद आहे
वस्तुमात्र आहे तसेच तसेच रसातल
निरनिराळ्या स्थानां त्यांचा उपयोग
मात्र होतो उदाहरणार्थ घोडा काळ
होवा, आज आहे, आणि उद्या असेल
असे वस्तुमात्राविषयी निरूपण करता
येते परंतु क्रियापदाविषयी असे नि-
रूपण करता येत नाही क्रिया झाली
की संपले ती होत असताना मात्र
चालली आहे असे ज्ञान होते परंतु
ती विव्ही झाली आहे असे ज्ञान

NOW, THE SUBJECT OF THE EX-
ISTENCE OF THE EXTRAOR-
DINARY PRINCIPLE ITSELF

5 The conception (of
a work to be done) (marks
its) subsequent beginning
(therefore, the extraordi-
nary principle exists)

NOW THE SUBJECT OF SOME
ACTIONS BEING PRINCIPAL
AND OTHERS BEING SUB-
ORDINATE.

6 Those (actions) are
of two kinds —principal
and subordinate

between substantives and verbs
is pointed out in the preceding
two sūtras in which the word
Prayoga is used—a word which
deserves special attention as the
sense it conveys is not exactly de-
finite. It has many senses in
Sanskrit. Though at first sight
it appears that the word Prayoga
is used in the same sense in the
two preceding sūtras, yet on
closer examination, it will be
seen that the sense is not the
same. The explanation in the
sequel will elucidate these defini-
tions. The difference between sub-
stantives and verbs is, however
very important. The Mīmāṃsā
kars believe that things and quali-
ties are as they have been and
that they are only used or spoken
of in different relations. For in-
stance, a thing is said to be or
about to be in existence. Such
statements can be made about all
things and qualities. But such
statements cannot be made about
actions. An action is finished

येत नाही असा नामामध्ये आणि क्रियापदामध्ये भेद आहे असे भाष्यकार दाखविताना परंतु वास्तविक भेद इतकाच आहे की, नामाचा अर्थ समजण्यास दुसऱ्या कशाची अपेक्षा नसते क्रियापदाचा अर्थ समजण्यास दुसऱ्याची अपेक्षा असते “करवि” असे म्हणले असता कोणी करावे? काय करवि? हे सर्व समजले पाहिजे म्हणून भाववाचक शब्दामध्ये आणि द्रव्यगुणवाचक शब्दामध्ये अंतर आहे सारांश सगळ्याच शब्दांचा अर्थ भाव असे जे पूर्वपक्षकार म्हणतो ते योग्य नाही मागील सूत्राप्रमाणे याहि सूत्राची तीन ठळी पडतात प्रथम दुसरी क्रियापदाचे लक्षण केले आहे दुसऱ्या ढळात काही अर्थ उत्पन्न होते असे दाखविले आहे आणि तिसऱ्या ढळामध्ये क्रियापद अनपेक्ष नाहीत असा हेतु दिला आहे

५ या सूत्रात चोदना शब्द विकट आहे चोदना शब्दाचे निरूपण (१, २) एथे केले आहे तेथे जे जे मनुष्यांमधून कर्म करविते त्याचे त्याचे नाव चोदना असे वर्णिले आहे व असे ह आहे तरी काय याचा विचारहि तेथेच केला आहे काही कर्म करू लागले म्हणजे त्यापासून काही फल जावे अशी इच्छा उत्पन्न होते आणि फलाची इच्छा कोणचेहि काम करविते आज काही क्रिया करावी, आणि पुढे पुढे कळ दिवसानंतर निचे फल उत्पन्न होते क्रिया तर हाऊन चुकली मग त्या फलाचा कर्म काय? कारण नसता काय कसे

when it is completed It is cognized when it is being performed But it can not be said that an action exists in *three moments* that is, it existed, exists, and will exist The distinction between substantives and verbs as pointed out by commentators is important as it is the basis of important doctrines of the Pūrva-Mīmāṃsā-philosophy To sum up, the sense as conveyed by a substantive is independently conceived the sense as conveyed by a verb cannot be independently conceived If the words—*is to be done*—are used, the questions arise —by whom? how? and what is to be done? Hence the distinction between words denoting existence (Bhāvashabdas) and words denoting things and qualities deserves attention Hence the statement of the opponent that all words signify existence is not valid Like the preceding, this sūtra consists of three parts The first part defines a verb, the second part states the being of the extraordinary principle known in the Pūrva-Mīmāṃsā-philosophy as *Āpūṛva*, and the third part explains how actions are dependent

5 The word Chodanā is used in its ordinary Mīmāṃsā sense in this sūtra It is explained in (I 1, 2) of this Mīmāṃsā There Chodanā is stated to be a motive or that which moves a man to perform an action The nature of a motive is also examined in the same foot-note. Some fruit is desired when an action is begun The desire of fruit moves a person to act Today, an action is performed and its fruit is realized after a time The action is completed and has ceased to exist.

सूत्राणि.

अथ प्रधानकर्मलक्षणं ॥

यैर्द्रव्यं न चिकीर्ष्यते तानि प्रधानभूतानि द्रव्यस्य गुण-
भूतत्वात् ॥ ७ ॥

पदार्थः । चिकीर्ष्यते—कर्तुं इष्यते । अन्ये पदार्थाः स्पष्टाः ॥

वाक्यार्थः । यैः (भावकर्मभिः) न द्रव्यं संस्कर्तुमुत्पाद-
यितुं वेप्यते तानि प्रधानभूतानि (प्रधानकर्मणो वाचकानि)
द्रव्यस्य गुणभूतत्वात् । इति शबरः ॥

भात्रार्थः । देवदत्तो रथेनाश्वेन वा नगरं गच्छतीत्यत्र गमनकर्म प्रधा-
नभूत । कुतः । रथस्याश्वस्य वा तत्साधनत्वात् । कथं । तत्र
रथमश्वं वा संस्कर्तुं संपादयितुं देवदत्तो नेच्छति ॥

कर्म असे म्हणतात आता असा वि-
चार करावयाचा की अहूर्त कशापासून
उत्पन्न होई गौण कर्मापासून, की प्रग-
नकर्मापासून ? पुढील सूत्रात गौण
कर्म व प्रधान कर्म यांच्या लक्षणाचे
आचार्य निरूपण करतात

principle a doctrine which is the starting point of the Yoga-system of philosophy, of Buddhism and of the Sāṅkhya-system of philosophy and of Vedānta. An action (Karma), then the extraordinary principle (Apurva) and last a fruit (Phala)—this sequence constitutes the fundamental doctrine of the systems referred to

6 A subordinate action is sometimes called Sanskāra-Karma. Now, the question is—what produces the extraordinary principle? whether a principal action or a subordinate action? Jaimini defines in the next sūtras a subordinate as well as a principal action.

सूत्राणि.

अथ गुणकर्मलक्षणं ॥

यैस्तु द्रव्यं चिकीर्ष्यते गुणस्तत्र प्रतीयेत तस्य द्रव्यप्रधान-
त्वात् ॥ ८ ॥

भावार्थः । देवदत्तो नगरं गतुकामो रथं करोति कारयति वा । तत्र रथ-
चिकीर्षया रथरचनारूपस्य कर्मणो गुणभूतत्वं ॥

अथ संभार्जनादीनामप्रधानताधिकरणम् ॥

धर्ममात्रे तु कर्म स्यादनिवृत्तेः प्रयोजवत् ॥ ९ ॥ (पू०)

पदार्थः । धर्ममात्रे=सर्वेषु गुणेषु । तु=न । कर्म=प्रधानकर्म अनि-
वृत्तेः=अपर्याप्तेः । प्रयोजवत्=यथा प्रयोजेष्ट्यगं तथा ॥

वाक्यार्थः । कर्म (द्विप्रकारकं) न । सर्वेषु गुणेषु प्रधानकर्मत्वं
स्यात् । कुतः । (तद्गुणस्य) अपर्याप्तेः । यथा प्रयोजेष्ट्यगं
तथा ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारो ब्रवीति । आचार्येण य. कर्मविभागो निरूपितः
स न ग्राह्यः । कुतः । यावद् गुणभूतेषु कर्मसु प्रधानकर्मत्वं
प्राप्नुयात् । कुतः । गुणभूतानि कर्माणि दृष्टं प्रयोजनमेव न
साधयति यथा प्रयोजेष्ट्यगं तथा ॥

सूत्रावरून या सूत्राच्या अर्थाची फोड
होईल मूळ सूत्रात सूत्रात “चिकी-
र्ष्यते” असे पद आहे ते विचार करण्या-
जागे आहे त्याचा अर्थ “चिकीर्षा
असते” चिकीर्षा म्हणजे काही एक क-
रण्याची इच्छा या रीतीन म्नुष्यात
जी भावना उत्पन्न होते, तिचें इच्छा हे
अग आहे भावनेचे निरूपण (२ १, १)
सूत्री केले आहे. या सवधाने (१ १, २)
सूत्राहि पहा

nary principle continues The
next sūtra will throw additional
light on this sūtra. In the origi-
nal Sanskrita sūtra the term
chikīrsyate—is used—Its sense is
—*chikīrsā* exists *Chikīrsā* is
the desire of performing an act
Thus, a desire is an element in
every act of volition We have
dwelt upon the source and nature
of volition in (2 1, 1) Vide
also (1 1 2)

आता गोण कर्माचें लक्षण

८ पुन ज्या कर्मानें कांहीं एका द्रव्य सिद्ध होतें तें गोण कर्म कारण (त्यापासून) जो पदार्थ सिद्ध होतो तोच मुख्य आहे

आता सहा सारवण, धुणें घुसणें हीं कर्म गोण आहे त याविपर्या विचार

९ नव्हे जितर्फी तृणन ध-
मसवधी कर्म तितर्फी प्रधान
कर्म कारण (त्यापासून) फ-
ल निष्पन्न होत नाही (यास)
प्रयाजाचा द्वांत (पू०)

८ गादी तयार करायची असता
जी जी सज्ज होतें ती सर्व गोण आ-
णि गादीच फाय ती मुख्य, नामाचा सा-
रा भर गादी तयार करायला गादी
तयार झाली कीं तेंच सम संपलें या
दिक्षा ॥ गादी मुख्य आहे आणि ती
तयार करायला जी व करावें लागे
तें मुख्य नाही या दिक्षा ॥ विद्याभ्या-
साचा द्वांत यांला लागू पडतो
कांहीं रोगागार मिळवा म्हणून विद्याभ्या-
स केला असता रोगागार मुख्य आहे,
विद्याभ्यास मुख्य नाही परंतु विद्या
याग द्वांत म्हणून विद्याभ्यास केला

NOW THE DEFINITION OF A
SUBORDINATE WORK

8 Again that by which
a substance is desired to
be produced is a subordi-
nate work because the
substance produced is it
self the end (literally prin-
cipal)

NOW THE SUBJECT OF SUCH
WORKS AS CLEANING A
HOUSE AND OF WASHING
CLOTHES AND OTHER SIMI-
LAR ACTS BEING SUBORDI-
NATE.

9 No what is religious
is a (principal) work be-
cause (a tangible fruit) not
being produced as in the
case of the Mantras called
Prayāṇa.

8 All the processes of build-
ing a coach are subordinate, be-
cause a coach built is the end
sought. It is principal for all
actions are directed to, and con-
centrated upon building a coach.
When the coach is ready the
work is performed—the object is
accomplished. Thus a coach is
the end it is principal. All the
processes or actions necessary for
building it are not the end. The
study of a subject is another ex-
ample in point. When a subject
is studied or knowledge acquired
for getting money and worldly
comfort the knowledge acquired
is the means to an end and is

तुल्यश्रुतित्वाद् वा इतरैः सधर्मः स्यात् ॥ १० ॥ (सि०)

पदार्थः । तुल्या चासी श्रुतिः च तुल्यश्रुतिः । तत्त्वं=तुल्यश्रुतित्व । त-
स्मात्=द्वितीयादिविभक्तेः । इतरैः गुणकर्मभिः । समानो धर्मो
यस्य स=सधर्मः ॥

वाक्यार्थः । न । तुल्यश्रुतित्वादितरैर्गुणकर्मभिः समानधर्मः स्यात् ॥

भावार्थः । किं नाम तुल्यश्रुतित्वं । द्वितीयादिविभक्तिदर्शन । द्वितीया-
दिविभक्तयो यत्र यत्र दृश्यते तत्र तत्र गुणकर्मता । कथ ।
कतुरपि सततम् कर्मेति भगवता पाणिनिनोक्तत्वात् । अतो
द्वितीयादिविभक्तयो यथेतराणि गुणकर्माणि तथा गुणकर्मत्वं
दर्शयति ।

॥ अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

ब्रीहीनवहति ॥ अग्निं संमार्ष्टि ॥ पुरोडाशं पर्यग्निकरोति ॥

तर विद्याप्राप्ति हेच मुख्य कर्म होईल
इंग्लंड देशी उपयोगवादी म्हणून पंडित
आहेत, त्यांचा मुख्य सिद्धान्त असा
आहे की, जे जे काही करावयाचे त्याचे
काही तरी फल असले पाहिजे. त्यास
विलायतेतील धार्मिक लोक नास्तिक
म्हणतात आणि हें उघडच आहे की,
धार्मिक लोक पुण्य बुद्धीने जी अनेक
कर्म करितात, त्याचा प्रत्यक्ष उपयोग
काय राखवायाचा ? धार्मिक जनास वि-
चारले कीं अमुक धर्म तुम्ही का करता ?
तर त्यांना एवढेच उत्तर मुचर्ते कीं, या-
पासून कालातरी काही एक फल होणार
आहे. असें फल उत्पन्न करणाऱ्या का-
रणास मीमांसक अपूर्व म्हणतात दोन
हजार वर्षांपूर्वी हिंदुस्थानात ज्याप्रमाणे
प्रत्यक्षवादी व अपूर्ववादी यांमध्ये वाद-

subordinate The money or com-
fort sought is the end it is prin-
cipal. When learning is sought
for learning's sake, learning is it-
self the end There are Utilita-
rians in England. Their first
proposition is—what is pursued
must produce a tangible fruit
They are considered to be infidels
by the religious Englishmen
This is easily understood, for
whatever a religious person does
from a sense of duty to his God
cannot have its wordly utility
If a religious person be asked why
he does such and such a thing, he
will be able only to say that in
eternity, there will be some fruit
of what he does That which
secures such a fruit is called the
extraordinary principle by the
Mīmāṃsakas Two thousands of
years ago, the utilitarians and
the religious disputed in India,

१० न०हे यासारम्भाच प्र-
त्यक्ष प्रयोग अद्वयतो, द्वापून

10 No (These are
subordinate works because
like other subordinate
works,) these produce a
tangible fruit. (Final state
ment.)

मिथ्या वातना होत मताच पाविषयी
वाचविषय हाच निष्कर्ष प्राप्त होतो आह
परंतु मातमानत हाच परतला
अत्यंतु या वाचार्थ प्रत्यक्ष निरा-
द्वयता पाविषयी आमच्या मांस
य वाचार्थी मिथ्या वस्तुता पुढील
प्रमाणे दृष्टव्यता या प्रमाणे पावि
पावतो.

the same questions that are moot
ed and discussed in Europe. But
the discussion appears to have
assumed a new form—such as the
modern times necessitate. The
distinction between the means
and the end sought or subordi-
nate and principal works deserves
attention.

१. पांचा ऐहिक प्रयोग विस्त
नाही, अर्थात अनेक प्रकारची कर्म
आहून मग ती सारी प्रधान कर्म
असे प्रत्यक्ष दृष्टव्यता हे सिद्ध क
२. पाचव्या आचार्यांच्या कर्मशास्त्रात ल
क्षण तो लावन दृष्टव्यता माह । संप्रदा
वस्तुता आणि अर्थात शुद्ध १२ पा
कर्म पांचा सिद्धता. ही सारी
कर्मसंबंधी कर्म मुख्य आहेत पांचा
सुद्ध १२ प्रमाणे सिद्ध होत नाही, व अ
साधारण्य प्रमाणाने विषय घडते दृष्टव्य
म ते प्रमाण गीत आहेत दृष्टव्य
आचार्यांनी जे लक्षण देले आहे त्यास
दोष पत्ता असे प्रत्यक्ष दृष्टव्यता हे सिद्ध आहे
सुद्धात प्रधान दृष्टव्य शब्द प्रमाण आ
हे हे मन्त्र प्रमाण पांचात पत्तात हे
यहुपा पाच असतात आणि हे मन्त्र
दृष्टव्य अर्थात अर्थात देतात प्रमाण
हे प्रमाण अंग आहे प्रमाणाने पांचा

9 There are hundreds of works
of which no secular use can be
conceived. All these works are
principal—they are the end
sought. This is an objection
of an opponent against the
distinction pointed out by Jai-
minī in the preceding sūtra.
The opponent applies the defini-
tions of Jaimini to make good
his statement. Brahmanas per-
form their daily ablutions called
Sandhyā and sprinkle water
round a sacrificial fire to purify
it. These religious acts are prin-
cipal, because no secular fruit
is sought and again a sacrifi-
cial fire is the means or sub-
ordinate because it is acted upon
it is purified. Thus the oppo-
nent states that the definitions
of Jaimini are not valid, and
sound. The term Prayājā or
like a Prayāja is used in the sūtra.
They are mantras or verses used
at every sacrifice. They are ge-
nerally five in number. They are
recited before the main offering is
thrown into a sacrificial fire.
Prayājas form a part of a sacrifice.

हीं दृष्ट फल होत नाही, म्हणून ते मुख्य कर्म होयना? असे पूर्वपक्षकार विचारतो आता प्रयाज हेहि मुख्य कर्म आणि यागहि मुख्य कर्म हे कसे? अशी कोटी काढून पुढे पूर्वपक्षकार आचार्याचा छल करणार आहे

१० मार्गील सूत्रात पूर्वपक्षकारांनी जी कोटी केली आहे त्या कोटीच्या स्वरूपाचा एथे पुन उल्लेख केला पाहिजे आचार्य अपूर्ववादी आहेत पूर्वपक्षकार प्रत्यक्षोपयोगवादी आहे पूर्वपक्षकार आचार्यांचे म्हणणे घेऊन त्याशी वाद करतो तो म्हणतो “आचार्य तुम्ही प्रधानकर्म आणि गुणकर्म हा जो विभाग केला आहे, तो ठीक आहे तुम्ही प्रधानकर्म आणि गुणकर्म याची ज्या अर्थी लक्षणे करता त्या अर्थी ती लक्षणे आम्हास पत्करिली पाहिजेत का होईना प्रधानकर्मापासून अपूर्व उत्पन्न होत असे तुम्ही म्हणता, त्यावर आम्हारे इतकेच म्हणणे आहे की तुम्हाच लक्षणप्रमाणे धर्मसंबंधी जेवढी कर्मे तेवढी कर्मे प्रधान होऊन वसतात मग त्यापासून अपूर्व उत्पन्न होते हे आम्हास सांगणे नको” याप्रमाणे प्रत्यक्षोपयोगवादी पूर्वपक्षकारांचे म्हणणे पडले. त्यावर अपूर्ववादी आचार्य बरील सूत्री उत्तर देतात, ते म्हणतात “प्रत्यक्षोपयोगवादी बाबा, धर्मसंबंधी कर्मे काही गौण आहेत, आणि काही प्रधान आहेत ती कशी ते पहा ‘भात काडतात’ हे वेदवाक्य घ्या या ठिकाणी प्रत्यक्ष फल उत्पन्न होतं भातावरील सुसकट निपू-

They produce no tangible fruit They are therefore, principal Now the whole sacrifice as well as its part are principal works How is this? The opponent insists on such grounds to test the statements of Jaimini

10 The objection raised by the opponent in the 9th sūtra requires to be restated here Jaimini believes in the efficacy of religious acts The opponent is an utilitarian who attempts to refute Jaimini on his own ground He says “Good Āchārya! your division of works into principal and subordinate may be accepted But I ought also to accept the definition you give of the principal and subordinate works. Well! I may accept them and proceed You say that a principal work generates the extraordinary principle About this, I have only to say that according to your definitions, all religious works whatever come to be principal works I need not insist on their generating the extraordinary principle” This is the way an utilitarian opponent argues. To this, Jaimini replies in the sūtra in question He says —“Good utilitarian, some religious works are subordinate and others, principal Take for instance, the Vaidika text “they pound rice” Here a direct visible result is produced The husk is separated and pure rice is prepared In the text the accusative case is used Hence the accusative case always denotes a direct visible result, and the accusative case denotes a subordinate work But apparently, the accusative case is also used in the Vaidika text—Brāhmanas purify Agni by sprinkling water about it Pāṇi-

न तादृश स्यात् हातात् आतां या मि
 यानीं प्यारणरुष्टया दिनीया विमक्ति
 आहे यावन्न जयं प्रापक्ष कृत्त उप
 प्र होतं तेप दिनीयाविमक्ति आते
 आणि दिनीयाविमक्ति असली कीं न
 कम गौण अतः मग 'माह्यग अ
 प्राप्तशुद्ध न यादृशो पाणी रीप इत्यादि'
 या शिखाणीं दिनीया विमक्ति येते न
 पाणिनीये दिनीयेषां लक्षण अतः आहे
 कीं पांडी प्राप्ता हाच म्हणून व्याख्यान
 अन्विष्टाविन इत्या अतः ते गम या
 कन दिनीयाविमक्तिच्या योगानं अमुक
 प्य गौण कम आहे अतः समजे
 आतां मुमक्ष ण्यदं म्हणून पणरुत् पादि
 जे कीं धर्मसंबंधी काही गौण धर्मांनी प्रत्य
 क्ष फल उपपन्न झीन नाहीं तर अशा
 दिव्यानीं सिद्धांत वरतना मुमक्षा प्रमा
 नांचा विचार करावा" आपायाया
 या उत्तराने पूर्वपक्षाराचें धडक झालें
 अथ वाच हा स लक्षानं सद्गज पेइल
 अपूर्ववादी आणि मयस्त्रोपयोगवादी यां
 या अज्ञान पुढें बाट चालेल त्यावळ
 या वागाप स्वरूप वाच हाच्या नीति लक्षा
 त पेइल या लक्षान एत वान पक्ष विचार
 करेच्या जागीं आहे न मुस्यमृति म्हणजे
 ज्याची मृति नुस्य आहे त मीमांसाशा
 रानं मृति म्हणजे प्रत्यक्ष दुस्तं तपम
 सधर्म इत्यादि समान आहे धर्म व्यावा

ni defines an object to be that
 the acquisition of which is most
 desired." Hence the accusative
 case denotes a subordinate work.
 Now it must be admitted as you
 have stated, that some subordi-
 nate religious works do not pro-
 duce a direct visible result. In
 discussing such questions, evi-
 dence of a different kind requires
 to be considered." How far
 this style of argument adopted
 by Jaimini meets the objections
 of the opponent may be seen by
 our readers. This discussion be-
 tween a theologian and an uti-
 litarian will be continual and
 the reader will be able to see
 the bearing of the discussion from
 what follows. There are two
 terms to be considered in the
 sūtra in question. *Tulashrutitva*
 means "that of which the śruti
 (literally a sound)—a statement—
 is equal or analogous." In the
Jurya Mimāṃsā, a statement as
 heard is capable of sensuous per-
 ception. *Sadharmā* means hav-
 ing common qualities.

सूत्राणि.

द्रव्योपदेश इति चेत् ॥ ११ ॥ (आ०)

पदार्थः । द्रव्यस्य उपदेशः द्रव्योपदेशः ॥

वाक्यार्थः । यत्र द्रव्यं स्पष्टं वर्णितं भवति तत्र प्रधानकर्मतेति चेत् ॥

भावार्थः । मारुतं जुहोतीत्यत्र मारुतं हविः । अनया द्वितीयया विभक्त्या प्रधानकर्मता सिध्यति । कुतः । मारुतेन हविषा कर्तुः किञ्चिदपि क्षिततमं नास्ति । अतो मारुतेन हविषा प्रधानभूतं द्रव्यं सिध्यति ॥

न तदर्थत्वात् लोकवत् तस्य च शेषभूतत्वात् ॥ १२ ॥
(आ० नि०).

पदार्थः । सः अर्थः यस्य तदर्थः । सः = यागः । तस्य = द्वितीया-
निर्दिष्टस्य । शेषभूतत्वं=(निष्ठापितत्वं) ॥

वाक्यार्थः । द्वितीयादिविभक्तिनिर्दिष्टं कर्म तस्य यागार्थत्वान् न प्रवा-
नकर्म यथा लोके । तस्य च शेषभूतत्वात् ॥

भावार्थः । यद् द्वितीयादिविभक्तिनिर्दिष्टं कर्म तन्न न प्रधानकर्म ।
कथं । यथा लौकिकविषये तदुलानोदनं पचेत्येवं प्रयोग-
ओदनार्थं तदुलान् सत्कुर्वित्यर्थं ज्ञापयति । यद् यद् द्वितीयानि-
र्दिष्टं तत् तच्छेषभूतं यागप्ररोचनार्थमिन्त्यर्थः ॥

सक्तूञ् जुहोतीत्यत्र “द्वितीयानिर्दिष्टात् प्राधान्यमेवावगच्छाम एवमवगते प्राधान्ये
वलीयसा हेतुना नास्ति प्राधान्यम् इत्यवगम्यते । कुतः । न होमस्य केनचित् प्रकारेण
सम्पत्त्यताऽवकल्प्यते । कुतः । सक्तूनां निष्प्रयोजनत्वात् न सक्तूनामन्यत् प्रयोजन-
दृश्यने श्रूयने वा, यद्विवा होमस्तर्ह्यो होमोऽपि निष्प्रयोजनः, अयाराहुपकारको
होमः, ततः प्रयोजनवान्” इति शबरः ॥

११ द्रव्याचें स्पष्ट वर्णन असतें (असें झटलें) तर—
(आ०)

१२ जसें लौकिक विषयामध्ये (तसें वैदिक विषयामध्ये) (द्रव्य असल्यामुळे) प्रधान कर्म असें सिद्ध होत नाही (कीं) याग हाच द्रव्याचा उपयोग असतो झणून पुन द्रव्य झटलें झणजे गौणच आहे झणून (आ० नि०)

११ पूर्वपक्षार २४।१०—“आ चाप, मुमर्षे इगण जा वास पत्तरन नाही ॥१॥ दितीयाभिमतीच कांही शिष्टाणी स्पष्टवर्णन असतें ‘स ह्यमुं जुहा वि हं उदहरण स्या ‘मास्त जुहोति’ हं दुसरे पदावर ॥ स्या एवें दितीयाभिमति घर स्पष्ट आहेच, आणि द्रव्याचें पालहि स्पष्ट आहे मग या शिष्टाणि कर्म प्रदान समजावें कीं गौण समजावें? प्रदान समजावें तर द्रव्याचें स्पष्ट वर्णन अस्तित्वामुळ अशक्य ॥ पट्टे गौण समजावें तर सक्तु अर्थाव शक्यता पासून कांही मतपक्ष फल होत नाही एवें समभव पारारगज्ज होऊन घडला

१२ आचार्य पूर्वपक्षारास उत्तर देतात ते इणवाच.—“नाहीरे वावा, समभव पारारगज्ज कीं कोणी येत नाही लौकिक विषयामध्ये वाक्यार्थ परंपराचा

11 If it be said that a substance is directly mentioned, (then + +) (A doubt.)

12 As in common life (so in vaidika matters, a substance being directly mentioned) does not determine a principal work, because a substance (in the accusative case) is intended to be sacrificed, and because a substance is subordinate. (The doubt removed)

11 The opponent says — Āchārya, I cannot admit what you state because in some places the accusative case directly occurs. Take for instance the Vaidika text— He sacrifices grains of barley. Take another instance — He sacrifices the oblation for the wind (marut).” In these texts, the accusative case directly occurs, and substances such as grains of barley are directly mentioned. Now is a work in these cases to be considered principal or subordinate? If it be considered principal, the fact that substances are directly mentioned raises a difficulty. If it be considered subordinate no direct visible result is produced by the grains of barley being thrown into the sacrificial fire. Thus, we are in a dilemma.

12 Āchārya Jaimini replies to the opponent — No, there is no dilemma. The method of interpretation as employed in com

सूत्राणि.

स्तोत्रादिप्राधान्याधिकरणम् ॥

स्तुतशस्त्रयोस्तु संस्कारो याज्यावहेवताभिधानत्वात् ॥१३॥

(पू०)

पदार्थः । स्तुतं=स्तोत्रं=“प्रगीतमत्रमाध्या स्तुतिः” (माधवः) । शस्त्रं=“अप्रगीतमत्रमाध्या स्तुतिः” (माधवः) । संस्कारः=गुणकर्म । याज्यावत्=यथा याज्या तथा । याज्या=मत्तविशेषः । देवताभिधानत्वात्=देवतागुणसंकीर्तनात् ॥

वाक्यार्थः । देवतानां गुणसंकीर्तनाद् यथा याज्या तथा स्तोत्रशस्त्रे गुणकर्मणी ॥

भावार्थः । सिद्धातिना यत् पूर्वसूत्रे उक्तं तत् न । यथा याज्यामत्राणां गुणकर्मत्वं तथा स्तोत्रशस्त्रमत्रयोरपि गुणकर्मत्वं । कुतः । देवतानां गुणसंकीर्तनात् । सूत्रेऽभिधानपदं प्रयुक्तं । अभिधानं तु विधानाद् भिद्यते । अभिधानं गुणनिरूपणमात्रं । विधानं त्विदं कर्तव्यमिति विव्यात्मकं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

प्रउगं शसति, निष्केवल्यं शसति, आज्यैः स्तुयते, पृष्टैः स्तुयते ॥
इद्रस्य तु वीर्याणि प्रवोचम् ॥ याज्यामन्वाह, पुरोनुवाक्यामन्वाह ॥

रीति निराळी, व वैदिक विषयात वाच्यार्थ
वरण्याची रीति निराळी सकूञ् जुहोति
म्हणजे सकु अग्नीस अर्पितो एथे द्वितीया
असली म्हणून झाले काय ? का सकूचा
का उपयोग होतो ? सकूमध्ये काही द्रव्य
फल उत्पन्न होतें काय ? सकूचा उपयो-
ग हावा म्हणून का याग आहे ? याग
स्वतःच आहे, सकु ह केवळ त्याच साध-

mon life differs from that employ-
ed in Vaidika subjects “He
sacrifices grains of barley” is the
text to be interpreted It means
“he offers them into the fire”
What does it matter if the accusa-
tive case be used in the text? Is
any visible effect produced on the
grains of barley? Are they served
in any way? Is the sacrifice in-
tended to benefit them? The

स्तोत्रादि कर्म प्रधान आहो-
त याविपर्या विचार

१३ स्तोत्रे आणि शस्त्रे हीं
युगकर्म आहेत यास दृष्टांत
याज्ञामंत्र कारण यामध्ये दे-
वतांचे व्रणन असते (पृ०)

न आहं धनूना उपयाग आहं वृद्ध
लं नरने ज्युन ज्ञातां च निष्पयागी
होयत. मग तया यागदि निष्पयागी
हाइल वग याग निष्पयागी नही
पण उपयोग दान प्रसारणे आहोत पण
हम उपयाग होतो हा पण प्रसार च
परंपरेने उपयाग होतो हा दुसरा प्रसार
याग यला हाजे वरम उपयाग हातो
यायागून पाईल पण अतुर्ग उभा होतं
पुन याग यायागाना जितही सावन
लातात जितही सब साधने परंपरेने
उपयोगी पडतात याला पण दृष्टांत
आह यागाकारिणि गिजविलेला भात
पादत्र भाताकरता रीडले तांदुळ
पादत्रेत, तांदुळ रीडण्याकरता उमळ
पादत्र उमळ वगार पण रीड पडिता
दगद पादत्रे दगद मार्गीतूम आण
प्याकरिता अनर साधन पादत्रेत अ
शी ही परंपरा याणीकडून या कारीकडे
चालली तर यांपोचा उपयाग पूर्वीक
डे देऊन यागागान पणवम उपयाग
पणव हातो म्हणून 'याग वरता स
स्तु पादत्रेत' अगाडि घाली सतु गी

NOW THE SUBJECT OF PRAISES
(STOTRAS) BEING PRINCIPAL.

13 Again the poeti-
cal praises sung and the
praises in prose recited are
subordinate, for instance,
the mantras called Yājñya
because the praises de-
scribe gods. (A statement
of an opponent)

sacrifice is independent of the means.
The grains of barley are merely
its means. If it be said that the
grains of barley are benefited
they are burnt up and can no
more serve any purpose. Thus
it may be said that in the same
manner a sacrifice itself may be
useless. But no a sacrifice is
not useless. But there are two
kinds of utilities—the one a direct
utility and the other an indirect
utility. A sacrifice is directly
useful. It produces the *extraordinary*
diary principle. Again all the
means of a sacrifice are indirectly
useful. I will illustrate my state-
ments. Boiled rice is necessary
for a sacrifice. Boiled rice re-
quires pounded rice. A mortar is
required for pounding rice. For
making a mortar a stone is re-
quired. But to secure a stone
from a quarry hundreds of ap-
lances are required. Thus, the
indirect connections ramify in
all directions. A sacrifice directly
produces a result setting aside all
the indirect utilities. Therefore
the grains of barley required for a
sacrifice are altogether subordinate
—the sacrifice itself is principal.
In such a case the grains of
barley are only apparently in

ण आहेत, त्याच प्रधान आहे एवढे
सकृची द्वितीयाविभक्ति आहे असे सम-
जून नये त्याची तृतीयाविभक्ति आ-
हे असे समजावे, आणि अशी व्यवस्था
केली असता वाक्याचा अर्थ वसतो
जेणेकरून वाक्याचा अर्थ वसतो ती पद्ध-
ति योगावी लौकिक पद्धतीस अनुसरून
न वैदिक वाक्याचा अर्थ करताना अड-
चणी उत्पन्न करून घेऊ नयेत. सकृ
सारख्या द्रव्याचे काही पदार्थ करताना
लोकांत गौणता प्राप्त होऊन आहेच. म्हणून
सकृ हे द्रव्य गौण म्हटले असता होतें
काय ? तेव्हा प्रधान कर्मावरून अपूर्व
उत्पन्न होते हे आमचे म्हणणें कायम
राहिले काही कर्म गौण व काही प्रधा-
न हा विभागहि कायम राहिला आणि
आम्ही गौण कर्म व प्रधान कर्म यांची
जो लक्षणे केली तीहि कायम राहिली, व
तुम्ही द्वितीयाविभक्तीवरून जी अडचण
काढली ती या वादविवादास लागू पडत
नाहीं.” या वादविवादात आर्यवादीने
व प्रत्यक्षोपयोगवादीने ज्या कोट्या केल्या
त्यात दुर्बल कोणत्या व सबल कोणत्या
याचा वाचकांनी विचार करावा

१३ या सूत्रात चार शब्द विचार-
करण्याजोगे आहेत स्तुत, शस्त्र, स-
स्कार आणि अभिधान जे मन्त्र गा-
ऊन देवाचे स्तवन होते ते स्तुत जे
मन्त्र गायचे नाहीत पण केवळ उच्चार-
याचे आहेत ते शस्त्र. यज्ञाचे वेळी
पुष्कळ वेळ काही मन्त्र गावे लागतात व
काही नुसते म्हणावे लागतात हे सांगाय-
चास नको. सस्कार म्हणजे गौणकर्म

the accusative case They are re-
ally in the instrumental case
Such an adjustment alone results
in the correct interpretation of the
passages in question That adjust-
ment deserves to be made which
correctly and reasonably inter-
prets a passage To follow a
popular method of interpretation
and to raise difficulties in Vaidika
exegetics is not just When the
grains of barley are cooked into a
dish, they are known even in
common life to be subordinate
Therefore, what is the objection
to considering them to be sub-
ordinate? My statement, there-
fore, that a principal work ge-
nerates the extraordinary prin-
ciple is, after all, valid, and the
division of works into subordinate
and principal is also valid Again,
my definitions of subordinate and
principal works are valid. The
objection based on the use of the
accusative case can not now be
made” The relative validity of
grounds as put forth by a theolo-
gian and an utilitarian in this dis-
cussion deserves attention

13 There are four terms in
this sutra to be examined—*Stuta*,
Shashtra, *Sanskâra* and *Abhidhâna*
The first are those poetical verses
which are sung in praise of the
gods The second are prose-
pieces which are not sung, but
simply repeated. It is not neces-
sary to mention that in a sacri-
fice, some verses have frequently
to be sung and some passages to
be frequently repeated A Sans-
kâra means a subordinate work
Sometimes a Sanskâra signifies a
quality There is a distinction
between *Abhidhâna* and *Vidhâna*
It is explained in (I 2, 46) Now,
we will point out succinctly, the

MONIER
MORIER,
SWITZERLAND

21st June, 1877

I am delighted with your work and I hope and trust you will be able to continue it + + + But to the scholar the Pūrvamīmāṃsā is of great interest, and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is so full of allusions to Yājñika matters, which are familiar to your Śhrotrīyas but of which we in Europe have a very vague and indistinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible, but sometimes a nearer approach might have been possible. + + + To me those Mīmāṃsaka-discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal anywhere. + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F. MAX. MULLER, M. A. &c.

OXFORD April 27th, 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr. [] a monthly publication called "Sadd'rah na-Chintapikā" the first two numbers of which have reached me here. Mr. [] is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIER WILLIAMS M. A., M. E. A. S.
HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF CALCUTTA
BODEN PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE UNIVERSITY OF OXFORD

- has handed to me two copies of No 1 of the *Saddaishana-Chintanikâ*. - I shall be glad to take six copies of this monthly publication

J MUIR D CL, L L D, PH D

UNITED STATES, NORTH AMERICA

Princeton July 31, 1877.

At a recent convocation of the Regents of the University, of the State of New York, held at the Capital of the State, Albany, I was invited to address them on the subject of Education in India, and I found an allusion to your personal career and present position, with some quotations from your published writings, well received and useful, in illustrating my points. Accept my best wishes for your highest success in all your literary, philanthropic and reforming efforts. Your mental grasp is vigorous + + + +

R G. WILDER

Judging from the introduction and the way in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mīmāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy. Please, put me down as a subscriber for five copies.

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us. It must be the result of long and solid preparatory labours. We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking

JENA, }
4th August, 1877 }

A. WEBER.

THE ACADEMY.

30th June, 1877

"It is encouraging to note the evidence which this undertak-

ing affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works and the text and commentary if completed, can not fail to be of abiding value to scholars. On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure."

THE WESTMINSTER REVIEW NEW SERIES

No CIII July 1877

The work, when completed, promises to be a valuable collection of materials for a knowledge of Indian Philosophy

THE HINDU PATRIOT

(We have reproduced the law from the HINDU PATRIOT as it currently but extensively gives the history of the labours of European and native scholars in the field of Indian philosophy)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June 1877

WARD, in his account of the Hindus, was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philosophy; but his account was exceedingly brief, and, having been compiled from elementary works did not, in any way meet the requirements of European philosophical writers, it was not, therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain, that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy. As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist those essays were above all praise. They were however wanting in one important respect. They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the essayist but not in their *ipsissima verba*, and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used, they could not be utilized for any critical purpose. Raja Ram Mohan Roy's essays on the Vedānta-doctrine supplemented as they were by translations of some of the Upanishads were better but they too were fragmentary. Windischmann's Vedānta Sāra served only to rouse, but not to satisfy the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Sāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own

original commentary on it. This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics. Even this, however, was deficient in one respect. It was an epitome, and not the original text on the subject. Sometime after, Dr Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy, and three competitors appeared on the field. Two of these, Dr Ballantyne and the Rev Mr Millens carried away the prize, and the third was the Rev Dr K M Banerjee. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful, had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy, but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy. Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy, each has a series of aphorisms or *memoria technica*, which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as those are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation. To meet this requirement Dr Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any. Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter. And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless. Of the *Sāṃkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient. It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translations into English of all the six texts. The work is to be published under the title of *Saddārśhana-Chintāṇikā* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marāṭhī and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English. If persevered in, and the serial be com-

pleted it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar. The *Mimāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus. Its object is to reconcile the *rituals* of Hindu worship and the legends of *Purāṇas* with philosophy and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise. To quote an instance from the writings of the *Mimāṃsā* —European writers have for a long time and very justly condemned the Hindu *Shāstras* for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest. The *Mimāṃsā* shows that the whole of it is a mere myth. Brahma is but another name for *Irajāpati* or the Sun and the Dawn which precedes sun rise is poetically and very aptly described as a fair maiden born of the Sun. Therefore as the sun follows the Dawn it is in poetry described as chasing the maiden, and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon the allegory is complete. Other myths have been treated in the same way and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists, some 2000 years ago adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day. The publication of a work of this description in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus as well as to the scholars in Europe is an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its editor success in his undertaking.

THE NATIVE OPINION

6th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. *Pārva mīmāṃsā*, i. e., Jaimini *Sūtras* and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the *Mīmāṃsā* is the least studied although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while *Nyāya* and *Yoga* and the other schools use the principles of the *११ मिमंसा* as ancillary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in

ing the tone of national thought, and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD

August, 1877

Mr - 's "Saddarshana-Chintanikâ" has reached its seventh issue, and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

We think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER

24th March, 1877.

Looking at the Magazine from a purely literary point of view, it evinces very considerable ability. The introductory chapter is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analyzing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations, and we have no doubt that, on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्भिः समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रणं समालोच्य अन्यनिर्मातुं शास्त्रीयम-
हर्षविषयाणां यथार्थावगमं तद्वयेन मुहुर्मुहुरभिनन्दयामि । यद्यप्यलक्ष्यबहुलावकाशेन
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावद्दृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविशेषेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि "गच्छतः स्वलनं कापि यत्र क्वचन जायते । हसन्ति दुर्जनास्त्र
समावृति सज्जना" इति पदार्थमनुसृत्य श्लाघनीयावेव स्यातां ग्रन्थकर्तुं प्रतिमा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
पुनर्निर्णयं लक्ष्यते तावतैव ते किं महार्हस्मानिष नोपादेया । किं मुक्तार्थिभिर्नान्तरी-

मीमांसाशास्त्रसिन्धोर्गर्भारत्नात् तदन्तस्थन्यायरत्नानि तत्तरीस्थविदुषामपि हस्ता-
 आख्याणि । कुतस्तर्हि प्राक्तनानि । अधुना तु तदुपरि श्रीमद्भाषातरीदिक्त्या हस्तप्राख्याणि
 जातानि । इयं तु जनताया महदुपकृतिरेव । इयं तु कृतिर्विद्वन्मान्यैव ॥

नारायणशास्त्री गोंखले

भवदीय मीमांसादर्शनस्य सूत्राणां शावरभाष्यादिव्यवर्शननेन पाठशोधन-
 पूर्वकमदृतव्यवाक्यार्थभाषार्थानां प्रदर्शनं अधुना तनानां तदव्ययनशून्यानां अती-
 वोपेकारक अभूतपूर्व सुबोधचेत्यवगम्य भृशं तुष्टोस्मीत्यर्थं विस्तृत्या

नारायणशास्त्री गोंखले

१ वि० वि० षड्दर्शनाचिंतनिका नामक जो ग्रंथ आपण प्रस्तुत करीत आहा
 त्याचे सहा अंक आम्हाकडे आपण कर्पाकळने पाठविले । ते आम्ही आदरपूर्वक
 स्वीकृत केले । या देशात मीमांसाशास्त्राची अभिरुचि प्रायशः कोणास नसल्यामुळे
 पठनपाठनक्रम नष्ट होऊन शास्त्र अस्तंगत झाले तरी अस्तुता आपण मीमांसाशास्त्रा-
 चा अस्पासकालने मोठ्या महत्तेने हा ग्रंथ तयार करीत आहा । याज्ञप्रासून
 मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकांस जागल्या होतीने होऊन अस्तंगत झालेल्या
 शास्त्राचा वराच उदय होत जाईल शास्त्राची माहिती थोडक्यात होण्याची जी भरणी
 फावली आहे त्याला आपण विद्वान् लोकांचा मोठा फायदा आहे । याद्विषादक ग्रंथ
 या शास्त्रात मोठमोठले आहेत परंतु सुलभोपायाने सर्वांस लवकराच गिळे ज्ञान हो-
 ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानाने केला नाही, यास्तव सर्वोपयोगी हे महत्त्व आपण
 करीत आहा । या कृत्यास श्रीपरमेश्वर यश देवा आविष्करी जगनिष्कृत्याची प्रार्थना
 आम्ही प्रारंभ करीत आहो । इत्येव विस्तरेण

मुकाम पुणे
 ता० ४ जुलै सन १८७७ इ.स.वी.

चिंतामणशास्त्री यत्ते, डेकन कालेज

षड्दर्शनाचिंतनिका आपण चालू केली ती येथे माझे पाहण्यात आली ती
 पाहून व तिच्यातील विषय मराठीत इतका मार्मिकपणे खुला केलेला जाणून मला
 फारच समर्थाने व आश्चर्य घाटले, कारण मीमांसैचे तत्त्वज्ञान असणारे पांडित सांप्रत
 विरली । त्यात तो विषय मराठीत सविस्तर व मनानंत येण्याजोगा दृष्टांत वगैरे देऊन
 अभिप्रायित करणे हे काम अल्पज्ञानाचे नव्हे । हा ग्रंथ पाहतांच तो प्राप्त होण्याची
 उत्कण्ठा झाली.

गणेशशास्त्री लेले

मु० नाशिक, रविवारात

इंदुप्रकाश

वा० २१, मार्च १८७०

या पुस्तकाच्या जाने बाबत प्रथमतः मामांसेषीं मूलद्रव्य त्या जाती त्यांची पद, त्यांच्या पदार्था अर्थ, त्यांचे जाती वाचपाय, व त्यांच्या माव्या, खेति व पवित्र स्वर्गाच्या सुभावा शब्दार्थांनी निराळा अर्थ केला आहे तोहि लिहिता आहे उजव्या अंगास सुभावे मराठी व इंग्रजी भाषांतर व त्या जाती सुभावांचा विंगेव बांध, त्या संक्षेप, मतांतरे व तदनुसार फक्त वाचनी पाठ योग्य अशी अनेक प्रकारची शास्त्रीय व उपयुक्त माहिती मराठीत तरांच इंग्रजीत मिपा देऊन वाचतेली आहे

प्रस्तुत जाती पडदशांना चिंतनिकेसारखें मासिक पुस्तक नि पुन ते होरांमध्य स्वल्प विमतात १५० / हे रवेगाहिताची जी अनेक स्तुत्य छाप आहेत त्यांपैकीच उत्तम समजलें पाहिजे तरांत सान्ध्य माहें सा झाल्यापासून आमच्या देशातील शास्त्राध्ययनास पाणी पडून ज्या वेगवेगळी शास्त्रांचे तारीखे या देशात राहण्याचा मुर्तील झाली आहे, त्यांपैकीच वाचपायार्थ मध्य व मुख्य साधन जें हें परम गहन व उपयुक्त बीमासागास त्याच भाषांतर होऊन त्याची मूलतर्क व वाचपमान ही साधारण मुक्त जनांस अस्वापासान हाण्यास ही चित्तनिका संपूर्ण साधनीमूव अस्तवामुळे इचे कर्त्याचे लाकावर भोग उपकार आहेत यांत संगण माहें आतां अशा लातोपरुप स्तुत्य छाप आरम त्यांचा माहात्म्य मिळून दे काम गात्रास जाणें अशी इच्छासा हि मायना फक्त या पुस्तकाचा आम्ही आनेवपुत्र रीत करतो.

ज्ञानोदय

वा० १२ जुलै १८७०

या भाषांतराची व टीकेची भाषा जरी उच्च आहे व टिपा ते टिपाची संस्कृत शब्द आहेत, जरी भाषा सरळ, मंड व रसिक आहे

पौच

नाम	रुपये	आणे	शति
रा. सा. महोदय रामचंद्र केळकर	५		१
रा. सा. महोदय विनायक गोखले	५	१	१
Shariff Salemahamed Esqr	५	२१	१
रा. सा. महोदय पंडित गिरीधर	५	१	१
Rev. R. A. Humo	५	८	१
Native General Library, Indore	५	६	१
रा. सा. महोदय विनायक पुरष	५		१
T Ramchandra Venkaji Esqr	५	६	१
रा. सा. महोदय पंडित (१) केळकर	५	१	१
Rev G W Sciler	५	६	१
J Ohvor Esqr	५	६	१
रा. सा. महोदय माधवराव	५	१	१
J A. Vanos Esqr	५	६	१
रा. सा. महोदय विनायक गोखले	५	१	१

सूचना.

	रुपये	आणे.
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याचाहेर राहणारास टपाल हंशिलावद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरस जी पत्रे लिहावयाची, ती "षड्-दर्शनचिंतनिका-आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, धरु नंवर-६-४१" या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबंधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Ra.	A.
For one year, in Advance...	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy

N. B The subscription is to be paid *in advance*.
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the Saddaishana-Chintanika-Office, Poona, Sadashive Petha, House Municipal No, 641.

THE

SADDARSHANA-GHINTANIKÂ

OR

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मोमासादर्शन

वृत्तिपाक्षे

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर

पुस्तक १ नोवेंबर १८७७ अंक ११

VOL. I NOVEMBER, 1877 No 11

पुणें

“ज्ञानप्रकाश” छापखान्यांत आपले

(सन १८६७ च्या २५ व्या आवृत्त्याप्रमाणें नोंदली आहे)

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलुषिरि-द्रुमुनो भास्त्रेवयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः समेत्य मी-
मा ५ साञ्चकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ छान्दोग्य । ५.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us.

Anna Moreshwar Kunte B A., M. D., Esq., Bombay

Rao Sahab Mahiput Rao Rupam, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha.

Govind Moreshwar, Hasubnis Esquire, B A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda.

We beg that our subscribers will be good enough to pay the
amount of their subscriptions as early as possible.

जैसा जहाँ संसारके योगाने गुणाध
 र्गन हाने अभिमान आनि विमान
 या सन शब्दोंमें ऐसे वजन झाले
 आरे इतना सुप्रदीप्त शब्दोंका अ
 र्थाविर्भाव बिचार झाला आतां पुन
 पक्षपातकी आनि आपाधाधी वाग्विवाद
 की बाधी रीति करी है योगदर्शन सां
 नितलें पादिजे उपायें मन प्रयत्न रसन
 काम समाधान करपाय न्यायें मत नभल
 त्याचें हाने पक्षपक्षपातकी वाम शब्द
 झाल आनत्या मताला समाधाने या
 नितें पक्षपाती आचार्याधी पूरपक्षपा
 ताचें अर्गी चामनी विद्वतां असली
 पादिजे, म्हणजे ज्या गालाचें किंवा
 विषयार्थ तो नदण करतो त्याच अप्प
 पन करून त्याच व्याख्यान पुर मा
 रितो मिळविली पादिजे अताच हा
 पुरपक्षकार विद्वान् होता त्यानें अपूर्व
 पायाच सन सिद्धांत अंगीकारून त्याला
 जातला अशा त्या पाच सिद्धांतार
 ती या फारत्या आदिनें पूरपक्षपातानें
 द्यावे अर्थित ज्या रोधा करता त्यात
 त्याचें इतरूप म्हणजे हाने कीं जित
 कीं धर्मसंस्था कीं सिध्दी प्रगत कीं
 प्रशस्त समापासून अपूर्व उत्तम होत
 हाने सन धर्मसंस्था कीं धर्मोपासून अ
 पूर्व उत्तम होत ज्या अर्थी सन धर्म
 संस्था समापासून उत्तम उत्तम होतें,
 त्या अर्थी विषय यत्नावादिच नवो
 र्थें प्रयत्नफलवाचाच आनि अपूर्व
 पायाचा वाग्विवाद मुक्त झाला आतां
 त्याच वाग्विवादाचें रूप बदलून पूरप
 क्षपातानें दुसरो पक्ष कोडी काढी आहे

method of argument as adopted
 by ancient theologians and their
 opponents. One who has a
 large following and whose doc-
 trines belong as it were to the
 established church has to remove
 objections or to solve doubts. A
 reformer has to raise objections
 and to produce evidence for the
 burden of proof lies upon him.
 Hence it was necessary for an an-
 cient reformer to be well versed
 in the doctrines and system
 established. To sum up, he was
 bound to study thoroughly the sys-
 tem to know it in all its branch-
 es and to be at home on all
 its details before he would attack
 it. The utilitarian opponent is a
 learned scholar. He admits all
 the main propositions of the theo-
 logians and raises such objections
 as are at once reasonable and un-
 answerable. All the objections
 which have been raised simply
 state that all religious works are
 principal that principal works
 generate the extraordinary prin-
 ciple and that therefore all reli-
 gious works can generate the ex-
 traordinary principle. As all re-
 ligious works can generate the
 extraordinary principle there was
 necessity of a special sacrifice be-
 ing performed. Thus the utilita-
 rians and the theologians conclud-
 ed a part of their discussion. The
 form of the discussion is chang-
 ed. The opponent advances a new
 argument. He says that whatever
 mentions a quality or describes
 its nature is subordinate. Hence
 the conclusion is reasonable that
 the virtues being and praisewor-
 thy repeated on the occasion of
 a sacrifice are subordinate be-
 cause they describe the quali-
 ties of gods. Now the syllogism
 in the Sūtra cannot be complete

सूत्राणि.

अर्थेन त्वपकृष्येत देवतानामचोदनार्थस्य

गुणभूतत्वात् ॥ १४ ॥ (सि०.)

पदानि । देवता-नाम-चोदना अर्थस्य ॥

पदार्थः । अर्थेन=(मुख्य) मंत्रार्थेन । तु=न । अपकृष्येत=वलान-
नीयेत । देवतानामचोदनार्थस्य=देवतानाम्नः अभिधानस्य ॥

वाक्यार्थः । न मुख्यमंत्रार्थेन वलान नीयेत । कुतः । देवताना यदा-
व्हान सकीर्तनं वा क्रियते तस्य गुणभूतत्वात् ॥

भाष्यार्थः । सूत्रे स्तोत्रं शस्त्रं नोद्देश्य । अर्थेनोद्देश्यं वलादन्यत्र
नीयेत । कुत्र । यत्र देवतानामभिधानं भवेत् । यथाऽभित्वा
शूर नोनुमः (तै. सं. २. ४, १४, २.) इत्यस्मिन् मंत्रे प्रत्यक्षमिन्द्रनाम
पुनरग्निष्टोमसोमे ब्रह्मयागे महानिद्र ओजसा तै. सं. (१. ४, २०, १.)
इत्यस्मिन् मंत्रे महेश्वरस्य नामाभिधानं । देवताभिधानत्वेन महे-
द्रमंत्रस्य गुणभूतत्वं चेद् यत्र प्रधानमंत्रस्तत्र गुणभूतो मंत्रोऽ-
पकृष्येत । तेनापकर्षणेन क्रमसन्निध्योर्हानिः स्यात् । तस्मादेष
पूर्वपक्षो दुष्टः ॥

ज्याचे ज्याचे योगानें गुणाचे वर्णन
किंवा स्वरूपकथन होते तें गौण मानावे,
हा पूर्वपक्षकाराचा सिद्धांत आहे मग
यज्ञात जी स्तोत्रे आणि शस्त्रे येतात
ती गौण आहेत हें अनुमान योग्यच
आहे कारण त्याचे योगानें देवतांच्या
गुणांचें मात्र वर्णन होते आता या
अनुमानाला दृष्टांत पाहिजे. तो या-
च्या म्हणून यज्ञसवयी मंत्र आहेत
त्याचा घेतला आहे आता जेथे दे-
वतांच्या गुणांचे प्रत्यक्ष वर्णन होते, तेथें
प्रत्यक्ष उपयोग घडतो, आणि प्रत्य-

without an illustration This is
supplied by mentioning Yajjâ-
mantras Where the real and
directly perceptible qualities of
gods are mentioned, some purpose
is directly served When some
purpose is directly served, it is a
subordinate work To sum up,
the opponent simply declares —
“ Âchârya, those which you do
not consider to be subordinate
works, come to be subordinate ”
The sūtra in question simply
states an objection of the oppo-
nent

१४ न०हे अर्थाच्या घो-
रणाने (वाक्याची संगाति ला-
वून) इथडले वाक्य तिकडे
नेऊ नये कारण देवताच्या
नामाचे वर्णनाचा जो अर्थ तो
गौण आहे (सि०)

क्ष जपया। पठत्यानें यम गौण
आहे अस सिद्ध शत्रं साराशूष
पक्षकार आचार्यास इत्येष २।तो
प्री—“आचार्य, आपल्याच २। याम
मार्ग जाला आहे। गौण यम २। व
मार्ग ती गौण यम होऊन वसतात ”

१२ या सूत्रात ‘चोदना आणि
“अपठन्यत’ असे दोन शब्द विचार व
र पावले। ओदित त्यांचे चोदनाशब्दा
चा पूर्वी विचार झाला आहे या
स्पष्टी नामचोदना असा त्याचा प्रयोग
केला आहे या समासाचा पक्षाचा ए
बद्दल अर्थ होतो की देवाचे नाम
घळून घणत करणे अपठन्यत म्हणजे
अपठन करणा अपठन्यत म्हणजे
याचा आम्ही (१ २, २३) सूत्री वि
चार केला आहे या सूत्रामध्ये
अपठन करून वाक्याचे लावावे असे
आचार्य पक्षतीत नाहीत अपठन्य
करणे म्हणजे ज्या ठिकाणी प्रधानाचे
वर्णन आहे त्या ठिकाणी गौण वाक्य
नेऊन मग दोन्ही वाक्यांची संगति घट
वून अर्थ करावा असे केलेले अ
सर्वां प्रकारांचे एक असा जो वाक्याचा
क्रम तो विपटवो व एका शैलीत एक

14 A sentence can not
be transposed (as deter-
mined) by (its) sense, on
account of the description
of the names of gods being
subordinate (Final state-
ment.)

14 There are two terms de-
serving to be on mind—*Chodanā*
and *Apakarmya*. The term—
Chodanā is already explained in
(I.1 2.1 1 2) Here it is
used in the compound *Nāma*
chodanā. The compound simply
means—after naming a god the
description of his qualities. *Apak-*
armya means—may be trans-
posed to a place already gone
over. The term *Apakarm* is
explained in (1 2.24) In this
sūtra, Jaimini does not admit
that the sense of a sentence
may be determined by means of
transposition which consists in
transferring a descriptive sen-
tence to the place where the prin-
cipal statement stands, and in
reading and interpreting the two
sentences together. This pro-
cedure ignores the sequence of
sentences, and nullifies what is
called syntactical proximity
which consists in the mere juxta-
position of sentences. Hence se-
quence and proximity are set a-
side if the principle of transposi-
tion be adopted. An illustration
from the Vedas—“Oh brave
Indra! I intently praise thee.”
This is a Vedic text. Again,
another text describes a god call-
ed Mahendra. In interpreting
these texts, the principle of trans-

वशावद्वा गुणार्थं वा ॥ १५ ॥ (आ०)

पदानि । वशावत्, वा, गुण अर्थ स्यात् ॥

पदार्थः । वशावत्=वध्यावत् । वा=न । गुणार्थं=गुणवर्णनाय ॥

वाक्यार्थः । न । यथा वशाशब्देन गुणवर्णनं भवति तथा (स्तुत-
शस्त्राभ्या) गुणवर्णन ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकार इदानीं माहेद्रो मित्र इत्याचार्योक्तं नांगीकरोति ।
कृतेऽपकर्षे विशेषस्य सामान्येऽन्वयो भवति । दृष्टते माहेद्रो
विशेषः । ऐद्रः सामान्यः । ऐद्रप्रगाथे माहेद्रमन्त्रस्यैकवाक्य-
ता भवति । माहेद्रशब्देन वशाशब्दवद् यद् विशेषवर्णन
भवति तद् गुणार्थं । अतः स्तुतशस्त्रयोर्गुणकर्मत्वम् ॥

यथा ' सा वा एषा सर्वदेवत्या यदजा वशा वायव्यमालभेत-तैः स (३ २, ३, २,)
इत्यजावशाब्देन चोदिते कर्मणि ' छागशब्देन निगमा भवति ' तैः स (१ २, ३,
३) । तद्वत् सगुणे चोदिते निर्गुणेनाभिधानं भविष्यति । तेन न भविष्यत्युत्कर्षः ।
इति शबर ॥ सत्यं त्वगुणार्थं स्यादित्यकारप्रसङ्गेन व्याख्येयः । इति कौस्तुभोक्तः ।
तत् चित्य ॥

वाक्य असल्यापासून त्याच्यामध्यें स-
न्निवि म्हणून जो गुण असतो तो नष्ट
होतो तेव्हा अपकर्षाच्या योगाने क्रम
आणि सन्निवि हे दोन्हीहि विधडले
यास दृष्टात " हे शूर इद्रा, तुझे स्त-
वन मी कर कर करतो " हा एक मंत्र
आहे. आणि यामध्यें इद्राची स्तुति
आहे. दुसरा एक मंत्र आहे, त्यामध्ये
महद्राचे वर्णन आहे. या दोन्ही मंत्रा-
चा अर्थ अपकर्ष करून वेळा असता
क्रम व सन्निवि विधडतात ही गोष्ट जै-
मिनीस दृष्ट नाही

position, if adopted, would ignore
syntactical sequence and prox-
imity—a circumstance which Jai-
mini does not consider desirable

१५ न०हे वांझ वरिप्र-
माणे (महेंद्र) हें गुणवर्णन-
करता आहे (आ०)

१० मूळसंगत ग्रामाये प्राच
अरा अयाचं पठ आहे त्याच मराठी
मातात आहे " अस आम्ही येले
आहे मार। प्राचें ह पठ मराठी मा
पण्या सरगरीं जुलन नाही या स्थळी
आचार्यांच्या आणि पृथक्पृथक् मराठी जो
पात्रविवाद चालला आहे, त्याच २१६५
आता नीट दाखविता येईल पृथक्पृथक्
कार यैन्द्र मताच्या आहे आचार्य
वैदिक मातृप्रतिपादक आहेत यैन्द्रमतात
संस्काराग द्या विराज अय आहे यैन्द्र
लोक असे म्हणतात की, प्रथम जीवात
अविद्या उपद्रव होत आणि अविद्या
हजे मोह उपद्रव झाला की त्याज
पर्यंत संस्कार उत्पन्न होतात जीवात
संस्कार इत्यादि जे उपद्रव होतात ते मोह
जन्म असल्यामुळे त्याची पारंपरिक मोहि
नारी मनुष्य जन्म मतिरी जें जें
काही करतो ते सर्व त्याचें कर्म गौण
अहि हजे नमुन्याचें मुख्य कर्म
निराळेंच आहे यैन्द्र या मत व
मीमांसकांच्या मते मनुष्याचें मुख्य कर्म
कोतें याचा विचार पुढे कर या
स्थळी पृथक्पृथक् सर्व कर्म गौण प्रत्य
मातलो आहे आचार्यांच्या मते काही
कर्म मुख्य आहेत आणि काही गौण
आहेत परंतु बोधविहि २।१० येथ नीट
सोडता लावला पाहिजे, व पाश्चात्यांची
व्यवस्था नीट झाली पाहिजे पृथक्पृथक्

15 No, as a barren
sheep so (Mahendra) may
be descriptive (literally for
a quality) (A doubt)

15 Now the bearing of this
discussion between Jaimini and
his opponent can be pointed out.
The opponent is a Buddhist.
Jaimini seeks to establish the au-
thority of the Vedas. In the Bud-
dhist system the term *saṃskāra*
has a special signification. The
Buddhists hold that first the hu-
man soul is engrossed by igno-
rance (avidyā) that ignorance pro-
duces delusions (saṃskāra) (the
word saṃskāra is not exactly ex-
pressed by delusion) that what
ever man does in a series of lives
or births is subordinate that is, the
principal duty of man is different
from his ordinary works or acts.
The distinction between the sen-
ses of the principal duty as con-
ceived by Vaidika theologians
and Buddhists will be pointed
out in the sequel. In this place,
the Buddhist opponent simply
insists on all works being subor-
dinate and bases his argument on
it. According to the Vaidika
theologians, some works are prin-
cipal and others, only subordi-
nate. But both agree as to the
necessity of the correct and rea-
sonable interpretation of Vaidika
texts, and of the correct adjust-
ment of the sense of a passage.
The opponent, therefore, quotes
a Vaidika text in support of his
statement. He declares — Oh
Āchārya! Does the word bar-
ren show a quality or not? Take
an illustration from the Vedas
themselves. Or that also who
is a barren sheep is fit to be of

सूत्राणि.

न श्रुतिसमवायित्वान् ॥ १६ ॥ (नि०)

पदानि । न, श्रुति-समायित्वात् ॥

पदार्थः । श्रुतिः=निरपेक्षो रवः । समवायित्वं=समवायिदत्तिधर्मः । समवायी=समवायविशिष्टः । समवायः=संबंधो नित्यसापेक्षत्वरूपः यथा गुणगुणिनोः क्रियाक्रियावतोश्च ॥

वाक्यार्थः । गुणार्थं न भवति । इंद्रः श्रुतिः । महानिन्द्रः पुनः श्रुतिः । इंद्रसंबन्धिमन्त्र ऐन्द्रः । महेन्द्रसंबन्धिमन्त्रो माहेन्द्रः । इंद्रैन्द्रयोः समवायसंबन्धः । महेन्द्रमाहेन्द्रयोः समवायसंबन्धः । इति श्रुतेः प्राप्नोति । तस्मात् समवायात् ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकार इंद्र एव महेन्द्र इति ब्रवीति । तस्य चिखंड-विषया तन्नेत्याचार्यः प्रतिपादयति । ऐन्द्रशब्दस्येन्द्रशब्देन संबन्धान् माहेन्द्रेण संबन्धो न घटते । माहेन्द्रस्य महेन्द्रशब्देन संबन्धादैन्द्रेण संबन्धो न घटते । कुतः । माहेन्द्रसंबन्धि यत् कर्म तदैन्द्रसंबन्धिकर्मणो भिद्यते । अतः इंद्रदेवता महेन्द्र-देवताया मित्रा ॥

इन्द्रोऽस्य ग्रहस्य देवतेति तद्धितसंयोगेन विज्ञायेत । न चास्य महत्त्वमपेक्षमाणस्य तद्धितसंयोग उपपद्येत । तद्धितसंयोगापेक्षस्य वा महत्त्वसंबन्धोत्तमा समासकल्पना । इति शबर ॥

श्रुत्या विविगतशब्देनैव देवतायाः कर्मणि समवायात् सबर्वादिन्द्रशब्देन (महेन्द्र-स्य) प्रकाशनानुपपत्तेर्नानुत्कर्षसम्भवः । इति कौस्तुभ ॥

कार वेदवाक्य दाखवून आपले म्हणजे सिद्ध करतो तो म्हणतो — “काहो आचार्य, वाझ हा शब्द गुण दाखवितो की नाही ? वेदातील उदाहरण घ्या ‘जी वाझ चकरी ती हि अथवा सर्व देवांना अर्पण करावयास योग्य आहे वायुदेव-तेला हवि अर्पण करतेवेळेस तिला मारा-

ferred to all the gods She is to be killed when an offering is made to a god—wind.” See the Taittiriya Sanhitâ (III 4, 3) Another text runs thus —“Thou art a ram, be for my enjoyment.” See the Taittiriya Sanhitâ (1 2, 3, 3) All these general texts require to be brought together when the first text is to be in.

१६ न०हे. वेदांतोल सव-
धसवाधेमावाचन स्तोत्रे आ-
णि शस्त्रे प्रधानकर्म होतात
(आ० नि०)

वी ' 'तु यत्रा आरेत मात्या उपमो
गाय हो ' असे जे सामान्य मन्त्र आरेत
त्या मंत्रांशीं अथ यत्न पहिल्या
ममाया अवलोकता की नाही ? मग
इंद्र आणि मरुत याच ठिकाणी अस
पर याच अटवण पोली ? मरुत
याचा इन्द्राशी अथय परावा
आणि स्त्रेयस्त्रादि कर्म गौण आरेत
असे समजावे ' सरते शेतके वाजपात
पुत्रपक्षराच्या वाजपा मुला वगिला
आहे

१६ आचार्य त्या वादाम विचार
तात:—“अहो योद्ध पटित तुमचे म्ह
णजे पल्लिल असतां व्यास श्रुति
च्या यथा अर्थ ही येतात ते पदा
माहेन्द्र महेन्द्रावापासून उत्पन्न झाला
आहे तो तद्धित आहे तथाच
इन्द्रावापासून ऐश्वर्य उत्पन्न झाला
आहे आणि हे दोन्ही शब्द वेदात
येतात जर माहेन्द्र तद्धित समजला
तर समास होणार नाही समास सम
जला असता तद्धित होणार नाही
यस्य पाक्य शब्दा निरुपमाया ए-
काच शब्दाचा तद्धितनिग्रह आणि
समासनिग्रह होत नाही इत्यत्र इन्द्र
आणि महेन्द्र या ब्रह्मा आणि ऐश्वर्य आणि
माहेन्द्र ही या कर्म परस्परवापासून निग्रह
आहेत त्यांनीं तुम्ही असे दृष्टात

16 No, the verses sung
and the prose passages re-
peated are principal works
on account of the relation
ship of Vaidika texts (The
doubt removed)

terpreted. Do they? Hence
what is the objection to bringing
together the texts about the gods
Indra and Mahendra? The pas-
sages speaking of Mahendra and
Indra being brought together for
the purpose of interrelation all
the verses sung and prose-pas-
sages repeated can be considered
subordinate.” The last sentence
indicates the points of the argu-
ment of the opponent.

16 Jaimini declares to his
Buddhistopponent —“Oh Bouddha
pandit, if your statements be
admitted, see what grammatical
difficulties rise. The word Ma-
hendra is derived from Mahen-
dra or great Indra. It is a tad-
dhit formation. In like manner
Aindra is formed from Indra. If
Mahendra be *taddhit* it cannot
be a compound noun consisting
of Mahan and Indra. If it be
a compound noun, it cannot be a
taddhit formation because by the
rules of grammar one and the
same word cannot be analysed
as a *taddhit* and a compound
noun. Hence the gods Indra and
Mahendra, as well as the sacrifi-
cial acts Aindra and Mahendra
differ. You might quote the
Vaidika text against me:—“Ho
who killed Vritra, that he be-
came great. Taittiriya Sanhita
(VI. 5. 5. 3) and say that this
Vaidika text identifies Indra and
Mahendra. In reply to such an
objection, oh Bouddha pandit, I

सूत्राणि.

व्यपदेशाच्च ॥ १७ ॥ (सि० यु०)

पदार्थः । व्यपदेशः=व्यवहारः ।

भावार्थः । इन्द्रो महेन्द्राद् भिद्यते । कुतः । व्यवहारात् ॥

गुणश्चानर्थकः स्यात् ॥ १८ ॥ (सि० यु०)

भावार्थः । महेन्द्रायेत्यत्र समासघटितमहत्पदेन गुणः प्रकाश्यते । अग्नि-
ष्टोमे ग्रहयागे यदि द्वे हविषो इन्द्रदेवाय दीयेते तर्हि महत्पद-
शितगुणस्य वैयर्थ्यं स्यात् । अतोऽपि देवतातरं ॥

तथा याज्यापुरोऽक्षोः ॥ १९ ॥ (सि० यु० ३)

भावार्थः । याज्यायाः पुरोऽक्षश्च भेदो वर्तते । इन्द्रसंबन्धिन्यौ याज्या-
पुरोनुवाक्ये महेन्द्रसंबन्धिनीभ्यां याज्यापुरोनुवाक्याभ्यां भिद्यते ।
यथा प्रससाहिषे । इति एन्द्रसानसिं रयिं इति चैद्रयाज्यापुरोनु-
वाक्याद्वयं । भुवरत्वमिद्र । इति महानिद्र ओजसा इति च माहे-
द्रयाज्यापुरोनुवाक्याद्वयं । अतोऽपि देवतातरं । सूत्रे पुरो-
ऽक्षशब्दः शास्त्रगतमंत्रविशेषवाच्यापि लक्षणया पुरोऽनुवाक्या-
परः । इति कौस्तुभे ॥

। यथा । बहुदुर्ग्वीन्द्राय देवेभ्यो हवि—(ते ब्रा ३ २, ३, ८) इति रूपो
वर्तमानो बहुदुग्धी महेन्द्राय देवेभ्यो हविरिति च मन्त्रभेद अतो देवतातरं वर्तते । एक-
देवतात्वे मन्त्रविकल्पः स्यात् । इति शबर ॥

कीं “ ज्याने एत्र मारला (तो) कीं
हा मोठा झाला ” या वेदवाक्यावरून
इंद्र तोच महेन्द्र, तर अहो बौद्धपंडित,
थावर आमचे असे म्हणणे आहे कीं
वेद अनादि नाहीत असे तुम्हास पत्क-
रावे लागेल परंतु वाद करताना अशी
गोष्ट पत्करायाची नाही, असा निर्णय
झाला आहे म्हणून इंद्र आणि महेन्द्र
या देवता सिद्ध आहेत

have to say that you have to ad-
mit that the Vedas are not eter-
nal, for the text points to se-
quence of time But we have
agreed to argue on the basis of
the eternity of the Vedas Hence
it must be admitted that the
gods Indra and Mahendra are
different ”

१७ वेदवाक्यांतीक व्य-
हारोक्ति भेद आहे म्हणून
(इंद्र आणि महेंद्र या देवता
भिन्न आहेत) (सि० यु० १)

१८ पुन गुणवर्णन व्य-
होईल (सि० यु० २)

१९ तसेच याज्या आणि
पुरोषक् या मंत्राचन (इंद्र
आणि महेंद्र भिन्न) (सि०
यु० ३)

१० जर इंद्र आणि महेंद्र या देवता
एकच असत (एकच तर 'द्वारोक्ति'
(आणि) देवोक्ति पुढील हातपायी
दुप कर "आणि महेंद्रास (आणि)
देवोक्ति पुढील हातपायी दुप कर"
या देवता मंत्राचा अर्थ एवढा
मग देवता निरतिराटे मग यशस्वी !

११ आचार्य म्हणतात — महेंद्र
एकच देवता फेळ हा मोठा इद्र
असे म्हणत आहे असे पट्टा जर
हो आणि महेंद्र एवढा म्हणत तर
महेंद्र म्हणून काहीच अर्थ होणार
नाही "

१२ विभिन्नते पुरो ऽ या याज्याचा
उपनिषद उपयोग फेळ आहे तो विगन
विचार यज्ञायोगा आहे आचार्य
पुनाने आचार्या कोष उपनिषद प्रथम

17 On account of the
difference of practical ap-
plication (the gods Indra
and Mahendra differ) (1
Argument in support of
the final statement)

18 Again the descrip-
tion of a quality would be
a less (2 Argument in
support of the final state-
ment)

19 As from the use of
the Mantras called Yājñā
and Puroruch (the
gods Indra and Mahendra
are different) (3 Argu-
ment in support of the fi-
nal statement)

17 If the 1. Indra and
Mahendra identified the con-
sequences following Vaidika texts
will be the same. If Indra
and god milk sacrificer (the
cows) abundantly and if Ma-
hendra and gods milk sacrificer
(the cows) abundantly. Then
why are there two different Vai-
dika texts?

18 Jaimini asks — Is Mahendra
great Indra? Now Bhoddha
pundit if Indra and Mahendra
be one and the same god then
the name—Mahendra—is simply
useless.

19 Jaimini uses the term
Puroruch in the sūtra. It de-
serves to be specially considered.
Ashvinyāna in his Shrauta sū-
tra (I. 6. 10. 4) states that
there are seven riks of the name
of Puroruch. These riks are not
to be met with in the printed edi-
tion of the Rig Veda Samhitā.

सूत्राणि.

वशायामर्थसमवायात् ॥ २० ॥ (उ०)

पदानि । वशायां, अर्थ—समवायात् ॥

पदार्थः । अर्थसमवायात्=अर्थसंबंधात् ।

भावार्थः । वशाशब्दार्थविषये कथमर्थसंबंधः केन सह च । आम्नाये प्रत्यक्षदर्शनात् । वशाच्छागयोरर्थैक्यं । यथा छागस्य वपाया-
मेदसोऽनुब्रूहि । यैव वशा सैव छागेति । त्रयोदशसूत्रादारभ्य
यदुक्तं तदस्मिन् सूत्रे उपसंह्रियते । तस्मात् स्तोत्रशस्त्रादीनि
प्रधानकर्माणि ।

यत्रेति वार्थवत्त्वात् ॥ २१ ॥ (आ०)

पदानि । यत्र, इति, वा, अर्थवत्त्वात्, स्यात् ॥

पदार्थः । अर्थवत्त्वं=(१. २, २६.) सूत्रे निरूपितं ॥

भावार्थः । त्रयोदशसूत्र आचार्येण पूर्वपक्षत्वेनार्थेन त्वपकृत्येतेति
यदुक्तं तदेवात्र पूर्वपक्षकारो द्रव्यति । यत्रेति नाम यत्रेद्रस्तत्रेद्र-
प्रगायः । अर्थवत्त्वाद्ध्येतोरपकर्षो भवति । तेन क्रमसनिध्यो-
र्हानिः सुस्था ॥

पञ्चाचे (प. १०, प. २) सूत्रो पुरो-
रुक् नात्राद्या सात क्रचा ओहेत असे
सागितले आहे छा क्रचा छपील
अग्येद सहिते अढळत नाहीत, निविद्र-
कुताप आणि पुरोरुक् म्हणून एक अ-
भ्यास आहे त्यात अढळतात याचा
याच्यामंत्रां सवन नाही परंतु
म्हणून याच्याशब्दांच्या सवधानेच
पुरोरुक् रात्री योजना केली आहे
आणि प्रउगशस्त्र म्हणून यज्ञनाली म्ह-
णायचे मंत्र आहेत, त्यांच्या सवधाने
पुरोरुक् क्रचा येतात यामुळे माय-

There is a separate Adhyāya
called Nivid-Kuntāpa-Purohuk,
which gives the Puroruch-verses
These last are not in any way
connected with the Yājñâ-man-
tras But the term Puro-
ruch is used in the sūtra in con-
nection with Yājñâ, while the
Puroruch-mantras are to be re-
cited on the occasion of the re-
petition of what is known as
Pranga-Shastra Hence commen-
tators interpret Puroruch-verses
into Puronvākya-verses The
mantras known as Yājñâ and
Puronvākya have to be recited
on the occasion of every sacrifice
By means of Puronvākya-man-

२० बाँझा में दो विषयी अ-
थसत्रध आह, त्रणून (पथरात्रे
सूत्रातील राधा योग्य नाही)
(उपसहार)

२१ न० हे असो अथानुगे-
धाने असावे, (अथाने अथानु-
रोधाने अपर्याय पराया)
(आ०)

गात्रपुरो एवमावा अथ पुरानुवाक्या
अगा गतिगत रागा आनि पुरो
नुवाक्या इमं वपेयं वागात वग्न
पुरानुवाक्याममर्त्ये - देगा यात्राया
या मर्त्ये देगाया वग्न असावे यागा
मर्त्ये देगा इति वाग्याया इत्याया
या गा आनि पुरानुवाक्या मर्त्याया
यागा आनि पुरानुवाक्याममर्त्ये मि
मर्त्याया इति इति आनि मर्त्ये
या वग्न मिमर्त्याया इति पुरो
नुवाक्या पदावर्त्ये पुरोनुवाक्या अट्ये
तेनानुवाक्या अथ सात्र यात्र अट्ये । प
ट्ये आनि ही अट्ये । एव अगुद
आहे अतः इत्याया इति इति होत
नाही

१ बाँझ मर्त्यविषयी वग्न करता
ना गाय आनि वशा या होदा रागाया
वपेयं कला आहे आनि " वा
गाया वपेयं आनि वपेयं वर्गन वरा "
या मर्त्याया वग्न आनि वशा या वा
होवा अथ एव अतः नि ५५ होत

20 As to a barren
sheep, there is the relation
ship of sense, (therefore,
the doubt of the opponent
as stated in the fifteenth
sūtra has no bearing on the
question)

-1 No I from the sense
itself that neither should
be (in cited) (literal trans-
lation) (That the sense it
self functions that transposi-
tion of passages is the free
translation) (A doubt)

the god are invoked and they
contain the praise of gods. By
means of the Vajrasūtra, of
sacred fire to gods are thrown
into a sacred fire. Now the Vaj-
ra and I amonākyā of Indra
differ from those of Mahendra.
Hence Jaimini concludes that the
gods Indra and Mahendra are
different. With regard to the use
of the term I amonākyā, we believe
that the sūtra offers a difficulty
which can be solved only on the
supposition that the sūtra has
been incorrectly handed down.

20 In describing a barren
sheep the terms chhāga and va-
shā are used. A sacrificial order
as given—"Repeat the descrip-
tion of the fat and omentum of
the chhāga (a sheep)"—points to
the conclusion that the sense of
chhāga (a sheep) and vashā (a
barren sheep) is identical so far as
a sacrifice is concerned. The
purport of the discussion between
the Mīmāṃsakas and Buddhists
is to prove that the verses sung
and prose-passages repeated on
the occasion of a sacrifice are

सूत्राणि.

न त्वाग्नातेषु ॥ २२ ॥ (आ० नि०)

पदानि । न, तु, आग्नातेषु ॥

भावार्थः । न । निश्चयेनाग्नातविषयेषु नामाग्नातविषये सर्वत्रार्थवत्वान्न
नापकर्षः क्रियते । अतो यत्रेतस्मिन् स्थलेऽपकर्षो न ब्राह्मः ।
वैश्वानरन्यायेन यत् सामान्यं तद् विशेषात् प्रबलं । अतः
आग्नातेषु यथा बाहुल्येनापकर्षो न क्रियते तथैवात्रापि न कर-
णीयः । अपकर्षपदं दशमसूत्रादनुवृत्तं ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

याम्याः शंसति ॥ शिपिविष्टवतीः शंसति ॥ पितृदेवत्याः
शंसति आग्निमासते ॥

या सर्वं वादविवादावरून आचार्य त्या
वैद्वपडितास म्हणतात -“ स्तोत्रे आणि
शस्त्रे ही मुख्य कर्म आहेत यापासून
विशेष अपूर्व उत्पन्न होते, आणि ही स-
स्कारकम नव्हत ”

२१. पूर्वपक्षकार असे म्हणतो कीं
स्तोत्र किंवा शस्त्र गौण समजावे, आणि
इंद्रशब्द ज्या ठिकाणी आहे, त्या ठिकाणी
महेंद्रेशब्दाच्या मत्राचा अपकर्ष करावा
असा अपकर्ष केल्याने वाक्यातील प-
दाचा क्रम बिघडतो, किंवा पदाचा सन्नि-
धिसंबंध जातो, हे खरे तथापि कारण
असता असे केल्यास चिंता नाही म्हणून
न अपकर्ष करणे योग्य आहे कारण
पदाचा क्रम व सन्निधिसंबंध समाखणें व
अर्थोक्तडे दुर्लक्ष करणें हीं वाक्यार्थ कर-
ण्याची शुद्ध रीती नव्हे पदाचा क्रम
विवडला तरी चिंता नाही, सन्निधिसंबंध

principal and essential, that they
generate the extraordinary prin-
ciple, and that they are not sub-
ordinate works which serve a
direct purpose

21 The opponent states that
the verses sung and the prose-
passages repeated are to be con-
sidered subordinate, and that the
verses speaking of Mahendra are
to be read along with those of
Indra It must be admitted that
such a transference nullifies the
exegetical principles of sequence
and juxta-position of passages
or words But a special case
may justify such a transference
Hence the transference of passa-
ges or words for the purpose of
interpretation is proper To
attend to the sequence and
juxta-position of passages or
words, and to neglect then lo-
gical bearing is improper It is
not of much importance if the
sequence or juxtaposition of pas-

२२ वेदांविपर्ययं स्वास (अ-
सं) न०हे (आ० नि०)

गला सरी चिता माहो, परंमु अवांचे
धोरणं समाहित पाहिजे अशी वाक्य।
यं पर पाचो शुद्ध रीति आहे व असं
वृत्तानें वाक्या आणि पुरोनुवाक्या पुन
कृ प्यर असल्या तरी चिता नाही

२२ आपाच असं हातात पां
पका टिकाचें वाक्य किंवा वाक्यांचा
दुसरा टिका निघला पां अपक्य होवो
या वाक्या अपक्य कराया ती पदे नि
र्यक्त हातात पास उदाहर । - ' या
वाक्याचे शसन करता शिपिविष्टती
अथेचें शसन करतो पितृदेवतामवांचे
शसन करतो " हे मंत्र अभिष्टोमपक्षा
मध्यें तिसरे सोमाच जें सवन हातें त्या
पक्षनाचे वेळीं हापाचे पास अभिमाद
सरास हातात या अभिमा तरास्वाच
हेतयनाम्हाचे तिसरे पवित्रेष्वा सव
तिष्ठाचे स्वात निष्क्य। कल आहे
हेथें मेमाचा अपक्य किंवा उत्क्य व
राग की नाही याचा नि ष्य केला आहे
उत्क्य हा जे अर्थ करण्याकरिता मागी
ल मंत्र पुढे घेणें जपपापक्यादि भेद
वदपठित आहेत, ह्मण आपाच
उपप आणि अपक्य करायात नको
वेदाचा वेदानेंच फक्त दाखला आहे

22 (This is) certainly
not (the case) in Vaidika
matters (Doubt removed)

ages or words is disregarded
but it is absolutely necessary to
see that the logical sequence is
attended to. If such a method
of interpretation based on cor-
rect principles be adopted the
two sets of Yajñi and Parva
vākya-mantras do not count
much for they point to the same
god. The opponent thus replies
to the statement of Jaimini as
made in the 19th sūtra.

22 A transference of passa-
ges phrases or words consists in
reading and interpreting the same
together though they occur in
different parts of a treatise.
The words or phrases trans-
ferred are simply redundant
and useless. An illustration —
“(He) repeats the Yajñya
mantra.” (He) repeats the
Shipiravastati mantra. (He)
repeats the Pitra-devatā mantra.
These mantras are to be repeated
on the occasion of the third
Soma libation of the Agnistoma
sacrifice. They constitute the
Agnimūrata Śāstra which is
described in the Āitareya Brāh-
mana (III 37) where it is con-
sidered whether the mantras are
to be transferred backwards
and forwards or not. The Sans-
krita word for backward trans-
ference is Apakṛa and for for-
ward transference is Utkṛa.
The cases of Utkṛa or Apakṛa
are mentioned in the Vedas;
therefore we have not to adjust
or arrange them the Vedas help
themselves.

सूत्राणि

दृश्यते ॥ २३ ॥ (आ०)

वाक्यार्थः । आम्नातेष्वपकर्षो दृश्यते । यया । सर्वेषामर्थवत्तास्ति
मंडूकसूक्तस्यान्नावक्षसूक्तस्य राजसूये मूषिकासूक्तस्यैकादशिन्यां
सर्वेषां वाचस्तोमे सर्वा ऋचः सर्वाणि यजूषि सर्वाणि सामा-
नि वाचस्तोमे पारिप्लवमश्वमेधे शंसतीति शबरः ॥

अपिवा श्रुतिसंयोगात्प्रकरणे स्तौतिशंसती क्रियो-
त्पत्तिं विदध्यातां ॥ २४ ॥ (आ० नि०)

पदार्थः । श्रुतिः=मंत्रब्राह्मणे । संयोगः=संबन्धः । प्रकरणं=कर्तव्य-
स्येतिकर्तव्यताकांक्षस्य वचनमिति शबरः । स्तौतिशंसती=
स्तुतिशस्त्रार्थौ क्रियावाचकौ । क्रियोत्पत्तिः=क्रियायाः उत्पत्तिः ।
क्रिया=अपूर्व ॥

वाक्यार्थः । न । श्रुतिसंबन्धादेकस्मिन् प्रकरणे स्तौतिशंसती अपूर्व-
विधानं कुर्याताम् । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

भाष्यार्थः । पूर्वस्मिन् सूत्रे पूर्वपक्षकारेण किं प्रतिपादितं । कृतेऽपकर्षे
श्रुतिप्रतिपादितत्वात् स्तोत्रशस्त्रे संस्कारकर्मणी भवतः । अ-
स्मिन् सूत्रे आचार्यस्तन् निराकरोति । श्रुतिसंबन्धाद् यद्यपि
स्तोत्रशस्त्रे संस्कारकर्मणी दृश्येते तथापि ताभ्यामदृष्टं कथ्यते ।
कुतः । प्रकरणे निरूपितत्वात् । यैरदृष्टं कथ्यते तानि प्रधा-
नकर्माणि । यानि प्रधानकर्माणि तैरपूर्वविधानं क्रियते ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

कवतीषु स्तुवते शिपिविष्टवतीषु स्तुवते ॥ तै० सं० (७.
५, ५, २.) प्रउग शसति निष्केवल्यं शसति ॥ इंद्रो यातो
वसितस्य राजा ॥ तै० ब्रा० (२. ८, ४, ३.) इद्रस्य तु
वीर्याणि प्रवोच ॥ तै० ब्रा० (२. ५, ४, १.)

स्तौतिशंसतीति साक्षाद् गुणवचनौ लक्षणयाऽभिवानार्थौ स्याता । तस्मात्
क्रियोत्पत्तिः (अपूर्वोत्पत्तिः) विदध्याता । इति शबरः ॥

सूत्रमिदमागमिष्यत्सु सूत्रेषु पञ्चमिर्युक्तिभिः समर्थयिष्यत्याचार्य ।

२३ (उत्पद्य आनि अपय-
प) अद्वयतो (आ०)

२४ (तस्यै) नन्वे वेदस-
ध्यायकन एका प्रकरणात् स्तो-
ति आनि शसति ह्यै क्रियापदे
अपूत्राची उत्पत्ति पक्ष गण्यता-
त (आ० नि०)

२३ उपर्य आनि अपर्य गत्या
मै समग्रया मंत्राणा अप यस्ततो यात
उत्पद्य असायक सप्तप्रयया ॥५५ प
येते, मृति आयक पत्रोत्तदसिनी वादृष्टि
मर्त्यं यन, आनि सप्त भय वाय स्वामरा
॥५५ रं यतात यात वेदशस्य प्रमा
आदे मे पदा गतं कषा, गतं तामे
सप्त यनु वायमोमपमां यता, आनि
पारिवा (कषा) अत्रमेवत २, १, १११
वायमन् यवा मंत्राणा उत्पद्य कषा
आदे त्याया अयं यस्ततो ६५.१
उत्पद्य आनि अपर्य गतारे आग
स्वाप्त आनि शस गीग गर्भ आदेन
अर्त अनुमान ह्यै पारिवावा
रितां मा उत्पद्यन औत्पद्यताती उत्त-
पद्य (२, ७, २, १) पदा

२४ वेदशस्य गत्या अर्त विपारि
रं तर ऐतरेय मा ६ ॥५५ रं स्वष्ट प्रउ-
त्पद्य (तो) गृह्यतो, निष्पद्यत्यस्य
(तो) गृह्यतो " अर्था वाक्ये आदेत
ग्या अर्था वेदामर्त्ये असतो वाक्ये स्वष्ट
अद्वयतात, त्या अर्था स्तुत ॥५५ रं व
शस्य पात्राये याया वेदशस्य निर्वप
हीतो तस्यै तैत्तिरीयसंहिता व माद-

२३ (Upharata or Ut
karsa) is (actually) seen
(Doubt.)

२४ No from Vaidika
connection in the same di-
vision of a subject, the
verbs to praise and to re-
peat generate the extraor-
dinary principle (Doubt
removed)

२३ The principle of Upharata
or Utkarsa can lead to the proper
interpretation of all passages.
An illustration. The hymn call-
ed Ahar is used in the Itjya-sūtra
sacrifice. The Māṇḍūkya hymn is
used in a sacrifice called Iadhya-
ksha hini sacrifice. All mantras
are used in the Vachahstoma
sacrifice. These statements are
supported by a Vaidika text —
"All the riks, all the sāmāna,
all the yajus formulae are used
in the Vachahstoma sacrifice, and
the Pariplava-stories are told on
the occasion of a horse sacrifice."
Hence the mantras when trans-
ferred admit of a sense. Hence
principles of Utkarsa and Ajar-
karsa are desirable and admissible
and the verses sung and prose-pa-
rags repeated are to be considered
subordinate. See the Āshvalā-
yana-shrouta-sūtra (IV 7 2 1
of the latter sūtra) for the Pāri-
plava-stories.

२४ What is the sense of the
phrase—Vaidika-connection—as
used in the sūtra? It simply
means as the verses occur in the
Vedas. The sentences—(Ho)
repeats the Prauga-Shastra and
(he) repeats the Niskavalya
Shastra—occur directly in the
Āitaraya Brāhmaṇa. As such

ण व वाजसनेयिसंहिता व शतपथ ब्राह्म-
ण यामन्यौ प्रकरणे प्रकरणे धरुन यज्ञांचे
वर्णन केलं आहे तेवढ्यावरून स्तुत
आणि शस्त्र याची विशेष योजना आहे
असे सिद्ध होते यावरून स्तोत्र
आणि शस्त्र ही प्रधान कर्मे आहेत
आणि ही प्रधान कर्मे आहेत म्हणून
यापासून अपूर्व उत्पन्न होते यावर
भाष्यकारांनी वेदवाक्ये घेऊन अर्थवि-
चार केला आहे त्या अर्थविचाराच
आम्ही एथे सक्षेपाने निरूपण करतो
“ ज्या मन्त्रात ‘ क ’ आहे त्या मन्त्राम-
ध्ये उद्गाता स्तवन करतो ” “ गिपि-
विष्ट म्हणजे विष्णु ज्या मन्त्रात आहे,
त्या मन्त्रामध्ये उद्गाता स्तवन करतो ”
या ठिकाणी स्तुति असे म्हटले तर त्या
मन्त्रावरच पर्यवसान होईल अर्थनिरू-
पण म्हटले तर देवतावर पर्य-
वसान होईल परंतु सप्तमीचा अर्थ
करण होत नाही, म्हणून स्तुति म्हणता
येत नाही वर सप्तमी राहिली, पृथी
च्या असे म्हणून यास उदाहरण दिले
तर “ इद्राचीच वीथी मी वर्णिली ” या
मन्त्रातील पृथीने देवाचे योगे करून
वर्णनाचे वर्णन झाले आहे “ गृहाचा राजा
इद्र ” या ठिकाणी प्रथमा आहे तेव्हा
प्रथमेने देवताचे वर्णन होते, पृथीने देव-
ताचे वर्णन होते, व सप्तमीनेहि देवताचे
वर्णन होते मग निर्णय कसा करावा
अशी पंचाईत पडली असता पूर्वमीमांसा
(३३, १४) या सूत्राची योजना क-
रावी, म्हणजे स्तोत्र आणि शस्त्र ही प्र-
धान कर्मे होऊन वस्तुतः प्रधान कर्मे

sentences are directly mentioned
in the Vedis, it is it once de-
termined what verses are to be
sung and what passages are to
be repeated Again, the Taitti-
riya-Samhitâ and Bâhmanya, Vâ-
jasaneyi-Samhitâ and the Sha-
tripitha-Brahmanya are divided in-
to sections according as they treat
of sacrifices Hence it is plain that
a special adjustment of the verses
sung and the prose passages re-
peated is made Hence the
verses sung and the prose pas-
sages repeated are principal works
Because they are principal works,
they generate the extraordinary
principle Commentators have dis-
cussed the interpretation of some
Vaidika passages in this connec-
tion We will only indicate its
nature in this place The Vaidika
texts are —“ The Sâma-singer
(Utgâtâ) praises them by means
of the verses which have *ka* in
them ” “ The Sâma-singer praises
by means of the verses which
have *Shipivista* in them ” If
these verses be considered mere
praise, then the verses themselves
will be important If they be
considered to be a description,
they will be important as referring
to a god But as the locative case
used in the Vaidika texts quoted
can never show an instrument
or the means of an action, the ver-
ses in question cannot be consi-
dered to be praises Again, in-
stead of the locative case, if it be
considered to be the genitive case,
as in the Vaidika text —“ I de-
scribed India's acts of valour,”
then in the text, the genitive case
of the god India qualifies the word
acts In the Vaidika text, “India,
lord of the dwelling (has) gone”
it is the nominative case. Hence

शर्मा श्री, त्वावाकृत अपुन उपस
 रते. वन, अस पाहिने तर श्रुगा श्री
 नरी स्त्रीन आगि गम योमय्ये इपता
 य्या गु ॥३ वगन वेलेमें असने, तरी
 स्वार्च गुन्य नावय देवा गगने काय न
 गणपतिप असने श्रुगन स्त्रीन
 आगि गम ही मरान गमे आहिने
 आता या रिहा ही या पागय यो
 विरोप वगन रेल असतां हा नाद
 समकल वीदिर पररेमार्गे यागनर
 आचार देवाप्या माने परीन नमस
 वीदाचार देवाप्या माने मांणी नर
 वीदिर रानिप्रमाण देवाप्या माने न देवा
 तर लोत दय ॥३ सनना असने
 अग्नि वायु शुष पात देव यमना
 अगा देवतांच फावलेहितेमध्य अगा
 पातम व मोल रावान पणत फल आह
 श्री, फगमरावत नमवराणाप आत
 श्रुगाई अम सांगणे रता पडल
 "अग्नि ज्ञानमय्ये आहे, अग्नि रिने
 मय्य आहे, अग्नि सन विज्ञानमय्ये आहे,
 अमान वृष मरणा, आत पदम्य पा
 टता, अग्नि किणु आहे, अग्नि पा ॥३६
 न आहे, अग्नि, किणु पणत हे सारे
 देवदेव्य आहे "अस भर्षांनी अ
 सावे सत्य वर्गिले आहे ॥३७ आहे
 असेंच वगन आहे मग इद्राचे स
 द्य समश्रयाप सस आगि अग्नी
 ॥३८ सननाराच कर्षा अगी पपाइत
 पडली ही पपाइत काडून ठाक पाक
 रतां मीमांसकांनी अगी तोड पाडली
 आहे श्री मंत्र हेंच देवतांचे रूप मग
 सहजच स्त्रीन प्रचल शर्मा वीदिर लोत

the nominative case describes a
 goal. Hence the conclusion is,
 the nominative genitive and loca-
 tive cases are descriptive of gods.
 Again it may be said that though
 the verses sung and prose passages
 repeated show qualities yet they
 thus point out the nature of gods.
 Hence the verses sung and the
 prose passages repeated are prin-
 cipal works.

It is necessary at this stage of
 the discussion to point out its
 bearing. The Āchāryas who fol-
 lowed the Vedas did not worship
 any images or idols. The Bou-
 ddha Āchāryas made images of
 gods. But if the former worship-
 ped no images, what did they
 worship? They invoked, praised
 and repeated Vāya Indra or
 Agni. Yet it would be difficult
 to fix the exact nature of Indra or
 Agni as described in the *Pit*.
Saṁhitā for it says Agni is in
 waters, in the lightning in the
 whole universe Agni killed Vrit-
 tra Agni causes rain, Agni
 is Vishnu or omnipresent, Agni
 protects our lives. All the gods
 such as Agni Varuna or Indra
 are one and the same. The cha-
 racter of Agni for instance is thus
 delineated in the *Pit-Saṁhitā*.
 Indra is described in the same
 way. Hence the difficulty is to
 distinguish between the nature
 of Agni and that of Indra. To
 obviate such a difficulty the Mi-
 mansakas consider the verses or
 mantras themselves to be their
 gods. Hence the statement that
 the verses sung and the prose-
 passages repeated before an offer-
 ing is thrown into a sacred fire
 are pre-eminent. The Buddhists
 worshipped images, and sang the
 praises of their gods or repeated

सूत्राणि.

शब्दपृथक्त्वाच्च ॥ २५ ॥ (सि० यु० १)

पदार्थः । शब्दपृथक्त्वात्=शब्देन पृथक्त्वात् ॥

वाक्यार्थः । पुनः । शब्देन नाम कंठरेण भेदो निरूप्यते । अतः
स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥साधार्थः । कथं शब्देन भेदो निरूपित इत्युक्तं चेद् द्वादशस्तोत्रश-
स्त्रोऽग्निष्टोम इति वचनादग्निष्टोमे स्तोत्रशस्त्राणां द्वादशत्वं नि-
रूपित । तत् कथं संभवति । शसन स्तवनं त्वेकमेव । अतो
भेदनिरूपणेनापूर्वत्वाश्रयः । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

पूजा करते वेळीं आपल्या देवाची मूर्ति माडीत तेव्हा सहजच स्तोत्रे आणि शस्त्रे गौण होत म्हणून स्तोत्रे व शस्त्रे यापासून काहीं अपूर्व होत नाही असे त्याचे म्हणणे आहे, कारण बौद्धपंडित असे म्हणत की जे देव आम्हास ठाऊक आहेत त्या देवाच्या गुणाचे मात्र वर्णन स्तोत्रे व शस्त्रे यांनीं होतें मीमांसक असें म्हणत की देवताचें रूप आम्हास ठाऊक नाही स्तोत्रे आणि शस्त्रे याचे योगाने देवताचे रूप कळतें इतकेच काय ? परंतु मात्र हेच देवताचे रूप आहे असा हा वादचाला मुख्य मुद्दा लक्षात आणला म्हणजे बौद्धाचार्य स्तोत्रे आणि शस्त्रे यास गौणकर्म का म्हणतात ? व मीमांसक त्यासच प्रधान कर्मे का म्हणतात ? व आपआपले मत स्थापण्याकरिता इतक्या निकारनें वाद का करतात ? हे वाचकांच्या सहज लक्षात येईल आता बौद्धाचार्य वाद करताना मीमांसकांच्या कोट्या नीट अर्गीकारून वाद करताना,

prose-passages In then case the verses sung and prose-passages repeated, being subordinate, being merely the praises of the idols before them, could not generate the extraordinary principle, for the Buddhists maintained that their knowledge of the nature and form of their gods was entirely independent of the verses sung and the prose passages repeated, by means of which they praised their gods or idols The Mīmāṃsakas, on the contrary, maintained that they had no knowledge of the nature of their gods, independently of their songs and recitations, and that, therefore, their songs and recitations were their gods When this distinction between the Buddhists and Mīmāṃsakas or the Vaidika orthodoxy is borne in mind, our readers will be able to see why the Buddhists insist on proving songs and recitations to be subordinate, and why, on the contrary, the orthodoxy insists on proving the same to be principal, and why the opponents as well as the defenders of the Vaidika religion

२५. निरनिराळ्या राब्दांचा
उपयोग असतो, ह्मणून (स्तोत्रे
आणि शस्त्रे प्रधान कर्मे) (सि०
सु० १)

ही रंगांची वाद करण्याची शैली लक्षात
देव पात्रोगी आहे आ हास असे
म्हणजे माग पडतें कीं बौद्ध लोक पद्ध-
त जून पोरकट शंका काढीत नसत
ज्या भमाचे किंवा शास्त्राचे स्वरूप (१२) पाम
से झटत, त्या भमाचे किंवा शास्त्राचे त्यास
जुळष्ट ज्ञान असे अलाकडे हिंदूच्या
भमाचे झटण ११ व्यास जे लोक उदतात
त्यांना झटनीय विषयाची मिलन मा
हिती नसत हाच त्यांचा वाद तो गण
पुढील पांच सूत्रात आपल मत द्द
करण्याकरिता जैमिन्याचाय पांच पुन्या
काढतात त्या पुन्यांचा विचार सा
ला म्हणजे हा वाद समाप्त झाला

२५. उदाहरणार्थन सादृपाचा अ
र्थ समजेल 'अभिष्टोम पात्रामन्ये
स्तोत्रे आणि शस्त्रे यत्ता असतात'
स्तोत्र म्हणजे वेदाची स्तुति करून गाणे
आणि शस्त्र म्हणजे न गाता नुस्ती सु-
ति करणे भीमासक्त होतात — 'अ-
हो पौढे पंडित, तुम्हें कांहीं तरी स्तोत्र
म्हटलं म्हणजे झाले किंवा नुस्ती कांहीं
चालास म्हणजे म्हणजे म्हणजे, अस
नाहीं नुस्ती स्वयंनार किंवा शम
नावरच पर्यवधान माहीं वगळता अ
मुकच स्तोत्रे अमुकच शस्त्रे अमुक्याच
वेळीं अमुक्याच तरेने म्हणजे पाहिजेत
असे वेदाचे म्हणजे आहे"

25 From the difference
of words, (the songs and
recitations are principal
works) (1 Argument in
support of the final state-
ment)

persistently continue such an ab-
stract discussion. It is impor-
tant to observe that the Bud-
dhist opponents did not raise
flippant objections on the spur of
the moment, that they were well
versed in the systems of philoso-
phy or religion which they sought
to subvert, and that now-a-days
especially in India, ignorance of a
system seems to be the special
qualification in those who attack
and vilify systems of religion or
philosophy. In the following five
sūtras, Jaimini produces in sup-
port of this final statement the
five arguments, the examination
of which will close this discus-
sion.

25 An example will elucidate
the sense of the sūtra. In the
Agnikarma smṛitice, the songs
and recitations are twelve. The
Mīmāṃsaka say — "Oh! Bond-
dha pandits, simply singing ver-
ses or reciting any prose-passages
can not do. Those in themselves
are not important. The Vedas
dictate that certain verses ought
to be sung and certain passages
ought to be repeated in a particu-
lar way on a particular occasion.
If not the verses and passages are
principal and important.

सूत्राणि.

अलर्थकं च तद्वचनं ॥ २६ ॥ (सि० यु० २.)

पदार्थः । तद्वचनं=श्रुतिवचनं ॥

वाक्यार्थः । पुनः । श्रुतिवचनं व्यर्थं भवेत् । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

भावार्थः । आग्नेया ग्रहा भवन्ति । आग्नेयीषु शंसन्ति । अत्र कस्य सस्कार इति न ज्ञायते । अत एतेषां वचनानां चारितार्थ्यं नास्ति । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

अन्यश्चार्थः प्रतीयते ॥ २७ ॥ (सि० यु० ३.)

भावार्थः । स्तुतशस्त्रयोर्भेदानिरूपणं श्रुतावेव । यथा संबद्धे वै स्तोत्रशस्त्रे वा । स्तोत्रशस्त्रयोर्धैक्यं तर्हि संबन्धो न संभवति । यदि सत्रधस्तर्हि तयोरपूर्ववाचकत्वं । अतः स्तुतशस्त्रे प्रधानकर्मणी ॥

अभिधानं च कर्भवत् ॥ २८ ॥ (सि० यु० ४.)

पदार्थः । अभिधानं=(निरूपितपूर्वम्) । कर्म=कर्तुरीप्सिततममिति व्याकरणे प्रसिद्धं ॥

भावार्थः । पुनः । द्वितीया विभक्तिर्यथाऽभिधानं करोति तथा स्तुतशस्त्रविषयेऽभिधानं दृश्यते । यथा प्रउग शसति इति निष्केवल्य शसति इति च ।

फलनिर्वृत्तिश्च ॥ २९ ॥ (सि० यु० ५.)

भावार्थः । पुनः । स्तुतशस्त्राभ्यां फलनिष्पत्तिर्भवति । अतस्ते प्रधानकर्मणी ॥

‘ इद्रवतो मनेमाहि भक्षीमाहि प्रजामिष सा मे सत्याशोर्मज्ञस्य भूयात् ’ इति स्तोत्रफलननुद्यते । न वेवताया । तस्मात् प्रधानकर्मणी स्तोत्रशस्त्रे ॥ इति शरत् ॥

२६ आणि वेदवाक्य व्यर्थ (होईल), (म्हणून स्तोत्रे आणि, शस्त्रे प्रधान कर्मे) (सि० यु० २)

२७ आणि दुसरा अर्थ समजतो, (म्हणून स्तोत्रे आणि शस्त्रे प्रधान कर्मे) (सि० यु० ३)

२८ पुन एखाद्या कर्माचे (जसे नांव, रूप असते), तसे (गद्याचे आणि स्तोत्राचे) नांव, रूप (असते), (म्हणून स्तोत्रे आणि शस्त्रे प्रधान कर्मे) (सि० यु० ४)

२९ आणि (स्तोत्र आणि शस्त्र यांचे) फलसिद्धि आहे, (म्हणून स्तोत्रे आणि शस्त्रे प्रधान कर्मे) (सि० यु० ५)

२६ अभिदेवतेचें वर्णन करणारी ऋक आदिषा "अभिदेवतेचें वर्णन करणाऱ्या ऋग्वेदाने (दे) स्तवन करतात आणि त्याच वेदाने (दे) शसन करतात" या मर्माभ्ये नुस्तें स्तवन आणि शसनच सांगितले आहे असें म्हटलें तर हें वचन व्यर्थ होईल सामान्य स्तवन किंवा शसन यांचे विधान करवाना विशेष मंत्रांचे विधान

26 Again, the Vaidika texts (would be) useless, (hence the songs and recitations are principal works)

(2 Argument in support of the final statement)

27 The other sense is known, (therefore, the verses sung and prose passages repeated are principal works) (3 Argument in support of the final statement.)

28 Agn, as a work (has a name), (so groups of verses sung and prose passages repeated have) a name therefore, they are principal) (4 Argument in support of the final statement)

29 Again (the verses sung and the prose passages repeated point to) the accomplishment of an object. (5 Argument in support of the final statement.)

26 The *lik* verses descriptive of the god Agni are called *Āgneyi*. They sing praises, by means of *Āgneyi*-verses, and they repeat *Āgneyi*-praises." If it be said that simply praises are to be sung or repeated, the text in question would be useless, for there would be no necessity of particularizing the *verses* as in the text quoted if praises generally were meant. Because the particular *verses* are mentioned,

वरण्याची गरज काय? विशेष वर्णन आहे यावरून प्रधान कर्म आहे आणि प्रधान कर्म मानल्याने मत्र व्यर्थ होत नाही

२७ उदाहरणावरून सूत्रार्थ स्पष्ट होईल असा एक मंत्र आहे की, “कारण अथवा स्तोत्र आणि शस्त्र यांचा संबंध आहे” आणि ज्या पदार्थाचा संबंध असतो ते भिन्न असतात म्हणून स्तोत्र निराळं व शस्त्र निराळं मीमांसक असे म्हणतात की “अहो बौद्ध पंडित, नुस्ती कशी तरी देवाची स्तुति करायची असाच जर अभिप्राय असता तर मग ती एकदा गाऊन करावी, एकदा न गाता तशीच करावी, एकदा गद्यात करावी, एकदा पद्यात करावी असा प्रकार वेदाने का सांगितला असता? वेदाने असा प्रकार वर्णिला आहे म्हणून त्यापासून काही अपूर्व उत्पन्न होतें, असे सिद्ध होते आणि अपूर्व उत्पन्न होतें म्हणून ते प्रधान कर्म आहे म्हणून स्तोत्र आणि शस्त्र प्रधान कर्मांत आहेत”

२८ उदाहरणावरून सूत्रार्थ स्पष्ट होईल एका शस्त्राचे नाव प्रजग अस आहे, दुसऱ्या एका शस्त्राचे नाव निष्केवत्य अस आहे, अशीं शस्त्रांची विशेष नामे आहेत, म्हणून त्यांचे विशेष रूप आहे आणि त्यांचे विशेष रूप आहे म्हणजे ती मुख्य कर्मांत आहेत

२९ वेदमन्त्राचा अर्थ केला म्हणजे सूत्रार्थ स्पष्ट होईल “जे स्तविल तेच तू आहेस” तै० सू० (३ २, ७, २, १.)

the verses sung and prose-passages repeated are principal works. Because they are principal, the texts prescribing them are not useless.

27 An example will elucidate the sense of the sūtra. A Vaidika text lays down “Because the songs and recitations (are) indeed connected” Now, the things which are connected are necessarily not identical, but different. Hence the songs are different from recitations. The Mīmāṃsakas say Well, Boudha pandits, if it were the duty of worshippers to praise gods in some way or other, the Vedas could not prescribe music, and verses or prose-passages in praise of gods. But because the Vedas prescribe certain verses or songs or passages, therefore, they are intended to generate the extraordinary principle. And because they generate the extraordinary principle, therefore, they are principal works. Hence the verses sung and the prose-passages repeated are principal works.

28 An illustration will fully explain the sūtra. A Shastriya or a group of prose-passages repeated is called Prauga. Another is called Niskevalya. Thus the Shastras have their own, distinctive names, therefore, their individual forms are fixed. Because they have their own individual forms, therefore, they are principal.

29 When some Vaidika texts are explained, the sūtra will be easily understood. “Thou art that which is praised” See the Taittirīya Saṃhitā (III 2, 7, 2, 1) “We, vigorous, wish for prosperity (in the form) of proge-

‘यत्नाम् आम्हो संतानेभ्य ऐश्वर्य इ
चिप्यो, आणि ते आम्ही ह्य यत्नाम्
सार्व मान १०० धेतो ते मत्ता देव
मर्थे साय आम्ही शर होश ” १० सं
(१२, ००, २) या मर्मांत सोप्रापी
कलसिद्धि काय हे सांगिते आहे देव
ताका काही स्तुति केला नाही १००
स्नाप व शर ही मुख्य कर्म आहेत

स्तोत्र आणि शर मन्त्रात की माग
हा या येथे समस्त ज्ञाना मीमांसना
या व योद्वां या हा शर या ज्ञाना याचे
विषयी आम्ही पूर्वी ह्य वान येथे ना
गतले आहे आता श्रेयश्रवण
याद्वारांनी कथा या गत्या यांचे
धारण सांगितले पादन व परंपरेने
चालावे नामांतर यथायोग्य गरजे
ह्य मनुष्याचे मुख्य श्रेय आम्ही असे
मानताम येथे पुढील उक्ता नि
पर परवत आम्ही यथाया अत्र तरी
काय ? श्रेयश्रवण गाणी गाऊन आणि
श्रेयश्रवण गथात्मक स्तुति करून हे
वर्षाच श्रेयश्रवण करतो, आणि त्या
नंतर त्याच दिने इगने तूप, पुरोदारा
द्वारा अर्पण करण तेव्हा स्तोत्र
आणि शर हाच यथाया मुख्य आ
कृत आणि साय देवता स्नापनस्य
देवता नष्ट तर ती वर्षाया अनुयाय
करवान १०० ती मुख्य नाहीत
असे श्रेयश्रवण यथाया निषेध हातो,
असे वीरण करून योद्वा पठिताना पूर्वपक्ष
केले आणि श्रेयश्रवण मुख्य आहेत
असे इत्यादी यथाया मंडन हाते असे

ne and we milk it. Let it be a
true blessing to me among the
gods. See the Taittiriya Sanhi-
ta (III 2 7 2 9) These texts
explicitly declare what the fruit
of singing verses (Stotra) and
repeating prose-passages is. They
do not in any way praise gods.
Hence the sacrificial verses sung,
and sacrificial prose passages re-
peated. i.e. Stotras and Shastras
are principal works.

This discussion as to the Sto-
tras and Shastras being principal
or subordinate is concluded in
the 29th sūtra. We have already
pointed out the bearing of such a
license in both on the Mimāṃsā-
kas and the Buddhists. We will
now explain the cause of the last
drawing their special attention
to the Stotras and Shastras. The
Mimāṃsākas who adhere to Vāli-
ka practices consider it the special
and pre-eminent duty of man
to perform sacrifices; the Bud-
dhists on the contrary condemn
and repudiate them. What is
the signification of a sacrifice ?
What does it really consist in ?
It is throwing an offering into
a sacred fire after singing pre-
scribed verses (Stotras) and
repeating prescribed prose-pas-
sages (Shastras) for invoking
and praising a particular god. The
Mimāṃsākas hold that the Stotras
and Shastras represent the god
praised nay they constitute the
god. The Buddhists, on the con-
trary in the course of the discus-
sion argued that the Stotras and
Shastras were not the god but that
they were simply employed to
praise them the name and form
of gods being already known by
other independent means. They
therefore, insisted on the Stotras

सूत्राणि.

अथ मन्त्राविधायकत्वाधिकरणम् ॥

विधिमन्त्रयोरैकार्थ्यमेकशब्दात् ॥ ३० ॥ (पू०)

पदानि । विधि-मन्त्रयोः, ऐकार्थ्यम्. ऐकशब्दात् ॥

पदार्थः । विधिः=(१.२,५३. सूत्रे निरूपितः) ब्राह्मणम् । मन्त्रः=
 संहिता । एकश्चासावर्थश्च=एकार्थः । तस्य भावः=
 ऐकार्थम् । एकश्चासौ शब्दश्च=एकशब्दः । तत्वं=
 ऐकशब्दम् । तस्मात्=ऐकशब्दात् ॥

वीक्ष्यार्थः । ऐकशब्दाद् धेतोः संहिताब्राह्मणयोरैकार्थ्यम् ॥

भावार्थः । ये शब्दा यथा संहितायामगच्छन्ति ते तथैव ब्राह्मण
 आगच्छन्ति । अतः संहिताब्राह्मणयोर्भेदो नास्ति ॥

अनुसन्धेयानि वेदवादयानि ॥

न तानैशन्ति न दंभाति तस्करः । नैनोऽमित्रैर्यथिरादधर्षति ॥
 देवाश्च यामिर्यजते ददाति च ज्योगित्ताभिः सव्रते गोप्रातिः सुहा ॥
 तै. ब्रा. (२,४,६,९.)

यजते व्दातीत्युदाहरणम् । स एवामेक शब्दो ब्राह्मणगतो विधास्यति मन्त्र-
 गतो न शक्नोति विधातुमित्यनुपपन्नमिति शबर पूर्वपक्षं वर्णयति ॥

घोरण धरुन जैमिनीने पूर्वपक्षाचेच्छेदन
 केले आहे

and Shastras being subordinate,
 and believed that by proving
 this, they could condemn and re-
 pudiate sacrifices. The Mīmān-
 sakas, on the contrary, insisted on
 the Stotras and Shastras being
 principal, and believed that by
 proving this, they could commend
 and establish the system of sacri-
 fices

* आतां मन्त्रामध्ये कांहीं विधि
नसतो हा विचार

३० ब्राह्मण आणि मन्त्र या
दोन्हीचा एकच अर्थ आहे, का-
ण (दोन्हीमध्ये) एका प्रकारचे
शब्द येतात (पू०)

१ हृषपशसूत्र आरे यात पूर्वपक्ष
आतांचे (१) मन्त्रांचे अर्थे को सन्नेन
व मा ६॥॥ लिहिण्या पद्धति एकाच
प्रकारचा आहे असा जसा मन्त्र
तेन यनात तेषां अर्थ येतात हृषप
सहित व ब्राह्मण मन्त्र मेरु मन्त्र यात
दृष्टान्त ब्राम्हण मन्त्रापद लिखा पत्रनायी
विधानाचे वेदलिप्य मन्त्रावय यनात
मिद्वानी आपय सतिता मन्त्रा ब्राह्मण
यामध्ये मन्त्र आहे, हृषुगीत मन्त्रा
राक्षसितान्

* NOW THE SUBJECT OF THE
MANTRAS NOT LAYING DOWN
A DUTY

30 The Mantras (San-
hitas) and Brāhmanas
have the same purport, be-
cause the same words occur
in them both. (Opponent's
statement)

30 This Sūtra is a statement
of an opponent who insists on the
method of exposition to be iden-
tical in the Sanhitas and Brāh-
manas and on the identity of
words as used in the Sanhitas
and Brāhmanas and comes to the
conclusion that the one does not
essentially differ from the other.
The opponent states to illustrat-
himself that words meaning a
gift or an act of a sacrifice occur
equally in the Sanhitas and Brāh-
mana works. We must note
that the opponent's view is also used
in his 1st. The term Prayoga
is rather indefinite, for it has dif-
ferent senses. Its principal sense
is conjunction. All its other
senses can be derived from this
sense. Nyāya Prayoga signifies
a syllogism that is, the conjunc-
tion of the premises. Asta Pra-
yoga signifies using a missile.
Nāṭaka Prayoga is the perfor-
mance of a drama. Viśa Prayoga
is giving poison. Vāk Prayoga is
using the tongue badly. It ap-
pears that commentator Śaṅkara
introduces the term Prayoga in this
sūtra into an action. But the
term appears to us to signify
an exposition. The Mantras
simply expound different mat-
ters for the enlightenment of the
mind. On this ground, Jaimini

० ब्राम्हणे दान मा... निर
प्रसिद्ध आहे — एक तर असा दुसरा ब्राम्हण
न त्यांचे मन्त्र मन्त्रांचे सहितेच ब्राम्हणां
ने प्रथम होते असा प्रसंग न्यायशा-
स्त्रात करावे आताही. एक जुळणी पदन
सा विधि लिखा आहे (असमवेग) ३।ने
अभिप्रायाच १।मय। ३।मना क
ग करण म्हाजे विप
स्योग ३।ने लिखा वेणे
नेती प्रयोग याचा अर्थ
— आहे असे भासते

सूत्राणि.

आपि वा प्रयोगसामर्थ्यान्मन्त्रोऽभिधानवाची

स्यात् ॥ ३१ ॥ (सि०)

पदार्थः । अपि वा=न । प्रयोगः=यनक्रिया । सामर्थ्यात्=योननारूप-

शक्तेः । अभिधानं वक्तानि=अभिधानवाची=अर्थनिरूपकः ॥

• वाक्यार्थः । न । क्रियमाणे यज्ञप्रयोगे मन्त्राः (केवल) अर्थ
वर्णयति ॥

भावार्थः । सूत्रेणानेनाचार्यो मन्त्रं लक्षयति । पुनत्रस्य किं रूपम् ?

प्रत्यायनम् । यद् रूपमिदं यज्ञोत्तमे तज्ज्ञा-

यते । मन्त्रस्य युगपत् पर्यवसान केवलज्ञानं न तु क्रिया-

याम् ॥

अथ मन्त्रनिर्वचनाधिकरणम् ॥

तच्चोदकेषु मन्त्राख्या ॥ ३५ ॥

नै ता नर

देवाश्च योः = कर्म । तच् चोदयतीति = तच्चोदकः । चोदयति = ज्ञा

तै. ब्रा. (२,४,६,९.)

अतः अभिवान गृहीतम् । गृहीतेऽ

यजते वदातीत्युदाहरणम् । स एवायमेक शत । तत्पदेन कर्मणि गृहीते पुन-
गतो न शक्नोति त्रिवातुमित्यनुपपन्नमिति शबर

घोराण धरून जैमिननि पूर्वपक्षाचे प्लडन
केले आहे

पूर्वसूत्रमुपलक्षणं पुनरिदं तु लक्षण-

and belief निधिभावनामुत्पादयति सम्पन्नः।

thus, they cannot perform a virtuous act without a sacrifice.

sakas, on the col
the Stotras and नत । विहितत्वाद् गोदा-

principal, and belie ||
proving this, they cou

and establish the systems

३१ न०हे प्रयोगाच्या साम-
 व्यावृत्तन मन्त्रामध्ये अभिधान
 (मात्र) असते (सि०)

आता मन्त्राच्या व्युत्प
 तीविषयी विचार

३२ कमाची भावना उत्पन्न
 करणाराचे नाव मन्त्र

१) आपाव दूषयक्षरास म्हण
 तात -- "यथा सगिता आणि भा ६।
 हे एव गमे दोतांत) संहितमाय मन्त्र
 त आणि मन्त्रामध्य नुस्त्र वगन
 अमुक करावे आणि अमुर
 म करावे अस सांगितल नसत ' सु
 र्नात अभिधान ६।११ शब्द आहे त्या
 च्या अयाद्विपयी (१० २६) सु
 प्राची तप पहा मन्त्रामध्ये प्रयोग सामान्य
 असे पण आहे त्यांत प्रयोग हे पद भाट्या
 अच ॥३॥ आहे, कारण त्याचे निर
 निराळ अर्थ होताना त्याचा मुख्य
 अर्थ जुळणी असा आहे या अयास
 अनुसरून त्याच दुसरे अर्थ घेतला
 येताना पापप्रयोग म्हजे व्यापरा
 तातील पाप अवयवांची जुळणी करून
 अनुमान पाडणे अस्तमये। ६।१
 अस्त शब्दों नष्टप्रयोग ६।११ भा ६
 करणे विषययोग करणे म्हजे विष
 घालणे वाक्ययोग ६।११ शिष्या वेणे
 पाहणी शिष्यांनी प्रयोग पाषा अर्थ
 कम अण केला आहे असे भासते

31 No From the power
 of composition, (it is plain
 that) a Mantra (consists of)
 a statement (only) (Final
 statement.)

NOW THE SUBJECT OF THE
 ANALYSIS OF THE MANTRAS

32 That which produ
 ces in the human mind a
 conception of an action is a
 Mantra.

31 Jaimini refers to the op
 ponent -- Will How can San
 ita and Brahmanas be identical
 A Sanhita consists of Mantras
 and Mantras simply are descrip
 tive They do not enjoin any
 duty The term Abhiधान is
 used in the sūtra Its sense is
 fully explained in the foot note
 to (I 2 16) sūtra. The term
 Prayoga-Samarthya is also used
 in the sūtra The term Prayoga
 is rather indefinite for it has dif
 ferent senses Its principal sense
 is conjunction. All its other
 senses can be derived from this
 sense. Nyāya Prayoga signifies
 a syllogism that is the conjunc
 tion of the premises. Astra Pra
 yoga signifies using a missile
 Nāṭaka Prayoga is the perfor
 mance of a drama. Vīra Prayoga
 is giving poison. Vāk Prayoga is
 using the tongue badly It ap
 pears that commentator Śhābara
 interprets the term Prayoga in this
 sūtra into an action. But the
 term appears to us to signify
 an exposition. The Mantras
 simply expound different mat
 ters for the enlightenment of the
 mind. On this ground, Jaimini

सूत्राणि.

अथ ब्राह्मणनिर्वचनाधिकरणम् ॥

शेषे ब्राह्मणशब्दः ॥ ३३ ॥

भावार्थः । यो वेदभागो न मन्त्रस्तद् ब्राह्मणम् । इति परिशेषसिद्ध
लक्षणमिदम् ॥

परंतु प्रयोग याचा अर्थ कथन असा
नीट वसतो मन्त्रामध्ये ज्ञान होण्याक-
रता निरनिराळ्या विषयाचें कथन अ-
सते, असे कारण दाखवून मन्त्र अभि-
वानवाचक आहेत, असा आचार्यांनीं
सिद्धान्त केला आहे

३२ मागील व या सूत्रात मन्त्राचें
लक्षण केले आहे असे भाष्यकाराचे
मत दिसते. परंतु आम्हास तसे वाटत
नाहीं मीमांसाकौस्तुभ नामक ग्रं-
थात खडदेवाने या दोन सूत्राची
व्यवस्था केली आहे खडदेव असे
म्हणतो की, ३१ व्या सूत्री आचार्यांनीं
मन्त्राचे उपलक्षण केले आहे, आणि
३२ व्या सूत्री मन्त्राचे लक्षण केले
आहे आम्हास असे वाटते की,
३१ व्या सूत्रात मन्त्राचे लक्षण आहे,
आणि ३२ व्या सूत्रात त्याच लक्षणाची
उपपत्ति आहे अशी या दोन सू-
त्राची व्यवस्था केली असता आचा-
र्यांच्या ग्रंथाचे योग्य समर्थन होते
हे आमचे म्हणजे सूत्रार्थावरून लक्षात
येईल. तच्चोदक असे जें सूत्रात
पठ आहे, ते विचार करण्याजोगे आहे
चोदक म्हणजे चोदना करणारे, म्हणजे
मनात अर्थाविन्यास भावना उपन कर-

bases his statement that the Man-
tras are only descriptive

32 Commentator Shabara
implies that Jaimini defines a
Mantra in the last two sūtras
But we do not see this In the
Mīmāṃsā-Koustubha, Khandade-
va examines these sūtras and ad-
justs their relation to one another
He states that in the 31st sūtra,
Jaimini simply shows the bear-
ing of the definition of a Mantra,
and that in the 32nd sūtra the
real definition of a Mantra is
given. We believe that the 31st
sūtra gives the definition and that
the 32nd sūtra simply explains
the definition When these two
sūtras are adjusted in this way,
the statements of Jaimini are
properly interpreted Our state-
ment will be understood when
the sense of the two sūtras is
considered The compound term
Tat-chodaka used in the sūtra
deserves attention. The term
chodaka signifies that which
generates the *chodanā*—that is,
that which produces in the mind
a conception of the sense of a
term The signification of the
term *chodanā* is explained in the
foot-note to (I 1, 2) Now to
what does the term *Tat* refer?
Commentator Shabara says that
Tat refers to the term *Abhidhāna*
in the 31st sūtra We find it
ratiqual to state that the term

३३ (मन्त्रावाचन) वाकी- चै ब्राह्मण

33 (Those parts of the Veda) which are not Man- tras are Brāhmanas

एतत् चोदना व मान्ना वाचा पूर्वा
विचार झालाच आहे संप्रदाने
वाच समानवाचार्थे तत्पत्त मा नरा
३१ व्या सूत्रांतले अमिषान हे पद घे
वात संप्रदाने आता त्याच सूत्रांतले
प्रयोग हे पद घेवें सूत्राच इत्याच वी
ज्यात अमुक करावे किंवा अमुक न
करावे असा निर्देश नसता ज्या-या ये
गान फलाच ज्ञान मात्र उत्पन्न होते
त्याचें नाव मन्त्र मीमांसकांनी मन्त्रा
चा विभाग कला आहे काही मन्त्रांत
आशीर्वाद असतो काही मन्त्रात प
ठ्याचें वणन असते काही मन्त्रात
स्तुति असते काही मन्त्रात शास्त्र
असतो काही मन्त्रात आज्ञा असत
काही मन्त्रात शौर असतो काही म
न्त्रात मन्त्र असतो काही मन्त्रात संपन्न
वाचविला असतो काही मन्त्रात त्यांच्या
सामान्याचें वणन केलेले असते काही
मन्त्रात प्रयोग वास्तविका असतो काही
मन्त्रात मन्त्राचें उत्तर असत वस्तुतः
ब्राह्मणांत (१२, १, २६) एव मन्त्र
म्हजे काय हे वास्तविक आहे स
वाच्य हे—“अहे बुध्निय मन्त्र मे
मापाय । यमपयस्विनि मिदु । फल
सामानि यनूयि । सा हि योरमूर्ता
सुताम् ॥” या मन्त्राचा अर्थ असा की,
“हे अहे बुध्निय (ब्राह्मणित्व आसत्वाच्य
अस,) प्रयी जा । ॥ हे फल फला सामे

It refers to the term *Prayoga* in
the 31st sūtra. The sense of the
sūtra under examination is sim-
ply this—That which merely
generates the knowledge of an
action without laying down any
positive injunction or prohibition
is a Mantra. The *Mīmāṃsākas*
divide the Mantras thus—Some
Mantras consist of a benediction
others describe objects. Some
Mantras consist of praises others
embody lamentation. Some Man-
tras give commands others
investigate a subject. Some Man-
tras ask questions others point
out the relationship of statements.
Some Mantras elucidate their
own power others point out the
use of an object or give an
answer. The *Taittirīya Brāhma-
na* (I 2. 1. 26) explains what
a Mantra is. It means—Oh!
Abebudhntya (oh household fire)
protect my Mantra (that) which
the *rishis*, well-versed in the three-
fold knowledge know to be *Ik*
Suman and *Yajus*, because it is the
eternal glory of the good. The
question why Jaununi should en-
deavour so much to define a Man-
tra is natural. The answer to this
question is given in a shloka
quoted by *Shabara*. It means—

Even the *rishis* can not exhaus-
tively enumerate all natural ob-
jects. But learned scholars enu-
merate them by means of de-
finitions (generalisations).

33. The method of definition
which may be called residual is
often employed in *Pāṇini's* gram-
mar and other ancient works.
When two or more terms are to

आणि यजू (असे) ज्याला जाणतात (तो) यांचे चि-
माझा मन्त्र रक्ष कारण तो सज्ज रावे मन्त्रा-
रतन ऐश्वर्य आहे " इतकी मन्त्रा-
च्या लक्षणाविषयी खटपट का
केली ? असे विचारिले असता शबराने
एक श्लोक लिहून ठेवला आहे त्याचे
आम्ही भाषांतर करतो " त्रयीना
देखील एक एक असे पदार्थांचे परि-
णन करता येत नाही परंतु पणित परि-
तिद्ध पदार्थांचे लक्षणाच्या योगा
गणन करतात

३३ व्याकरणादि शास्त्रात लक्षणे कर-
ण्याची रीति अशी आहे की, जेन प-
दार्थांचे लक्षण करतांना एक पदार्थाचे
लक्षण करून त्यावाचून राहिलेले दुसरे
असे सांगतात यास शैषिक लक्षण
असे म्हणतात मीमांसक ब्राह्मणाचे
निरनिराळे भेद करतात ते असे काही
ब्राह्मण ग्रंथ आख्यायिकारूप असतो
काही ब्राह्मण ग्रंथात हेतूचे वर्णन केलेले
असते ब्राह्मणग्रंथात कोठे शब्दाची
व्युत्पत्ति दिलेली असते, कोठे निश
असते, कोठे प्रशंसा असते, कोठे सशय
असतो, कोठे परकृतीचे म्हणजे दुसरे
आपल्याकरिता जे करितात त्यांचे
वर्णन असते, कोठे पुरा कल्प
म्हणजे पूर्वकालाचे वर्णन अस-
ते, कोठे व्यवहारणकल्पना म्हणजे
व्यवस्था करून निश्चय करण्याची कल्प-
ना असते हे जे ब्राह्मणाचे भेद केलेले
आहेत ते मन्त्रातहि अदळतात, व मन्त्रा-
तलि भेद ब्राह्मणातहि अदळतात म्हणजे
मीमांसकाच्या अशा भेदापासून मन्त्र
किंवा ब्राह्मण यांचे लक्षण बाबता येत

be defined, a residual definition is given of the last This is called *Shaisika Lakṣana* (residual definition) The *Mīmāṃsakas* subdivide the subjects treated of in the *Brāhmanas* in the following way Some portions narrate stories, others are argumentative, and explain the etymology of words some condemn and others praise practices and rites. Some simply raise a doubt others describe the acts of officiating priests; some give an account of ages gone by others explain the adjustment of the sense of passages as based on proper interpretation It is said by an opponent that such subjects as are mentioned in this division are to be seen in the *Mantras*, and the subjects treated of in the *Mantras* are to be seen in *Brāhmanas* Hence the opponent concludes that there is no distinction between *Mantras* and *Brāhmanas* *Sāyanâchârya* comes to the same conclusion in the introduction to his commentary of the *Rik-Saṃhitâ*. We will now illustrate the subdivisions of the *Mantra*-portion as well as of the *Brāhmaṇa*-portion of the different *Vedas*. "Thou art a giver of a blessing"—an example of a benediction "Agni is the head." an example of praise "One mine" is an example of a number "Oh Indra, thy eyes are yellowish like those of a frog" an example of a conversation "Oh Ambâ, oh Ambikâ, oh Ambâlikâ" an example of lamentation "Oh kindler of fire—oh priest, place a fire"—an example of a sacrificial order "What are thou?" "What is thy number?"—an example of enquiry "I ask thee"—an example of a question. "This—a sacrificial

नाहीं साय ॥ चार्थानां भावेऽद्या उ
 पोऽभातीताह मसाच नि ॥५ केला आहे
 मन्त्राच्या आणी ब्राह्म ॥ च्या निरनिरा
 व्या प्रचाराची आम्ही पहात । वतां
 'आमि हं मस्तक आहे ही स्तुति
 "एक माता" ही सन्ध्या । तू आयु
 दान ॥ १११ आहेस हा अस्तीवाव
 'हे इंद्रा तुझ डाळे बेध्वासारखे पिंग
 ठे आहेत ह सभापण 'अये, अवि-
 के, अवाशि ?' ह शोकपर आहे 'हे
 अग्नि पेटव ॥ च्या फलिक अग्नि माज
 हा प्रेय आहे "तू कोण आहेस ? कि
 तवा आहेस ? हा शोक "तुला विचार
 तों हा प्रश्न "ही वडा ह आम्ह्या
 न 'न तुलल्ल्या बर्मानां हा अनु
 पण या पादाच २८ व्या सूपात या
 मन्त्राचा विचार होइल "तीन स्वर
 पणा आणि चार स्वरपणा" हा प्रयोग
 हे जसे मन्त्राचे प्रकार आहेत तसेच ब्रा
 ॥ १११ हेहि अव्यवात मग या प्रचाराचा
 उपयोग काय ? आतां या ॥ १११ उ
 चारर । — 'मी प्रजा उपव करतां'
 ह आर्त्तावचन 'वायु हि अनिराय वपल
 वेत्ता आहे ही स्तुति 'आम्ही ब्राम्ह
 ण आहों किंवा आम्ही ब्राह्म । नाहीं
 हं आ ही जात नाहीं' ह सभापण
 "ज्यांनीं माझी चार काढली त्यांनीं
 मला सोडून गिलें हं शाकपर आहे
 'ययून सोम आण' हा प्रेय 'तो येथें
 किंवा तो येथ हा शोक 'कुयेळ-
 क्यापी समिप जाण हा प्रश्न "किं
 वा आम्ही जाणतो" हं प्रचुर । 'का
 व्याच्या टोंकावर तो आचल पापून

ground — an example of a des-
 cription. By means of un-
 broken grass — an example of
 logical connection. This text
 will be specially examined in the
 foot note to the 49th sutra of this
 chapter. The property of having
 three accents and the property of
 having four accents — an example
 of practical application. These
 are the different kinds of the
 Mantra. The same kinds are to
 be met with in the Brāhmaṇa
 literature. Nor examples from
 the Brāhmaṇa literature. May
 I have children — an example of a
 benediction. Wind is a nimble
 god — an example of praise.

We do not know whether we
 are Brāhmaṇas or not — an exam-
 ple of conversation. Those who
 nulked me have abandoned me
 — an example of lamentation.

Bring Soma from this place
 — an example of a satirical or-
 der. Is he here or there? — an
 example of enquiry. Know a
 divided twig — an example of a
 question. Or we know is an an-
 swer. He cuts a sacrificial
 oblation from the point of the
 heart (of a victim) then from
 the point of the tongue, then
 from the chest — an example of
 an act. He takes an oblation
 of a liquid in a ladle — an
 example of the power of a
 word. Thus when the examples
 as quoted from the Brāhmaṇa li-
 terature are compared with those
 quoted from the Sāṃhitā litera-
 ture it will be seen that there is
 no distinction between the two
 sets of examples. Then what is
 the use of such divisions? Again
 the style of composition as seen
 in the Brāhmaṇa literature is
 analogous to that of the sāmhitā

सूत्राणि.

अथोहाद्यमन्त्रताधिकरणम् ॥

आनाम्नातेष्वमन्त्रत्वमाप्नातेषु हि विभागः ॥ ३४ ॥

पदार्थः । यन् न वेदे पठितं तदनाम्नातम् । यत् पठितं तदाम्ना-
तम् । हि=यस्मात् ॥

भावार्थः । प्रतिपदोक्तं वेदत्वेन यन् न पठितं तेन न मन्त्ररूपम् ।
कुतः । वेदत्वेन यत् पठितं तत्र मन्त्रब्राह्मणरूपो विभागः ॥

अथ ऋग्लक्षणाधिकरणम् ॥

तेषामृग्यत्रार्थवशेन पादव्यवस्था ॥ ३५ ॥

पदानि । तेषाम्, ऋक्, यत्र, अर्थवशेन, पाद-व्यवस्था ॥

पदार्थः । अर्थवशेन=अर्थानुरोधेन । पाद=चरणः (छन्दःशास्त्रप्रसिद्धः)
वाक्यार्थः । येषां मन्त्राणां छन्दःशास्त्रप्रसिद्धचरणव्यवस्था वर्तते त
ऋग्मानः ॥

भावार्थः । अस्मिन् सूत्रे आचार्येण धर्मद्वयलक्षणेन ग्लक्षणं कृतम् ।
मन्त्रत्व सामान्या जातिः । अर्थवत्त्व वृत्तत्व च व्यावर्तकौ
धर्मौ । यजुष्यर्थवत्त्व मन्त्रत्व च वर्तते । तत्र तु
वृत्तत्व नास्ति । अतो यजुषो व्यावृत्तिः । सामानि मन्त्रत्व वृत्त-
त्वमर्थवत्त्व च । अतस्तत्र लक्षणसमन्वयो भासते । उत्तरस्मिन्
सूत्रे आचार्येण सामलक्षणं कृतम् ॥

धेतो, मग जिभेच्या मग लातिता" हा प्रयोग. "श्रुवा या पळोने तो द्रव्या-
नन अवगहन धेतो" हे सामर्थ्य प्रदर्शन
ब्राम्हणातील या उदाहरणावरून आणि
वगील सहितेतील उदाहरणावरून अस
दिसते की सहितेतील व ब्राम्हणातील
भेद सारखेच पडतात पण असे भेद
पाहून उपयोग काय? पुन ब्राम्हणाचे

literature We will illustrate
this statement As the words
"so, it is" (iti, ha) occur in the
Brahmanas, so they occur in the
Samlutas Hence both narrate
events An example will ex-
plain this fully "Thus or that
my mind" He said—grant me
wealth (Rik-samlutā VII 41,
2) He sacrifices with a win-
nowing fan because it is the

CHATEAU MOULINS,
MOËRE
SWITZERLAND

1st June 1877

I am delighted with your work, and I hope and trust you will be able to continue it. + + + But to the scholar the *Uttaramimamsa* is of great interest and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is full of allusions to *Yajurika* matters which are familiar to your *Shrotriyas* but of which we in Europe have a very vague and indistinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible but sometimes a nearer approach might have been possible. + + + To me these *Mimamsa* discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal any where. + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F. MAX MÜLLER M. A. &c.

Oxford April 27th 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr. — a monthly publication called "*Saddarsana Chintanika*" the first two numbers of which have reached me here. Mr. — is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIER WILLIAMS M. A., M. F. A. S.,
HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF
CALCUTTA HON. PROFESSOR OF SANSKRIT IN
THE UNIVERSITY OF OXFORD

has handed to me two copies of No 1 of the *Saddarshana-Chintanikâ*. I shall be glad to take six copies of this monthly publication.

J MUIR D C L, L L D., PH D

UNITED STATES, NORTH AMERICA

Princeton, July 31st, 1877.

At a recent convocation of the Regents of the University, of the State of New York, held at the Capital of the State, Albany, I was invited to address them on the subject of Education in India, and I found an allusion to your personal career and present position, with some quotations from your published writings, well received and useful, in illustrating my points. Accept my best wishes for your highest success in all your literary, philanthropic and reforming efforts. Your mental grasp is vigorous + + + +

R G WILDER

Judging from the introduction and the way in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mīmāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy. Please, put me down as a subscriber for five copies.

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us. It must be the result of long and solid preparatory labours. We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking.

JENA, }
4th August, 1877 }

A WEBER

THE ACADEMY

30th June, 1877.

"It is encouraging to note the evidence which this undertak-

ing affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works; and the text and commentary if completed can not fail to be of abiding value to scholars. On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure!

THE WESTMINSTER REVIEW
NEW SERIES

V. CHH July 1877

The work when completed promises to be a valuable collection of materials for a knowledge of Indian Philosophy

THE HINDU PATRIOT

(We have reproduced the review of the Hindu Patriot with scarcely any alterations in the history of the library of Foreign and East Indian scholars in the field of Indian philosophy.)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June 1877

WERNER in his account of the Hindus was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philosophy, but his account was exceedingly brief and having been compiled from elementary works did not in any way meet the requirements of European philosophical writers. It was not, therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy. As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist these essays were above all praise. They were however wanting in one important respect. They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the essayist but not in their *primitiva verba* and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used they could not be utilized for any critical purpose. Raja Ram Mohan Roy's essays on the Vedānta-doctrine, supplemented as they were by translations of some of the Upaniads were better; but they too were fragmentary. Windischmann's Vedānta Sūtra served only to rouse but not to satisfy, the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Sāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own

original commentary on it. This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics. Even this, however, was deficient in one respect. It was an epitome, and not the original text on the subject. Sometime after, Dr Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy, and three competitors appeared on the field. Two of these, Dr Ballantyne and the Rev Mr Mullens carried away the prize, and the third was the Rev Dr K. M. Eanerjea. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful, had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy, but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy. Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy, each has a series of aphorisms or *memoria technica*, which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as those are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation. To meet this requirement Dr Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any. Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter. And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless. Of the *Sāṅkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient. It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translations into English of all the six texts. The work is to be published under the title of *Saddaśhana-Chintamāhā* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marāthī and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English. If persevered in, and the serial be com-

pleted, it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar. The *Mīmāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus. Its object is to reconcile the rituals of Hindu worship and the legends of Purāṇas with philosophy, and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise. To quote an instance from the writings of the *Mīmāṃsā* :—European writers have for a long time and very justly condemned the Hindu *Śāstras* for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest. The *Mīmāṃsā* is shown that the whole of it is a mere myth. Brahma is but another name for Prajāpati or the Sun and the Dawn which precedes sun rise is poetically and very aptly described as a fair maiden, born of the Sun. Therefore as the sun follows the Dawn it is in poetry described as chasing the maiden and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon the allegory is complete. Other myths have been treated in the same way and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists some 2000 years ago adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day. The publication of a work of this description in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus as well as to the scholars in Europe, is an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its author success in his undertaking.

THE NATIVE ORIGIN

5th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. *Pūrva mīmāṃsā*, i. e., Jaimini Sūtras and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the *Mīmāṃsā* is the least studied although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while *Nyāya* and *Yoga* and the other schools use the principles of the *Śrī Bhagvān* as ancillary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in rais-

ing the tone of national thought, and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD

August, 1877

Mr. 's "Saddarshana-Chintanikâ" has reached its seventh issue, and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

We think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER

24th March, 1877

Looking at the Magazine from a purely literary point of view, it evinces very considerable ability. The introductory chapter is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analyzing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations; and we have no doubt that on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्भिः समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रणं समालोच्य ग्रन्थानिर्मातुं शास्त्रोद्यम-
हार्हविप्रयाणां यथार्यावगमं तद्वयेन शुक्रमुहुरभिनन्दयामि । यद्यप्यलब्धबहुलावकाशेन
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावद्दृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविशेषेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि "गच्छतः स्वलनं कापि यत्र कचन जायते । हसन्ति दुर्जनास्तत्र
समावृति सज्जनाः" इति पद्यार्थमुत्सृत्य, लाघवीयावेव स्यातां ग्रन्थकर्तुं प्रतिभा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
पुनरिति लक्ष्यते तावदेव ते किं महाहर्लनानि नोपादेयाः । किं मुक्तार्थमिर्मातृ-
श्री

योज्यता साहचर्यं प्राप्ते कतिपयगुणिकं ते यमूरा लभा अपि मुकारयय ते । पर
वेदायविषयमभिप्रायस्य पूर्वतन्म्याधावचनमभिक्रान्तिजनयया माययाऽवतारं न
मुक्तं किं तु तदादितन्मा । मनेषमिनिवेशापिरा यथापि मयेतो न मुञ्चनीति-
पुनर्विज्ञापयामि । अतः सुतो मूयसा लेखनीन्यापारोति ।

संख्य ११३२ अथिक् ३५०५६ रानी ।

}

मन्वोयमुत्तर

रान्दोपनामो बालभारती

१ धीमद्विषयानेवविद्यापाठिद्विदि कुण्डे ह्युपनाम । मायवरायामिपुस्तद
रं शुभोदकाभिरागीभिरभिर्नय दृग्भाषयामि, अथ मन्वो धीमद्विषयानेव विदितं
विन्तनिकाया ॥२॥ चिलोदधिनमवसर पुनस्तपलता मय्यनिर्मा । पापतमनस्तेन
मया मायामि, संति तु सुमापिततपस्य वरचनोदमभ्ययग चेतासा मन्वोयं प्रसुत
निबन्धं समाप्ते य तत्रपां प्रादोभारविचयधिरा रचनामात्रेष्ठ्य साधारण्येन विन्त-
ननीयप्यारत्या न्नारनीय ह्यपमिदमिति मय्ये ।

यद्यपि परमपुत्रपापनिश्चयस्य वेद्यार्थनवज्ञानस्य नुप्यपापने यन्नेमिर्नस्य
यापेदशनं तस्य योयानप्येनायमाय पु भिर्मात्रेष्ठ्यारिलरायस्वामिपुनक्तिमिराया
यैर्मनातसर्वास्तु या गीता । मायया विरचिता महानवम्भा एव यथाज्ञान्तयापि स्तोत्र-
विरचिता प्रचलया चरामायया मायुमावितेयं पददर्शनाच्चित्तनिका विण्डमृगोल-
यापेन द्दितव्यरानि ह्यमरोनाय यथासा मन्वोयमहम्येय ।

२ धीमद्विषयानेव विन्तनिका स्वयमर्थावधिपविषयिचारमा दतदर्शनकैतुया-
घानाविषय-यापविज्ञानमिलयायाह मय्यकमपरिमामात्रायाह यथायय विद्यापार्यय
समाप्तीर्षयलमिपेया ॥

संख्य ११३२ मादपदर-गाटम्यामिलभादेव

महमोन्नतरामा मुरवरौपनामा

मन्वोयपिपदुद शान्तिचिन्तनिकास्थस्य यन्मस्यालोपनमस्यामि उत । तत्र यद्य-
त्संख्यमायया महापट्टमानया च लिखितं सत्तद्विरोधतु फगद्विषयमस्याम । मायास्यमम-
यविषयनं च दृष्टाऽमार्मावित् । सन्धोवितमदुगुद्वि दैगल्य । म्मीरितमे दु । मतमे च वेदि
। फगद्विषयस्थिते धीविक्रियस्थिते च मीमांसरास्ते ये परिधमा क्तास्य सन्ध ॥ संख्या इति
। मस्यामि । माद्विपिकारिगालेप्यस्य तपरीशालनं विना फमका धमक्रिया दुर्ज्ञेया
। फर्मका दमक्रियाज्ञाने विना पतज्जलिपञ्चीतयो । शास्त्रेवेदस्यास्य पितृवेदविरासादीनां
। मक्रिया च दुर्ज्ञेया । अतो मन्वोयपाठिद्विषयार्थलक्षणेन स गृह्येतद्यो धयमित्यल
पछविदेनेति विष् ।

मन्वोयपाठिद्विज्ञानामी वस्तुमहेन दीधेमापुरस्तु ॥

।

कलायायरात्री वापिकर फानदे

मीमांसाशास्त्रसिन्धोर्गम्भीरत्वात् तदन्तस्थन्यायरेत्वानि तत्तीर्थस्थविदुषामपि हस्त-
आक्षाणि । कुतस्तस्य प्रकृतानां । अधुना तु तदुपरि श्रीमद्वाणान्तरादिकृत्या हस्तआक्षाणि
जातानि । इयं तु जनताया महदुपपत्तिरेव । इयं तु कृतिर्विद्वन्मान्यैव ॥

नारायणशास्त्री गोखले

भवदीय मीमांसादर्शनस्थसूत्राणां शाबरभाष्यादिग्रन्थदर्शनेन पाठशोधन-
पूर्वक पदतदर्थवाक्यार्थभावार्यानां प्रदर्शनं अनुनातनानां तदव्ययनशून्यानां अती-
वोपकारकं अमृतपूर्व मुबोधचेत्यवगम्य भृशं तुष्टोस्मीत्यलं विस्तृत्य।

गंगाधरशास्त्री दातार

वि० वि० षड्दर्शनचिंतनिका नामक जो ग्रंथ आपण प्रस्तुत करीत आहा
त्याचे सहा अक आम्हाकडे आपण रुपा करून पाठविले ते आम्ही आदरपूर्वक
स्वीकृत केले या देशात मीमांसाशास्त्राची, अमिरुचि प्रायशः कोणास नसल्यामुळे
पठनपाठनक्रम नष्ट होऊन शास्त्र अस्तगत झाले तरी प्रस्तुत आपण मीमांसाशास्त्रा-
चा अभ्यास करून मोठ्या मेहेनतीने हा ग्रंथ तयार करीत आहा याजपासून
मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकास चांगल्या रीतीने होऊन अस्तुगत झालेल्या
शास्त्राचा वराच उदय होत जाईल शास्त्राची माहिती थोडक्यात होण्याची जी सरणी
काढली आहे याजपासून विद्वान् लोकांचा मोठा फायदा आहे वादविवादक ग्रंथ
या शास्त्रात मोठमोठाले आहेत, परंतु सुलभोपायाने सर्वांस लवकर चांगले ज्ञान हो-
ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानाने केला नाही, यास्तव सर्वोपयोगी हे महत्त्व आपण
करीत आहा या कृत्यास श्रीपरमेश्वर यश देवो याविषयी जगनिर्यत्याची प्रार्थना
आम्ही वारवार करीत आहो इत्यलं विस्तरेण

मुक्काम पुणे
ता० २ जुलई सन १८७७ इसवी } चिंतामणशास्त्री थत्ते, डेवन कलेज

षड्दर्शनचिंतनिका आपण चालू केली ती येथे माझे पाहण्यात आली ती
पाहून व तिच्यातील विषय मराठीत इतका मार्मिकपणे खुला केलेला जाणून मला
फारच समाधान व आश्चर्य वाटले, कारण मीमांसेचे तत्त्वज्ञान असणारे पांडित सांप्रत
विरळ त्यात ती विषय मराठीत सविस्तर व मनात येण्याजोगा दृष्टात वीरे देऊन
उपपादित करणे हे काम अल्पज्ञानाचे नव्हे हा ग्रंथ पाहताच तो प्राप्त होण्याची
उत्कण्ठा झाली

गणेशशास्त्री लेले

मु० नाशिक, रविवारात.

इंद्रमकाश

पा० २९ माघ, १८७७

पा पुस्तक या दार पात्रम प्रथमतः मामासेची मूळसूत्रे त्या त्या ली त्याची पत्र, पात्रांतो पत्रांचा अर्थ, त्यापेक्षाही वाक्याय, व त्या त्या भाग्य, सोनि वनिव स्थली ज्या छनाया शपराशर्मिनी निराळा अर्थ फला आहे तेथेहि लिहिला आहे जे या आगम पुत्राये मराठी व इमनी भाषांतर व त्या त्या ली सुधायाया विराय घोष, पृथक्पृथक् मताने व तन्नुसार वृहत्त शान्ति पात्र पत्र अशी अनेक व द्वावी शारत्रीय व उपयुक्त मादिती मराठीत तमीच इमनीत हिपा वेंडम शान्तिही आहे

पस्तुत फाली पडुदशेनाचनानिफसारखें मासि पुस्तक नि हून तें खोटात स्थल विमतीने लिळ । हें स्वरादिनाची जों अनेक रूप एथे आहेत त्यांपैकीच उत्तम समज पाहिजे तरांत राजाथय माहि सा झाल्यापासून आयच्या दशांतलि सा र्वा यचनाय पाणी पडून ज्या दशांतलि शारत्रीय भाषेहि या देशांत राह पात्रा मुष्कलि सांगी आहे, त्यापैकीच वाक्यायांचे मूळ व मुष्क साधन जें हें परम गहन व उपयुक्त मीमाणाभावा त्याच भाषांतर हाऊन त्याची मलतले व सात्वतान ही गाधारण मुक्त जनास अस्वापायाने हो पात्र ही चित्तनिका सर्गेष्ट साधनीनूत अ सत्त्वामुळ इष कर्त्याचे लोकांवर मोठ उपकार आहेत यांत संशय माही आतां खरी त्या दोषकतः रूप छय आत्म त्यांत साहाय्य मिळून हें काम रोआस जाणे अशी इ वरापाणी मार्थना गहन या पुस्तकाचा आम्हा आनवावरी स्वीकार करता

ज्ञानोदय

पा १७ दुसरे, १८७७

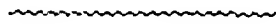
या भाषांतराची व शोकेची भाषा जरी उंच आहे व ठिकाणे ठिकाणी संस्कृत शब्द आहेत तरी भाषा सरळ, मीठ व रसिक आहे

सूचना.

	रुपये	आण
वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्यावाहेर राहणारांस टपाल हजिल्याबटल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी देतली जाणार नाही.

ग्रंथकर्त्यास अथवा म्यानेजरास जीं पत्रे लिहावयाचीं, तीं "पद-दर्शनचिंतनिका-आदिस, पुणे, सदाशिव पेठ, वर नवरं ६४१" या पत्त्यावर लिहावीं. वर्गणी वेगळे सवधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

	Rs	A
For one year, in Advance ..	5	0
Single copies	0	8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N. B. The subscription is to be paid *in advance*
No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddaashana-Chintamika*-Office, Poona, *Sadashive Petha*, House Municipal No 641.

THE
SADDARSHANA-CHINTANIKÂ
OR
STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

पड्दर्शनचिंतनिका

मीमांसादर्शन

धृत्तिवहित

त्याचें मराठी आणि इंग्रजी भाषांतर,

पुस्तक १ दिसेंबर १८७७ अंक १२

VOL. 1 DECEMBER, 1877 No 12.

पुणें

“शानप्रकाश” छापखान्यांत छापिले

(सन १८९० च्या २५ व्या आश्वयुज्यांत मोंडकी आहे)

‘ प्राचीनशाल औपमन्यवः सन्ययज्ञः पैलुपारिन्द्रमुन्मो भाखेवेयो जनः
शार्कराक्ष्यो बुडिल आश्वतराश्वरते हेते महाशाला महाश्रीत्रिया समेत्य मो-
मा ५ साञ्चकुः को न आत्मा किं ब्रह्मेति ॥ आन्दोग्य । ९.११,१. ॥

The following gentlemen will receive subscriptions
for us

Anna Moreswar Kunte B A., M. D., Esq., Bombay

Rao Sahab Mahiput Rao Rupram, Principal Training Col-
lege, Ahmedabad.

Rao Sahab Gopal Govind Ghate, Sub-judge Kotree, Sindha

Govind Moreswar, Hasubnis Esquire, B A., Sanskrit Teacher
High School, Baroda

We beg that our subscribers will be good enough to pay the
amount of their subscriptions as early as possible.

आता ऊह मत्र नव्हते
हा विचार

३४ जें अवैदिक तें अमत्र
आहे कारण वैदिकाचेपया-
चा त्रिमास आहे

ऋचेच्या लक्षणाविषयी
विचार

३५ ज्यामध्ये अर्थाच्या घो-
रणाने पादव्यवस्था असते, त्या
मंत्राचे नांव ऋक्

मिरनिराले मेढ आम्ही वरनी वर्णिले आ
हेत तसेच मेढ सदिनेचे हि अदृष्टात
पाचहि योडा प्ये विचार केला पाहिजे
“इति ह अशी पठ मा ह । मध्ये
अदृष्टात. त्याचका आत्म्याधिकेच वणन
आहे अस विसर्ते अशीच परे सदिनेत
अदृष्टात वेर्वेहि आ म्याधिकेच वणन अ
सर्ते पास ७६१ । - ‘असं विवा असे
मार्ते मन ” म. स. (१ ११, १)
“मला वन व अस तो म्हणाला ” म. स.
(७ २१, २) “सुपाने तो पाग करतो
कार । त्याने अन्न दयार शत, ” हा हेतु
हा मा ह । दील मम आहे ‘मुम्हाला
किवा तुम्हा बोधाला वे हें इच्छितवत ”
हा हेतु ‘म्हणून पाण्याच्या मातून म्हा ”
ही व्युत्पत्ति ‘इच्छा व माला वहीपणा’
ही व्युत्पत्ति “याचे अग्नि गेले’ ही निवृ
“अज्ञाताला प्येव अन्न मिळते ” म.

NOW THE SUBJECT OF THE
RİKAS (SUBSTITUTION) NOT
BEING MANTRAS.

34 Whatever is non
Vaidika is not a Mantra,
for the Vaidika (alone is
capable of) adjustment,
(literally, for a division
in matters Vaidika)

NOW THE SUBJECT OF THE
DEFINITION OF A RİK

35 That Mantra in
which there is a metrical
arrangement of words as in
a line (and) which conveys
some sense, is a Rik

means of preparing food. This
is a text from a Brāhmana. “They
wish this for you two or for
you. —an example of a reason.
“Therefore follow waters.”—an
example of explanation. There-
fore, curds are curds. —an exam-
ple of etymology. “The fires
of this (sacrificer) have gone
out. The ignorant get food
for nothing. Vide the Rik-San-
hitā (X 117 6)—these two are
examples of reproach. “The
wind is a very blithe god.”—an
example of praise. What was
below? Oh! What was above?
Vide the Rik-Sanhitā (X. 120, 6)
—an example of doubt. Give
wealth (alms) to those who ask
for it.” Vide the Rik-Sanhitā (X
117 5)—an example of an origi-
nal statement or a positive in-
junction. “The post of Udam-
bara (ficus glomerata) is as tall as
the sacrificer —another example
of the same. “He cooks the
pulse called *phascolus radiatus*

स (१० ११७, ६) ही निंदा “ वायु
ही अति चपल देवता आहे ” ही प्रशंसा
(सर्व देवात) श्रेष्ठ “ अग्नि ” ऋ
स (८ ३४, १६) ही प्रशंसा
“ खाली तरी काय होते ? की, वर विवा
वरती तरी काय होते ? ” ऋ स
(१० १२९, ६) हा सशय “ गार्ह-
पत्य अग्नीमध्ये हवन करावे कानाहीं ? ”
हा सशय “ मागणाराला धन द्यावेच ”
ऋ. स (१०, ११७, ५) हा विधि “ उ-
बराचा खाव यजमाना इतकाच उच
असतो ” हा विधि “ उडालाच मज-
करता शिजवितो ” ही परकृति “ दहा
हजारापासून हजार देता झाला ” ही
परकृति “ आणि पूर्वांचे जळण्या
लाकडाबरोबर समागम करते झाले ”
हा पुरा कल्प “ देवानी यज्ञाने यज्ञाचे
यजन केले म्हणजे धर्षणाने उत्पन्न के-
लेल्या अग्नीच्या योगाने गार्हपत्यकुं-
डातील अग्नीचे यजन केले ” हा पुरा
कल्प अशी ज्या प्रकारची उदाहरणे
सहितेच अढळतात त्याच प्रकारची
ब्राह्मणातहि अढळतात म्हणून ब्राह्मणाचे
अमके प्रकार व सहितेचे अमके प्रकार
हे योग्य नाही.

३४ सूत्रामध्ये मुख्य विचार ‘ कर-
ण्याजोगा शब्द आम्नात आहे आ-
म्नात हा शब्द सहिता व ब्राह्मणात
निंदान आम्नास तरी अढळला नाही
आचार्यांच्या वेळी वेद कशास म्हणावे
असा विचार उत्पन्न झाला कात्यायन
नाने “ स्वाध्यायोऽध्येतव्य ” म्हणजे
“ निंदान आपल्या गाखेचें तरी अव्य-

for me.”—an example of doing
something for others or benefi-
cence. “He gave ten thousands,”
(literally from ten thousands)—
an example of the same. “The
ancients became united with fire-
brands (Sanskrit Ulmuka)” an
example of an ancient institution
(Purâ-kalpa) “The gods sacri-
ficed a sacrifice by means of a
sacrifice”—another case of the
same This mystic verse of the
Rik-Saṁhitâ is explained in the
Āitareya-Brâhmana in the follow-
ing way “The gods, having pro-
duced fire by friction, introduced
it into the Gârhapatya-fire-place.”
The same examples as those in
the Saṁhitâ-works, are met with
in the Brâhmana-works Hence
the division and characterization
of the Saṁhitâ or Brâhmana-
works as made by the Mîmân-
sakas are not satisfactory.

34 The important word in
the sūtra is Āmnâta We have
not met with it either in a Saṁ-
hitâ or Brâhmana-work. The
question as to what deserved to
be called the Veda was first raised
at the time of the Āchâryas.
Kâtyâyana mentions Svâdhyâya
or one's own study when he lays
down “the Svâdhyâya is to be
studied” The modern Mîmânsâ-
kas discuss very vehemently the
statement of Kâtyâyana to deter-
mine whether it is restrictive or
exclusively specific in its force.
We will examine this subject in
its proper place Yâskâchârya
states in his Nirukta the Collec-
tion or Veda is enumerated or
stated—the original is *Samâ-
mnyas samâmnâtas* Here the
word *Āmnâya* simply signifies
enumeration of the different bran-
ches of knowledge Now the

यन परावर करोवे ' असा विधि केला
अश्वीन मीमांसक हा नियम आहे
को परिसेन्या आहे याविषयी पुष्कळ
संशय करीत असताना त्याविषयी आ
म्ही यथापक्षी विचार करू पाहता
चापरीती " समा नाय समानता
असे निष्कर्षात म्हले आहे त्या हि
तार्कादि त्या वेळच्या विद्येचे परिणाम
इतकेंच परंपरागत होते असें विद्ये
चे परिणाम पर पावे भोजन का
णते ? असे विचारल्यास त्या वेळच्या शाळे
मध्य विद्यार्थी भूहर्षमत करीत अ
सता व आचार्यावरून अभ्यसन करीत
असता फोणते होते विषय सा रि
कला म्हले तो शास्त्राध्य शिक्षण
असें शरितो माग पड निरनिराळ्या
आचार्यांनी शास्त्राध्याय निरनिराळ्या
रीतीनें परिणाम केले आहे निरनिरा
ळ्या काळची शास्त्राध्यायांनी निरनिराळीं
लक्षां घेऊन त्यांचा विषयांचे को
ष्टक केले आणि त्यांचा बारीक रीतीनें
शोध केला असता त्या अति प्राचीन
काळी विद्यारुद्धि करीत झाला हें समजते।
आणि काळमुक्तमात्रा नि १५ वार्ता
येतो अस्तु भूनाय इतक्या की
ण्यास आ नत म्हले आहे त्याच
कायते मंत्र अक्षि आ नाव इत्यादि
वैदिक मंत्राची जणों पाहच आहे म्हणून
वैदिक मंत्र अमका असें ओळखता येतें
पसतमर्षी जे मंत्र ह ।। ते ला ताव, त्या
मंत्राच्या वधी कधी भूतकाळाच्या हि
तार्का वर्तमानकाळ, आणि एवंचम।
त्या रिकी ।। अनेकवचन असे ' केरकार

question is natural—where is the
necessity for such an enumera
tion or rather a catalogue? At
the time of the Āchāryas bacho
lors spent years in acquiring
knowledge. Regular schools
where systematic instruction was
imparted by teachers of reputa
tion formed an essential part
of the social and religious econo
my of the times. Hence as the
curriculum of the schools was
altered and enlarged at different
times different Āchāryas, at
once teachers and philosophers
developed and stated it in dif
ferent ways. Hence there were
different curriculums at dif
ferent periods of the history of
the ancient Āryas. A tabulated
statement of the different sub
jects as they are enumerated by
different Āchāryas is likely to
throw much light on the exact
signification of the word Āmnāya
and on the chronology of the
different historical periods. The
general sense of the sūtra is—
that Mantras as such are always
to be met with directly in a
Vaidika treatise recognized as
such because the Vaidika trea
tises are, as it were, numbered
and catalogued. Hence the words
substituted (called Ūhas) for those
in the original Mantras by sacrifi
cing priests are not Mantras.
The subject of the Ūhas is alrea
dy considered in the foot-note
to (I 2, 53)

35 There are two words in
the sūtra deserving to be consi
dered. The first is *Artānurodha*
na—in conformity with signifi
cation—and the second—*Pāda*
vyavasthā—a metrical arrange
ment. What is a metrical ar
rangement? The metrical foot

सूत्राणि.

अथ सामलक्षणाधिकरणम् ॥

गीतिषु सामाख्या ॥ ३६ ॥

पदार्थः । गीतिः=गानम् ॥

वाक्यार्थः । यद् गीयते तत् साम ॥

भावार्थः । अस्मिन् सूत्रे जैमिनिः साम लक्षयति । सति मन्त्रत्वे सति वृत्तत्वे सत्यर्थवत्त्वे च गीतिवम् ॥

अथ यजुर्लक्षणाधिकरणम् ॥

शेषे यजुःशब्दः ॥ ३७ ॥

पदार्थः । शेषे=ऋक्सामभिन्ने ॥

वाक्यार्थः । या न ऋङ् न साम वा स मन्त्रो यजुः ॥

भावार्थः । शैषिक लक्षणमिदम् । शास्त्रे शैषिकलक्षणपद्धतिः प्रसिद्धा । यथा पाणिनीये षष्ठी शेषे इति ॥

या न गीतिर्न च पादवद्ध तत् प्रलिष्टपठित यजुः । इति रावर ॥

याज्ञिकजन करतात आणि या केर-
कारास जह असें म्हणतात. जहविषयी
आम्ही पूर्वी विचार केला आहे (१ २, ५३.)
सूत्र पहा या सूत्राचे इतकच तात्पर्य आहे
की, जह काही भन्न नाही

३५ सूत्रात दोन पदे विचार करण्या-
जोगी आहेत—एक “अर्थानुरोधेन”
आणि दुसरे “पादव्यवस्था” पादव्य-
वस्था म्हणजे काय ? म य, र स, त, ज म, न
हे अक्षरगण छंद गाव्ही प्रमित आहेत अ-
सुरच अक्षरगण एका ओळीत येतात
असा छंद गाव्ही नियम आहे आणि
अभुव ओळी आल्या म्हणजे छंद शा-

ma, ya, ra, sa and others are well-
known in the treatises on metres.
A poetical line admits of a cer-
tain number of syllables. A cer-
tain number of such lines con-
stitutes a verse. The lines are
called pādas in Sanskrit. Pāda-
vjavasthā means then the ar-
rangement of metrical lines. Why
is the phrase Arthānurodhena
used in the sūtra? Because other-
wise the sūtra as a definition
would include too much, as sense-
less yet metrically correct lines
can be composed, for palā palā
palā palā is a correct iambic
line, but it makes no sense. Thus

सामाच्या लक्षणाचा

विचार

३६ गाण्याच्या मंत्राचे नांव साम

यजूच्या लक्षणाचा विचार

३७ बाकी यजुःशब्द

सामाची वस्तु होते असा आर्यसि पाह असे म्हणतात. पारम्यवत्ता म्हणजे फक्त वेदामध्ये असणाऱ्या अनुसंधाना नें रचलेली अशी वस्तु आहेत दुसरे "अर्थातुरोरेण" असे पद छानात या देवले आहे। छानाचे स्पष्ट व्हावा म्हणून या परानें सल्लोस काही शिरोव बळगदी घेते असें माही

३६ साम हा जे काय हा विचार आचार या सूत्री मरत मंत्र, छय प्या मन्त्रात आहे, आणि जो गातां येता ते साम अमुक साम अमुक भाव हे ओळख पावे मुण्य सावन पंडितांच्या व्यवहार असें मा-यकार म्हणतात

३७ अर्थात, साममन्त्र, यजुर्मन्त्र असे वैदिक परंपरामध्ये प्रसिद्ध आहेत "अहे मुनिय" असा आ ही मन्त्र घेऊन पर मातांतर कले आहे ते पहाव (२१, २२) पहा जो साम नव्हे अणि फक्त नव्हे तो यजुर्मन्त्र इतकेंच या छानाचे वाचन आहे

NOW THE SUBJECT OF THE DEFINITION OF A SĀMA

36 That Mantra which is sung is a Sāma

NOW THE SUBJECT OF THE DEFINITION OF YAJUS

37 The rest are Yajus.

there are three characteristic marks of a Rik—first it is a Mantra secondly a significant line thirdly a metrical line But every Mantra is necessarily significant. We fail to see why the phrase—in conformity with signification—is added. An answer can be given—the word Mantra—is not distinctly mentioned in the sūtra. It is brought in from a preceding sūtra.

36 Jaimini defines a Sāma in this sūtra. It has one additional mark. A Mantra, metrical and significant when sung constitutes a Sāma or psalm. Commentators state that a Sāma or a Rik is distinguished as such in conformity with the practice of learned scholars.

37, The Mantras called Rik Sāma or Yajus are known to the Vaidika polity. We have already translated a verse which begins with *Akebuddhanya*. Vide (II. 1 32.) The gist of this sūtra is — That which is neither a Sāma nor a Rik is a Yajus-Mantra.

सूत्राणि.

अथ निगदानां यजुस्त्वाधिकरणम् ॥

निगदो वा चतुर्थं स्याद् धर्मविशेषात् ॥ ३८ ॥ (पू०)

वाक्यार्थः । वा=न । धर्मभेदान् निगदो मन्त्राणां चतुर्थः प्रकारः ॥

भावार्थः । पूर्वपक्षकारो ब्रवीति निगदो यजुषो भिद्यते । कुतः । धर्मविशेषात् । कोऽसौ धर्मविशेषः । उच्चैस्त्वमिति । यथोच्चैर्ऋचा क्रियते उच्चैः साम्ना उपांशु यजुषा उच्चैर्निगदेनेति । तस्मान् निगदो मन्त्राणां चतुर्थः प्रकारः ॥

व्यपदेशाच्च ॥ ३९ ॥ (पू० यु०)

पदार्थः । व्यपदेशात्=व्यवहारात् ॥

भावार्थः । पुनः पूर्वपक्षकारो ब्रवीति । निगदा न यजुषि । कुतः । संज्ञाभेदात् । व्यवहारे ये निगदा ते यजुषि नोच्यन्ते । अतो निगदश्चतुर्थो मन्त्रप्रकारः ॥

यजूंषि वा तद्रूपत्वात् ॥ ४० ॥ (सि०)

पदार्थः । तद् रूपं येषां ते तद्रूपाः । तेषां भावः=तद्रूपत्वम् । तस्मात्=तद्रूपत्वात् ॥

भावार्थः । जैमिनिर्ब्रवीति । पूर्वपक्षकारवचनं नादरणीयम् । कुतः । यद् यजुषां रूपं तन् निगदानाम् । किं तद् यजुषां रूपम् । ऋक्सामभिन्नत्वम् ॥

वचनाद्धर्मविशेषः ॥ ४१ ॥ (उ०)

पदार्थः । वचनात्=निदर्शनात् ॥

भावार्थः । उच्चैर्निगदेनेति यदुक्तं तद्वचनसामर्थ्यादुच्चैस्त्वमिति धर्मविशेषो यथा पठितपूर्वम् । धर्ममिममुत्तरस्मिन् सूत्रे व्यवस्थापयत्याचार्यः ॥

निगद यजु हा विचार

NOW THE SUBJECT OF THE NIGADAS BEING YAJUS MAY TRY

३८ न०हे निगदाच्या भर्मी काही विशेष धर्म आहे ह्या-
णून निगद चवथा प्रकार (पू०)

38 No, because of a special quality the Nigadas ought to be the fourth (Veda) (Statement of the opponent)

३९ आणि व्यवहारावरून (पू० सु०)

39 And because of the established practice (of Āchāryas) (the Nigadas ought to be the fourth Veda) (An argument advanced by the opponent)

४० न०हे त्या रूपांमुळे (निगद) यजु (आहेत) (सि०)

40 No, (the Nigadas are) Yajus because of that quality) (Final statement)

४१ वचनांमुळे धर्मविशेष आहे (उ०)

41 By means of a direct statement, the special quality (is described) (A reply)

१८ 'मोठ्यानें घळा ६ ॥या, मोठ्यानें साम गाते, यजु मनांतल्या मनात ६ ॥वेव, निगद मोठ्यानें ६ ॥वन' असे वाक्य आहे या वाक्यात जसा वजन पूर्वपक्षकार असे ६ ॥तो की, वेड्यांनी निगद मोठ्यानें ६ ॥वे असे वजन केले आहे. आणि या मध्ये धर्मविशेषाचे वजन आहे, ६ ॥न यजुर्महापाठून निगद मित्र असून मंत्राचा हा व्यवसाय प्रकार आहे पुढील सूत्री पूर्वपक्षकार आपले ६ ॥० ह्मणत याकरितां पुढील वाक्याविषय

११ हे यजु आहेत हे निगद नाहीं हे निगद, हे यजु नाहींत, हे व्यवहारावरून समजावयाचे

38 "The Riks are to be repeated aloud: the Samas are to be sung aloud: the Yajus are to be repeated as in a whisper: the Nigadas are to be repeated aloud." This is a recognized text. In conformity with this text, the opponent states: it is admitted by Āchāryas that Nigadas are to be repeated aloud. This is a special quality. Hence the Nigadas differ from the Yajus to be repeated as in a whisper and constitute the fourth kind of the Mantras. In the next sūtra, the opponent produces an argument to substantiate his statement.

39 The opponent says that

सूत्राणि.

अथाच्च ॥ ४२ ॥ (यु०)

वाक्यार्थः । पुनः । अथाद् हेतोर्निगदा यजुषि ॥

भावार्थः । उपसर्गस्य नेः प्रकर्षोऽर्थः । गदतिः शब्दकर्मा । नितरां गद्यते येन स निगदः । यजुषा द्वौ प्रकारौ । यानि यजूष्युच्चैश्चार्थन्ते ते निगदाः । यानि यजूष्युपाशूच्चार्थन्ते तेषां सज्ञा-विशेषो नास्ति ॥

गुणोत्तमं स भवति य स्वकार्यं कुर्वतामुपकारे वर्तते न च परस्मैव्यवहार्यानां यजुषामुपाशुष्व साहाय्ये वर्तते । इति शबर ॥

१० निगद हे पद अनुवृत्तीने मा-गील सूत्रातिन आले आहे “त्या रूपा-मुळे” असे पद सूत्रात आहे त्याचा अर्थ जे यजूचे रूप तेच निगदाच रूप असल्यामुळे आता यजूचे रूप कोणते ? गद्यात्मक वाक्यरचना गद्या-त्मक वाक्यरचना जशी यजून असते तशीच निगदात असते, म्हणून निगद यजु आहे असा आचार्यानी सिद्धांत केला आहे

११ मोठ्या स्वराने निगद म्हणावेत असे वचन आहे म्हणून काही यजूच्या अर्गां वर्मविशेष आहे, असे आम्हां (२१, ३८) सूत्री वर्णन केले-च आहे आणि सूत्रातील “ वचना-मुळे ” या पदाचा स्वाभाविक असाच अर्थ आहे परंतु भाष्यकार शबर दुसऱ्यास जाणविण्याच्या सामर्थ्यामुळे असा अर्थ करतात, आणि मोठ्याने म्हणले असता काही यजुर्मंत्रापासून दुसऱ्यास ज्ञान होतें, हाच त्याचा विशेष वर्म आहे असे दाखवितात

the distinction between the Nigadas and Yajus can be made out as the terms are used in common conversation

40 The term Nigada is brought in from the preceding sūtra The term Tadrūpatvāt is used in the sūtra It means from that quality the quality common to the Nigadas and Yajus Now, what is the quality of the Yajus ? Prose-construction As the Yajus consists of prose, so the Nigadas consist of prose Hence the latter and the former are not different It may be mentioned that the Vājasaneyi Sanhitā consists of poetry and that therefore all the Yajus are not prose The statement of commentators is, therefore, unintelligible

41 The statement as directly made in a recognized treatise is that the Nigadas are to be repeated aloud Hence some Yajus possess this special quality as insisted on in (II I, 38) The term—“from a statement” as

४२. आणि कारणांमुळे (नि-
गदांमध्ये विशेष धर्म आहे)
(यु०)

42 Because of a rea-
son, (the special quality
of the Nigadas is de-
scribed) (An argument in
favour of the final state-
ment)

used in the sūtra seems to sanc-
tion our interpretation. But
commentator Shabara interprets
it thus—"because of the power
of demonstrating something to
others" and states that the spe-
cial quality of the Yajus consists
in conveying some sense when
they are repeated aloud.

4. The main statement in
the sūtra is brought in by way of
Anuvṛtti. If some Yajus-Man-
tras be repeated aloud they en-
lighten the hearer and therefore
they are called Nigadas. Those
which are repeated as in a whis-
per do not enlighten the hearer.
Hence there is a valid reason for
distinguishing the latter Yajus
from the former. The etymology
of the word Nigada supports the
distinction. *ni* signifies *distinct-
ly* and the verbal root *gad* signi-
fies to repeat. The remarks on a
quality as made by commenta-
tors deserve attention. A quality
is that which serves the purpose
of others. Hence the Nigadas
are those Yajus which are re-
peated aloud and which serve
the purpose of enlightening the
hearer. Those Yajus which are
not Nigadas are to be pro-
nounced as in a whisper. Vide
the quotation in the foot-note
(II. 1 38.) In adjusting the
sense of the passage in the foot-
note it is necessary to divide all
Yajus-Mantras into two classes—
those which are pronounced a

४० याही यजुर्मंत्र मोठ्याने म्ह-
ले असता त्यांचा मुख लोकांस ज्ञान
होते, आणि ह्मणून त्यास निगद
असें म्हणतात आणि याही यजुर्मंत्र
मनांतून मनांत ह्मणण्यामुळे ला-
कांस ज्ञान होत नाही तेव्हा याही
यजुर्मंत्राला निगद असें नाव ठरण्याला
याच फलण आहे निगदशब्दाची
व्युत्पत्ति अशीच आहे 'नि' या उप-
साराचा अर्थ स्पष्ट आणि 'गद' म्हणजे
होणे. १। रागांमधे निरूपण मान्य
कार काळात ते घोटें लक्ष रे पासो
आहे ज्याने दुस-याचा उपयाग होतो
ता गुण, हाचाच १। राग वा अथ-
राग्याचा ह्मणून यजुर्मंत्र मनांत
त्या मनांत म्हणेत, असें ते स्पष्ट
बचन आहे, ते निरूप्य यजुर्मंत्र सो-
डून बाकीच्यास लावावे अशी जैमि-
नीचारी (२१, ३८) सूत्रातील वच-
नाची व्यवस्था करताना (२१, ३८)
सूत्रातील वचन पाहिले या वचनाची
व्यवस्था करताना मनांतल्या मनांत
म्हणायचे यजुर्मंत्र आणि मोठ्याने
म्हणायचे यजुर्मंत्र असा यजुर्मंत्राचा वि-
भाग होतो मोठ्याने म्हणण्याचा
यजुर्मंत्राचे नाव निगद असें म्हणल
आहे परंतु ज्या वचनाचा विचार

सूत्राणि.

गुणार्थो व्यपदेशः ॥ ४३ ॥

वदार्थः । व्यपदेशः=व्यवहारः ॥

भावार्थः । आचार्यो ब्रवीति । भो पूर्वपक्षकार । गुणैः कार्यद्वय क्रियते
एकं धर्मविशेषबोधनमन्यच् च व्यावर्तनम् । उच्चैर्निगदेने-
त्यस्मिन् वाक्य उच्चैस्त्वगुणेन धर्मविशेषबोधन भवति न तु
व्यावर्तनम् । अतो निगदो न मन्त्रोत्तरम् ॥

सर्वेषामिति चेत् ॥ ४४ ॥ (आ०)

भावार्थः । सर्वेषां मन्त्राणामुच्चैस्त्वान् निगद इति संज्ञा कृता चेदिति
पूर्वपक्षः ॥

न ऋग्व्यपदेशात् ॥ ४५ ॥ (आ० नि०)

भावार्थः । ऋचो निगदा इति वक्तुं न युज्यते । कुतः । व्यवहारबला-
त् । ऋच ऋद्धाम्ना प्रसिद्धाः । न तु निगदनाम्ना ॥

चालला आहे त्या वचनाचा अर्थ सगळे
यजुर्मंत्र मनांतल्या मनात म्हणायचे
असा होतो असा अर्थ न घेऊन
व्यवस्था करावी असे आचार्य बळजो-
रीने सांगतात असे आम्हास वाढते.
अस्तु याचा पुढे विचार करूं.

loud, and those which are not
The former have got a special
name (Nigada) and the latter
have no name The opponent does
not see the argument and states
that the passage admits of one
interpretation only that all Ya-
jurs are to be pronounced as in a
whisper We believe that the
opponent does not twist the pas-
sage, but interprets it in a na-
tural way The relative validity
of the two interpretations of the
passage as attempted by the Mi-
māṃsaka and his opponent will
be tested in the sequel.

४३ (पदार्थाचा) गुण
(समजण्या) करता व्यवहार
(असतो) (उ०)

४४ (निगद ही सज्ञा) स-
बोची (च) असै (हटलें)
तर—(आ०)

४५ अममत्राच्या व्यवहा-
रावकन (अममत्र निगद)
न०हेत

४६ जसा आम्ही पा वपनीचा वि-
मल केला आहे, तशीच रीति व्यवहा-
रात विमल पर पाणी आहे वटा-
त—'या दिवानी मा ह मा जेवापाला
बरीच, आणि त्या दिवानी संप्रसात
जेवापाला परीच' पाचा अय जे मा-
मण स पाची नहीत त्यांस एवें बरीच,
आणि जे संपाची आहेत त्यांस तयें
बरीच असाच प्रकार निगद ह जे
पुनर्मम आहेत असं सिद्ध होत

४७ पूर्वपक्षकार असै ह जो की,
जो माठथालें म्ह पापाचा तो निगद असा
आम्ही बरीच वपनीचा अय फक्त व-
स्तु मग अ मम मोठपाम म्ह पा-
चा हून अ मम निगद आहे असा
अय आ ही कक

४८ आचार्य म्हणतात—“पूर्व-
पक्षकार बाबा, असा व्यवहार जाहो
अ मोमम पुनर्मम म्हणून कसे चालला
मममम ते अ मम, पुनर्मम ते पुनर्मम
मममम पक्षक आहेत, निगद मममम

43 A statement (is
made) for (describing) a
quality (of an object) (A
reply)

44 If (it be said that
the name) of all (Yajus
mantras is Nigada,) then
—(A doubt)

45 From the use of the
Rik mantras (they) are not
(Nigadas.) (The doubt re-
moved)

43. We have translated the
word Vyapadesha by a statement.
Its exact signification deserves a
examination as it is often used in
Indian philosophy. By Vyapa-
desha, commentators take a con-
versation or common life. They
say “in common life such a divi-
sion as we have mentioned is
often made.” For example “let
the Brāhmanas to dine here, and
let the Sanyāsins there.” This ne-
cessarily means that those Brāh-
manas who are not Sanyāsins are
to sit in this place and those who
are Sanyāsins are to sit in that
place. Thus the division of Ya-
jus into Nigadas and the rest is
made. This is the way commen-
tators interpret the sūtra. The
natural sense of the sūtra is at
once apparent.

44 The opponent states that
if the passage quoted and inter-
preted applies the name Nigada,
to those Yajus which are repeated
aloud then a Rik which is also to
be repeated aloud as stated in the
passage under examination is a
Nigada. This objection will be
removed in the sequel.

आहेत आणि वेदवाक्य आहे की, निगदाने यजन होत नाही, आणि ऋग्मन्त्रानेच यजन होते म्हणून वेदव्यवहाराकडे लक्ष घावे लागते आणि त्यावरून निगद म्हणजे यमुच आहेत”

इतका निगदाविषयी तदा पूर्वपक्षकारिते व आचार्यांनी का केला याचा दिचार करणे योग्य आहे पूर्वपक्षकार शास्त्रातिपुण आहे, आणि वैदिक परंपरेच्या धरामध्ये शिरून मीमांसकावर कोट्या करणारा आहे निगद हा वेदभाग आहे असे मीमांसक मानतात. निगद हा यजुर्मंत्र आहे असे दाखवून निगदाची योग्यता मोठी आहे असे आचार्य स्थापितात इतकी निगदाविषयी धडाभोड होण्याचे कारण असे आहे की, ऋग्वादिजन जेव्हा झाले तेव्हा यज्ञाविषयी नानाप्रकारचे शास्त्रार्थ होऊ लागले जे जे शास्त्रार्थ त्यांनी केले व जी जी वचने ते बोलले ती ती सर्व ब्राम्हणग्रंथामध्ये परिगणित झाली नाहीत, म्हणून ब्राम्हणग्रंथात ती लिहिली गेली नाहीत त्यांची पुष्कळ वचने याज्ञिक लोकामध्ये चालू राहिली व बौद्धायनादि आचार्यांनी जेव्हा श्रौतसूत्रे रचिली, तेव्हा निगदरूप वचनांच्या योगाने पुष्कळ यज्ञसंबंधी शास्त्रार्थाचा निर्णय होत असे त्या निगदरूप वचनाचा आपल्या सूत्री आचार्यांना सग्रह करावा लागला असे काही निगद ब्राम्हणग्रंथात आहेत, काही निगद श्रौतसूत्रात आहेत, व काही निगद परंपरेने चालत आलेले

45 Jaimini declares — Oh opponent, this is not the way people use the word *Rik* How can the *Rik*-mantras be classed with *Yajus*-mantras? The former essentially differ from the latter The *Rik*-mantias are verses, the *Nigadas* are prose-passages Besides a *Vaidika*-passage states that there cannot be a sacrifice, by means of the *Nigadas*, but a sacrifice can be offered by means of *Rik*-mantias Hence it is necessary to attend to the established *Vaidika* usage Hence the conclusion is that a *Nigada* is a *Yajus*

It is necessary in this place to consider the bearings of the discussion between Jaimini and his opponent or between the orthodoxy and the Buddhists The last were well-versed in the systems of thought as developed by the *Āchāryas*, and advanced arguments against the orthodoxy arguments based on the doctrines and principles recognized by the orthodoxy The *Mīmāṃsakas* admit that the *Nigadas* form a part of the *Vedas*. They seek to establish that the *Nigadas*, being *Yajus*, are essentially important. The reason why the *Nigadas* were made so much of, is that at the time of the *Brahmavādi* philosophers a variety of sacrificial principles was discussed. All their discussions and statements were not embodied in the *Brāhmaṇa*-literature Yet their dicta were recognized by the sacrificers, and found an important place in such sacrificial systems as *Boudhāyana-Shrouta-sūtra* which bases many sacrificial acts on the authority of *Nigadas*, because the *Āchāryas* would not dispense with them

सूत्राणि.

अथैकवाक्यत्वलक्षणाधिकरणम् ॥

अर्थैकत्वादेकं वाक्यं साकांक्षं चेद् विभागे स्यात् ॥ ४६ ॥

पदानि । अर्थ-एकत्वात्, एकम्, वाक्यम्, स-आकांक्षम्, चेद्,
विभागे, स्यात् ॥

पदार्थः । अर्थैकत्वात्=विषयैकत्वात् । साकांक्षम्=सापेक्षम् ॥

वाक्यार्थः । एकेनार्थेनैकं वाक्यम् । विभागे सापेक्षितं भवति ॥

भावार्थः । सूतस्यास्य द्वे दले स्तः । प्रथमदलेनाचार्यो वाक्य
लक्षयति । क्रियाकारकसाहाय्येनैकोऽर्थो येन ज्ञाप्यते तद् वा-
क्यम् । नानाभावनाश्चेतसि युगपदुत्पद्यन्ते । तासामेकैकासा-
माख्यातकारकाणि सहायभूतानि भवन्ति । यदेदं भावना
चेतस्युत्पद्यते तदाऽर्थैकत्वम् । अर्थैकत्वाद् वाक्यमित्याचार्योऽ-
भिप्रैति । द्वितीयदलेन तु नानाभावनानां चेतस्युत्पन्नानां यदा
परस्परसम्बन्धो वर्तते तदा सापेक्षमेकार्थत्वं प्राप्नोति । आख्या-
तकारकविशिष्टभावनानां भेदेऽप्येकविषयपर्यवसितं सापेक्षमेकं
वाक्यम् ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

देवस्य त्वा सवि॒तुः प्र॒सवे॒ऽश्विनो॒र्बा॒हुभ्यां पू॒ष्णो ह॒स्ताभ्याम॒ग्नये
जुष्ट॒ निर्व॑पामि । तै. सं. १.१,४,२. आ॒र्युर्ध्वे॒ जेन॑ कल्पतां प्रा॒णो
य॒जेन॑ कल्पताम॒प॒णो य॒जेन॑ कल्पता व्य॒णो य॒जेन॑ कल्पता चक्षु-
र्ध्वे॒ जेन॑ कल्पता श्रो॒त्रं य॒जेन॑ कल्पतां मनो॑ य॒जेन॑ कल्पता वा॒ग्य-
जेन॑ कल्पतामा॒त्मा य॒जेन॑ कल्पतां य॒ज्ञो य॒जेन॑ कल्पतां ॥ तै. सं.
१.७,९,१-२. ॥ स्यो॒नं ते स॒दनं॑ करोमि घृ॒तस्य॑ धा॒रया॑ सु॒शेवं॑
कल्पयामि । तस्मिन् सी॒दामृ॑ते प्र॒ति॒तिष्ठ॑ । ब्रा॒ह्मिणा॑ मे॒ध सु॒मन॑स्य-
मा॒नः ॥ तै. ब्रा. ३.७,९,२-३. ॥

आनी एकवचनलक्ष-
णविचार

४६ अथ एक असला बहु-
णजे एक वाक्य असें समजावें
वाक्यांत विभाग असून साकी-
क्ष जरी असेल तरी वाक्य एक
असें समजावें

आत अत इतरां भाग पडने वा
गर्वा वाचकनी विचार करावा निग
राक्षिणी जो वा साता त्याचे मात
इतराचे वेदांमध्य बाग्योण्या
मन्त्राचे आणि वेदांचे त्या मातृगाय
परिगणन करावें वा वा निर्गम वा
प्राग्निनीच्या अक्षय्य रीत विवरण नि
राक्ष अद्वय नाहीं वाचादि वाचनी
नी विचार करावा

४६ वा वाचनी दान इतें आहे
प्रथम र्ही ४६ वाचनी इतें वाचनी वाचने
लक्षण फलें आहे ४६ वाचनी
परास इतारें वाचनी मुत्त विवा
वाचनी अक्षय्य रीती वाचनी अथ पूर्ण
परतात तेव्हा वाचनी होतें पूर्ण
इतें वाचनी विचारमध्य जीनावाच
त्या मातना ४६ वाचनी होतात त्या
त्या प्रत्येक प्रत्येक मातना पूर्ण वाचनी
कल्याणि पूर्ण कल्याणि वाचनी अक्षय्य
वाचनी कातने इतार होतात अशी
मातना विचारमध्य वाचनी होती इतें
अर्थक्य सिद्ध होतें अर्थक्याचा ज्ञे
म साता इतें ४६ वाचनी मातना
असा आचार्याचा अविग्रह आहे

46 THE SUBJECT OF THE
UNITY OF A SENTENCE.

46 A sentence is that
which expresses a thought.
It is complex if it consists
of parts (literally) from
the unity of sense, a sen-
tence, if there be a divi-
sion, it is correlative.)

of the Atharva Samhita. But
when the last is not admitted to
be worth notice it can be easily
seen that the Atharva Brāhmaṇa-
literature was simply ignored.
Hence such Vedic literature
as consists of Śaṅgati-Śikṣa or
Vaiśaṅga Tāpni can have no re-
cognized place whatever. Hence
it is remark that from the point
of view at least of Jaimini the A-
tharva-literature is non Vaidika.
All this deserves the attention of
our readers. The discussion as
to the Nigada is important in as
much as it was a strenuous effort
made by the Buddhists to put
down the pretensions of the or-
thodoxy which boldly stated that
it possessed revealed books.
It may be mentioned by the way
that the word Nigada is not men-
tioned by Pāṇini in his system
of grammar.

46 This sūtra consists of two
parts. In the first part a sen-
tence is defined. A sentence is
that in which the principal verb
with all its means dependent
upon it expresses a complete
thought. What is the expression
of a complete thought? A varie-
ty of thoughts rises at once in
the mind. Each of these thoughts
can be expressed by a verb with

सूत्राणि.

समेषु वाक्यभेदः स्यात् ॥ ४७ ॥

पदार्थः । समेषु=परस्पराणाकाक्षेषु ॥

वाक्यार्थः । परस्पराणाकाक्षेषु विषयेषु वाक्यभेदः ॥

भावार्थः । आख्यातकारकजनितानां चेतस्युत्पन्नानां नानाभावनानां परस्परसम्बन्धाभावे वाक्यभेदः ॥

आता, दुसऱ्या ढलामध्ये साकाक्ष एक-
वाक्य म्हणजे काय याचें आचार्य वर्णन
करतात. जेव्हा चित्तामध्ये नाना भावना
एकदम उत्पन्न होतात आणि त्याचा
परस्परांशीं संबंध असतो तेव्हा सापेक्ष
एकवाक्य होतें. प्रत्येक प्रत्येक भावनेचीं
क्रिया आणि वारके जरी भिन्न असतात,
तथापि त्या सर्व भावनापासून एकच
अर्थ उत्पन्न होतो म्हणून भावनाचें
परस्पर सापेक्षत्व असते, असा दुसऱ्या
वळाचा अर्थ आहे. सूत्रात दोन पदे
विचार करण्याजोगी आहेत. एक साकाक्ष
आणि दुसरे विभाग. वाक्याचा विभाग
असला तरी ते साकाक्ष होते असें आ-
चार्याचें म्हणणें आहे. याचा अर्थ
इतकाच कीं, वाक्य तर एक आहे,
परंतु त्याच्या पोटात स्वतंत्र निरनिराळीं
वाक्ये आहेत असे दिसते. मग ही स्वतंत्र
वाक्ये समजावीं कीं सर्व मिळून एकच
वाक्य समजावें ? असा विचार करतेवेळीं
सारीं स्वतंत्र पोटवाक्ये मिळून एकच
स्वतंत्र वाक्य होतें, कारण जरी क्रियापद,
आणि कारकें याच्या योगानें वाक्य स्वतंत्र
से दिसतें तरी ते स्वतंत्र नाही. वाक्ये
दोन प्रकारची असतात शुद्ध वाक्य आ-

its means as expressed by the dif-
ferent cases. When such a
thought is conceived by the mind,
the unity of thought is developed.
When the unity of thought is ex-
pressed, a sentence is the result.
This is the purport of the state-
ment of Jaimini as made in the
above sūtra. In the second part,
a correlative sentence is defined.
When a variety of thoughts rise
in the mind, and when they are
connected with one another, a
correlative or complex sentence is
the result. Though each thought
has its verb and its appliances
independently expressed for itself,
yet all the thoughts connected
conduce to the accomplishment of
one and the same object. Hence
in the case of a complex sentence
the thoughts are correlated. This
is the purport of the second part
of the above sūtra. There are
two terms in the sūtra deserving
special consideration. The one
is Sākāṅkṣa, and the other is
Vibhāga. Jaimini states that if a
sentence be divided, it is Sākāṅkṣa
or correlative. The sense of
this statement is that though
there is apparently one sentence,
it really consists of many sepa-
rate sentences. Now the question
is—are the last to be considered
independent sentences? Or do

वाक्यभेदाचा विचार

४७ वाक्यें सम असली
म्हणजे त्यांचा भेद मानावा

जि संयुक्त वाक्य शुद्ध वाक्याम ये गुण्य
विषयपद एक असून कारकें शुद्ध पद
असतात. संयुक्त विषयवाची कारकें
वाक्यें असतात उदाहरणार्थ अय
स्वष्ट होइत 'हनुमानाच्या सहाय्याने
लोहकल्या ॥ हरिताशूर रामाने ध्यावून
न दुष्ट रावण युद्धात राहून मा-
रिला ' या वाक्यांत विषयगें, विषय
विशेषगें, कर्ता कर्म, कारण समजान
अपादान, अधिकार ॥ हे कारकें ही शुद्ध
पदें आहेत आतां संयुक्त वाक्याचा
विचार "ब्रह्मा शुद्ध होत होतें तेव्हा
हनुमानाने साहाय्य घेतले आणि लोह
कल्या ॥ पदार्थे म्हणून ज्याच्या अंगी
शौर्य होतें अशा रामान तो ज्या रथावर
बसला होता तेव्हा ज्याप आचार । दुष्ट
होतें तो रावण मारला " या संयुक्त वा-
क्याम ये विषयगें, विषयविशेषगें कर्ता,
कर्म, कारण, समजान अपादान, अ-
धिकार ॥ हे पदार्थे ही शुद्ध पद नाहींत
ती वाक्यें आहेत आतां एका वाक्याचा
भेद आहे ज्याच समवाक्य असें जेमानानें
म्हटलें आहे, त्याचा विचार पुढल्या सूत्रा
होइत

४० 'वाक्यम' असें सूचान
पद आहे त्याचा अर्थ वाक्याचा भेद
पुनरपि वाक्यें होत प्रत्यक्षी असें सां-
गितलें पाहिजे वरील सूत्राच्या विवेक

NOW THE SUBJECT OF THE
DIVISION OF A SENTENCE
47 (Sentences) being
co-ordinate, their division
(is to be accepted)

they all constitute one sentence P
The last conclusion of this in-
vestigation is that all independent
sentences when so connected lose
their independence and constitute
one sentence because though their
cases and verbs are independent
so far as the interpretation of
different sentences in a complex
sentence goes yet the complex
sentence is one There are two
kinds of sentences : simple and
complex. A simple sentence is
that in which the principal action
is one only and the means of the
action are expressed by simple
words or phrases The means of
an action as expressed in a com-
plex sentence are sentences them-
selves The purport of the re-
marks will be plain from an
illustration — "Bravo Rāma from
a car easily killed wicked Rāvana
with the aid of Hanumān for the
good of the people in a little"
In this sentence all the means
and appliances of the action
kill are simple words that is,
all the adjectives, adverbs and
case-relations are expressed by
simple words Now an illustra-
tion of a complex sentence—
"When a battle raged and when
Hanumān gave his aid, Rāma
who possessed courage who was
mounted on a war-chariot killed
Rāvana whose conduct was
wicked that the good of the peo-
ple might be accomplished In
this sentence the adjectives and
adverbs are not simple words
but are sentences themselves

संयुक्त वाक्यांत रामानें रावण मारला एवढच प्रधान वाक्य आहे, वाक्याची सगळी गोण घाबये संयुक्त वाक्यामध्ये प्रधान वाक्याचा आणि गौण वाक्याचा परस्परार्शी सवध असतो सम वाक्यामध्ये गौण आणि प्रधान असा भेद नसतो साऱ्या वाक्याची सम योग्यता असते यास लौकिक दृष्टात - "रामा आला, आणि दृष्टा गेला, आणि ताऱ्या उठला " या वाक्यात जरी "आणि" या उभयावधी अवधानें सवध दाखविला आहे, तरी यामध्ये अमुक वाक्य मुख्य व अमुक गौण असे म्हणता येत नाही. सहितो-ब्राम्हणादि ग्रंथातून मीमांसक उदाहरणे घेतात. त्याचा अर्थ आम्ही करून दाखवितो, म्हणजे शुद्ध वाक्य, संयुक्त वाक्य, आणि सम वाक्य यांच्या निचाराचा वाक्यार्थमीमांसेत किती उप-योग आहे हें सहज समजेल. ते स (११, २, २) या मन्त्राचे भाषांतर. "देवीव्यमान सूर्यदेवतेच प्रसूतीकरता तुला, अश्विनाच्या दान वाहूनी पूजदेव-तेच्या दोन हातांनी सेवन करण्यास योग्य अशा तुला, म्हणजे द्रव्याला, एकीकडे काढतो " हा मन्त्र म्हणून दर्शपूर्णमासी इष्टीमध्ये हविद्रव्याचा निर्वाण करावाचा हविर्निर्वाण म्हणजे देवतेच्या उद्देशानें अर्घीत अर्पण करावाच जें द्रव्य ते अर्घी एकीकडे काढून ठेवणें आता ते स (१७, १, १-२) याचे भाषांतर "आयुष्य यज्ञानें प्राप्त होवो, प्राण यज्ञाने प्राप्त

There is again a third kind of sentences It is called a Samavākya by Jaimini This will be considered in the next sūtra

47 The term Vākya-bheda is used in the sūtra It means the division of a sentence We have to state again that there are two kinds of sentences In the foot note on the above sūtra, we have given an example of a complex sentence The principal part of the complex sentence is Rāma killed Rāvana. The other parts are subordinate In a complex sentence, the principal and subordinate parts are essentially connected In co-ordinate sentences, the relation of subordination does not exist All sentences are equal Hence the word Sama (equal) is used in the sūtra. "Rāmā came, Kṛṣṇā went, and Tātṛyā stood up " Though these sentences are connected by the conjunction and, yet the connection of some sentences being subordinate to one principal sentence does not exist. The Mīmāṃsakas quote from the Saṃhitā and Brāhmaṇa-works to illustrate this sūtra. We will translate the passages quoted so that the exegetical importance of syntactical division into simple and complex sentences on the one hand, and simple and compound sentences on the other may be appreciated. See the Taittirīya-Saṃhitā (I 1, 4, 2) " With the two hands of Pūsan and with the two arms of Ashvins, I consecrate thee (this portion) (as) prepared to (for) Agni for the appearance (birth) of the resplendent sun " This text is used for consecrating the rice which are made into the sacrificial cake in the

होश, अपान पशाने प्राप्त होशो म्यम
 पशाने प्राप्त होशो, मेघेन्द्रिय पशाने
 प्राप्त होशो, भार्गविय पशाने प्राप्त होशो,
 मन पशाने प्राप्त होशो, बाली पशाने
 प्राप्त होशो, आत्मा पशाने प्राप्त होशो,
 यज्ञ पशाने प्राप्त होशो " "प्राप्त होशो"
 पाचा अय माधवाचार्य असा धरतात
 की "आप आपल्या पामासिपरी तत्पर
 होशो " आता न मा (१७५
 २-१) या मन्त्राचे माधवा
 "हे पुरोहिता! मुझे स्थान सुख मो
 परतो मुभाष्या भारेने सेवनपा य ज्ञाने
 (स्थान) मो प्राप्त करून देना ' या म
 न्त्राने पुरोहिताचे स्थान तयार होने
 आता पुढे पुरोहिता माहापात्रा " त्या
 अध्वर्यानामध्यां वैश्व, प्रवेश कर ह
 तांशुआष्या गाभ्या मुपसन्न दाञ्ज त्या
 अध्वर्यानामध्यां वैश्व, प्रवेश कर "
 हा छंदोत्तीत न मा हा छंदोत्तीत मन्त्राचे
 माधवा देण्याचे प्रयोजन माह आहे
 मीमांसिनी उवाचो नरेमी यजुर्वेदादिक
 असतात पर। यजुर्वेदामध्ये अण
 यु। ॥ १११ वैश्वानरे पूर्वाय वैश्वानरे
 आहे आणि को त्यादि पशामध्य
 मध्यर्ध अणि। त्या या शताशालव क-
 लिम्ब पांचेन काम कार असते मा
 धवाचार्यानी जे यजुर्वेदाचे मान्य केले
 आहे, त्यामध्ये त्यांनी माधवा मन्त्रामध्ये
 पूजनीयसिद्धा विचार केला आहे या
 माधवा मन्त्राच्या सरासि अनुसंधान
 ते माधवा मंत्र नीर समजावेत न त्यांचा
 आकार नीर लक्षात घाषा न्धवन आ
 न्नी मन्त्राचे माधवा दिले आहे लौकिक

Darsha Pūrnāṅgaḥ. See the Tait-
 tirīya-Saṁhitā (I 7, 9 12) "Let
 life be obtained by a sacrifice. Let
 the vital breath (Prāṇa) be
 obtained by a sacrifice. Let
 the vital breath (Āpāna) be
 obtained by a sacrifice. Let the
 vital breath (Vyāna) be obtained
 by a sacrifice. Let the sense of
 sight be obtained by a sacrifice.
 Let the sense of hearing be ob-
 tained by a sacrifice. Let mind
 be obtained by a sacrifice. Let
 speech be obtained by a sacrifice.
 Let the soul be obtained by a sa-
 crifice. Let a sacrifice be obtain-
 ed by a sacrifice." The phrase
 to be obtained is interpreted
 by Mādhyama into "activity as to
 the performance of their respec-
 tive functions." See the Taittirīya
 Brāhmaṇa (III 7 5 2-3) "Oh
 Puroḥita-cake I make thy
 seat comfortable. I render it fit
 for thee by dripping ghee." This
 text is used when a place is allot-
 ted to the Puroḥita-cake. Now
 a Puroḥita-cake is to be placed.
 Sit in th immortal seat enter
 Oh thou marrow of rice be pur-
 pitated and sit in that immortal
 seat, enter" The importance of
 giving the translation of these
 passages requires to be pointed
 out. All the passages that the
 Mīmāṃsakas quote are from the
 Yajur-Veda because it fully de-
 scribes the functions of the Adh-
 varyu and his companions. In
 every sacrifice the greater por-
 tion of the work falls on these
 priests. In commenting on the
 Yajur Veda, Mādhyama takes care
 to point out the Mīmāṃsā bearing
 of every text. We have given
 the translation that the way for
 the correct knowledge of Mādhy-
 va Śāyana's commentary may be

संयुक्त वाक्यात रामानें रावण मारला
एवढेच प्रधान वाक्य आहे, बाकीची
सगळी गौण वाक्ये संयुक्त वाक्यामध्ये
प्रधान वाक्याचा आणि गौण वाक्याचा
परस्परराशी सवध असतो सम वा-
क्यामध्ये गौण आणि प्रधान असा
भेद नसतो साऱ्या वाक्याची सम
योग्यता असते यास लौकिक दृष्टात -
“रामा आला, आणि छप्पा गेला,
आणि तात्या उठला.” या वाक्यात
जरी “आणि” या उभयान्वयी अ-
न्ययानें सवध दाखविला आहे, तरी
यामध्य अमुक वाक्य मुख्य व अमुक
गौण असे म्हणता येत नाही. संहिता-
ब्राम्हणादि ग्रंथांतून मीमांसक उदाहरणे
घेतात त्याचा अर्थ आम्ही करून
दाखवितो, म्हणजे शुद्ध वाक्य, संयुक्त
वाक्य, आणि सम वाक्य याच्या विचा-
राचा वाक्यार्थमीमांसेत किती उप-
योग आहे हें सहज समजेल ते स
(११, २, २) या मन्त्राचें भाषांतर.
“देवीप्यमानं सूर्यदेवतेच प्रसूतीकरता
तुला, अश्विनाच्या दान बाहुनी पूषदेव-
तेच्या दोन हातांनी सेवन करण्यास
योग्य अशा तुला, म्हणजे द्रव्याला,
एकीकडे काढतो ” हा मन्त्र म्हणून
दर्शपूर्णमासी इष्टीमध्ये हविद्रव्याचा
निर्वाप करायाचा हविर्निर्वाप म्हण-
जे देवतेच्या उद्देशानें अग्नीत अर्पण
करायाच जें द्रव्य ते अग्नी एकीकडे
काढून देवणें आता ते स (१७, १,
१-२) याचें भाषांतर “आयुष्य
यज्ञानें प्राप्त होवो, प्राण यज्ञाने प्राप्त

There is again a third kind of sentences It is called a Sama-
vākya by Jaimini This will be
considered in the next sūtra

47 The term Vākya-bheda is
used in the sūtra It means the
division of a sentence We have
to state again that there are two
kinds of sentences In the foot
note on the above sūtra, we have
given an example of a complex sen-
tence The principal part of the
complex sentence is Rāma killed
Rāvana. The other parts are
subordinate In a complex sen-
tence, the principal and subordi-
nate parts are essentially con-
nected In co-ordinate sentences,
the relation of subordination does
not exist All sentences are
equal Hence the word Sama
(equal) is used in the sūtra
“Rāmā came, Kṛṣṇā went, and
Tātyā stood up.” Though these
sentences are connected by the
conjunction *and*, yet the connec-
tion of some sentences being sub-
ordinate to one principal sentence
does not exist The Mīmāṃsakas
quote from the Saṁhitā and Brāh-
mana-works to illustrate this
sūtra We will translate the
passages quoted so that the exe-
getical importance of syntactical
division into simple and complex
sentences on the one hand, and
simple and compound sentences
on the other may be appre-
ciated. See the Taittiriya-Saṁhi-
tā (I 1, 4, 2) “With the two
hands of Pūsan and with the two
arms of Ashvins, I consecrate
thee (this portion) (as) prepared
to (for) Agni for the appearance
(birth) of the resplendent sun”
This text is used for conse-
crating the rice which are made
into the sacrificial cake in the

सूत्राणि.

अथानुषङ्गाधिकरणम् ॥

अनुषङ्गो वाक्यपरिसमाप्तिः सर्वेषु तुल्ययोगित्वात् ॥ ४८ ॥

पदानि । अनुषङ्गः, वाक्य परिसमाप्तिः, सर्वेषु, तुल्य-योगित्वात् ॥

पदार्थः । अनुषङ्गः=वाक्यार्थपरिपूरणसमर्था पदानुवृत्तिः । सर्वेषु=(वाक्येषु) । तुल्ययोगित्वात्=तुल्यसम्बन्धात् ॥

वाक्यार्थः । अनुषङ्गेन वाक्यपरिपूरणम् । कुतः । सर्वेषु वाक्येषु तुल्यसम्बन्धात् ॥

भावार्थः । आचार्योऽनुषङ्गं लक्षयति साकाक्षपदानुवृत्त्या वाक्यसमाप्तिरिति । तुल्ययोगित्वादिति हेतुना तल्लक्षणं समर्थयति च । वाक्यसमुदाये कानिचिद् वाक्यान्वयपूर्णानि सन्ति । तत्राकांक्षासन्निधि-योग्यताबलेन याऽनुवृत्तिः कर्तुं युज्यते सोऽनुषङ्गः । अनुषङ्गस्तु बुद्धिस्थः सल्लौकिकपदाध्याहारादपकर्षादुत्कर्षाच्च च भिद्यते ॥

अनुसन्धेयानि वेदवाक्यानि ॥

यातै अग्नेऽयाश्रया रजाश्रया हंराश्रया तनूर्वर्षिष्ठा गन्धरेष्ठोऽग्रं वचो अपावर्धो त्वेष वचो अपावर्धोऽस्वहा । तै. सं १.२, ११, २. ॥ चित्पतिस्त्वा पुनातु वाक्पतिस्त्वा पुनातु देवस्त्वा सविता पुनात्वाच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रुग्मिभिः । तै. सं १.२, १.२. ॥

वाक्यालां जसे वाक्यार्थमीमांसचे सिद्धात लावावाचे तसेच वैदिक मंत्रासलावावाचे जसे तै स (१ १, ४, २) मन्त्रात एक वाक्य आहे कीं निरनिराळी वाक्ये आहेत ? असा पूर्वपक्ष होऊन हे एक वाक्य आहे असा निर्णय होतो पुन. तै स (१ ७, १, १-२) यामध्ये सारि निरनिराळी वाक्ये आहेत हे सम वा-

paved. The principles of exegetics apply equally to passages from profane as well as Vaidika literature, as in the passage of the Taittiriya-Saṁhitā (1 1, 4, 2) the question is asked whether it is a single sentence or different sentences. The question is answered, and it is declared that it is a single sentence. Again in the case of the passage (Taittiriya-Saṁhitā

४८ अनुपगाने वाक्यस-
माप्ति होते कारण निरनिरा-
ळ्या गौण वाक्यांचा एकसार-
खा संबंध असतो

वपार्थ पददश आदे ते मा (१
७, ५, ३-१) या संज्ञात संपुष्प वाक्य
अमुन गौण व संपुष्प वाक्याचा परस्पर
सादृश्यसंबंध आहे वाक्यांतील गा
कांक्षारसबंध म्हणजे काय हे पुढील सू
त्रावरून लक्षांत येईल

४८ या सूत्रात दोन शब्द विषय
करावयाचे आहेत - एक अनुपग,
आणि दुसरा मुख्यपेक्षित वाक्याचा
अस्य लावने येथी कदां येथी कांही
पदांचा अपवाद करायला लागता हे
सर्वसं निरित्त आहे कांही पदे व
गौण सादृश्यसंबंध अनुसृत वाक्यांतील
मोडला असतात अशा पदांचा अ
पवाद करायला लागता असे सा
धितान इतकं परंतु या विरुद्धी वाक्य
रच पार्थजी मोडलाडे निरि कांही
तयार मधला केवळ अर्थसादीकरता
पदांची व्यवस्था करावी लागते आणि
व्यवस्था केल्यापासून पुढीचे समानता
होत नाही वाक्यसमाप्ति परंपरा
करता जी पदांची अशी व्यवस्था क
रावी लागते तिचे नांव अनुपग असे
देवले आहे केवळ निरनिराळे शब्द
एकत्र विरुद्धी मोडल्याने वाक्य हात
नाही अनुपगाने पुढील कांही
तरी अर्थप्रसंग करता येईल असा
अर्थ त्या शब्दांपासून निघत नाही

48 Words supplied by
logical sequence complete a
sentence for in all (subor-
dinate) sentences (there is)
equal relationship

(1 7 9 1 -) all the sentences
are separate and independent.
The last is an illustration of co-or-
dinate sentences (Samavākya).
The Taittiriya Brāhmaṇa (III
7 5 3) is a case of a complex
sentence and points out the rela-
tion between subordinate senten-
ces and a principal sentence.
The relationship called the Sākān-
kṣatra (correlation) will be ex-
plained in the next sūtra.

48 There are two terms in
this sūtra deserving attention —
the one is Anuvāga and the other
—Tatparavogā. In construing a
sentence it is often necessary to
supply some words. Some words
are omitted from a sentence on ac-
count of the popular usage.
When there are words which the
idiom or popular usage requires
to be supplied it is called a case
of popular Anuvāga. But when
without any reference to the
idiom or popular usage it is ne-
cessary to supply words to secure
logical sequence or the consis-
tency of thought and when the mind
is not satisfied without some
special logical adjustment, the
words supplied for completing
the sense of a sentence constitute
Anuvāga. A sentence does not
consist of mere words put to-
gether. It is necessary that the
words should make some sense—
such sense as can satisfy the hu-
man mind. Mere disconnected
words as go, tree, one, flower, we can

पाहिजे उगीच जा, तू, काल, नाव,
 चाल, असे विस्त्रलित शब्द बोलल्याने
 किंवा लिहिल्याने वाक्य होत नाही
 शब्दाच्या अर्गा वाक्य उत्पन्न होण्यास
 तीन गुण असले पाहिजेत— एक
 आकाक्षा, दुसरा सन्निधि, आणि तिसरा
 योग्यता आता “पाणी” असे म्हटले
 आणि एक तात्पर्य “आण ”
 म्हटले तर हे वाक्य नाही हे इतके
 सुलभ आहे की, ते वाचकास सांग-
 ण्याची गरज नाही परंतु “आणा-
 याचे” असे म्हटले असता काय आ-
 णायाचे, कोणी आणायाचे, केव्हा
 आणायाचे, कसे आणायाचे असे
 प्रश्न उद्भवतात अशा प्रश्नाविषयी जी
 बुद्धि उत्पन्न होते तीस आकाक्षा म्ह-
 णतात आकाक्षेचे वाक्याचे योगाने
 समाधान झाले पाहिजे हा पहिला
 गुण दुसरा गुण योग्यता आहे
 अग्नि अगावर टाकल्याने शरीर गार
 झाले असे म्हणणे सममत नाही.
 कारण मनुष्याच्या बुद्धीमध्ये अमुक
 पदाचा अमुक अर्थ असावा, आणि
 अमुक अर्थापासून अमुक कार्य न्हावे
 असा दृढ संस्कार असतो अशी
 संस्कारयुक्त जी बुद्धि तिचे समाधान
 करणारा जो गुण त्यास योग्यता असे
 म्हणतात या योग्यता, आकाक्षादि
 धर्माचे न्यायशास्त्रात विशेष निरूपण
 केले आहे याचा आम्ही न्यायशा-
 स्त्राची चिंतनिका करताना पूर्ण विचार
 करू या निरूपणावरून तुल्ययोगि-
 त्व या पदाचा अर्थ सहज होतो निर-

not make a sentence Words can
 form a sentence when they pos-
 sess three properties the first is
 Ākāṅkṣā, the second juxtaposi-
 tion, and the third Yogyatā
 When the words—to be brought
 are pronounced, the questions
 are naturally asked—what is to
 be brought? by whom is
 it to be brought? The state
 of the mind in which such ques-
 tions are asked, is called expect-
 tancy (Ākāṅkṣā) A sentence
 must satisfy the mind in the
 state of expectancy “His body
 was cooled when fire was sprin-
 kled upon it” Such a state-
 ment is simply impossible It
 does not fulfil the condition of
 compatibility (Yogyatā), for the
 human mind is accustomed to as-
 sociate a notion with a certain
 word The property of a state-
 ment which satisfies the human
 mind in this condition is called
 compatibility (Yogyatā) We have
 not explained the principle of
 apposition, for it is so easy *Bring*
 pronounced now, *me* an hour
 after, and *water*—in two hours
 more, can not make any sense
 The system of philosophy known
 as Nyāya fully discusses the pro-
 perties called Ākāṅkṣā, Sannidhi
 and Yogyatā We will return
 to this subject when we interpret
 Nyāya-philosophy The infor-
 mation we have given explains
 the signification of the term
 Tulyayogitva as used in the
 sūtra The co-ordinate relation-
 ship of different sentences to one
 another is Tulyayogitva Anu-
 sanga is based on the notions of
 Ākāṅkṣā (expectancy) and Yo-
 gyatā (logical compatibility).
 The translation of the Vārtika
 texta will explain the way in
 which Anusanga is brought to

निराध्या वाक्याया परस्परशी साक्षा
 च संबध इहे जुल्यपोरित अनु
 वं ६ ने आकाक्षा आणि पो पता या
 शेहोची मिश्रून एक सज्ञा असे
 अनुमान होत अनुपंग वसा ध्यावा
 हे वेदमन्त्राच्या मानतारावचन उहेन
 लसात येईल "हे अग्ने तुझी जी
 लोभ हात निज गरी, (आणि) रूपा
 मध्ये निज गरी, (आणि) सौ यामध्ये
 निज गरी तनु, (आणि) अतिराय रूपा,"
 (तापलेल लोभ ६, किंवा कवे किंवा
 सोनें यामध्ये—माष १ इतराचा असा
 अर्थ करतो) "गुहेमध्ये अस गरी तनु ति
 प्या योगने उभे वाणी मी नारीशी
 केली, मनाला संताप कर गरी वाणी मी
 नारीशी केली त्या गुहा माझा होम
 अपण असा." ते स (१ २ ११,
 २) यामध्ये "तुझी जी लोभ हात
 निज गरी, रूपांमध्ये निज गरी, आणि
 सोप्यामध्ये निज गरी तनु हे तीन निर
 निराळे मन्त्र आदेश असे वेदमन्त्रकार
 मानतात पहिल्या मन्त्राचा अर्थ पूर्ण
 करण्याकरता तनु हा तृतीय मन्त्रापासून
 शब्द घ्यावा लागतो पुनः दुसऱ्या
 मन्त्राचा अर्थ पुरा करण्याकरता 'हे
 अग्ने, तुझी जी तनु इतकी पर्वे पाहे-
 ल्या मन्त्रातून घ्यावी लागतात आणि
 तिसऱ्या मन्त्राचा अर्थ पूर्ण कर याकरता
 "हे अग्ने तुझी जी" इतकी पर्वे
 पहिल्या मन्त्रातून घ्यावी लागतात अशी
 पर्वे वास्तविक इच्छाची विच्छेद विच्छेद
 अर्थ कोणी करित नाहीत इतक
 मनामध्ये अर्थाचे स्मरण होतें

bear "Oh Agni, I offer my
 sacrifice to thee. I o came
 (literally killed off) (my) harsh
 tongue I overcame (my) vexa-
 tious tongue by thy body latent
 in iron (literally sleeping in iron)
 latent in silver latent in gold—
 (thy body oldest and lying in a
 cave) A cave is the transla-
 tion of *Gahrara* in the original.
 Mādhyama interprets *Gahrara* into
 heated iron silver or gold See
 the *Taittiriya Samhitā* (I 2 11
 2.) With regard to this text
 commentators consider that the
 three epithets of Agni "latent in
 iron, latent in silver and latent
 in gold" to be three different
 sentences In order to complete
 the sense of the first sentence
 the words (thy) body require to
 be supplied from the third sen-
 tence Again to complete the
 sense of the second sentence
 the words "oh Agni," from the
 first and which (thy) body
 from the third sentence are to be
 supplied Again to complete the
 sense of the third sentence the
 words oh Agni are to be sup-
 plied from the first sentence It
 is true that the words are never
 transferred backwards and for-
 wards when a passage, like the
 one under consideration, is read
 and understood, for the mind na-
 turally apprehends the sense and
 unconsciously as it were, ar-
 ranges the words as they suit its
 power of seeing logical sequence
 This power of the human mind
 is called *Anusanga* in the sūtra.
 We will re-write the text with
 such words as the particular lo-
 gical power of the mind sup-
 plies — Oh Agni (that thy
 body) which (is) latent in iron
 (and) oh Agni, (that thy body
 which (is) latent in silver (and)

सूत्राणि.

व्यवायान्नानुषज्येत ॥ ४९ ॥

पदानि । (सर्वेषु) व्यवायात्, न, अनुषज्येत ॥

पदार्थः । व्यवायात्=व्यवधानात् ॥

' वाक्यार्थः । यत्र वाक्येषु व्यवधानं तत्रानुषङ्गः कर्तुं न शक्यते ॥

भात्रार्थः । व्यवधानमनुषङ्गस्य प्रतिबन्धकम् । पुनः । ' एकस्मिन्
वाक्ये यानि प्रतिपदोक्तानि पदानि तेषामेवानुषङ्गः । अन्यत्रा-
नुषङ्गस्थाने लौकिकवाक्यशेषो भवति ॥

अनुसंधेयानि वेदवाक्यानि ॥

सं तै प्रागो वायुना गच्छता ऋस यज्ञत्रैरङ्गानि स यज्ञपतिरा-
शिषा । तै. सं. १. ३, ८, १ ॥

यास अनुषंग म्हणतात अनुषंगाचे यो-
गानें घेतलेलीं पदं कौसामर्थ्ये घालून
आम्हीं पुन एकदा मन्त्र लिहून दाख-
वितो " हे अग्ने । तुझी जी लोखण्डात
निजगारी (तनु), (आणि) (हे अग्ने ।
तुझी जी) रम्यामध्ये निजगारी (तनु)
(आणि) (हे अग्ने । तुझी जी) सो-
न्ध्यामध्ये निजगारी तनु, (आणि) अ-
तिशय दृढ, (तापलेलें लोखण्ड, किंवा
रुपे किंवा सोनें यामध्ये) असणारी तनु,
(तिच्या योगानें) उग्र वाणी मी नार्हीशी
केली, मनाला सताप करणारी वाणी मीं
नार्हीशी केली, त्या तुला माझा होम
अर्पण असो " आता तै स (१ २,
१, २) या मन्त्राचा अर्थ क-
साचा " ज्ञानाचा पति (मन) तुला
पवित्र करो, वाणीचा पति (सरस्वती)

oh Agni (that thy) body (which
is) latent in gold (and) thy body
oldest and lying in a cave, -(by its
power) I overcame (my) harsh
tongue, (by its power) I over-
came (my) vexatious tongue
Into thee I offer my sacrifice "
We will translate the text (I 2,
1, 2) " Let the lord of knowledge
(mind) purify thee Let the re-
splendent sun purify thee, by
the bundle of unbroken grass, by
the rays of the sun establishing
the world " This is the original
text literally translated It con-
sists of three sentences, each re-
peating the verb purify The
means of this action is mentioned
by the instrumental case at the
end of the third sentence The
human mind is *naturally* led to
connect the instrumental case
with the verb as it is thrice repeat-
ed This power of the mind is
called Anusanga

आता व्यवधानामुळे स-
वध तुटतो हा विचार

४९ व्यवधान असले की,
अनुपग होत नाही

मुला परित्ति करा इतीप्पमत्त सय मुला
परित्ति करो, न मुत्तेत्था दमाप्पा जुदीन
जातात्ता स्यात्तन पर तात्ता सुपाप्पा
पिरा तात्ता "असा मत्त मत्त आह पात
सीन वाक्क्ये आहत्त म यत्त वाक्क्यामप्य
"परित्ति करा " म परित्ति करो अस
किपापत्त आत्ते आह्ते आगि पा किपात्ते
सात्तन तिसत्तत्त वाक्क्या पा राक्क्ये दत्ताया
विमत्ताने दा तित्त आह्ते तरी ह कि
येत्ते सात्तन तित्ता किपात्त ते लाव पात्ती
मनु पात्ती पुत्ति सहजत्त हाते

४९ मागील सूत्रात अनुपगाचा
अंडुर मुद्दीमप्य उत्पन्न होतो असे हा
निरास आहे आता ज्या वाक्याम प
असा मुद्दीमप्य सहज अंडुर उत्पन्न
होऊन वाक्याची परिचमाति पर पाक
रतां मुद्दीमप्य अर्थाचे रक्षुत्त होत
नाही, त्या ठिकाणी अपूग वाक्याची
परिपूर्ति करती करापी असा विचार
चालला आहे वाक्य तर अपूर्ण
आहे, त्याची परिपूर्ति करण्याकरिता
को तें पद घालावे ह सहज समजत ना
ही, आणि तें पद वाक्यांतहि अटळत
नाही मग सहजच असे पद बाहेरचे
घालावे लागते आणि वाक्य पूर्ण, करावे
लागते असा बाहेरच्या पदचा अभ्या

NOW THE SUBJECT OF THERE
BEING NO ANUSANGA WHEN
WORDS OR PHRASES IN
TERVEVE.

49 There cannot be
Anusanga in case of inter
vention.

49 In the last sūtra, we have
stated that the Anusanga as de-
fined by Jaimini is a logical or
rather exegetical power of the hu-
man mind. Jaimini in this
sūtra discusses the way in which
a sentence is to be completed, a
sentence on which such a power
of the mind cannot bear and the
sense of which the mind
naturally does not complete.
The question is the completion of
an incomplete sentence by sup-
plying words. But what words
are to be supplied is not easily
seen. The words are not to be
found in a sentence. Hence words
necessary for completing the sense
of a sentence are to be introduced
into it. The introduction of
words, by the reader not
in the text under considera-
tion and the completion of the
sense of the sentence by supply-
ing words of his own constitutes
a case of popular ellipsis. See
the sūtra (L. 4 29) on the
subject of popular ellipsis or Lou-
kika Vākyaśaṣṭa. The question
again, is raised—what is the dis-
tinction between a case of
Anusanga or exegetical power
of the human mind and popu-
lar ellipsis. In the former case
the connection of words with one
another as based on expectancy
(Ākāṅkṣā) is essential—jux-
taposition of words as based on

हार केला की, त्यास लौकिक वाक्यशेष
असें म्हणतात लौकिक वाक्यामध्ये
आणि अनुषंगामध्ये असा भेद आहे
लौकिक वाक्यशेषाकरिता (१४, २९)
सूत्र पहावे. आता अनुषंग कोठे करावा,
आणि लौकिक वाक्यशेष कोठे करावा
याविषयी विचार केला पाहिजे अ-
नुषंगामध्ये परस्पर पदांची आकाक्षा
असली पाहिजे ती पदे परस्पर सव-
धाने जवळ असली पाहिजेत म्हणजे
त्याच्यामध्ये व्यवधान उपयोग नाही
आकाक्षा म्हणजे काय याचा आर्हा
पूर्वी विचार केलाच आहे पदे परस्पर
जवळ असली म्हणजे त्यामध्ये आ-
नतर्ग हा धर्म उत्पन्न होतो सवधाने
तीं परस्पर जवळ असली पाहिजेत म्ह-
णजे वास्तविक ती जवळ नसली तरी
चालेल सवधाने मात्र पदे जवळ क-
शीं असतात हे उदाहरणावरून लक्षात
येईल. “ज्याने फार अध्ययन केले
आणि लोकहितार्थ पुस्तकसंग्रह केला
रयाने विद्वज्जनाने उपकार केला असे
कोण म्हणणार नाही ? ” या वाक्यात
“ज्याने ” हें पद “केला आहे ” या
क्रियापदाचा कर्ता असल्यामुळे ते “पु-
स्तकसंग्रह ” या पदाच्या जवळच आहे
अनुषंगाच्या योगाने “ज्याने ” हें पद
“केला आहे ” या पदाच्या जवळ
आहे असें सासते पण वास्तविक ते
जवळ नाही मध्ये “फार, अध्ययन,
केले ” इत्यादि पदे आली आहेत त-
थापि तीं मध्ये आलेली पदे मध्ये नाहीत
असाच मनामध्ये संस्कार उत्पन्न होतो

their relation to one another is
also essential—such juxtaposi-
tion as does not admit of any
parenthetical words or phrases
intervening We have explain-
ed what *Ākāṅkṣā* or the power
of the mind called expectancy
is The property juxtaposition
of words or phrases—is call-
ed *Ānantarya*. Juxtaposition
need not be real. one word need
not be actually near another, but
it is essential that one word
should be near another so far as
their relationship and dependence
are concerned The adjuncts of a
word—the words or phrases which
enlarge its sense—are never consi-
dered to intervene. An illustra-
tion will simplify the observations
we have made Let us take the
following sentence “Who will
not say that he who has studied
much and made a collection of
books for the good of the people
has obliged the learned ? ” In this
sentence, the word *who* is the no-
minative to *has made* and is near
the phrase—“a collection of
books ” On account of *Anusanga*
or exegetical relationship, the
word *who* is seen to be near *has*
made, but it is not really near it.
The sentence “who has studied
much ” intervenes But yet the
intervening sentence is not re-
cognized by the mind to inter-
vene We will proceed to
the examination of *Lonkika Vāk-
yashesa* or popular ellipsis We
will translate the *Vaidika* texts
which are used in anointing the
animals with clarified butter in an
animal-sacrifice “Let thy breath
unite with the air Let thy limbs
unite with the gods Let the
the lord of the sacrifice unite
with the blessing ” In interpreting

આત્મ લૌકિક વાચ્યરોપાવા ચિવાત્ કુલ
 યા આશી સજ્જન સુખાનાર્થી રિલેલ્યા મ
 શ્વાયેં અત્યાસરજ્જન શાન્તિર્જીવ્યા મશ્વા
 યા ચિનિયોગ પુપ્પસામયેં પશૂલા સુપ
 રાગુન સજ્જાત વરવે રેયો દાતા “સુ
 જ્ઞા માગ શાપૂર્ણી જાગ્ન મિટ્ટા સુત્તો
 ઈગેં પચપારી જાગ્ન મિટ્ટેં દે
 ળ્યાગિ પચસતિ આરીરોદારી જાગ્ન
 મિટ્ટેં દે ” યા મશ્વાયા અર્ચં પરવાના
 માવજાગ્યનીં પચમ મ્હજે પામિરોપ
 વ્યસા અર્ચં રેલા આદે વા હાંસ અર્ચેં વા
 રેયો પી, ત્યાવા અય ‘ રેવ ” અસાના,
 ફાર / મ્હજેજાં પાપ ॥ પાર્ચ પ ‘વચની-
 વ’ હાંસે “પૂનાયો વ” અસાઅર્ચં કરતાવ
 આાં હેં વિરોપગ રેજાત લાવતાવ યા
 મશ્વાયેં જીન માગ આદેવ ત્યાંત
 ન્તીય માામયેં પચમાનાલા આરીરોદ
 મિટ્ટાયા પાર્ચે જગન અમુન પહિલ્યા
 ળ્યાગિ દુસ-યા માર્ગી મારલેલ્યા પશૂર્ણી
 ઈગેં પોદેં જાતાવ પાર્ચેં વર્ગન આહ
 મ્હજન પહિલ્યા માર્ગીલ કિયાપદ
 અનુપાવે પોગાં રતીય માર્ગીલ યેત
 નારી વિસ-યા માગાવા અય પુરા
 કર પાસરાવા વાકપરોપ કરાવા લાગતો
 પુન મશ્વાયા દુસ-યા માામયેં અનેક
 વચની કિયાપદ ઘાલ્લે લાગતે, આગિ
 વિસ-યા માામયેં પુન એકવચની
 કિયાપદ ઘાલ્લે લાગતે અશા અનેક
 અઠવણી વલ્લમ હોવાત, અર્ચેં માપ્ય
 વાર વર્ગન કરતાવ

this passage Mādharma gives the meaning of Yajatra as the name of a sacrifice. We believe it means a god for Śhyanu himself in his commentary of the *Itig Vedāngas* that Yajatra is Yajaniya or fit to be worshipped and is applied to a god. The text we have translated consists of three parts—the first two parts show where the parts of the sacrificial animal go after its being killed and the third mentions the blessing given to the sacrificer. The verb in the first sentence cannot be transferred to the third because a plural verb is required in the second sentence, and in the third sentence, a singular verb is required. This is not a case therefore of Anusanga on account of these difficulties. Hence it is a case of ellipsis. To complete the sense of the third part the ellipsis requires to be supplied a plural verb requires to be inserted in the second part. A singular verb is to be supplied in the third part. Commentators point out these difficulties of interpretation and maintain that the principles of what is called Anusanga are complete.

उपसंहार.

या पादात मीमांसकदृष्ट्या कर्म म्हणजे काय याचा विचार झाला आहे त्यात कर्माचा विभाग प्रधान व गौण असा केला आहे असा जो मीमांसकांनी विभाग केला त्यावर पूर्वपक्षकारांनी कोट्या काढल्या कारण बुद्धिवाद करणाऱ्या बौद्ध लोकांस अमुक कर्म लौकिक व अमुक कर्म वैदिक, किंवा अमुक कम प्रधान व अमुक कर्म गौण असा विभाग मुळीच इष्ट नव्हता बौद्ध लोक यज्ञयागादि कर्म स्वर्गाचे साधन नाहीत असे उघड प्रतिपादन करीत या बौद्ध लोकांचे खण्डन करताना कर्म प्रधान व गौण असे म्हणजे मीमांसकांस बरे पडे कारण प्रधान कर्माचे काय ते वैदिक कर्म आहे आणि स्वर्गादिकांचे साधन आहे इतक्यावर कदाक्ष टेंऊन वादविवाद चालविला म्हणजे सहजच वादविवादाचा सकोच होईल या विषयाचा पूर्ण विचार आम्हां ६, ७, ८, सूत्रांच्या टिपात केला आहे सुद्धा पूर्वपक्षकारांनी प्रयज म्हणून इष्टांचे अंग आहे त्याचे उदाहरण घेतले आहे उदाहरणार्थ दर्शपूर्णमासी ही इष्टि सर्व यज्ञाची प्रकृति आहे ह्या इष्टीचा आकार सर्व यज्ञाचे मूल आहे तिजमध्यें प्रयजहोमाची काय योग्यता ती दाखविली म्हणजे या पादात जो वादविवाद केला त्याचें स्वरूप नीट लक्षात येईल तुपाच्या पाच आहुति दशपूर्णमासीमध्ये अग्नीस देतात दर्शपूर्णमासीत मुख्य आहुति ज्या चायाच्या

SUMMARY.

In this chapter, the nature of an action as recognized by the Mīmāṃsakas is considered. An action (Karma) is divided into two classes principal and subordinate. The Buddhists opposed this division, because they could not recognise actions sacred as distinguished from secular or actions principal as distinguished from subordinate. The Buddhists openly declared that a sacrifice is not the means of obtaining Heaven. In refuting these Buddhists, the Mīmāṃsakas found the division of actions into principal and subordinate to afford some advantage, for they could narrow the discussion by confining it to what are called principal actions which alone are Vaidika and the means of obtaining Heaven. We have examined this part of the discussion in the foot-notes to 6, 7 and 8 sūtras of this chapter. The Buddhistic opponent purposefully mentions Prayāja—a part of a sacrifice. We must illustrate this point of the discussion. The sacrifice called Darśa-pūnamāśī is the model, the form of all sacrifices. The bearings of the discussion in this chapter would be easily understood if the place and importance of the oblation called Prayāja be pointed out. Five times ghee or clarified butter is thrown into a sacred fire. The principal oblations in the Darśa-pūnamāśī-sacrifice are those of the rice-cake called Puroḍāśa. We will describe what Puroḍāśa or sacrificial rice-cake is in the sequel. This oblation is a principal action. Prayāja-oblations

त्या पुरोडाशा या हान तांद्र्याप्या
 भातराप्या असतति पुरा।।।।। पत्ता
 इतान पापे वर्जन आ ही पुढे गुरु
 पुराहाराची आहुति वने त प्रभान कम
 प्रपात्र या आहुती या मुख्य प्रभाप अग
 आहूत अगें प्रपा इटीमध्यें वारी
 एक आहुति प्रभान कम होतात आणि
 याही सर्व याची अगें होतात पुढे
 पक्षकार अता इह प्रदन प्रसन्ना पी,
 देवतांची जी स्तुति होत त यथाच अग
 आहे आणि प्रामुखिक पाहता मो
 नासकरहया देवतांची स्तुति ही प्रभान
 आहे ही स्तुतगारें प्रभान पी गौण हा
 वाद या पाहता मोण्या निरानें झाला
 आहे (२१, ११-२०) पहा याद्वारा
 चय आणि वैदिकाचार यांनी परंपरावर
 प्या पोहया कल्या त्या लक्ष वे पाजे
 म्या आदेव देवतांचे वैश्व ॥ १३ नि
 होत म्हणून सोपे रिवा शस्त्रे ही गौण
 आदेव देवता या गुणी आणि स्वल्पा
 ति हे त्याचे गुण जो गुणी त्याची
 यो यता ॥ ११११ मोठी आहे म्हणून
 प्या स्वाभराखाणि ४०० देवतांच गुण
 वणन होतें, ती गौण, व देवता याच
 मुख्य, असें पौद्राचार्यांचे ह।। पटल
 परम वैदिक परंपरेमागे मन्त्र याच काय
 त्या देवता मग सहजच स्वाभराखाणि
 मन्त्र मुख्य असें वैदिक आचार्यांचे म्ह-
 गर्ण पटल या वादविवादावरून पौद्रा
 चार्य भूतिज्ञा करित आणि वैदिक आ-
 चार्य तिचा निषेध करून यथायथादिच
 मुख्य प्रसक्तम हें स्थापन करित अस
 दिसते हा वाद होता होता पहाया।

are a part of this principal obla-
 tion. Thus in every sacrifice some
 oblation is principal and the rest
 are subordinate. On this illus-
 tration the Buddhistio opponent
 builds an argument and insists
 that the praises of gods are only a
 subordinate part of a sacrifice.
 But the Mīmāṃsakas consider the
 praises of gods to be principal.
 Thus the discussion whether the
 praises of gods as sung or recited
 were principal or subordinate was
 originated. See (II 1 13-9) and
 tras. The arguments of the Bud-
 dhists and the Mīmāṃsakas—the
 adherents of the Vaidika polity—
 are historically important. As the
 prose passages repeated or verses
 sung simply describe qualities of
 gods, they are subordinate. The
 gods are principal as they are
 qualified. The qualified or the sub-
 stratum of qualities is more impor-
 tant than mere qualities. Hence
 the gods are more important than
 their praises. But the Mīmāṃsakas
 consider the praise to be their
 god himself. Hence they insist
 on the praises being principal.
 This discussion warrants the in-
 ference that the Buddhists wor-
 shipped idols, and that the Mīmāṃsakas or the adherents of the
 Vaidika polity condemned ido-
 latri and insisted upon the per-
 formance of sacrifices in their
 stead. The discussion naturally
 introduces the examination of
 certain exegetical principles such
 as the transference of words back
 wards and forwards. When in
 the course of the discussion, it
 was stated that the Mantras were
 principal, it was necessarily asked,
 —what are these Mantras? and
 what is their nature? In answer-
 ing these questions, the Mīmāṃs

अपकर्ष उत्कर्ष म्हणजे काय याचाहि विचार झाला मग वाद होता होता मन्त्रच मुख्य अशी जेव्हा कोटी निघाली, तेव्हा मन्त्र म्हणावेत तरी कशाला असा विचार उत्पन्न झाला या विचारसंबंधाने आचार्यांनी वेदाचा मन्त्र आणि ब्राह्मण असा विभाग केला मन्त्राचे लक्षण केले. मग ब्राह्मणाचे लक्षण केले ऋग्वेद तो कोणता, यजुर्वेद तो कोणता, सामवेद तो कोणता, याची लक्षणे केली अथर्ववेदाचे मुळीच नाव घेतले नाही हे तर काय ? परंतु आश्वलायन बौद्धायनादि आचार्यांच्या वेळी यज्ञयागादि फार होत असत. त्या वेळी निगद म्हणून काही मन्त्र प्रसिद्धीस आले, व ते यजुर्वेदात मोडू लागले जैमिनीच्या वेळी यजुर्मंत्रामध्ये आणि निगदामध्ये भेद मुळीच मानित नव्हते असे असताहि पूर्वपक्षकारांस निगदमन्त्राना यजुर्मंत्र म्हणजे पत्करेना असो आताचे अद्वाजड लोक कोणताहि संस्कृत ग्रंथ असला म्हणजे तो पूज्य असे मानतात परंतु जैमिनीच्या वेळी निगदासारखे गुहीत मन्त्राहि पूज्य मानावेत की न मानावेत याविषयी वादविवाद होत असे अस्तु मन्त्र अमुक, पूज्य मन्त्र अमुक असे ठरले नंतर मन्त्राचा अर्थ तरी कसा करावा हा विचार चालू झाला अर्थ करताना एका वाक्याचे तुकडे पाडून घेत, म्हणजे वाक्यभेद करू नये, असा सिद्धांत मीमांसकांनी केला हा सिद्धांत जरी प्रथमदर्शनी अतिशय सुलभ वाटतो, तरी याची योग्यता फार मोठी

sakas divided the Veda into Mantras and Brâhmanas, and defined the former and the latter as well as the Rig-Veda, Sâma-Veda and Yajur-Veda But the Atharva-Veda is not mentioned This is nothing At the time of the Âchâryas like Boudhâyana and Âshvalâyana, when sacrificial activity predominated, Mantras called Nigadas attracted attention, and began to be included in the Yajur-Veda. At the time of Jaimini, the Nigadas were not distinguished from the Mantras of the Yajur-Veda Yet the Buddhistic opponents did not admit that the Nigadas were to be included in the Yajur-Veda. The discussion between the Buddhists and the Vaidika orthodoxy on the subject of the Nigadas is interesting, for it shows how the sacred scriptures were scrupulously watched and how no addition could be made to them. Now-a-days any Sanskrit verse is easily recognised as a part of the sacred scriptures The discussion determined the extent of the sacred scriptures, and only particular Mantras were to be recognised as sacred. The next question was

how were these Mantras to be interpreted? The Mîmânsakas did not recognize the division of a sentence as proper The statement of the individuality of a sentence as an exegetical principle does not appear to be sufficiently important at first sight, but in applying it, it develops a variety of important rules. It is necessary to examine what is called Anusanga which is used in three senses which are likely, therefore, to be confounded. An Anusanga is a case of con-

आहे परापाषो योत्रता यतांना
पाषे माना आकार होतत. एवें
अनुप॥चा योडा विचार येला
पाहिजे अनुप॥चे हीन अर्थ आहेत,
इत्यादि विषयी घोंगळा पटण्याचा
संभव आहे अनुपग ६ जे काय ।
ज्यात मम सहज्य आपल्या आप-
गच राज्य पुरवून वाचपाय पुरा गर
सं ता वाचपाया प्रकार हा अनु-
प॥चा एक अर्थ मनाची जी शक्ति
मरा रीतीने अय पुरा करते, त्या शक्ती
चें नांव अनुपग ज्या शास्त्राप्रमाणें
वाचपायाचा विचार होऊन वाचपाय
पूर्ण कर पावतां राज्य वाचपांत पुरवितां
येतात, त्या शास्त्राचं हि नांव अनुप ।
आहे हा अनुप॥चा तिसरा अर्थ
अनुपग ६ जे मनाची शक्ति काय ।
वाचपाय करते वेळीं वा शक्तीचा उप-
योग होतो काय । अभ्यामविशेषमर्थे
मनाच्या ज्या शक्ति किंवा क्रिया प्रत्य-
आहेत, त्यांतिल को॥चा क्रियेची किंवा
शक्तीची इच्छा संयम मानायाचा । अ-
भ्यामविशेषा संयमार्थे वा मनाची यो-
ग्यता माही आहे अनुप॥१५ मान-
सिक शक्तीचें कोणी अर्वाचीन पंडितांनीं
कोठें वर्णन केलेले असेल नाहीं वाढत
व्यापि सुभांत अनुप॥चें जसं वर्णन
केलें आहे तशी अनुप्याच्या मनाची
मेहेमी प्रवृत्ति असते अनुप्याचें मन
इव सें विचार किंवा तत्त्वोप- राज्य वा
ज्यात धातून वाचपाय पुरा करून घेतें
ही अशी विशेष शक्ति न मानली तर
मनुष्याला मावचा उपयोग करवा ये

struction in which words are naturally and inevitably supplied by the human mind. It is, secondly the exegetical power of the mind which thus supplies the words. It is, thirdly the exegetical principle which examines the syntactical conditions on which the syntactical supply of words for completing the sense of a sentence is based. Is it a faculty of the mind ? Does it come into play only when a sentence is to be interpreted ? With what known psychological operations or faculties is it to be connected ? These are important questions in psychology. We do not believe that modern philosophers have ever mentioned such an operation of the mind. Yet the human mind constantly works in the way explained in the sūtras. Human speech would be impossible if the power with which the human mind supplies words or rather the ideas of which the words are exponents, were not recognized. We have examined all the processes of elaboration, or ratiocination mentioned by psychologists. Anuśaṅga, though an intellectual operation, is distinct from any of them. This is a peculiar function of the mind and is to be observed in exegesis only. It is an exegetical operation or faculty. Its logical bearings are important, for before a complex sentence is analysed in to separate propositions, before the last are distinctly stated, before the sense is categorically stated, before the deficient words or phrases are supplied, the mind has acted, and has developed a signification, the logical consistency of which it is able to examine and

प्याचाच असमव अद्यात्मशास्त्रकारा-
नी अनुमानादि उहादि उयो प्रकाराचें
वर्णन केले आहे, त्या कोणत्याहि प्रका-
रात अनुषंग हा बुद्धीचा प्रकार गणता
येत नाही अनुषंग हा जरी मानसिक
व्यापार आहे तरी तो त्या सर्वापासून
भिन्न आहे ही विशेष मानसिक शक्ति
आहे, आणि वाक्यार्थ करतांना मात्र
हिची प्रवृत्ति अढळते हिला वाक्यार्थ
करणारी मानसिक शक्ति असे म्हटले
असता हि चालल या शक्तीचे व्याय-
शास्त्रदृष्ट्या जे सवध आहेत त्याची
योप्यता मोठी आहे, कारण एखाद्या स-
युक्त वाक्याची फोड करून त्यामध्ये
किती निरनिराळी वाक्ये आहेत हें पहा-
ण्यापूर्वी, ही निरनिराळी वाक्ये स्पष्ट मा-
हून याचा अमुकच अर्थ आहे असे म्ह-
णण्यापूर्वी, किंवा जे शब्द किंवा वाक्याश
वाक्यात नाहीत ते पुरे करण्यापूर्वी, ही अ-
नुषंगरूप मानसिक शक्ति प्रवृत्त होऊन
चुकली, व अमुकच वाक्यार्थ आहे असे
मनात येऊन चुकले, आणि वाक्यार्थ
योग्य आहे अस ठरवून तो पत्करावा
असाहि सिद्धांत होऊन चुकला अनुष-
ंगाचा जो तिसरा अर्थ आम्ही केला
आहे त्याचें इतकें पयःसात आहे हे सर्व
प्रकार समजावेत म्हणून एकवाक्य म्हणजे
काय, सिद्धवाक्य म्हणजे काय, संयुक्त
किंवा साकाक्ष वाक्य म्हणजे काय, सम
वाक्य म्हणजे काय, अनुषंग कोटे करावा
कोटे न करावा, अनुषंगाचें लक्षण काय
व्यवधान म्हणजे काय, वाक्यातील पदा-
मध्ये परस्पर सवय कोणता असतो,
अशा गोष्टींचा विचार या पात्रामध्ये
शाला आहे

accept. From such a mental power, the third sense of the word Anusanga is inseparable. To facilitate the application of these exegetical principles, the nature of an individual sentence, a simple sentence, a complex sentence, a single sentence and a compound sentence is examined. The exegetical principle of the application of the exegetical faculty of the human mind is next explained. Its positive and negative sides being discussed, it is defined. The nature of exegetical intervention (Vyavahāna) and the syntactical correlation is explained. All these important exegetical principles are discussed in this chapter.

CHATEAU MOLLER
MOEREN
SWITZERLAND

21st June 1877

I am delighted with your work and I hope and trust you will be able to continue it. + + + But to the scholar the *Pūrāṇamānā* is of great interest and I have always thought that we wanted a native Indian scholar to translate and properly interpret it. It is so full of allusions to Yājñika matters which are familiar to your Shrotriyas but of which we in Europe have a very vague and in distinct conception. You have on the other side a great difficulty to contend with viz. to find English terms exactly corresponding to Sanskrit philosophical terms. An exact correspondence of Sanskrit and English technical terms is almost impossible, but sometimes a nearer approach might have been possible. + + + To me these *Mīmāṃsaka*-discussions are extremely attractive and for accuracy of reasoning they have no equal anywhere. + + + Your journal will be most gratefully received by Sanskrit scholars in Europe and I beg you to put down my name as one of your subscribers.

F MAX MULLER, M. A. &c

OXFORD April 2th, 1877

I have great pleasure in bearing testimony to the merits of Mr — a monthly publication called "*Saṁdarbhana Chintanikā*" the first two numbers of which have reached me here. Mr — is an able Sanskrit scholar and has a profound acquaintance with the six schools of Indian philosophy. His magazine will be eminently useful and his labours deserve the support and encouragement of all scholars and of all who are interested in the welfare of India and in the promotion of a better knowledge of Indian habits of thought.

MONIER WILLIAMS M. A. M. F. A. S.

HON. D. C. L. OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
HON. DOCTOR IN LAW OF THE UNIVERSITY OF
CALCUTTA, BODEN PROFESSOR OF SANSKRIT IN
THE UNIVERSITY OF OXFORD

has handed to me two copies of No 1 of the *Saddarshana-Chintanikâ* I shall be glad to take six copies of this monthly publication

J MUIR D C L, L L D, PH D

UNITED STATES, NORTH AMERICA

Princeton, July 31st, 1877

° At a recent convocation of the Regents of the University, of the State of New York, held at the Capital of the State, Albany, I was invited to address them on the subject of Education in India, and I found an allusion to your personal career and present position, with some quotations from your published writings, well received and useful, in illustrating my points. Accept my best wishes for your highest success in all your literary, philanthropic and reforming efforts. Your mental grasp is vigorous + + + +

R G WILDER

Judging from the introduction and the way in which you have dealt with the three preliminary sūtras of the *Mīmāṃsā*, I am led to expect that your work will be very useful to all students of Indian philosophy. Please, put me down as a subscriber for five copies

NANABHAI HARIDAS

LITERATURZEITUNG

Of quite another stamp from the introduction is the precisely detailed explanation of the individual sūtra, which gives the impression of careful working through of native commentaries, which nevertheless occupies an independent position, and which, as the means of understanding the sūtras, is of high importance to us. It must be the result of long and solid preparatory labours. We can, therefore, wish the best success to this meritorious undertaking

JENA, }
4th August, 1877 }

A WEBER

THE ACADEMY

30th June, 1877

“ It is encouraging to note the evidence which this undertak-

ing affords of the increased interest taken by native scholars in their standard works and the text and commentary if completed can not fail to be of abiding value to scholars. On this ground, we wish the editor success in his rather bold adventure.

THE WESTMINSTER REVIEW NEW SERIES

No CIII July 1877

The work, when completed promises to be a valuable collection of materials for a knowledge of Indian Philosophy.

THE HINDU PATRIOT

(We have reproduced the review from the HINDU PATRIOT as it succinctly but exhaustively gives the history of the labours of European and native scholars in the field of Indian philosophy.)

STUDIES IN INDIAN PHILOSOPHY

4th June, 1877

WARD in his account of the Hindus was the first to bring to the notice of English scholars the first principles of Hindu Philosophy but his account was exceedingly brief and having been compiled from elementary works, did not in any way meet the requirements of European philosophical writers. It was not therefore, until Colebrooke wrote his remarkable essays on Hindu philosophy in the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain that European scholars got a really scientific and lucid sketch of what the Hindus had done in the domains of philosophy. As the works of a ripe scholar and distinguished orientalist these essays were above all praise. They were however wanting in one important respect. They gave the substance of Hindu philosophical ideas in the language of the essayist, but not in their *ipsissima verba* and in a subject like philosophy where a great deal depends upon the words used they could not be utilized for any critical purpose. Raja Ram Mohun Roy's essays on the Vedānta-doctrine supplemented as they were by translations of some of the Upanishads were better but they too were fragmentary. Windischmann's Vedānta Sāra served only to rouse but not to satisfy the curiosity of continental savants, and the first really valuable exposition of Indian Philosophy in English was Colebrooke's translation of the Sāṅkhya Kārikā with Wilson's translation of its commentary and his own

original commentary on it. This showed how vast and deep had been the researches of the Indian sages in the field of Metaphysics. Even this, however, was deficient in one respect. It was an epitome, and not the original text on the subject. Sometime after, Dr. Muir offered a handsome prize for an essay on the leading systems of Hindu philosophy, and three competitors appeared on the field. Two of these, Dr. Ballantyne and the Rev. Mr. Mullens, carried away the prize, and the third was the Rev. Dr. K. M. Banerjee. A great deal of information was brought together in the works of these competitors, and would have proved useful, had the essays not been marred by too strong a spirit of polemical controversy and sectarian zeal. The object which the writers set before them was, not to give a faithful account of Hindu Philosophy, but to display their own powers of ratiocination in controverting the dogmas of the Hindu sages, and to establish the pre-eminence of Christian philosophy. Such a course could never satisfy the wants of unprejudiced scholars. It is well-known that of the six leading systems of Indian philosophy, each has a series of aphorisms or *memoria technica*, which, with their commentaries, form the basis of each school, and as long as those are not brought to the notice of European scholars, so long it is hopeless to expect that fair justice can be done to the intellect of the Hindus as a philosophical nation. To meet this requirement Dr. Ballantyne took in hand those original texts, but, with the profound learning and zeal of German scholars, he was wanting in their perseverance, and, instead of devoting all his energies to one or two particular schools, took up all the six at once, but could not finish any. Of the *Yoga* system he published two chapters, of the *Vedānta* one or two sections, of the *Mīmāṃsā* about as much, and of the *Nyāya* a single chapter. And of these he translated only the aphorisms with a very unsatisfactory and meagre abstract of the commentaries, and the aphorisms without their commentaries, proved all but useless. Of the *Sāṅkhya* he translated the whole of the text, but the commentary was deficient. It is, therefore, with much interest we notice that an attempt is being made at Bombay to supply faithful translation into English of all the six texts. The work is to be published under the title of *Saṅkhaśāstra-Chintamāṇī* and five fasciculi have been already brought out, containing the Sanskrit text with Marathi and English translations of the *Mīmāṃsā*-doctrine, together with a commentary in English. If persevered in, and the serial be com-

pleted, it will be a valuable accession to the library of the oriental scholar. The *Mīmāṃsā* is by far the most important in connection with the religion of the Hindus. Its object is to reconcile the rituals of Hindu worship and the legends of Purāṇas with philosophy and the success with which the reconciliation has been effected by Jaimini is worthy of the highest praise. To quote an instance from the writings of the Mīmāṃsist — European writers have for a long time and very justly, condemned the Hindu Śāstras for having attributed to Brahma the odious charge of a disgusting incest. The Mīmāṃsists show that the whole of it is a mere myth. Brahma is but another name for Prajāpati or the Sun and the Dawn which precedes sun rise is poetically and very aptly described as a fair maiden, born of the Sun. Therefore, as the sun follows the Dawn it is in poetry described as chasing the maiden and since the Dawn merges in the Sun as soon as the latter has risen above the horizon the allegory is complete. Other myths have been treated in the same way and it is no ordinary praise to say that the Indian gymnosophists, some 2000 years ago adopted a line of philosophical argument which would not be unworthy of the greatest German scholars of the present day. The publication of a work of this description, in a language readily accessible to the rising generation of the Hindus as well as to the scholars in Europe is an attempt which deserves every encouragement and we heartily wish its editor success in his undertaking.

THE NATIVE OPINION

5th August 1877

THE national mind has a great deal yet to do in the way of assimilating the intellectual food so bountifully supplied by the old Sanskrit lore and modern science before it can grow into the manly stature required for original thought and independent investigation. Pūrva mīmāṃsā, i. e. Jaimini-Sūtras and the Commentaries is not a favourite study with the Native Pandits though they admire it very much. The author has accordingly made a good choice in taking it up first because of all Schools of philosophy the Mīmāṃsā is the least studied, although it is distinguished above all as being the most self-sustained set of doctrines while Nyāya and Yoga and the other schools use the principles of the *gṛha* (ग्रह) as ancillary helps in discussing their own special subjects. We feel convinced that the publication is calculated to be of immense practical value in rais-

ing the tone of national thought and enriching and refining the language. It should be in the hands of every educated Hindu who aspires to accomplish the study of old Hindu authors. We hope the work will be patronized by all those who can afford to do so.

EDUCATIONAL RECORD

August, 1877

Mr. []'s "*Saddarsana-Chintamukā*" has reached its seventh issue, and appears to be winning golden opinions from those best able to pronounce on its merits.

THE EVANGELICAL REVIEW,

April, 1877

We think that the work will well supply what many feel the need of—an apparatus for the intelligent study of Hindu philosophy. If the promise of these earlier portions is well maintained, it will prove to be a very important addition to the literature of the subject which it professes to expound.

THE POONA OBSERVER

21st March, 1877

Looking at the Magazine from a purely literary point of view, it evinces very considerable ability. The introductory chapter is particularly interesting and exceedingly well-written, while the plan pursued in analysing the philosophical systems brought under examination is at once clear and methodical. The succeeding chapters afford an interesting view of Asiatic Psychology, and of the modes of thought and expression peculiar to eastern nations, and we have no doubt that, on that account alone, the work will receive a cordial welcome in the libraries of oriental Scholars and Savants.

। भवद्भिः समारब्धषड्दर्शनसङ्ग्रहस्य मुद्रण समाप्तोऽयं ग्रन्थनिर्मातुं शास्त्रीयम-
हर्षविषयाणां यथार्थावगमं तद्व्ययने मुहुर्मुहुर्भित्तव्यामि । यद्यप्यल्लभ्यह्लासकारेण
मया सर्वं न दृष्टं तथापि यावद्दृष्टं तत्रासंगतं न लब्धं, स्याच्चेदपि स्थलविशेषेषु विपरीता-
र्थप्रत्ययसम्भवस्तथापि "गच्छतः स्वर्गलोकं कापि यत्र कचन जायते । हसन्ति दुर्गमस्तत्र
समावधति सज्जनाः" इति पद्यार्थननुसृत्य श्लाघनीयावेव स्यातां ग्रन्थकर्तुं प्रतिभा परि-
श्रमश्च निर्मलचेतसाम् । किं प्राचीनतममहापण्डितनिर्मितनिबन्धेष्वपि स्थलविशेषे
पुतिर्न लक्ष्यते तावदेव ते किं महाहर्षतानात्रि नोपायेया । किं मुक्तायिभिर्नान्तरी-

मीमांसाशास्त्रसिन्धोर्गम्भीरत्वात् तदन्तस्थन्यायवस्तूनि तत्तीरस्यविदुषामपि हस्ता-
ग्राह्याणि । कुतस्तरा प्राकृतानां । अधुना तु तदुपरि श्रीमद्भाष्यान्तरादिहत्या हस्तग्राह्याणि
जातानि । इयं तु जनताया महदुपलब्धिरेव । इयं तु कृतिर्विद्वन्भान्यैव ॥

नारायणशास्त्री गोखले

भवदीय मीमांसादर्शनस्थसूत्राणां शावरभाष्यादिग्रन्थदर्शनेन पाठशोधन-
पूर्वक पठ्यार्थवाक्यार्थभावार्थानां प्रदर्शने अनुनातनानां तदव्ययनगून्धानां अती-
वोपकारकं अभूतपूर्वं सुवोवचेत्यवगम्य भृशं तुष्टोस्मीत्यलं विस्तृत्या

गंगाधरशास्त्री दातार

वि० वि० षड्दर्शनचिंतनिका नामक जो ग्रंथ आपण प्रस्तुत करीत आहा
त्याचे सहा अंक आम्हाकडे आपण रुपा करून पाठविले ते आम्ही आदरपूर्वक
स्वीकृत केले या देशात मीमांसाशास्त्राची अमिच्छाचि प्रायशः कोणास नसल्यामुळे
पठनपाठनक्रम नष्ट होऊन शास्त्र अस्तगत झाले तरी प्रस्तुत आपण मीमांसाशास्त्रा-
चा अभ्यास करून मोठ्या मेहेनतीने हा ग्रंथ तयार करीत आहा. याजपासून
मीमांसाशास्त्राची माहिती सर्व लोकास चांगल्या रीतीने होऊन अस्तगत झालेल्या
शास्त्राचा बराच उदय होत जाईल शास्त्राची माहिती थोडक्यात होण्याची जी सरणी
काढली आहे याजपासून विद्वान् लोकांचा मोठा फायदा आहे वादविवादक ग्रंथ
या शास्त्रात मोठमोठाले आहेत, परंतु सुलभोपायाने सर्वांस लवकर चांगले ज्ञान हो-
ण्यासारखा ग्रंथ कोणी विद्वानाने केला नाही, यास्तव सर्वोपयोगी हे महत्त्व आपण
करीत आहा या कृत्यास आपरमेश्वर यश देवो याविषयी जगनियत्याची प्रार्थना
आम्ही वारवार करीत आहो इत्यलं विस्तरेण

मुक्ताम पुणे } चिंतामणशास्त्री थत्ते, डेकन कालेज
ता० ४ जुलै सन १८७७ इसवी

षड्दर्शनचिंतनिका आपण चालू केली ती येथे माझे पाहण्यात आली ती
पाहून व तिच्यातील विषय मराठीत इतका भाषिकपणे खुला केलेला जाणून मला
फारच समाधान व आश्चर्य वाटले, कारण मीमांसेचे तत्त्वज्ञान असणारे पांडित सांप्रत
विरळा त्यात तो विषय मराठीत सविस्तर व मनात येण्याजोगा दृष्टांत वगैरे देऊन
उपपादित करणे हे काम अल्पज्ञानाचें नव्हे हा ग्रंथ पाहताच तो प्राप्त होण्याची
उत्कठा झाली

गणेशशास्त्री लेले
मु० नारिक, रविवारात

१६ प्रथम

ता. २६ मार्च, १८७७

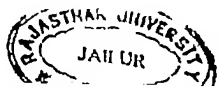
या पुस्तकाचा वाचने बान्धव स्वयंसेवक श्रीमहात्माजी मूळरूपे त्यांच्याही त्यांची घर, पायाली पर्वता अर्थ, त्याचेवाली बांधाय व त्यांच्या मारार्थ, सेविन कथित स्वर्गी उपा सुभाषा शब्दार्थार्थीना निराळा अर्थ वसा आहे तोही निरीला आहे ज्याच्या अंगास सुभाषे मराठी व इंग्रजी भाषांतर व त्या चाली सुभाषाचा विशेष बाध, पत्रपत्रासंबंध मतातरे व सधुने व वक्तव्य बाधविण्यात येत असो अनेक मताची शार्वीय व उपयुक्त माहिती मराठीत लक्षात घेताच इंग्रजीत दिवा देऊन बाधविली आहे

वस्तुतः या पुस्तकाची नाचानाचकारणे मारित पुस्तक मिळून ते मोठ्यांम रक्षित रिमताने मिळो हे स्वर्गद्वाराची जी अना स्तुत्य छाप आहे व दारिद्र्याच प्रथम समजते पाहिजे तराच राजात्म्य माहिती सात्त्विकापासून आत्मिका दशांतीत या राजात्म्यनाच पाणी पडून ज्या वसांतीत शार्वीय नाचदि या देशांत सात्त्विकाची मुक्तिल सातो आहे, त्याचिरीप बाधपासवे मूळ व गुण्य साधन जी हे परम गहन व उपयुक्त मीमांसागात्र त्याचे भाषांतर दाटून त्याची मूल्यने व तात्पर्यताम ही मागणारा मुरा जनांस अल्पाभासान हा पास ही चित्तनिका सर्वांष्ट साधनीनूत असत्त्वामुळे इले कार्याचे साक्षात्तर मोठे उपयुक्त आहेन पांत संराप मारी आता असा सात्त्विकमक हातुच छाप आरम ग-यांस सात्त्विक मिळून हे वाम बाधसा ज्यो अशी व बाधार्थी माहिती नचम या पुस्तकाचा आशी आनंदपुत्र रक्षित करतो

ज्ञानोदय

ता. १२ जुलै १८७७

या भाषांतराची व इंग्रजी भाषा मरी ज्येष्ठ आहे व दिवा हा विवाची सस्त छाप आहे, मरी भाषा सरळ, मेल व रक्षित आहे

पाँच

नाम	रुपये	आणे	पति
रा. सा. गंगेश बाटमंग सहाय्य	५		१
N Vaithanathan Esquire	5	०	1
Alfred Forbes Sealy Esquire	5	8	1
रा. बा. बेशांत मोरेश्वर १८८१	५	६	१
रा. सा. म्यात्रराव रामचंद्र पुढुड	५		१
" " गोपा राव विनायक मान्य	५	६	१
T Krishnaswamy Iyer Esquire	5	6	1
Takor Ganga Singh	5	6	1
Babu Rāmī Dhan Bājpeya	16	2	3
रा. मा. गंगेश दादानी दसमु	5	6	1
Babu Kesava Prasad Towari	5	0	1
Babu Guru Prasad Sow	5	0	1
रा. सा. पराशर बासुदेव अटले	५	६	१
" " जाधव मोरेश्वर पिळ्हे	५	६	१
" " जयसत्यबाबाव तिमलराव	५	६	२
" " भावराव शिरधरराव	५	६	१
" " विनायकराव विठ्ठल सखिनराव	५	६	१
Babu Parma Nand	5	0	1
Major Westropp	5	6	1
M R Soobba Raw Esquire	5	6	1
रा. फाहोनी जयराव	५	६	१

सूचना.

रुपये. आणे

वर्षाची वर्गणी, अगाऊ	५	०
एका अंकास	०	८

पुण्याबाहेर राहणारांस टपाल हंशिलावद्दल दर वर्षाचे ६ आणे खेरीज पडतील. मागाहून वर्गणी घेतली जाणार नाही.

अथकृत्यास अथवा म्यानेजरस जो पत्रे लिहावयाचीं, ती "षड्-दर्शनचिंतनिका—आफिस, पुणे, सदाशिव पेठ, घर नंबर ६४१" या पत्त्यावर लिहावी. वर्गणी वगैरे संबधी पत्रे याच पत्त्यावर पाठवावीत.

Rs A.

For one year, in Advance... .. 5 0

Single copies 0 8

Besides six annas for postage at the rate of half an anna for a copy.

N B The subscription is to be paid *in advance*

.. No accounts of arrears can be kept

All letters should be addressed to the Manager of the *Saddarshana-Chintanikâ-Office*, Poona, *Sa-dashive Petha*, House Municipal No 641.

